

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

NEOKLASİK REALİZM BAĞLAMINDA SOĞUK SAVAŞ
SONRASI BALKANLAR'DA DIŞ POLİTİKANIN DÖNÜŞÜMÜ
(BULGARİSTAN ÖRNEĞİ)

Mustafa IŞIK

DOKTORA TEZİ

Danışman: Doç. Dr. Sibel AKGÜN

NİSAN - 2024

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

NEOKLASİK REALİZM BAĞLAMINDA SOĞUK SAVAŞ
SONRASI BALKANLAR'DA DIŞ POLİTİKANIN
DÖNÜŞÜMÜ (BULGARİSTAN ÖRNEĞİ)

DOKTORA TEZİ

Mustafa IŞIK

Enstitü Anabilim Dalı: Uluslararası İlişkiler

“Bu tez 16/04/2024 tarihinde online olarak savunulmuş olup aşağıdaki isimleri bulunan jüri üyeleri tarafından oybirliği ile kabul edilmiştir.”

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI
Prof. Dr. İbrahim KAMİL	Başarılı
Doç. Dr. Asena BOZTAŞ	Başarılı
Doç. Dr. Nesrin KENAR	Başarılı
Doç. Dr. Sibel AKGÜN	Başarılı
Dr. Öğr. Üyesi Shabanali AHMED DURMUSH	Başarılı

ETİK BEYAN FORMU

Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının benzerlik oranının herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve Etik Kurul Onayı gerektiği takdirde onay belgesini aldığımı beyan ederim.

Etik kurul onay belgesine ihtiyaç var mıdır?

Evet ☐

Hayır ☒

(Etik Kurul izni gerektiren araştırmalar aşağıdaki gibidir:

- Anket, mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney, görüşme teknikleri kullanılarak katılımcılardan veri toplanmasını gerektiren nitel ya da nicel yaklaşımlarla yürütülen her türlü araştırmalar,
- İnsan ve hayvanların (materyal/veriler dahil) deneysel ya da diğer bilimsel amaçlarla kullanılması,
- İnsanlar üzerinde yapılan klinik araştırmalar,
- Hayvanlar üzerinde yapılan araştırmalar,
- Kişisel verilerin korunması kanunu gereğince retrospektif çalışmalar.)

Mustafa IŞIK

16/04/2024

ÖN SÖZ

Eğitim hayatım boyunca yanımda duran ve beni maddi ve manevi olarak destekleyen aileme olan hakkım ödenmez. Doktora tez sürecinde fikirleriyle ve yönlendirmeleriyle tezin bu seviyeye gelmesinde en büyük katkıyı sağlayan danışmanım Doç. Dr. Sibel AKGÜN hocama teşekkür ederim. Değerli önerileri ve eleştirileriyle tezin olgunlaşmasına katkıda bulunmuştur. Doktora tez sürecindeki anlayışı ve mükemmel iletişimi için kendisine minnettarım. Doktora Tez İzleme Komitesinde yer alan Doç. Dr. Nesrin KENAR ve Doç. Dr. Asena BOZTAŞ hocama eleştiri ve katkıları için ayrıca teşekkür ederim. Balkanlar ve Bulgaristan konusunda eserlerinden yararlandığım Prof. Dr. İbrahim Kamil hocama teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca, Bulgaristan'daki Türk ve Müslüman azınlıklar üzerine yaptığı çalışmaları ve fikirleriyle bize yol gösteren Dr. Öğr. Üyesi Şabanali Ahmed hocama teşekkürlerimi iletirim. Ülkemizdeki Balkan çalışmalarına bir nebze olsa da katkı sağlamayı amaçlayan bu tezin faydalı olmasını umarım.

Mustafa IŞIK

16/04/2024

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR.....	iii
TABLO LİSTESİ.....	v
ŞEKİL LİSTESİ	vi
HARİTA LİSTESİ.....	vii
ÖZET	viii
ABSTRACT	ix

GİRİŞ.....	1
1. BÖLÜM: TEORİK VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE	12
1.1. Realizm.....	12
1.2. Klasik Realizm	14
1.3. Neorealizm (Yapısal Realizm)	18
1.4. Neoklasik Realizm.....	23
1.5. Uluslararası Sistemde Güç, Düzen ve Değişim.....	33
1.6. Ulusal Çıkar.....	49
1.7. Dış Politika ve Liderler.....	51
2. BÖLÜM: TARİHSEL ARKAPLAN VE BALKANLARIN SİYASAL DÖNÜŞÜMÜ.....	59
2.1. Balkanlar'da Bulgar Ulusçuluğu ve Bulgaristan'ın Yayılmacı Dış Politikası	59
2.2. Bulgaristan Ortodoks Kilisesinin İç ve Dış Politikaya Etkisi.....	75
2.3. Bulgaristan Siyasetinde Rusofil (Avrasyacı) ve Rusofob (Avrupa-Atlantikçi) Ayrımı.....	80
2.4. Bulgaristan'da Azınlık Sorunları.....	84
2.5. Balkanların Siyasal Dönüşümü ve Bulgaristan	95
3. BÖLÜM: POSTKOMÜNİST DÖNEMDE BULGARİSTAN.....	107
3.1. Bulgaristan'ın Değişen Etnik ve Demografik Yapısı	107
3.1.1. 2011 Nüfus Sayımının Analizi	110
3.1.2. 2021 Nüfus Sayımının Analizi	115
3.2. Bulgaristan'ın İç Politikasında Değişimler, Siyasi Partiler ve Liderler	118
3.2.1. Soğuk Savaş Sonrası Bulgaristan'da İç Politikanın Dönüşümü.....	118
3.2.2. Siyasi Partiler.....	140

3.2.2.1. Bulgar Sosyalist Partisi (BSP)	140
3.2.2.2. Demokratik Güçler Birliği (DGB)	146
3.2.2.3. Hak ve Özgürlükler Hareketi (HÖH)	147
3.2.2.4. DOST Partisi	161
3.2.2.5. GERB	167
3.2.2.6. Vızrajane Partisi	170
3.2.2.7. II. Simeon Ulusal Hareketi	172
3.2.3. İç ve Dış Politikaya Etki Eden Liderler.....	176
3.2.3.1. Cumhurbaşkanı	176
3.2.3.2. Başbakan ve Dışişleri Bakanları	193
4. BÖLÜM: SOĞUK SAVAŞ SONRASI BULGARİSTAN’IN DEĞİŞEN DIŞ	
POLİTİKASI VE YÖNELİMLERİ	211
4.1. Bulgaristan’ın Değişen Dış Politikası (1989-2021).....	211
4.2. Bulgaristan’ın Değişen Güvenlik Stratejisi	220
4.3. Rusya’nın Balkan Politikası ve Bulgaristan-Rusya İlişkilerinin Dönüşümü	229
4.4. Bulgaristan’ın NATO Üyelik Süreci	241
4.5. Bulgaristan’ın Avrupa Birliğine Üyelik Süreci	247
4.6. Bulgaristan’ın Ukrayna-Rusya Savaşına Yönelik Dış Politikası	249
SONUÇ	273
KAYNAKÇA.....	283
EK	318
ÖZ GEÇMİŞ	344

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
AET	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
a.g.e	: adı geçen eser
a.g.h	: adı geçen haber
AGİK	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
a.g.m	: adı geçen makale
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ALDE	: Avrupa Liberal Demokratlar Partisi
AT	: Avrupa Topluluğu
BKP	: Bulgaristan Komünist Partisi
BZNS	: Bulgaristan ifti Partisi
BSP	: Bulgar Sosyalist Partisi
Bkz.	: bakınız
BM	: Birleşmiş Milletler
BSP	: Bulgaristan Sosyalist Partisi
C.	: Cilt
DB	: Demokratik Bulgaristan Partisi (Demokratino Blgaria)
DGB	: Demokratik Gler Birliği (SDS)
DS	: Dırjavno Sigurnost (Ulusal Güvenlik Servisi)
GERB	: Bulgaristan’ın Avrupalı Gelişimi için Yurttatşlar Partisi
EPP	: Avrupa Halk Partisi
HÖH	: Hak ve Özgürlükler Hareketi Partisi (DPS)
İKÖ	: İşlam Konferansı Örgütü
İTN	: Böyle Bir Halk Var Partisi (İma Takıv Narod)
KGB	: Sovyetler Birliği Devlet Güvenlik Komitesi
NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
NFSB	: Bulgaristan’ın Kurtuluşu Ulusal Cephesi (Muhafazakar Bulgaristan)
PES	: Avrupa Sosyalistleri Partisi
PP	: Değişime Devam Ediyoruz Partisi (Prodaljavame Promyanata)
s.	: sayfa
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

TKSZ : Tarım Emek Kooperatif İşletmesi

TBMM : Türkiye Büyük Millet Meclisi

TDK : Türk Dil Kurumu

VMRO : İç Makedon Devrimci Örgütü

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: Realizmlerin Tasnifi	29
Tablo 2: Bulgaristan’da İlk Yapılan Nüfus Sayımları	107
Tablo 3: Bulgaristan’da Türk Nüfusunun Yıllara Göre Dağılımı	109
Tablo 4: 2011 Nüfus sayımına göre Bulgaristan'da Anadili ve Etnik Gruba Göre Demografik Dağılım	111
Tablo 5: 2011 Nüfus Sayımına Göre Şehirler Bazında Etnik Dağılım	114
Tablo 6: 2011 Sayımlarına Göre Diğer Etnik Gruplar	115
Tablo 7: Etnik Gruplara Göre 2021 Bulgaristan Nüfus Sayımı	117
Tablo 8: Bulgaristan Dini İnanç Durumu (2021 Nüfus Sayımına Göre)	117
Tablo 9: Bulgaristan’da Değişen Hükümetler (1990-2013)	130
Tablo 10: Bulgaristan’da Kurulan Hükümetler (2013-2022)	131
Tablo 11: 2014 Milletvekili Seçim Sonuçları	135
Tablo 12: 2017 Milletvekili Seçim Sonuçları	136
Tablo 13: 2017 Parlamento Seçimlerinde Yurtdışı Oyları Tablosu	139
Tablo 14: HÖH’ün Aldığı Oylar ve Milletvekili Sayıları (1990-2023)	150
Tablo 15: İvan Kostov’un Siyasi Liderliği ve Dönüm Noktaları	196
Tablo 16: Solomon Pasi’in Siyasal Liderliğinin Gelişimi Tablosu	210
Tablo 17: HÖH’ün AB Parlamentosuna Gönderdiği Milletvekili Sayıları	219
Tablo 18: AB Parlamento Seçimlerine Katılım Oranları AB ve Bulgaristan Kıyaslama	220

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1: Neoklasik Realist Dış Politika Modeli	26
Şekil 2: Neoklasik Realist Yaklaşımın Mantıksal Şeması	30

HARİTA LİSTESİ

Harita 1: Bulgaristan'ın Etnik Kompozisyonu (2011).....	111
Harita 2: Bulgaristan'da Mevcut Dini Durum Haritası.....	112

ÖZET	
Başlık: Neoklasik Realizm Bağlamında Soğuk Savaş Sonrası Balkanlar’da Dış Politikanın Dönüşümü (Bulgaristan Örneği)	
Yazar: Mustafa IŞIK	
Danışman: Doç. Dr. Sibel AKGÜN	
Kabul Tarihi: 16/04/2024	Sayfa Sayısı: ix (ön kısım) + 317 (ana kısım) + 29 (ek)
Soğuk Savaş sonrası dünya siyasetinde meydana gelen radikal değişimler, devletlerin dış politikalarını yapısal değişikliğe sevk etmiştir. Bu değişim ve dönüşüm süreci sadece sistemik boyutta kalmayıp, devlet ve lider profillerine de yansımıştır. Postkomünist süreç içerisinde Bulgaristan dış politikasında yaşanan değişimleri açıklama amacı güden çalışmamız; kuramsal çerçeve olarak Neoklasik Realizmi kullanmaktadır. Sistemik etkinin tetiklemesi ile güç dengelerinin değiştiği bir ortamda Doğu Avrupa ve Balkanlar’daki komünist rejimler çökerken, meydana gelen bu güç boşluğu eski Doğu Bloğu ülkelerini yeni dış politika arayışlarına yöneltti. Bu süreç Balkan ülkelerinde Avrupa-Atlantik yapı ile bir yakınlaşma meydana getirdi.90’lı yıllar Balkanlar’da daha çok geçiş dönemi ile anılmaktadır. Soğuk Savaşın bitimi eski bir Sovyet uydusu olan Bulgaristan’da hem iç hem de dış politikada büyük değişikliklere sebep oldu. İç politikada yeni lider profilleri meydana çıkarken, AB ve NATO yanlısı partiler siyasal alana dahil olmuştur. Bu değişim sürecinde Türk ve Müslüman azınlık ise siyasal sistem içerisinde önemli roller üstlenerek AB ve NATO yanlısı politikaları desteklemiştir. Bu süreçte Bulgaristan Komünist Partisi eskinin temsili politikaları yürütmeye çalışsa da iç ve dış politikada meydana gelen değişimlere direnememiştir. Azınlıkların kurduğu siyasi partiler ve Avrupa ile entegrasyonu savunun yeni siyasi oluşumlar devlet-içi düzeyde değişimin ana dinamiklerinden biri olmuştur. Neoklasik realizm uluslararası sistemin içerisindeki güç değişimlerini dikkate almakla beraber devlet-içi faktörleri de analize dahil etmektedir. Bulgaristan’daki değişimi çok boyutlu olarak ele alma imkânı veren Neoklasik realist teori aynı zamanda liderlere de önemli bir alan açmaktadır. Neoklasik realizm, iç ve dış faktörleri beraber ele alması hasebiyle dış politika analizlerini derinleştirmektedir. Dış politikadaki değişimleri açıklama noktasında neoklasik realizmin iç faktörleri de analize dahil ederek daha sistemik ve kapsamlı bir analiz çerçevesi sunduğu görülmektedir. Bu bağlamda Bulgaristan’daki Türk ve Müslüman azınlığın dış politikaya etkisi de çalışma içerisinde değerlendirilecektir.	
Anahtar Kelimeler: Balkanlar, Bulgaristan, Dış Politika, Neoklasik Realizm, Liderler	

ABSTRACT	
Title of Thesis: Transformation of Foreign Policy in the Post-Cold War Balkans in the Context of Neoclassical Realism (The Case of Bulgaria)	
Author of Thesis: Mustafa IŞIK	
Supervisor: Assoc. Prof. Sibel AKGÜN	
Accepted Date: 16/04/2024	Number of Pages: ix (pre text) + 317 (main body) + 29 (ek)
Radical changes in world politics after the Cold War led to structural changes in the foreign policies of states. This change and transformation process is not only systemic, but also reflected in the state and leader profiles. Our study aiming to explain the changes in Bulgarian foreign policy in the postcommunist process; uses Neoclassical Realism as a theoretical framework. While the communist regimes in Eastern Europe and the Balkans were collapsing in an environment where the balance of power was changed by the trigger of the systemic effect, this power vacuum led the former Eastern Bloc countries to seek new foreign policies. This process brought about a rapprochement with the Euro-Atlantic structure in the Balkan countries. The 90s are mostly referred to as a transition period in the Balkans. The end of the Cold War caused major changes in both domestic and foreign policy in Bulgaria, a former Soviet satellite. While new leader profiles emerged in domestic politics, pro-EU and NATO political formations were included in the political arena. In this process of change, the Turkish and Muslim minorities assumed important roles in the political system and supported pro-EU and NATO policies. In this process, although the Bulgarian Communist Party tried to carry out the representative policies of the past, it could not resist the changes in domestic and foreign policy. Political parties founded by minorities and new political formations advocating European integration have been one of the main dynamics of change at the intra-state level. Neoclassical realism takes into account the power changes within the international system, but also includes intra-state factors in the analysis. Neoclassical realist theory, which gives the opportunity to deal with the change in Bulgaria in a multidimensional way, also opens an important area for the leaders. Neoclassical realism deepens foreign policy analysis because it deals with internal and external factors together. It is seen that neoclassical realism offers a more systemic and comprehensive analysis framework by including internal factors in the analysis at the point of explaining the changes in foreign policy. In this context, the impact of the Turkish and Muslim minority in Bulgaria on foreign policy will also be evaluated within the scope of the research.	
Keywords: Balkans, Bulgaria, Foreign Policy, Neoclassical Realism, Leaders	

GİRİŞ

Uluslararası siyasetin doğasını en iyi açıklayan temel kavramlar süreklilik ve değişimdir. Bu değişimi algılayan liderler, toplumlar ve devletler, uluslararası sistem içinde avantajlı bir konum elde edebilmişlerdir. Ulus-devletlerden oluşan uluslararası sistemin yapısı, karmaşık ve çok boyutlu güç dengelerine dayanmaktadır. Uluslararası sistemdeki güç değişiklikleri genellikle savaşlar sonucunda meydana gelmektedir. Orta büyüklükteki devletlere kıyasla, küçük devletlerin liderleri uluslararası sistemdeki güç değişimlerini daha hızlı algılayabilmektedir. Bu bağlamda, Balkan ülkelerinin küresel güç değişikliklerine uyum sağlayacak ittifaklara yöneldiği görülmektedir.

II. Dünya Savaşı sonrasında uluslararası sistemin yapısında iki güç kutbunun merkezleştiği gözlemlenmiştir. Nükleer rekabetin belirgin olduğu yeni dünya düzeni, Soğuk Savaş olarak literatüre girmiştir. 1945-1990 yılları arasında ABD ile SSCB arasında doğrudan bir sıcak çatışma yaşanmamıştır. Bu durum, yarım yüzyıl boyunca dünya siyasetini iki güç kutbu etrafında şekillenen ittifaklar sistemi üzerine kurmuştur. Bu bağlamda, uluslararası sistemdeki güçler denkkken savaş ihtimalinin düşük olduğunu savunan Mearsheimer, Soğuk Savaş sürecine ilişkin analizlerinde haklı çıkmıştır.

Soğuk Savaş süresince devletlerin dış politikaları büyük ölçüde uluslararası sistem tarafından şekillendirilmiştir. Güç dengesi, devletlerin davranışlarını belirleyerek daha öngörülebilir ve sınırlı politika alanları oluşturmuştur. Bu süre zarfında Sovyetler Birliği tarafından oluşturulan Varşova Paktı ve ABD öncülüğünde kurulan NATO, devletlerin ittifak ve güvenlik ihtiyaçlarını karşılayarak uluslararası siyasetin iki kutuplu yapısını desteklemiştir. Bağlantısızlar Hareketi ise, dünya siyasetini yönlendirme kapasitesine ulaşamamıştır. Güvenlik, devletlerin dış politikalarını yönlendirmede temel bir ihtiyaçtır. Devletlerin ayakta kalabilmesi ve gelişebilmesi için güvenlik meselesini çözmüş olmaları şarttır. Bu bağlamda güvenlik paktlarının rolü, dış politikanın uygulanmasında hayati önem taşımaktadır.

1945-1990 yılları arasında, SSCB'nin bölgede komünizm üzerinden yapay-ideolojik 'insan, toplum ve devlet' imajları oluşturduğu gözlenmektedir. SSCB, çok boyutlu iş birliği mekanizmaları aracılığıyla Doğu Avrupa ve Balkan ülkelerini askeri, sosyolojik, ekonomik ve siyasi anlamda yönlendirebilme gücünü kaybetmiştir. Dünya siyasetindeki güç kaymaları ve yapısal değişiklikler, Soğuk Savaş sonrası dünya düzenini yeniden

şekillendirmiştir. Sovyetler Birliği'nin dağılması veya bilinçli bir şekilde dağıtılmasının etkileri, geniş bir coğrafyada hissedilmiştir.

Balkanlar'daki bu dönüşüm, çok boyutlu ve karmaşık bir sürece işaret etmektedir. Balkanlar'da, SSCB'nin en yakın müttefiki olan Bulgaristan'daki değişimler, çok boyutlu bir gelişim göstermiştir. SSCB ile Bulgaristan arasındaki ilişki, bir müttefiklikten öte bir bağa işaret etmektedir. Bulgaristan'daki dış politikanın değişim sürecini tetikleyen olaylar, Sovyetler Birliği'nin iç siyasal yapısındaki gelişmelerle başlamıştır. Sovyetler Birliği'nin glasnost (açıklık) ve perestroyka (yeniden yapılanma) politikaları, diğer Varşova Paktı ve Comecon üyesi ülkeleri siyasal, sosyal ve ekonomik anlamda etkilemiştir. Komünist Parti'nin Sovyet sistem içinde eleştirilmesi ve yanlışlarının tartışılması, glasnost politikasıyla mümkün hale gelmiştir. Bu, siyasal sistemde farklı fikir ve düşüncelerin yer almasını, serbestçe ifade edilmesini sağlamış ve muhalefetin oluşmasına olanak tanıyan bir ortam yaratmıştır. Değişim politikası, Sovyetlerden diğer uydu devletlere yansarak zamanla güçlenen bir muhalefet bilincini meydana getirmiştir. Soğuk Savaş sonrası dünya siyasetinde meydana gelen radikal değişiklikler, devletlerin dış politikalarında yapısal bir dönüşüme neden olmuştur. Bu değişim ve dönüşüm süreci yalnızca sistemik düzeyde kalmamış, aynı zamanda devletlerin ve liderlerin profillerine de yansımıştır. Postkomünist dönemde Bulgaristan'ın dış politikasında yaşanan değişiklikleri açıklamayı amaçlayan çalışmamız, kuramsal çerçeve olarak Neoklasik Realizmi kullanmaktadır. Sistemik etkilerin tetiklemesiyle güç dengelerindeki değişim bir yandan Doğu Avrupa ve Balkanlar'daki komünist rejimlerin çöküşüne neden olurken, diğer yandan eski Doğu Bloğu ülkelerini yeni dış politika arayışlarına itmiştir. Bu süreç, Balkan ülkelerinde Avrupa-Atlantik yapılarla yakınlaşmayı beraberinde getirmiştir.

90'lı yıllar Balkanlar'da daha çok geçiş dönemi ile anılmaktadır. Soğuk Savaşın bitimi eski bir Sovyet uydusu olan Bulgaristan'da hem iç hem de dış politikada büyük değişikliklere sebep oldu. İç politikada yeni lider profilleri meydana çıkarken, Avrupa Birliği ve NATO yanlısı siyasal oluşumlar siyasal alana dahil olmuştur. Bu değişim sürecinde Türk ve Müslüman azınlık ise siyasal sistem içerisinde önemli roller üstlenerek AB ve NATO yanlısı politikaları desteklemiştir. Bu süreçte Bulgaristan Komünist Partisi eskinin temsili politikaları yürütmeye çalışsa da iç ve dış politikada meydana gelen değişimlere direnememiştir. Azınlıkların kurduğu siyasi partiler ve Avrupa ile

entegrasyonu savunun yeni siyasi oluşumlar, devlet-içi düzeyde değişimin ana dinamiklerinden biri olmuştur.

Neoklasik realist yaklaşım, uluslararası sistemin içindeki güç değişimlerini göz önünde bulundururken devlet içi faktörleri de analiz sürecine dahil eder. Bulgaristan'daki değişimi çok boyutlu olarak inceleme imkanı sunan neoklasik realist teori, liderlere de önemli bir rol atfeder. İç ve dış faktörleri bütünleşik bir şekilde ele alması sebebiyle, dış politika analizlerini derinleştirir. Neoklasik realist yaklaşımın, dış politikadaki değişimleri açıklarken iç faktörleri de kapsamlı bir çerçevede incelediği gözlemlenmektedir. Bu bağlamda, Bulgaristan'daki Türk ve Müslüman azınlıkların dış politikaya etkileri de araştırma kapsamında incelenecektir.

Araştırmamızın temel soruları şunlardır:

- Eski bir Doğu Bloğu ülkesi olan Bulgaristan'ın Soğuk Savaş sonrası Avrupa-Atlantik yanlısı dış politikalarını nasıl açıklayabiliriz? Bu süreçte devlet içi faktörler ve liderlerin etkisi ne düzeydedir?
- Bulgaristan'ın dış politikasında, 90'lı yıllar sonrasında sistemik etkiler yanında, devlet içi düzeyde veya liderlik düzeyinde dönemsel olarak hangi faktörler baskın hale gelmiştir?

Bu sorulara yönelik hipotezlerimiz ise şöyledir:

- Soğuk Savaş sonrası yaşanan sistemik güç değişimleri, Bulgaristan'ın dış politikasında Batı yanlısı yaklaşımların belirmesine neden olmuştur.
- Devlet içi düzeyde gerçekleşen değişiklikler bağlamında, Avrupa-Atlantik yanlısı politikaları destekleyen yeni siyasi partilerin oluşumu ve azınlıkların siyasi talepleri, dış politikanın AB-NATO eksenini doğrultusunda şekillenmesini etkilemiştir.
- Liderlerin (Cumhurbaşkanı, Başbakan ve Dışişleri Bakanı) siyasi algıları ve dünya görüşleri, dış politikanın icra edilmesinde etkilidir ve zaman zaman liderlerin dış politikadaki etkisi ön plana çıkmıştır.

Dış politikanın şekillenmesi sürecinde, küresel ve bölgesel gelişmelerin yanı sıra etkili olan iç faktörlerin neler olduğu belirlenmeye çalışılacaktır. Siyasi partilerin, azınlıkların veya liderlerin dış politikayı nasıl etkilediği, bu tezin araştırma soruları arasındadır. Dönemsel olarak, dış politikayı daha çok etkileyen faktörün (liderler, devlet içi dinamikler ya da sistemik etkiler) hangisi olduğu tespit edilmeye çalışılacaktır.

10 Kasım 1989’da Bulgaristan siyasi tarihinin en uzun süre devlet başkanlığı görevinde bulunan Todor Jivkov, Politbüro içerisinde yaşana sert tartışmalardan sonra görevini bırakmak zorunda kalmıştır. Jivkov’un zorunlu bir şekilde görevden ayrılması siyasi bir mesaj olarak Sovyetler Birliğinden ziyade Batı dünyasına gönderilmişti. Liberal Avro-Atlantik dünyaya değişim sinyalleri veren Bulgar Sosyalist Partisi, değişimi önce kendi içerisinde başlatmıştır. Devlet kurumlarıyla 1946 yılından beri bütünleşen Bulgar Komünist Partisi, parti devleti olması yönüyle siyasal mirasından vazgeçmeyen istemeyen bir görüntü çizmekteydi. Bu bağlamda muhalefetin ve Batı yanlısı grupların sokak eylemleri Bulgar Komünist Partisini değişime zorlayan bir diğer etken olarak dikkat çekmektedir. Çatışmasız bir geçişi arzulayan devlet akli, kendi tarihinden dersler çıkarmış olmalıdır.

Siyasal süreç bağlamında Bulgaristan'daki Komünist Parti'ye ilk eleştiriler, çevreci bir grup olan Ecoglasnost'tan gelmiştir. Bu grup daha sonra siyasallaşarak Demokratik Güçler Birliği'nin kurucu unsurlarından biri haline gelmiştir. İç politikadaki bu muhalefet hareketleri, yıllar içinde biriken demokrasi taleplerini Komünist Parti içinde tartışmaya açmıştır. Petır Mladenov ve Andrey Lukanov'un Çin ve ABD ziyaretlerinin ardından, parti içerisindeki reformcu kanat Todor Jivkov’un görevden alınmasını teşvik etmiştir. Bu süreç, Mladenov ve Lukanov'un önderliğinde yürütülmüştür.

II. Dünya Savaşı sonrasında Sovyetlerin destekledikleri Bulgar Komünistler 1946’da ülkede kanlı bir geçiş yapmıştı. Bu kanlı geçiş Bulgaristan’ın siyasi tarihindeki en temel mesellerinden biri olan Rusofob-Rusofil tartışmalarını siyasetin merkezinde tutmaktadır. Siyasi oluşumların Rusofil-Rusofob konusuna bakışları, iç politika ve dış politika üzerindeki ayrımları da göstermektedir. Bulgaristan’da Kraliyet ailesinin ülkeyi terk etmesinden sonraki süreç Sovyetler Birliğinin yönlendirmesiyle merkez-uydu devlet şeklinde gelişim göstermişti. Sovyetlerin dağılması aynı zamanda merkez-uydu ilişkisinin çöküşünün de işareti olmuştur. Bu bağlamda sistemik etkilerle beraber Bulgaristan’ın dış politikası iç ve dış faktörler bağlamında 90 sonrası yeni bir döneme girmek zorunda kalmıştır. Özet olarak merkezin çökmesi uydu devleti yeni dış politika arayışına itmiştir.

1990’da gerçekleştirilen Yuvarlak Masa toplantıları ile ülke içerisinde ortak bir mutabakat zemini oluşturulmuştur. Bu mutabakat ortamı ve atılan adımlar Bulgaristan’ın demokratikleşme dönemindeki önemli kazanımları olarak dikkat çekmektedir. Yuvarlak

Masa sürecinde Bulgar Komünist Partisi'nin devlet kurumlarındaki tekeli tedricen kaldırılmaya çalışılmıştır. Yeni Anayasa yazılma süreci ve seçim yasası yuvarlak masa kararlarında alınan en önemli maddelerden biridir. Yeni Anayasada yer alan güçler ayrılığı ilkesi, siyasi partilerin ve STK'ların özgürce kurulabilmesi yeni bir liberal devlet modeline geçişi kolaylaştırmıştır. Farklı ideoloji ve yaklaşımlara sahip siyasi partilerin aynı mecliste toplanıp, devletin iç ve dış politikalarına dair oy çoğunluğuna göre kararlar alabilmesi DGB ve azınlıklar tarafından beklenen bir demokratikleşme süreciydi. Meclisteki Bulgar Komünist Partisinin tekelinin kırılması, Yuvarlak Masa toplantıları neticesinde ortaya çıkan yeni sosyolojik durumun göstergesidir.

90'ların başında, ekonomik sorunların ön plana çıkması demokratikleşme adımlarını yavaşlatmış, Bulgar Sosyalist Partisi'nin (BSP) politikaları bu süreci olumsuz etkilemiştir. Devlet içi faktörler bağlamında, Bulgaristan'daki Türk ve Müslüman azınlıklar, zorlu koşullara rağmen ülkenin demokratikleşme sürecine önemli katkılarda bulunmuşlardır. Azınlıkların siyasal dilinin, ülkenin gelişimine uyum sağlaması nedeniyle, reform süreçleri konusundaki tüm dikkatler BSP üzerinde yoğunlaşmıştır. Statüko ve nostaljiyi temsil eden sosyalistlerin ikna edilmesi uzun bir zaman almıştır. 1997 yılında BSP Başkanı olan Georgi Pırvanov, görevdeyken NATO karşıtı eylemler organize etmiş, 2002 yılında Cumhurbaşkanı olduğunda ise tamamen farklı bir politika izlemiştir. Bu değişim, devlet içi dinamiklerin ve liderlerin etkisinin ne denli önemli olduğunu gözler önüne sermektedir. Bulgaristan'daki komünistlerin bu dönüşümü, devlet aklının da dönüşümünü işaret etmektedir.

1990 ile 2002 yılları arasında, azınlıklar AB ve NATO üyelik süreçlerini kesintisiz bir şekilde desteklerken, sosyalistler ve Bulgar milliyetçileri daha çok statükoyu ve geçmişe duyulan özlemi temsil ediyorlardı. Avrupa ve Atlantik ekseninde yer alan oluşumların liberal ve demokratik yaklaşımları, azınlıkların devletin iç güvenlik meselesi olarak algılanmasını değiştirmeye yetmemiştir. HÖH (Hak ve Özgürlükler Hareketi), liberal ve demokrat bir parti tüzüğüne sahip olmasına rağmen, ulusal güvenlik konusunda devletçi bir politika izlemektedir. HÖH, söylemsel düzeyde toplumun her kesimi ile diyalog kanallarını açık tutarak, etnik ve dini çeşitliliği parti yapısı içinde barındırmaktadır. Son yıllarda Lütüfi Mestan'ın tasfiyesi sonrası HÖH'ün etnik ve azınlık partisinden çok ulusal parti kimliği ile hareket ettiği görülmektedir.

Bulgaristan, “*Avrupa Azınlık Çerçeve Sözleşmesini*” onaylamasına rağmen hükümlerini uygulama noktasında direnmektedir. Bu durum AB üyeliğine rağmen Bulgaristan’da sınırlı bir demokrasi algısı doğurmaktadır. AB ve NATO üyelik süreçleri iç ve dış politikada azınlığın nüfuzunu artırsa da devletin güvenlik algısı, ülkedeki Türk ve Müslüman azınlığa sınırlı bir rol biçmiştir. Bu durum siyasal kültürün yeterince Avrupalılaşmadığını göstermektedir.

Çalışmanın Konusu

Soğuk Savaş sonrası Doğu Avrupa ve Balkanlar’daki devlet davranışlarında büyük değişimler yaşanmıştır. Devletlerin davranış değişiklikleri, aslında dış politikanın değişimi anlamına gelmektedir. Uluslararası sistemdeki güç değişimini algılayan devletler kısa sürede yeni bir dış politika rotası oluşturmak zorunda kalmıştır. Devletler de insanlar gibi belli alışkanlıklara sahiptirler, bu bağlamda eski dış politika geleneklerini kısa sürede değiştirmeleri zordur. Yeni dünya düzenin dayattığı yeni güç dengesi zamanla Doğu Avrupa ve Balkanlar’da dış politika arayışlarını batı eksenli bir zemine oturtmuştur.

Soğuk Savaş sonrası oluşan yeni dünya düzeninde Bulgaristan’ın dış politikasında meydana gelen değişimler çalışmamızın ana konusudur. Bu değişimlerin nasıl meydana geldiği, hangi iç ve dış faktörlerin etkisiyle oluştuğu çalışmamızın konusu içerisinde. Uluslararası güçler dengesinin değiştiği bir dönemde, Bulgaristan’ın dış politikası yeni bir araya girmiştir. Bu yeni dış politika arayışı devlet-içi faktörlerin yanı sıra bölgesel etkilerin yönlendirmesiyle Avro-Atlantik düzleme kaymıştır. İç politikadaki değişimler ve azınlıkların talepleri bu değişimin yönünü batı eksenli olarak sabitlemiştir. Bulgaristan’ın dış politikasında yaşanan değişimleri konu alan bu çalışmada; iç politikadan bağımsız bir şekilde dış politikanın icra edilemeyeceğini konusu araştırılacaktır. Bulgaristan’daki azınlıkların dış politikanın şekillenmesi sürecine etkisinin olup olmadığı veya hangi boyutta olduğu bu araştırma konusu içerisinde değerlendirilecektir. Ayrıca Bulgaristan özelinde iç faktörlerin ve liderlerin hangi bağlamda dış politikayı etkilediği araştırma kapsamında incelenecektir.

Çalışmanın Amacı

Soğuk Savaşın bitimiyle birlikte devlet davranışlarında gözlemlenebilir değişimler ortaya çıkmıştır. Dış politika stratejilerinin değiştiği bir dönem olarak 1990’lar çok boyutlu

olarak incelenmelidir. Balkanlar'da bu değişim üç ana düzlemde derinlemesine gerçekleşmiştir. Sistem, devlet ve liderler düzeyinde yaşanan bu değişim dış politika stratejilerini yeninden oluşturacak bir yeni dönemi başlatmıştır.

Bu çalışmada 1990 sonrasında Bulgaristan'ın dış politikasında meydana gelen değişikliğin ve yönelimlerin iç politikadan bağımsız olarak gelişmediğini ortaya koyma amacı gütmektedir. Sistemik etkinin yanı sıra siyasi partilerin, liderlerin ve azınlıkların dış politikaya etkisi teorik olarak ortaya konmaya çalışılacaktır.

Postkomünist süreç içerisinde Bulgaristan dış politikasında yaşanan değişimleri açıklama amacı güden çalışmamız; kuramsal çerçeve olarak Neoklasik Realizmi kullanmaktadır. Bulgaristan'daki dış politika değişimini sadece sistemsel nedenlere bağlamak iç politikadaki dinamikleri görmezden gelmeye sebebiyet verecektir. Bu yüzden bütüncül bir yaklaşımla iç ve dış faktörlerin beraber değerlendirildiği bir çalışma ortaya konulmaya çalışılmıştır. Ayrıca liderlerin uluslararası sisteme dair fikirleri ve algıları ülkenin dış politikasına doğrudan etki etmektedir. Sistem düzeyi, devlet-içi düzey ve liderler seviyesi bağlamında Bulgaristan dış politikasındaki değişimlerin yönü ortaya konulacaktır. Dış politika şekillenmesi sürecinde küresel ve bölgesel gelişmelerin dışında hangi iç faktörlerin etkili olduğu tespit edilmeye çalışılacaktır. Siyasi partilerin, azınlıklar veya liderlerin dış politikaya etkisinin hangi seviyede olduğu ortaya konulmaya çalışılacaktır. Neoklasik realist yaklaşım iç ve dış faktörleri beraber değerlendirme imkânı vermektedir. Bu çok boyutlu yaklaşım devletler tarafından izlenen dış politikanın katmamsal olarak açıklama imkânı vermektedir. Neoklasik realist teorinin dış politikayı açıklama gücü, sadece sistemik etkilere bağımlı kalmamasından ileri gelmektedir. Liderlerin dış politikanın üretilme süreçlerindeki etkisini gösterme amacı taşıyan bu çalışmamızda bütünsel bir yaklaşım tercih edilmiştir.

Çalışmanın Yöntemi

Bu araştırmamızda Bulgaristan'ın Soğuk Savaş sonrası değişen dış politikasını analiz edebilmek için teorik olarak Neoklasik Realist kuramı kullanılmıştır. Saha çalışmasından elde ettiğimiz bulgular süreç ve vaka analizi kapsamında değerlendirilmiştir. Araştırmamızda hem nitel hem de nicel yöntemler bir arada kullanılmış olup, alanın ve bölgenin sorunları tespit edilip çözüm yolları aranmıştır. Bu çalışma alanımızla ilgili ilgili

kitaplar, makaleler, ulusal ve uluslararası gazeteler, sempozyum bildirileri, yüksek lisans ve doktora tezleri incelenmiştir.

Bu çalışma açıklayıcı yani hipotez sınamaya yönelik bir araştırmadır. Bu bağlamda betimleyici yaklaşımdan ziyade neden veya nasıl sorularına odaklanılmıştır. Bu araştırmada olgulara ilişkin çeşitli değişkenler arasında nedensellik ilişkisi kurulmaya çalışılmıştır. Hipotezlerimizi sınamak için bağımlı ve bağımsız değişkenlerin yanı sıra ara değişkenlerinde sonuca etki ettiği bir araştırma evreni oluşturulmuştur. Bu bağlamda seçim sonuçları, nüfus sayımları ve diğer sayısal veriler yardımıyla nedensellik ilişkisinin sağlanlığı ortaya konulacaktır. Hipotezlerimizi sınamak için çeşitli kaynaklardan veriler toplayıp, istatistiksel olarak sonuca gidilmiştir. Bu bağlamda veri toplama yöntemlerimiz; gözlem, görüşme, dokümanlar, görsel materyallerdir. Bulguların geçerliliğini ve güvenilirliğini artırmak için birden fazla veri toplama yöntemi kullanılmıştır. Araştırmada istatistiksel bilgiler teorik çerçevede değerlendirilmiş olup iç ve dış politika arasındaki bağıntının kuvvet yönü ortaya konulmuştur.

Balkanlar'daki siyasal geçişi iç faktörler bağlamında daha doğru analiz edebilmek için sahada kaynak taraması yapılmıştır. Devletlerin dış politikalarını kapsamlı bir şekilde ortaya koymak için arşivlerden faydalanılması elzemdir. Resmi kaynaklarla devletlerin tutum ve davranışları geçerli sebeplere dayandırılabilir. Uzun süren çalışmamızda hem nitel hem nicel verilere ulaşabilmek için Sofya, Filibe ve Kırcaali'de literatür taraması gerçekleştirilmiştir. Bu süreçte birincil ve ikincil kaynaklara ulaşılmaya çalışılmıştır. Ulusal ve yerel gazetelerdeki dış politikaya dair haberler incelenmiş olup, Neoklasik realist teorik çerçevede tez içerisinde değerlendirilmiştir. Nicel ve nitel veri kaynağı olarak Bulgaristan İstatistik Kurumu (NSİ), Merkez Seçim Komisyonunun (CİK) Avrupa Birliğinin istatistiklerinden faydalanılmıştır.

Araştırma sahası olan Bulgaristan'da siyasi partilerin milletvekilleri, STK'lar ve azınlık temsilcileri ile görüşme tekniği uygulanmıştır. Bulgaristan'ın Soğuk Savaş sonrası dış politikasındaki değişimi açıklama amacını güden tezimizde araştırmaya uygun veri toplama teknikleriyle kullanılmıştır. İç faktörler ve liderlerin etkisinin ortaya konulması bağlamında yapılan görüşmelerin önemi artmaktadır. Ayrıca azınlıkların ve yerel yönetimlerin ulusala etkisinin sınırları da bu ziyaretler de gözlemlenebilmiştir.

Çalışmanın Önemi

Dünya siyasetinin devamlı değiştiği ve dönüştüğü bu dönemde, etrafımızdaki siyasetin nasıl ve hangi faktörlerle şekillendiği analiz etmek elzemdir. Yakın ve komşu coğrafyamız Balkanlardaki siyasal, ekonomik, sosyal ve kültürel tüm değişimler bizleri yakinen ilgilendirmektedir. Çok kültürlü ve etnikli yapısı ile Türk-İslam kültür dairesi içerisinde yüzyıllarca kalmış bir coğrafya olan Balkanlar, dünya siyasi tarihinde önemli olayların cereyan merkezi olmuştur.

Tarihsel ve kültürel miras olarak Balkanlar milletleri ile kurulan münasebetler tarihsel vakıa olarak değerlidir. Balkan milletlerinin kendi ulus-devletlerini kurmak için isyanlara giriştiği tarihler 19.yy'ın ortalarını bulmaktadır. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonrası bölgedeki siyasal düzenin değişmesiyle Balkanlar'daki Türk ve Müslüman ahalinin tersine göç etmeye mecbur bırakılmıştır. Balkanlarda Türk ve Müslüman ahali zamanla azınlık konumuna düşmüştür. Azınlık konumuna düşen Türk ve Müslüman ahali, bulundukları ülkenin iç ve dış politikasını etkileme gücünü hala muhafaza etmektedir.

Siyasal sistemler bağlamında değişim ve dönüşümlerin yoğun olduğu Balkanlar ülkeleri, krallık, komünizm ve demokrasi dönemlerini deneyimlemiştir. Tüm bu dönemleri yaşayan Balkan ülkeleri ideolojiler ve rejimler bağlamında sürekli bir geçiş dönemi yaşamış zorunda kalmıştır. Modernitenin dayattığı ulus-devlet yapılarına uyum sağlamanın zor olduğu, etnik sorunların devamlı askıda beklediği bir coğrafyadır; Balkanlar. Bu coğrafyada etnik sorunlar ülkelerin dış politikalarında birincil gündem maddesidir.

Balkanlar'da yayılmacı ulus-devlet politikalarının devletler düzeyinde çatıştığı görülmektedir. Büyük ideaların peşinde olan Balkan devletlerinin hayalleri aynı coğrafyada karşı karşıya gelmektedir. Balkan Savaşlarından sonra sınır güvenliği konusunda azami gayret eden Bulgaristan, I. ve II. Dünya Savaşlarında teritoryal genişlemeci siyasetine devam etmiştir. Devlet aklı olarak yayılmacı ulus-devlet politikasına sahip olan Bulgaristan, gücü nispetinde ittifaklara girerek dış politikasını bu yönde yürütmüştür.

Soğuk Savaş sürecinde SSCB ile merkez-uydu devlet ilişkisi bağlamında dış politikasını yürüten Bulgaristan, bu dönemin ruhuna uygun lider ve devlet modelini iç politikasında Bulgar Komünist Parti tekelinde icra etmiştir. Soğuk Savaş sürecinde devlet ile bütünleşen Bulgar Komünist Partisi kendi ürettiği lider tipolojisi ve yurttaş modeli

çerçevesinde devletin kontrolünü yarım yüzyıl kadar elinde tutabilmiştir. Değişen dünya siyasetin dinamiklerini ve insanların özgürlük ihtiyaçlarını yakalayamayan komünist ideoloji çökmüştür.

Soğuk Savaş sonrasında dünyada değişen güç dengelerine binaen devletler yeniden konumlarını güncellemiştir. Bazı devletler ittifaklardan çıkıp, yeni güvenlik arayışlarına girişmiştir. Balkan coğrafyasındaki değişim bu minval üzere Varşova Paktından NATO'ya geçişin hikayesidir. Aynı zamanda liberal dünya düzeni ile entegrasyon sürecine işaretler. İç ve dış politikanın beraber dönüşmek zorunda dönemler olarak 1990'lar, Bulgaristan'da devletin yeniden kimliğini ve kurumsal yapısını aradığı dönemdir.

Bulgaristan'daki dönüşüm sürecini iç ve dış faktörler ile beraber ele alınması bağlamında bu çalışma önemlidir. Küresel ve bölgesel faktörlerin yanında iç politikaya dair nedenlerin de çok güçlü olduğu yapısal bir değişim dönemi geçiren Bulgaristan'da elitler, ülkenin dış politikasını yeniden inşa etmiştir. Bu yeni dış politikanın inşa sürecinde iç faktörlerin yönlendirici etkisi bu çalışmada gösterilmeye çalışılmıştır.

Balkan coğrafyasındaki siyasal değişimlerin uluslararası ilişkiler teorileri bağlamında ele alındığı çalışmaların azlığı bilinmektedir. Balkan ülkelerinin dış politikalarını etkileyen faktörlerin belirlenmesi ve bu süreçlerin teorik olarak ele alınması elzemdir. Bu bağlamda çalışmamızda Bulgaristan'ın dış politikasındaki yaşanan değişimleri Neoklasik Realist teorinin çizdiği çerçeve dahilinde incelenecektir. Bulgaristan'daki bulunan Türk ve Müslüman azınlığın bu sürece etkisi çalışma dahilindedir. Bu araştırma Balkanlar ve Bulgaristan özelinde iç ve dış faktörler bağlamında siyasal süreçlerin nasıl geliştiğini göstermesi bakımından önemli bir çalışmadır.

Bu çalışmanın önemine binaen şunları söyleyebiliriz:

- Dış politikanın iç politikadan bağımsız olmadığını göstermesi bakımından.
- Siyasi partilerin, demokratikleşme süreçlerinin dış politikaya etkisini göstermesi bakımından.
- Bulgaristan siyasetindeki Rusofil ve Avro-Atlantikçi ayrımını göstermesi bakımından.
- Azınlıkların dış politikaya etkisini göstermesi bakımından.
- Balkanlar'daki Türk ve Müslüman azınlığın varlığına dikkat çekmesi bağlamında.
- Dış politika analizlerinde teori ve bölge çalışmalarına dikkat çekilmesi bağlamında.

- Bulgaristan’da dönemsel olarak siyasi liderlerin dış politikayı hangi bağlamda etkilediğini göstermesi bakımından.

1. BÖLÜM: TEORİK VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Realizm

Uluslararası ilişkiler teorileri arasında en özgün ve köklü yere sahip olan realizm, devletler arası ilişkileri açıklamakta güç kavramına merkezi önem vermektedir.¹ Devleti ana aktör olarak kabul eden bu akım, diğer uluslararası ilişkiler teorilerini de derinden etkilemiştir. Realist yaklaşım, devletin askeri gücü ve kapasitesin yanı sıra çıkar kavramına özel bir alan açmaktadır. Çıkarların devletler arası ilişkileri açıklamakta önemli bir rol oynadığı varsayılmaktadır.²

Realist yaklaşımda devlet kavramı, olayları değerlendiren tekil aktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte realist yaklaşımda uluslararası sistemde anarşi hakimdir. Bu sebepten dolayı sistemdeki tekil aktör olan her bir devlet kendi başının çaresine bakmalıdır. Bu bağlamda anarşi kavramı; uluslararası sistem içerisinde devletler üstü karar alma birimi olmadığı için devlet davranışlarının ve ittifak tercihlerinin bilinemeyeceği savını güçlendirmektedir.³

Realizm, devletlerin güçlerini maksimize etmek üzere politikalar ürettiğini varsaymaktadır. Realistler, devlete dışardan baktığında yekpare bir yapı olarak algılar. Bu algı onlara iç politikada dinamiklerin okumalarına engel teşkil edebilir. Bu sebepten ötürü yeni realist perspektiflerin ortaya çıkması elzem olmuştur. Farklı realizmlerin ortaya çıkışı sadece güç odaklı bakışın son yıllarda değişimini de göstermektedir. Realist paradigma uluslararası devletler sistemine güç ve çıkarlar ekseninde baktığı için aynı sistemik baskı altında farklı dış politika eğilimine yönelen devletleri açıklarken zorlanmaktadır. Uluslararası sistemdeki güç değişimlerini açıklama sorunu yaşayan realistler kavramsal ve teorik açıdan yeni yaklaşımlara gebedir.⁴

Realizm'in ulusal çıkarlar ekseninde ahlaki olmadığı eleştirilerine katılan Ashley J. Tellis şu sözleri aktarmaktadır: “Realizm, alçalmış bir dünyada değerlerden ziyade menfaatlere odaklandığı için bilinçli olarak ahlak dışıdır. Yine de realizm asla ölmez; çünkü

¹ Uluslararası İlişkiler literatüründe teori “*siyasal gerçekçilik*” olarak da geçmektedir.

² Eyüp Ersoy, “*Realizm*”, Uluslararası İlişkiler Teorileri, Derleyen: Ramazan Gözen, İletişim Yayınları, İstanbul 2016, s.159-160.

³ Jack Donnelly, “*Realizm*”, Uluslararası İlişkiler Teorileri, Editörler: Scott Burchill, Andrew Linklater, Ricard Devetak vd, Tercüme: Muhammed Ağcan ve Ali Aslan, Küre Yayınları, İstanbul, 2015, s.53-55.

⁴ Faruk Sönmezoğlu, Hakan Güneş ve Erhan Keleşoğlu, Uluslararası İlişkilere Giriş, Der Yayınları, İstanbul, 2011, s.40-42.

devletlerin değerlere dayalı söylemlerinin aldatıcı görüntüsü altında gerçekte nasıl davrandıklarını isabetli bir şekilde dile getirir.”⁵ Ulusal çıkarların, ahlak kavramında üstünde olduğu tutulması bazı siyaset bilimciler tarafından eleştirilse de devlet merkezli analizlerde bu durum normalleşmektedir. Uluslararası siyasette; siyasi etik ve ahlakın gücün gölgesinde kaldığı için ulusal çıkarlar devamlı meşrulaştığı bir zemin bulmaktadır. Realistler güç kavramına yaklaşımları uluslararası düzene ilişkindir. Uluslararası sistemde güç unsurlarının özgürlük ve demokrasi temalarının içerisinde yeniden kullanılmaya çalışılması realist paradigmaya göre problemlidir. Realistlere göre özgürlük ve düzen içerisindeki ilişki şu şekilde ortaya konulmaktadır: “Realistler düzene özgürlükten daha fazla değer verirler; zira onlara göre özgürlük ancak düzen kurulduktan sonra önem kazanır.”⁶ Realistler, liberal yaklaşımların güvenlik ve düzen kavramları inşa edilmekten ortaya koyduğu argümanları kabul etmezler.

Realistlerin güç eksenli yorumları devletin içini ve diğer kurumları ihmal ettiği için eleştirilere maruz kalmaktadır. Devletlerin karar alma mekanizmalarındaki çok katmanlı yapısı realist akımın temsilcilerini son yıllarda yeni bir bakış açısına doğru itmektedir. Devleti yekpare bir yapı olarak algılayan realistler, iç politikanın dış politikayı hangi yönlerden ve hangi boyutlardan etkilediğini hesaba katmadığından bazı dış politik yönelimleri açıklama gücünü kaybetmektedirler. Realistler devletleri tek boyutlu olarak algıladıkları için devlet-içi faktörleri dikkate almayı geç fark etmişlerdir. Ayrıca realizmde güç kavramının fazlaca önemsenmesi ve birincil faktör olması diğer teoriler tarafından sıklıkla eleştirilmektedir.⁷

Realist teori kendi bünyesinde klasik realizm, neorealizm ve neoklasik realizm olarak üç farklı temel yaklaşıma sahiptir. Bu üç realist yaklaşım tarihsel ve felsefi kökleri itibarıyla M.Ö 5. Yüzyıla kadar uzandığı varsayılmaktadır. Sun Tzu’nun ve Tukikides’in eserlerinde var olan realist yaklaşımın felsefi geleneği neoklasik realist teoriyi güçlü bir fikri zemine konumlandırmaktadır. Realist yaklaşım insan doğasının değişmez kuralları olduğuna dikkat çekerken, liderlerin etik ve ahlaki değerlerden ziyade güç ve maddi çıkarlar ekseninde hareket ettiklerini varsaymaktadır. Bu yaklaşım gücü kutsarken, insan psikolojisinin siyaset üzerindeki etkisine yönelik şüpheli yaklaşımı

⁵ Robert D. Kaplan, Coğrafyanın İntikamı Yaklaşan Çatışmalar ve Kaderle Savaş Hakkında Harita Bize Neler Söyler? Çeviri: Zahide Tuba Kor, Küre Yayınları, İstanbul, 2019, s. 49.

⁶ a.d.e., s. 49.

⁷ Charles William Kegley ve Shanon Lindsey Blaton, “*Realist Kuram*”, Dünya Siyaseti Yönelim ve Dönüşüm, Sakarya Üniversitesi Kültür Yayınları, Sakarya, 2015, s. 36-42.

kuvvetlendirmektedir. Realist yaklaşım doğal olarak, devletlerin içerisinde bulundukları anarşik duruma binaen ayakta kalma teamülünü temsil etmektedir. Bu bağlamda liderlerin gücü algılama şekli siyasetin hangi yönde şekilleneceğine yön vermektedir.⁸ Klasik ve neorealistler devleti bütüncül aktör olarak ele alırken, iç faktörleri göz ardı edebilmektedirler. Neoklasik realistler sistemik faktörlerin yanı sıra devlet içi faktörleri de analizlere dahil etmektedirler. Neoklasik realist yaklaşım dış politika analiz yaparken bütüncül yaklaşımı ile sistemik etkilerin yanı sıra liderlere ve devletlerin iç yapısına da önemli bir alan açmaktadır. İç faktörlerin yerel değişken olarak, dış politikanın icrasında önemli bir unsur olduğunu iddia eden Neoklasik realistler, sistemdeki güç değişimlerini birincil faktör olarak ele almaktadır. İç politikadaki değişimlerin dış politikaya sirayet ederken liderlerin algıları devreye girmektedir. Bu bağlamda karar vericilerin uluslararası sistemdeki güç algılaması dış politikanın icrasında belirleyici bir faktör olarak konumlanmaktadır.⁹

1.2. Klasik Realizm

Klasik realist yaklaşım, uluslararası siyasetin mantığını ve yapısını insanın doğası ile açıklamaktadırlar. Klasik realistler, insan doğasında yer alan korku, rekabet, bencillik gibi özelliklerin devletler arasında ilişkileri açıklayabileceğini varsaymaktadırlar. Güç arayışı ve ayakta kalma davranışlarının hem insanların hem de devletlerin temel içgüdüleri olarak ifade edilmektedirler.¹⁰ Ayrıca Hristiyanlık teolojisinde yer alan insanoğlunun doğuştan kusurlu ve günahkâr olduğu fikri realizm içerisinde kendine yer bulmaktadır. Klasik realistler göre insanın doğasında yer alan doğuştan gelen duygu ve fikirler, güç arayışı ve rekabeti ön plana çıkarmaktadır. Bu arayış birey düzeyinde ortaya çıkmasına rağmen liderler eliyle devlet düzeyinde bir davranışa dönüşebilmektedir.¹¹

Tarihsel süreç içerisinde gelen devletlerin birbirlerini algılama şekilleri zamanla liderlerin yaklaşımlarıyla yeniden anlam kazanmıştır. Bu süreçte liderlerin prestij ve güç

⁸ Steven E. Lobell, M. Ripsman ve Jeffrey W. Taliaferro, *“Introduction: Neoclassical Realism, the State, and Foreign Policy, Neoclassical Realism, the State and Foreign Policy”*, Steven E. Lobell, M. Ripsman ve Jeffrey W. Taliaferro (der.), Cambridge, Cambridge University Press, 2009, s.14.

⁹ Mehmet Ali Tuğtan, *“Güç, Anarşi ve Realizm”*, Küresel Siyasete Giriş Uluslararası İlişkilerde Kavramlar, Teoriler, Süreçler, (Editör: Evren Balta), İletişim Yayınları, İstanbul, 2018, s.127.

¹⁰ Richard Ned Lebow, *“Klasik Realizm”*, Uluslararası İlişkiler Teorileri (Disiplin ve Çeşitlilik), (Editörler: Tim Dunne, Milja Kurki ve Steve Smith), Çeviren: Özge Kelekçi, Sakarya Üniversitesi Kültür Yayınları, Sakarya, 2016, s.65-68.

¹¹ Kenneth N. Waltz, *İnsan, Devlet ve Savaş: Teorik Bir Analiz*, Çevirmen: Enver Bozkurt, Selim Kanat ve Serhan Yalçın, Asil Yayıncılık, Ankara, 2009, s. 22-25.

arayışları devletlerin algılanma biçimlerini en temel noktada etkilemektedir. Klasik realist yaklaşımda devlet liderlerinin etik düşüncelerle hareket etmesi gerektiğini ön gören fikirler eleştirilmiştir. Bu eleştiri Thucydides'in ve Makyavel'in eserlerinde açıkça görülmektedir.¹²

Klasik realizmin tarihsel olarak kökleri Tukidides'in Pelopen Savaşları eserine kadar dayandırıldığı görülmektedir. Dünya siyasi tarihi açısından realist paradigma aslında güç ve çıkarlar ekseninde daha eski tarihlere de götürülebilir. Bu bağlamda farklı coğrafyalarda değişik zamanlarda devlet, askeri güç ve strateji kavramları ekseninde farklı eserler ortaya konulduğu görülmektedir.¹³ Güncel uluslararası ilişkiler teorileri bağlamında Batı medeniyeti genellikle teorileri geliştiren bir konumda olsa da Çinli düşünür Sun Tzu'nun (Sun Zi) "Savaş Sanatı" eseri farklı bir düşünce penceresi açmaktadır. Savaşın hangi durumlarda nasıl icra edileceği hususunda devlet adamlarına öğütler veren bu eser, yazıldığı dönemden bugüne kadar strateji ilimi açısından dünya tarihinde müstesna bir yere sahiptir.¹⁴

Teorik bağlamda realizm akımına katkı sağlayan bir diğer eser ise Niccolo Machiavelli'nin (Makyavel) Hükümdar diğer adıyla Prens adlı eseridir. Siyaset kuramcısı olarak da kabul edebileceğimiz Makyavel en ünlü eseri Hükümdar adlı eserinde egemen bir devletin nasıl ortaya konulabileceği, iktidarın ne şekilde ve nasıl sürdürülebileceği üzerine düşüncelerini ortaya koymuştur. Devlet içerisinde yaşanan güç mücadelesinin yanı sıra askeri güç ve bağımsızlık arasındaki ilişkinin dinamikleri ele alınmaktadır. Egemenlik kavramına vurgu yapan Makyavel, daha çok devlet adamlarına ve iktidar sahiplerine yönelik bu eseri kaleme almıştır. Bu eserde Makyavel, birey ve devlet düzeyinde realizmin temel kavramlarına kaynaklık edecek güç ve iktidar unsurlarını ortaya koyarken, bir devlet adamının nasıl karar vermesi gerektiği noktasında düşüncelerini ortaya koymaktadır. Çıkar kavramını ahlak kavramından soyutlayan Makyavel, devletlerin ayakta kalmak için her şeyi yapabilme iradesine sahip olduğu

¹² Tim Dunne – Brian C. Schmidt, "Realizm", Küreselleşen Dünya Siyaseti (Editörler: John Baylis, Steve Smith, Patricia Owens) Tercüme: Hasan Basri Yalçın, Hüseyin Alptekin, Volkan Uzundağ, Mehmet Sabri Akgönül, Erhan Baltacı, Küre Yayınları, I. Baskı Ocak 2021, İstanbul, s. 184-185.

¹³ Ali Balcı, "Realizm", Uluslararası İlişkilere Giriş Tarih, Teori, Kavram ve Konular, Editörler: Şaban Kardaş ve Ali Balcı, Küre Yayınları, Yedinci Baskı, İstanbul, 2017, s. 119-132.

¹⁴ Sun Zi (Sun Tzu), Savaş Sanatı, Çevirmenler: Pulat Otkan, Giray Fidan, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, XIX. Basım, 2021, İstanbul, s.1-43.

fikrini dile getirmektedir.¹⁵ Makyavel, devletlerin önceliğinin içişleri olduğunu ifade ederken, iç istikrar olmadan devlet kurumunun uluslararası ilişkilere odaklanamayacağını ifade eder. Diplomasiye dair ayrıca; “diplomasinin pratiğini devletin uluslararası düzeyde gücünü koruması ve itibar inşa etmesi için esas saymıştır. Uluslararası ilişkilerin bu yönü devletin bekasının ve büyümesinin hem siyasi düzeyde hem de toprak kontrolü açısından temel bir parçadır.”¹⁶

Devletler arası ilişkilerde, iç düzenini ve itibarını elde edememiş yapıların başarısız devletler olarak nitelendiren Makyavel, siyasi meselelerin iç politikada kısa sürede halledilmesinin önemine değinmektedir.

Ülkelerin dış politikalarında genellikle realizmin hâkim olduğu görülmektedir. Realizmde bütün siyasal süreç bir güç mücadelesi şeklinde algılanmaktadır. Realist paradigmaya göre ulusal çıkarlar ve güç arasında doğru orantılı bir ilişki kurulmaktadır. Devletin gücü ulusal çıkarlara uyumlu olduğu sürece problem yoktur. Devletin tekil ve yek pare bir aktör olarak çıkarlarına uygun hareket ettiği varsayılmaktadır.¹⁷

İnsanın doğasında var olan güç arayışı ve tahakküm kurma içgüdülerinin sadece his ve duygu durumlarıyla açıklanması mümkün değildir. İlerleyen süreçlerde güç arayışına giren liderlerin belli noktalarda ahlaki ve etik çöküntü yaşamalarının mümkün olduğu dile getiren Aliya İzzetbegović şu sözleri ifade etmektedir: “Dünya üzerindeki her kuvvet, sağlam ahlakla başlar. Her mağlubiyet, ahlaki çöküşle başlar. Her ne yapılmak isteniyorsa, bu önce insanların ruhlarında gerçekleştirilmelidir.” Gücün temellendirildiği noktayı insanın ahlaki durumuna bağlayan Aliya İzzetbegović, insanın doğasının ve psikolojisinin iki yönlü yapısına vurgu yapmaktadır. Liderlerin siyaseten başarılı olması önce kendi psikolojik durumlarının farkına varmasıyla yakından ilgilidir. Aliya İzzetbegović’e göre güç arayışına giren lider öncelikle kendi doğasının farkında olmalıdır.¹⁸

İnsan doğasının iç ve dış politika bağlamında etkilerine vurgu yapan Hans J. Morgenthau yaşadığı dönemin siyasal izlerini taşımaktadır. Bir teorisyen olarak politik realizm

¹⁵ Niccolo Machiavelli, Hükümdar, Çeviren: Necdet Adabağ, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, XXI. Baskı, 2001, İstanbul, s. 3-48.

¹⁶ Janice Leung, “Machiavelli ve Uluslararası İlişkiler Kuramı”, Uluslararası İlişkiler ve Siyasal Düşünce, Editör: Faruk Yalvaç, Röle Akademik Yayıncılık, İstanbul, 2015, s. 43.

¹⁷ İlhan Uzgel, Ulusal Çıkar ve Dış Politika: Türk Dış Politikasının Belirlenmesinde Ulusal Çıkarların Rolü, 1983-1991, İmge Kitabevi, İstanbul, 2004, s.16.

¹⁸ Aliya İzzetbegovic, İslam Deklarasyonu ve Tarihi Savunma, Ketebe Yayınları, Şubat 2019, İstanbul, s.67.

üzerine temel ilkeler belirlemiştir.¹⁹ Teorisyen Morgenthau, politik (siyasal) realizmin altı temel ilkesini şu şekilde açıklamaktadır:

1. Politika, genel olarak toplum gibi, köklerini insan doğasından alan nesnel kanunlar tarafından yönetilir.
2. Uluslararası politika çıkar, güç bakımından tanımlanır.
3. Güç olarak tanımlanan çıkar, bir kez ve hepsi için kullanılan bir anlam kazanmaz: politik eylemi belirleyen çıkarın türü dış politikanın oluşturulduğu politik ve kültürel bağlama bağlıdır.
4. Ahlaki zorunluluk ve başarılı bir politik eylemin gereksinimleri arasında gerginlik vardır. Ancak pratikte, evrensel ahlak ilkeleri zaman ve mekân şartlarının süzgecinden geçirilmelidir.
5. Politik realizm belirli bir devletin (ABD gibi) ahlaki arzularını evrene hükmeden ahlaki kanunlarla tanımlamayı reddeder.
6. Güç olarak tanımlanan çıkar, uluslararası politikaya ayrı bir duruş veren ve böylece onu diğer çalışma alanlarından azat bir anlayıştır.²⁰

Hans J. Morgenthau, siyasal realizmin temellerini oluşturan bu altı maddede özetle şu fikirler etrafında teorisini ortaya koymuştur. İnsan psikolojisinin her şeyin temelinde olduğu fikri Morgenthau'nın en belirgin savıdır. Uluslararası politikada güçlü olan devletler çıkarların tanımını yapmakla muktedirdir. Çıkar kavramının çerçevesini güçlü devletler oluşturmaktadır. Dış politikanın oluşturulması aşamasında politik ve kültürel bağlamda noktasında çıkarın türü belirlenir. Morgenthau'ya göre siyasette ahlaki zorunluluk konusunun başarılı bir siyasi adımı her anlamda kuşatamayacağı gibi zaman ve mekâna göre yeniden düzenlenebileceğini ortaya koymaktadır. Güç ve çıkar ilişkisini kavramsal düzeyde birbirini tanımlayacağını ifade eden Morgenthau, bir ülkenin dayatması ile ahlaki normların evrensel boyut kazanamayacağını tezini savunur.²¹ Dış

¹⁹ I. ve II. Dünya Savaşlarını görmüş bir teorisyen olarak içinde bulunduğu durumu eserlerinde yansıtmaktadır. Savaşın tüm zorluklarını yaşamış bir birey olarak eserlerini realist perspektiften üzerinden temellendirirken, insan doğasının siyaset ile ilişkisini de ortaya koymaktadır.

²⁰ Paul R. Viotti ve Mark V. Kauppi, Uluslararası İlişkiler Teorisi, Çeviri Editörü: Metin Aksoy, 5.Basımdan Çeviri, Nobel Kitap Yayıncılık, Ankara, 2016, s.51.

²¹ Hans J. Morgenthau, Vietnam Savaşının hem ahlaki hem de milli menfaatler noktasında yanlış olduğu dile getiren bir realistler. Demokrasi getirme kavramını eleştiren Hans J. Morgenthau, güç ve çıkar ilişkilerinin belirli büyük güçler tarafından kullanılmaya açık oluşunu eleştirmektedir. Güç ve makam konusunda beklentisiz olan Hans J. Morgenthau, bir akademisyen olarak eleştirel olma pozisyonunu devamlı muhafaza etmiştir. Bu bağlamda Henry Kissinger veya Brent Scowcroft gibi devlet kademesinde yüksek görevlere gelebilecek durumda iken daha kenarda kalmayı tercih etmiştir.

politikada ahlaki değerlerin arka planda kaldığını eleştiren Morgenthau, çıkarların devletler tarafından devamlı meşrulaştırıldığını gözlemlemektedir. Dış politikanın üretim aşamasında kültürel bağlama dikkat çeken Morgenthau, realist bakış açısını iç politik yönüne vurgu yapmaktadır. Ayrıca Morgenthau, kültürel bağlamın eksik kaldığı bir dış politika icra sürecinin eksik kalacağına da dile getirmektedir.

Morgenthau'nun klasik realist teorisi “milli güç unsurları” bağlamında değerlendirilmektedir. Devletlerin davranışlarını yönlendiren en temel motivasyonun güç maksimizasyonu olduğunu ifade Morgenthau, devletlerin çıkarlarını da güç arayışına bağlar. Devletin gücünü savaş kazanma kabiliyetine bağlayan Morgenthau, materyal güç unsurlarının yanında fiziki olmayan unsurların önemine de vurgu yapmaktadır.²² Morgenthau'ya göre fiziki olmayan; milli karakter, milli moral, diplomasi kalitesi ve yönetim kalitesi ulusal gücü belirleyen temel unsurlarla beraber zikredilir.²³

Morgenthau, liderlere dış politikanın icrasında özel bir alan açmaktadır. Liderlerin toplum nezdinde uyandırdıkları duygular, sevk ve idare edilebildiği oranda siyasal bir kuvvete dönüşmektedir. Günümüzde uluslararası politikanın olgularını anlamak için liderlerin karizmasını da hesaba katmak gerekmektedir. Liderler kendi tebaasını yönlendirirken güven ve sevgiye kaynaklık eden karizmalarını kullanmaktadırlar. Uluslararası kurumlar dahi liderlerin kendi halkıyla ilişkilerindeki güvenden etkilenmektedirler. Siyasal güç bağlamında ikna etme kabiliyeti liderlerin en önemli özelliklerindendir.²⁴ Ulusal gücün bir unsuru olarak liderlerin savaş dönemlerinde ve kriz anlarında daha fazla ön plana çıktığını ifade eden Morgenthau, stratejik ve taktik alanlarda yeni fikirlerin önemine değinmektedir.²⁵

1.3. Neorealizm (Yapısal Realizm)

Neorealizm, aynı zamanda yapısal realizm olarak da bilinir ve devletler arası ilişkileri düzenleyen en kritik unsurun uluslararası sistemin yapısı olduğunu öne sürer. Neorealist görüşe göre, devletlerin dış politikaları ve eğilimleri, uluslararası güç dengesine

²² Ulusal materyal güç unsurları: Coğrafya, gıda ve ham madde gibi doğal kaynaklar, endüstriyel kapasite, nitelik ve nicelik bakımından askeri hazırlık ve nüfus., İsmail Yaylacı, Güç Kavramsallaştırmaları ve Diplomasi, Dönüşen Diplomasi ve Türkiye Aktörler, Alanlar ve Araçlar, Editörler: Ali Resul Usul, İsmail Yaylacı, Birinci Basım Nisan 2020, Küre Yayınları, s. 49.

²³ a.d.m. s.49.

²⁴ H. J. Morgenthau, Uluslararası Politika Cilt I, Çevirenler: Baskın Oran ve Ünsal Oskay, Sevinç Matbaası, Ankara, 1970, s.33.

²⁵ a.d.e. s. 155-157.

dayanarak öngörülebilir ve bu bağlamda içsel faktörler genellikle göz ardı edilir. Kenneth N. Waltz, bir diğer adıyla yapısal realizm olarak ifade edilen teoriyi en kapsamlı bir şekilde ortaya koyan siyaset bilimcidir. Kenneth N. Waltz'dan başka bu teoriye ciddi katkılar yapan akademisyenler; Robert Gilpin, Joseph M. Grieco, Christopher Layne ve John Mearsheimer olarak ifade edilebilir. Neorealistler, uluslararası sistemin yapısını, sistemdeki güçler dağılımına bağlamaktadırlar. Devletlerin aynı sistemik etkide aynı dış politikayı izleyecekleri savı, bu teoriyi savunan ekolün temel görüşüdür.²⁶

Waltz, Uluslararası Siyaset Teorisi adlı eserinde öncelikle sistem teorisi üzerinde durur. Uluslararası siyaset alanını inceleyen teorileri ikiye ayırır; indirgemeci teoriler ve sistemik teoriler olarak. İndirgemeci teorilerin parçaların davranışı ile ilgilendikleri için içerden dışarı bir okuma yaptığını varsaymaktadır. Ayrıca aktör davranışı ile sistemik eğilimlerin açıklanamayacağını ifade eder. Waltz, uluslararası siyaseti açıklarken sistem kavramı üzerinden değerlendirme yapmaktadır. Sistemi; yapı ve etkileşimler olarak iki ana unsur üzerinden tanımlayıp, sistemin işleyişine vurgu yapmaktadır.²⁷

Kenneth N. Waltz, güç dağılımının devlet davranışlarını nasıl etkilediği meselesini teorisinin merkezine almaktadır. Bu bağlamda Waltz, gücün temelde güvenlik için araç olarak kullanılabileceğini ifade eder. Devletler güç artırımına giderken birbirlerinin kapasitelerini ve yeteneklerini takip etmektedirler. Waltz, devletler için ölçülü güç artırımının faydalı olacağını ifade ederken güvenliğin yaşamsal olarak öncelik taşıdığını belirtir. Fazla güç artırıma giren devletler, bölgesel bağlamda yeni ittifakların ve blokların oluşumuna sebebiyet vereceği için güvenlik ikilemlerini artıran bir ortam ortaya çıkarmaktadırlar. Kenneth N. Waltz, kısaca güç ve güvenlik arasındaki ilişkiyi “Hayati durumlarda, bununla birlikte, devletlerin nihai düşüncesi güç değil, güvenlidir.” şeklinde ifade etmektedir. Bu bağlamda güç artıran devlete karşı diğer devletlerin dış politikalarında güvenlik eksenli denge siyasetine başvuracağı öngörülmektedir.²⁸

Yapısal realizme katkı yapan bir diğer siyaset bilimci John J. Mearsheimer, “The Tragedy of Great Power Politics” adlı eserinde tarihsel argümanlarla birlikte askeri güç ve materyallerini yoğun olarak kullanmaktadır. Güç kavramını diplomasiinin en temel birimi

²⁶ Eyüp Ersoy, “Realizm”, Uluslararası İlişkiler Teorileri, Derleyen: Ramazan Gözen, İletişim Yayınları, İstanbul 2016, s.172.

²⁷ a.d.e., s.173.

²⁸ Tim Dunne – Brian C. Schmidt, “Realizm”, Küreselleşen Dünya Siyaseti (Editörler: John Baylis, Steve Smith, Patricia Owens) Tercüme: Hasan Basri Yalçın, Hüseyin Alptekin, Volkan Uzundağ, Mehmet Sabri Akgönül, Erhan Baltacı, Küre Yayınları, I. Baskı Ocak 2021, İstanbul, s. 188.

olarak algılayan Mearsheimer, diplomasının yollarını askeri materyallerle desteklenmesi gerektiğini savunmaktadır. Mearsheimer, Avrupa'nın ve dünyanın büyük güçlerinin yükseliş ve düşüşlerini neorealist (yapısal realist) ekolün bir parçası olarak "saldırgan realizm" teorisi ekseninde açıklamaya çalışmaktadır. Mearsheimer, saldırgan realizm teorisinde sistemdeki güç dengesinin ve kutuplu halin dikkate alındığı ifade eder. Bu bağlamda sistemin dengeli ya da dengesiz olması potansiyel hegemon güçlerin ortaya çıkması açısından önemlidir. Eserde en işlenen temel meselelerden biri de "devletlerin varlıklarını en üst düzeyde sürdürmek için yürüttükleri bölgesel hegemon" olma politikalarının nasıl izlendiğidir.²⁹

Realistlerin uluslararası sisteme bakışlarının liberallere göre daha karamsar olduğunu ifade eden Mearsheimer, barışçıl bir dünya talep etmelerine rağmen uluslararası anarşik düzenin yapısından dolayı güvenlik rekabeti ve savaştan kaçamadıklarını vurgu yapmaktadır. Mearsheimer, realistlerin uluslararası ilişkilere karamsar bakışını üç temel fikir üzerinde kurgulamaktadır:³⁰

- İlk olarak realistler de liberaller de devletleri dünya siyasetinde ana aktör olarak görmektedir. Ancak realistler esas olarak büyük güçlere odaklanır. Çünkü büyük güçler uluslararası siyaseti, yönlendirip şekillendiriyor aynı zamanda da en kanlı savaşlara neden olmaktadır.
- Realistler, büyük güçlerin davranışlarının içsel özelliklerinden değil, esas olarak dış faktörlerden etkilendiğine inanırlar. Bu süreçte uluslararası sistemin yapısı devletlerin dış politikalarını büyük ölçüde şekillendirmektedir. Realistler, "iyi" ve "kötü" devlet ayırımına girmeme eğilimine sahiptir. Çünkü kültürleri, siyasi sistemleri veya hükümeti kimin yönettiğine bakılmaksızın tüm büyük güçler aynı mantığa göre hareket eder.³¹
- Devletlerin kendi aralarında güç için rekabet ettiğini savunan Mearsheimer, güce dair yapılan hesaplamaların devletlerin düşüncesini ve yönünü belirlediğini varsaymaktadır. Devletler arasındaki rekabetin bazen savaşları tetiklediğini ifade eden Mearsheimer, savaşların da devlet ilişkilerinin bir başka boyutu olduğunu dile getirir.

²⁹ John J. Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics*, W. W. Norton & Company, New York, 2001, s.17-51.

³⁰ a.d.e, s.17.

³¹ Mearsheimer, bu nedenle görelî güçlerdeki farklılık dışında devletler arasında ayırım yapmanın zorluğuna dikkat çekmektedir.

Clausewitz'den alıntı yapacak olursak; “Savaş, siyasetin bir başka araçlarla sürdürülmesidir.” Son olarak devletler arasındaki bu rekabet sıfır toplam bir nitelik kazanarak karakterize olur. Devletler zaman zaman birbirleriyle iş birliği yapabilirler, ancak temelde çıkarları çatışır.

Mearsheimer, kendi teorik yaklaşımında uluslararası sistemdeki değişimin savaşlarla nasıl gerçekleştiği konusuna ayrıca önem vermektedir. John J. Mearsheimer, tüm dünya siyasal sistemini kapsayan bir düzenin daha kurulmadığını ifade etmekle birlikte, dünya düzenini açıklama bağlamında bölgesel hegemonya kavramının daha tutarlı olduğunu dile getirmektedir. Sistemde asıl mücadelenin bölgesel hegemonya sahibi güçler arasında gerçekleştiğine vurgu yapılmaktadır. Mearsheimer, bu bağlamda büyük güçler arasındaki güvenlik ve güç rekabetinin Soğuk Savaşın sonrasında da devam ettiğini iddia etmektedir. Soğuk Savaş sonrası uluslararası sistemde yükselen bir güç olarak Çin’e ayrıca dikkat çeken J. Mearsheimer, Çin’in yükselişinin barışçıl olup olmaması konusunda bazı çekincelere sahiptir.

Mearsheimer, eserde büyük güç savaşlarının nedenlerini “güvenlik rekabeti, anarşi ve güç dağılımına” bağlamaktadır. Mearsheimer’a göre uluslararası sistem her zaman anarşiktir, lakin sistemde hep savaş yoktur. Mearsheimer, devletlerin güç arayışlarını doğrudan sistemin anarşik yapısıyla ilişkilendirmektedir. Bu bağlamda uluslararası sistemin içerisindeki savaşların sebeplerini, sistemin kendi içerisinde barındırdığını ifade etmektedir. Sistemin içerisinde daima güç arayışına giren bir devlet olacağı için anarşik düzen devamlılık arz edecektir.

Mearsheimer, bu üç kavramdan (güvenlik rekabeti, anarşi ve güç dağılımı) uluslararası sistemdeki yapısal bir değişken olarak “güç dağılımı” kavramına daha fazla önem vermektedir. Lider devletler arasındaki güç dağılımının, büyük savaşların çıkma olasılığına etkisinin tam olarak araştırılması gerektiğinin altını çizmektedir. Bu bağlamda büyük güçler arasında potansiyel bir hegomon güç olup olmadığı meselesi önemlidir.³² Mearsheimer’in teorik yaklaşımına göre “Uluslararası Sistemdeki Güç Dağılımında” dört olası ihtimal vardır. Bu türlerin içerisinde “dengesiz iki kutuplu” sistemin görülmesi mümkün olmayabilir.

- Dengesiz iki kutuplu
- Dengeli iki kutuplu

³² Bu lider devletler, bölgesel hegemonya aday devletlerdir.

- Dengesiz çok kutuplu
- Dengeli çok kutuplu³³

Dünyada yapılan savaşların analizini yapan Mearsheimer, iki kutuplu sistemlerin daha barışçıl olduklarını dile getirirken çatışma ihtimali az olarak görmektedir. Dengesiz çok kutuplu sistemlerin ise büyük çatışmalara gebe olduğuna atıfta bulunur. Dengeli çok kutuplu sistem, çatışma ve savaş ihtimali açısından arada konumlandırılmaktadır. Dengeli iki kutuplu sistemde ise güçler birbirine yakındır, bu düzende iki büyük güç arasında devletler taraf olmaya itilmekle birlikte politikalar eşit kuvvet mantığı çerçevesinde itidalli olmaya meyillidir. Dengesiz çok kutuplu sistemde ise üç veya daha fazla güç sahibi küresel aktör vardır. Bu küresel aktörler içerisinde bir potansiyel hegomon güç, diğerlerinden daha fazla dikkat çekebilmektedir. Dengeli çok kutuplu sistemlerde üç veya daha fazla güç sahibi küresel aktör olabilir. Dengeli çok kutuplu düzen, içerisinde sistemin önde gelen devletleri arasında askeri güç farkı az olarak telakki edilmektedir.³⁴ Mearsheimer, iki kutuplu sistem içerisinde devletlerin, savaş ihtimallerini daha iyi hesaplayabilmekte olduklarını iddia eder. Bu bağlamda iki kutuplu sistem içerisinde çıkan az sayıdaki çatışmada insan kaybı ve harcanan materyaller azdır. Dengesiz çok kutuplu sistemde ise “güç dağılımının” parçalanmışlığı tehlike arz etmektedir. Dengesiz çok kutuplu sistemde hegemonya potansiyeli olan devletlerin, sistemdeki diğer büyük güçlerle savaşa girme ihtimalleri yüksektir. Dolayısıyla dengesiz çok kutuplu sistem içerisinde cereyan edecek muhtemel bir savaşta süre ve masraflar tüm taraflar için çok olacaktır. Dengeli çok kutuplu sistemler orta ara bir zemini teşkil etse bile büyük güç savaşlarının çıkma ihtimali iki kutuplu sisteme nazaran daha olasıdır. Sonuç olarak savaş ihtimali açısından “dengeli çok kutuplu sistemler”, “dengesiz diğer sistemlerden” daha istikrarlıdır.

İki kutuplu ve çok kutuplu sistemler arasında bir karşılaştırma yapıldığında, çok kutuplu sistemlerde savaş üç nedenden dolayı daha fazla ihtimal dâhilindedir:

- Çok kutuplu sistemlerde potansiyel çatışma ihtimalleri fazladır.
- Aktör sayısı fazla olduğundan iktidar dengesizlikleri daha yaygındır.
- Devletlerin çatışma ve savaş bağlamında yanlış hesaplama olasılığı fazladır.

³³ John J. Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics*, W.W. Norton, New York, 2001, s.337

³⁴ John J. Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics*, W.W. Norton, New York, 2001, ss.337-350

Mearsheimer, uluslararası sistemi 1792 Fransız Devriminde 1990 Soğuk Savaşın sonuna kadar geçen süreyi büyük devletlerarasındaki güç dağılımını esas alarak yedi döneme ayırmıştır:

- 1) Napolyon Dönemi I 1792-93 (1 yıl), dengeli çok kutuplu
- 2) Napolyon dönem II 1793-1815 (22 yıl), dengesiz çok kutuplu
- 3) On dokuzuncu yüzyıl 1815-1902 (88 yıl), dengeli çok kutuplu
- 4) Kaiserreich dönemi 1903- 18 (16 yıl), dengesiz çok kutuplu
- 5) Uluslararası savaş zamanı 1919-38 (20 yıl), dengeli çok kutuplu
- 6) Nazi dönemi 1939-45 (6 yıl), dengesiz çok kutuplu
- 7) Soğuk Savaş 1945-90 (46 yıl), iki kutuplu ³⁵

Mearsheimer'ın "büyük güç" tanımlamasına uyan devletler şunlardır; "Fransa, Prusya (Almanya), İngiltere, Avusturya-Macaristan, İtalya, Rusya (SSCB) ve son olarak ta ABD." Bu devletlerin uluslararası sistem içerisinde tarihin belli dönemlerinde önemli rol oynadığı görülmektedir. Ayrıca bu devletlerin büyük bir kısmı sistem içerisinde potansiyel hegomon güç ve meydan okuyucu olarak yer almıştır. Ayrıca bu devletlerin hepsi aynı dönem içerisinde "büyük güç" tanımlaması içerisinde yer almadığı görülmektedir.³⁶

1.4. Neoklasik Realizm

Soğuk Savaş sonrası dönem, uluslararası ilişkiler teorisinde alternatif yaklaşımların geliştirilmesi ve mevcut teorilere yönelik eleştirilerin arttığı bir zaman olarak dikkat çekmektedir. Bu dönemde, Neorealizm gibi dominant teorilerin sınırlılıkları tartışılmış ve daha kapsayıcı teorik çerçeveler arayışı ön plana çıkmıştır. Gideon Rose'un Neorealizme yönelik eleştirisi, bu tartışmaların merkezinde yer alır. Rose, Kenneth Waltz'ın Neorealizm teorisinin devlet davranışlarını tam anlamıyla açıklayamadığını öne sürerek,

³⁵ John J. Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics*, W.W. Norton, New York, 2001, ss.348.

³⁶ John J. Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics*, W.W. Norton, New York, 2001, s. 15-352., Eserde, son 200 yılın dikkate alındığı görülmektedir. Bu süreç içerisinde Avrupa merkezli bir dünya sistemi okuması dikkat çekmektedir. Yazar, sistem içerisinde küçük güç ve büyük güç tanımlaması yapmaktadır. Eserde küçük güçlerin zaman zaman büyük güçlere meydan okumasına da dikkat çekilmektedir. Bu bağlamda Osmanlı Devleti'nin küçük güç olarak tanımlanmış olması da tarihsel süreç ve gerçeklikle ters düşmektedir. Kırım Savaşı (1853-56) ile ilgili tabloda savaşta yer almayan Prusya'nın bilgileri sunulurken Osmanlı Devleti'ne ait askeri güç bilgilerinin verilmemesi bir eksiklik olarak nitelendirilebilir. Burada Mearsheimer, savaşın ana aktörünü gözden kaçırmamasıyla birlikte aslında sahip olduğu Batı-Merkezli bakış açısını ortaya koymaktadır. Genel olarak tablolara bakıldığında ise Rusya ile ilgili verilen bilgilerde de eksiklikler göze çarpmaktadır.

bu teoriye temel eleştiriler getirmiştir. Bu eleştiriler, Neoklasik Realist teorinin gelişimine önemli bir katkı sağlamıştır. Neoklasik Realizm, Neorealizmin devlet merkezli yaklaşımını korurken, devlet davranışlarını anlamada iç dinamiklerin ve liderlerin karar alma süreçlerinin önemini vurgular. Bu yaklaşım, dış politika analizlerinde daha derinlemesine bir inceleme sunarak, uluslararası sistemdeki güç dengelerinin yanı sıra devlet içi faktörlerin ve bireysel karar vericilerin rolünü de dikkate alır. Neoklasik Realist teori, uluslararası ilişkiler disiplininde önemli bir yenilik getirmiştir. Bu teoriyle birlikte, dış politika analizlerinde sistemik faktörlerin yanı sıra, devletin iç yapısını ve liderlerin tercihlerini de hesaba katma ihtiyacı artmıştır. Bu, akademik çalışmalarda daha kapsamlı ve çok boyutlu analizlerin yapılabilmesine olanak tanımıştır.³⁷

Gideon Rose'un Neorealizme yönelik eleştirileri, uluslararası ilişkiler teorisinde yeni arayışlara yol açmış ve Neoklasik Realist yaklaşımın temellerini atmıştır. Bu yeni teorik çerçeve, devletlerin dış politika davranışlarını anlamada ve uluslararası sistemin karmaşıklığını çözümlemede kritik bir öneme sahip olmuştur. Bu dönemdeki teorik çeşitlilik ve eleştirel yaklaşımlar, uluslararası ilişkiler disiplininin gelişimine önemli katkılarda bulunmuştur. Klasik realizmin ve neoralizm unsurlarını içinde barındıran Neoklasik Realist yaklaşım bütüncül bir teoridir. Klasik realistlerin insan doğasını merkeze alan yaklaşımı ile Neorealistlerin uluslararası sistemi merkeze alan yaklaşımları Neoklasik Realist yaklaşımda bir araya gelmiştir.³⁸ Gideon Rose, 1998 yılında yazdığı “Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy” isimli çalışmasında neoklasik realizm kavramı hakkında şu şekilde açıklamaktadır:

“... bir ülkenin dış politikasının kapsamının ve amacının her şeyden önce uluslararası sistemdeki yeri ve özellikle göreceli maddi güç yetenekleri tarafından belirlendiğini iddia etmektedir. İşte bu yüzden realisttirler. Bununla birlikte, bu tür güç yeteneklerinin dış politika üzerindeki etkisinin dolaylı ve karmaşık olduğunu, çünkü sistemik baskıların birim düzeyinde araya giren değişkenler aracılığıyla aktarılması gerektiğini ileri sürerler. Bu yüzden neoklasiktirler.”³⁹

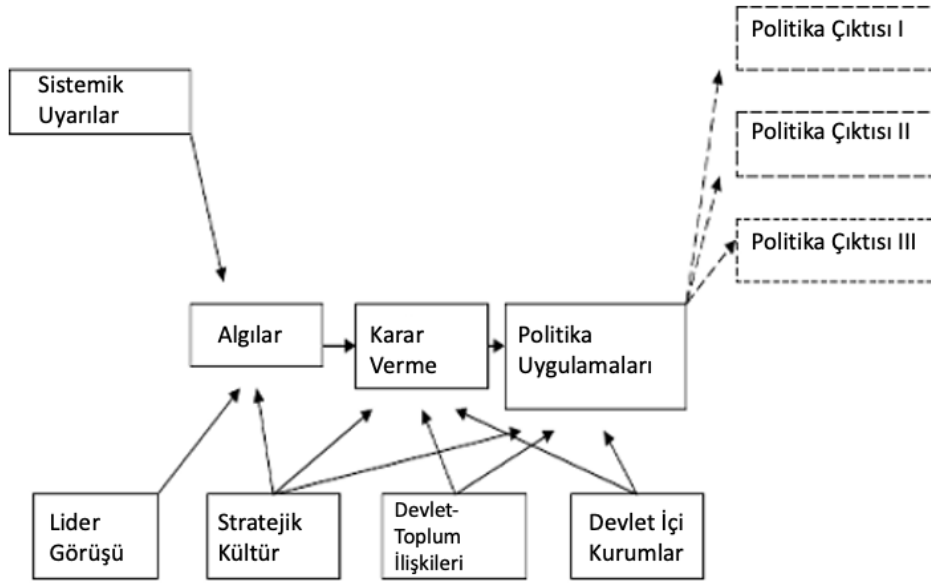
³⁷ Birkan Ertoy, Uluslararası İlişkilerde Realist Geleneğin Dönüşümü ve Neoklasik Realizm, Anadolu Üniversitesi İktisat Fakültesi Dergisi, 2019, Cilt/Vol.: 1 - Sayı/No: 1 (1 – 26), s.11-13.

³⁸ Tayyar Arı, Uluslararası İlişkiler Teorileri Çatışma, Hegomonya, İşbirliği, Aktüel Yayınları, 9. Baskı, Bursa, 2018, s. 157-160.

³⁹ Gideon Rose (1998), Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy, World Politics, 51 (1), s. 144-147.

Neoklasik realist yaklaşım sistematik bir bakış açısı sergileyen neorealizmin, uluslararası ilişkilerde devlet içi dinamiklerin etkisini dikkate almadaki eksikliklerine işaret eder. Bu yaklaşım, devletlerin yalnızca uluslararası sistem tarafından şekillendirildiği varsayımını sorgulamaktadır. Neoklasik realistler, dış politikanın oluşumunda devletlerarası farklılıkların önemli olduğunu, aynı sistemik koşullar altında dahi olsalar devletlerin benzer dış politikalar izlemeyebileceğini öne sürerler. Bu düşünce yapısı, neorealizmin, devletlerin aynı sistemik etkiler altında farklı dış politikalar üretmesini açıklamakta yetersiz kalışını eleştirir. Neoklasik Realizm, devletlerin iç yapılarındaki siyasi, ekonomik ve ideolojik unsurlar ile liderlerin kişisel özellikleri ve politika yapma tarzlarının, dış politika kararlarını ve uygulamalarını belirgin şekilde etkilediğini vurgular. Böylece, neoklasik realist paradigma, dış politika analizine daha kapsamlı bir yaklaşım sunarak neorealizmin dar çerçevesini genişletir. Neoklasik realist yaklaşıma göre, devletlerin uluslararası sistemdeki güç dağılımındaki konumları ve maddi kaynakları, dış politika analizinin temelini oluşturur. Bu perspektif, uluslararası güç dağılımının devletlerin dış politika tercihlerini tamamen açıklayamayacağını kabul eder. Neoklasik realistler, dış politikanın yalnızca uluslararası faktörlerle değil, aynı zamanda iç politik dinamiklerle de şekillendiğini vurgular. Keyman'ın analizine göre, Neoklasik Realist teori, devletlerin dış politikalarının uluslararası sistemin baskılarına yanıt olarak şekillenmekle birlikte, ulusal ve ulusaltı düzeydeki dinamiklerin de bu politikalar üzerinde etkili olduğunu göstermektedir. Bu, dış politika oluşum sürecinin hem uluslararası sistemdeki yapısal faktörler hem de iç politikayı etkileyen faktörlerin birleşimi sonucunda gerçekleştiğine işaret eder.⁴⁰

⁴⁰ Realizm (Uluslararası İlişkiler),
https://ansiklopedi.tubitak.gov.tr/ansiklopedi/realizm_uluslararası_iliskiler (Erişim Tarihi: 16.06.2022)

Şekil 1: Neoklasik Realist Dış Politika Modeli

Kaynak: Norrin M. Ripsman, Neoclassical Realism, Oxford

Neoklasik realizm, devletlerin etkileşimde bulunduğu siyasi ortamda uluslararası siyaseti anlamaya çalışan bir dış politika analizi yaklaşımıdır. Neoklasik realizmin hareket noktası devletlerin dış politikalarını icra ederken uluslararası sistemin kısıtlamalarına ve fırsatlarına yönelik verdiği tepkilerin devletlerin birim düzeyindeki ortaya çıkan farklılıklardan kaynaklandığını varsaymaktadırlar. Neorealistlerin dış politika analizi konusunda eksiklerine vurgu yapan Neoklasik realistler, sistemik sinyalleri devletlerin her zaman doğru algılamadığını, tehdit ve fırsatları algılamak için yerel değişkenlerin önemine dikkat çekmektedirler. Neoklasik realistlere göre uluslararası sistem her zaman tehditler ve fırsatlar hakkında net bir sinyal vermez, bu konuda Neorealistlerin analiz modeli sınırlıdır. Neoklasik realistler çok boyutlu faktörleri devreye koyarak; devlet-toplum ilişkileri, rejimlerin iç yapısı, devletlerin stratejik kültürü ve liderlerin algıları sistemik sinyalleri netleştirip dış politikanın anlık icrasına katkı sağlamaktadırlar.⁴¹

Neoklasik realist yaklaşım anarşi kavramını diğer realist teoriler gibi kabullenmekte, ancak dış politika analizlerinde sadece uluslararası sistemin değil, aynı zamanda liderlerin ve iç politik dinamiklerin de önemli rol oynadığını vurgulamaktadırlar. Uluslararası arenanın sunduğu fırsatlar ve sınırlılıkların yanı sıra, iç politik aktörler ve süreçlere de odaklanırlar, karar alıcıların perspektiflerini önemserler. Bu çerçevede, liderlerin dış

⁴¹ Norrin M. Ripsman, Neoclassical Realism, <https://oxfordre.com/internationalstudies/display/10.1093/acrefore/9780190846626.001.0001/acrefore-9780190846626-e-36;jsessionid=D72945415342AC05F4217C00ABC71A95> (Erişim Tarihi: 24.03.2023)

politika kararlarını şekillendirirken mevcut durumları, devletleri ve olayları nasıl yorumladıkları incelenir. Uluslararası ortamın getirdiği zorluklar, devlet ile toplum arasındaki ilişkiler veya bir ideolojinin ulusal düzeyde yükselişi gibi faktörler, dış politikanın şekillenmesinde belirleyici unsurlar olarak ele alınmaktadır.⁴²

Neoklasik realistler, Waltz'ın Neorealist teorisinin devletlerin dış politikalarını açıklamaya çalışmadığı savı üzerinden kendi argümanlarını ortaya çıkarmaktadır. Neoklasik Realizm, neorealistlerin ortaya koyduğu sistemik açıklamalara yerel (devlet içi) unsurları eklemek suretiyle bir dış politika teorisi oluşturmaya çalışmaktadır. Kenneth Waltz'ın teorisi uluslararası politikanın yapısal bir analizini ortaya koyduğu için devletlerin dış politikasıyla sistemik düzeyde ilgilenmektedir. Kenneth N. Waltz ayrıca sistemik bağlamda anarşi kavramı üzerinden devletleri uzun vadede güvenlik sorunlarına ve varoluşsal konulara odaklanacak aktörler olarak tanımlamaktadır. Waltz'a göre anarşi sistemin hem ana düzenleyicisi hem de zorlayıcı teşvikler içeren bir yönlendirici olarak kabul edilmektedir.⁴³

Neorealist paradigma uluslararası sistem ve bu sistem içerisindeki güç dağılımının devletlerin davranışlarını açıklayabileceğini öne sürmektedir. Ancak, 1980'lerden itibaren bazı realistler tarafından bu yaklaşım eleştirilmiş, uluslararası sistemin anarşik yapısında devletlerin davranışlarını açıklamak için daha çok boyutlu bir perspektifin gerekliliği tartışılmaya başlanmıştır. Bu dönemde, sadece sistemik faktörlere odaklanmak yerine, bireysel ve devlet içi faktörlerin de devlet davranışlarını analiz etmede önemli olduğu anlaşılmıştır. Neoklasik realistler, bu yaklaşımla sistemik faktörlerin yanı sıra devlet içi değişkenlerin de incelenmesini savunmaktadırlar. Bu yaklaşımda, yapısal ve iç faktörler arasında bir bağ kurularak, liderlerin uluslararası güç dağılımını nasıl algıladıkları gibi ara değişkenler de dikkate alınmaktadır. Böylelikle, bir ülkenin dış politikasının sistem, devlet ve lider düzeylerinde nasıl şekillendiği üzerinde durulmaktadır.⁴⁴

Neoklasik realist yaklaşımda devletlerin tehdit ve fırsat algısının her zaman aynı seviyede olmadığını ifade edilirken, bu algıya etki eden ana faktörün uluslararası sistemin yapısı

⁴² Ali Balcı, "Realizm", Uluslararası İlişkilere Giriş Tarih, Teori, Kavram ve Konular, Editörler: Şaban Kardaş ve Ali Balcı, Küre Yayınları, Yedinci Baskı, İstanbul, 2017, s. 140-142.

⁴³ Hakan Mehmetçik ve Emel Parlar Dal, "2000'li Yıllar Sonrası Türkiye'nin Yükselişini Yeni Klasik Gerçekçilik Çerçevesinden Anlamak," Türk Dış Politikasında Güncel Sorunlar ve Teorik Uygulamalar (Editörler: Tarık Oğuzlu, Yelda Ongun), Nobel Yayıncılık, I. Basım, Kasım 2019, Ankara, ss.30-31.

⁴⁴ Tim Dunne – Brian C. Schmidt, "Realizm", Küreselleşen Dünya Siyaseti (Editörler: John Baylis, Steve Smith, Patricia Owens) Tercüme: Hasan Basri Yalçın, Hüseyin Alptekin, Volkan Uzundağ, Mehmet Sabri Akgönül, Erhan Baltacı, Küre Yayınları, I. Baskı Ocak 2021, İstanbul, ss. 188-189.

olduğuna vurgu yapılmaktadır. Uluslararası sistemin anarşik yapısı, devletlerin tehdit ve fırsat algısını etkileyen bir unsur olarak dikkat çekmektedir. Devletin karar alıcıları ve yönetenleri bu algıları besler ya da dönüştürebilir. Bu bağlamda Neoklasik realist yaklaşımda yöneticilerin tehdit ve fırsat algısı doğrudan dış politikaya etkilemektedir. Bu durum inşacı yaklaşımdaki fikirlerin ve ideolojilerin dış politikaya etkisi bağlamında benzerlikler taşımaktadır.⁴⁵

Neoklasik realist yaklaşım, uluslararası ilişkiler alanında devletlerin dış politikalarını açıklamaya yönelik birim düzeyindeki çeşitliliğe vurgu yapar. Bu teorik çerçeve, devletlerin birbirleriyle olan ilişkilerini daha güçlü bir şekilde yorumlamak için gereken argümanları sağlar. Bu yaklaşıma göre, devletlerin ulusal kimlikleri ve yapısal özellikleri, liderlerin ideolojik eğilimleri, rejim türleri, ekonomik ve askeri kapasiteleri, toplumsal yapılar ve devlet-toplum ilişkileri gibi faktörler, dış politika belirlemede önemli rol oynamaktadır. Ayrıca, azınlık gruplarının durumları ve kültürel kimlik unsurları da dış politik tercihler üzerinde etkilidir. Neoklasik realist yaklaşımın bu çok katmanlı analizi, dış politika süreçlerinin daha kapsamlı ve öngörülebilir bir şekilde ele alınmasına olanak tanır. Bu çerçeve, dış politikanın sadece uluslararası sistem tarafından değil, aynı zamanda iç dinamikler tarafından da şekillendirildiğini kabul ederek, analitik bir zenginlik sunar. Devletlerin davranış değişikliğini açıklama amacını taşıyan Neoklasik realist teori bağımlı ve bağımsız değişkenlerin yanında ara değişkenleri de kullanarak kapsamlı bir dış politika analizi ortaya koymaktadır.⁴⁶

Neoklasik Realist teoriye gelen eleştirilerden birisi de sadece büyük devletlerin dış politikalarını açıklamaya yaradığı sorunsalıdır. Oysaki her bir devletin karar alıcılarının sisteme dair algılarının yanı sıra iç ve dış faktörler bağlamda özerk hareket etme temayülü vardır. Bu bağlamda küçük devletlerin dahi benzer sistemik uyarılarda farklı dış politika izlediği görülebilmektedir. Neoklasik teoriyi değerli kılan devletlerin ittifak tercihlerini, yönelişlerini, yakınlaşmalarını iç ve dış faktörler bağlamında bütüncül bir şekilde açıklamasıdır.⁴⁷

⁴⁵ Seçkin Barış Gülmez ve Didem Buhari Gülmez, “Dış Politika Analizi: Teorik Yaklaşımlar”, Dış Politika Analizi Konu, Kuram, Yöntem, Derleyenler: Bezen Balamir Çoşkun ve İnan Rüma, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2020, ss.32-33.

⁴⁶ Steven E. Lobell, M.Ripsman ve Jeffrey W. Taliaferro, “Introduction: Neoclassical Realism, the State, and Foreign Policy, Neoclassical Realism, the State and Foreign Policy , Steven E. Lobell, M.Ripsman ve Jeffrey W. Taliaferro (der.), Cambridge, Cambridge University Press, 2009, s.35-40

⁴⁷ Neoklasik realist teori, kuramsal arka planı ile sadece büyük devletlerin değil küçük devletlerin dış politikalarını açıklama gücüne sahip olduğunu ispat etmiştir. Bkz. Göktürk Tüysüzöğlu, “Neoklasik

Realizm Türü	Anahtar Düşünürler	Anahtar Metinler	Büyük Fikir
Klasik Realizm (İnsan Doğası)	Thucydides (M.Ö 430-406)	Pelopenez Savaşı	Uluslararası siyaset kökleri insan doğasında olan bitmek bilmeyen bir iktidar mücadelesi tarafından yönlendirilir. Adalet, hukuk ve toplumun ya yeri yoktur ya da oldukça sınırlıdır.
	Makyavel (1532)	Prens	Siyasi Realizm, ilkelerin politikalara tabi olduğunu kabul eder; devlet liderinin nihai becerisi, dünya siyasetinde değişen güç siyasetine dair konfigürasyonları kabul etmek ve bunlara uyum sağlamaktır.
	Morgentahu (1948)	Uluslararası Siyaset	Siyaset, insan doğası tarafından oluşturulan yasalarla yönetilir. Uluslararası siyaseti anlamak için kullandığımız mekanizma, güç açısından tanımlanan çıkarlar kavramıdır.
Yapısalcı Realizm (Uluslararası Sistem)	Rousseau (1750)	Savaş Durumu	Korku, kıskançlık, şüphe ve güvensizliği besleyen insan değil anarşik sistemdir.
	Waltz (1979)	Uluslararası İlişiler Teorisi	Anarşi, devletlerin güvenliklerini en üst düzeye çıkarmaya çalıştıkları bir kendi kendine yardım mantığına yol açar. Sistemdeki en kararlı güç dağılımı iki kutuplu yapıdır.
	Mearshimer (2001)	Büyük Güç Siyasetinin Trajedisi	Anarşik, kendi kendine yardım sistemi, devletleri göreceli güç konumlarını maksimize etmeye zorlar.
Neoklasik Realizm	Gideon Rose (1998)	Neoklasik Realizm ve Dış Politika ⁴⁸	Sistemik etkilerin yanı sıra devlet içi faktörlerin ve birim düzeyindeki ara değişkenlerin aracılığıyla uluslararası siyaset açıklanabilir.
	Zakaria (1998)	Refahtan Güce	Yapısalcı realizmin sunduğu, dünya siyasetinin sistemik açıklaması eksiktir. Gücün nasıl algılandığı ve liderliğin nasıl uygulandığı gibi birim düzeyindeki değişkenlerin daha iyi açıklamaları ile desteklenmelidir.

Tablo 1: Realizmlerin Tasnifi

Kaynak: Tim Dunne – Brian C. Schmidt, “Realizm”, Küreselleşen Dünya Siyaseti (Editörler: John Baylis, Steve Smith, Patricia Owens) Tercüme: Hasan Basri Yalçın, Hüseyin Alptekin, Volkan Uzundağ, Mehmet Sabri Akgönlü, Erhan Baltacı, Küre Yayınları, I. Baskı Ocak 2021, İstanbul, s. 188-189.

Neoklasik realistler devletlerin maddi kapasitelerinin ve güç dağılımlarının yanı sıra devletlerin iç siyasal yapılarının ve liderlerin uluslararası sistemdeki gücü algılama şekillerinin dış politikanın icrasında etkili olduğunu varsaymaktadırlar. Devletlerin izlediği dış politikada iç faktörlere dikkat çeken Randall Schweller’in yaklaşımlarına yönelik olarak Tayyar Arı şu tespitleri ortaya koymuştur: “Realist yazarların çoğu

Realizm ve Küçük Devlet Yaklaşımı Çerçevesinde Kosova Dış Politikasının Değerlendirilmesi". Gazi Akademik Bakış 15 (2022): 87-113 ve diğer önemli çalışma Didem Ekinci, Türkmenistan Dış Politikasında İç Faktörler: Neoklasik Realizm Çerçevesinde Bir İnceleme, Alternatif Politika 11, No.1 (2019): 32- 58.

⁴⁸ Rose, G. (1998), Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy, World Politics, 51 (1), s. 144-147.

devletlerin kendilerini tehdit eden rakiplerini ya silahlanma ya da ittifak yaparak dengelemeyi tercih ettiğini söylemelerine rağmen tarihi gerçeklerin böyle olmadığını, devletlerin tam anlamıyla bir denge politikası izlemediğini ileri sürüyor. Yani devletler tehlikeli rakiplerini dengeleme konusunda fazla başarılı olmadıklarını iddia etmektedir. Çünkü etkili bir dengeleme rakibi saldırıdan caydırması ve tehdidi önlemesi gerekirdi. Bunun nedenlerini içsel faktörlerle açıklayan Schweller, elitler ve toplumsal gruplar arasındaki düşünce farklılıklarına dikkat çekmektedir. Bu durum etkili bir karşı koymayı engellemektedir. Schweller bunu dört değişkene bağlamaktadır. Bunlar elit konsensüsü, elit uyumu, sosyal uyum ve rejimin dayanaklılığıdır.”⁴⁹

Şekil 2: Neoklasik Realist Yaklaşımın Mantıksal Şeması

Kaynak: “Rethinking Neoclassical Realism” – Workshop at LSE ⁵⁰

Devletlerin iç siyasal yapıları ve bu iç siyasal yapıları içerisindeki karar alma süreçlerine etki etki eden elitler, devletleri dış politikasını doğrudan etkileme gücüne sahip olmadığına işaret edilmektedir. Bu bağlamda toplum devlet ilişkileri ve elitlerin kendi aralarındaki uzlaşısı ön plana çıkmaktadır. Devletin içsel faktörlerinin hesaba katılmadığı durumlarda devletlerin dış politikadaki tutum ve davranışları eksik olarak analiz edilecektir. Devlet aygıtının hangi siyasal sistemle yönetildiği, demokrasi kültürünün yerleşip yerleşmediği meseleleri de rejimin dayanaklılığı konusuyla ilgilidir. Komünist bir rejimle yönetilen bir ülke ile demokratik bir parlamenter sistemle yönetilen rejimlerin dayanaklılığı farklı değişkenlere bağlıdır. Rejimin dayanaklılığı içsel bir olgu olarak, toplumsal birikim ve kültürel aktarımlarla pekişen bir süreçtir. Her bir siyasal rejim hayatta kalmak için anarşik uluslararası sistemde ne gerekiyorsa yapmak isteyecektir. Realist bakış açısına göre devletlerin en temel motivasyonu ayakta ve hayatta kalma

⁴⁹ Tayyar Arı, Uluslararası İlişkiler Teorileri Çatışma, Hegomonya, İşbirliği, Aktüel Yayınları, 9. Baskı, Bursa, 2018, s. 158.

⁵⁰ Rethinking Neoclassical Realism” – Workshop at LSE, <https://blogs.lse.ac.uk/internationalrelations/2018/12/04/rethinking-neoclassical-realism-workshop-at-lse/>, (Erişim Tarihi: 24.03.2023)

içgüdüsüdür. Bu bağlamda devlet aygıtının sevk ve idaresinde rol alan siyasi rejimlerin, ideolojik davranışları dikkat çekicidir.⁵¹

Devletlerin iç siyasi yapıları dış politikanın üretim aşamalarına tesir etmektedir. Karar alma mekanizmaları arasında yaşanan iletişim ve bilgi trafiği dış politikanın yönlendirilmesinde, liderlerin algılarıyla beraber devreye girmektedir. Liderlerin veri tabanı dış politikada alınması gereken kararların, yönüne ve hızına etki etmektedir. Liderlerin tutumu ve iç siyasi sistemin yapısı Neoklasik realist teori içerisinde ara değişkenler olarak kabul edilmektedir.⁵²

Fareed Zakaria, uluslararası ilişkilerin en temel aktörü olarak devletleri değil, devlet adamlarını konumlandırmaktadır. Bu bağlamda liderlere özel bir alan açan Zakaria, dünya siyasi tarihinden ve ABD Devlet Başkanlarından örnekler sunmaktadır. Devletlerin işleyiş biçimleri ve yapısı gereği liderler güç kaynaklarını kullanabilir. Fareed Zakaria, karar alıcıları sistemin yönlendirilmesinde temel aktör olarak görmektedir. Bu durum devlet ve milli güç kaynaklarının kullanılması bağlamında değerlendirilmiştir. Fareed Zakaria, dış politikanın belirlenmesinde devlet adamları ile beraber iç faktörleri ana belirleyici olarak görmektedir. Zakaria, devletin yapısı ile ulusal güç arasında bir ayrım da bulunmaktadır. Zayıf devlet sistemine sahip güçlü bir ulus olarak Amerika Birleşik Devletleri'ni örnek veren Zakaria, ABD'nin ulusal kaynaklarını uluslararası nüfuz konusunda yeterince kullanılmadığını eleştirmektedir. Liderler tarafından doğru kullanılmayan ulusal güç, uluslararası nüfuza dönüşürken problemler yaşamaktadır. Zakaria'ya göre devletin ekonomik gücü liderler tarafından ulusal güç kaynakları içerisinde dış politikaya doğru yönlendirilmelidir. Ekonomik güç artışı yaşayan devletlerin karar alıcıları, dış siyasette nüfuz alanına yöneldiğini ifade eden Zakaria, ABD'nin siyasi tarihinin içerisinde örnekler vermektedir. Bu bağlamda yapısalcı realizmin liderlerin etkisini kabul etmeyen sistemik açıklaması eksik olarak kabul edilmektedir. Zakaria'ya göre dış politikanın daha doğru analiz edilebilmesi için gücün nasıl algılandığı ve liderliğin nasıl uygulandığı gibi birim düzeyindeki değişkenlerin ortaya konmasıyla mümkündür.⁵³

⁵¹ Sami Kiraz, Bir Dış Politika Analizi Yaklaşımı Olarak Neoklasik Realizmin İncelenmesi, Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi Yıl: 2020 Cilt-Sayı: 13(4) s. 676-679

⁵² a.d.m. s. 676-677.

⁵³ Fareed Zakaria, From Wealth to Power. The Unusual Origins of America's World Role, Princeton University Press, New Jersey, 1999, s. 38-50.

Neoklasik realist teori, uluslararası ilişkilerde dış politika kararlarının evrimsel sürecini anlamak için üç temel değişken tipini tanımlar: bağımsız, ara ve bağımlı değişkenler. Bu yaklaşımda, uluslararası sistemdeki güç dağılımı, bir devletin dış politika kararlarını etkileyen bağımsız bir değişken olarak konumlandırılır. Bir devletin karşılaştığı dış tehditlerin ve fırsatların algılanışı, sistemik baskılar ile birleştiğinde, bu bağımsız değişken dış politika süreçlerini şekillendirir. Öte yandan, devletin iç dinamikleri ve liderlerin kişisel etkileri gibi yerel iç faktörler ara değişken olarak işlev görür. Bunlar, uluslararası sistemdeki güç dağılımından kaynaklanan dış baskılar ile devletin dış politika kararları arasındaki etkileşimde bir filtre görevi üstlenir. Sonuç olarak, dış politika yöneliminin değişimi, neoklasik realist teoride bağımlı değişken olarak ele alınır. Bu, dış politika kararlarının ve eylemlerinin hem uluslararası güç yapısından hem de içsel politik, ekonomik ve toplumsal faktörlerden etkilenen sonuçlar olarak görülmesini sağlar. Neoklasik realizmin bu üç katmanlı değişken yapısı, dış politika analizine derinlik kazandırır ve dış politika kararlarının nasıl şekillendiğine dair kapsamlı bir anlayış sunar. Neoklasik realistler, çok boyutlu faktörleri devreye koyarak; devlet-toplum ilişkileri, rejimlerin iç siyasal yapısı, iç siyasal kültürü, ülke içerisinde yükselişe geçen bir ideoloji, devletlerin stratejik kültürü ve liderlerin algılarını bir arada değerlendirirken sistemik sinyalleri netleştirip dış politika karar alma süreçlerine katkı sağlayabilmektedirler.⁵⁴

Devlet içi faktörlerin ve liderlerin öneminin arttığı 1990 sonrası süreçte postmodern bir dış politika olgusu karşımıza çıkmaktadır. Birden fazla faktörün iç içe geçtiği son yıllarda dış politikanın her konuyla ilişkisinin arttığı bir döneme girmekteyiz. Bu çeşitliliğin devletler tarafından yönetilmesi elbette belli zorluklar içermektedir. Dış politikanın icra süreçlerinin bu kadar farklı tesirlere açık olduğu bir dönem belki de siyasi tarih bağlamında yaşanmamıştır. İç ve dış faktörlerin bir arada değerlendirilmesi bu belirsizliği en aza indirgeyecektir. Bu bağlamda neoklasik realist yaklaşımın argümanları, diğer teorilere göre avantajlıdır. Birçok faktörü kendi eritme potasında anlamlı bir dış politika çıktısına dönüştürebilen bu yaklaşım, devletlerin olası dış politika senaryolarına öngörü kabiliyeti yüksek bir çerçeve sunmaktadır.⁵⁵

⁵⁴ Steven E. Lobell, M.Ripsman ve Jeffrey W. Taliaferro, "Introduction: Neoclassical Realism, the State, and Foreign Policy, Neoclassical Realism, the State and Foreign Policy", Steven E. Lobell, M.Ripsman ve Jeffrey W. Taliaferro (der.), Cambridge, Cambridge University Press, 2009, s.20-35.

⁵⁵ Tom Dyson, Neoclassical Realism and Defence Reform in Post-Cold War Europe, Palgrave Macmillan, New York, 2010, s. 95-102.

1.5. Uluslararası Sistemde Güç, Düzen ve Değişim

Uluslararası sisteme dair tanımlamalar yapılırken öncelikle sistem kavramını inceleyen birçok yaklaşım bulunmaktadır. Sistem tanımlamalarında bütünün parçaları arasındaki ilişki bağlamında değerlendirildiği görülmektedir. Sistem, genellikle çeşitli şekillerde birbiriyle doğrudan ya da dolaylı kurulmuş ilişkiler ağı içinde bulunan parçaların oluşturduğu bütün olarak tanımlanır. Bir başka tanımlamada ise sistem, parçaların toplamından daha fazlasını ifade ederken bütün parça ilişkisinin ötesinde birbirlerine bağımlı etkileşimler kümesini ifade etmektedir.⁵⁶

Uluslararası sistem içerisinde ana aktör olarak görülen devletlerin sistem içerisindeki özgül ağırlıkları farklıdır. Her bir devlet konumlandığı noktadan sisteme etki etmektedir. Uluslararası sistem kendi içerisinde bölgesel alt sistemlere sahiptir. Bu alt sistemler bir araya gelip bölgesel sistemleri, bölgesel sistemler de bir araya gelip uluslararası sistemi oluşturmaktadır. Sistem içerisinde kuralların belirlendiği dönemler genellikle büyük bir dünya savaşı sonrasında netlik kazanmaktadır. Savaşların ve diplomasinin işlevselliği uluslararası sistem içerisindeki koşullar tarafından belirlenmekte ve durum devletlerin davranış desenine dönüşmektedir. Devlet ve devlet dışı aktörlerin sistem içerisindeki konumlarının netleştirilmesi etkileşimin sistemik boyutunu ortaya koymaktadır ve bu bağlamda etkileşimin oluşturduğu bütünlük açıklanabilmektedir.⁵⁷ Bu bağlamda Ateş, uluslararası sistem kavramına ve yapısına dair dokuz önemli tespit yapmıştır:

- Uluslararası sistem; devletler, yapısal belirleyiciler, bölgesel sistemler ve bunlar arasındaki etkileşimden oluşan bir bütündür. Sistemin unsurları birbirine bağımlı halde bulunur.
- Uluslararası sisteme belirli bir görünüm kazandıran dinamik; nüfus, coğrafya, zenginlik, sanayi ve askeri kapasite gibi güç unsurlarının devletler arasındaki paylaşımıdır. Bunlardan alınan pay arttıkça devlet büyük güç konumuna gelmekte, azaldıkça küçük devlet statüsünde kalmaktadır.
- Sistemin yapısal belirleyicileri egemenlik ve anarşidir. Egemenlik devletin kendi içinde kurduğu hiyerarşi, anarşi devletlerin üstünde başka bir otoritenin

⁵⁶Davut Ateş, Uluslararası Politika Dünyayı Anlamak ve Anlatmak, Dora Yayıncılık, Bursa, 2014, s.203-206.

⁵⁷Davut Ateş, Uluslararası Sistem, Uluslararası İlişkilere Giriş Tarih, Teori, Kavramlar ve Konular, Küre Yayıncılık, İstanbul, 7. Baskı, 2017, s.432.

bulunmamasıdır. Bunlar sistemin merkezinde yer alır ve devletlerden herhangi birinin bir dünya devleti haline gelmesini engeller.

- Devletlerin ötekilerle etkileşime geçmesine neden olan etken güvenlik ve güç arayışıdır. Bu arayış anarşik ortamın doğal bir gereğidir.
- Dünyanın belirli bölgelerinde bölgesel sistemler bulunur.
- Devletler arasındaki etkileşimler ittifak, uluslararası hukuk, uluslararası örgütler, diplomasi ve savaş gibi araçlar üzerinden yürütülür.
- Devletler uluslararası sistemin yapısal gerekleri doğrultusunda hareket etmeye eğilimlidir. Devletler sistem içerisindeki değişimlere ve hareketlere duyarlıdır. Devletler aynı zamanda sistemi kendi beklentileri yönünde kullanmaya çalışır ki güvenlik ve güç amaçları gerçekleştirilebilsin.
- Uluslararası sistem herhangi bir şekilde dengeyi ifade eder. Ancak bu denge içindeki güvenlik açmazının şiddeti düşük olduğunda devletler daha çok diplomasi, uluslararası örgütler ve uluslararası hukuk gibi barışçıl araçlar kullanmaya yönelir. İstikrarlı sistemde savaş olasılığı azdır.
- Uluslararası sistemin genel denge durumu ve nitelikleri büyük güçlerin sahip olduğu konum tarafından şekillendirilmektedir.⁵⁸

Uluslararası sistem kavramını tüm yönleriyle açıklamaya çalışan Ateş, uluslararası sistemin yapısal belirleyicisi olarak “anarşi ve egemenlik” kavramına vurgu yapmaktadır. Uluslararası sistemin anarşik doğal ortamında var olan güvenlik ve güç arayışının devletler için en temel motivasyon olduğuna değinen Ateş, istikrarsız sistemlerde devletlerin ittifak ilişkilerine yöneleceğini söylemektedir.⁵⁹

Uluslararası sistem içerisinde tarih boyunca çeşitli dünya düzenleri yer almıştır. Ekonomik, siyasal ve sosyal altyapısı olmayan istikrarsız sistemlerin zamanlar çökmesi muhtemeldir. Tüm bu gerekliliklerin yanı sıra fikri arka planı olmayan sistemlerin de meşru kabul edilme sorunu vardır. Genellikle büyük bir savaşın sonrasında kurulan sistemler her zaman bir “uluslararası düzene” dönüşmemektedir. Bu sebeplerden ötürü çeşitli dünya düzenlerinin zaman içerisinde yok olduğunu da görmekteyiz. Her bir dünya düzeni aslında kendi içerisinde anarşik bir sistemdir. Ayrıca her bir dünya düzeni kendi içerisinde alt bölgesel sistemlere de sahiptir. Her bir bölgesel yapılanma ekonomik

⁵⁸ a.d.m., s.433-434.

⁵⁹ a.d.m., s.432-435.

ilişkilerle ve zamanla küresel ekosistemin bir parçası haline gelmiştir.⁶⁰ Bu sistemlerin içerisinde güç olarak üstün gelen Batı Merkezli (Eurocentric) dünya düzeni hiyerarşik olarak diğer düzenlere kural koyabilme yetisine kavuşmuştur. İçerisinde yaşadığımız Batı Merkezli (Eurocentric) dünya düzeninin köklerine dair birçok çalışmalar yapılmıştır. Bu bağlamda alternatif dünya düzenlerinin neden başarılı olmadığı konusunu Henry Kissinger, Dünya Düzeni eserinde tartışmaya açmaktadır.⁶¹

Kissinger, “Dünya Düzeni” adlı eserinde uluslararası sistem bağlamında dünya düzenleri kavramını ele almıştır. “Vestfalya Düzeni” kavramı ekseninde okuyucuya sunulan eser, diğer dünya düzenleri kapsamında Asya ve Ortadoğu’ya da mercek tutmaktadır. Avrupa dışında, diğer dünya düzenlerinin nasıl oluştuğu meselesi de eserde anlatılmaktadır. Ayrıca Kissinger, günümüzün küreselleşmiş dünyasında herhangi bir dünya düzeni sisteminin sürdürülebilmesi için, liderler ve vatandaşlar tarafından adil olarak kabul görülmesi gerektiğini ifade eder.⁶²

Kissinger, “dünya düzeni” kavramını irdelediği bu eserinde bölgesel düzenlerin oluşma şekillerine ve tarihsel süreçlerine de odaklanmaktadır. Kissinger’in, Avrupa merkezli bakış açısı dikkat çekmekle birlikte Batının düzen kavramı idealize edilmektedir. Eserde özellikle Çin ve İslam medeniyetinin düzen kavramı, Vestfalya’nın ortaya koyduğu “dünya düzeni” kavramıyla karşılaştırılmaktadır. Kissinger, İslam ve Çin medeniyetlerinin sahip olduğu kadim düzen kavramının batı düzenine karşı muhtemel meydan okuma olarak değerlendirmektedir.⁶³

Kissinger, eserinde dünyanın muhtelif bölgelerindeki medeniyetlerin kendi “dünya düzeni” tasavvurlarına sahip olduğunu dile getirmektedir. Ayrıca uluslararası sistemde yaşanan sıkıntıların, kendi düzen tahayyüllerini gerçekleştiremeyen ve öteki anlayışlara kapalı olan devletlerden kaynaklandığını ifade etmektedir. Bununla birlikte dünya tarihinin hiçbir döneminde tam bir “dünya düzeninin” kurulmadığını ifade eder.⁶⁴

⁶⁰ Robert W. Cox, Timothy J. Sinclair, Dünya Düzenine Yaklaşımları (Çevirmenler: Emrah Çınar, Semih Çelik), Çeviri Editörü: Sezgi Durgun, Röle Akademik Yayıncılık, İstanbul, s.113-116.

⁶¹ Uluslararası sistemi oluşturan bölgesel düzenler her zaman sisteme rıza yollu girmemiştir. Bölgesel düzenler arasındaki bağ çoğu kez ticaret mekanizmasıyla belirlenmiştir. Çin’in uluslararası sisteme eklemlenme örneği bu konuda en bilenen vakıdır.

⁶² Henry Kissinger, Dünya Düzeni, Çeviren: Sinem Sultan Gül, Boyner Yayınları, İstanbul, 2016, s.11

⁶³ ABD-Çin ilişkilerinin, yeni dünya düzeni tartışmalarının merkezinde yer alacağını ifade eden Kissinger, Çin’in uluslararası sisteme liderlik etme tecrübesinin olmadığına dikkat çekmektedir.

⁶⁴ a.d.e., s.13.

Kissinger meşruiyet ve güç ilişkisi bağlamında düzen kavramını üç şekilde sınıflandırmaktadır:

- Dünya düzen: Bir bölge ya da uygarlığın, adil düzenlemelerin doğası ve tüm dünyaya uygulanabilir olduğu düşünülen güç dağılımı konusunda kabul ettiği bir kavramı ifade eder.
- Uluslararası düzen: Dünya'nın önemli-bir bölümüne küresel güç dengesini etkileyebilecek kadar büyük bir bölümüne pratikte uygulanmasıdır.
- Bölgesel düzen: Aynı ilkelerin tanımlanmış bir coğrafi alana uygulanmasıdır.

Kissenger'a göre tüm bu sistemlerin içerisinde kurallar ve güç dengesi mekanizması esastır. Kuralların koyduğu sınırlar, düzenin formel boyutunu oluştururken, güçler dengesi ise informal boyutunu işlevsel olarak ayakta tutmaktadır. Kuralların uygulanmadığı uluslararası ortamda “güç dengesi” devletleri dizginleyen bir hal alarak, siyasal birimlerin meşruiyet durumunu devam ettirilmesini sağlamaktadır.⁶⁵ Avrupa tarihine bakıldığında “güç dengesi” kavramının zamanla çoğulculuk fikrine evrildiğini görmekteyiz. Kissinger'a göre Avrupa'daki 17.yy'dan günümüze uzanan “güç dengesi” kavramı, Batı'daki savaşlar neticesinde ortaya çıkan “Vestfalya Düzeninin” özünü teşkil etmektedir.⁶⁶

Henry Kissinger, İslam ve Çin medeniyetlerinin ortaya koyduğu dünya düzeni kavramlarına temel motivasyonlarına özellikle değinmektedir. Bu bağlamda İslami düzende iki temel kavramı düzenin oluşumuyla ilişkilendirmektedir:

- Dar'ül Harp: Savaş âlemi (Cihadın yapıldığı bölgeler kastedilmiştir.)
- Dar'ül İslam: İslam'ın evi yani barış âlemi. (Siyasi otorite halifelik kurumu üzerinden yönlendirilir.)

İslam'ın öngördüğü dünya düzeni tasavvurunun nihai olarak bütün dünyayı hedef aldığını ifade eden H. Kissinger, İslam'ın evrensel sistemini oluştururken kullandığı stratejiyi “cihat” olarak nitelendirilmiştir. Henry Kissinger, eserde cihat kavramının çok boyutlu olduğunu, sadece fiziksel eylemlerden oluşmadığını kişinin kendi iç dünyasına dönük bir yönünün de olduğunu dile getirerek ön yargısız bir tutum içerisinde olduğunu göstermiştir.⁶⁷

⁶⁵ Henry Kissinger, Dünya Düzeni, Çeviren: Sinem Sultan Gül, Boyner Yayınları, İstanbul, 2016, s.19-20.

⁶⁶ a.d.e.s, 21.

⁶⁷ Henry Kissinger, Dünya Düzeni, Çeviren: Sinem Sultan Gül, Boyner Yayınları, İstanbul, 2016, s.115.

Henry Kissinger, tarihsel olarak Çin'deki dünya düzeni kavramını Asya'daki dünya düzeni kavramları arasında Vestfalya düzenine en uzak olanı olarak tanımlar. Çin'in kendisini dünyanın merkezinde saydığını ifade eder. Çin'in dünya nizamını tasavvurunu en iyi açıklayan ifade "Gökyüzü Altındaki Herşey" dir. Diğer ülkeler ve insanlık ise "Orta Krallığı" oluşturmaktadır. Bu kavramlar kozmoloji ile irtibatlı olmakla birlikte Çin'in nasıl bir tahayyül ve tasavvur içerisinde göstermesi bakımından önemlidir. Çin'in kadim düzeninde "güçler dengesi" yoktur. Mutlak bir hiyerarşi söz konusudur. Bu anlayışta diğer devletlerin Çin ile ilişkisinde Çin'in muadili yoktur. Çin'in bu kadim nizamında diplomasi kavramı da yoktur, onun yerine yabancı toplumların Çin'in hiyerarşisi içerisinde kendilerine sunulmuş fırsatlar vardır.⁶⁸

Çin'in dünya düzenine eklemlenmesi süreci uzun bir dönemi kapsamaktadır. İngiltere-Çin arasındaki I. Afyon Savaşı (1839-1942) ve II. Afyon (1856-1860) savaşları neticesinde bir dizi antlaşmalar imzalanmıştır. Bu süreç sonucunda İngiltere ve Fransa, Çin'den birçok ticari imtiyazlar elde etmesiyle birlikte, yabancı ülke misyonları artık Pekin'e yerleşebilecek bir statü elde etmiştir. Çin, Batının ticaret düzenini kabul etmek durumunda kalmıştır. Çin, Vestfalya düzenine dönemin başat aktörü İngiltere'nin zorlaması yoluyla katılmıştır.⁶⁹

Çin, uluslararası sisteme sonradan dâhil olmuş bir ülke olarak batı merkezli dünya düzenini uygun koşullar geliştiği takdirde değiştirmek isteyebilir. Çünkü uluslararası sistemin kuralları oluşturulurken Çin bu sürece müdahil değildi. Kissinger'a göre Çin uzun vadede sistemde revizyon isteyebilir. İşte bu noktada büyük güç ilişkileri bağlamında Çin-ABD arasındaki politikalar uzun vadede dikkat çekici olacaktır. Kissinger, Çin-ABD ilişkilerinde güç dengesinin kurulması için "stratejik ortaklık ve diplomasiyi" ön plana çıkarmayı tavsiye etmektedir. Her iki ülkeni rekabet alanlarını "siyasi ve diplomatik" alanda tutması Asya'daki barışın korunması konusunda belirleyici olacaktır. Henry Kissinger, ABD'nin Asya'daki yeni tipte güç ilişkileri bağlamında düzen ve denge konusunda şunları ifade etmektedir: "Düzen, her zaman, incelikli bir itidal, güç ve meşruiyet dengesi gerektirir. Asya'daysa güç dengesini bir ortaklık kavramıyla

⁶⁸ a.d.e., s.235-245.

⁶⁹ Mediha Akarskan, 19.Yüzyılda Çin'de Avrupa Tesirinin Başlaması ve 1839-1942 Afyon Savaşı, Uludağ Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi Cilt XV, Sayı 2, 1994, s.255-257.

bileştirilmelidir. Dengenin yalnızca askeri terimlerle tanımlanması çatışmaya giden yolu açacaktır.”⁷⁰

Güçler dengesinin ekseriyetle savaşlarla değiştiği uluslararası sistemde, alternatif bakış açıları daima mevcuttur. Uluslararası sistem ve düzende değişimin nasıl gerçekleştirdiği üzerine akademik çalışmalar yapan Robert Gilpin, *War and Change in World Politics* adlı eserinde savaşları değişimin merkezine almaktadır. Gilpin, daha fazla Uluslararası Ekonomik-Politik alanında tanınan bir akademisyen olmakla birlikte aynı zamanda Hegomonya İstikrar Teorisine de önemli katkılar yapan bir teorisyendir. Gilpin, bu eserinde uluslararası sistemdeki değişimi savaşlara bağlamaktadır. Savaşlar, değişim ile birlikte yeni düzen kurucu ana unsur olarak tanımlanmıştır. Savaşların neticesinde uluslararası sistemde muhtemel yeni bir güç dengesi ya da hegomon bir güç temerküz edebilir.⁷¹

Gilpin, *War and Change in World Politics* adlı eserinde değişimin doğasını ve geleceğini ortaya koymaya çalışmıştır. Uluslararası sistemde değişimin nasıl meydana geldiği meselesi eserin ana eksenini oluşturmaktadır. Gilpin’e göre uluslararası sistem dinamiktir. Klasik realistlerin, tarihsel kaynaklardan elde ettiği verilerden yola çıkarak uluslararası sistemi sadece güç faktörü ile açıklamalarını yetersiz bulmaktadır. Ayrıca Gilpin, yüzyıllar içerisinde devletlerin davranışlarındaki benzerliklere de dikkat çekmektedir. Uluslararası sistemde tekrar eden bazı sistemik olguların varlığı, savaş ve değişim kavramı arasında nedensellik ilişkisini kuvvetlendirmesine rağmen sistemde değişimin yasaları da zaman içerisinde farklılaşabilir. Gilpin, İkinci Dünya Savaşı sonrası kurulan düzenden bugüne kadar geçen süre içerisinde 1919-1939 arasındaki gelişmelere kıyasla uluslararası sistemdeki benzerliklerin neler olduğuna da dikkat çevirmiştir.⁷²

80’li yıllarda uluslararası sistemdeki değişimi ve düzeni algılamak için akademik anlamda farklı bir okuma gerekliydi. Sadece güç eksenli sistem değerlendirmeleri Soğuk Savaş koşullarında istenilen devletler tarafından istenilen analizler değildi. Küreselleşen bir dünyada artık karşılıklı ekonomik bağımlılıkla birlikte askeri güçlerin etkisi de değişimin karakterine daha farklı etki etmekteydi. 80’lerde Soğuk Savaşın hala devam etmekte oluşu ve devletlerarası rekabetin küreselleşme ile birlikte yeni eğilimleri

⁷⁰ Henry Kissinger, *Dünya Düzeni*, Çeviren: Sinem Sultan Gül, Boyner Yayınları, İstanbul, 2016, s.115.

⁷¹ Jonathan Krushner, “*Gilpin Approaches War and Change: A Classical Realist in Structural Drag*”, *Power, Order and Change in World Politics*, Editör: G. John Ikenberry, Cambridge University Press, 2014, s.131-135.

⁷² a.d.e., s. 136-141.

içerisinde barındırması düzen kavramına çok boyutlu bakmayı gerekli kılmıştır. 80’li yıllar aynı zamanda küreselleşme eğilimi açısından uluslararası iktisadi hayatın liberal bir çizgiye yöneldiği bir dönemdir.⁷³

Gilpin, eserinde uluslararası sistemdeki değişimin doğasına odaklanmıştır. Bu kavramı ele alırken uluslararası ilişkilerin hangi koşullarının nasıl bir değişimi içerisinde taşıdığına mercek tutmaktadır. Ayrıca Gilpin, sistemdeki değişim kavramına odaklanırken ekonomik ve askeri gelişmelerin tesirlerine de dikkat çeker. Bu bağlamda çok boyutlu bir şekilde Gilpin, sistemdeki değişimi ve uluslararası sistemin doğasını anlamak üzere beş varsayımda bulunur:

- Devletler, mevcut sistemi değiştirmenin kazançlı olmadığına inanıyorlarsa, sistem istikrarlıdır.
- Bir devletin uluslararası sistemi değiştirmeye çalışması, beklenen faydanın beklenen maliyetten daha fazla olmasına bağlıdır.
- Bir devlet, değişimin marjinal maliyeti beklenen faydaya eşit ya da daha fazla oluncaya kadar, toprak genişlemesinin yanı sıra, siyasi ve ekonomik yayılma aracılığıyla da uluslararası sistemi değiştirmeye çalışacaktır.
- Daha ileri bir değişim ve genişlemenin fayda ve maliyeti arasında bir kere dengeye ulaşıldığında, statükonun devamını sağlayan ekonomik kapasite, statükoyu korumanın ekonomik maliyetinden daha hızlı bir artış eğilimi gösterir.
- Uluslararası sistemdeki dengesizlik durumu çözülmezse, sistem değişecek ve gücün yeniden dağıtımını yansıtan yeni bir denge kurulacaktır.⁷⁴

Gilpin, uluslararası ilişkilerin doğasını sosyal yapıların doğasıyla benzeştirmektedir. Ona göre birey ve devlet düzeyindeki bu benzerlik sistemin doğasında mevcuttur. Nihai hedef olarak uluslararası siyasi aktörler, sistemdeki değişikliği kendi güçlerini artıracak şekilde yapılandırmak ister. Bu ortaya çıkan değişim, ister istemez yeni bir güç dağılımı getirecektir. Sonuç olarak Gilpin, siyasi sistem ve iktidar arasındaki ilişkiyi, marjinal fayda ve gücün dağıtılmasına bağlamaktadır.

⁷³ Davut Ateş, Uluslararası Politika Dünyayı Anlamak ve Anlatmak, Dora Yayıncılık, Bursa, 2014, s. 305-307.

⁷⁴ Robert Gilpin, War and Change in World Politics, Cambridge University Press, 1981, s.9-15.

Uluslararası sistemde değişimin zaman içerisinde kendi kurallarını oluşturmasıyla birlikte bazı değişiklikleri de içerisinde barındırabileceğini ifade eder. Küreselleşen iktisadi hayat değişimin kurallarını esnetmiş veya değiştirmiş olabilir. Değişen iktisadi hayat, ekonomik gücün tek başına yeterli olmadığını göstermektedir. Ayrıca değişen teknoloji ve ticaretin karşılık etkileşimi devletlerarasında yeni koşulları ortaya koymaktadır. Gilpin'e göre farklı faktörlerin devamlı devrede olduğu bir dünya sisteminde, uluslararası sistem aslında değişme açıktır.

Bu bağlamda Gilpin, uluslararası sistemin doğasını şu şekilde sınıflandırmaktadır:

- Diverse Entites (Çeşitli İdari Birimleri)
- Regular Interaction (Düzenli Etkileşim)
- Form of Control (Düzenin Kontrol Şekli)⁷⁵

Gilpin, uluslararası sistemdeki değişimi çeşitli boyutlardan sorgulamaktadır. Bu sorgulama geçmişten günümüze sistemle irtibatlı siyasi, ekonomik ve teknolojik gelişmeleri de kapsar. Mevcut uluslararası sistemdeki değişimin kuralları Gilpin'e göre siyasi, ekonomik ve teknolojik gelişmelerden hiç kuşkusuz etkilenmektedir. Bu etkileşim ekonominin karşılıklı bağımlılık ilkesi üzerinden son yıllarda farklı bir boyut kazanmıştır.

76

Uluslararası sistemdeki değişimin doğasını kavrayabilmek için uluslararası sistemin en temel aktörü olan devleti – devletlerarası ilişkileri ve uluslararası kurumların işlevlerini ortaya koymak gerekir. Değişimi tetikleyen olay ve olgular bu üç düzeyde birbirleriyle irtibatlıdır. Gilpin, temel düzeyde uluslararası sistemde üç çeşit değişimin olduğunu ifade eder. Bu değişimler:

- Etkileşim Değişimi (Interaction Change)
- Sistemik Değişim (Systemic Change)
- Sistemin Değişimi (System Change)⁷⁷

Tarihsel süreç içerisinde geleceğe dönük olarak uluslararası sistemdeki değişimin, savaşlardan ve çatışmalarda bağımsız olarak yeni bir karakter kazanıp kazanamayacağı meselesi yazar tarafından sorgulanan bir diğer mevzu olmuştur. Ayrıca tarihsel sürece bakıldığında hegomon güce karşı meydan okumaların, daima alttaki bir güçten geldiği

⁷⁵ a.d.e., s. 26.

⁷⁶ a.d.e., s. 13-15.

⁷⁷ Robert Gilpin, War and Change in World Politics, Cambridge University Press, 1981, s. 38-45.

görülmektedir. Devlet ve devletlerarası ilişkiler düzeyindeki güç dağılımı uluslararası kurumlara yansımaktadır. Güç dengesi ve güç dağılımı ekseriyetle büyük bir savaşın sonunda ortaya çıkan bir uluslararası bir anlaşma metni ile sağlanmaktadır. Bu anlaşma (form of control) bir sonraki güç mücadelesinin sonunda ortaya çıkan savaşa kadar yürürlüktedir. Bu kavram “form of control” uluslararası bir uzlaşma metni gibi algılansa da aslında hegomon gücün ya da güçler dengesinin bir ürünüdür. (Ör: 1815 Wien, 1878 Berlin, 1919 Versay, 1945 Yalta.)⁷⁸

Uluslararası sistemdeki değişim, devletlerin arasındaki zamanla oluşan politik, ekonomik ve teknolojik farklı büyüme oranlarıyla irtibatlıdır. Bu farklı büyüme oranları sistemde güçler dengesini ya da güç dağılımını etkiler. Uluslararası sistemde büyük bir savaş sonucunda ortaya çıkan hegomon güç zamanla güç kaybına uğrayabilir. Ayrıca hegomon güce göre sistemde denge varsa istikrar da vardır.

Çeşitli nedenlerden dolayı hegomon devletin egemenliğini finanse etme yeteneği zamanla zaafa uğrayabilir. Bu süreç içerisinde hegomon güce karşı hızla yükselen bir devlet meydan okuyabilir. Bu meydan okuyan devlet, aynı zamanda uluslararası sistemdeki kurallardan veya kurumlardan rahatsızlık duyduğunu da belirgin bir şekilde, aldığı savaş öncesi kararlarda kendini gösterebilir. Bu rekabet içerisinde hegomon güce meydan okuyan devlet veya devletler, ekonomik olarak da yükselişlerini devam ettirmek için ittifakta bulunabilirler. Bu rekabetin yani meydan okumanın maliyeti ve faydası arasındaki hesap, iktisadi hayati bir durumu ifade eder.⁷⁹

Hegomon güç, sistemdeki gücünü devam ettirmek üzere maliyetlerini veya taahhütlerini azaltarak sistemin dengede kalmasını arzular. Bu ihtimallerin dışında ise Carr’ın ifade ettiği gibi hegomon güç, ya zor kullanır ya da yatıştırma politikasına başvurur. Bu arada uluslararası sistemdeki değişikliğin maliyetleri ile faydaları arasındaki ilişki bu durumdan etkilenen devletleri, hegomon gücü karşı kısıktırabilir. Sonuç olarak ortaya çıkan dengesizlik ancak hegomon güce karşı bir savaşla çözümlenebilir.⁸⁰

Gilpin, “...bu kitapta sunulan siyasal değişim kavramı, neredeyse tüm sosyal bilimler gibi öngörücü değildir. Ekonomi bile yalnızca dar bir kapsam aralığında öngörücü olabilir.”⁸¹ Gilpin, bu kısa ve özlü ifadesinde siyasal değişim kavramına tüm boyutlarıyla bir

⁷⁸ a.d.e, s. 27-30.

⁷⁹ Robert Gilpin, War and Change in World Politics, Cambridge University Press, 1981, s. 186-199.

⁸⁰ a.d.e., s. 205-207.

⁸¹ a.d.e., s. 3.

açıklama getirilmesindeki zorluklardan bahsetmektedir. Ayrıca sisteme yönelik değişimin bir ya da birkaç yönüne sadece bir bakış açısı getirmenin mümkün olduğu aktarılmaktadır. Bununla birlikte değişimin yasalarını keşfettiğini iddiasında da bulunmadığı görülmektedir.

Sonuç olarak Gilpin, uluslararası sistemdeki değişimin parametrelerini ortaya koymaya çalışmıştır. Değişim kavramını temel olarak ekonomi ve savaş ile ilişkilendirmekte yani değişimi ekonomik ve politik olarak değerlendirmektedir. Ekonomik, askeri ve sosyal olarak devletlerin kendi arasında bir güç dağılımı meydana geldiği görülmektedir. Bu güç dağılımı ve düzen ekseriyetle büyük bir savaş neticesinde oluşmaktadır. Bu güç dağılımından sonra ortaya çıkan hegomon güç, uluslararası sistemde kendi kurallarını ve diplomasisini yaygınlaştırmaktadır.⁸²

Uluslararası sistemdeki güç ve düzen tartışmaları üzerine yazılan bir diğer önemli eser ise Liberal Leviathan: Amerikan Dünya Düzeninin Kökenleri, Krizi ve Dönüşümü adlı eserdir. Bu eserde Amerikan menşeli dünya düzeni tasavvurunun kökenlerinin yanı sıra uluslararası sistemdeki krizlere yönelik yaklaşımlar da ele alınmaktadır.⁸³

G. John Ikenberry, bu eserinde küresel sistemi “liberal” bakış açısıyla derinlemesine incelemektedir. Ikenberry, liberal dünya düzenin kökenlerini, yaşadığı krizleri ve dönüşümleri ABD’yi merkeze alarak incelemektedir. Liberal düzenin içinde bulunduğu durumu bir “yönetişim krizi” olarak tanımlamaktadır.⁸⁴ Liberal düzenine karşı meydan okumaların neler olduğunu ve muhtemel krizlerde ABD’nin rolünün ne olması gerektiği üzerine fikirlerini aktarmaktadır.

Liberal Leviathan’da eski dünya düzenin krizlerine ve “liberal” bakış açısının çözümlerine dikkat çekilmektedir. Eser uluslararası sistem içerisinde yükselişlerin ve düşüşlerin nasıl olduğunu konu edinmektedir. Ikenberry’e göre devletlerarası ilişkilerde liberal ve emperyal hegomonik hiyerarşi biçimleri vardır. Bu bağlamda Ikenberry, ABD’nin küresel başarısını diğer devletlerle geliştirdiği “kural yoluyla ilişki” şeklinde formüle ederek liberal bir forma yerleştirmiştir.

⁸² a.de., s.209-210.

⁸³ Liberal Leviathan: The Origins, Crisis, and Transformation of the American World Order, <https://www.carnegiecouncil.org/media/series/39/20111012-liberal-leviathan-the-origins-crisis-and-transformation-of-the-american-world-order> (Erişim Tarihi: 16.05.2022)

⁸⁴ G. John Ikenberry, Liberal Leviathan The Origins, Crisis, and Transformation of the American World Order, Princeton University Press, New Jersey, 2011, s.6.

Ikenberry, liberal uluslararası düzeni; liberal demokrasi, ekonomik bağımlılık ve uluslararası kurumların iş birliği noktasında buluşturmaktadır. Bu düzene karşı bir alternatifin oluşmadığını iddia eder. Bu bağlamda Ikenberry'nin, liberalizmi küresel sistemi ileriye götürecek tek seçenek olarak algıladığı görülmektedir. “Esnek ve kural” tabanlı uluslararası liberal düzen yeniden ele alınarak inşa edilebilir. Ikenberry'e göre, içerisinde bulunduğumuz küresel sistemdeki krizin kaynağı liberal kurumlar içerisindeki sorumlulukların ve iktidarın nasıl paylaştırılacağı meselesidir.

Soğuk Savaş sonrası ABD'nin kurallar üzerinden liberal uluslararası sistemi inşa etmesi; ilk etapta küresel hegemonya mantığına ters düşse de sistemin dönüştürülmesi ve uzun süre yönetilebilirliği açısından kayda değer bir gelişme olarak yorumlanmaktadır. Bu bağlamda ABD, kendi gücünü kurumlar üzerinden sınırlayarak diğer ulusların aktif olarak katıldığı bir sisteme öncülük etmiştir. ABD, bu liberal sistem içerisinde gerektiğinde güç ve kuralların uyumunu düzenleyerek sistemdeki küresel lider konumu devam ettirme arzusundadır.⁸⁵ Sonuç olarak “kural tabanlı” küresel sistem içerisinde ABD'nin kendisine ayrıcalıklı bir konum vermekte olduğu görülmektedir. Bu bağlamda Ikenberry, Liberal Leviathan adlı eserinde dört temel iddiada bulunmaktadır:⁸⁶

İlk iddia; II. Dünya Savaşından sonra ABD'nin öncülüğünde oluşturulan düzen, liberal hiyerarşik kural tabanlı bir yapıya sahipti. Bu sistem içerisinde ABD egemenliğinin yanı sıra liberal “yönetişim ilkeleri” de mevcuttur. Bu sistem içerisinde zayıf ve ikincil devletlerin de söz hakkı vardır. ABD'nin hegomonik gücü ile liberal sistemin esnekliği arasında kuvvetli bir bağ vardır. Bu bağlamda ABD'nin bu gücü diğer ardıl kuvvetlerin sisteme dâhil olmasıyla pekiştirilmiştir.⁸⁷

İkinci iddia; içerisinde yaşadığımız küresel liberal nizamda Westfalyan sisteminden kaynaklı bir “otorite krizi” vardır. Ortaya çıkan yeni güvenlik tehditleri ittifakları sorgulatır olmuştur. ABD, bu sistem içerisinde artık 11 Eylül 2001'den sonra eski düzenin memnun koruyucusu konumu değiştirmiştir. Bu bağlamda ABD, uluslararası kurumları ve kuralları ihlal eden bir aktöre dönüşerek, müttefikleri tarafından artık güven vermeyen

⁸⁵ Joseph S. Nye Jr., *The Paradox of American Power : Why The World's Only Superpower Can't Go It Alone*, Oxford University Press, New York, 2002, s.7-15.

⁸⁶ G. John Ikenberry, *Liberal Leviathan The Origins, Crisis, and Transformation of the American World Order*, Princeton University Press, New Jersey, 2011, s.7-11.

⁸⁷ a.de., s.7.

bir güç olarak görülmektedir. Nihai olarak Bush döneminden itibaren ABD'nin küresel aktör oluşu diğer ardıl kuvvetler tarafından sorgulanır olduğu görülmektedir.⁸⁸

Üçüncü iddia; içerisinde bulunduğumuz krizin doğasını anlayabilmek ve liberal uluslararası düzenin geleceğini ön görebilmek için uluslararası düzen türlerini ve bunlar içindeki kural, otorite, güç ve meşruiyet kaynaklarını anlamamız gerekmektedir. Bu bağlamda ayrıca teoriler içerisindeki klasik “anarşi” ve “hiyerarşi” mantığını tekrar gözden geçirmek gerekebilir.⁸⁹

Dördüncü iddia; liberal düzenin devamlılığını ortaya koyan birçok veri mevcuttur. Liberal uluslararası sisteme katılmak kolay lakin bu sistemden ayrılmak zordur. Bu düzenin devamlılığı içi koşullar canlıdır. Ayrıca küresel sistemin çeşitli özellikleri liberal uluslararası sistemin sürekliliğini sağlamaktadır. Bu sistem içerisinde en ABD'ye karşı büyük meydan okuyuculardan Çin ve Rusya dahi kar elde edebilmektedir. Bu devletler, liberal sistem içerisinde yakın zamanda dönüşüme uğramasalar bile sistemdeki fırsatlar onları bütünleşmeye doğru itmektedir.⁹⁰

G. John Ikenberry, *Liberal Leviathan: The Origins, Crisis, and Transformation of the American World Order*, adlı eserinde güç çeşitleri bağlamında düzenin mantığı çerçevesinde “denge, emir, rıza” kavramlarına odaklanmaktadır. Ikenberry, denge kavramını açıklarken, devletlerin egemenlik haklarına atıfta bulunmaktadır. Ayrıca “denge” anarşik uluslararası sistemin içerisinde devletlerin birbirlerinin egemenlik haklarına riayet etmesi bakımından kilit bir kavramdır. Bu bağlamda Ikenberry, denge düzeni içerisinde hiyerarşinin olmadığını iddia etmektedir.⁹¹

Eleştirel bir bakış açısıyla G. John Ikenberry'in bahsettiği “Emir veya Komuta” düzeni kavramı emperyal bir tasavvur olarak tanımlanabilir. Bu düzende büyük güçlerin çıkarları ve hiyerarşik düzen ağır basmaktadır. “Çıkarlar” büyük güçlerin yönlendirmesiyle oluşmaktadır. “Emir”, düzenin içerisinde egemenlik kaynağı “materyal güçler” olarak tanımlanmıştır. Ikenberry'nin dikkatle üzerinde durduğu “rıza” düzeni ise modern sistemin bir gereği olarak algılanmaktadır. Bu rıza düzeni “liberal mantığın” izin kavramı ile birlikte meşrulaştırılması olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu düzende “iş birliği, ortak

⁸⁸ a.de., s.7.

⁸⁹ a.de., s.8.

⁹⁰ a.de., s.9.

⁹¹ G. John Ikenberry, *Liberal Leviathan The Origins, Crisis, and Transformation of the American World Order*, Princeton University Press, New Jersey, 2011, s.35-48.

kurallar ve kurumlar” temel mekanizmalardır. Ayrıca bu sistemde liberal demokrasiler ön plandadır.⁹²

Ikenberry, ABD’nin Soğuk Savaşın ardından kurulan dünya düzeninde “*denge, emir ve rıza*” mekanizmalarının hepsini kullanmakta olduğuna dikkat çevirmektedir. ABD’nin başarısını da bu üç güç unsurunu kullanabilmesine bağlamaktadır. Soğuk Savaş süresince Sovyetler Birliği’ne karşı denge ön planda iken, Avrupa devletleri ile ABD arasında rıza mekanizması oluşmuştur. ABD, müttefikleriyle karşılık paylaşım ve iş birliği esaslı bir modeli hayata geçirirken, esnek kurallar ve liberal değerler üzerinde dünya liderliğini pekiştirmiştir. ABD, uluslararası kurumlar ve yardımlar sayesinde bu süreç içerisinde birçok devlet ile emir komuta ilişkisini devam ettirmiştir. Bu düzenin mantığını yansıtan üç güç çeşidini kullanabilen ABD, küresel sistem içerisinde liberal değerlerin savunucusu konumuna yükselmiştir.⁹³

Bush yönetiminin 2001 sonrası saldırgan tavırları, liberal dünya düzeninin temel kavramlarının sorgulanmasına yol açmıştır. Hatta ABD, uluslararası kurumların ve kuralların bağlayıcılığından duyduğu rahatsızlığı bu saldırgan tavırlar ile göstermiştir. ABD, dünyanın güvenliği sağlama görevinin kendisinde olduğunu ifade ederek, uluslararası kurumların ve kuralların bağlayıcılığından sıyrılma politikası gütmektedir. Bush dönemindeki bu politikalar liberal dünya düzenin felsefesine terstir. Bu bağlamda ayrıca ABD’nin uluslararası sistemde kendine daha da ayrıcalıklı yer talep etmesi, diğer ülkeler nezdinde kabul göremeyeceği aşîkârdır. 2001 sonrası ABD’nin realist ve idealist politikalarını dengeleyemediği ortadadır. ABD’nin tek taraflı saldırgan politikaları küresel sistemdeki birçok kurum ve kuralı 2001’den bugüne daha yoğun bir şekilde sorgulatmaktadır.⁹⁴ Liberal dünya düzeninin devamlılığı konusunda umutlu olan Ikenberry, sistemin revizyona ihtiyacını dile getirir. Liberal siyasal ve ekonomik değerlerin tüm ülkeler için fayda sağladığını ifade eder. Ayrıca son olarak yazar, ABD’nin küresel sistemdeki yerinin sorgulanmasının aslında uzun vadede ABD’nin fayda sağlayacağını ifade eder.

Uluslararası sistemdeki güç ve düzen tartışmalarına eleştirel bir gözle bakan Richard Falk, “Jeopolitik Kargaşa ve Medeniyet Çoğulculuğu” adlı makalesinde Batı Merkezli

⁹² G. John Ikenberry, *Liberal Leviathan The Origins, Crisis, and Transformation of the American World Order*, Princeton University Press, New Jersey, 2011, s.48-49.

⁹³ a.d.e., s. 50-55.

⁹⁴ Stephen M. Walt, *The Hell of Good Intentions: America’s Foreign Policy Elite and Decline of U.S. Primacy*, Farrar, Straus and Giroux, New York, 53-61.

dünya görüşüne karşı çıkmaktadır.⁹⁵ Eleştirel bir yaklaşımı esas alan Falk, diğer eserlerinde de küreselleşmenin tek merkezli olduğunu ifade ederek uluslararası sistemdeki tartışmalara farklı bir boyuttan bakmaktadır. Batı Merkezli dünya düzeni fikrine karşı çıkan birçok akademisyen, alternatif dünya düzeni sunma noktasında problemler yaşamaktadır. Alternatif dünya düzeni fikri çerçevesinde Falk, Rus Jeopolitik Alexandr Dugin ile benzer görüşleri paylaşmaktadır. Liberal dünya ekonomisinin, tek kutuplu dünya düzeninin bir parçası olduğunu ifade eden Dugin, küreselleşme karşıtı çok kutuplu bir dünya düzeninin kaçınılmaz olduğuna vurgu yapmaktadır. Her iki düşünür de alternatif dünya düzenleri noktasında, küreselleşmenin Avro-Atlantik dünya düzenine yaradığını ve bu durumun sonucunun küresel yönetim eksikliğine yol açtığı fikrini öngörmektedir. Soğuk Savaşın bitiminden sonra kültürel ve küresel hegemonyanın beraber işlevsellik kazandığı görülmektedir, ortaya çıkan krizlerin çözülmediği görüldükçe kaçınılmaz olarak yükselmekte olan diğer küresel aktörler tarafından bu durum sorgulanmaktadır.⁹⁶

Richard Falk, bu makalesinde medeniyet bağlamında Avrupa-Batı merkezci anlayışın diğer medeniyet geleneklerine göre daha hiyerarşik ve hegomonik olduğunu iddia etmektedir. ABD'nin öncülüğünde uluslararası sisteme dayatılan tek-tip küreselleşmeye karşı olduğunu dile getiren Falk, Batı-Merkezli medeniyet anlayışının söylem ve eylem düzeyinde birbiriyle çelişkiler içerisinde olduğunu söylemektedir. Bu bağlamda Batı dışındaki diğer medeniyetlerin de dikkate alınması gerektiğini savunur. Falk, medeniyetsel bağlamda bir kriz çıkmaması için bütünleşmiş "küresel yönetişimin" devreye konulmasını tavsiye etmektedir. Falk, bu makalesinde ayrıca Avrupa-Batı merkezli "İnsan Hakları" söyleminin evrensellik iddiasının yetersizliğini de ortaya koymaktadır.⁹⁷

Falk'a göre içerisinde bulunduğumuz Avrupa-Batı merkezci dünya düzeni, 21. asrın ihtiyaçlarına çelişkilerle yaklaşmaktadır. Bu çelişkilerin en belirginini ve ilki Avrupa-Batı merkezci dünya düzeninin medeniyetlerin eşitliğini reddetmesidir. İkinci olarak ise

⁹⁵ Richard Falk, "Geopolitical Turmoil and Civilizational Pluralism", *Civilizations and World Order Geopolitics and Cultural Difference*, Editörler: Fred Dallmayr, M. Akif Kayapınar ve İsmail Yaylacı, Lexington Books, Maryland, 2014, s. 3-19.

⁹⁶ Richard Heathen, *The Theory of a Multipolar World: A Traditionalist Foreign Policy and Antidote to the "New World Order"*, <https://katehon.com/en/article/theory-multipolar-world-traditionalist-foreign-policy-and-antidote-new-world-order>, (Erişim Tarihi: 06.11.2023)

⁹⁷ Richard Falk, *Yırtıcı Küreselleşme: Bir Eleştiri*, Küre Yayınları, İstanbul, 2001, s. 38-43.

BM'nin kendi içerisindeki adaletsiz hiyerarşik yapısıdır. Batı merkezli düzen anlayışı, egemen devletlerin eşitliği prensibi söylem olarak sıkça dile getirirken, hukuki olarak bu söylemi uygulamadaki tutarsızlıklarını meşru görmektedir. ABD'nin, İsrail konusunda BM Güvenlik Konseyi içerisinde kendi nüfuzunu kullanarak Ortadoğu'daki çıkarlarını muhafaza etme çabaları bu tutarsızlıkların içerisinde sayılabilir. Bu düzen anlayışı içerisinde ABD'nin bilhassa Soğuk Savaş sonrasında jeopolitik hiyerarşisini devam ettirme çabaları manidardır.

Falk, eserinde Fukuyama ve Huntington'un tezlerini ABD'nin politikalarını yanlış yönlendirmesi noktasında eleştirmektedir. Fukuyama'nın "Tarihin Sonu" tezi tek medeniyetli dünya tasavvuruyla birlikte ABD'nin küresel çıkarlarına öncelik vermektedir. Falk, diğer medeniyetleri hiçe sayması sebebiyle "Tarihin Sonu" tezini kabul etmediğini ifade eder. Bu bağlamda tarihin sonu tezinin, diğer medeniyetleri görmezden gelen batının kendi akıbeti olabileceğini ima eder. Falk, Huntington'un "Medeniyetler Çatışması" tezindeki amacını Soğuk Savaş sonrası ABD'ye yeni düşmanlar üretme çabası yorumlamaktadır. Huntington, bu tezinde İslam ve Doğu Medeniyetlerini, Avrupa-Batı Merkezci anlayışın karşısına konumlandırmıştır.⁹⁸

Falk, makalesinde ayrıca dünyaya sunulan AB modelinin önünde birçok imtihanlar olduğuna dikkat çekmektedir. Çok kültürlü olduğunu iddia eden AB'nin, Türkiye ile ilişkileri hakkında şunları ifade etmektedir:

"... Bu AB modeli, ABD emperyal jeopolitikten vazgeçsin ya da vazgeçmesin, Türkiye'yi üyeliğe kabul etmediği takdirde dış potansiyelini gerçekleştirmeyecek, diğer bölgelere de ilham kaynağı olamayacaktır. Türkiye'nin AB'deki varlığı, özellikle de Osmanlı geçmişini canlandırarak kendi kültürel kimliğini zenginleştirmeyi sürdürmesi durumunda kesin bir test olacaktır..."⁹⁹

Bu bağlamda Avrupa'nın tek boyutlu Batılı kimliğini bir kenara koyup, çok kültürlü ve daha insani bir perspektife geçiş yapıp yapamayacağı konusunda Türkiye'yi AB için bir imtihan sorusu olarak algılamaktadır.

Falk, çalışmasının son bölümünde Clinton ve Bush dönemlerindeki temel politik farklılıklarına değinip, ardından ABD'nin tek-medeniyet projesinin başarısız olacağına

⁹⁸ Richard Falk, "Geopolitical Turmoil and Civilizational Pluralism", Civilizations and World Order Geopolitics and Cultural Difference, Editörler: Fred Dallmayr, M. Akif Kayapınar ve İsmail Yayıncı, Lexington Books, Maryland, 2014, s. 13.

⁹⁹ a.d. e. s.15.

dair bazı işaretlerden bahsetmektedir. Falk, bu bağlamda batı merkezli yaklaşımın krizlerine dair:

“Değişen jeopolitik dengeler; özellikle Çin ve Hindistan’ın yükselişi, Batı dışı büyük medeniyetlerin muhtemel küresel aktör olarak belirmeleri, çevreyle ilgili problemler, Latin Amerika’da kapitalist neoliberalizm yerine daha adil ekonomik modellerin ön plana çıkması ve son olarak Batı dışı medeniyetlerin kendi miraslarının farkına varmaları.”¹⁰⁰

ifadelerini dile getirmiştir. Falk, ayrıca ABD’nin askeri araçlarla politika üretmesini Batı Merkezli medeniyet anlayışının çökmesi olarak değerlendirmektedir. Nihai olarak Falk, hem ABD’yi hem de diğer Batılı aktörleri diğer dünya düzenlerini ve medeniyetlerini dikkate alan daha insani çoğulcu politikalar üretmeye davet etmektedir.

Robert W. Cox, Marksist ve Gramsciyan yaklaşımları temel alarak, dünya düzenine ve mevcut uluslararası sisteme eleştirel bir bakış açısıyla yaklaşır. Bu bağlamda” hegemonya, iktidar, üretim ilişkileri ve tarihsel materyalizm” kavramları Cox’un zihin dünya dünyasında merkezi bir yer teşkil etmektedir. Eleştirel yaklaşımı benimseyen Cox, uluslararası düzeni açıklarken tarihsel süreçler çerçevesinde üretimi ve devleti merkeze almaktadır. Cox, dünya düzenine yönelik araştırmalarında hem tarihselciliği hem de pozivitizmi beraber kullanmakla birlikte yapısal değişimi açıklayamadığı gerekçesi ile davranışçı ekolü eleştiriye tabi tutar. Ayrıca çalışmalarında M. Weber’in fikirlerinde de faydalanmaktadır. Uluslararası sistemi oluşturan unsurların kendine ait karmaşık özelliklerinden dolayı, pozitivist yaklaşım tam manasıyla çözemez. Bu bağlamda Cox eleştirisini şu yönde sürdürür

“ ... Politikaya dair veriler, sahadaki aktörlerin etkileşimlerinden doğan olayların dışarıdan gözlemlenmesi ile elde edinilir. Bir aktörler düzeni olan saha, kendine has bir takım “sistemik” denilebilecek özelliklere haizdir. “Neden” kavramı bu tür bir güçler çerçevesi içerisinde uygulanabilirlik kazanır. Güçlü aktörler daha zayıf olanların davranışlarındaki değişimin “neden”leridir.; sistemin yapısı aktörlerde belirli davranış biçimlerine “neden” olur.”¹⁰¹

Cox, bu eleştirisi ile devleti ve güçler dengesini merkezileştirerek realist teoriye yakınlık göstermektedir. Güç kavramına merkezi bir rol biçen Cox, devletler arasındaki güç farklılıklarının dış politikada davranış değişikliği olarak yansıdığını ifade etmektedir. Cox

¹⁰⁰ a.d.e. s.17.

¹⁰¹ Robert W. Cox, Timothy J. Sinclair, Dünya Düzenine Yaklaşımları (Çevirmenler: Emrah Çınar, Semih Çelik), Çeviri Editörü: Sezgi Durgun, Röle Akademik Yayıncılık, İstanbul, 2016, 5-7.

ayrıca pozitivist yaklaşımın yapısal değişikliği açıklayamaması yönüyle eksik kaldığına işaret etmektedir. Uluslararası sistemin işleyişine, düzene ve aktörlere eleştirel bağlamda yaklaşan Robert W. Cox, Dünya Dünya Düzenine Yaklaşımlar adlı eserinde “ varlık koşulları, kurucu ilke ve normları zaman içerisinde değişiklik gösteren farklı devlet ve dünya düzeni biçimleri vardır.” Bu bağlamda Cox’a göre zaman içerisinde değişimin esas olduğu farklı dünya düzenleri aynı anda mevcut olabilir. Ayrıca Cox, uluslararası ilişkilerde realist bakışın devletleri dünya düzeninin hep var olan unsurları olarak algılanmasını da eleştirir. Cox’a göre “*Devlet, insanlar tarafından maddi koşullara verilen kolektif tepkiler sonucunda ortaya çıkan öznellikler -arası süreçlerle oluşturulmuş yapıların tarihsel bir örneğidir. Devlet ve ve öznellikler-arası süreçlerle oluşturulan diğer yapılar hakim bir ontoloji oluşturur.*” Bu bağlamda ontolojiler bir kurgudan ibaret olmayıp, bir dönemsal algının ortak bakışını temsil eder. Devleti tarihsel bir yapıya benzeten Cox, bir yapıda üç temel unsurun yer aldığını ifade etmektedir: Maddi olanaklar, fikirler ve kurumlar. Bu üç temel unsuru güç kategorisi olarak belirten Cox, kurumların aynı zamanda değişimin ve hegemonya kurmanın bir aracı olarak kullanılmakta olduğuna işaret etmektedir. Bu yönüyle Cox’un hegemonya kavramına yaklaşımında Gramsci’den etkilendiğini söyleyebiliriz.¹⁰²

1.6. Ulusal Çıkar

Ulusal çıkar ifadesi uluslararası ilişkiler literatüründe en çok kullanılan kavramlardan bir tanesidir. Ulusal çıkarlar dış politikanın merkezinde yer almakta olmasına rağmen içerik ve söylem uyumu bağlamında hızla değişmeye müsaittir. Bu yönüyle güç değişimleri ile birlikte kavram kendini yeniden üretebilmektedir. Devlet içerisindeki siyasal erkin iç ve dış politika algılamaları bu kavramın kendini yeniden üretmesine imkân tanımaktadır. Bazı durumlarda karar alıcıların verdiği kararlar ulusal çıkarlara ters düştüğü durumlarda güvenlik bağlamında beka söyleminin devreye girmesi ile tekrar meşru alana çekilebilmektedir.¹⁰³

¹⁰² a.d.e., s. 9-11.

¹⁰³ Rusya’nın Ukrayna’ya işgal girişimi Slav-Ortodoks milletlerinin tarihi dostluğu bağlamında ulusal çıkarlara aykırıdır. Rusya uzun vadede ulusal kimliklerinin bir parçası olan Slav kimliği üzerinde derin yaralar açan askeri bir harekete girişmiştir. Ukrayna’nın AB ve NATO üyelik sürecine girmesi Rus karar vericiler tarafından Rusya’nın ulusal çıkarlarına yönelik bir beka tehdidi olarak algılanmasına rağmen Rusya içerisinde savaş karşıtı büyük mitingler yapılmaktadır. Diğer Slav topluluklarında ve Balkan ülkelerinde Rusya karşıtı yapılan protestolar, Rusya’nın yumuşak gücünün uzun vadede azalmasına sebep olacaktır.

Tarihsel süreçte çıkar kavramının yerine birçok farklı kavramın kullanıldığı görülmektedir. Bu kavramın en eski örneklerinden; *ragion di stato* (hikmeti-i hükümet), *raison d'état* dikkat çekmektedir.¹⁰⁴ Bu kavramlar ile hükümdarların aldığı kararlara bir dayanak noktası seçildiği görülmektedir. Çıkar kavramının uluslararası politika alanında aynen ilk kullanımı ise Henri De Rohan'ın 1638'de yayınladığı “*De l'interest des Princes et des estats de la Christiente*” adlı eserinde geçmektedir. Henri De Rohan çıkar kavramını şu şekilde tanımlamaktadır: “...bize yanlış tasarlanmış, endişeler veren düzensiz isteklerin, şiddetli arzuların ve batıl fikirlerin karşısındaki güç sadece akıl tarafından idare edilen çıkarlarımızdır.” De Rohan, bu tanımla ile devletlerin karar alma süreçlerindeki zorluğu işaret ederken, çıkarların iç ve dış politikaya nasıl yön verdiğini de göstermektedir.¹⁰⁵

Çıkar kavramı tarihsel süreç içerisinde siyaset bilimi çerçevesinde ulus-devletleşme süreciyle beraber son üç yüzyılda gelişerek; ulusal çıkarlara dönüşmüştür. Realist akımın önde gelen yazarlarından Hans Morgenthau, ulusal çıkarlar ile devletin gücü arasında bir ilişki kurmuş olup; devletin gücünü artıran eylemlerin ulusal çıkarlara hizmet ettiğini ifade etmiştir. Ulusal çıkar kavramı; devletlerin siyasal ve kültürel bütünlüklerini önceleyerek, uluslararası anarşi ortamının belirsizliğinde güvenlik kavramını ön plana çıkarmaktadır.¹⁰⁶

Realist paradigma çerçevesinde “ulusal çıkarlar ve güvenlik” konularının iç içe geçmiş olduğu görülmektedir. Devletler ulusal çıkar kavramına dayanarak kendi izledikleri dış politikayı meşrulaştırma amacı da güdebilir. II. Dünya Savaşında Hitler'in “*lebensraum*” yani “hayat sahası” kavramı ile izlediği yayılmacı dış politika bu duruma emsal teşkil edebilecek bir hadise olarak dikkat çekmektedir. Ulusal çıkar kavramı devlet adamları nezdinde kullanışlı bir argümandır. Bu durum kavramın içerisini objektif ve analitik düzlemde ortaya konulmasını zorlaştırmaktadır. Ayrıca hiçbir devlet adamı ve karar alıcı mekanizma izlenen dış politikayı ulusal çıkarlara aykırı olarak tanımlamaz.¹⁰⁷

¹⁰⁴ Giovanni Botero, 1589 yılında kaleme aldığı *Della Ration di Stato* (The Reason of the State) adlı eserinde devleti çıkarlarına uygun hareket eden kurumsal bir yapıda tasavvur etmektedir. Botero, bu eserini yazarken Makyavel'den yoğun bir şekilde etkilendiği görülmektedir. Devletin korunması ve güçlendirilmesi için dini temel bir unsur olarak kabul etti. Bu şekilde dini çıkarları siyasi çıkarlarla örtüştürdü. https://www.treccani.it/enciclopedia/ragion-di-stato_%28Enciclopedia-machiavelliana%29/, (Erişim Tarihi: 02.06.2023)

¹⁰⁵ Mitat Çelikpala, Geçmişten Günümüze Vazgeçilemeyen Kavram: Ulusal Çıkar, H.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt 23, Sayı 1, 2005, s. 439-461.

¹⁰⁶ Davut Ateş, Uluslararası Politika Dünyayı Anlamak ve Anlatmak, Dora Yayıncılık, Bursa, 2014, s. 62-64.

¹⁰⁷ Çıkar kavramı; farklı seviyelerde ve varlık düzeyinde okunabilecek bir kavramdır. Devletler de insanlar gibidir, doğar büyür ve ölürler. Bu süreçte devletlerin büyümesi için çıkarlarını gözetmesi gerekmektedir.

1.7. Dış Politika ve Liderler

Devletlerin diğer devletlerle yürüttüğü ilişkilerin tamamı dış politika kavramı içerisinde yer almaktadır. Diğer bir ifadeyle uluslararası sistemde bir aktör olarak devletlerin diğer devletlerle yürüttüğü resmi ilişkilerin bütünüdür. Bir başka tanımda ise “ Dış politika bir ülkenin dış dünya ile siyasi, ekonomik ve kültürel ilişkileri başta olmak üzere her çeşit ilişkilerinin yönetimi olarak” geçmektedir.¹⁰⁸ Geleneksel olarak dış politika; iç politikadan bağımsız, ulusal çıkarlar çerçevesinde açıklanmaktadır. ¹⁰⁹ Son yıllarda ekonomik ilişkilerin dış politika üzerindeki belirleyicilik etkisinin arttığını söyleyebiliriz. 21. yüzyılın şartlarına göre çok boyutlu ve çok yönlü bir dış politika tanımı gerekmektedir.

Daha genel bir ifadeyle dış politika; “bir tek devletin yani egemenin kendi amaçlarını gerçekleştirmek üzere dışındaki dünyaya ilişkin belirlediği stratejiler, araçlar ve hareketlerin bütünü” olarak tanımlanabilir. Dış politika kavramı çok boyutlu bir kavram olmakla birlikte; “siyasal” ve “ekonomik” ve “güvenlik” boyutlarına sahiptir. Sadece bir yönüyle incelendiği zaman doğru bir dış politika analizi yapılması mümkün değildir. Bazı akademik çalışmalarda siyasal ve ekonomik boyutu ön plana çıkarılmış olmasına rağmen dış politika ve güvenlik çalışmaları son yıllarda rağbet görmektedir.¹¹⁰

Realist teori, iç ve dış politikayı farklı alanlar olarak değerlendirir ve dış politikada devlet merkezli bir perspektif sunar. Bu paradigma, güç kavramını dış politikanın merkezine yerleştirir ve realistler, ulusal çıkarları ve gücü birbirinden ayırmaz bulgular olarak tanımlarlar. Ayrıca, devletlerin ulusal güvenlik çerçevesi içerisinde rasyonel aktörler olarak güçlerini artırma eğiliminde oldukları kabul edilir. Öte yandan, liberal yaklaşım, dış politikayı iç politika ile birlikte ele alır ve devleti tek aktör olarak görmez; sivil toplum kuruluşları ve diğer kurumların varlığını önemser. Bu yaklaşımda, toplumsal beklentilerin devlet dışı aktörler tarafından dış politika sürecine katıldığı varsayılır, bu da liberal bakış açısını temsil eder.¹¹¹ Liberal paradigmanda devletler arası ticaret ve

Bir nevi devletler, canlı varlıklar gibi kendilerine yaşam alanları oluşturmak için çaba sarf etmek zorundadır.

¹⁰⁸ Temel İskit, Dış Politika ve Dış Ekonomik İlişkilerin Yönetimi, <https://www.mfa.gov.tr/dis-politika-ve-dis-ekonomik-iliskilerin-yonetimi.tr.mfa>, (Erişim: 02.05.2023)

¹⁰⁹ E. Fuat Keyman, Dış Politika, https://ansiklopedi.tubitak.gov.tr/ansiklopedi/dis_politika, (Erişim Tarihi: 12.12.2023)

¹¹⁰ Davut Ateş, Uluslararası Politika Dünyayı Anlamak ve Anlatmak, Dora Yayıncılık, Bursa, 2014, s. 35-37.

¹¹¹ Ertan Efegil, Dış Politika Analizi (Ders Notları), İstanbul, 2014, s. 15-16.

ekonomik karma modeller önemli bir yer tutar. Bu yaklaşım, realistlerin öne sürdüğü, askeri harcamaların öncelikli olduğu güvenlik devleti modelinin aksine, dışa açıklık ve ortak güvenlik anlayışına dayanan bir ticaret devleti modelini benimser. Bu perspektifte, ekonomik entegrasyon ve karşılıklı bağımlılığın, uluslararası ilişkilerde barış ve istikrarı teşvik edeceği düşüncesi öne çıkar. Liberal yaklaşım, böylelikle, uluslararası sistemde işbirliği ve diyalogun genişletilmesine yönelik politikaları destekler.¹¹²

Liberal yaklaşımda, askeri müdahale ve ekonomik zorlama, demokrasinin yayılması amacıyla kimi zaman başvurulabilecek yöntemler arasında yer alabilir. Ancak, bu yaklaşım daha çok kültürel, siyasal ve ticari etkileşimin önemini vurgular ve bu yönüyle liberal yaklaşım, soft power (yumuşak güç) kavramına yakın bir tarz sergiler. Bu bağlamda, liberal perspektif, uluslararası ilişkilerde zor kullanımından ziyade, ikna ve çekim yoluyla etkileşimi ve işbirliğini öne çıkarır, bu da demokratik değerlerin ve normların yayılmasında önemli bir rol oynar.¹¹³

Dış politika; devlet arasındaki ilişkiyi bu boyutların herhangi biri üzerinden inşa edebilir, ya da birkaç boyutuyla ilişkilere derinlik katabilir. Birkaç boyutlu inşa edilmeyen ilişkilerin bilhassa güvenlik ve ekonomik boyutu olmayan ilişkilerin uzun vadeli olamayacağı tezi gün geçtikçe güç kazanmaktadır. Son yıllarda dış politikada güvenlik boyutu gün geçtikçe önem kazanmaktadır. İkili ve çoklu iş birliği süreçlerinde güvenlik boyutu eksik kalan organizasyon ve yapılanmalar kısa sürede işlevselliğini yitirmektedir. Küçük devletlerin de bu süreçte ilk etapta güvenlik unsurunu öncelediği görülmektedir. Bu bağlamda dış politikada, güvenlik unsuru olmazsa olmaz bir realite olarak dikkat çekerken diğer faktörleri de göz ardı etmemeliyiz.¹¹⁴

Devletler için dış politikanın öncelikli amaçları uluslararası ilişkiler teorileri bağlamında, değişiklik gösterebilmektedir. Realist kuram, dış politika yapımında "ulusal güvenliği" öncelikli bir hedef olarak tanımlarken, liberal yaklaşım "ekonomik çıkarlar, iş birlikleri ve kurumsallaşma" kavramlarını ön plana çıkarmaktadır. İnşaaacı yaklaşımda ise "kimlik ve söylem", dış politikanın öncelikleri arasında vurgulanmaktadır. Bu çeşitlilik,

¹¹² Seçkin Barış Gülmez ve Didem Buhari Gülmez, "Dış Politika Analizi: Teorik Yaklaşımlar", Dış Politika Analizi Konu, Kuram, Yöntem, Der: Bezen Balamir Çoşkun ve İnan Rüma, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2020, s. 17.

¹¹³ ABD'nin Irak (1991,2003), Afganistan (2001), Libya (2011) müdahaleleri "*ofansif liberalizm*" kavramı içerisinde değerlendirilmektedir.

¹¹⁴ Dış politikanın işlevsel hale gelebilmesi için çok boyutlu bir yaklaşımın olması elzemdir. Bu çok boyutlu yaklaşım; güvenlik, siyasal, ekonomik, kültürel yönleriyle bir arada değerlendirildiği takdirde dış politikanın etki gücü artacaktır.

uluslararası ilişkiler disiplinindeki teorik çerçevelerin, devletlerin dış politika hedeflerini ve stratejilerini nasıl şekillendirdiğine dair derinlemesine bir anlayış sunmaktadır.¹¹⁵

Uluslararası sistemin etkisinin göreceli olarak azalığı bir dönemde, devlet içi faktörler ve liderlerin ön plana çıktığı yeni bir dönem yaşanmaktadır. İç politikadan, dış politikaya dünyada kurumların dönüştüğü bir dönem olarak 90'lar, yeni toplumsal hareketlere ve liderlere alan açmıştır. Sistemik etkinin tek yönlü olarak gelmesi birçok ülkede geçiş sürecine denk gelmiştir. Soğuk Savaş sonrasında Sovyetlerin dağılmasıyla uluslararası siyasette belirleyici güç konumuna erişen ABD, kendi siyasal kültürü bağlamında yeni nesil liderlerin dünya görüşlerinin şekillenmesinde de etkili olmuştur. Ayrıca Bill Clinton'un iç ve dış politikada izlediği siyaset liberal ve demokrat fikirlerin küresel ölçekte yayılmasını kolaylaştırmıştır.¹¹⁶

Soğuk Savaş sonrası dönemde lider ve birey odaklı çalışmaların hızla arttığı görülmektedir. Bu değişimde dünyadaki güvenlik algısı belirleyici olmuştur. Ayrıca Soğuk Savaş süresince sistem ön planda olduğu için askeri unsurlar ve güçler dengesi kavramları dış politika analizlerinde etkili olmuştur. Soğuk Savaş sonrası oluşan ortamda devlet altı aktörlerin dış politikaya etkisi daha çok incelenir olmuştur. Soğuk Savaş sürecinde liderlerin dünya hakkında görüşleri, inançları ve algılamalarını ortaya koymak için "Operasyonel Kod" yöntemine başvurulmuştur. Alexandar George, bu yöntemi liderlerin dış politika kararlarını öngörebilmek ve anlamak için kullanmıştır.¹¹⁷

Devlet altı aktörler olarak nitelendirebileceğimiz liderler temelde politika yapıcılar olarak tanımlanabilir. Liderlerin niyetleri ve çıkarları devlet mekanizmasındaki güç unsurlarını harekete geçirip politik tutum ve davranışlara dönüşebilir. Liderlerin bu tutumları George Modelski'ye göre etki ve tepki şeklinde gelişmektedir. Bu etki tepki süreci; girdi-çıktı-geri bildirim şeklinde açığa çıkmaktadır. Dolayısıyla iç süreç tetiklenip bir politik netice oluşur ardından tüm bu tesirler geri bildirim şekilde sisteme geri döner. Modelski, karar alıcıların niyetleri ve çıkarlarının dış politikaya etkisinde "birikimsel devamlılık" kavramına atıfta bulunur.¹¹⁸

¹¹⁵ E. Fuat Keyman, Dış Politika, https://ansiklopedi.tubitak.gov.tr/ansiklopedi/dis_politika, (Erişim Tarihi: 16. 06.2022)

¹¹⁶ Steven W. Hook ve John Spanier, İkinci Dünya Savaşından Günümüze Amerika Dış Politikası, Çeviren: Özge Zihinoğlu Tanırlı, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2014, s.200.

¹¹⁷ Cengiz Erişen, "Dış Politika Analizi", Uluslararası İlişkilere Giriş Tarih, Teori, Kavram ve Konular, Küre Yayınları, Yedinci Baskı, İstanbul, 2017, s.371.

¹¹⁸ Ömer Göksel İşyar, Devletler ve Davranışları: Dış Politika, Dora Basım-Yayın, I. Baskı, Bursa, 2019, s.110-111.

Liderlerin dış politikaya etkisi birçok yönden olmaktadır. Liderler aynı zamanda bir fikrin ve siyasi görüşün de taşıyıcısı konumundadır. Liderler yaşadıkları dönemde birçok şeyden etkilendikleri gibi kendileri de devletin karar alma mekanizması dahil birçok alanda etkili olabilmektedir. Devletlerin dış politikada aldıkları kararlarda uluslararası konjonktürün etkisi ağır bassa da liderlerin buradaki rolü göz ardı edilmemelidir.¹¹⁹

Karar alıcıların dış politika oluştururken rasyonel karar aldığı varsayımına dayanan Rasyonel Tercih Modeli son zamanlarda ön plana çıkmaktadır. Bu modelde bireyin mantığı çerçevesinde en doğru kararlara ulaşacağı savı hakimdir. Rasyonel Tercih modelinin temel argümanları hakkında İşyar, şunları ifade etmektedir;

- Dış politikada karar verme yetkisi, çoğunlukla liderin ve onun etrafındaki küçük bir elit kesimin elindedir.
- Devletlerarası ilişkilerde normların rolüne çok önem verilmez.
- Öte yandan, dış politika tek bir liderin bilişsel kapasitesine de emanet edilemez. Böyle bir dış politikanın ise başarısızlık ihtimali ve maliyeti oldukça yüksek olacaktır. Burada dengeleyici bir faktör olarak, enformasyon sürecinin öneminin altı çizilmiştir.
- Ulusal amaç/çıkar ve faydalar ekseninde iç politik yapının yönlendirici işlevi geri planda görülmektedir.
- Bireyciler, dış faydayı “dış moral”; ulusal çıkarı ise “iç moral” olarak telakki etmektedirler. Bunlar da kendi aralarında karşılaştırılabilir.¹²⁰

Liderler dış politika karar verirken ulusal çıkarları düşünmek zorundadır. Devletlerin ulusal çıkarları ve güvenlik politikaları liderlerin kararlarını etkileyebilir. Karar vericiler kendi yakın çevresindeki bir çıkar grubu tarafından da etkilenebilir. Tüm bu süreçler çok boyutlu olarak etkileşim halinde olsa da devletlerin genel stratejileri liderlerin kararlarını uzun süre yönlendirebilir. Çoğu kez liderler kendi fikirlerini uygulayacak uygun politik ortam bulamazlar. Ulusal ve uluslararası konjonktür liderlerin karar vermedeki tutumları derinden etkileyebilir.¹²¹

Liderleri lider yapan en önemli vasıf ise uluslararası konjonktürde ortaya kriz anlarında verdikleri kararlardır. Ulusal çıkarlar ile uluslararası siyaseti dengeleyen kararlar uzun

¹¹⁹ Tarık Oğuzlu, “Dış Politikaya Etki Eden Unsurlar ve Analiz Düzeyi Tartışması”, Dış Politikada Karar Alma Modellerinden Uygulamaya, Editörler: İlhan Sağsen ve Nuh Uçgan, Nobel Kitap, Ankara, 2021, s. 5.

¹²⁰ a.d.e. s.110.

¹²¹ Henry Kissinger, Liderlik -Dünya Stratejisi ile İlgili Altı Ders, (Çeviren: Ebru Kılıç), Runik Kitap, İstanbul, 2022, s.23.

vadede liderin gücünü ve etki alanını artırdığı görülmektedir. Ulusal çıkarları ile ters düşmeyen kararlar alan liderler uluslararası sistemde meydana gelen krizlerde bu durumlarını korumakta zorlanabilmektedirler. Bu bağlamda ittifakların ve çıkarların uyumlu hale geldiği kurumsal yapılar ön plana çıkmaktadır. Devletler uzun vadede kendi çıkarlarını gizleyerek kurumsal yapılar ve ittifaklar içerisinde nüfuz alanlarını artırmak isterken liderlerin rolü daha belirleyici olmaktadır. Pragmatist liderler krizin boyutuna ve verilecek mesajı göre realist veya idealist bir tutum takınabilirler.¹²² Realist liderler, yakın ve uzun vadede ortaya çıkabilecek kriz alanlarına yönelik öngörü ve analizlere dayanarak ulusal çıkarlarını incelemektedirler. İdealist liderler ise olması gerekene odaklanırken, ortaya çıkmış krizlerden en çok etkilenen lider tipolojisine girmektedirler. Realist liderler ile kazan-kazan mantığı çerçevesinde antlaşmalar ve görüşmeler netice kazanırken idealist liderlerle aynı fikir zemininde bir noktaya gelmek daha fazla efor gerektirmektedir.¹²³

Balkanlarda değişimleri göz önüne aldığımızda; siyasal sistemlerin belirli aralıklarla uluslararası güç dengelerine binaen değiştiğini görebilmekteyiz. I. ve II. Dünya Savaşları öncesinde Osmanlı Devletinden içerisinden ayrılmış monarşi ile idare edilen ufak siyasi yapılara bölünmüş bir Balkan resmi önümüzdedir. Bu zaman zarfında bölgesel bağlamda güçlü liderlerden ziyade güçlü ulusal karakterlerin ön plana çıktığı söylenebilir.¹²⁴ II. Dünya savaşı sonrasında oluşan güçler dengesinde sınırların belirginleşmesiyle beraber iç ve dış politikaların yönelimleri de zamanla yerine oturmuştur. Bu bağlamda Yugoslavya Federasyonunda Tito, Romanya'da Çavuşesku, Bulgaristan'da Todor Jivkov ve Arnavutluk'ta Enver Hoca sosyalist rejimlerin verdiği imkanlarla kendi liderlik kültürlerini inşa edecek zamana sahip olmuştur.¹²⁵

Soğuk Savaş sürecinde Balkanlar'daki liderlerin söylemlerinde farklı zaman dilimlerinde farklılıklar görülse de temelde sosyalist yurttaşlar yetiştirme amacıyla ortaya konulduğu

¹²² Tarık Oğuzlu, “*Dış Politikaya Etki Eden Unsurlar ve Analiz Düzeyi Tartışması*”, Dış Politikada Karar Alma Modellerinden Uygulamaya, Editörler: İlhan Sağsen ve Nuh Uçgan, Nobel Kitap, Ankara, 2021, s. 6-7.

¹²³ Henry Kissinger, Liderlik -Dünya Stratejisi ile İlgili Altı Ders, (Çeviren: Ebru Kılıç), Runik Kitap, İstanbul, 2022, s.23-26.

¹²⁴ Balkan halklarının tamamında kabul görmeyen bir liderlik kültüründen bahsedebiliriz. Her bir Balkan ülkesinde Sosyalist rejimler tarafından farklı üst kimliklerin oluşturulmak istendiği görülmektedir. Üst kimlik üretme projeleri azınlık tarafından kabul edilmediği için asimilasyon projelerine dönüştürülmüştür. Bulgaristan'ın Komünist döneminde Politbüro'da alınan kararlar bu türden sosyalist yurttaşlık temasını içerirken, liderlerin uzun vadede tasfiyesine dönüşmüştür.

¹²⁵ R.J. Crampton, İkinci Dünya Savaşı'ndan Sonra Balkanlar, (Çeviren: Emel Kurt), Yayın Odası Yayınları, İstanbul, 2007, s.131-136.

görülmektedir. Bu söylemler liderlerin dünya görüşlerinin hangi yönden şekillendiğini de ortaya koymaktadır. Soğuk Savaş sürecinde Balkanların ekseriyetinde hakim olan söylem SSCB tarafından nerdeyse belirlenmiş olduğu gerçeği, lider profillerine de yansımaktadır. Örn: Todor Jivkov'un konuşma metinlerindeki kavramlar ve ifadeler, SSCB'nin bölgesel çıkarları uyumlu olarak ortaya konmuştur. Bu süreç içerisinde Bulgaristan Halk Cumhuriyetinin karar alma mekanizmasında Sovyet tipi liderliğin ön plana çıktığını söyleyebiliriz.¹²⁶

Avrupa-Atlantik yapı ile entegrasyon sürecine giren Doğu Avrupa ve Balkan Devletlerinde yeni lider profilleri ortaya çıkmıştır. Çıkarlarını ve dış politikasını farklı şekilde inşa eden yeni lider profilleri liberal ve demokrat fikirlerden etkilenmiştir. Berlin Duvarının yıkılmasından sonra daha özgür bir siyaset tarzını benimsemeye çalışan liderler, kendi kitlelerine yaşanan demokratikleşme süreçlerini tam manası ile açıklayamamıştır. Eski Sovyet ve komünist tipi devlet kurumlarının yapısı yeni lider tipolojisini 90'lı yıllarda etkilemeye devam ettiği için azınlık sorunları yaşayan Bulgaristan'da yumuşak bir retorik benimsediğini gözlemlemekteyiz.¹²⁷ Avrupa-Atlantik yapıyı savunan siyasetçiler daha ılımlı bir lider tipi ortaya koyarken, sosyalist ekolden gelen lider tipolojisinde daha ulusalcı ve statükocu bir yaklaşım kendini göstermektedir. Örn: Bulgaristan Cumhurbaşkanı Jelyu Jeleve ile Rosen Plevlinev'in liberal değerler açısından siyaset üretme tarzları ve liderlikleri birbirine benzerken, Georgi Pırvanov ile de Rumen Radev'in ise sosyalist ekolden gelme hasebiyle daha ulusalcı ve güvenlikçi yaklaşımları ön plana çıkmaktadır.¹²⁸

Liderlerin dış politikayı algılama biçimleri iç politikadaki gelişmelerden bağımsız değildir. Liderlerin karar verme süreçleri sadece uluslararası sistemdeki güç değişimleri ile açıklanamaz. Çok faktörlü ve çok yönlü olarak liderler uluslararası sistemdeki güç değişimlerini gözlemleyebilir. Ancak liderlerin psikolojik ve kültürel arka planları bazen bu değişimi görmesine engel teşkil edebilir.¹²⁹

Küçük devletlerin ulusal güvenlik kaygıları herhangi bir ittifaka girinceye kadar devamlılık gösterebilir. Bu bağlamda herhangi bir ittifakın ya da güvenlik paktının

¹²⁶ a.d.e., s.165-170.

¹²⁷ Jelyu Jeleve, V Golyamata Politika, Trud Knigoizdatelska Kışta, Sofia, 1998, s.43-74.

¹²⁸ Lilyana Klisurova ve Lyubomir Denov, Rumen Radev Petiyat Prizident, Trud Knigoizdatelska Kışta, Sofia, 2017, s. 48-55.

¹²⁹ Henry Kissinger, Liderlik -Dünya Stratejisi ile İlgili Altı Ders, (Çeviren: Ebru Kılıç), Runik Kitap, İstanbul, 2022, s.13-17.

içerisinde olan devletlerin liderleri karar verme süreçlerini daha kısa sürede neticelendirmesi beklenir. Ulusal çıkarların bir yönüyle güvenlik kaygısı taşıması liderlerin karar verme süreçlerine etki edebilmektedir.¹³⁰Liderlerin güç ve tehdit algısı içerisinde bulunduğu ittifaka göre değişebilmektedir. Ulusal çıkarlar kavramı liderlerin görüşlerini etkileyen ana unsur olarak dikkat çekmektedir. Tehdit ülke algısını değiştirmek dış politika içerisindeki en zor meselelerden biridir. Bu bağlamda liderler diplomasisi diğer ülke karar alıcıları nezdinde en etkili yöntem olarak belirlemektedir.¹³¹ Siyasi liderler, ülkelerin politikalarını anlamak siyaset bilimine ve uluslararası ilişkiler sahasına için büyük bir alan açmaktadır. Devletin içerisindeki maddi ve psikolojik unsurları harekete geçirebilecek olan liderlerin, yetki alanlarının dışarısında da geniş bir etki alanı oluşturabilir. Sınırları aşan siyasi liderler, dünya siyasi tarihinde genellikle kriz anlarında ortaya çıkarlar. Liderler sosyal ve duygusal bağlamda da topluma öncülük eden şahsiyetlerdir. Katz'ın tanımına göre

“siyasi lider, ülke kaynaklarının paylaştırılmasında ortaya çıkan yetkiyi kullanan ve politik bir birimin daha sonra politikalarını etkileyecek hedeflerini belirleyen kişidir. Liderler aynı zamanda, değerlerinden daha fazla etki eden, daha güvenilir, prestijli, değerli, inandırıcı ve adaletli görülen ve grup içerisinde hedeflere doğru yürümeye daha fazla rol üstlenen, grup üyelerini sosyal ve duygusal olarak bir arada tutan, onları esinlendiren ve onları güdüleyen ve ortak bir kimlikle ortak bir vizyona doğru onu izleyenleri taşıyan kişidir.”¹³²

Katz, bu tanımında liderleri çok boyutlu aktörler olarak ele almıştır. Katz'ın tanımladığı toplumların çıkmaza girdiği anda yol gösteren ve ilham veren noktasında olmasını beklediği lider tipolojisi dünya siyasi tarihinde nadir görülen örneklerdendir.

Soğuk Savaş'ın bitimi sonrası lider tipolojilerinde tüm dünyada çeşitlenmiştir. Doğu Avrupa ve Balkanlar'da demokrat lider tipi ön plana çıkarken, eski liderler de dönüşmek zorunda kalmıştır. Yeni kurulan siyasi partilerin tüzükleri bu konuda yeterince bilgi vermektedir. Dünyada değişimi liberal demokrasilerin lehine dönmüştür.¹³³ Bu yeni

¹³⁰ Göktürk Tüysüzöğlu, Neoklasik Realizm ve Küçük Devlet Yaklaşımı Çerçevesinde Kosova Dış Politikası'nın Değerlendirilmesi, Gazi Akademik Bakış 15, no.30 (2022): s. 87 – 99.

¹³¹ Abdülkadir Baharççek ve C. Emek İnan, Dış Politika'nın Belirlenmesinde Ulusal Güvenlik Algısının Rolü, Akademik Yaklaşımlar Dergisi, İlkbahar 2013, Cilt: 4 Sayı:1 s. 112-116.

¹³² Özlem Dirilen-Gümüş, Siyasi Liderlik, Siyaset Psikolojisi, Editör: Özlem Dirilen-Gümüş, Nobel Kitap Yayınları, 1. Basım Mart, 2015, s.173-174.

¹³³ Veselin Tepaviçarov, SDS – Tova Sım Az (Politicheska Antropologiya na Privırjenitsite na SDS), Universitetsko İzdatelstvo “ Cv. Kliment Ohridski”, Sofia, 2018, s. 138-155.

dönemin kuralları paranın ve sermayenin dolaşımını kolaylaştıran bir yeni sürece işaret etmekteydi. 90 sonrası süreçte büyük güç merkezleri arasında kalan bölgelerin yani Balkanların dönüşüm süreci sancılı olmuştur. Balkanlar'ın kendine has yapısı sol sosyalist ideolojilerin dönüşmesini zamana yaymıştır. Bölgesel dinamikler komünist sol yapı içerisinde gelen liderler siyasal sistem içerisinde dışlanmamış zamanla iktidara gelme imkanları muhafaza edilmiştir.¹³⁴ Bu bağlamda Sosyalist Parti geleneğinden gelen Bulgaristan'dan Georgi Pırvanov ve Arnavutluk'tan Edi Rama en başta gelen örnekleri oluşturmaktadır.

Neoklasik realizm çerçevesinde liderlerin uluslararası sisteme dair görüşleri önemlidir. Liderlerin uluslararası sistemde fırsat ve tehditlerinin beraber geldiği durumlarda nasıl karar vereceği konusunda iç faktörlerden, yerel değişkenlerden etkilenmesi olasıdır. İrrasyonel bir karar verme süreçleri ya da bilişsel düzeydeki yetersizlik devlet davranışını yanlış bir dış politikaya sürükleyebilmektedir. Liderler kendilerine sunulan tüm dış politika seçenekleri arasında mümkün olan en az maliyetli olana yönelip, ulusal çıkarları maksimize etmek yolunu tutabilir. Az maliyet maksimum çıkar yaklaşımı her zaman sonuç vermeyebilir. Uluslararası sistemin doğası gereği, dış politikada atılacak adımlar her zaman bir öngörüye sahip olmayabilir. Bu ortam liderleri ekseriyetle güvenlik ve ulusal çıkarları arasında dengeli bir tercihe yöneltecektir.¹³⁵

¹³⁴ İvan Genov, *Sbhskııt Moyata İstina*, Bılgarski Pisatel Yayınları, Sofia, 2007, s.425-445.

¹³⁵ Ole Holsti *Theories of Crisis Decision-Making*. In P.G. Lauren (ed.) *Diplomacy: New Approaches in History, Theory, and Policy*. 1980, New York: Free Press, s. 111–120.

2. BÖLÜM: TARİHSEL ARKAPLAN VE BALKANLARIN SİYASAL DÖNÜŞÜMÜ

2.1. Balkanlar’da Bulgar Ulusçuluğu ve Bulgaristan’ın Yayılmacı Dış Politikası

Balkanlar’da ulus-devletleşme süreçleri ve dış politika arasındaki ilişki isyan hareketleri sonrasında önem kazanmıştır. Kendi ulus-devletlerini kurmak isteyen Balkan devletleri bu süre zarfında hem Avrupa’dan hem de Rusya’dan gelecek yardımlar çerçevesinde yayılmacı bir dış politika izlemiştir. Osmanlı Devleti’nin millet sisteminden isyanlar ile ayrılmaya çalışan, yeni Balkan devletleri bu politikalarını kültürel ve dini arka planda ortaya koyarken kendi aralarında da devlet ve sınır tahayyüllerinin çatıştığı görülmektedir.¹³⁶ Bulgaristan’ın ulus-devletleşme sürecinde kullandığı dini ve kültürel motiflerin dış politikanın icrası noktasında etkili olduğu görülmektedir. Balkanlar’daki ulus-devlet inşası sürecinde iç ve dış politika arasındaki bağ milliyetçilik üzerinden geliştiği için, sınır ve etnisite kavramları her zaman tartışmaya açık tutulmaktadır. Bulgaristan’ın ulus-devletleşme sürecinde izlediği yayılmacı dış politikasının arka planında sadece iç dinamiklerin yer almadığını ortaya koyan bu çalışma, iç ve dış faktörlerin beraber etkisini göstermesi bakımından önem arz etmektedir.¹³⁷

Dünya siyasi tarihinde, kendine özgü niteliklere sahip toplulukların zaman içinde millet olma sürecine ulaştığı gözlemlenmektedir. Sosyolojik ve siyasal açıdan, millet olma vasfına erişemeyen toplulukların varlığı da söz konusudur. Millet olma vasfına sahip olmayan topluluklar, üst ve alt kültür daireleri içinde varlıklarını sürdürmüşlerdir. Ulus altı topluluklar, bir millete ait olma sürecine girdiklerinde, kendi kültür öğelerini ve kurumlarını oluşturmak durumundadırlar. Hem büyük ve kalabalık millet toplulukları hem de sayıca az ancak kendi özgün kültürlerini üretebilen topluluklar mevcuttur. Bir ulusa ait olma durumu, dünya siyasi tarihi boyunca tüm toplulukların içgüdüsel olarak eylemlerinde gözlemlenen bir olgudur. Millet ve devlet kavramları çok eski olmasına rağmen, modern ulus-devlet süreci 17-18. yüzyıldan beri gündemdedir.¹³⁸

¹³⁶ Barbara Jelavich, *Balkan Tarihi 20.Yüzyıl*, Tercüme: Zehra Savan ve Hatice Uğur, Küre Yayınları, İstanbul, 2013, s. 94-111.

¹³⁷ Misha Glenny, *Balkanlar 1804-1999 Milliyetçilik, Savaş ve Büyük Güçler* (Çevirmen: Mehmet Harmancı), Sabah Kitapları, İstanbul, 2001, s. 107-111.

¹³⁸ Charlton J.H. Hayes, *Milliyetçilik: Bir Din* (Batı Siyasal Düşüncesinde “Ulusalcılık” Tasavvuru), Çeviren: Murat Çiftkaya, İz Yayıncılık, İstanbul, 2010, s. 17-22.

Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'daki halklara ve topluluklara yaklaşımı, bölgedeki etnik ve dilsel çeşitliliği uzun bir süre boyunca sürdürebilen özel bir yapıya sahipti. Osmanlı Devleti, Balkan halklarına yönelik politikalarında, kendi kültürlerini ve etnik farklılıklarını koruma ve yaşatma konusunda bir anlayış geliştirmişti. Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'daki halkları, Fatih Sultan Mehmet döneminden sonra benimsenen "*Osmanlı Millet Sistemi*" çerçevesinde, etnik kimlik yerine dini kimlikler üzerinden tanıma stratejisi izlemiştir.¹³⁹ Bu yaklaşım, Osmanlı'nın Balkanlar üzerindeki yönetimini kolaylaştıran bir strateji olarak görülmektedir. "*Millet sistemi*" sayesinde Osmanlı Devleti, Avrupa'ya kıyasla Balkanlar'daki isyanların gecikmesini sağlamıştır. Ancak, 18. yüzyıldan itibaren yükselen milliyetçilik hareketleri, dünya genelinde imparatorlukların ve devletlerin dağılmasına ve yeniden yapılanmasına neden olmuştur. Bu dönemde, Osmanlı Devleti'nin etkisi altındaki Balkanlar'da da milliyetçilik hareketlerinin etkisiyle değişimler yaşanmıştır.¹⁴⁰

Modern ulus-devlet düzenlerinin geçerlilik kazandığı bir zaman dilimi olarak 19.yy, dünya siyasi tarihi açısından bir kırılma noktasıdır. Daha önceki devlet yapısı sadece bir millet veya topluluklardan oluşmayan etnik çeşitlilik içeren bir modelleri içermektedir. İmparatorluk ya da hanedanlık modelleri kendi içerisindeki diğer etnik unsurlara, devlet içerisinde temsil makamları vererek dengeli bir tutum sergilemek zorundaydılar.¹⁴¹ Modernleşme ile ortaya çıkan ulus-devlet modeli, etnik toplulukları azınlıklar konusu bağlamında siyasi bir tartışma meselesine dönüştürmüştür.¹⁴²

"Ulus-devlet" kavramı, özellikle 18. yüzyılda belirginleşen ve Fransız Devrimi ile şekillenen, bir etnik-kavimsel grubun dili ve kültürünü merkeze alan, bu kimlik üzerinden diğer etnik gruplara üstünlük kurma yetisi kazanan siyasi bir yapılanmayı tanımlar. Bu yapı, modern millet anlayışını benimseyerek, devlet ve millet kavramlarını birbirine entegre eder ve bu sayede tek bir etnik kimliği devletin resmi kimliği olarak benimser.¹⁴³

¹³⁹ Yahya Kemal Taştan, "*Balkanlarda Ulusçuluk Hareketleri*", Balkanlar El Kitabı, I. Cilt: Tarih, Editörler: Bilgehan A. Gökdağ ve Osman Karatay, Akçağ Yayınları, Ankara, 2013, s. 410-414.

¹⁴⁰ Andrew Baruch Wachtel, Balkanlar Tarihi, Çeviri: Emre Can Petek, İnkılap Kitabevi, 2022, İstanbul, s.59-61.

¹⁴¹ E.J. Hobsbawn, Milletler ve Milliyetçilik (Program, Mit, Gerçeklik), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2010, s. 15.

¹⁴² Alain Dieckhoff, Christophe Jaffrelot, Repenser le nationalisme (Théories et pratiques), Milliyetçiliği Yeniden Düşünmek (Kuramlar ve Uygulamalar) Çeviren: Devrim Çetinkasap, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010, s. 27.

¹⁴³ Kemal Karpat, Osmanlı'dan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010, s.35-36.

Horch, genel tutumun ötesinde ulus kavramı üzerine şu tanımlamayı önermektedir: “Milleti husule getirenin milli bilinç, milliyetçilik, milli irade ve ruhani güçler olduğu yolundaki öznelci anlayışın aksine biz milletin toplumsal realitenin tarihsel kökene sahip bir bileşen olduğunu ileri sürüyoruz.”¹⁴⁴ Bu tanımlama ile Horch, millet kavramını daha geniş bir bağlamda ele alarak, sadece duygusal veya ideolojik unsurlarla sınırlı olmadığını, aynı zamanda toplumsal yapı, tarih ve köken gibi daha somut ve tarihsel gerçekliklere dayandığını belirtmektedir. B. Anderson ise ulus kavramı hakkında ise şu sözleri ifade etmektedir: “Ulus hayal edilmiş bir siyasi topluluktur- kendisine aynı zamanda hem egemenlik hem de sınırlılık içkin olacak şekilde hayal edilmiş bir cemaattir.”¹⁴⁵ Bu temellendirmelerden sonra “ulus-devlet” kavramını daha özlü şu şekilde tanımlayabiliriz:

“Aynı dili konuşan, aynı soydan gelen, aynı dine mensup, aynı kültüre sahip, aynı tarihi geçmişini paylaşan, ortak düşmanı veya düşmanları bulunan bir insan topluluğu olarak milletin, siyasi olarak örgütlenmiş biçimi olan ulus-devlet, meşruiyet kaynağı olan ulusun etrafında birleştiği bir kurumdur.”¹⁴⁶

Her millet kendi ulus devletini kuramaz, ulus-devlet mekanizmasını temellendirilmesi için ön koşul olarak milli kimlik elzemdir. Milli kimliklerin şekillenmesi, ortak tarih, kültür ve mitlerle birleşen halkların uzun dönemler boyunca kaynaşması sonucu gerçekleşir. Smith, bu süreçte milli kimliklerin anahtar niteliklerini şu şekilde temellendirmiştir:

- Tarihi bir toprak / ülke, ya da yurt.
- Ortak mitler ve tarihi bellek
- Ortak bir kitlesel kamu kültürü
- Topluluğun bütün fertleri için geçerli ortak yasal hak ve görevler
- Topluluk fertlerinin ülke üzerinde serbest hareket imkânına sahip oldukları ortak bir ekonomi.¹⁴⁷

¹⁴⁴ Mirsolav Hroch, Avrupa’da Milli Uyanış (Toplumsal Koşulların ve Toplulukların Karşılaştırılmalı Analizi, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011, s.21-24.

¹⁴⁵ Benedict Anderson, Imagined Communities Reflections on the Origins and Spread of Nationalism, (Hayali Cemaatler Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması), Çeviren: İskender Savaşır, Metis Yayınları, Beşinci Basım, İstanbul, 2009, s. 20.

¹⁴⁶ Bülent Şener, Küreselleşme Sürecinde Ulus-Devlet ve Egemenlik Olguları, Tarih Okulu Dergisi, Haziran 2014 Yıl 7, Sayı XVIII, s. 51-77.

¹⁴⁷ Anthony D. Smith, National Identity (Milli Kimlik) Çeviren: Bahadır Sina Şener, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010, s. 31-32.

Milli kimlik kavramı ulus-devletlerin oluşumunda temel bir ön koşul olarak kabul edilen, çok katmanlı ve kompleks bir yapıya sahiptir. Bu kavram, ulus-devletlerin tümü için kaçınılmaz bir ölçüt olarak öne çıkmaktadır. Söz konusu ön koşulların sağlanamaması durumunda, milli kimlik kavramının önemi azalacak ve bunun sonucunda ulus-devlet olgusu geçerliliğini yitirecektir. Etnik çeşitliliğin yoğun olduğu bölgelerde ulus-devlete geçiş süreci, özellikle Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ve Osmanlı Devleti gibi devletler için zorluklar yaratmıştır. Bu devletler, etnik toplulukların dış etkilere açık olmaları ve etnik yapıdan ulusal yapıya geçiş sürecinde bulunmaları nedeniyle önemli zorluklarla karşı karşıya kalmışlardır. Balkanlar'da ulus-devlet oluşum sürecinde, Osmanlı Devleti'nin etnik kültürleri koruma yönündeki politikaları, mevcut kimliklerin korunması açısından kritik bir rol oynamıştır.¹⁴⁸

Kültürel varlıklarını koruyabilen Balkan halklarına bakılacak olursa Bulgarlarda ulusçuluk akımı Yunan ve Sırlardan daha geç oluşmuştur. Bu nedenden dolayı Bulgar din adamları ve milliyetçileri tarafından “Millet sistemi” eleştirilmeye başlanmıştır. Balkanlar'daki Bulgar Kiliselerinin, Yunan Ortodoks Kilisesine bağlı olmasına paralel olarak Bulgarca yerine Rumcanın, Bulgar yerleşimlerinde yaygın hale gelmesi en çok eleştirilen durumdu.¹⁴⁹

Balkanlardaki yükselen ulus-devlet tahayyüllü zamanla milliyetçilik ile yapısal bir zeminde dönüştürülmüştür. Balkan devletlerinde görülen en temel olgu, dini kimliklerin kademeli olarak mili kimliklere dönüştürülmesinde yatmaktaydı. Osmanlı Devleti'nde dini kimliklerin ön planda olması Balkanlarda Yunan-Ortodoks kilisesini diğer Slav halkları üzerinde etkili bir kuruma dönüştürüyordu. Balkan halkları, bölgede gelişen ulusçuluk fikrinin etkisiyle bu süreçte kendi milli benliklerini önce kilise içerisinde daha sonra Osmanlı Devleti'ne karşı kullanmanın yollarını aramışlardır. Kimliklerin yüzyıllar içerisinde muhafazası ve dönüşümünde, din faktörün yerine modernleşme ile birlikte alternatif olarak milliyetçilik ön plana çıkmaktaydı.¹⁵⁰

Osmanlı Devleti ve Avusturya- Macaristan İmparatorluğu, Balkanlar'da ve Doğu Avrupa'da kendi içerisinde etnik ve dilsel çeşitliliğe sahipti. Etnik çeşitliliğe sahip bu iki devlet, Avrupa'da yükselen ve Balkanlar'a doğru yayılan milliyetçilik akımından

¹⁴⁸ Barbara Jelavich, Balkan Tarihi 20.Yüzyıl, Tercüme: Zehra Savan ve Hatice Uğur, Küre Yayınları, İstanbul, 2013, s.109-111.

¹⁴⁹ Dennis P. Hupchick, The Balkans, Palgrave Macmillan, New York, 2001, s. 144-147.

¹⁵⁰ Erhan Türbedar, Balkanlarda Siyaset, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 2020, s.79-90.

fazlasıyla etkilenmiştir. Osmanlı millet sisteminde var olan Balkan milletlerinin her biri farklı dönemlerde isyan etme yolunu seçmişlerdir. Bulgar milliyetçiliği, diğer milliyetçiliklere nazaran daha geç bir dönemde oluşmuştur.¹⁵¹

Osmanlı Devleti, Balkanlarda yükselen ulusçuluk akımlarına karşı stratejik bir yaklaşım benimsemek zorundaydı. Bu strateji, devletin bekasını esas alırken aynı zamanda tüm etnik grupları kapsayıcı bir nitelik taşıyordu. Osmanlı Devleti, Balkanlar'da artan milliyetçilik hareketine karşı önlemler alarak devletin bekasını korumayı amaçlamıştı. Tanzimat ve Islahat fermanları gibi demokratik adımların yanı sıra, padişahın yetkilerini paylaştığı ve gayr-i Müslim azınlıkların da devlet mekanizmasında söz sahibi olabildiği "Meşrutiyet" ortamları, Osmanlı Devleti'nin milliyetçilik akımına karşı aldığı demokratik önlemler arasında değerlendirilebilir. Bu durum, aynı zamanda Osmanlı millet sistemi ve Osmanlılık akımıyla yakından ilişkilidir. Osmanlılık fikri, hem I. Meşrutiyet hem de II. Meşrutiyet dönemlerinde yaygın bir görüş haline geldi. Bu fikir, Osmanlı Devleti içinde bulunan tüm etnik grupların temsil edildiği bir siyasi birlik idealiyle devam ettirilmiştir.¹⁵² 19. yüzyılın ortalarından itibaren Balkanlar'da yükselen milliyetçiliğe karşı bir direniş olarak ortaya çıkan Osmanlılık fikri, özellikle I. Meşrutiyet ve II. Meşrutiyet'in ilan edildiği dönemlerde güçlü bir etkiye sahipti.¹⁵³ Ancak, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı ve 1885 yılında Bulgaristan Prenslığı'nin Doğu Rumeli Vilayeti'ni ilhak etmesi gibi olaylar, Osmanlılık fikrini zayıflattı ve aydınlar arasında tartışmalara neden oldu.¹⁵⁴ Kendi ulus-devlet yapılanmalarını oluşturma amacı güden Balkan devletlerinin Osmanlı İmparatorluğu'nda çeşitli isyanlar organize ederek milli kimliklerini tesis etme çabalarına rastlanmaktadır. Balkanlar'ın demografik yapısındaki değişim, ulus-devlete geçiş sürecinin emarelerini yansıtmaktadır. 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi'nin akabinde, bölgede yaşayan Türk ve Müslüman nüfus, asimilasyon ve göç ettirme politikalarının etkisiyle azınlık statüsüne gerilemiştir. Bulgaristan, bölgede Türk azınlığın en yoğun yaşadığı ülke olarak, kendi ulus-devletinin homojen yapısını sağlamak maksadıyla

¹⁵¹ Dennis P. Hupchick, *The Balkans*, Palgrave Macmillan, New York, 2001, s. 132-135.

¹⁵² Mustafa Işık, "Bulgaristan'ın Ulus-Devletleşme Süreci Bağlamında Yayılmacı Dış Politikası", *CenRaPS Journal of Social Sciences*, 5(1), 45-62. <https://doi.org/10.46291/cenraps.v5i1.94>

¹⁵³ Kemal K. Karpaz, *Osmanlı'da Milliyetçiliğin Toplumsal Temelleri*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2017, s.105-117.

¹⁵⁴ Ayşe Kayapınar, Selim Aslantaş vd., "Geçmişten Günümüze Balkanlar", *Balkanlar'da Siyaset*, Eskişehir Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 2012, s.72-77.

sistematik asimilasyon ve göç ettirme politikalarını hayata geçirmiştir. Bu politikaların ardında, genişlemeci bir ulus-devlet dış politikası vizyonu bulunmaktadır.¹⁵⁵

Bulgaristan'ın azınlık politikaları hem Komünist rejim öncesinde hem de sonrasında farklı şekillerde uygulanmıştır. Bulgaristan'ın uyguladığı bu politikalar iki ayrı evrede incelenebilir: İlki, Bulgar milli devletinin oluşumu sırasında aşırı Bulgar milliyetçiliğinin ve Slav-Ortodoks inancının öne çıkarılmasıdır. İkinci olarak, 1878 ile 1946 yılları arasında, dini ve milli retoriğin paralel olarak kullanıldığı ve azınlıkların göçe ve asimilasyona zorlandığı bir dönemdir. Bu politikaların altında yatan, Bulgar ulus-devletinin kimlik inşası ve sınırlandırma süreci, aynı zamanda azınlık grupların statüsünü ve demografik yapıyı şekillendirmiş, etnik homojenleşmeyi hedefleyen bir strateji olarak öne çıkmıştır.¹⁵⁶

Balkanlar'daki ulusçuluk hareketleri Osmanlı'nın bölgedeki siyasetine binaen Avrupa'ya nazaran geç gelişmiştir. Balkanlar'daki ulusçuluk hareketleri Avrupa'daki süreçlerden daha farklı yollardan geçmiştir. Avrupa'daki Fransız modelinin; ulusu vatandaşların ortak idaresi temelinde tanımasına rağmen, Balkanlar'daki ulusçuluk hareketleri birbirinden farklı motivasyonlara sahip olsa da genel mana da kültür, dil ve tarih temelinde gelişme göstermiştir. Fransız modeli, ulus-devlet sürecini siyasal olarak tamamlamış olarak kabul edilirken, Balkan halkları bu sürecin dışında tanımlanmıştır. Bu durumun nedeni ise Balkan uluslarının kültürel-ulusçuluk düzeyinden siyasal vatandaş temelli ulusçuluk sistemine geçmelerindeki engellerdir.¹⁵⁷

Bulgaristan'daki ulusçuluk hareketleri bu bağlamda kültür, dil ve din ekseninde gelişme göstermiştir. Bulgar kültürel ulusçuluğunun ortaya çıkmasını sağlayan bazı din adamlarının yanı sıra yazar ve şairler de bu süreci olgunlaşmasını sağladılar. Bulgarların ulusal uyanışının Yunanlara göre geç kalması, Ortodoks Kilise'nin Yunanların kontrolünde olması ile açıklanabilirdi. Bu süreçte Bulgarlar kendi uluslarını inşa edebilmek için önce Ortodoks kilisesine muhalefet etmek durumunda kaldılar. Kilisenin

¹⁵⁵ Hüseyin Raci Efendi, Zağra Müftüsünün Anıları (Tarihçe-i Vak'ayı Zağra), Yayına Hazırlayan: Muhammet Özdemir, Kapı Yayınları, İstanbul, 2022, s.72-130.

¹⁵⁶ Balkanlarda milliyetçiliğin nasıl oluştuğu ve bu süreçte Türk ve Müslüman ahalinin nasıl azınlığa dönüştüğü meseleleri ele alınmaktadır., Kemal H. Karpat, Balkanlar'da Osmanlı Mirası ve Milliyetçilik, Timaş Yayınları, İstanbul, 2012, s. 15-58.

¹⁵⁷ Yahya Kemal Taştan, "Balkanlarda Ulusçuluk Hareketleri" Balkanlar El Kitabı, I. Cilt: Tarih, Editörler: Bilgehan A. Gökdağ ve Osman Karatay, Akçağ Yayınları, Ankara, 2013, s.404.

dini gücü, 19. Yüzyılın sonlarına doğru ancak siyasal bir güce dönüşebildi.¹⁵⁸ Sonuç olarak söyleyebiliriz ki; Balkanlar'daki kültürel ulusçuluk hareketlerinin membaı kiliselerdir. Bu dini güç Balkan uluslarını birleştirmekten ziyade parçalanmışlığa itmiştir. Yunan-Ortodoks kilisesinden ayrı kiliseler kurmayı hedefleyen, diğer Sırp ve Bulgar Ortodoks gruplar dini argümanları ulusal niteliğe büründürme hedefi gütmüşlerdir.¹⁵⁹

Hristiyan Bulgarların 18 ve 19. yüzyıldaki ulusal bağımsızlık faaliyetlerinin tümüne kendi kaynaklarında “Vızrajane” (Uyanış) kavramı kullanılmaktadır. Osmanlı idaresindeki Bulgarlar için bağımsızlık sürecinde kilise çok önemli bir yer tutar. Helenlerden bağımsız kilise kurma mücadelesiyle birlikte Bulgarların, kendi dillerini ve kültürlerini de korumaları gerektiğini ifade eden Keşiş Paisiy Hilendarski'nin 1762 yılında yazdığı “Slav-Bulgar Tarihi” adlı eseri Bulgar ulusçuluğu temel esin kaynaklarından biridir. Paisiy, bu eserinde Bulgar tarihinin geçmişindeki altın yılları anlatarak yeni bir milli bilinç oluşturmak istediğindeydi. Paisiy'nin bu eseri yazma amaçlarından biri de “bazı Bulgarların Helen Kilise kültürü ve mitolojisi içerisinde kendi milli benliklerini kaybetmeleri” olmuştur.¹⁶⁰

Kilisenin bağımsızlık yolunda siyasal bir aygıt olduğunu fark eden Bulgar aydınları, Yunan Ortodoks Kilisesinden ayrı bir kilise kurmak istemişlerdir. 1870 yılında İstanbul'da Sultan Abdülaziz'in onayı ile Bulgar Eksarhlığı kurulmuştur. Bu süreçte Balkanlar'da milliyetçiliğin artması birlikte Ortodoks kilisesi içerisinde de ayrılıkların baş gösterdiği bir süreç başlamıştı.¹⁶¹

Bağımsız bir Bulgar Kilisenin kurulması sonrasında Avrupa'nın ve Rusya'nın da Bulgaristan'a ilgisinin arttığını söyleyebiliriz. Osmanlı Devleti'ne karşı kitleleri harekete geçirebilecek bir yapı oluşmuştu. Bu yapının İstanbul merkezli olması; dini bağımsızlık ve siyasal bağımsızlık amaçlarının kademeli olarak icra edileceğini işaret etmekteydi.¹⁶²

1870 yılında Avrupa'dan gönderilen İncil'lerin yanında Bılgarska Revulutsiya (Bulgar İsyanı/ Devrimi) kitapçıklarının da olması, uzun vadede Bulgaristan'ın hem dini hem de siyasal manada bağımsızlık sürecinde Rusya'dan farklı aktörler tarafından da

¹⁵⁸ Andrew Baruch Wachtel, Balkanlar Tarihi, Çeviri: Emre Can Petek, İnkılap Kitabevi, 2022, İstanbul, s.91.

¹⁵⁹ Meltem Begüm Saatçi, “Balkan Ulusçuluklarına Dair Bir Değerlendirme: Farklı Uluslar Farklı Usûller”, Karadeniz Araştırmaları, Cilt: 6, Sayı: 23, Güz 2009, s.19.

¹⁶⁰ Pars Tuğlacı, Bulgaristan ve Türkiye-Bulgaristan İlişkileri, Cem Yayınevi, 1984, s.58.

¹⁶¹ Kemal H. Karpat, Balkanlar'da Osmanlı Mirası ve Milliyetçilik, İstanbul, 2012, s. 37.

¹⁶² Dennis P. Hupchick, The Balkans, Palgrave Macmillan, New York, 2001, s. 208-210.

desteklendiği göstermektedir.¹⁶³Bulgarlar komitacılar, 1875 Bosna sonrası ortaya çıkan ortamdan faydalanmak üzere Osmanlı Devleti'ne isyan çıkarılacak bölgeleri kararlaştırmaya başladılar. Bulgar komitacılar, 1876 Mayıs ayı için dört isyan bölgesi belirlediler; Tırnovo, Vratsa, Sliven (İslimiye) ve Filibe. Bu şehirlerin içerisinde çok sayıda Müslüman Türk yaşamaktaydı. Bu durum Bulgar komitacıları için ileriye dönük olarak demografi konusunu ön plana çıkaracaktı. İsyanın planlandığı bölgelerdeki hazırlıkların farkına varan İstanbul'daki yönetim bazı bölgelere silahlı birlik gönderdi. Bab-ı Ali'nin silahlı birlikleri sevk etmesiyle, Mayıs ayında planlanan isyanlar, Nisan ayında erken gerçekleşmek zorunda kaldı. Aprilsko Vistaniye (Nisan Ayaklanmaları), Osmanlı Devleti tarafından bastırılmasına rağmen Bulgarlar'daki milli bilincin bu hadiseler sonrası artışı görülmüştür. Avrupa ve Rusya basını isyanların bastırılması hadiselerini abartılı bir şekilde dünya kamuoyun servis etmiştir.¹⁶⁴

1870'li yıllarda Rusya ve Avrupa'nın Balkanlar'a müdahil olmalarının önüne geçilmesi için tüm azınlıkları kapsayan yeni yasal düzenlemelerin gerektiği durumu ortaya çıkmıştı. Yunanistan, Sırbistan, Romanya ve Bulgaristan'da yaşanan isyanlar; yeni bir yönetim modeli ile birlikte azınlıkların siyasal olarak temsilini de gündeme getirmekteydi.¹⁶⁵

23 Aralık 1876'da Sultan Abdülhamit, kendi emriyle hazırlattığı ve iç ve dış dengeleri düzenlemeyi amaçlayan resmi bir metin olan Kanun-i Esasi'yi onaylamıştır. Bu dönemde özellikle Yunanistan ve Sırbistan'dan sonra Bulgaristan'da başlayan isyanlar, Osmanlı'nın millet sistemini gözden geçirmesini gerektirmişti. Hem içerdeki Jön Türkler hem de Balkan halkları ve Avrupa devletleri, Osmanlı Devleti'nde bazı değişiklikler talep etmekteydi. Balkanlar'daki olaylar, her an ana bir savaşa dönüşebilecek bir düzeyde seyretmekteydi. Özellikle Rusya, bu konuda Bulgarların hamiliğini üstlenmiş vaziyette bir dış politika izlemekteydi.¹⁶⁶

Kanun- i Esasi içerisinde azınlıkların hak ve hürriyetler konusunda tanınan haklar “Tebaa-i Devlet-i Osmaniye'nin Hukuku Umumiyesi” başlığı altında ele alınmıştır.

¹⁶³ Şu an Filibe kentinde bulunan (Vızrajane Muzei) Kalkışma Müzesinde Bılgarska Revulutsiya kitapçıkları görülebilir. Bu kitapçıklarda Osmanlı-Rus Savaşı öncesi Osmanlı Devleti'ne karşı isyanın nasıl çıkarılacağı konusunda yöntemler anlatılmaktadır.

¹⁶⁴ R. J. Crampton, Bulgaristan Tarihi, Jeo Politika Yayınları, Çevirmen: Nuray Ekici, 2007, İstanbul, s. 68-69.

¹⁶⁵ Georges Castellan, Balkanların Tarihi 14.-20. Yüzyıl, Milliyet Yayınları, Çeviren: Ayşegül Yaraman-Başbuğu, İstanbul, 1995, s. 323-330.

¹⁶⁶ Ayşe Kayapınar, Selim Aslantaş vd., “Geçmişten Günümüze Balkanlar”, Balkanlar'da Siyaset, Eskişehir Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 2012, s.77-82.

Azınlıkların devletten ayrılma larını önlemek üzere ortaya konan yasal güvenceler, Osmanlı kimliğini ön plana çıkarmaktaydı. Bu hususta Kanun-i Esasi’de yer alan dikkate değer bazı yasal güvenceler şunlardır:

- Osmanlı Devleti uyruğundaki herkes, din ve mezhebi ne olursa olsun Osmanlı sayılır. (md. 8)
- Osmanlılar kişi özgürlüğüne ve kişi dokunulmazlığına sahip olup yasanın gösterdiği yollar dışında cezalandırılmazlar. (md. 9 ve 10)
- Basın ve yayın kanun dairesinde serbesttir. (md. 12)
- Osmanlı tebaası içerisinde olan kişiler karşılaştıkları kanuna aykırı durumlarda ilgili mercilere dilek ve şikâyetle bulunabilir. (md. 14)
- Osmanlılar kanun önünde eşit sayılırlar. (md. 17)
- Osmanlı mülklerinde kanunun gerektirdiği durumlar dışında zorla hiç kimsenin mülküne ve konutuna girilemez. (md. 22)
- Kanun dışı hiç kimseden vergi alınamaz. (md. 25)
- Her türlü işkence ve eziyet uygulamaları külliye yasaktır. (md. 26) ¹⁶⁷

Kanun-i Esasi’nin içerisinde tüm Osmanlı tebaası için önemli yasal düzenlemeler yapılmıştı. Yabancı devletlerin müdahalesini önlemek maksadı ile kanunnamede Osmanlı kimliğinin ön plana çıkarıldığı belirgin bir şekilde görülmektedir. Bu kanunnamede Padişah’ın yetkileri korunmakla birlikte siyasi partilerin olmadığı bir meclis irat edilmiştir. Bu meclisin seçimle oluşan kanadı ve doğrudan padişah tarafından atanan kanadı vardır. Meclis’in seçimle oluşan kanadına Heyet-i Mebusan denilmiştir. Mebus seçilmenin belli koşulları vardı. Ayrıca kanunda belirtilen şartlar üzerine her 50.000 erkeği temsilen bir erkek mebus seçilmesi söz konusuydu. Aday mebus eğer İstanbul ve çevresinde ikamet ediyorsa mal varlığının olmasıyla birlikte devlete düzenli vergi vermesi şart koşulmuştu. Sonuç olarak bu şartlar bakıldığında I. Meşrutiyet ilanı ile ön görülen mecliste sınırlı temsilin olduğu dikkat çekmektedir. ¹⁶⁸

Seçim kanununda mebus sayısı 130 olarak sınırlandırılmıştı. 130 mebusun 80’i Müslüman, 50’si ise gayr-i Müslim olacak şekilde beyannamede yer almıştır. Gayr-i Müslimlerin temsili noktasında İstanbul, Edirne ve Rumeli’deki Vilayetler dikkat

¹⁶⁷ A. Şeref Gözübüyük ve Suna İkili, Türk Anayasa Metinleri, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No: 496, Ankara, 1982, s. 28-29.

¹⁶⁸ Bülent Tanör, Osmanlı- Türk Anayasal Gelişmeleri (1789-1980), II. Baskı, Der Yayınları, İstanbul, 1995, s. 127- 129.

çekmektedir. Örneğin: Edirne Vilayetinden seçilecek mebusların yarısı Müslüman, yarısı gayr-i Müslim olarak planlanmıştı. Osmanlı eyaletlerinde ve vilayetlerindeki gayr-Müslimlerin İstanbul'da temsil edildiği bir meclis fikri, Balkanlar'daki isyanları engelleyecek potansiyele sahip olmasına rağmen başarılı olamamıştır.¹⁶⁹

İç ve dış olağanüstü politikadaki gelişmeler, II. Abdülhamid'i iki temel nedenden dolayı meclisi kapatma yoluna sevk etmiştir. Birincisi, I. Meşrutiyetin mecliste sağladığı eleştiri hakkını mebusların abartılı olarak kullanması, ikinci olarak da Osmanlı Devleti'nin Tersane Konferansında alınan kararları tanımaması sonrasında Rusya'nın Balkanlar'daki hadiseleri bahane ederek Osmanlı Devleti'ne savaş açma kararı almış olmasıdır.¹⁷⁰ Karpat, ilk meclisin başarısız olmasını şu şekilde ifade izah etmektedir: "Gayrimüslimlerin sayılarının üstünde temsil edilmelerine rağmen tabiatıyla büyük çoğunluğu Müslümanlardan oluşan bu meclis, hükümet icraatını inanılmayacak derecede sert bir şekilde eleştirerek işe başladı."¹⁷¹ İç politikadaki eleştirilerin yoğunluğu, hükümeti savaş durumunda işlevsiz hale getireceği öngörüldüğünden böyle bir karar alındığı düşünülmektedir.

Osmanlı devletinin siyasal temsil ve Osmanlı kimliği üzerinden Balkanlar'daki azınlıkların bağımsızlık süreçlerini durdurma arzusu; 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşları ile kesintiye uğramıştır. Bu durum çok boyutlu olarak irdelenmelidir. 19.yy sonralarına doğru Balkan uluslarının kendi aralarındaki rekabetin de bölgedeki milliyetçiliğin körüklenmesinde etkili olmuştur. Sırbistan ve Bulgaristan'daki kültürel milliyetçiliğin gelişiminde kilise ile birlikte Rusya'nın bölgedeki faaliyetleri önemsenmelidir. Ayrıca İstanbul'daki Rus Büyükelçisi'nin bu bağlamda Osmanlı içişlerine de müdahil olma isteği dikkat çekmektedir.¹⁷²

23 Aralık 1876'da gerçekleşen Tersane Konferansında alınan kararları Osmanlı Devleti tarafından kabul edilmemiştir.¹⁷³ Osmanlı Devleti, I. Meşrutiyet ve Kanun-i Esasi ile Balkanlar'daki Hristiyan azınlık için gerekli hakları verildiğini düşünüyordu. Fransız

¹⁶⁹ a.d.e., s. 127-130.

¹⁷⁰ Rus Çarının Osmanlı Devleti'ne karşı savaş açma ilanı belge olarak Bulgaristan'ın Filibe kentinde yer alan Vızrajane Müzesinde yer almaktadır.

¹⁷¹ Karpat, Kemal H., Kısa Türkiye Tarihi 1800-2012, Timaş Yay., İstanbul, 2012, s.79-80

¹⁷² Misha Glenny, Balkanlar 1804-1999 Milliyetçilik, Savaş ve Büyük Güçler (Çevirmen: Mehmet Harmancı), Sabah Kitapları, İstanbul, 2001, s. 124-138.

¹⁷³ Bu toplantıda Sırbistan ve Karadağ için Bağımsızlık kararı alınırken, Bulgaristan ve Bosna-Hersek için özerklik kararı çıkmıştır. Osmanlı Devleti, Tersane Konferansından (İstanbul) alınan kararlı kabul etmemiştir.

Tarihçi Georges Castellan, İstanbul'daki tersane toplantısının Rusya ve Avusturya'nın önerisi ile gündeme geldiğini iddia etmektedir. Castellan, bu toplantı içerisinde resmi olarak Osmanlı Devleti'nden reformlar talep edilmesine rağmen asıl amacın ise Osmanlı Devleti'nin parçalanması olduğunu ifade eder. Castellan, tersane toplantısındaki İngilizlerin tutumu ve Osmanlı- Rus Savaşına giden süreç ile ilgili olarak ayrıca şunları ifade etmektedir:

“Rusya’da II. Alexander, Balkanlar’daki bütün Slavlar’ın özgürlüğünden dem vuran bir panslavizm sözcülüğünü yaparken, Disraeli’nin İngiltere’si İmparatorluğun sağ kalması fikrine bağlıydı. Sultan bu muhalefetten yararlanmasını bildi ve 23 Aralık’ta Avrupalı diplomatları şaşkına uğratan, yaylın ateşleriyle ilan edilen bir anayasa bahsetti. Bu, anayasaya dayanan bir monarşik yönetim ortaya koyuyor, fakat aynı zamanda İmparatorluğun bölünmezliğini de önü sürüyordu. Osmanlı Devleti’nin düşüncesine göre, bu şartlar altında konferansın artık hiçbir gereği yoktu.”¹⁷⁴

Rus Çarı, Avusturya’dan tarafsız kalma sözünü aldıktan sonra Osmanlı Devleti’ne 24 Nisan 1877 tarihinde savaş ilan etmiştir. Birden çok cephede meydana gelen bu savaşta Osmanlı Devleti Balkanlar’daki en büyük toprak kaybını yaşamıştır. Beş asır hüküm sürdüğü Rumeli’deki göçler bu savaşla birlikte Anadolu’ya doğru geri dönmüştür. Sonuç olarak 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi siyasal, sosyo-ekonomik ve kültürel anlamda bir kırılma noktasını ifade eder.¹⁷⁵

93 Harbi olarak geçen bu tarihi savaşta Osmanlı Devleti’ne karşı Rus, Bulgar, Romen ve Sırp orduları savaşmıştır. Rusya’nın öncülüğünde birden fazla kuvvet ile karşı karşıya gelen Osmanlı Devleti aynı zamanda bir savunma savaşı vermiştir. Savaş esnasında Gazi Osman Paşa’nın sınırlı kaynaklarla verdiği “savunma savaşı” ile literatüre geçmiştir. Osmanlı Devleti, orduların dışında yerel Bulgar milisleri (Opılçenie) ile de zaman zaman çatışmalar yaşamıştır. Plevne’nin düşmesi ile birlikte savaş içerisinde kırılma yaşanmış ve ardından Rus ordusu güneye doğru ilerlemeye başlamıştır. Rus ordusu, ancak 31 Ocak 1878 tarihinde ateşkes antlaşması ile durdurulabilmiştir. İngiltere’nin devreye girmesi ile birlikte 3 Mart 1878 tarihinde ise savaşı tamamen bitiren Yeşilköy Antlaşması (Ayastefanos) imzalanmıştır.¹⁷⁶

¹⁷⁴ Georges Castellan, Balkanların Tarihi 14.-20. Yüzyıl, Milliyet Yayınları, Çeviren: Ayşegül Yaraman-Başbuğu, İstanbul, 1995, s. 331.

¹⁷⁵ Osmanlı- Rus Savaşı 1877-1878 süreci içerisinde Rus Çarı, Avusturya’nın Bosna-Hersek’i işgaline karışmayacağına dair söz vermiştir.

¹⁷⁶ R. J. Crampton, Bulgaristan Tarihi, Jeo Politika Yayınları, Çevirmen: Nuray Ekici, 2007, İstanbul, s. 68-70.

Yeşilköy Antlaşması ile birlikte Balkanlar'da sınırlar tamamen değişmekteydi. Osmanlı Devleti, bu zorlu süreç içerisinde diplomatik olarak yalnızdı. Bu savaşın neticesinde Rusya'nın istediği şekilde ve kontrolünde büyük bir Bulgaristan haritası ortaya çıktı. Bu antlaşma ile "Tuna'dan Rodoplara, Karadeniz'den batıdaki Morava ve Makedonya Vardar Vadilerine kadar uzanan ve aynı zamanda Ege sahilinin bir bölümüyle - Selanik hariç – içindeki Üsküp, Ohrid, Manastır ve Serez'i de kapsayan yeni bir Bulgar devleti" öngörülmekteydi. Crampton'un ifadesiyle "Toprak kazanımı açısından bakıldığında, bu sınırlar, herhangi bir Bulgar milliyetçisinin hayal edebileceği en geniş sınırlara tekabül etmekteydi."¹⁷⁷ Bu sınırlar Bulgar ulus-devletinin tahayyüllerinin çok ötesinde idi. İngiltere ve Avusturya-Macaristan İmp., Ege denizine çıkışı olan bir Bulgaristan'ın Rusya'nın sıcak denizlere inme politikasında stratejik olarak önemsendiğini bilmekteydiler. Ayrıca bu antlaşma ile Avusturya için diğer Balkan ülkelerine çıkan yollar kapanmakta iken İngiltere içinse Yunanistan'ın stratejik konumu tehlikeye girmekteydi.¹⁷⁸

Avrupa devletlerinin baskıları neticesinde Ayestefanos Antlaşmasının 29. maddesine bu bir ön antlaşmadır ibaresi konulmuştur. Bu durum Ayestefanos Antlaşmasının revize edileceğinin işretini vermektedir. Dolayısıyla Rusya'nın Balkanlar'da kontrol edebileceği Büyük Bulgaristan ideali, bir sonraki bağlayıcı antlaşmada geçerliliğini yitirme ihtimali ile karşı karşıya kalmıştır.¹⁷⁹

13 Haziran 1878 tarihinde Berlin'de yapılacak olan kongrede Osmanlı Devleti'nin stratejisi şu şekilde cereyan etmiştir:

- Balkan savunma hattının Osmanlı Devleti'nin elinde kalması.
- Varna'nın Osmanlı Devleti'nin elinde kalması.
- Karadağ ve Sırbistan hudutlarının Arnavutluk'un aleyhine genişlemesinin engellenmesi.
- Eleşkirit ve Batum'un geri alınması
- Savaş tazminatının azaltılması.¹⁸⁰

¹⁷⁷ a.g.e., s.70

¹⁷⁸ Bulgar kaynaklarında bağımsızlığın kazanıldığı tarih olarak antlaşmanın imzalandığı "3 Mart 1878" olarak geçmektedir. Bu sınırlar daha sonraki süreçlerde yayılmacı Bulgar ulus-devletinin hedefleri arasında yer alacaktır. Ayrıca Ayestefanos Antlaşması ile Osmanlı Devleti, Karadağ, Sırbistan ve Romanya'nın bağımsızlığı kabul etmekteydi.

¹⁷⁹ Gül Tokay, "Ayastefanos'tan Berlin Andlaşmasına Doğu Sorunu" Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç, Yayına Hazırlayan: İsmail Soysal, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1999, s. 192.

¹⁸⁰ a.g.m., s. 197.

13 Haziran'da başlayan bir ay süren Berlin Kongresinde kabul edilen 64 maddenin 58'i Balkanlar ile ilgilidir. Berlin Antlaşmasındaki ilk 13 madde; Ayestefanos Antlaşmasındaki Büyük Bulgaristan'ın küçültülmesi ve yeni sınırlar içerisindeki özerk Bulgaristan Prensiğinin idari düzenin nasıl olacağı ile ilgilidir. Berlin Kongresinde Bulgaristan sınırları ile ilgili konularda tartışmalar çıkmıştır. Prusya'yı temsilen Bismarck antlaşma boyunca arabuluculuk rolünü üstlenmiştir. Sofya ve Varna'nın Bulgaristan'a bırakılması sonucunda ortaya çıkan tartışmada Bismarck'ın önerisi İngiltere, Rusya tarafından kabul görmüştür. Bismarck'ın önerisi şu şekildedir: Sofya ve Varna Bulgaristan sınırları içerisinde kalmasına bedel olarak Doğu Rumeli ve Makedonya Vilayetleri Osmanlı Devleti sınırları içerisinde kalacaktır. Varna'nın Karadeniz'de bir ticaret kenti olmasına binaen Osmanlı temsilcileri bu şehrin Osmanlı idaresi altında kalması konusunda ciddi itirazlar yapmıştır. Bismarck, Varna meselesi için Osmanlı temsilcileriyle gizli görüşme yapıp, Batum konusunda Rusları ikna edebileceği bilgisiyle Osmanlı temsilcilerine Varna konusunda geri adım attırmıştır.¹⁸¹

Berlin Antlaşmasında Bulgaristan sınırları yaklaşık olarak üç kat küçültülmüştür. Berlin Kongresinde Osmanlı Devleti'nin diplomatik anlamda zayıflığını Avusturya ve İngiltere dolaylı olarak doldurmuştur. Makedonya ve Doğu Rumeli vilayetlerinin Osmanlı Devleti içerisinde kalması bu antlaşma içerisinde önemli hususlar olarak dikkat çekmektedir. Bu antlaşma ile aynı zamanda bu iki bölgedeki yoğun Türk ve Müslüman nüfusu göç etmemek için yasal zemin ve temsil bulmuştur. Doğu Rumeli Vilayetinin başına Hristiyan bir yöneticinin atanması kararı; Türk ve Müslüman ahali de şaşkınlık uyandırmıştır. Bulgar komitacılarının Büyük Bulgaristan idealleri bu antlaşma ile birlikte suya düşmüştür. Bulgar komitacılar hem Doğu Rumeli'ni ve Makedonya'yı kendi sınırlarına katmak için seferber olacaktır. Bu bağlamda Bulgaristan Prensiğinin 1885 yılı içerisinde Doğu Rumeli'yi ilhak etmesi yayılmacı ulus-devlet politikasının devamlılığını göstermektedir.¹⁸²

Bulgaristan'ın yayılmacı ulus-devlet siyasetinde II. Meşrutiyet döneminde Makedonya'nın önemli bir yeri vardır.¹⁸³ Bulgar komitacıların birden fazla örgütle

¹⁸¹ a.g.m., s. 197-198.

¹⁸² Mustafa Işık, Balkanlar'dan Türkiye'ye Son Büyük Göç Olarak 1989 Göçüne Giden Süreç, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya, 2016, s. 36

¹⁸³ Bulgaristan'ın 1870'ten başlayarak 1945 yılına kadar yayılmacı ulus-devlet politikasını gösteren haritalar için Bkz., Stefanos Yerasimos, Milliyetler ve Sınırlar: Balkanlar, Kafkasya ve Orta-Doğu, Çeviren: Şirin Tekeli, İletişim Yayınları, İstanbul, 1994, s. 87.

faaliyet yürüttüğü Makedonya, Büyük Bulgaristan ideali içerisinde değerini kaybetmemiştir. Bu örgütlerden bazıları dini motivasyonlarla hareket ederken bazıları ise sosyalizmi esas almaktaydı. Bulgarların Makedonya'daki en eski silahlı örgütlerinden VMRO (İç Makedonya Devrimci Örgütü) aynı zamanda Bulgar Eksarhlığına bağlı olarak faaliyet yürütmektedir.¹⁸⁴ Şu an günümüz Bulgaristan'ında hala VMRO adıyla siyaset yapan parti kuruluşlarının mevcut olması aynı zamanda tarihsel hedeflerin tazeliğini de göstermektedir.¹⁸⁵ Güncel Bulgar milliyetçiliğinin canlandırılması noktasında Makedonya meselesi gündemde tutulmaktadır. Bulgaristan'da bu doğrultuda siyaset yürüten siyasi partilerin varlığı son yıllarda artışa geçse de genel manada Makedonya meselesi milli bir konu olarak algılanmaktadır. Bulgaristan siyasetinde liderler düzeyinde de Makedonya meselesine yönelik benzer yaklaşımların ortaya konulduğu görülmektedir.

186

Bulgaristan siyasi tarihinde Makedonya konusuna yönelik çalışmalar, devlet politikası şeklinde gelişim göstermiştir. Osmanlı-Rus Savaşı sonrası gelişen süreçte Bulgaristan'ın karar alıcı mercilerinin Makedonya üzerinde hakimiyet kuracak bir stratejik yol izlemeye çalıştığı gözlenmektedir. Bulgar Bilimler Akademisi, Makedonya sorunu ile ilgili ortaya koyduğu arşiv belgeleri ve çalışmalarla bölgenin Bulgar tarihinin bir parçası olduğunu ispatlama gayreti içerisindeydi. Tarihi kaynaklarda Bulgar devlet aklı için Makedonya bölgesi doğal yayılım ve ortak kültür bölgesi olarak gösterilmektedir.¹⁸⁷

Ulus-devletleşme hareketleri Fransa kaynaklı olarak Avrupa ve Osmanlı Devleti sınırları içerisinde sosyal, ekonomik ve siyasi yapısı etkileyen en önemli hadiselerden biridir. 18.yy kadar Osmanlı devletinin millet sistemi, kendi içerisinde birçok etnik ve dini sorunu çözebilme kapasitesine sahipti. Bu sürece paralel olarak gelişen ulus-devlet fikri ise Avrupa merkezli uluslararası sistem tarafından Balkanlar'da trajedi ve büyük kayıplarla yeni bir model olmaya zorlandı. Savaşlar ve göçlerin neticesinde yeni yapay ulus-devletler ortaya çıkarken bu süreçte Balkanlar'daki Türk ve Müslüman ahali zamanla

¹⁸⁴ Mehmet Hacısalıhoğlu, Jön Türklerin Balkan Politikası (1908-1913), Divan Dergisi, 2008/1, s.103-105.

¹⁸⁵ VMRO (İç Makedon Devrimci Örgütü), kendini Bulgaristan'ın ulusal hareketi olarak tanımlarken aynı zamanda sınırları dışındaki Makedonya, Trakya ve Moesia'yı (Eski bir Roma Eyaleti. Günümüzde Moldavya ve Romanya sınırları içerisinde kalan bir bölgedir.) tekrar almayı hedef gösteren siyasi bir partidir., <http://www.vmro.bg/pages/за-нас/кои-сме-ние/>, (Erişim Tarihi: 17.05.2022)

¹⁸⁶ Bulgaristan, Kuzey Makedonya Cumhuriyeti'ne karşı tutumunu bir kez daha teyit etti, <https://bnt.bg/bulgaristan-kuzey-makedonya-cumhuriyeti-39ne-karşı-tutumunu-bir-kez-daha-teyit-etti-302219news.html> (Erişim Tarihi: 20.05.2022)

¹⁸⁷ B. Bojinov, L. Panayotov ve diğerleri, Makedonya Sbornik ot Dokumenti i Materiali, Bılgarska Akademiya Na Naukite, 1978, Sofiya, 368-489.

azınlık konumuna düşmüştür. Kendi ulus-devletlerine kavuşmak için iç ve dış dinamikleri kullanan Balkan halkları, uzun vadede kendi sorunlu bölgelerini inşa etmişlerdir.¹⁸⁸

Osmanlı-Rus Savaşları (1877-1878) sonrasında Balkanlar'da ortaya çıkan yeni konjonktür sonrası bölgesel ve küresel güç odaklarının siyasetlerini dengeleyecek bir dış politika yürüten Bulgar Prensiği, bu siyasetini II. Dünya Savaşına kadar devam ettirmiştir. Bulgaristan katıldığı tüm savaşlarda sınırlarını teritoryal olarak artırmak istemiştir. Bulgaristan'ın I. ve II. Balkan Savaşlarında yürüttüğü yayılmacı ulus-devlet politikasında dini ve kültürel motiflerin yanı sıra milliyetçi unsurlar ön plana çıkmaktadır.

189

Bulgaristan'ın devlet olarak girdiği ittifakların içerisinde stratejik ve jeopolitik konumunu pazarlık konusu yaptığı görülmektedir. I. Dünya savaşı içerisinde Almanya, Avusturya-Macaristan ve Osmanlı Devleti ile beraber aynı ittifaka giren Bulgaristan, bu kararı alırken kendi iç ve dış dengelerini gözetmiştir. Bu ittifak kararında Bulgaristan'ın iç koşullarının önemi büyüktür. Bulgar Kraliyet ailesinin Alman menşeli olmasının yanı sıra Türk ve Müslüman ahalinin demografik olarak bazı bölgelerde çoğunluk olması önemli bir iç faktör iken Almanya'nın Sofya üzerindeki etkisi ise en önemli dış faktör olarak ortaya çıkmaktadır.¹⁹⁰ Bulgaristan'daki Rusofil grubun devletin ittifak kararlarında çok da etkili olmadığını görmekteyiz.¹⁹¹ Bulgaristan'ın karar alma mekanizması girdiği tüm savaşlarda topraksal genişleme yapacağı ittifaklar içerisinde olmak istemiştir. Sonuç olarak tarihi kaynaklarda Makedonya, Romanya Dobruca'sı ve Batı Trakya ve Dedeağaç'ın Bulgaristan tarafından devamlı stratejik yayılma bölgeleri olarak gösterilmekte olduğu görülmektedir.¹⁹²

Sonuç olarak Bulgaristan'ın yayılmacı ulus-devletleşme politikası dört aşamalı olarak ortaya konulmuştur.

¹⁸⁸ Balkanlar'da sınır ve etnisite sorunu bulunmayan ülke yoktur. Balkan ülkelerinin birbirlerinin sınırları içerisinde azınlıkları bulunmaktadır. Ör: Bulgaristan'da Türk azınlık, Sırbistan'da Bulgar azınlık, Sırbistan'da Macar azınlık gibi bu örnekler çoğaltılabilir.

¹⁸⁹ Ludmil Spasov, 100 Neşta, Koito Tryabva Da Znaem Za İstoriyata Na Bılgariya – 1878-1945, Svetovna Biblioteka EOOD, Sofiya, s.30-40.

¹⁹⁰ Alman kökenli Çar Ferdinand I. Dünya Savaşı sırasında “ İmparatorluk Mareşali “ unvanını kullanmıştır. Bu unvan sembolik olarak müttefik devletlerle kader ortaklığı anlamına gelmektedir.

¹⁹¹ I. ve II. Dünya Savaşının ittifaklar sistemine girerken ülke içerisinde Rus yanlıların ve komünist grupların büyük tepkileri olmuştur.

¹⁹² Nikol Stanev, İstoriya Na Hova Bılgariya 1878- 1941, İzdatelski Senter “ İv. Vazov”, Veliko Tırnova, 1992, s.96-196.

- İlk aşama 1877-1878 Osmanlı- Rus Savaşı sonunda imzalan Berlin Anlaşmasıyla Tuna Vilayetinin Sofya, Vidin, Rusçuk, Tırnova ve Varna vilayetleri üzerine kurulan Bulgaristan Prensliği. Bu aşamada Osmanlı Devleti, Bulgaristan'ın bağımsızlığı kabul etmemiştir.
- Doğu Rumeli Vilayetinin 1885 yılında Bulgar Prensliği tarafından ilhak edilmesi.
- Balkan Savaşları neticesinde Bulgaristan, Balkanlar'daki en yoğun Türk nüfusu bölgesi olan Rodopları ve Batı Trakya'yı ele geçirmiştir. I. Balkan Savaşında Bulgar ordusunun Haskovo Müfrezesi Osmanlı Devleti'nin Kırcaali Müfrezesini yenerek bu bölgeyi kendisine katmıştır. 21 Ekim 1912 yılında gerçekleşen bu muhaberede Kırcaali, Mestanlı, Koşukavak, Darıdere, Eğridere, Karagözler (Yeni Pazar), Ortaköy, Dövlen, Paşmaklı ve Nevrokop bölgeleri kaybedilmiştir.¹⁹³
- II. Dünya savaşı sürecinde imzalanan Krayova Antlaşması gereği Güney Dobruca'nın geri alınması hadisesi Bulgaristan siyasi tarihinde Çar 3. Boris'in diplomatik bir başarısı olarak aktarılmaktadır.¹⁹⁴ Güney Dobruca bölgesinin Bulgaristan topraklarına Romenlerle bir çatışmadan yaşanmadan katılması Bulgar tarih yazımı açısından önemli bir gelişmedir.¹⁹⁵

Sonuç itibarıyla, Balkanlar'da ulus-devletleşme süreçleri ve dış politika arasındaki ilişki, isyan hareketlerinin ardından önem kazanmıştır. Kendi ulus-devletlerini inşa etme arzusunda olan Balkan ülkeleri, bu süreçte Avrupa ve Rusya'dan alınan destekler çerçevesinde yayılmacı bir dış politika izlemiştir. Osmanlı Devleti'nin millet sisteminden isyanlar yoluyla ayrılmaya çalışan yeni Balkan devletleri, dış politikalarını kültürel ve dini bağlamlar üzerinden şekillendirirken, aynı zamanda kendi devlet ve sınır tasavvurları arasında da çatışmalar yaşanmıştır. Bulgaristan'ın ulus-devletleşme sürecinde dini ve kültürel motifleri dış politika uygulamasında etkili bir araç olarak kullanıldığı

¹⁹³ Nazmi Üste, “*Bulgaristan Cumhuriyeti*”, Çağdaş Balkan Siyaseti Devletler, Halklar, Parçalanma ve Bütünleşme, (Editörler: Murat Necip Arman ve Nazif Mandacı), Seçkin Yayıncılık, İkinci Baskı, Ankara, 2014, s. 58.

¹⁹⁴ Krayova Anlaşması ve Güney Dobruca'nın Bulgaristan'a iade edilmesi, <https://bnr.bg/tr/post/100437094/80-yil-80-haftada-bnr-krayova-anlasmasi-ve-guney-dobrucain-bulgaristana-iade-edilmesi> (Erişim Tarihi: 09.02.2023)

¹⁹⁵ Birinci Bulgar Çarlığı 681-1018 yıllarında arasında en geniş karasal sınırlara ulaşan Bulgar Devleti olarak kayıtlara geçmiştir. Kuzey Batı Karadeniz, Marmara ve Adriyatik Denizlerine kadar sınırlarını genişletebilmiş bir devlettir. Kuzey ve Güney Dobruca'nın tamamı bu bölge içerisinde yer aldığı için Dobruca Bölgesi, Bulgar tarih yazımında kültürel bir bellek işlevi görmektedir.

görülmektedir. Bulgaristan başta olmak üzere Balkan ülkelerinde dış politika ile iç politika arasındaki ilişki, milliyetçilik ekseninde şekillenmiştir; bu nedenle sınır ve etnisite konuları sürekli olarak tartışma konusu olmuştur. Bulgaristan'ın ulus-devletleşme sürecinde benimsediği yayılmacı dış politikanın arka planında hem iç hem de dış dinamiklerin etkili olduğu anlaşılmaktadır.¹⁹⁶

2.2. Bulgaristan Ortodoks Kilisesinin İç ve Dış Politikaya Etkisi

Bizans İmparatorluğu, Ortodoks Kilisenin dini söylemleri ile geniş bir Balkan coğrafyasında egemenliğini pekiştirmiştir. Balkan halklarının üzerinde işlevsel bir otorite kurulmasına yarayan Ortodoks Kilisesi tarihin eski dönemlerinden beri siyasi bir aktör gibi hareket etmektedir. Bizans'ın bu süreçte izlediği teopolitik stratejisi diğer Balkan halklarını gölgede bırakmıştır. Bizans İmparatorluğunun dini argümanları kullanması diğer toplulukları ve bilhassa Bulgar Hanlığını zamanla rahatsız etmiştir. Ortodoksluğun Bizans kültürü ile şekillenmesi kültürel noktada Balkan halklarını otonom kilise kurma siyasetine yönlendirmiştir. Zamanla bölgedeki siyasi güç mücadelelerinden yakinen etkilenen Bulgar Hanlığı, bağımsız bir patrikhane arayışa girmiştir. İstanbul Patrikhanesi bu dağılış sürecini fark etmesine rağmen tam bir çözüm bulamamıştır.¹⁹⁷

Papalık temsilcilerinin ve Doğu Patriklerinin 4 Mart 870 yılında bir araya geldiği İstanbul Konsülünde Bulgar Patrikhanesi özerk bir kilise yapısı elde etmiş olmasına rağmen bu süreç 927 yılına kadar askıda kalmıştır. Bulgaristan ile Bizans arasında yaşanan 913-927 yılları arasındaki savaşı kazanan Bulgarlar, kendi kiliselerinin bağımsızlığını teyit ettirmiştir. Bu tarihten itibaren Bulgar Patrikhanesi ve Kilisesi otosefali¹⁹⁸ kavramı çerçevesinde kendi özgürlüğünü kazanmıştır.¹⁹⁹

¹⁹⁶ Stefanos Yerasimos, Milliyetler ve Sınırlar: Balkanlar, Kafkasya ve Orta-Doğu, Çeviren: Şirin Tekeli, İletişim Yayınları, İstanbul, 1994, s. 85-94.

¹⁹⁷ Bulgar Ortodoks Patrikliği, <https://bg-patriarshia.bg/history>, (Erişim Tarihi:21.01.2023)

¹⁹⁸ Kendi başlarına bağımsız karar alabilen kiliseler Otosefal kavramıyla özdeşleşmiştir. Bu kiliseler bir devletin tamamını belirli bir bölgesini veya şehri kapsayabilir. Otosefallik durumu bir yerin nüfusu, Ortodoks kilise kültürü ve mirası ile ilgilidir. Günümüz Ortodoksluk inancı içerisinde 14 otosefel kilise vardır: “Arnavutluk, Antakya (Türkiye) Bulgar, Çekoslovakya, Gürcistan, İstanbul (Türkiye), İskenderiye (Mısır), Kıbrıs, Kudüs, Moskova (Rusya), Sırp, Rumen, Polonya ve Yunan.”; Ortodoksluk, Kürşad Demirci, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ortodoksluk> (Erişim Tarihi:21.01.2023)

¹⁹⁹ Bulgar Ortodoks Kilisesi ve Patrikliğinin Tarihçesi, http://bg-patriarshia.bg/index.php?file=bul_patriarch.xml, (Erişim Tarihi:21.01.2023)

Bulgar Ortodoks Patrikliği otosfeali hakkını elde etmiş olmasına rağmen Rum Ortodoks Kilisenin derin tesirlerinden kurtulamamıştır. Bu otonom yapı uzun yıllar daha çok prosedür gereği olarak kalmıştır. Uzun yıllar Slav-Ortodoks tesirinde kalan Bulgar toplumu siyasi bağlamda zaman zaman Bizans İmparatorluğu ters düşmüştür. Belirli aralıklarla İstanbul'a sefer düzenleyen Bulgar Hanları, sadece askeri mahiyetle hareket etmemiş aynı zamanda Ortodoksluğun dini merkezine doğru siyasi bir yolculuk hedeflemişlerdir.²⁰⁰

Ortodoksların teopolitik bir merkezi olan İstanbul, tarih boyunca diğer ulus ve milletler için de bir siyasi çekim noktasıdır. İstanbul'un jeostratejik ve jeokültürel konumu Doğu'dan gelen her türlü ticari, teknik, ilmi ve dini birikimi Batıya aktarırken yüzyıllar içerisinde Balkan coğrafyasını önemli etkileşim noktası haline getirmiştir. Bu doğal süreç şehirler ve kültürler arasında İstanbul'u Balkanlar'daki dini akımları etkileyen en önemli şehir olma konumuna getirmektedir. Bizansla yapılan savaşlar neticesinde dini etkileşimin de arttığı da görülmektedir. Bizans İmparatorluğu ile Balkan halkları arasında olan gerçekleşen bu savaşlardan sonra ortaya çıkan tahribat yeni dini yönelişlerin önünü açmıştır. Savaş esirleri bu süreçte Hristiyanlık bilgisini Balkan halklarına aktarmasıyla Slav-Ortodoks kültürünün vücut bulmasına zemin hazırlanmıştır.²⁰¹

Bizans İmparatorluğu ile Bulgar Hanlıkları arasındaki mücadele siyasi ve kültürel yapının yanı sıra dini yaşantıyı önemli ölçüde belirledi. Bu süre zarfında Balkanlar'da köklü bir geçmiş olan Bogomil hareketi Ortodoks Kilisesine ve siyasi otoriteye karşı muhalif bir yapıya kavuşarak, şehirlerden dağlara çekildiler. Bogomil hareketinin dini düşünce yapısı siyasi otoritelerle problemlidir. Hem Bizansla hem de Bulgar Knezlikleri ile çatışmalar yaşayan bu grup, doğaya yönelerek dini inançlarını muhafaza etme yolunu tercih etmişlerdir. Bulgar Knezliklerinin devlet sistemi içerisinde yer bulamayan Bogomiller sahip olduğu yaşam felsefesi ile kilise tarafından da dışlanmıştır.²⁰²

Kiliseler tarih boyunca devlet ve toplum arasında bir meşruiyet kaynağı olarak görülmektedir.

Bulgar Ortodoks Kilisesi, Rum Ortodoks Kilisesinin baskısı altında yüzyıllarca faaliyet yürütmek zorunda kalmıştır. Bu durum Bulgarların, dini yaşama biçimlerini derinden

²⁰⁰ Nikolay Todorov, Bulgaristan Tarihi, Çeviren: Veysel Ataman, Öncü Kitabevi, İstanbul, 1979, s.15-24.

²⁰¹ Plamen Pavlov, 100 Nešta, Koito Tryabva Da Znaem Za İstoriyata Na Bılgariya- Praistorya, Antiçnost, Srednovekovie, Svetovna Biblioteka EOOD, Sofiya, 2008, s.45-47.

²⁰² Ayşe Kayapınar, "Bulgarların Balkanlara Göçü ve Tuna Bulgar Devleti", Balkanlar El Kitabı I. Cilt, Editörler: Bilge A. Gökdağ ve Osman Karatay, Akçağ Yayınları, Ankara, 2017, s.125.

etkilemiştir. Osmanlı hakimiyeti döneminde kendi dini yaşayışlarına ve kültürlerine sahip çıkan Bulgar din adamları, Rum Ortodoks Kilisesine karşı yayınlar yapmaya başlamıştır. Bu bağlamda Paisy Hilendarskinin yazdığı eserler kültürel ve dini açıdan Rum Ortodoks kilisesine bir tepki niteliğindedir.²⁰³

Krallık döneminde siyasi tartışmaların merkezinde olan kilise Stamboliyski döneminde, hükümetle karşı karşıya gelmiştir. Çiftçi Partisinden Başbakan seçilen Stamboliyski, iç politikada reformlar yapmak istemiştir. Bu reform sürecinde Başbakan Stamboliyski, Bulgar Kilisesi ve eğitim konuları ile ilgili baz değişiklikler gerçekleştirmiştir;

- Bulgar Alfabesinin yenilenmesi çalışmaları.
- (Kilise temsilcileri ve Bulgar Bilimler Akademisi yenilik taraftarı değildir.)
- Okul müfredatlarından din eğitimi azaltılmış.
- Kilise arazi ve mülkiyetleri, Çiftçi Partisi Hükümetinin toprak reformu kapsamına alınmış.
- Sofya içerisindeki Kutsal Kilise Meclisi, Tarım Enstitüsüne dönüştürülmüş.
- (Bu kilise Rila Manastırına taşınmak zorunda kalmıştır.)²⁰⁴

I. Dünya savaşı sonrası Bulgaristan Komünist Partisi tek başına iktidar olmayı hedeflerken, Çiftçi Partisi seçimleri kazanmıştır. Demokratlarla hükümeti kuran Stamboliyski, Komünistlerle ve diğer siyasi gruplarla her alanda karşı karşıya geleceği bir sürece girmiştir. Bu süreçte Makedon grupların eylemleri de hükümeti iç ve dış politikada zorlamaktadır. İç sosyal barışın tehlikeye girdiği 1919-1925 yılları arasında Bulgaristan siyasi tarihinin en kanlı suikastı Sveta Nedelya Kilisesinde gerçekleşmiştir.

²⁰⁵ Bu kanlı eyleme giden süreç Bulgar Komünist Partisinin siyasal alandan dışlanması ile başlamıştır. Stamboliyski hükümetine yapılan darbe sonucu, işbaşına gelen akademisyen Alekasandır Tsankov, Bulgar Komünist Partisi ile uzlaşma aramasına rağmen komünistler Rusya'dan gelen direktiflerle hareket etmeye devam etmiştir. 1923 Eylül ayında hükümete başkaldıran komünistler, kısa sürede kolluk kuvvetleri tarafından bastırıldı. Bu olaylar neticesinde hükümet iç ve dış güvenliği önceleyen yasalar çıkarttı. Ardından Bulgar Komünist Partisinin mal varlıklarına el konuldu ve kapatıldı. Bu durumu

²⁰³ D. Klasanova ve N. Gornenski, Hristomatiya Po Bılgarska İstoriya, Dirjavno İzdatelstvo, Narodna Prosveta, Sofiya, 1958, ss. 84.

²⁰⁴ R. J. Crampton, Bulgaristan Tarihi, Jeopolitika Yayınları, I. Baskı, 2007, İstanbul, s.136.

²⁰⁵ Veneta Pavlova, Bulgar tarihinin en kanlı suikasti- 'Sveta Nedelya' katliamının 90. Yılı, <https://bnr.bg/tr/post/100546181> (05.04.2023)

kabullenmeyen komünistler, iç ve dış politikada ses getirecek eylem planları başlattılar. Kralın, siyasi parti temsilcilerinin ve bürokratların olduğu bir cenaze töreninde Sofya Sveta Nedelya Kilisesine bombalı saldırı düzenleyen komünist partizanlar, siyasi amaçlarına ulaşmak istemişlerdir. Bu hadise Bulgaristan siyasi tarihinin en kanlı suikast girişimi olarak kayda geçmiştir.²⁰⁶

1946-1990 arasında Bulgar Komünist Partisi, sadece siyasal, ekonomik alanda değil sosyal, kültürel ve dini alanda da kendi ideolojik yaklaşımlarını dayatmaktaydı. Devlet ateizmi ve sosyalizmi teşvik ettiğinden Ortodoks Kilisesi, Bulgar Komünist Partisinin politikalarından rahatsızdı. Devletin dini bir temayülü olmaması Ortodoks Bulgarlar arasında, kültürel yozlaşmaya sebebiyet vermiştir. Komünistler Karl Marx, Engels, V. İliç Lenin ve Joseph Stalin'in din hakkındaki görüşlerini devlet okullarında eğitim ve öğretim süreçlerine dahil etmişlerdi. Bu süreçte rejim ateist ve Sovyet hayranı bir kitle oluşturmakta, Kilisenin görüşlerine sansür uygulanmaktaydı. Bu durumdan rahatsız olan Ortodoks Bulgarlar dini yaşantılarını ve kültürlerini gizleyerek yaşamak zorunda kalmışlardır. Rejimin suni ideolojik dayatmaları hem din adamlarını hem de dini eğitimi alacak ola gençleri pasif bir konum itmekteydi. Din olgusunu hayatın içerisinde çıkarmak isteyen BKP elitleri, bu süreçte sosyalizmi ve ateizmi yaygınlaştıracak sosyal ve kültürel politikalar izlemiştir. BKP'nin politikaları neticesinde Bulgar Ortodoks Kilisesi, 1946-1990 arasında iç ve dış politikayı etkileme gücünü yitirmiştir.²⁰⁷

1980'lerde Slav-Bulgar Tarihi eseri, komünist rejim döneminde Zograf Manastırından çalınmasıyla kilise ve Bulgar devleti arasında iade sorunu tartışması başlamıştı. Zograf Manastırı bugün Yunanistan sınırları içerisinde yer alması nedeniyle bu tarihi kitabın çalınması aynı zamanda Bulgaristan ve Yunanistan mercileri arasında gündem olmuştur. Kilise temsilcilerinin ısrarla iade talepleri 1998 yılında Cumhurbaşkanı Petır Stoyanov döneminde karşılık bulmuştur. Zograf Manastırı Bulgar Kilisesinin tarihinde Paisy Hilendarski'nin Slav-Bulgar Tarihi adlı eserini yazdığı yer olarak önemini korumaktadır. Bu iade krizinin çözülmesi çok boyutlu olarak din-devlet ilişkileri açısından önemli bir gelişmedir. Demokratik bir Cumhurbaşkanı olan Petır Stoyaonov, komünist dönem

²⁰⁶ R. J. Crampton, Bulgaristan Tarihi, Jeopolitika Yayınları, I. Baskı, 2007, İstanbul, s.13

²⁰⁷ Roumen Daskalov, Debating Past: Modern Bulgarian History: From Stambolov to Zhivkov, Central European University Press, Budapest, 2011, s.275-297.

yapılan hataların üzerine giden bir siyaset izleyerek sosyalist kanadı iç politikada daha etkisiz noktaya getirmiştir.²⁰⁸

2002 yılında Cumhurbaşkanı Georgi Pırvanov'un imzaladığı Dinler Yasası, kilise temsilcileri ve bazı sivil toplum kuruluşları tarafından protesto edilmiştir. Yasaya yöneltilen eleştiriler, özellikle "devletin resmi dini" konusunu tartışmaya açmasıyla ilgiliydi. Ancak, 2002 Dinler Yasası, diğer ülkelerdeki Hristiyan topluluklar dışındaki gruplara, kendilerini sisteme kaydetme hakkı tanınmasıyla dikkat çekmektedir. Bu özelliği, kilise temsilcileri tarafından fazlasıyla özgürlükçü ve liberal bir yasa tasarısı olarak kabul edilmiştir.²⁰⁹

AB üyelik sürecinde dini grupların kendilerini tescil ettirmeleri Bulgaristan nezdinde olumlu bir siyasi hava oluşturmuştur. 2002 Dinler Yasasının azınlıkta kalan dini gruplara bu hakkı tanınması kiliseler arasında tartışma konusu olmuştur. Ortodoks Kilisesinden bir grup bu liberal taslağı protesto etmiştir. Bu liberal taslak HÖH ve Başmüftülük tarafından memnuniyetle karşılanırsa da tam manası ile iki başlı yönetim sorununu kökünden çözmediği görülmektedir.²¹⁰ Komünist Partinin Başmüftüsü Nedim Gencev'in, Bulgaristan Başmüftülüğü makamına geri dönmek için yaptığı itirazlar Sofya Yüksek Temyiz Mahkemesi tarafından 12.05.2010 tarihinde kabul edilmesi iki başlı müftülük sorununu bir daha gündeme getirmiştir.²¹¹

Ortodoks kiliseleri arasındaki ilişkilerin devletler arasındaki ilişkilere de yansıdığı görülmektedir. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşının anma törenleri kapsamında Bulgar ve Rus Ortodoks Patrikleri 3 Mart tarihinde ortak ayin düzenlemektedirler.²¹² 2018 törenlerine katılmaya gelen Rus Patriği Kiril, politik açıklamalarda bulunmuştur. Rus Patriği, Bulgaristan'ı Osmanlı Devleti'nin egemenliğinden kurtaran milletin Rusların olduğunu, içinde bulunduğumuz bu zaman diliminde Bulgaristan'ın tutum ve davranışlarının Rus-Bulgar dostluğuna zarar getirdiğine dair yaptığı açıklama ile yeni bir

²⁰⁸ "Slav-Bulgar Tarihi" neden iade edildi?, <https://www.petarstoyanov.com/zastho-be-varnata-istoriya-slavyanobalga/> (11.03.2023)

²⁰⁹ Dinler Yasası, <http://synpress-classic.dveri.bg/03-2003/Jelev.htm> (Erişim Tarihi: 06.04.2023)

²¹⁰ Ali Hüseyinoğlu ve Hayri Emin, "Post-Komünist Süreçte Başmüftülük ve Bulgaristan Türklerinin Dinî Hürriyetleri", Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları (2021): s. 247-287.

²¹¹ Bulgaristan'da Müslüman Olan Her Yer "Gencev'e Hayır!" Dedi, <https://kircaalihaber.com/kircaali/bulgaristanda-musluman-olan-her-yer-genceve-hayir-dedi-> (Erişim Tarihi: 08.11.2023)

²¹² Bu ayin savaşın gerçekleştiği Şipka Tepesinde bulunan "Rojdestvo Hristovo" Manastırında gerçekleşmektedir. Bulgar ve Rus Ortodoks Kilisesi 3 Mart tarihinde gerçekleştirdiği bu ayinlerle Bulgaristan'ın Osmanlı egemenliğinden kurtuluşunu kutlamaktadır., Bulgaristan ve Rusya Patrikleri 3 Mart ayinini yönetti, https://bnr.bg/tr/post/100940939?page_1_4=17638 (Erişim Tarihi: 7.04.2023)

krize sebebiyet vermiştir.²¹³ Cumhurbaşkanı Radev, Rus Patriği Kiril'in bu söylemlerini politik bulduğunu dini önderlere bu yaklaşımın yakışmadığını ifade etmiştir. Rus Patriği Kiril bu söylemlerle Bulgaristan-Rusya arasındaki ilişkilerine katkı sağlamayacağını ifade eden Cumhurbaşkanı Radev, 3 Mart tarihinin ortak bir bayram olduğunu ve Bulgaristan'ın Rusya'yı şükranla andığına vurgu yapmıştır. Bulgaristan Cumhurbaşkanı Radev ve Rus Patriği arasında yaşanan bu kriz durum Rusya'nın Balkan politikasının bir ürünüdür. Ayrıca Rus Ortodoks Patrikhanesinin diğer Ortodoks Kiliseleri üzerinde kurmaya çalıştığı hegomonik söylemin bir parçası olarak dikkat çekmektedir.

2.3. Bulgaristan Siyasetinde Rusofil (Avrasyacı) ve Rusofob (Avrupa-Atlantikçi) Ayrımı

19.yüzyılda Balkanlar, stratejik olarak hem Rusya'nın hem de Avrupalı aktörlerin öncelikleri arasında önemli bir yer tutmuştur. Rusofil ve Rusofob ayrışması, birçok Balkan ülkesi ve özellikle Bulgaristan'ın iç siyasetinde ana kırılma noktalarından biri olmuş, bu tartışma Balkan ülkelerinin iç ve dış politikalarını derinden etkilemiştir. Balkanlar'ın etnik çeşitliliği hem Rusya'nın hem de Avrupa'nın dikkatini çekmiştir. Rusya, bölgeye daha çok Slav-Ortodoks kültürü üzerinden yaklaşırken, diğer Batılı ülkeler milliyetçiliğin bölgede canlandırılmasını önemsemiştir. Balkanlar'daki ulus-devletlerin oluşumu, hem Rusya hem de Avrupa ülkeleri tarafından Osmanlı Devleti'ne karşı kullanılmıştır. Osmanlı yönetimi altındaki Balkan halkları, etnik ve dini kimliklerini koruyarak kültürel hafızalarını sürdürebilmişlerdir. Bu süreç, milli kimliklerin yeni siyasi düzene geçişinde dış aktörlerin rolünü kolaylaştırmıştır. Rusya'nın bölgeye ilgisi, daha çok Ortodoksluğun hamiliği noktasında yoğunlaşmıştır.²¹⁴

Kültürel aktarım bağlamında Balkanlar'daki Rusofil ve Rusofob rekabetinin arka planında, Avrupa'ya veya Rusya'ya üniversite eğitimi için giden öğrenciler arasındaki ideolojik rekabeti de göz ardı etmemek gerekir. ²¹⁵ Rusya'dan alınan siyaset kültürü, fikir, sanat ve teknik bilgi ile Batı'dan alınan siyaset kültürü, fikir, sanat ve teknik bilginin

²¹³ Cumhurbaşkanı Radev: Dini önder olarak gelen Patrik Kiril, siyasetçi olarak ayrıldı, https://bnr.bg/tr/post/100944669/cumhurbaskani-radev-dini-onder-olarak-gelen-patrik-kirill-siyasetci-olarak-ayrildi?page_1_3=7 (Erişim Tarihi: 7.04.2023)

²¹⁴ R.J. Crampton, Bulgaristan Tarihi, JeoPolitika Yayınları, 2007, İstanbul, 2007, s.64-79.

²¹⁵ Üniversite eğitimi için Moskova'ya giden Petko Karavelov, Bulgaristan'daki Rusofil Hareketinin öncülerinden kabul edilmektedir. Daha sonra Bakan ve Diplomat olarak görevler almıştır. Bkz., <https://www.minfin.bg/en/99> (Erişim Tarihi: 09.11.2023)

karşılaşması sonucunda ortaya çıkan bu durum, Balkanlar'da liderler ve devlet içi düzeyde birçok kurumu ve sosyal yapının derinlemesine şekillenmesine neden olmuştur.²¹⁶ Bu doğal durumun bir sonucu olarak, Balkan ülkelerinin iç ve dış siyaseti, Rusofil ve Rusofob tartışmaları etrafında gelişmiş olan iki temel dinamiği ve yönelimi yansıtmaktadır.²¹⁷

Batılaşma süreci, Balkanlar'da Rusofob entelijansını daraltırken, Rusya'nın Balkanlara yönelik askeri hareketleri Rusofil hareketleri güçlendirmektedir.²¹⁸ Rusya'nın dünya görüşü içerisinde önemli bir yer tutan Slav kökenli Balkan halkları ve Ortodoksluk kurumu, Rusya'nın Balkan politikasına jeopolitik derinlik katmaktadır. Rusya'nın askeri gücü, kültürü, edebiyatı ve gelişen teknik bilgisi, uzun yıllar boyunca Balkan halklarını etkilemiş olsa da, Batı'ya ait fikirler modernleşme süreci ile birlikte coğrafyada kendi elitlerini oluşturmuştur. Rusya'nın Balkan halklarına yönelik ideolojik aktarımlarının kolaylaşmasının arka planında katmanlı gerçeklikler yatmaktadır. En önemli katman, Rusya'nın askeri güç kapasitesinin, bölge halklarının çıkarına hizmet edeceği fikrinin, bölgedeki elitler aracılığıyla yayılmasını içermektedir.²¹⁹

Rusya'nın Balkanlar'da yayılmaya başlaması ile yerel ve etnik toplulukların Rus kültürüne hayranlık duyması süreci Rusofil kavramıyla yakından ilgilidir. Bu kavram daha sonraki süreçte Avrasyacılığa evrilmiştir. Rusya'nın kendi periferisinde kurucu bir düşünce sistemi olarak ortaya çıkan Avrasyacılık kavramı, ilk etapta Rus kültürüne hayranlık ve sevgi duyan topluluklara ihtiyaç duymaktadır.²²⁰ Avrasyacılık kavramını Vügar İmanov şu şekilde tanımlamaktadır:

“... Rus entelektüellerce 1920'lerde temelleri atılıp sistematize edilen ve 1990'lı yıllarda yeni bir biçimde canlanan Avrasyacılık (Evraziistvo) fikriyatı da Rusya'nın karşılaştığı meydan okumaları bertaraf edecek, ülkenin bölünük medeniyet kimliğini yeniden kuşatıcı bir biçimde yorumlayacak mahiyette kavramsal ve teorik düzlemler sunan bir düşünce sistemidir.”²²¹

²¹⁶ Stefan Yançulev ve Aleksandır Yançulev, Dragan Tsankov Rusofob i Rusofil, İztok- Zapad, Sofiya, 2021, s.13-15 ve 30-33.

²¹⁷ Kalin Todorov Yanakiev, Politiko-İstoriçeski Polemiki, Evropa Rusiya Bılgariya Sıvremennostta, Hermes, Plovdiv, 2019, s. 17-30.

²¹⁸ Rositsa Mladenova, 145 Godini ot Rusko-Turskata Voyna- Forsiraneto na Dunav pri Zimnitsa- Sviştov, <https://rusofili.bg/руско-турската-война-форсирането-на-д/>, (Erişim Tarihi: 11.11.2023)

²¹⁹ К.Г.Раковски, Русия на изток. Историческо изследване на руската политика на изток и в частност в България, Евстатиєв, Варна, 1898, s. 85-99.

²²⁰ a.d.e., s. 107-115.

²²¹ Vügar İmanov, Avrasyacılık: Rusya'nın Kimlik Arayışı, Küre Yayınları, İstanbul, 2008, s. 3

Avrasyacılık kavramı aslında Rusya'nın ve bölgenin Avrupalılaşıma ve Batılılaşma sürecine yönelik alternatif bir anti tezdir. Bu bağlamda Rus devleti iç ve dış siyasetinde kendi yaşamsal teorilerini ve çıkarlarını Avrasyacılık kavramı üzerinden inşa edebilmektedir.

Avrupa başkentlerine eğitim almaya giden Bulgar öğrenciler bu süreç sonrasında edindikleri dünya görüşünü kendi iç siyasal alana taşımaya başladılar. Balkanlar'da ortaya çıkan birçok yeni siyasal ve sosyolojik hareket Avrupa'daki siyasi oluşumların bir benzerleri olarak ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda Balkanlar'da modernleşme kaynağı olarak Batı yeniliği temsil ederken, kültürel yönden Doğu kökleri temsil etmektedir.²²²

Balkanlar halklarına yönelik Rusya, siyasal ve kültürel anlamda kendi eksenini kurgularken etnik ve dini temsilleri etkili bir şekilde kullanabilmektedir. Rusya, bilhassa Ortodoks toplulukların hamiliği konusunu gündem tutmaktadır. 1877- 1878 Osmanlı-Rus Savaşı neticesinde Balkanlar'da önemli bir avantaj elde eden Rus kuvvetleri Bulgaristan'daki askeri üslerini terk etmek istememiştir. Filibe'yi her yönden merkezi bir nokta olarak algılayan Rus Generaller şehrin en önemli tepelerinden Bunarcık Tepesini önemli bir kültürel nokta olarak belirlemişlerdir.²²³ Rusya, Filibe'de savaş sonrası süreci yönetmek için Eski Türk mahallesinde Rus General ve idarecilerin bulunduğu merkezi bir yönetim binası oluşturmuştur. Rusya, kültürel ve askeri politikalarını beraber yürütmüştür. Rusya, artık kültürel ve siyasi olarak Sofya dışında da stratejik noktalarda varlığını deriden hissettirmektedir. 1878 sonrası gelişen süreçte Bulgaristan'daki Rusofil bir neslin gelecekte Rusya yanlısı duruşlarını güçlendiren bir etmen olarak belirlemektedir. Bilhassa Bulgar Komünist Partisi aracılığıyla Rusya ile bağlar sağlamlaştırılmaktadır.²²⁴ Bulgaristan'da Rusofil ve Rusofob ikilemini besleyen en önemli gelişmelerden biri de II. Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan siyasal düzende Bulgaristan'ın Ruslar tarafından zorla uydu devlet haline getirilmesi sürecidir. Rusya, II. Dünya Savaşının hemen bitiminde

²²² D. Klasanova ve N. Gornenski, Hristomatiya Po Bılgarska İstoriya, Dirjavno İzdatelstvo, Narodna Prosveta, Sofiya, 1958, s.155.

²²³ Bunarcık Tepesi (Kaynaklar Tepesi) şimdiki adıyla Alyoşa Tepesi olarak anılmaktadır. II. Dünya savaşına katılmış Rus askerlerini sembolize etmektedir. Bu tepe Filibe'nin her yerini gören stratejik bir konumdadır. Bu anıtın hemen karşısında Rus Çarı II. Aleksandır, 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşında ölen askerler için diktirdiği bir başka anıt bulunmaktadır. Bulgar entelektüelleri II. Aleksandr "Kurtarıcı Çar" olarak nitelendirmektedir. Rus İmparatoru II. Aleksandr savaşın hemen bitiminde 1878 yılında bu anıtın Filibe'ye dikilmesini bizzat kendi istemiştir. Bkz Ek 1: Rus Çarı II. Aleksandır'ın Savaş Anıtı, Ek 2: Alyoşa Anıtı

²²⁴ Dmitir Petrov, Rusiya za Bılgariya- otvıd rusofiliyata i rusofobiyata, <https://news.bg/comments/rusiya-za-balgariya-otvad-rusofiliyata-i-rusofobiyata.html>, (Erişim Tarihi:12.12.2023)

Komünist Parti aracılığıyla kendi yönetici elitlerini sistemin başına getirmiştir. Komünistlerin idare geliş hikayesi kıyım, kan ve gözyaşı ile gerçekleşmiştir. Bulgaristan'daki resmi rakamlara göre SSCB'nin yardımıyla kurulan mahkemelerde 11 bin 125 kişi kurşuna dizilmiş, ardından gelişen olaylarda 9 ay içerisinde 28 bin kişi daha öldürüldüğü belirtilmektedir.²²⁵ Bu hadiseler Bulgaristan'daki Avro-Atlantikçi grubu güçlendirmektedir. Ayrıca Komünist dönemde işlenen suçlar, ülkedeki Avro-Atlantik siyasetin ilk nüvelerini oluştururken Rusya karşıtı bloğu meşru bir zemine oturtmaktadır.

Bulgaristan'da II. Dünya Savaşı sonrası kurulan siyasi düzende ana aktör olan Komünist Parti elitleri, 1954 yılında Kızıl Orduyu onurlandırmak için Sofya'nın Merkezinde büyük bir Sovyet anıtı dikilmesine onay vermiştir. Soğuk Savaş süresince iki ülke arasında herhangi bir kriz dönemi yaşanmadığı için Bulgaristan'daki Sovyet anıtlarıyla ilgili menfi bir gelişme olmamıştır. Postkomünist dönem içerisinde bu anıtların şehir merkezinden taşınmasına dair ilk tartışma 1993 yılında Sofya Belediye Meclisinde yaşanmıştır. Bu tartışma Rusya-Ukrayna savaşı ile bir daha gündeme gelmiştir.²²⁶ 9 Mart 2023 tarihinde Sofya Belediye Meclisinde Demokratik Bulgaristan, GERB Partisi Sofya'daki Kızıl Ordu Anıtının yerinin değiştirilmesi yönünde oy kullanırken Bulgar Sosyalist Parti üyeleri ve milliyetçi grup üyeleri bu karara itiraz ettiler. Sovyet Kızıl Ordusu anıtı ülkedeki son Rusofil ve Rusofob tartışmasına örnek bir vakıdır. Bulgar Sosyalist Partisi, Vızrajane, ATAKA ve diğer Rusya yanlısı partiler Sofya Belediye binasının önünde geniş çaplı protestolar düzenleyerek, bu durumun Rusya-Bulgaristan arasında yeni bir kriz alanı oluşturmasına izin vermeyeceklerini ifade etmişlerdir.²²⁷ Bu tartışma Bulgaristan'daki iki siyasal kutbun devamlı canlı durduğunu göstermesi bakımından manidardır.

Bulgaristan'daki siyasi eğilimlerin analizi açısından Rusya faktörü kültürel, tarihsel ve sosyolojik olarak toplumsal bilinçaltında yer almaktadır. Rusya'nın kurtarıcı olarak algılanması Bulgaristan'daki devamlı Rusofil grupları canlı tutmaktadır. Avrupa yanlısı

²²⁵ Bulgaristan'da on binlerce kişiyi katleden eski komünist rejimin vahşetleri kınandı., <https://kircaalihaber.com/bulgaristan/bulgaristanda-on-binlerce-kisiyi-katleden-eski-komunist-rejimin-vahsetleri-kinandi> (Erişim Tarihi: 02.02.2023)

²²⁶ Sofia's City Council Approves Plan To Move Contentious Soviet Red Army Monument., <https://www.rferl.org/a/bulgaria-sofia-red-army-mnument-moved/32310767.html> (Erişim Tarihi: 02.02.2023)

²²⁷ Başkentin belediye meclisi, protestolar sırasında Sovyet anıtının kaldırılmasını onayladı., Bulgarcası; Столичният общински съвет одобри премахването на съветския паметник на фона на протести <https://www.svobodnaevropa.bg/a/32310055.html>, (Erişim Tarihi: 02.02.2023)

diğer grupların demokrasi, insan hakları ve liberal değerler ile kendilerini kitle oluşturken Rusya yanlısı gruplar daha fazla milliyetçi ve ulusalcı bir portre çizmektedir. Rusya'yı stratejik dost olarak gören Rusofil gruplar, Rusya'nın askeri operasyonlarını meşrulaştıran bir söylem kullanarak ülke içerisinde siyasal ayrımı güçlendirmektedir. Rusya-Ukrayna savaşı Bulgaristan içerisindeki iki siyasal ekolü devamlı karşı karşıya getirmesi bakımından siyasal ve sosyolojik sonuçlar doğuracaktır. Bu siyasal ve sosyolojik sonuçların en önemlilerinden biri toplumsal güven buhranı yaşanması ihtimalidir. Bu ayrım kültürel birleşme ve çatışma noktalarını göstermesi bakımından da önemlidir.²²⁸ Ukrayna-Rusya krizi sonrasında Bulgaristan'da ortaya çıkan sert siyasal söylem, toplumda var olan Rusofil ve Rusofob ayrımını keskinleştirmekle beraber ortak gelecek tahayyülünü de büyük zarar vermektedir.²²⁹

2.4. Bulgaristan'da Azınlık Sorunları

1945 sonrası SSCB'nin etki alanına giren Doğu Avrupa ve Balkanlar'da azınlık sorunlarının ikincil plana düştüğünü görmekteyiz. Uzun bir süre devletler güvenlik endeksli yaklaşımla hareket ettiği için azınlık sorunlarını görmezden gelmiş ve çeşitli mekanizmalarla bastırmışlardır. Sovyet ideolojisi kendi yurttaş modelini bu bölgelere dayatarak, ideolojik bir halk tabakası oluşturmuştur. Bu bağlamda ideoloji dışında çıkan topluluklar sert müdahalelere tabi olmuş ya da göçe tabi tutulmuştur. (Ör: Bulgaristan'dan Türkiye 1951 Göçü, 1968 Göç Antlaşması ve son olarak 1989 Zorunlu Göçü.)²³⁰

1991 sonrası komünist rejimlerin çökmesiyle azınlık sorunları yeniden uluslararası arenaya taşınmıştır. Balkanlar'ın etnik çeşitliliği ve sosyal yapısı bu geçiş sürecinde ağır bir imtihan vermiştir. Soğuk Savaşın bitimiyle Balkanlar'da azınlık sorunları dünya siyasetinin birincil gündem maddesi olmuştur. Bölgedeki çeşitliliği yönetecek üst bir otoritenin olmaması çatışmaları getirmiş, etnik çatışmalar ve büyük krizler 90'lara damgasını vurmuştur.²³¹

²²⁸ Dimitır Denkov, "Rosofilistik", Reçnik Na Prehoda Fenemologiya i Frenologiya na Novogovora, İztok-Zapad, Sofya, 2022, s.176.

²²⁹ Местят Паметника на Съветската армия, реши СОС, <https://rusofili.bg/Местят-Паметника-на-Съветската-армия/> (Erişim Tarihi: 11.11.2023)

²³⁰ Emin Atasoy, Asimilasyon Çemberindeki Bulgaristan Müslümanları, Beta Yayıncılık, İstanbul, s. 289-315.

²³¹ Erol Kurubaş, Asimilasyondan Tanınmaya Uluslararası Alanda Azınlık Sorunları ve Avrupa Yaklaşımı, Küre Yayınları, 2017, İstanbul, s.203.

Soğuk Savaş sonrası uluslararası sistem büyük bir değişim geçirmiştir. Bu değişim ülkelerin iç ve dış politikalarını da etkilemekle birlikte birçok yeni konuyu gündeme getirdi. Doğu bloğu yani Varşova Paktı üyeleri bu değişimi daha derinden hissetti. Doğu Bloğu ülkeleri, Soğuk Savaş sonrası kurulacak düzene hazırlıksız yakalandılar. Siyasal, sosyal ve ekonomik olarak Batı Bloğunun üstünlüğünün tasdik edildiği bir dönem olarak 90'lar Doğu Avrupa ve Balkanlar'daki eski Sosyalist rejimleri köklü yapısal değişikliğe zorladı. Bu değişim uluslararası ilişkilerin temel kavramlarını bilhassa realist paradigmayı bir daha sorgulamamız gerektiğini gündeme getirdi. Balkanların etnik yapısı dış değişkenlerin yanı sıra iç politik düzeydeki değişimi ve azınlıkların yeni siyasal düzendeki konumlarını da tartışmaya açtı. Balkanlar 90'lar boyunca çatışmalarla anıldı. Balkanlar'daki bu etnik çatışmalar bazı ülkeleri teğet geçerken Yugoslavya Federasyonunu yeni ulus-devletlere paylaştırdı. Etnik çatışmasızlık bağlamında Bulgaristan'daki yumuşak geçiş, azınlıkların rolünü ve dış politikaya etkisini bir kez daha ortaya koydu.²³²

Balkanlar azınlıklar konusunda literatüre birçok yeni kavram kazandırmıştır bir coğrafyadır. Balkanlar'daki sosyalist rejimlerin 90'lardaki yapısal değişikliklerle beraber artık çıkarlarını Batı ile uyumladığını gözlemlemekteyiz. Bu uyumlanma Balkan devletlerinin iç ve dış politikalarını da şekillendirmiştir. Balkanlar'daki devletlerin iç ve dış politikalarının beraber değişim sürecine girmesi demografik anlamda bu ülkelerin içerisindeki azınlıkları da gündeme getirmiştir.²³³

Soğuk Savaş'ın sona ermesi, Balkan coğrafyasında önemli politik ve sosyal dönüşümleri tetiklemiştir. Bu dönemde, etnik ve dini krizlerin yanı sıra, pek çok siyasi sorun yaşanmıştır. Bosna-Hersek, Kosova ve Makedonya gibi Balkan ülkelerinde yaşanan sıcak çatışmalar, bölgenin istikrarsızlığını gözler önüne sermiştir. Ancak, Bulgaristan'ın bu süreçte diğer Balkan ülkelerine kıyasla nispeten daha az şiddet içeren bir dönüşüm yaşaması dikkat çekicidir. Bulgaristan, etnik ve dini krizlerle mücadele ederken, aynı

²³² Mustafa Işık, “Soğuk Savaş Sonrası Balkanlarda ABD'nin Balkan Politikası (1990-2017)”, Soğuk Savaş Sonrası Balkanlar (1990-2015), Editör: İbrahim Kamil, Nobel Yayınları, Ankara, Şubat 2021, s. 517-546.

²³³ Emin Atasoy, Bizden Olan Ötekiler Asimilasyon Kısacasında Bulgaristan Türkleri, Bursa, 2011, s. 28.

zamanda demokrasiye "yumuşak geçiş" yaparak, bölgedeki diğer ülkelerden farklı bir dönüşüm hikayesine sahip olmuştur.²³⁴

Bulgaristan'daki Türk ve Müslüman azınlığın sorunlarının daha çok "kimlik ve demografi" bağlamında ele alındığı görülmektedir. 1980'lerde Jivkov rejiminin ülkedeki Türk ve Müslüman azınlığa yönelik asimilasyon politikalarını artırmasıyla birlikte ülkedeki 344.000'den fazla kişi Türk ve Müslüman kimliğini koruyabilmek için Türkiye'ye göç etmek zorunda kalmıştır.²³⁵ Bu göç Balkanlar'dan Türkiye'ye son büyük göç olarak kayda geçmiştir. Bu göçün Bulgaristan'a bakan yönünde ulusal güvenlik bağlamında demografik kaygılar yatmaktadır.²³⁶

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte, Bulgaristan'ın batıya açılma ve demokrasiye geçiş süreci, ülke içindeki etnik ve dini azınlıkların durumunu da etkilemiştir. Bu dönemde, Bulgaristan elitleri, yeni siyasal düzende karşılaşılacak azınlık sorunlarını minimize etmek istemekteydi. Özellikle, ülkedeki Türk ve Müslüman azınlık "demografik tehlike" olarak görülmüş ve bu toplulukların postkomünist geçiş sürecinde siyasal etkinliklerinin tedricen azaltılması hedeflenmiştir. Bu politikaların arkasındaki temel motivasyon, Bulgaristan'ın ulusal bütünlüğünü koruma ve siyasi istikrarı sağlama amacı taşıyordu.²³⁷ Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle çoğu Balkan ülkesinde çatışmalar yaşanırken, Bulgaristan'ın etnik ve dini çatışmalardan uzak, nispeten sakin bir geçiş dönemi yaşaması rastlantı değildir. Bu süreç, komünist dönemin ideolojik mirası ve nomenklatura etkisinin yanı sıra, stratejik bir "göç siyaseti"nin uygulanması sayesinde mümkün olmuştur.²³⁸ 1990 sonrasında, Bulgaristan'ın yeni siyasal elitleri, Türk ve Müslüman azınlıkların

²³⁴ Hugh Poulton, *Balkanlar Çatışan Azınlıklar, Çatışan Devletler*, Tercüman: Yavuz Alagon, Sarmal Yayınları, 1993, İstanbul, s.197-209; Yugoslavya'nın dağılma sürecine dair bkz: Hüseyin Bağcı, *Güvenlik Politikaları ve Risk Analizi Çerçevesinde Balkanlar*, Dış Politika Enstitüsü, Ankara, 1993, s.51-91.

²³⁵ R. Kramptın, *İstoriya Na Bılgariya*, Tercüman: Veselina Sedlarska, Ciela, Sofya, 2023, s. 251-256.

²³⁶ Mustafa Işık, *Balkanlar'dan Türkiye'ye Son Büyük Göç Olarak 1989 Göçüne Giden Süreç*, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilimdalı, Sakarya Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2016, s. 74-110.

²³⁷ Hasan Demirhan, "Bulgaristan'da Türklere Uygulanan Asimilasyon Politikaları ve Anavatana Göç", *Türkiye'nin Bölgesel Sorunları "Osmanlı'dan Günümüze"* Balkanlar, Editörler: Mehmet Çelik ve Alev Duran, Hiper Yayınları, İstanbul, 2020, s. 27-33.

²³⁸ Nomenklatura kavramsal olarak esasen Doğu Bloğu içerisindeki devlet bürokrasisine hakim olan ve Komünist Parti tarafından onaylanan pozisyonların bir listesini ifade etmek için kullanılıyordu. Zamanla, bu terim daha geniş anlamda, Sovyet toplumunun çeşitli alanlarında önemli pozisyonları elinde bulunduran ayrıcalıklı elitleri tanımlamak için kullanılmaya başlandı. Nomenklatura sistemi, tüm yaşam alanları üzerindeki kontrolünü sürdürmede önemli bir rol oynadı. Bu sistemde, ilerleme için parti üyeliği ve sadakat hayati öneme sahipti ve Nomenklatura'nın bir parçası olanlar önemli etki ve otoriteye sahipti. Demokrasiye geçiş sürecinde çeşitli siyasi partilerin içerisine girerek etkilerini devam ettirdiler.

siyasette ağırlıklı bir rol oynamalarını engellemeyi hedefleyerek, ülkenin yumuşak bir geçiş yapmasını sağlayacak politikaları şekillendirmiştir.²³⁹

Bulgaristan'ın 1992 yılında yapılan nüfus sayımı verilerine göre, Türk etnik grubu 800,052 kişi ile ülke nüfusunun yaklaşık %9,43'ünü oluşturmuştur. Bu oran, Pomaklar ve Romanlar gibi diğer Müslüman topluluklar da dahil edildiğinde %15 civarına ulaşmaktadır. 1951, 1968-1978 ve 1989 yıllarında meydana gelen göç dalgaları olmasaydı, Bulgaristan'da yaşayan Türk ve diğer Müslüman grupların nüfus oranının %30'u aşacağı öngörülmektedir. Son olarak 1989'da yaşanan büyük göç dalgası gerçekleşmemiş olsaydı Bulgaristan'da kalan 800 binden fazla olan Türk nüfusa ilave olarak 350.000 kişi daha eklenecekti. Demografik gücün siyasal bir güce dönüşmesini istemeyen BKP elitleri, göç ettirme siyasetini demokrasiye geçiş öncesi yürürlüğe koymuşlardır. Demokrasi sürecinde muhtemel olarak Müslüman-Türk azınlığın siyasi arenada daha etkin bir rol oynaması, denge ve güç unsuru haline gelebileceği değerlendirilmekteydi. Bu nedenle, Bulgaristan'daki Türk ve Müslüman toplulukların demografik yapısı ve kimliği, Türkiye'nin Balkanlar'daki politikasını şekillendiren önemli bir mesele olarak hem kısa hem de uzun vadede ele alınması gereken bir konudur.²⁴⁰

Bulgaristan'da demokrasiye geçiş yapılmış olmasına rağmen sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel sorunlar devam etmektedir. Türk ve Müslüman azınlıklar, komünist rejim sırasında kısıtlanmış haklarını geri kazanma çabası içindedir ve bu süreç 1990'dan bugüne sürmektedir. 1989 sonlarında, isimleri zorla değiştirilmiş Türk ve Müslümanlar, bu isimleri değiştirmek için ülke çapında demokratik gösteriler düzenlemiştir, bu da uluslararası alanda dikkat çekmiştir. Bulgaristan hükümeti bazı yasal adımlar atmış olmasına rağmen, "Bulgar-Slav" isimlerinin resmi kayıtlarda tutulması süregelen bir problemi temsil etmektedir.²⁴¹

1909 İstanbul Antlaşması ile resmîyet kazanan Bulgaristan Başmüftülüğü,, ülkenin Türk ve Müslüman topluluklarının idaresi açısından merkezi bir öneme sahiptir. Bu kuruluş,

²³⁹Bulgaristan'ın tarihsel göç politikası, Türk ve Müslüman azınlığın Türkiye-Bulgaristan ilişkilerinde etkili olmasını engellemeyi hedeflemiştir. Bu politika, azınlığın potansiyel etkisini azaltarak Bulgaristan'ın iç politikasını homojenleştirme amacını da taşımaktadır. Ayrıca, azınlığı göç ettirme siyaseti Bulgar siyasi elitlerinin algılarındaki "Kıbrıs Sendromu" etkisini yansıtmaktadır.

²⁴⁰ Rossen V. Vassilev, Post-Communist Bulgaria's Ethnopolitics, The Global Review of Ethnopolitics Vol. 1, No. 2, December 2001, s. 37-53.

²⁴¹ Emin Atasoy, Bizden olan Ötekiler Asimilasyon Kıskaçında Bulgaristan Türkleri, MKM Yayıncılık, Bursa, 2011, s. 241-276.

komünizmin hüküm sürdüğü dönemlerde ciddi baskılara uğramış ve demokrasiye geçiş döneminde de çeşitli zorluklarla karşı karşıya kalmıştır.²⁴² Bulgaristan'da, sol hükümetler ve sosyalist kökenli bazı Cumhurbaşkanları, Başmüftülüğü bir siyasi mesele olarak değerlendirmektedirler. Sosyalistler ve aşırı sağcı partiler, ülkenin Avrupa Birliği ile entegrasyon süreci ve demokratikleşme çabalarına karşın, özerk bir yapıda olan Başmüftülük kurumunu devletin daha sıkı bir kontrolü altına almayı hedeflemektedirler. Bulgaristan'da uygulanan hükümet politikaları, komünist dönemin uygulamalarını yansıtan özellikler taşımaktadır. Bu bağlamda, Suriye'de eğitim almış eski başmüftülerden Nedim Gencev'in, devlet içerisinde halen önemli bir konumda bulunması ve Başmüftülük ile ilgili olaylarda etkin bir rol üstlenmesi, geçmişten günümüze süregelen politik bir tutarlılığı işaret etmektedir.²⁴³

Bulgaristan'daki hükümetler, ülkedeki Müslüman azınlığın kurumsal idaresini sağlama amacıyla Başmüftülük kurumunu stratejik bir pozisyonda değerlendirmiştir. Bu durum göz önünde bulundurulduğunda, Bulgaristan hükümetlerinin Müslüman azınlığın dini ve sosyal yaşamını daraltıcı yasalar ve düzenlemeler oluşturması, gelecekte Türkiye ile Bulgaristan arasındaki ilişkilerde yeni problemler konuların ortaya çıkma ihtimalini barındırmaktadır.²⁴⁴

Bulgaristan ve Yunanistan'ın azınlık ve müftülük konularındaki politikaları arasında dikkate değer paralellikler bulunmaktadır, bu paralellikler özellikle "Türk azınlığın varlığının inkarı" ve "atanmış müftüler ile seçilmiş müftüler arasındaki ikilem" gibi temalar üzerinde yoğunlaşmaktadır. İki ülke de milliyetçi bir perspektiften hareket ederek politikalarını, "ülkede sadece Bulgar veya Yunan Müslümanları'nın bulunduğu" iddiası üzerine kurmuştur. Yunanistan, müftülük meselesinde yalnızca devletin atadığı müftülere yetki verirken, dönemselsel olarak Bulgaristan'ın bu hususta Yunanistan'ın metodolojisini taklit ettiği gözlemlenmektedir. Bu stratejiler, Türk ve Müslüman azınlıkların sosyal,

²⁴² Bulgaristan Başmüftülüğü Tarihçesi, <https://grandmufti.bg/tr/za-nas-6/istoriya.html> (Erişim Tarihi: 11.11.2023)

²⁴³ Shabanali Ahmed Durmush, Bulgaristan'da İslami Akımlar, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2021, s. 62-69.

²⁴⁴ İsmail Cambazov, Bulgaristan'da Başmüftülük Tarihi (1944-2012), Cilt 2, Bulgaristan Müslümanları Başmüftülüğü Yayınları, 2013, Sofya, s. 103-109 ve 163-169.

kültürel ve siyasal anlamda bir bölünmüşlüğe maruz bırakılarak Türkiye'nin etki alanından çıkarılması hedefini taşımaktadır.²⁴⁵

Başmüftü ve bölge müftülerinin atama konusu BKP Politbüronun izni ile gerçekleşirken demokrasiye geçiş ile birlikte Başmüftülük içerisinde demokrasi dönemine uygun yeni gelişmeler yaşanmıştır. Bu süreçte süreci Bulgaristan'da birçok kurumu kendini yenileme fırsatı vermiştir. Bu süreç demokratikleşme, insan hakları ve azınlıklar bağlamında yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. 10 Şubat 1992'de görevden alınan Nedim Gencev yerine Başbakanlık Mezahip Müdürlüğü geçici olarak Başmüftülüğü idare etmek, yeni Başmüftülük seçimini düzenlemek için Üçlü Komisyon oluşturmuştur.²⁴⁶ Bulgar Komünist Partisinin gücünü yitirmesiyle Başmüftülük içerisinde yenilik taraftarı bir grup imam, Üçlü Komisyonun yönlendirmesiyle Türk ve Müslüman toplumunun taleplerini yeni döneme uygun bir şekilde ortaya koymuştur. Üçlü Komisyon 7 ay içerisinde ulusal çapta bir kongre tertip etmiştir.

Demokratik yöntemlerle 19 Eylül 1992'de gerçekleşen Bulgaristan Müslümanları Milli Konferansında Kırcaali Bölge Müftüsü Fikri Salih, Başmüftü olarak seçilmiş olup kısa sürede tescil edilebilmiştir.²⁴⁷ Yeni anayasanın yazılması sonrasında 1992 yılı demokratikleşme eğilimlerinin güçlü olduğu bir yıl olarak tarihe geçirmiştir. Bu süreçte devletin tüm kurumlarında yeni devlet modeline uygun daha özgürlükçü bir kimlik süreci başlamıştı. Demokratik yöntemlerin bir sorun çözme mekanizması olarak algılandığı bu süreç, Cumhurbaşkanı Jelyu Jeleu'nin olumlu yaklaşımlarının yanı sıra Bulgaristan'ın geçmişten gelen antidemokratik devlet algısının dönüştüğü bir dönemin başlangıcı olarak önemlidir. Bu süreçte Komünist rejimin son Başmüftüsü sıfatıyla Nedim Gencev, Bulgaristan Müslümanları Ulusal Kongresinde alınan kararlara mahkeme yoluyla itiraz etmiş ve Adalet Bakanlığı da bu talebi reddetmiştir.²⁴⁸ Siyasi konjonktürün belirleyiciliği

²⁴⁵ Mustafa Aliş, "Bulgaristan Müslümanlarının Dini Yapılanması ve Sorunları", Balkanlarda Gelecek Tasavvuru: Kültür, Örgütlenme, Siyaset ve İşbirliği Alanları, İHH Araştırma Yayınlar Birimi, İstanbul, 2008, s.35-43.

²⁴⁶ BKP'nin atadığı son Başmüftü görevini yürüten Nedim Gencev (1988-1991), "Yeniden Doğuş Sürecini" açıktan desteklemesi ve komünist ideolojiye bağlılığı nedeniyle ülkedeki Türk ve Müslüman ahalî tarafından benimsenmemektedir. Demokrasi döneminde ayrıca komünist dönemde devletin Gizli Servisine bağlı olarak çalıştığı ortaya çıkarılmıştır. Bu nedenlerden dolayı Nedim Gencev'in bölücü müftülük faaliyetleri ülkedeki Türk ve Müslüman azınlık tarafından desteklenmemektedir.

²⁴⁷ Bulgaristan Müslümanları Ulusal Kongresinin 19 Eylül 1992'de aldığı kararlar Bulgaristan Başbakanlığa bağlı Din İşleri Müdürlüğüne resmi olarak onaylanmıştır.

²⁴⁸ Bulgaristan Başmüftülüğü Tarihçesi, <https://grandmufti.bg/tr/za-nas-6/istoriya.html>, (Erişim Tarihi: 10.08.2023)

bir hayli fazladır. Koalisyon ve seçimlerin sıklıkla tekrarlandığı durumlar Başmüftülük kurumunun teşkilat yapısını etkilemiştir.

Nedim Gencev, 2 yıl içerisinde 2 Kasım 1994 tarihinde Sofya’da Bulgaristan Müslümanlarını temsilen yeni bir kongre düzenlemiş olup, bu kongre de alınan kararları Başbakanlığa bağlı Din İşleri Müdürlüğüne teslim etmiştir. Bulgaristan Sosyalist Partisinin 18 Aralık seçimlerini %43,50 oy oranı 125 sandalye kazanarak kazanması siyasi konjonktürün bir daha değişmesini sağladı. BSP tek başına hükümet kurması, sol ve komünist ideolojinin ülke tabanındaki gücünü gösterdi. Bu durum Bulgaristan’daki geçiş sürecinin yavaş gerçekleşmesinin en önemli olarak görülürken kurumsal yenilenmenin zorluklarını da göstermektedir. BKP siyasal mirasını taşıyan BSP’nin yeni Başbakanı Jan Videnov, Din İşleri Müdürlüğüne verdiği talimatla Başmüftü Fikri Sali Efendi’yi görevden kanunsuz bir şekilde uzaklaştırmıştır. 23 Şubat 1995 tarihinde BSP iktidarı dönemi içerisinde Nedim Gencev’in gerçekleştirdiği kongre tescil edilerek, siyasal olarak iki başlı müftülük sorunu ortaya çıkarılmıştır. Bu suni sorun Bulgaristan Müslümanlarının en önemli meselelerinden biri olarak zaman zaman sosyalist ve ulusalcı odaklar tarafından Bulgaristan’daki Türk ve Müslüman azınlığın birlik ve beraberliğine yönelik olarak kullanılmak istenmektedir.²⁴⁹

Bulgaristan'daki Türk ve Müslüman azınlıkların karşılaştığı “vakıf malları meselesi”, Türkiye'nin Balkanlar'daki tarihsel mirasını koruma bağlamında önem taşımaktadır. Binlerce Osmanlı dönemine ait tarihi yapı, Bulgaristan sınırları içinde bulunmakta ve bunların büyük bir kısmı ihmal edilmiş durumda veya amaç dışı kullanılmaktadır. Bu yapıların muhafazası ve gelecek nesillere aktarılması, Türk ve Müslüman kimliğinin Balkanlar'daki varlığının sürdürülmesi açısından Türkiye için kritik bir mesele olarak kabul edilmektedir. Bazı tarihi eserler Türkiye'nin girişimleriyle restorasyon çalışmalarına tabi tutulmuş olmasına rağmen, Bulgaristan hükümetlerinin bu konuda gereken adımları atmaktan kaçınması ve hukuki engeller oluşturmaları sorunun devam etmesine yol açmaktadır.²⁵⁰ Bu bağlamda ele alındığında, Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA) ve Yunus Emre Enstitüsü gibi Türkiye'nin kültürel ve kalkınma odaklı kurumlarının Bulgaristan'da merkez veya şube açma konusundaki zorluklarının

²⁴⁹ Basri Zilabid Çalışkan, Bulgaristan’da İslam (1878-2018), İnkılab Basım Yayın, İstanbul, 2019, s.90-93.

²⁵⁰ Stara Zagora’da “Eski Cami” bugün Dinlerarası Müze olarak kapılarını açtı., <https://bnr.bg/tr/post/100440543>, (Erişim Tarihi: 11.11.2023)

nedenleri daha açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Diğer Balkan ülkeleri ile mukayese edildiğinde, Bulgaristan'da kamu diplomasisi ve kültürel politikaların icrası alanında Türkiye'nin karşılaştığı zorluklar dikkate değer bir şekilde öne çıkmaktadır. Bu durum, Bulgaristan'daki mevcut politik ve hukuki engellerin, Türkiye'nin bölgedeki etkinliğini ve kültürel yayılımını kısıtladığına işaret etmektedir.

Türkiye, uzun tarihsel bağlamda Balkan coğrafyasıyla sürdürdüğü “teopolitik” ilişkilerin bir uzantısı olarak, İstanbul'daki Bulgar Kiliselerine ait taşınmazlar ve arazilerin iadesini gerçekleştirdi. Ancak, bu jestin mukabilinde Bulgaristan'dan, az sayıda cami ve tarihi yapının restorasyonuna onay vermekten öteye gidilmiş somut bir adım atılmamıştır. Bulgaristan'ın yargı mekanizmaları, Osmanlı döneminden kalma Vakıf Mallarının restorasyonu ve mülkiyet iadesi hususlarında siyasi boyutlu kararlar vermeye devam etmektedir. Özellikle, Başmüftülük tarafından vakıf mallarının iadesi amacıyla açılan davalarda, Bulgar mahkemelerinin siyasi saiklerle süreci sekteye uğratma veya askıya alma eğilimi belirginleşmiştir. Bu tutum, Türkiye ile Bulgaristan arasındaki kültürel mirasın muhafaza edilmesi ve onarılması amacıyla yürütülen iş birliği çabalarına ciddi manada engel teşkil etmektedir.²⁵¹

Bulgaristan'daki Vakıf Mallarına yönelik olarak izlenen mütekabiliyet ilkesine dayalı politikaların Bulgaristan nezdinde tam karşılık bulmadığı görülmektedir. Osmanlı dönemine ait Türk algısının Rusofil ve milliyetçi gruplar tarafından olumsuz olarak yeniden canlandırılması kamyonunu etkilemektedir. Bu algıları dönüştürmeyi hedefleyen Türkiye, teopolitik ve karşılıklı yarar prensiplerine uygun adımlar atmıştır. Bu çerçevede, İstanbul'da bir Bulgar kilisesinin restorasyonunu tamamlayıp Bulgar cemaatine iadesi, Türkiye'nin Balkanlar'a yönelik teopolitik stratejisinin bir parçası olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca, Türkiye'nin bu hamleleri, İstanbul'u Balkanlar'ın teopolitik bir merkezine dönüştürme çabaları ve kültürel diplomasi alanında yenilikçi adımlar olarak nitelendirilmektedir. AK Parti liderliğindeki Türkiye'nin Balkan politikası, 'ortak tarihsel miras' kavramını pozitif bir perspektifle ele almayı ve bu mirası diplomatik ilişkilerde etkin bir şekilde kullanmayı hedeflemektedir.²⁵²

²⁵¹ Kırcalı Medrese Davası, <https://www.yenisafak.com/dunya/kircaali-medresesi-davasi-basladi-594728>, (Erişim Tarihi: 10.05.2023)

²⁵² Türkiye'nin bu hamlesi sadece Bulgaristan'a yönelik bir adım olmayıp, İstanbul'u Balkanlar nezdinde teopolitik bir merkez kılacak stratejik bir adım olarak konumlandırabilecek özelliklere ve tarihsel derinliği sahiptir., “Demir Kilisesinin Açılışı”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/88998/cumhurbaskani-erdogan-restore-edilen-demir-kilisenin-acilis-torenine-katildi.html> (Erişim Tarihi: 10.05.2023)

Bulgaristan'daki Türk ve Müslüman azınlığın siyasal, sosyal ve ekonomik sorunlarının analizi, dönemsel ve konjonktürel faktörlerin dikkate alınmasını gerektirir. Azınlık grupların siyasal ve dini teşkilatlanması, kendi hak ve özgürlüklerini koruma amacıyla politik alanda aktif rol almaları, Türkiye'nin Balkan politikasında önemli bir unsur teşkil etmektedir. Bununla birlikte, azınlıkların siyasal ve sosyal entegrasyonu, Balkanlar'daki istikrar ve barış süreci açısından hayati önem taşımaktadır.²⁵³

Bulgaristan'da azınlıkların karşılaştığı siyasal ve sosyal sorunlar, Türk azınlığının anayasal olarak tanınmaması ve Türkçe'nin kamusal alanda kısıtlanması gibi temel konuların yanı sıra, son yıllarda artan milliyetçi ve aşırı sağ akımların Türkofobi ve İslamofobi içeren eylemlerinin de dikkat çekici bir şekilde artmasıyla daha da karmaşık bir hal almaktadır.²⁵⁴ Sofya Merkez Banyabaşı Camii'ne yönelik saldırıları organize eden ATAKA Partisi, Bulgaristan'daki Rusya yanlısı siyaseti şekillendiren bir oluşum olarak öne çıkmıştır. Ancak, aynı zamanda ülkenin ulusal güvenliği açısından tehlikeli bir potansiyel taşımaktadır. Bu parti, kuruluşundan bu yana Türk ve Müslüman karşıtlığı üzerinden siyaset yapmakta ve etnik gerilimlerin artmasına neden olmaktadır.²⁵⁵

Bulgaristan'ın AB'ye üyeliği sürecinde Ulusal Azınlıkların Korunmasına dair imzaladığı çerçeve sözleşmesine uyumlu hareket etmediği görülmektedir. Çerçeve Sözleşmesinin ana amacı olan azınlıkların kültürlerini ve kimliklerini muhafaza edilmesine yönelik uygun koşulların oluşturulması, Bulgaristan tarafından AB üyeliğine rağmen ötelenmektedir. Yasal çerçeve ve maddi imkanlar olmasına rağmen Bulgaristan'da Türkçe Radyo ve TV kanalının olmaması AB tarafından eleştirilmemektedir. Bulgaristan'da Türkçe medya organlarının olmaması, Türkiye'nin etkin politikalarına rağmen bölgenin konjonktürü ve küresel aktörlerin bölgeye yönelik politikaları nedeniyle ülkedeki sorunların ve krizlerin çözümünü ertelemektedir. Bu durum, çözüm arayışlarını engelleyerek sorunların derinleşmesine neden olmaktadır.²⁵⁶

²⁵³ Kader Özlem, Türkiye'nin Balkan Türkleri Politikası (1991-2014), Dora Yayınları, Bursa, 2016, s.115-128.

²⁵⁴ Türkiye'nin Balkan politikası bağlamında geleceğe dönük stratejilerin belirlenebilmesi için Bulgaristan ve Balkanlar'da aşırı sağ ve milliyetçi unsurları destekleyen yapıların tasfiyesi için liberal ve demokratik yapılarla işbirliğine gitmesi gerekmektedir. Bu yaklaşım bölgedeki istikrarın sağlanması ve uzlaşmanın güçlendirilmesi açısından stratejik bir bakışı ifade etmektedir.

²⁵⁵ "Sofya Banyabaşı Camisi'ne yapılan saldırı 5. yılında şiddetle kınandı.", Kırcalı Haber, https://kircaalihaber.com/?pid=3&id_news=17239 (Erişim Tarihi: 11.5.2023)

²⁵⁶ Ulusal Azınlıkların Korunmasına Dair Çerçeve Sözleşmesi, <https://www.coe.int/tr/web/impact-convention-human-rights/framework-convention-for-the-protection-of-national-minorities#/Bulgaria>, (Erişim Tarihi: 11.11.2023)

Ülkedeki Türk ve Müslüman azınlığın başlıca sorunlarını şu ana başlıklar altında bir araya getirebiliriz: ²⁵⁷

- Azınlığa yönelik işlenen suçlar. (Komünist rejim dönemi)
- Anayasa’da düzlemde kısıtlamalar.
- Müftülük Sorunu.
- Vakıf Mallarının iadesi konusunda çıkan sorunlar.
- Ekonomik eşitsizlikler ve Avrupa’ya güncel göç konusu.
- Türkçe eğitim, kimlik ve kültürel konuların sorun haline getirilmesi.
- Hristiyanlaştırma ve din değiştirmeye yönelik propagandalar. ²⁵⁸
- Türkofofi içeren eylemler.
- İslamafobi içeren eylemler. ²⁵⁹
- Azınlıkların siyasal alanda parti kurması önündeki engeller. ²⁶⁰
- Kamuya alımlarda “ayrımcılık” hadiseleri.
- Dönemsel krizler (Seçim dönemleri) ²⁶¹

Bulgaristan’daki azınlık sorunları bağlamında postkomünist döneme dair genel bir değerlendirme yapacak olursak; azınlıklar Soğuk Savaş sonrası yaşadığı siyasal, toplumsal ve ekonomik dönüşüm sürecine hazırlıksız yakalanmıştır. Politik anlamda ve demokrasi kültürünün olgunlaşmamasının yanı sıra psikolojik olarak Türk ve Müslüman azınlık bu geçiş sürecine hazır değildi. Komünist dönem içerisinde tüm dini grupların ve azınlıkların baskı altında olduğu düşünülürse postkomünist dönemde oluşan yeni anayasal düzende demokratik değişim ve hakların teslimi hususunda tüm kesimler bir

²⁵⁷ Hüseyin Alptekin, İdlir Lika vd., *Bulgaristan Türklerinin Kültürel, Ekonomik ve Siyasi Sorunları Talepleri, Çözüm Önerileri*, SETA Yayınları, İstanbul, 2020, s.17-44.

²⁵⁸ Mustafa Aliş, “*Bulgaristan Müslümanlarının Dini Yapılanması ve Sorunları*”, *Balkanlarda Gelecek Tasavvuru: Kültür, Örgütlenme, Siyaset ve İşbirliği Alanları*, İHH Araştırma Yayınlar Birimi, İstanbul, 2008, s.39-40.

²⁵⁹ Aziz Nazmi Şakir, “*Bulgaria*”, *European Islamophobia Report 2019*, (Editör: Enes Bayraklı ve Farid Hafez), SETA Yayınları, İstanbul, s.161-182.

²⁶⁰ Bulgaristan DOST Partisinin tescil sürecinde çıkan zorluklar, azınlıkların siyasal alanda yaşam alanlarına diğer kurumların nasıl müdahil olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Parti isminin Türkçe olduğu gerekçesiyle, Sofya Şehir Mahkemesi tarafından resmi kayıt başvurusu kabul edilmemiştir. Bu süreci üst mahkemeye taşıyan DOST Partisi, resmi olarak gecikmeli olarak tescillenmiştir., Bulgaristan’da DOST Partisi’ne Türkçe engeli, <https://www.trthaber.com/haber/dunya/bulgaristanda-dost-partisine-turkce-engeli-260110.html>, (Erişim Tarihi: 11.11.2023)

²⁶¹ Bulgarian election commission bans showing of Mestan’s DOST video because of Turkish sub-titles, <https://sofiaglobe.com/2017/03/13/bulgarian-election-commission-bans-showing-of-mestans-dost-video-because-of-turkish-sub-titles/>, (Erişim Tarihi: 11.11.2023)

beklenti içerisindeydi. Tüm bu beklentiler, azınlıkların anayasal düzeyde tanınmamasıyla mecliste yeni tartışmalara kapı aralamıştır.²⁶²

Yuvarlak masa ve yeni anayasa süreci toplumun tüm kesimleri ile tartışmaya açılmamıştır. Dar bir elit grup içerisinde devletin gelecek siyasi yapısı inşa edilmiştir. Bu durum politbüro hegemonyasında sınırlı bir demokrasi örneğini göstermektedir. Yuvarlak masa süreci ve yeni anayasa sürecinde azınlıkların görmezden gelinmesi bilinçli bir iç politika tavrı olarak okunabilir. Bu süre zarfında demokrat ve liberal kişiliği ile tanınan Jelyu Jeleu, azınlıkların temsili konusunda ısrar etmesine rağmen Bulgaristan Sosyalist Partisinin tepkisiyle geri adım atmak zorunda kalmıştır. Azınlık sorunlarının çözülmemesi noktasında BSP'nin tavrı zaman içerisinde belirleyici olmuştur. 90 sonrasında toplumsal beklentilerin siyasal temsil ile çözüldüğü algısı gerçeklikten uzaktadır. Azınlıkların meclisteki temsili AB ve NATO üyelik süreçlerine rağmen sorunların çözümünde etkili olamamaktadır.²⁶³

Geçiş sürecinin planlandığı Yuvarlak Masada hem de yeni anayasanın yazılması sürecinde ülkedeki Türk ve Müslüman azınlık istediği hak ve özgürlükleri kısmen alabilmiştir. Diğer azınlık ve dini gruplar (Yahudi, Ermeni ve Hristiyanlar) komünist dönemde rejim tarafından el konulan vakıf mallarına kolaylıkla geri iade alabilirken, Türk ve Müslüman azınlık mahkeme süreçleriyle uğraşmaktadır. Bu yönüyle Türk ve Müslüman azınlığın vakıf malları meselesi güncel bir sorun olarak kenarda beklemektedir. Bulgaristan genelinde vakıf mallarının geri alınma stratejisi belgesi oluşturulması elzemdir. Bu konuda genel beklenti Bulgaristan Başmüftüğü'nün girişimi ile Vakıf Mallarının tek bir mahkeme kararı ile Müslümanlara iade sürecinin başlatılmasıdır. Mevcut durumda her bir vakıf malının iadesi için ayrı bir dava açılmaktadır. Bu dava süreçlerine yerel yönetimlerin yanı sıra bakanlıkların da devreye girmesi ile karmaşık bir hal almaktadır. Bazı vakıf malları açık artırma ile satılırken, bazıları ise Bulgaristan Kültür Bakanlığına devredilmektedir. Bu bağlamda Vakıf Malları konusu, Türkiye-Bulgaristan ilişkilerinde önemli başlıklardan biri olarak güncelliğini korumaktadır.²⁶⁴ Örneğin Karlova Kurşun Camii, Kültür Bakanlığınca arkeoloji müzesine dönüştürülmüştür. Bu durum bir diğer yandan AB hukuku bağlamına ikilemler

²⁶² İbrahim Tatarlı, İnsan, Ulus ve Azınlıklar Hakları, Avrasya Yayınları, Sofya, 2009, s.262-265.

²⁶³ Vahit Sadal, Bulgaristan Türkleri ve Siyasal Hayata Katılım, Çizgi Kitabevi, İstanbul, s. 243-255.

²⁶⁴ Selim Çapar ve Mehmet Koca, "Türkiye-Bulgaristan İlişkileri", Editör: Hasan Acar, Türkiye-Balkan Devletleri İlişkileri, Nobel Yayıncılık, Ankara, 2023, s.10.

oluşturmaktadır. Ayrıca AB üyesi olan bir ülkede temel inanç özgürlüklerinin bu denli sorunlu hale getirilmesi, azınlığın AB'ye olan güvenini de sarsmaktadır.²⁶⁵

Bulgaristan'daki Türk ve Müslüman azınlığı yakından ilgilendiren bir diğer konu olarak 2018 yılında Bulgaristan'da kabul edilen Dinler Yasası, ülkedeki dini kurumlar ve cemaatler üzerinde önemli düzenlemeler içermektedir. Bu yasanın revize edilmesindeki temel motivasyonlar arasında siyasi dinamikler ve uluslararası ilişkilerde yaşanan gerginlikler öne çıkmaktadır. Özellikle Türkiye ve Rusya arasında yaşanan siyasi gerilimler, Bulgar siyasi arenası üzerinde dolaylı etkiler yaratmış ve bu durum, 2018 Dinler Yasası'nın şekillenmesinde belirleyici olmuştur.²⁶⁶ HÖH, bu süreçte öne çıkan siyasi aktörlerden biri olarak, yasanın revize edilmesinde etkin bir rol oynamıştır. Yasa, Bulgaristan'daki dini kurumların finansmanı ve yabancı yardımların denetimi gibi konulara yeni düzenlemeler getirmiştir. Özellikle, genel nüfusun %1'ini aşan dini cemaatlere devlet tarafından yıllık mali destek sağlanması öngörülmüştür; bu düzenleme yalnızca Bulgar Ortodoks Kilisesi ve Müslüman Başmüftülüğü gibi büyük dini kurumları kapsamaktadır. Ayrıca, yurtdışından gelen anonim ve bildirilmemiş yardımların kesilmesi ve bu yardımların daha sıkı bir devlet kontrolüne tabi tutulması yasanın bir diğer önemli maddesi olarak belirtilmiştir. Sonuç olarak, 2018 Dinler Yasası, Bulgaristan'daki dini hayat üzerinde devletin etkisinin artırılmasına yönelik bir adım olarak değerlendirilebilir. Bu yasanın kabulü, özellikle Hristiyanlar ve Müslümanlar başta olmak üzere çeşitli dini gruplar arasında eleştirel tepkilere neden olmuştur. Yasanın getirdiği düzenlemeler, devletin dini kurumlar üzerindeki müdahale kapasitesini genişletmiş ve bu durum, dini özgürlüklerin kısıtlanması olarak algılanmıştır. Bu yasanın uzun vadedeki etkileri, özellikle siyasi ve dini kesişim noktalarında daha belirgin hale gelecektir.²⁶⁷

2.5. Balkanların Siyasal Dönüşümü ve Bulgaristan

Balkanlar, tüm çeşitliliğiyle Asya ve Avrupa arasında köprü konumunu yüzyıllar boyunca koruyan bir bölgedir. Bu bölge Adriyatik, Ege Denizi ve Karadeniz ile çevrelenmiş,

²⁶⁵Karlovo'daki Kurşun Camii arkeolojik eserlerin sergileneceği bir galeriye dönüştürülecek, <https://kircaalihaber.com/bulgaristan/karlovodaki-kursun-camii-arkeolojik-eserlerin-sergilenecegi-bir-galeriye-donusturulecek->, (Erişim Tarihi: 11.11.2023)

²⁶⁶ 2018 Dinler Kanunu, <https://www.parliament.bg/bg/bills/ID/14489> (Erişim Tarihi: 22.04.2024)

²⁶⁷ Shabanali Ahmed Durmush, Bulgaristan'da İslami Akımlar, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2021, s. 69-71.

uluslararası bir geçiş ve kavşak noktasıdır. Her yönüyle stratejik olan Balkanlar, etnik ve dinsel çeşitliliğe sahiptir. Balkanlar, aynı zamanda jeostratejik ve jeopolitik olarak Avrupa, Kafkaslar ve Ortadoğu arasında kültür ve medeniyetin yanı sıra ticaret ve enerjinin de aktarım merkezlerinden biridir.²⁶⁸ Balkanlar aynı zamanda dünyanın en eski yerleşim yerlerine sahip olan bir bölgedir.

Balkanlar küresel siyasal sistem içerisinde büyük güçlerin yayılım alanı olarak dikkat çekerken aynı zamanda insan kaynağı ile dünya tarihinin şekillenmesinde önemli roller oynamıştır. Uluslararası sistem içerisinde Balkanlar, medeniyetlerin ve kültürlerin tam kesişim noktasında bulunmaktadır.²⁶⁹ Bu bağlamda Tarihçi Andrew B. Wachtel, Balkanları tanımlarken Antik Yunan ve Roma, Bizans İmparatorluğu, Katolik Avrupa ve Osmanlı Devleti kültürlerinin birbiriyle karşılaştığı çok katmanlı yerel bir medeniyet olarak ifade etmektedir. Bu medeniyetler arasında kültürel, siyasal ve sosyolojik olarak bir aktarım noktasına dönüşen Balkanlar, dünya siyasi tarihine etki eden hadiseleri içerisinden çıkarmıştır.²⁷⁰ Ayrıca bölgesel alt sistem bağlamında Balkanlar Avrupa'nın en savunmasız giriş noktalarından biri olarak dikkat çekmektedir. Siyasal dönüşümlerin uluslararası sistemle uyumlu olarak yaşandığı Balkanlar'da Soğuk Savaş sonrası post-komünist dönüşüm süreci yaşanmıştır.

Tarih boyunca bu coğrafyanın birçok devletin yayılma alanına dönüştüğü görülmüştür. Bölgede yükselen ulus-devlet inşası süreçleri çoğu kez yayılmacı güçler tarafından kullanılmak istenmiştir. II. Dünya Savaşı sırasında Balkanların büyük bir kısmı kısa süreliğine Hitler Almanyası tarafından işgal edilmiştir. Savaşın seyri değişince SSCB bölgeye yerleşmeye başlamıştır. Bulgaristan her iki güçle ittifaka giren nadir ülkelerden bir olarak dikkat çekmektedir. Bulgaristan'ın devlet aklı savaşdaki güç değişimini iyi analiz etmiştir. Soğuk Savaş döneminde ise Bulgaristan elitleri bölgede nüfuz alanı yükselen SSCB ile uyumlu politikalar oluşturmuştur.²⁷¹

Soğuk Savaş sonrası kurulan Yalta düzeninde Balkanlar'da Sosyalist Bloğun ağırlığı hissedilmekteydi. Yugoslavya kendine özgü bir modelle Sovyetler Birliğinden farklılaşsa

²⁶⁸ Vassilis K. Fouskas, Balkanlar Ortadoğu Kafkasya (Soğuk Savaş Sonrası ABD Politikaları), Tercüme: Ali Çakıroğlu, Aykırı Yayınları, Şubat, 2004, İstanbul, s. 14-38.

²⁶⁹ William M. Sloane, Bir Tarih Laboratuvarı Balkanlar, Çeviren: Sibel Özbudun, Süreç Yayıncılık, İstanbul, 1987, s.9-11.

²⁷⁰ Andrew Baruch Wachtel, Balkanlar Tarihi, Çeviri: Emre Can Petek, İnkılap Kitabevi, 2022, İstanbul, s. 16-21.

²⁷¹ R.J. Crampton, İkinci Dünya Savaşı'ndan Sonra Balkanlar, (Çeviren: Emel Kurt), Yayın Odası Yayınları, İstanbul, 2007, s.49-61.

da ideolojik olarak aynı tezleri savunmaktaydı. Balkanlar'daki güç dengesi Soğuk Savaş sırasında sosyalist bloğun lehineydi. Sovyetler Birliği, II. Dünya Savaşını galip devletlerarasında tamamlayarak, komünizmin Balkanlar'da yayılmasına ön ayak oldu. Soğuk Savaş döneminde Balkanlarda komünizm hızla yayılmıştır. Sovyetler Birliği, Balkanlarda komünist sistemi güç ve itaat ekseninde kabul ettirmiştir. Ayrıca Balkanlar'ın nüfus yapısı Rusların bölgedeki etkinliğini de artıran bir faktördü. Bu bağlamda Soğuk Savaş süresince Balkanlara “Panslavizm ve Sosyalizm” üzerinden ideolojik bir aktarım söz konusuydu. Tüm bu süreç içerisinde SSCB, Balkanlar'da yaşayan halklara kendini bir “rol-model” olarak sunmaktaydı.²⁷²

Bölgedeki çatışmalar, I. ve II. dünya Savaşlarının ardından oluşan güç dengesi ile sessiz bir döneme girmiştir. Soğuk Savaş döneminde Balkan coğrafyasında bir çatışma yaşanmamıştır. Sovyetler Birliği ve İngiltere kendi arasında Balkan coğrafyasını “Yüzdeler Antlaşması” ile paylaşmıştı. Bu paylaşımında Sovyetler Birliği, Balkanlar'da adeta hegemonyasını ilan etmişti. Balkanlar, Soğuk Savaş süresince ABD'nin nüfuz edemediği bir coğrafyaydı. Sovyetlerin bölgede hâkim olduğu süre boyunca Varşova Paktı, bölgenin güvenliğini sağlamaktaydı SSCB, Soğuk Savaş süresince Yugoslavya ile bazı sorunlar yaşasa da bölgede sözü geçen tek aktör konumundaydı.²⁷³

Balkan devletleri içerisinde Yugoslavya kendi içerisinde barındırdığı etnik ve dinsel topluluklar ile diğer devletlerden farklı bir konumdaydı. Soğuk Savaş sürecinde Yugoslavya'nın lideri Tito Sovyetler Birliği ile mesafeli bir siyaset yürütmekteydi. Soğuk Savaş süresince ABD tarafından, Yugoslavya'nın SSCB'ye muhalefet etme siyasetini önemsediği görülmektedir. Bu bağlamda ABD'nin Yugoslavya-Sovyetler Birliği arasında oluşan gerilimlerden faydalanmak için “Balkan İttifakı” gibi projeleri masada tuttuğu bilinmektedir. Yunanistan ve Türkiye'nin NATO'ya 1952 yılında alınması ile birlikte, Sovyet – ABD çekişmesi bölgede kutuplaşmayı hızlandırmıştır. Yunanistan ve Türkiye'nin NATO'ya alınması; ABD'nin Balkan politikasında hem Ege hem de Karadeniz üzerinden Sovyetlerin Balkanlar'da çevrelendiği mesajını vermektedir. Sonuç olarak Soğuk Savaşın iki kutuplu yapısı, Balkan coğrafyasının stratejik olarak önemini daha da artırmaktaydı.²⁷⁴

²⁷² Georges Castellan, *Balkanların Tarihi*, (14.-20.Yüzyıl), Milliyet Yayınları, (Çevirmen: Dr. Ayşegül Yarman- Başbuğu), 2.Baskı, Şubat 1995, İstanbul, s.486-493.

²⁷³ Mustafa Işık, *Balkanlar'dan Türkiye'ye Son Büyük Göç Olarak 1989 Göçüne Giden Süreç*, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, 2016, s. 43

²⁷⁴ a.d.e., s. 80

Romanya'nın SSCB ile ilişkileri Bulgaristan-SSCB ilişkilerine göre daha mesafeliydi. Bulgaristan, hem Slav-Ortodoksluk üzerinden hem de ideolojik olarak adeta Sovyetlerin doğal müttefiki ve uzantısı konumundaydı. Bulgaristan'ın NATO ülkesi olan Türkiye ve Yunanistan ile komşu olması, Sovyetlerin nezdinde konumunu daha stratejik bir noktaya çıkarmaktaydı. Romanya'nın tarihten gelen stratejik kültürü ve dış politikası diğer Balkan ülkelerinden ayrılmaktadır.²⁷⁵

1944-1985 yılları arasında Arnavutluk'ta, Enver Hoca'nın liderliğinde komünist bir dönem yaşanmıştır. Soğuk Savaş sırasında, Arnavutluk'un dış politikası sadece sosyalist eğilimlere değil, aynı zamanda "yalnızcılık" olarak adlandırılan bir yaklaşıma da sahipti. Enver Hoca'nın komünist yönetimi, Soğuk Savaş sürecinde müttefikleri hızla değiştirmiştir. Enver Hoca, Tito'nun yayılmacı politikaları nedeniyle Yugoslavya Federasyonu ile devam eden iyi ilişkileri dondurmıştır. Arnavutluk, dış politikasında önce SSCB ile yakınlaşmaya başlamış, ancak bu süreç devamlılık göstermemiştir. Enver Hoca, Sovyetlerle ilişkisini 1961 yılına kadar sürdürmüştü, ancak Nikita Kruşçev döneminde fikri ayrılıklar nedeniyle bu yakınlık sona ermiştir.²⁷⁶ Daha sonra Arnavutluk, Çin ile yakınlaşmaya başlamış, ancak Mao'nun ölümüyle birlikte belirsizliğe evrilen ikili ilişkiler nedeniyle Çin'den de uzaklaşmıştır. Çeşitli ittifak denemelerinden sonra 1978'den Soğuk Savaş'ın sonuna kadar Arnavutluk, dış dünyaya kapalı bir "yalnızcılık" politikası izlemiştir.²⁷⁷ Bu veriler ışığında, Soğuk Savaş sürecinde ABD'nin Balkanlar'da Türkiye ve Yunanistan dışında ortak hareket edebileceği hiçbir bölgesel aktör olmamasının nedenleri daha iyi anlaşılmaktadır.²⁷⁸

Genel bir değerlendirme yapılması gerekirse; 1945-1990 arasında Balkanlar özelinde liderlerin dış politika belirleyici olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Ör: Tito, Jivkov, Enver Hoca, Cavuşeşku gibi liderler uydu devlet görünümünde olsalar da Soğuk Savaş sürecinde alınan bölgesel kararlarda söz hakkı sahibidir. Sovyet ideolojisine uygun devlet adamları belirli dönemlerde SSCB ile karşı karşıya gelme riskini göze alabilmiştir. Bu riski alabilen Joseph Tito ve Enver Hoca lider tipolojisi bağlamında Todor Jivkov ve

²⁷⁵ R.J. Crampton, İkinci Dünya Savaşı'ndan Sonra Balkanlar, (Çeviren: Emel Kurt), Yayın Odası Yayınları, İstanbul, 2007, s.69-84.

²⁷⁶ Misha Glenny, Balkanlar 1804-1999 Milliyetçilik, Savaş ve Büyük Güçler (Çevirmen: Mehmet Harmancı), Sabah Kitapları, İstanbul, 2001, s. 448-456.

²⁷⁷ Neven Budak ve Alexei Kalionski, The Cold War (1944-1990), Editör: Christina Koulouri, Center for Democracy and Reconciliation in Southeast Europe (CDRSEE), Selanik, 2016, s.96-98.

²⁷⁸ Nesrin Kenar ve diğerleri, "Balkan Ülkelerinin Dış Politikaları", Balkanlar'da Siyaset, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 2012, s. 170-190.

Çavuşeşku'dan ayrılmaktadır. Bulgaristan'ın SSCB ile dış politikada uyumluluk seviyesi diğer Balkan ülkelerinin çok üzerinde gelişim göstermiştir.²⁷⁹

SSCB'nin çöküşü ile birlikte Balkanlar'daki uydu devletler sosyal, siyasi ve ekonomik, kültürel olarak bir değişim ve dönüşüm sürecine girdiler. Balkan devletlerin ekseriyetinde dış politika olarak AB ve NATO eksenli yaklaşımlar zamanla güç kazandı. Soğuk Savaşın ortamında ideolojiler ve askeri stratejiler devletler arası ilişkileri belirlerken, komünizm fikrinin çöküşü Doğu Avrupa'da ve Balkanlar'da demokrasi arayışına ve liberal yönelişlere neden oldu. Eski Varşova Paktı ülkelerinde yeni ekonomik düzene geçiş için serbest piyasa ekonomisi atılımları meydana geldi. Devletin ekonomiyi tamamen kontrol ettiği bir düzenden serbest piyasa ekonomisine geçmek bir hayli zorlu süreçleri tetikledi. Bu ekonomik ve siyasi yeni süreç her alanda kendini gösterdi. Bu dönüşüm süreçleri Balkan ülkelerin her birinde farklı şekilde cereyan etmiştir.²⁸⁰

Komünist Parti geleneklerinin güçlü olduğu Doğu Avrupa ve Balkanlar'da "nomenklatura" yani Komünist Parti ile güçlü bağlantılara sahip yapılar ve kişiler geçiş sürecine de öncülük etmeye çalıştılar. Bu durum demokrasi bağlamında geçiş süreçlerine negatif etkide bulunmuştur. Aynı zamanda saklı seçilmişler kavramını da bir daha tartışmaya açmıştır. Doğu Avrupa ve Balkanlar'da komünist dönemde devlet istihbaratına çalışan ve suç işleyen kişilerin siyasete katılmaları engellenirken Bulgaristan'da geçiş sürecinde bu öneri kabul görmemiştir.²⁸¹

Balkan ülkelerinin sosyolojileri ve kültürleri birbirine çok yakın olmakla beraber, farklı bazı kültürel unsurlar da mevcuttur. Balkan ülkelerinin tüm ortak geçmişine ve kültüre rağmen bölgedeki dini ve etnik çatışmalar, Yugoslavya'yı dağıtmaya yetmiştir. Yugoslavya'nın uzun federasyon tecrübesi mevcut olmasına rağmen, etnik ve dini gerilimlerin çatışmaya dönüşmesini engelleyememiştir.²⁸²

Bulgaristan, Romanya ve Hırvatistan, AB ve ABD'nin desteğiyle kendi siyasi kültürünü ve ekonomisini kısmen dönüştürmeyi başarmış ülkeler olarak kabul edilmektedir. Bu durum Rusya'nın bölgedeki on yıllık etkinliğinin (1991-2001) tedricen azalması

²⁷⁹ Misha Glenny, Balkanlar 1804-1999 Milliyetçilik, Savaş ve Büyük Güçler (Çevirmen: Mehmet Harmancı), Sabah Kitapları, İstanbul, 2001, s. 475-484.

²⁸⁰ Leslie Holmes, Post Komünizm, Çeviren: Yavuz Alagon, Doruk Yayıncılık, İstanbul, 2002, s. 38-50.

²⁸¹ Yunanistan'da sol gelenek güçlü olsa Komünist Parti, diğer Balkan ülkelerindeki komünist oluşumlar kadar güçlü değildir.

²⁸² Yugoslavya Federasyonu'ndan dağılan ülkelerin kendi iç siyasi kültürlerinin nasıl dönüştürüleceği meselesi, AB ve ABD için Balkanlar'daki öncelikli konulardan biri olmuştur.

yakından ilgilidir. Balkanlar'daki dönüşüm kademeli olarak AB ve NATO'nun beraber hareket etmesiyle işlevsellik kazanmıştır. Sırbistan dâhil olmak üzere tüm Balkan ülkeleri AB ve NATO üyesi olmayı temel siyasal ve askeri hedef olarak belirlemesi çok şeyi anlatmaktadır. Sonuç olarak Balkan ülkeleri, AB ve NATO'yu kendi iç ve dış siyasetlerinde temel sorun çözücü mekanizma ve kurumlar olarak görmektedir.²⁸³

Siyasal, sosyal ve ekonomik olarak Yunanistan dışındaki diğer Balkan ülkelerinin sosyalizm ve komünizm sarmalında yaşadıkları bilinmektedir. Balkanlar'da Soğuk Savaş sürecinde farklı sosyalist yaklaşımlara sahne olsa da genel itibariyle fikri yaklaşım aşırı sol siyaset şeklinde tecessüm etmiştir. Bu durum uluslararası sistemden gelen etkilerin devlet düzeyinde algılanmasında iki kutuplu düzeni pekiştiren bir olgudur. İki kutuplu dünya düzeni sistemik düzeyde Yunanistan'ın batı ittifakına yakınlığı ve Yugoslavya'nın kendine özgü konumu dışında diğer Balkan devletlerinin SSCB çizgisinde birer uydu devlet konumunda olmalarını desteklemektedir. Devletin ideolojik tutumu ve siyaset üretme tarzı SSCB'den birebir kopyalanması lider ortaya çıkış şekillerini Komünist Parti kanallarına yüklemiştir. Daha sonra bu miras Sosyalist oluşumlara aktarılmıştır. Bu durum kitlelerin yönetimini politbüro'nun kararları ile meşrulaştırmıştır. Uluslararası sistemden gelen etkilerin devlet ve liderler düzeyinde algılanması ve icrasında en etkili organ siyasi parti teşkilatları olmuştur. Bu bağlamda Balkanlar'daki dönüşüm hikayesi aynı zamanda Komünist Partilerin dönüşüm hikayesi olarak göz önüne getirilmelidir.²⁸⁴

Balkanlara genel olarak baktığımızda Soğuk Savaş sonrası bir geçiş dönemine girmiştir. Bu geçiş dönemi üç düzlemde; uluslararası sistem, devlet ve lider boyutlarıyla ele alınırsa doğru analizler yapılabilir. Üç düzlemde de dünya siyasetinde büyük değişiklikler meydana gelmiştir. Sistemik etkinin yoğun olduğu 1945-1990 arasında devletlerin iç politikasından ziyade dış koşulların belirleyici olduğu bir dönem yaşanmıştı. Sistemik etkinin çeşitlenmesi ülkelerin dış politikalarını da sirayet etmiştir. 90 sonrası Avrupa ve ABD merkezli dünya görüşünün güç kazandığı bir döneme girilse de ülkelerin dış politikadaki yönelişlerinin çeşitlendiği bir döneme girilmiştir.²⁸⁵ Balkanlar'daki etnik çeşitlilik Soğuk Savaş süresince devletlerin dış politika kararlarını sadece göç ve

²⁸³ Erhan Türbedar, "Güncel Bölgesel Sorunlar ve Gelişmeler", Editör: Mehmet Uğur Ekinci, Balkanlarda Siyaset, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 2020, s. 217-220.

²⁸⁴ Nazif Mandacı, Erdem Özlük ve Fazlı Doğan, "Siyasal ve İdeolojik Yapı", Balkanlar'da Siyaset, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 2012, s. 100-125.

²⁸⁵ İbrahim Kamil, "Soğuk Savaş Sırasında Balkan Devletleri", Soğuk Savaş Sonrası Balkanlar (1990-2015), Editör: İbrahim Kamil, Nobel Yayınları, Şubat 2021, s.3-13.

asimilasyon bağlamında etkilerken 90 sonrası süreçte azınlıkların dış politikaya etkisi sistemik anlamda kolaylaşmıştır. Soğuk Savaş süresince uluslararası sistem Balkanlar'daki azınlıkların sorunlarını devlet düzeyinde örtebiliyorken, postkomünist dönemde başta hak taleplerini, kimlik meselesi ve sınır sorunlarını ön plana çıkarmıştır.

286

Soğuk Savaşın bitimi ile birlikte sosyalist fikriyat zamanla çöküş sürecine girmiş, kitlelerde demokrasi fikri hızla yayılmaya başlamıştı. Bu süreçte iktidara gelen yönetimlerin yeni bir siyasi kimlik oluşturma ihtiyacının yanı sıra ekonomik ve toplumsal bağlamda bir dönüşüm sürecine girmeleri kaçınılmazdı. Bu bağlamda çok yönlü bir değişim programını ön gören BSP siyasal reformlarla beraber ekonomik yeni bir model ortaya koymaya çalışmıştır. Bu bağlamda dönüşüm ilk etapta partilerin içerisinden gerçekleşmiştir. Andrey Lukanov'un BSP adına mecliste sunduğu raporda ekonomik krizden çıkmak için toplumun tüm kesimleri ile görüşüldüğünü ifade etmesi aynı zamanda yeni bir siyasi modele de işaret etmekteydi.²⁸⁷

Sovyetler Birliğinin çöküşünün ardından Balkan ülkeleri arasında Batılılaşma temayülü demokratikleşme şeklinde icra edildi. Bu süreç hem yeni bir kimlik hem de içsel bir dönüşümü içermekteydi. Devlet kurumları ve komünist yaşam standartlarına alışmış çoğunluk için bu değişim yavaş ve sancılıyken kentli elit Bulgarlar nezdinde daha kolay bir geçiş yaşanmıştır. Politik elitler süreci yönlendirirken halka mesajlarını iletme zorluğu yaşarken, komünizm nostaljisi toplum tabanında kendi kitlesini daima canlı tutmuştur. Bulgaristan'da demokratikleşme süreci, elitler ile halk arasında farklı düzlemlerde geliştiği için farklı demokrasi algıları mevcuttur. Azınlıkların tutumu liberal ve demokrat eksen etrafında gelişim gösterdiği için ülkedeki yenilik taraftarları bu sürecin başarıya ulaşmasından Türk ve Müslüman azınlığın rolünü önemsemektedir. Sosyalistlerin azınlıklar konusunda tavrı daha ulusalcı ve devletçi bir bakış açısını temsil etmektedir. Bu değişim ve dönüşüm süreci aynı zamanda ülkedeki siyasal kültürün demokratikleşme ve azınlığın desteğiyle yeni bir kimlik kazanma süreci olarak okunabilir.²⁸⁸

²⁸⁶ Şule Kut, "Makedonya-Yunanistan Anlaşmazlığının Boyutları", Yeni Balkanlar, Eski Sorunlar, Yayına Hazırlayanlar. Kemali Saybaşı ve Gencer Özcan, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1997, s.287-293.

²⁸⁷ Българска Сотсалистическа Партия Промыана за Всички, Предизборна Platforma Изводи от Referenduma за Икономическата Програма на Правителството, Издателство на BSP, София, 1990, s.45-58.

²⁸⁸ Emine Alpay, Sosyal İnşacılık Kuramı Çerçevesinde Türk ve Bulgar Kimliği, Hiper Yayınları, I. Baskı, İstanbul, 2018, s.202

Balkanlarda ve Bulgaristan’da değişen sadece ekonomik yapı değildi, toplulukların demokrasi talebi aslında siyasal kültürün de değişimine işaretledi.²⁸⁹ Bulgaristan’daki siyasal kültür II. Dünya Savaşından bu yana ilk kez bir değişim fırsatı yakalamıştı, uluslararası sistemdeki güç değişikliği bu duruma izin vermektedir. Uzun yıllar Bulgaristan’daki siyasal düzenin tek aktörü olan, Bulgaristan Komünist Partisi değişen adıyla Bulgaristan Sosyalist Partisi bu geçiş sürecinde değişimin kendi kontrolünde gelişmesi için ulusalcı politikalar ortaya koymuştur. Bu bağlamda Bulgar milliyetçileri demokrasiye geçiş sürecinde sosyalist grubun içinde çıkar alanları ile sıkışmış bir vaziyette sınırlı bir kitleye hitap ederken, reform ve demokrasi yanlıları ise DGB ve HÖH ekseninde daha kalabalık bir gruba hitap etmekteydi.²⁹⁰

Bulgaristan’daki elitler ve devlet yapısı yeni kurulan dünya düzeninde liberal ve demokrat bir formda yer almak için eski Sovyet tipi siyasal kültürden Batı tipi siyasal kültüre geçişi onaylamasına rağmen, kontrollü bir geçişten yanaydılar. Bu değişim ülkede yeni bir anayasayı gündeme getirirken çok partili bir siyasal sistem ve serbest piyasa ekonomisi iç ve dış politika da yeni çıkar gruplarının, zümrelerin doğuşuna fırsat tanımaktaydı. Devletin eski siyasal kültüründen ve devlet yapısından faydalanan nomenklatura, bu değişim ve geçiş sürecinde iç politikada daha ulusalcı bir tavır sergilerken dış politikada ise tarafsızlık politikasına tedricen dönmüştür. Bu değişime direnemeyen eski komünist parti üyeleri ülkedeki demokrasi ve özgürlük talebinde bulunan kitleleri yönetemediği için yeni bir anayasayı kabul etmek zorunda kalmıştır.²⁹¹ 90’lı yıllarda Romanya ve Bulgaristan derin ekonomik kriz koşullarından bir çıkış projesi olarak siyasi reformları hızlandırmış, AB ile entegrasyon politikalarına yönelmiştir. Bulgaristan, Doğu Avrupa ülkelerine göre ekonomik ve siyasi reformlarda geri kalmasına rağmen Arnavutluk, Makedonya ve Hırvatistan’a göre daha hızlı bir yol izleyerek AB ve NATO entegrasyon süreçlerini tamamlamıştır. Bu süreçte Yunanistan, Balkan ülkelerine önderlik etmek için girişimlerde bulunmuştur. Soğuk Savaş süresince komünizm ile yönetilmeyen tek ülke olan Yunanistan diğer Balkan ülkelerine nazaran etnik, siyasi ve

²⁸⁹ Gabriel Almond ve Verba “ Siyasal Kültür “ kavramını şu şekilde açıklamaktadır: “ Bir toplumun siyasal kültüründen söz ederken, o toplumun tüm nüfusunun duyuş, düşünüş ve değerlendirilişlerinde içselleştirilmiş olan siyasal sistemi kastediyoruz.”, Aytunç Altındal, Siyasal Kültür ve Yöntem, Destek Yayınları, 2019, İstanbul, s.13.

²⁹⁰ Reform yanlıları 1997 yılına kadar, tek başına bir hükümet kurma gücüne erişememiştir. 1997 sonrası süreç gerçek geçiş süreci olarak kabul edilmektedir.

²⁹¹ Asparuh Panov, “25 Godini SDS- Zapaznata Marka na Prehoda”, Za Politika s Pristrastie Kakvo Postignahme i Kide se Provalihme, İztok- Zapad Yayınları, Sofya, 2016, s.25-32

ekonomik krizlerle daha az baş başa kalmıştır. Bu bağlamda Balkanlar’da bölgesel liderlik için Türkiye ile 90’sonrası rekabete girdiği gözlenmektedir.²⁹²

Soğuk Savaşın bitmesiyle birlikte Doğu Avrupa ve Balkanlar’daki komünist idareler, halkların nezdinde güç kaybetmişlerdir. 90’larda ABD, Doğu Avrupa ve Balkanlar’da “yenidünya düzeni” söylemleri içerisinde liberal-demokrat değerleri ve serbest piyasa ekonomisini bölgeye taşımaya başlamıştır. Balkanlar’da uzun yıllar iktidarda kalan Komünist Partiler, Soğuk Savaşın bitimiyle beraber sadece tabelalarını değiştirmekle yetindiği için, ABD, Balkan ülkelerinde yeni siyasi oluşumlara (Bulgaristan’daki SDS – Demokratik Güçler Birliği vb.) destek vermiştir.²⁹³

Bulgaristan’daki Demokratik Güçler Birliği (DGB), 90’lardaki çabalarıyla ülkenin ilerleyen yıllarda izleyeceği NATO ve AB politikalarına zemin hazırlamıştır. 90’larda yeni dünya düzenine uyumlu olarak Demokratik Güçler Birliği, liberal ve demokrat ekseninde siyaset yürüterek komşuları ile iyi ilişkiler kurmayı hedeflemiştir. Balkanlar’da büyük sorunlara sebebiyet verecek dil sorunları yaşanmıştır. Bulgaristan-Makedonya arasında yaşanan dil krizi Demokratik Güçler Birliği’nin ılımlı tavırları ile aşılmıştır. Makedoncanın ayrı bir dil mi yoksa Bulgarcanın bir lehçesi olup olmadığı meselesinin çözülmesiyle ABD-Bulgaristan ilişkileri önemli mesafe kat etmiştir. Ayrıca 1997-2001 arasında Bulgaristan’ın liberal-demokrat reformlara ve azınlık haklarına önem veren politikaları sadece AB ve ABD tarafından değil Türkiye tarafından da olumlu karşılanmıştır.²⁹⁴ Bu süreçte DGB, Bulgaristan – ABD ilişkilerine temel oluşturabilecek görüşmelere imza atmıştır. Bill Clinton’ın Sofya ziyareti ve Petır Stoyanov ile görüşmesi tarihi öneme sahiptir.

Eski politikaların temsili Bulgaristan Sosyalist Partisi, tüm seçimlerde aldığı oy oranları ile iç politikada karşılık bulduğunu göstermekteydi. BSP, 2005 Parlamento Seçimlerini kazanarak hükümeti kurma görevini Cumhurbaşkanı Georgi Pırvanov’dan aldı. Kuralan hükümetin ana omurgasını oluşturan sosyalistler, Dışişleri ve Başbakanlık gibi stratejik konumlara sahip oldu. Hükümetin diğer iki ortağı olan II.Simeon Hareketi ve HÖH 4 yıllık süreçte hükümetin yapısını bozmamıştır. 2004 yılında NATO’ya giren

²⁹² Erhan Türbedar, “Soğuk Savaş Sonrası Çatışmalar ve Dönüşümler”, Editör: Mehmet Uğur Ekinci, Balkanlarda Siyaset, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 2020, s. 191

²⁹³ Robert L. Hutchings, American Diplomacy and the End of the Cold War: An Insider’s Account of U.S Policy in Europe, 1989-1992., The John Hopkins University Press, Maryland, 1997 s. 245-262.

²⁹⁴ Birgül Demirtaş-Çoşkun, Soğuk Savaş Sonrası Ankara-Sofya İlişkileri (Bulgaristan’la Yeni Dönem), ASAM, Ankara, 2001, s.79- 83.

Bulgaristan’da Parlamento seçimlerini Sosyalistlerin kazanması, Batı ittifakında şüpheyile karşılanısa da iş birliği ve ortak projeler artarak devam etmiştir. Yıllardır sosyalistlerin içerisinde hareket eden Bulgar milliyetçilerinin önemli bir kısmı ise 2005 yılında AB ve NATO karşıtı bir tavra bürünerek ATAKA Partisine yönelmişlerdir. BSP, 2005 – 2009 arasında bu iç ve dış hassas dengeleri gözeterek AB, Rusya ve ABD arasında denge politikasını dikkatlice takip etmiştir.²⁹⁵

2000’li yıllarda ABD’nin Balkanlar’a taşımaya çalıştığı liberal ve demokrat siyasetin belirli siyasi partiler aracılığıyla devam ettiği gözlemlenmektedir. Son on yılda ABD’nin Balkanlar’da AB ve NATO çizgisinde siyaset yapacak partilere destek vermesi, temel bir argüman olarak öne çıkmaktadır. DGB’nin benimsediği siyaset, II.Simeon Hareketi, GERB ve diğer liberal partilere ilham kaynağı olmuştur.²⁹⁶Bulgaristan’daki GERB Partisi, AB ve NATO çizgisinde siyaset yapma taahhüdüyle bu destekten faydalanmıştır. GERB, merkez sağ seçmeni hedef alarak Bulgaristan’daki siyasal dönüşümü simgeleyen bir parti olarak öne çıkmaktadır. 2009’dan bu yana Bulgaristan’ın iç ve dış siyasetini belirleyen temel bir oluşum olan GERB, dengeli bir şekilde Rusya ile ilişkiler yürütmeyi tercih etmektedir. Ana muhalefet görevini üstlenen BSP, AB ve NATO konularında ulusal çıkarları ön planda tutarken, aynı zamanda Rusya faktörünü de dikkate alan bir siyasi oluşum olarak kendini göstermektedir. GERB ve diğer Batı yanlısı oluşumlar, liberal ve demokrat söylemleri benimseyerek Avrasyacı ve diğer milliyetçi partilerden ayrılmaktadır. Bu bağlamda, ABD’nin desteklediği liberal ve demokrat siyasetin Balkanlar’da etkili bir şekilde yürütüldüğü ve bu çizgide hareket eden partilerin bölgede belirleyici bir rol oynadığı söylenebilir.²⁹⁷

Burada önemli olan husus şudur; AB ve ABD’nin çıkarlarının bir araya gelmesiyle birlikte Balkanlar’daki Rusya yanlısı oluşumlar iktidardan uzak tutulabilmektedir. Ayrıca AB ve NATO çizgisi, Bulgaristan’daki Türk ve Müslüman Azınlığın temsilcisi olan DOST Partisinin de siyasi arenada kullandığı bir söylemdir. Bununla birlikte Avrupa–Atlantik çizgisi, DOST Partisinin tüzüğünde yer alan temel bir argüman olarak dikkat

²⁹⁵ Nazif Mandacı, “Bulgaristan: Siyasal Hayat ve Kurumlar”, Bulgaristan İdari, Siyasi ve Sosyo-Ekonomik Yapı, Editör: Burak Tangör, TİAV, Ankara, 2020, s.85-94.

²⁹⁶ Veselin Tepaviçarov, SDS-Tova Sim Az (Politiçeska Antropologiya Na Privirjenitsite Na SDS), Universitetsko İzdatelstvo, Sv. Kliment Ohridski, Sofiya 2018, s.176-192.

²⁹⁷ Nikola Avreyski, Vınşna Politika na Republika Bılgariya Çast II, Regionalni İzmereniya, Za bukvite - 0 Pismenhi Yayınları, Sofya, 2019, s.140-147.

çekmektedir. DOST Partisi, Türk ve Müslüman Azınlığın hak ve hukuklarını bu söylem ile muhafaza edebileceğini düşünmektedir.²⁹⁸

DOST Hareketi ortaya çıktığı dönemde Bulgaristan'da yerel dinamikler parti için çok olumlu imkanlar vermektedir, lakin HÖH, bu sürecin yeni bir taban hareketine dönüşmemesi için her türlü siyasi ve ekonomik çabayı göstermiştir. HÖH, Bulgaristan'daki Türk ve Müslüman azınlığın tek temsilcisi gibi hareket etme temayülü DOST Partisinin ortaya çıkışı ile yeniden pekişmiştir. Kendi kitlesini kaybetmek istemeyen HÖH, DOST Partisinin barajı aşmaması için gerekli tüm adımları atmıştır. Yurtdışında açılan seçim sandıklarının sayısının düşürülmesi konusundaki adımların arka planında, Türkiye'deki oyların DOST Partisine yönlendirileceği endişesi yatmaktadır. DOST oluşumu Bulgaristan'daki Türk ve Müslüman azınlığın demokrasi döneminde kimlik siyaseti bağlamında önemli bir girişimi olarak okunmalıdır. Bulgaristan'daki Türklerin DOST Partisine yönelimi Bulgaristan karar alıcıları tarafından ulusal güvenlik tehdidi olarak algılanmıştır.²⁹⁹

Soğuk Savaş süresince Yugoslavya Federasyonu, kendi çok uluslu yapısını koruyabilirken, 90 sonrası ortaya çıkan yeni uluslararası sistemin etkileri başta olmak üzere, devlet içi faktörler ve yeni lider tipolojilerinin ortaya çıkması etnik çatışmalara dönüşmüştür. Bulgaristan'daki dönüşüm diğer Balkan ülkelerine nazaran yumuşak geçişe işaret etmektedir. Azınlıkların siyasi partileşme süreci sorunlu olsa da siyasi bir aktör olarak devlet içi faktörler etkileme kapasitesine ulaşmıştır. HÖH, bu bağlamda önemli bir araştırma konusudur. Etnik bir parti görünümünde olan HÖH, Hareketi zamanla ulusal bir partiye dönüşmüş bir siyasi yapı olarak Balkanlar içerisinde kendine özgü özellikleri olan çoğunluğunu azınlık üyelerinin oluşturduğu karma bir modeldir.³⁰⁰

Azınlıkların siyasete katılmaları Bulgaristan'daki demokratikleşmeyi güçlendiren bir faktördür. AB kurumları nezdinde azınlıkların siyasal hayata entegrasyonu Balkanlar'daki siyasi dönüşümün önemli bir parçasıdır. Balkanlar'ın bu siyasal dönüşüm ile daha liberal ve dünya pazarlarına daha açık hale geldiğini söyleyebiliriz. Azınlıkların liberal demokratik tutumları AB üyeliğini de kolaylaştıran bir faktör olarak dikkat çekmektedir. Bu bağlamda HÖH, Bulgaristan'ın AB ve NATO üyelik süreçlerine en çok

²⁹⁸ Bulgaristan'daki Türk ve Müslüman azınlığın yeni siyasal oluşumu olan DOST Partisinin söylemlerinde yer alan "Avrupa-Atlantik bölgesinde işbirliği" teması dikkat çekmektedir.

²⁹⁹ Bulgaristan'da Merkezi Seçim Kurulu (CİK), 4 % seçim barajı kuralı uygulanmaktadır.

³⁰⁰ Nurcan Özgür, Etnik Sorunların Çözümünde Hak ve Özgürlükler Hareketi, Der Yayınları, İstanbul, 1999, s.187-154.

katkı veren siyasi partilerden biri olarak dikkat çekmektedir. Bu durum Bulgar karar alıcıları nezdinde ülkenin imajına katkı sağlayan bir argüman olarak görülmektedir.³⁰¹ HÖH, kendi içerisinde katı bir hiyerarşi uygulasa da dışarıdaki söylemleri ve politikalarını liberal ve demokrat fikirler üzerinden inşa etmektedir. Bulgaristan'daki siyasal sistem içerisinde en kurumsal partilerden bir olan HÖH, her seçimde barajı geçme başarısı göstermesi yönüyle ülkenin en temel siyasi aktörlerimden biri olarak kabul edilmektedir.³⁰²

³⁰¹ Nazif Mandacı, “*Bulgaristan: Siyasal Hayat ve Kurumlar*”, Bulgaristan İdari, Siyasi ve Sosyo-Ekonomik Yapı, Editör: Burak Tangör, TİAV, Ankara, 2020, s.126.

³⁰² a.d.m., s.126 – 128.

3. BÖLÜM: POSTKOMÜNİST DÖNEMDE BULGARİSTAN

3.1. Bulgaristan'ın Değişen Etnik ve Demografik Yapısı

Balkanlar ve Bulgaristan tarih boyunca göç güzergahlarında yer alan bir coğrafya olarak dinamik bir demografik yapıya sahiptir. Bulgaristan, etnik ve dini kompozisyon açısından diğer Balkan ülkeleri gibi çeşitliliği barındırmaktadır. 136 yıllık bir nüfus sayım geleneğine sahip olan Bulgaristan'ın ilk nüfus sayımlarında dini statüler belirleyici olmuştur. 1887-1900 yılları arasında nüfus sayımlarında etnik beyandan ziyade dini kimliklerin ön planda olduğu görülmektedir. Ayrıca nüfus tablosunda dikkat çeken önemli bir konu Doğu Rumeli Vilayetinin Bulgaristan'a ilhak edilmesi sonrası hazırlanmış olmasıdır. 1885 yılındaki ilhak Bulgar siyasi tarihinin en önemli hadiselerinden biri olarak “birleşme” kavramı ile anılmaktadır. 1900 yılında yapılan nüfus sayımına ilk kez milliyet hanesi eklenmiştir.³⁰³ Ermeni-Gregoryen nüfusunun 1893-1900 yılları arasındaki oransal artışı dikkat çekicidir. II. Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan güçler dengesinde devlet kurumlarını ele geçiren Bulgar Komünist Partisi, 1946 nüfus sayımında din hanesi çıkarılmasına karar vermiştir. Azınlıkları demografik olarak tam yansıtmayan sistem, homojen ulus-devlet politikasına uyumlu olarak asimilasyon süreçlerine zemin hazırlamaktaydı.³⁰⁴

Dini İnanç Durumu	Nüfus			Oran %		
	1887	1893	1900	1887	1893	1900
Ortodoks	2.424.371	2.606.786	3.019.999	76.86	78.74	80.66
Müslümanlar	676.215	643.258	643.300	21.44	19.43	17.18
Yahudiler	24.352	28.307	33.663	0.77	0.86	0.96
Katolikler	18.505	22.617	28.569	0.59	0.68	0.76
Protestanlar	1.358	2.384	4.524	0.04	0.07	0.12
Ermeni-Gregoryenler	5.839	6.643	13.809	0.19	0.20	0.37
Diğerleri	1.461	-	326	0.04	-	0.01
Belirtilmeyen	2.274	718	93	0.07	0.02	0.0
Prenslük için toplam	3.154.375	3.310.713	3.744.283	100	100	100

Tablo 2: Bulgaristan'da İlk Yapılan Nüfus Sayımları

Kaynak: <http://nsi.bg/Census/StrReligion.htm>“Erişim Tarihi 16/04/2024”

Bulgaristan demografik sisteminin içerisinde birçok etnik grup bulunmaktadır. Ülke içerisindeki azınlıkların demografik anlamda en kalabalığı Türklerdir. Ardından Romanlar ve Pomaklar gelmektedir. Bulgar kaynakları azınlıkların nüfuslarını az

³⁰³ Nevill Forbes, Arnold J. Toynbee, D. Mitrany, D.G. Hogarth, The Balkans: A History of Bulgaria-Serbia-Greece-Rumania-Turkey, Artini House, Priştina, 2021, s.55-64.

³⁰⁴ Bulgaristan'daki ilk nüfus sayımları, <http://nsi.bg/Census/StrReligion.htm> (Erişim Tarihi: 11.04.2023)

gösteren çalışmalar yapmaktadır. Bu bağlamda tahmini bazı rakamlar da gündeme gelmektedir. Bulgaristan demografik anlamda diğer Balkan ülkeleri gibi homojen bir nüfusa sahip olmadığı için belirli aralıklarla içerisindeki Türk ve Müslüman toplulukları göç ettirme siyaseti yürütmüştür. Etnik yapı daima devlet tarafından kontrol altında tutulduğunu gözlemlemekteyiz. Türklerin nüfusu %10'un üzerine çıktığı dönemlerde asimilasyon politikalarının devlet eliyle artırılması bu tutumun bir göç siyasetine dönüştüğünün kanıtıdır. Osmanlı-Rus 1877-1878 Harbinden sonra göçlerin istikameti Türkiye'ye kaymıştır. Balkanlar'da kendilerine güvenli bir yer bulamayan ahali ilk fırsatta Türkiye'ye göç ederek milli ve dini kimliğini muhafaza etme yolunu tutmuştur. Osmanlı-Rus savaşları başta olmak üzere ve Balkan Savaşları neticesinde ortaya çıkan tabloda Bulgaristan'ın etnik yapısının şekillendiğini iddia edebiliriz.³⁰⁵

Bulgaristan'ın devlet felsefesinde demografik olarak azınlıkların devamlı göç ettirme geleneği mevcuttur. Türk ve Müslümanların yoğun olduğu şehirlerin savaşlar, Bulgar isyanları neticesinde boşaltıldığı görmekteyiz. Balkanlar'daki savaşlar ve çatışmalar ulus-devlet inşası süreçlerini besleyen bir faktörlere evrilmiştir. 19.yy ile zirveye ulaşan Balkanlar'daki milliyetçi yaklaşımlar tarih yazımı konusunda bir birlikteliğe sahip değildir. Tarih yazımının demografi ve etnik yapı ile derinden ilişkisi mevcuttur. Rodoplar'da yaşayan Pomakların 1912'de zorla dinlerinin değiştirilmeye çalışılması yanlış tarih yazımının bir göstergesidir. Komünist dönem içerisinde Bulgaristan'da yaşayan Türk ve Müslüman ahalinin çeşitli zamanlarda zorla isimleri değiştirilmeye çalışılmıştır.³⁰⁶

1984 yılının Aralık ayında başlatılan Zorla İsim Değiştirme politikası, Bulgaristan'ın etnik ve demografik yapısının devlet eliyle ve yanlış tarih yazımı ile değiştirilmesi hadisesidir. Balkanlar'daki Türk ve Müslüman varlığını asimile etmek için yapılan bu politikaların başarısızlığı, güncel demografik verilerden teyit edilebilmektedir. Bulgaristan'da krallık, komünizm ve demokrasi dönemlerinin ortak noktalarından en önemlisi azınlık politikalarının benzerliğidir. Demokrasi döneminde hak ve hürriyetler noktasında ilerlemeler var gibi görünmesine rağmen devlet ve bürokrasi içerisinde Türk ve Müslüman azınlığın yükselmesinin önünde engeller vardır.³⁰⁷

³⁰⁵ İna Merdjanova, Musulmanskite Obşnosti na Balkanite Postkomunističeski Transformatsii, Tercüman: Viktor Kotsev, Krtika i Humanizm, Sofya, 2016, s. 39-60.

³⁰⁶ a.d.e. s.62.

³⁰⁷ Emin Atasoy, Asimilasyon Çemberindeki Bulgaristan Müslümanları, Beta Yayıncılık, İstanbul, s. 332-372.

Nüfus Sayımı Yılı	Bulgaristan Nüfusu	Bulgar Etnik Grubu	Türk Etnik Grubu	Türk Nüfusun Toplam Nüfusa Oranı
1880/1884	2,982,949	2,027,241	727,773	24.4 %
1892	3,310,713	2,505,326	569,728	17.2 %
1900	3,744,283	2,888,219	531,240	14.2 %
1910	4,337,513	3,518,756	465,641	10.7 %
1920	4,846,971	4,036,056	520,339	10.7 %
1934	6,077,939	5,204,217	591,193	9.7 %
1946	7,029,349	5,903,580	675,500	9,6 %
1965	8,227,966	7,231,243	780,928	9,5 %
1975	8,727,771	7,930,024	730,728	8.4 %
1992	8,487,317	7,271,185	800,052	9.4 %
2001	7,928,901	6,665,210	746,664	9.4 %
2011	7,564,570	6,464,624	588,318	9.4 %
2021	6,519,789	5,118,494	508, 378	8.4 %

Tablo 3: Bulgaristan’da Türk Nüfusunun Yıllara Göre Dağılımı

Kaynak: Bulgaristan Ulusal İstatistik Kurumu, <https://nsi.bg/> “Erişim Tarihi 16/04/2024”

Etnik Bulgar nüfusunun devlet içerisinde 1975 yılına kadar düzenli olarak arttığı gözlenmektedir. 1975 sonrasında Bulgar etnik nüfusun hızla azaldığı görülmektedir. Devletin göç politikaları ile kendi demografik dengesini koruduğunu görünmektedir. BKP Politbüro içerisinde azınlıkların güvenlik tehdidine dönüşmesi algısı Kıbrıs Harekâtından sonra iyice netlik kazanmıştır. Bulgar İstatistik Kurumuna göre ülkedeki Türk nüfusu 1992’de en yüksek seviyeye ulaştığı belirtilmiş olmasına rağmen bu konuda tartışmalar mevcuttur.³⁰⁸

Bulgaristan, kendi ulus-devletini ayakta tutmak ve homojen bir nüfus yapısı oluşturmak için belirli aralıklarla ülkedeki Türk ve Müslüman azınlığı zorunlu göç ettirme siyaseti gütmüştür. 89 Göçü bu etnik temizliğin son halkası olarak tarihe geçmiştir. Bulgaristan'daki Türk ve Müslüman azınlık umarım bir daha zorunlu göçlere maruz kalmaz. Osmanlı-Rus Savaşından sonra yaşanan onca göçten sonra, “zorunlu göçler” konusunda artık siyaseten daha tecrübeli bir Türkiye var.³⁰⁹ Artık Türkiye, kendi sınırları dışında yaşayan Osmanlı bakiyesi Türk ve Müslüman azınlıkların haklarını da her yönden takip edecek güçtedir. Uluslararası hukuk çerçevesinde zorunlu göç ettirme

³⁰⁸ Kemal H. Karpat, Osmanlı’dan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010, s.432.

³⁰⁹ Hasine Şen, “İnsani Boyutuyla 1989 Göçü”, Bulgaristan Türklerinin Büyük Göçü ’89, 2. Uluslararası Bulgaristan Sempozyum Bildiri Kitabı, (Editör: Hasine Şen), Bultürk Yayınları, İstanbul, 2015, s.80-82.

hadiselerine karşı yeni önlemler ve yaptırımlar geliştirilmesi de artık elzem bir hal almıştır.³¹⁰

Bulgaristan haritasına bakıldığında; Romanlar ülkenin her ilinde belirli oranlarda bulunurken, Türkler ve Pomaklar ülkenin belli bölgelerinde toplu halde yaşamaktadırlar. Türkler, nüfus anlamında Güney Doğu Bulgaristan ve Deliorman Bölgesinde yoğunlaşırken Pomakların ekseriyeti de Güney Doğu Bulgaristan'ın dağlık kesimlerinde yaşamaktadırlar. Rodopların yani Güney Batı Bulgaristan'ın çoğunluğu Müslüman ve Türklerden oluşmakta iken, Kuzey Doğu Bulgaristan'da bazı bölgelerde Türkler ve Müslümanlar çoğunlukta iken bazı bölgelerde Hristiyan Bulgar çoğunlukta ya da dengeli bir nüfus dağılımı mevcuttur. Kırcaali ve Razgrad'ın nüfusunun yarıdan fazlası Türk kökenli olması hasebiyle stratejik açıdan önemlidir. Türk ve Müslüman ülkede yoğunluklu olarak iki bölgede temerküz etmektedir. Bu bölgeler coğrafi anlamda Güney Batı Bulgaristan ve Kuzey Doğu Bulgaristan olarak ifade edilebilir. Yöresel anlamda ise Güney Batı Bulgaristan Rodoplar, Kuzey Doğu Bulgaristan ise Deliorman Bölgesi olarak nitelendirilir. Balkanlardaki en fazla Türk azınlık, Bulgaristan sınırları içerisinde yaşamaktadır. Müslüman toplum bağlamında Türkler, Pomaklar ve Romanlar arasındaki ilişkilerin siyasal ve kültürel bir güce dönüşmesi; uzun vadede Türk dış politikasının yumuşak gücünü artıran da bir olgudur. Diğer yandan Bulgaristan'da Türk ve Müslüman azınlığın demografisi uzun vadede korunabilirse Bulgaristan içerisinde ve dış politikada etkili bir konuma gelebilir. Bu bağlamda şehir ve kültürel diplomasi unsurları beraber işlevsellik kazanarak Sofya-Ankara arasında güven köprüleri inşa edilebilir.³¹¹

3.1.1. 2011 Nüfus Sayımının Analizi

2011 nüfus sayımı, demokrasi dönemindeki ikinci nüfus sayımıdır. 2001'de AB vize serbestine kavuşan Bulgaristan vatandaşları, AB ülkelerine kısa süreli çalışmaya giderken, 2007 sonrası bu eğilim göç hareketine dönüşmüştür. Bu bağlamda AB'ye giriş sonrası yapılan ilk nüfus sayımı olması yönüyle önemlidir.³¹²

³¹⁰ Tomasz Kamusella, *Ethnic Cleansing During the Cold War: The Forgotten 1989 Expulsion of Turks from Communist Bulgaria*. Taylor & Francis Group, New York, 2020, s.110-154.

³¹¹ Vahit Sadal, *Bulgaristan Türkleri ve Siyasal Hayata Katılım*, Çizgi Kitabevi, İstanbul, s. 146.; Ali Dayıoğlu, *Toplama Kampından Meclis'e Bulgaristan'da Türk ve Müslüman Azınlığı*, İletişim Yayıncılık, İstanbul, 2005, s. 53-78.

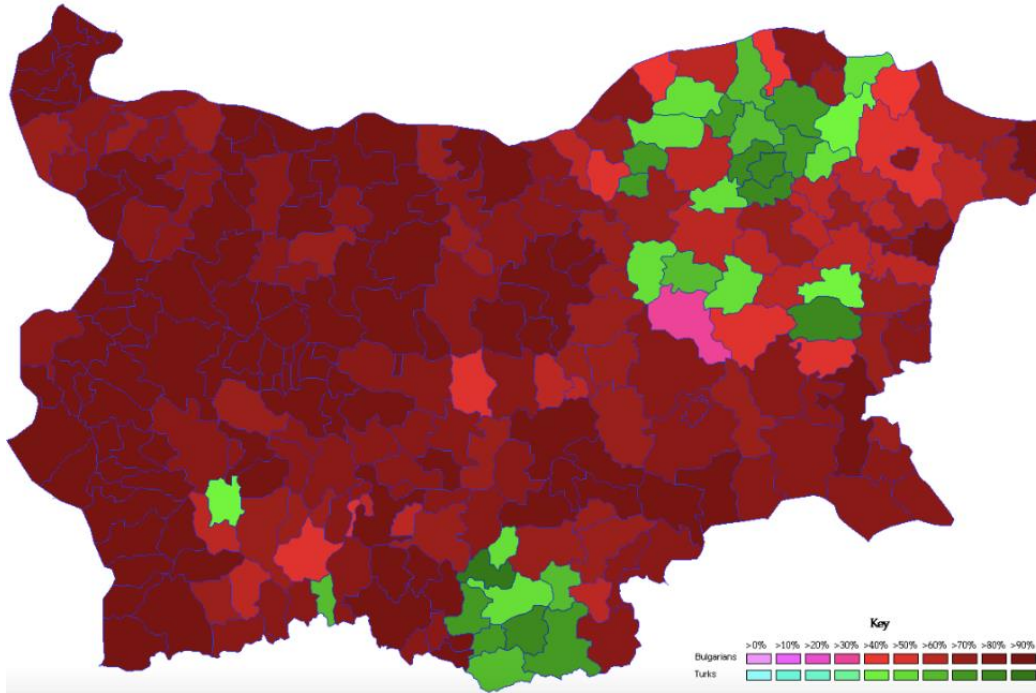
³¹² 2011 nüfus sayımı ülkedeki tüm etnik grupların göç ettiğini göstermesi bakımından önemlidir.

2011 nüfus sayımında Türkler ve Romanlar sayılırken Pomak nüfusunun sayılmadığı görülmektedir. Bu uygulamanın bir neden ise anadili açısından Pomakların çoğunluğunun Bulgarca konuşmasıdır. Her nüfus sayımında azınlıklar konusunda çelişkili tablolara imkân veren NSİ kurumu, 2011 yılında anadilini ifade etmeyen insanlara da yer vermiştir. 2011 nüfus sayımında Türklerin nüfusu azalsa da oransal olarak korunmuştur. Etnik ve dini bağlamda ³¹³

Etnik Grup	Ana Dili					
	Toplam	Bulgarca	Türkçe	Roma	Diğerleri	Belirtilmeyen
Toplam	6.611.513	5.631.759	604.246	280.979	47.071	47.458
Bulgarlar	5.604.300	5.571.049	15.959	7.528	7.511	2.253
Türkler	585.024	18.975	564.858	549	87	555
Romanlar	320.761	24.033	21.440	272.710	1.905	673
Diğerleri	48.321	10.726	397	26	36.196	976
Belirtilmeyen	53.107	6.976	1.592	166	1.72	43.001

Tablo 4: 2011 Nüfus sayımına göre Bulgaristan'da Anadili ve Etnik Gruba Göre Demografik Dağılım

Kaynak: Bulgaristan İstatistik Kurumu, <https://www.nsi.bg/>

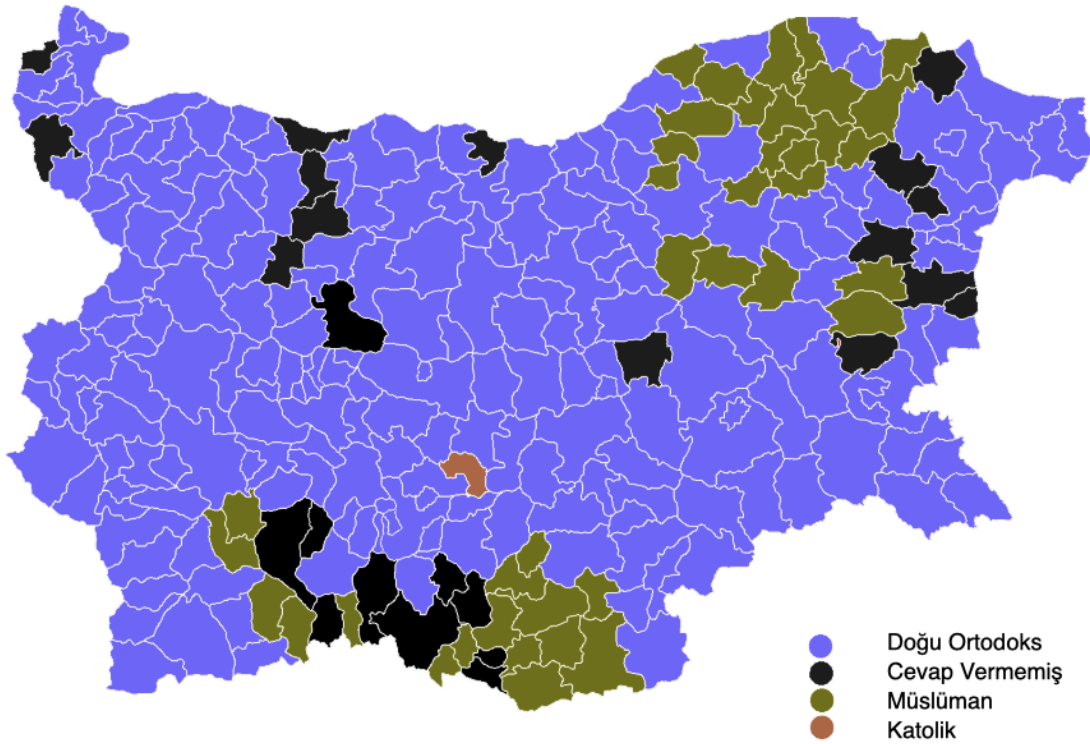
Harita 1: Bulgaristan'ın Etnik Kompozisyonu (2011)

Kaynak: Bulgaristan İstatistik Kurumu, <https://www.nsi.bg/> “Erişim Tarihi 16/04/2024”

Bu figürde yeşil renkli kısımlar Türklerin yaşadığı bölgeleri, kırmızı alanlar ise Bulgarların yerleşim birimlerini göstermektedir. Haritadan belli olmaktadır ki Türkler

³¹³ Ali Dayıoğlu, Toplama Kampından Meclis'e Bulgaristan'da Türk ve Müslüman Azınlığı, İletişim Yayıncılık, İstanbul, 2005, s. 53-76.

ülkenin iki yöresinde çoğunluğu oluşturmaktadır. Dini anlamda da ülkedeki azınlıkların çoğunluğunun Müslüman olması nedeniyle benzer bir harita karşımıza çıkacaktır. Demografik anlamda etnik ve dini harita benzerlik taşımaktadır. Ülkedeki Türk ve Müslüman azınlık ülkenin her yerinde demografik anlamda var olsa da Deliorman ve Rodop bölgelerinde ana çoğunluğu oluşturmaktadır. Bu bağlamda Bulgaristan içerisinde Türk ve Müslüman azınlığa yönelik bir strateji ve politikalar geliştirilmesi durumunda şu illere öncelik verilmelidir: Kırcaali, Razgrad, Tırговиşte, Şumnu, Silistra, Dobruca, Rusçuk ve Burgas. Bu sekiz yerleşim biriminde ülkedeki Türklerin 63.7 % si yaşamaktadır.³¹⁴

Harita 2: Bulgaristan'da Mevcut Dini Durum Haritası

Kaynak: Bulgaristan İstatistik Kurumu, <https://www.nsi.bg/>”Erişim Tarihi 16/04/2024”

Haritada da görüldüğü üzere etnik ve dini yapı benzeşmektedir. Güney Batı Bulgaristan'da yaşayan Pomakların dini durumlarını gizlediklerini ifade edebiliriz. Burada sosyolojik olarak bastırılmış bir çoklu-kimliklerden bahsedebiliriz. Harita gösterilen siyah bölgelerde “Ortodoks Bulgar” ve “Müslüman” kimliklerinin arasında sıkışıp kalan bazı topluluklar dini haneleri hakkında cevap vermekten imtina etmekte oluştü gözlenmektedir. Devletin anadili Bulgarca olan topluluklar üzerinde bu şekilde

³¹⁴ Bulgaristan İstatistik Kurumu, https://www.nsi.bg/census2011/PDOCS2/Census2011final_en.pdf (Erişim Tarihi: 30.03.2023)

örtülü bir kültürel baskı uygulamaktadır. Bu nedenle bazı topluluklar komünist dönemin mirası olan inanç bilgilerini gizleme temayülünü ortaya koymaktadır. Bulgaristan'daki Romanların bir kısmı kendini Türk ve Müslüman olarak ifade ederken, bir kısmı kendini Ortdoks- Bulgar olarak tanıtmaktadır. Bu durumun şehir sosyolojisi ile yakından ilgisi vardır. Yoğun Türk şehirlerinde ikamet eden Romanların büyük kısmı kendileri, Türk kültür dairesinin bir ferdi olarak ifade etmektedir. Filibe, Pazarcık, Yambol, Şumnu (Şumen) gibi şehirlerdeki Romanların ekseriyeti de kendisini Türk olarak tanımlamaktadır. Bu durum Bulgaristan'daki Türk kültür dairesinin kapsamını genişletmektedir.³¹⁵ Roman nüfusunun oransal bazda en yüksek olduğu iller şunlardır:

1. Montana 12.7%
2. Sliven 11.8%
3. Dobriç 8.8%
- 4 Yambol 8.5%
5. Pazarcık 8.3%³¹⁶

³¹⁵ Kader Özlem, Bulgaristan Romanlarının Güncel Sorunlarına Yönelik Bir Değerlendirme, TİKA, Avrasya Etüdleri 50/2016-2, s. 73-97.

³¹⁶ Bulgaristan İstatistik Kurumu, https://www.nsi.bg/census2011/PDOCS2/Census2011final_en.pdf (Erişim Tarihi: 30.05.2023)

Şehirler	Bulgar	Türk	Roman
Total	84.8	8.8	4.9
Blagoevgrad	88.6	6.0	3.4
Burgas	80.5	13.3	5.0
Varna	87.3	7.2	3.2
Veliko Tırnovo	90.3	6.7	1.7
Vidin	91.2	0.1	7.7
Vratsa	92.7	0.3	6.2
Gabrovo	92.2	5.6	1.1
Dobruca	75.4	13.5	8.8
Kırcaali	30.2	66.2	1.0
Köstendil	92.9	0.1	6.4
Lovech	90.9	3.3	4.4
Montana	86.3	0.1	12.7
Pazarcık	83.8	5.7	8.3
Pernik	96.4	0.2	2.8
Plevne	91.4	3.6	4.1
Plovdiv (Filibe)	87.1	6.5	4.9
Razgrad	43.0	50.0	5.0
Ruse (Rusçuk)	81.4	13.2	4.0
Silistra	57.4	36.1	5.1
Sliven	76.6	9.7	11.8
Smolyan (Paşmaklı)	91.2	4.9	0.5
Sofya	91.4	0.2	7.4
Sofya (Başkent)	96.4	0.1	6.6
Stara Zagora (Eski Zağra)	86.2	4.9	7.8
Tırgovişte (Eski Cuma)	54.7	35.8	7.3
Haskovo (Hasköy)	79.4	12.5	7.0
Şumen	59.2	30.3	8.2
Yambol	86.9	2.9	8.5

Tablo 5:2011 Nüfus Sayımına Göre Şehirler Bazında Etnik Dağılım

Kaynak: Bulgaristan Ulusal İstatistik Kurumu, <https://www.nsi.bg/> “Erişim Tarihi 16/04/2024”

Türk etnik kökenine göre tanımlayan kişiler, bu etnik grubun nüfusunun %63,7'sinin yaşadığı Kırcaali, Razgrad, Targovishte, Şumnu, Silistre, Dobriç Rusçuk, Burgaz gibi çeşitli ilçelerde yaşamaktadırlar. Burada Kırcaali demografik olarak diğer şehirlerden ayrılmaktadır. Kırcaali hem Balkanlar’da il bazında hem de Bulgaristan’da en yoğun ve en kalabalık Türk nüfusuna ev sahipliği yapmaktadır. Kırcaali’nin 7 ilçesinde de yoğunluk ve çoğunluk olarak Türkler yaşamaktadır. Bulgaristan’ın Türk Nüfusunun %90’ı aşan ilçeleri arasında %96,8 ile Türk ve Müslüman oranı ve yoğunluğu açısından Kırcaali, Karagözler (Yeni Pazar) ilçesi ilk sıradadır. Aynı zamanda Bulgaristan'daki tüm ilçe belediyeleri arasında Türk nüfusunun en yüksek yüzdeye sahip olduğu yerel yönetimdir.³¹⁷

³¹⁷Dinlere Göre Nüfus Yapısı, <http://nsi.bg/Census/StrReligion.htm> (Erişim Tarihi: 28.02.2023)

Bulgaristan’da etnik kimliğini belirten diğer grupların toplam nüfusa oranı 0.7% olarak kayda geçirilmiştir. Bu oran Bulgar, Türk ve Romanların dışındaki etnik grupların azlığını göstermesi bakımından önemlidir. Diğer etnik gruplar kategorisinde Rusların sayısı dikkat çekmektedir. Makedonların nüfusu Kuzey Makedonya ile tartışmalı bir konu olarak son yıllarda dikkat çekmektedir. Kuzey Makedonya’daki nüfus sayımlarında Bulgar etnik grubun sayımı konusunda Bulgaristan’ın uyarılarını dikkate alınmadığı görülmektedir. Her iki ülkede de Makedon ve Bulgar etnik kimlikleri problemlidir. Diğer azınlıkların içerisinde azınlık konumunda olan Yahudi ve Ermeniler daha fazla büyükşehirlerde yaşamakla birlikte, nüfusları gün geçtikçe azalma eğilimindedir. Bulgaristan’daki Yahudiler aslen dini bir grup olmasına rağmen Ulusal İstatistik Kurumu tarafından etnik gruplar açısından değerlendirilmektedir. (Bkz. Tablo 6)

Rus	9,978
Ermeni	6,552
Ulah	3,684
Karakaçan	2,556
Makedon	1,654
Yunan	1,379
Yahudi	1,162
Ukraynalı	1,789
Romen	891
Diğerleri	19,659
Belirtilmeyen	53,391

Tablo 6: 2011 Sayımlarına Göre Diğer Etnik Gruplar

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

3.1.2. 2021 Nüfus Sayımının Analizi

Bulgaristan’dan Türkiye’ye 1989 Zorunlu Göçünde 350 binden fazla Türk ve Müslüman azınlık gelmiştir. Soğuk Savaş sürecinde Avrupa’daki en büyük göç olarak kayıtlara giren bu göçten sonra Bulgaristan kamuoyu demografik kriz meselesi ile tanışmıştır. Demokrasiye geçişle yapılan 1992 nüfus sayımında Türkler 800,052 kişi ile %9,4 oranına tekabül etmekteydi. Eğer 1989 Göçü yaşanmamış olsaydı 1992 nüfus sayımında Türklerin demografik gücü bir milyonun üzerinde olacak ve bu durumda Türklerin toplam nüfusa oranı %15’e yaklaşması öngörülmekteydi.³¹⁸ Postkomünist dönemin siyasetinde ağırlık merkezi olması beklenen Türkler, yaşanan büyük göç ile demokrasi

³¹⁸ Zorunlu 1989 Göçüyle, azınlığın Bulgaristan iç siyasetinde güçlü bir aktör olma özelliğine ket vurulduğu görülmektedir.

sürecine etki gücü kısıtlanmış olarak girmiştir. Çıkan sonuçlara göre Bulgaristan, devlet olarak homojenliğini korumak için demografik krizi göze aldığı gözlenmektedir.³¹⁹

Soğuk Savaş sonrası Bulgaristan’da 1992, 2001, 2011 ve 2021 olarak toplamda 4 defa nüfus sayımı yapılmıştır. Bu nüfus sayımlarında Türklerin devamlı azaldığı gözlenmektedir. Toplam nüfusa oranla 1975 nüfus sayımında %8,4 olarak kayda geçen Türkler, 2021 yılında yine aynı oranda olmalarına rağmen sayıca azdırlar. 2011 nüfus sayımında yüzde %8,8 olan Türkler, 2021 nüfus sayımında %0,4 azalarak %8,4’e düşmüştür.³²⁰

Azınlıkların demografik olarak güç kaybetmesi, Bulgaristan’ın geçiş sürecini daha kolay yönetmesini sağlayan bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. 2021’e kadar ülkenin tüm etnik gruplarının nüfus kaybetmesi ülkenin hem doğurganlığın azalmasını ve göç veren yapısının değişmediğini göstermektedir. Daha önce Türkiye’ye yönelik olan göçlerin istikameti 2001 sonrasında AB ülkelerine doğru yönelmiştir. Son nüfus sayımında tüm etnik ve dini grupların azaldığı kayda geçmiştir. Etnik ve dini sorunları bertaraf etmek için göç ettirme siyasetini kullanan Bulgaristan makamları, demokrasiye geçişle beraber azınlık politikalarını daha liberal bir eksene kaydırıldığı gözlenmektedir. Komünist dönemde Türk ve Müslüman azınlıklar göç etmek zorunda kalırken, 90 sonrası demokrasi döneminde Bulgarlar dahil tüm etnik gruplar göç etmeye devam etmektedir. Bulgaristan her yıl ortalama 80 -100 bin arasında azalan bir ülke olarak demografik kriz eşiğindedir. Komünist dönemdeki göçler kimlik ve aidiyet meseleler bağlamında gelişim gösterirken, 1990 sonrası göçler AB üyelik süreciyle beraber ekonomik ve ticari bağlamda gelişim göstermiştir. 2001’de AB’ye yönelen göçler ve 2007 AB üyeliği sonrası iyice artışa geçmiştir. AB üyeliği sonrası Bulgaristan vatandaşlarının AB iş gücü piyasasına daha aktif olarak katıldığı gözlemlenmektedir. Nihai olarak AB ülkelerine yapılan göçler, Bulgaristan’daki demografik azalmanın ana nedeni olarak önümüze çıkmaktadır.³²¹

³¹⁹ Emin Atasoy, “Postsosyalist Dönemde Bulgaristan’da Yaşanan Demografik Kriz ve Yansımaları”, Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 12, Sayı 12, s. 1–24.

³²⁰ Bkz. (Tablo: 3-4) Bulgaristan’daki tüm etnik gruplarda demografik bir azalma söz konusudur.

³²¹ Kader Özlem, 2001 Sonrası Dönemde Bulgaristan’dan Avrupa Birliği Ülkelerine Türk Göçlerinin Analizi, Karadeniz Araştırmaları, XIV/55-Güz 2017, s. 175-184.

Etnik Gruplar	Nüfus	Toplam Nüfusa Oranı
Bulgarlar	5,118, 494	84.6 %
Türkler	508, 378	8.4 %
Romanlar	266, 720	4.4 %
Diğerleri	79, 006	1.3 %
Belirtilmeyen	15, 746	0.3 %
Cevap vermek istemiyorum	63, 767	1.0 %
Tüm Nüfus	6, 519, 789	%100

Tablo 7: Etnik Gruplara Göre 2021 Bulgaristan Nüfus Sayımı

Kaynak: Bulgaristan Ulusal İstatistik Kurumu, <https://www.nsi.bg/> “Erişim Tarihi 16/04/2024”

Bulgaristan diğer Balkan ülkeleri gibi hızlıca nüfus kaybeden bir ülke olarak dikkat çekmektedir. Bulgaristan’ın nüfusu 2011 yılında 7 364 570 kişi iken 2021 nüfus sayımında 6 519 789 olarak sayılmıştır. 10 yıllık süreç içerisinde 844 781 kişi olarak azalan Bulgaristan, demografik bir krizin eşiğindedir. Yıllık ortalama olarak 84 bin kişi azalan bir ülke olan Bulgaristan yılda ortalama iki ilçesini kaybetmektedir. 2021 nüfus sayımı verilerine göre ülkenin %84,6’sı Bulgar olduğu beyanını vermektedir. Bu oranın bu kadar yüksek olmasının en önemli nedeni bazı diğer etnik grupların çeşitli nedenlerden dolayı kendilerini Bulgar olarak bildirmeleridir.³²²

Dini Guruplar	Nüfus	Toplam Nüfusa Oranı
Hristiyanlık	4, 219, 270	71.5 %
Müslümanlık	638, 708	10.8 %
Yahudilik	1, 736	0.02 %
Diğerleri	6, 451	0.1 %
Dini inancım yok	305, 102	5.2 %
Belirtilmeyen	259, 235	4.4 %
Cevap vermek istemiyorum	472, 606	8.0 %

Tablo 8: Bulgaristan Dini İnanç Durumu (2021 Nüfus Sayımına Göre)

Kaynak: Bulgaristan Ulusal İstatistik Kurumu, <https://www.nsi.bg/> “Erişim Tarihi 16/04/2024”

Etnik grupların dini kimliklerini ifade etme şekillerinde bazı sıkıntılar mevcuttur. 6,5 milyon kişiden yaklaşık 1 milyondan fazla kişi dini kimliği hakkında çeşitli nedenlerden dolayı bilgi vermek istememektedir.³²³ 1 milyon 37 bin kişi dini inanç bilgisini devletle paylaşmamaktadır. Toplam nüfusa oranla toplumun %17,6’sı dini kimliği ile ilgili herhangi bir beyanat vermeyi kabul etmemektedir. Bulgaristan’daki etnik ve dini kimliklerle ilgili halkın hala baskı altında olduğunu söylebiliriz.³²⁴

³²² Hristiyan Romanların ve bazı Pomak bölgelerinde kendilerini Bulgar olarak ifade eden gruplar mevcuttur. Smolyan (Paşmaklı) bölgesindeki Pomakların bir kısmı bu kategori içerisindedir.

³²³ Ethno-cultural characteristics of the population as of september 7, 2021, <https://www.nsi.bg/en/content/19874/прессъобщение/ethno-cultural-characteristics-population-september-7-2021> (Erişim Tarihi: 29.03.2023)

³²⁴ Bulgaristan kurulduğundan beri ülkeden göç ettirilen Türk-Müslüman azınlık kimlik bağlamında devletle özdeşlik kurmada zorluklar yaşamaktadır.

Etnik ve dini kimliğini gizlenmesi ve doğrudan beyan edilmemesinin bazı nedenleri vardır:

- Komünist dönemde etnik ve dini kimliklerin devlet tarafından baskınlanması ve bu psikolojik etkisinin devam etmesi.
- Göç hafızasının canlılığı.³²⁵
- Kamuda görev almanın zorluğu.
- Azınlıkların hak arama süreçlerinde yaşanan sıkıntılar.
- Azınlıkların ayrımcılığa uğrama korkusunun devam etmesi.
- Azınlıkların anayasal düzlemde tanınmaması.
- Ana dili Bulgarca olan azınlık grupların kimlik beyanında dini kimliklerini saklamaları.
- Kamusal alanlarda azınlıkların ötekileştirilmesi.

3.2. Bulgaristan'ın İç Politikasında Değişimler, Siyasi Partiler ve Liderler

3.2.1. Soğuk Savaş Sonrası Bulgaristan'da İç Politikanın Dönüşümü

Varşova Paktı içerisinde komünist idareler arasında SSCB ile Bulgaristan Komünist Partisi kadar uyumlu bir yapı yoktu. Bu süreç Mihail Gorbaçov'un SSCB'deki iktidarına kadar devam etmiştir. Gorbaçov'un politikalarına uyacağını ilan eden BKP, bu süreci iyi yürütememiştir. BKP içerisinde iki kanatlı bir yapı oluşmaya başlamıştır. Todor Jivkov'un SSCB lideri Gorbaçov ile uyumlu politikalar izlediği söylenemezdi. Gorbaçov'un glasnost (açıklık) ve peresteroyka (yeniden düzenleme) politikaları BKP'nin asimilasyon politikaları ile çelişmekteydi.³²⁶ Gorbaçov Batı'ya açılmaya çalışırken Bulgaristan Komünist Partisi, insan hakları ihlalleri ve asimilasyon politikaları ile dünya gündemine oturmuştu. Dışişleri Bakanı Petır Mladenov, uluslararası toplantılarda BKP'nin politikalarını açıklamakta zorluk çekmekteydi.³²⁷

Sovyetler Birliğindeki bu değişim diğer sosyalist ülkelerde yeni bir dönemin işaretleri olarak yorumlanmıştır. SSCB'de komünist sistem Gorbaçov döneminde sıkı bir şekilde

³²⁵ 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşından bugüne Bulgaristan'dan Türkiye'ye yaşanan göçler kültürel hafıza Bulgaristan'daki Türk-Müslüman azınlığında canlılığını korumaktadır.

³²⁶ N. Filiz İrge, Sovyetler'den Rusya Federasyonu'na Balkanlar – Orta Asya – Kafkaslar Kapitalist Kuşatma, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2006, İstanbul, 183-186.

³²⁷ Hugh Poulton, Balkanlar Çatışan Azınlıklar, Çatışan Devletler, Tercüman: Yavuz Alagon, Sarmal Yayınları, 1993, İstanbul, s.197.

sorgulanmaya başlamıştı. Sovyet sistemini eleştiren yayınların başlamasıyla, komünist sistemin ve sosyalizmin yanlışlarının tartışıldığı bir ortam oluşmaya başlamıştı. Bu eleştirel ortamın etkileri tüm Doğu Avrupa ve Balkanlara tedricen yansıyoracaktı.³²⁸ Basın yayın araçları ile halka ve köylere kadar ulaşan yeni yaklaşım, değişimin zemini hazırlamaktaydı. Doğu Bloğu ülkelerinin günlük olarak takip ettiği SSCB'deki bu değişim atmosferi daha özgürlükçü bir sorgulama ortamına dönüştü. SSCB'de basın yayın sektörünün kısmen gevşetilmesi merkez-uydu devlet ilişkilerini bu kez farklı bir yönde etkilemekteydi. Merkez-uydu devlet ilişkisi artık ideolojinin yumuşatılması rolünde işlevsellik kazanıyordu. Bu bağlamda Gorbaçov'un glasnost ve perestroika politikaları Doğu Bloğu ülkelerinin Komünist Parti teşkilatlarında yeni bir tartışma başlatmıştı. Varşova Paktına mensup devletler, Moskova'da yaşanan tartışmaları Sovyet gazeteleri ve televizyonları aracılığıyla yakından takip etmekteydi.³²⁹ Eleştirel bakış açısına kapalı olan Sovyet tipi devlet modeli komünist rejimi yaşatmak için artık bir çıkış kapısı aramaktaydı.

Soğuk Savaşın yapısı gereği Doğu Bloğu ülkelerinde olduğu gibi Bulgaristan'da da sivil toplum yapıları baskılar altındaydı. Batının siyasal sisteminden tamamen ayrılmakta olan Sovyet tipi toplum yönetimi kendi insan tipolojisini üretmekteydi. Komünist idarelerin katı yönetim biçimi eleştirel bir toplum meydana getiremiştir. Doğu Bloğu ülkeleri eleştirel yapının ve muhalefetin oluşmasına bilinçli olarak izin vermemiştir. Doğu Avrupa ve Balkanlar'daki komünist siyasal sistemler kitlelerin yönetimini devletin ekonomik araçları ile gerçekleştirmekteydiler. Üretim araçları kitlelerin yönetimini kolaylaştıran bir aygıt dönüşmektedir. Tüm ekonomik araçların devletin kontrolünde olduğu bu siyasal sistemde, muhalefetin ortaya çıkması zor gerçekleşmiştir. Komünist rejimlerde özel mülkiyetin ve sermayenin gelişmemesi muhalefetin geç olgunlaşmasını sağlamıştır.³³⁰

Muhalefetin ortaya çıkış şekilleri bağlamında çevreci hareketlerin faaliyetleri önemli bir toplumsal boşluğu doldurmuştur. Komünist idarelere yönelik ilk protestolar genellikle çevre ve insan hakları bağlamında gelişmiştir. Bu bağlamda 1989 baharında ortaya çıkan "Ecoglasnost" Bulgaristan'daki Nükleer Santrallerin çevreye etkisini ilk gündeme getiren

³²⁸ Varşova Paktı üye ülkeleri için postkomünist siyasetin temelleri Gorbaçov döneminde şekillenmeye başlamıştır.

³²⁹ Ekaterina Mihaylova, *Parlamentarizim i Pravova Dırjava v Bulgariya Printsipi i Praktiki*, Nov Bılgarski Universitet, 2012, Sofiya, s.55.

³³⁰ Detlef Pollack, Jan Wielgohs, *Dissent And Opposition In Communist Eastern Europe: Origins Of Civil Society And Democratic Transition*. Farnham: Ashgate Publishing, Burlington, 2004, s. 160-180.

ve raporlar hazırlayan çevreci yapılanma bir yapılanma olarak dikkat çekmektedir.³³¹ Ecoglasnost tarafından organize edilen 16 Ekim 1989'da başlayan çevreci protestolar 3 Kasım 1989'da binlerce kişinin katılımıyla halk hareketine dönüşmüştür. Bu bağlamda Todor Jivkov'un görevden istifa sürecinde Ecoglasnost'un çevreci faaliyetlerinin de etkili olduğunu söyleyebiliriz³³². Ecoglasnost'un çevreci faaliyetleri Komünist idare içerisindeki muhalefet boşluğunu organize edilen büyük mitinglerle doldurmuştur. Soğuk Savaşın bitimden hemen önce organize olmuş sivil toplumun devletin karar alma mekanizmasına nasıl etki ettiği sosyolojik olarak gözlemlenebilmiştir.³³³

Ecoglasnost, Bulgaristan'daki demokrasiye geçiş öncesi kurulan ve tescil edilen ilk komünist olmayan siyasi parti olarak kayıtlara geçmiştir. 11 Aralık 1989'da Sofya Mahkemesi tarafından resmi tescil edilen Ecoglasnost, daha sonra Demokratik Güçler Birliği içerisinde yer alarak meclise 17 milletvekili göndermeyi başarmıştır. Ecoglasnost'un siyasi ve çevreci faaliyetleri ABD ve AB kurumları tarafından dikkatle takip edilmiştir.³³⁴

Bu süreçte komünist liderler ve BKP Politbürosu yaşanan tartışmaların geçici olduğunu düşünmekteydiler. Oysaki değişimin yapısal bir süreç ile geldiği protestolarla 90'lara doğru iyice anlaşılmıştı. Bu süreci yönetmek için Komünist Partiler sistemin akışına uygun yeni bir yapılanma yolunu seçecekti. Bu bağlamda Bulgaristan Komünist Partisinin demokratikleşme yoluna uluslararası sistemdeki güç değişimini gözlemleyerek girdiğini söyleyebiliriz. Bulgaristan Komünist Partisi içerisindeki Batı ile yakınlaşmayı arzu eden muhalif gurup, Gorbaçov ile uyumlu politikalar inşa etmeyi arzu etmekteydi.³³⁵ Bu durum BKP Politbüro içerisinde eski ve yeni tartışması başlamıştı. Ticaret Bakanı Anderey Lukanov ve t Dışişleri Bakanı Petır Mladenov bu süreçte Batı ile iyi ilişkileri dile getirmekteydi. Bu kısa sürede ortaya çıkan söylem düzeyindeki

³³¹ Bu sivil yapılanmanın hem siyasi kanadı hem de bağımsız dernek statüsünde iki saç ayağında oluşmuştur. İlk siyasi kulübü ardından ise bağımsız dernek statüsü tesis edilmiştir.

³³² Bulgaristan'da demokrasiyi tesis etme, çevre duyarlılığı ve insan haklarını koruma amacıyla bir arayan gelen Ecoglasnost, 11 Aralık 1989'da Komünist Bulgaristan'daki ilk yasal siyasi parti oldu. Komünistler dışında. Kasım 1989'da Ecoglasnost, Komünist Parti'ye karşı birkaç barışçıl gösteriye öncülük etti ve 7 Aralık 1989'da Ecoglasnost, Komünist Parti'ye karşı tüm siyasi direnişi bir araya getiren Demokratik Güçler Birliği'nin kurucu üyelerinden biri oldu., <https://enrs.eu/news/ecoglasnost-founded-in-bulgaria>, (13.03.2023)

³³³ EK 3: Ecoglasnost Hareketinin Tescil Edilmesi ve Demokratikleşme Adımları, Йордан Баев, Американското разузнаване и България (1941-1991), "Изток-Запад", София, 2021, s. 360.

³³⁴ EK 4: Bulgaristan'da İlk Muhalif Hareketlerin Ortaya Çıkışı (Ecoglasnost), Йордан Баев, Американското разузнаване и България (1941-1991), "Изток-Запад", София, 2021, s. 361.

³³⁵ Ali Dayıoğlu, Toplama Kampından Meclis'e Bulgaristan'da Türk ve Müslüman Azınlığı, İletişim Yayıncılık, İstanbul, 2005, s. 363-366.

değişim, aslında uluslararası siyasal güç dengelerinde beklenen değişim ile benzerlikler taşımaktaydı.³³⁶

Jivkov'un görevden alınma süreci ile gelişen belirginleşen bir husus vardı. Türklere yönelik uygulanan asimilasyon politikası uluslararası kamuoyunda Bulgaristan'ın imajını negatif yönde etkilemekteydi. Bu durum uluslararası toplantılarda daima Bulgaristan'ın karşısına gelmekteydi. Dışişleri Bakanı Petır Mladenov, Bulgaristan'ın asimilasyon politikalarının verdiği zorluk nedeniyle istifa girişiminde bulunmuş, ancak BKP tarafından kabul görmemiştir. Jivkov'un politikalarından sıyrılmak isteyen Mladenov, Çin ziyareti sonrası Moskova'ya uğramıştır. Mladenov'un Moskova'ya ziyareti Jivkov'un tasfiye sürecini başlatan gelişme olarak bilinmektedir.³³⁷

Totaliter rejimin tasfiyesi dediğimiz süreç aslında BKP içerisinde meydana gelmiştir. Soğuk savaş süresince en çok iktidarda kalan Komünist Parti liderlerinden biri de Todor Jivkov'du. BKP'nin tüm yapısına hakim olan Todor Jivkov, kendisinin tasfiye edileceğini tahmin bile edemezdi. Crampton'un ifadesi ile “ Jivkov iktidarının düşüşü parti hiyerarşisinin işiydi ve devrimden ziyade bir saray darbesiydi. Bu bağlamda Bulgaristan'da halk iktidarına geçiş BKP içerisinde yaşanan liderlik değişiminin nedeni olmaktan çok sonucuydu.”³³⁸ Bu değişim sürecini dışardan takip eden uluslararası camia, Bulgaristan Komünist Partisi içerisinde böyle bir değişim beklememekteydi. Bulgaristan'daki liderler değişimi orta ve uzun vadede dış politika değişimine zemin hazırladı.

Macaristan ve Polonya'dakine benzer bir şekilde Jivkov sonrası yeni süreci belirleyecek olan Yuvarlak Masa toplantıları tertip edildi. Yuvarlak Masa aynı zamanda yeni siyasal düzeni oluşturacak elitlerin yüksek düzeyli istişare toplantılarıdır. Komünist Parti temsilcileri ilk etapta iktidarı paylaşmak istemediği için süreci yavaşlatmakta politikası gütse de halktan sosyal baskılara dayanmamıştır. 14 Kasım 1989'da Demokratik Güçler Birliğinin öncülüğünde anayasanın değişimini talep eden büyük bir miting organize edildi. Ülke çapında başlayan çatışma ve huzursuzluktan korkan BKP idaresi 3 Ocak

³³⁶ Bu reformist grup daha sonra demokrasiye geçiş sürecinde ılımlı tutumuyla yumuşak geçiş zemin hazırlamaktaydılar. Andreıy Lukanov, BKP ve Politbüro'nun en kıdemli temsilcilerinden olmasının yanı sıra uluslararası güç dengelerini gözetken bir devlet adamı olarak dikkat çekmekteydi. Lukanov, ülkenin demokratikleşmesindeki en önemli uzlaşma toplantıları olan Yuvarlak Masa sürecine başkanlık edecekti. Postkomünist süreçte aydınlatılması gereken bir çok konu hakkında bilgi sahibi olan Lukanov, 1996'da Sofya'da faili meçhul bir cinayete kurban gitmiştir.

³³⁷ Leslie Holmes, Post Komünizm, Çeviren: Yavuz Alagon, Doruk Yayıncılık, İstanbul, 2002, s. 145-146.

³³⁸ R.J. Crampton, Bulgaristan Tarihi, JeoPolitika Yayınları, I. Baskı 2007, İstanbul, 2007, s. 196.

1990 günü “Yuvarlak Masa” toplantılarını icra etmek zorunda kaldı. BKP’nin Yuvarlak Masada toplanma kararı ile aynı zamanda ülkedeki güç tekelinin Bulgar Komünist Partisinden alınma süreci başlamıştır.³³⁹

14 Mayıs 1990’a kadar devletin geleceği ile ilgili çok önemli kararlar ve mutabakatlar ortaya konulmuştur. Bulgaristan Komünist Partisi kendi güdümündeki Çiftçi Partisi ile birlikte masada statükoyu temsil ederken, Demokratik Güçler Birliği, Sendikalar ve STK’lar reformu sembolize etmekteydiler.³⁴⁰ Yuvarlak Masa toplantıları barışçıl bir metotla demokrasiye ve serbest piyasa ekonomisine geçişin nasıl olacağının tartışıldığı yer olarak, devletin hafızasında önemli bir yer tutar. Bir önceki geçiş süreci yani krallıktan komünizme geçerken yapılan hatalar bu sefer tekrarlanmaması için azami çaba gösterilmiştir. Diğer geçiş süreçlerinde Bulgaristan siyasi tarihinin en kanlı olayları yaşandığı için, bu geçiş sürecinde toplumun tüm kesimleri daha teenni ile yaklaşım göstermiştir. Krallıktan Komünizme geçerken Bulgaristan içerisinde Rusya karşıtı grup kanlı bir şekilde tasfiye edilirken, demokrasiye geçiş sürecince sert politikalardan ziyade çoğulcu bir yaklaşım belirlenmiştir. Demokrasiye geçiş sürecinde azınlıkların tutumu, iç ve dış politikada süreçlerine olumlu yansımıştır.³⁴¹

Görüşmelerin ilk etabında BKP yeni oluşmakta olan muhalefetin gücünü kırmaya yönelik ikinci bir yuvarlak masa girişiminde bulunsa da başarılı olamamıştır. Müzakerelerde Demokratik Güçler Birliği’nin (DGB) olduğu yuvarlak masa önemini korumuştur. Sendika ve STK’lar BKP’nin yeni yuvarlak masa girişimini dikkate almamıştır. Muhalefetin gücünü gören BKP Yuvarlak Masa görüşmelerine kaldığı yerden devam etmek zorunda kalmıştır. Bu süreçte komünist elitlerin devletin kontrolünü bırakmak istemediği görülmektedir. Yuvarlak Masa sürecinde ülkenin kontrollü demokratikleşmesine zemin hazırlandığı görülmektedir. Ülkenin karar alma mekanizmaları bu süreci çatışmasız siyasal söylem düzende tutmayı başarmıştır. Bu süreç aynı zamanda diğer aktörlerin de sahada olduklarını yeni bir döneme işaret etmekteydi. Yuvarlak masa süreci kuralların konulduğu bir kılavuz toplantı olarak değerlendirilebilir. Komünistlerin dışındaki diğer siyasi aktörlerden liberaller ve Türklerin tutumu ülkenin iç ve dış politikasına etki edecek kapasite olması bu toplantıların önemini daha

³³⁹ Ekaterina Mihaylova, *Parlamentarizim i Pravova Dirjava v Bulgariya Printsipi i Praktiki*, Nov Bılgarski Universitet, 2012, Sofiya, s.54.

³⁴⁰ EK 5 ve EK 6: Yuvarlak Masa (Reformcuların Masası) ve BKP’nin tarafı.

³⁴¹ Yuvarlak Masa toplantılarında Başmüftülük temsilcileri gözlemci olarak yer almıştır.

artırmaktaydı.³⁴² Bu masa etrafında oturan temsilcilerin bazıları daha sonraki süreçlerde devlet yönetimi içerisinde kritik roller alacaktı. Bu masa etrafında sağlanan uzlaşi ülkenin geleceği için hem sembolik hem yasal bir teminat oluşturmuştur. Bu toplumsal uzlaşi geçiş süreci ve sonrasında da önemini korumuştur. Nihai olarak Yuvarlak Masa toplantılarında Bulgaristan'ın sosyolojik, siyasal ve ekonomik geleceği tartışılıp yeni siyasal düzenin kuralları ve vizyonu belirlenmişti.³⁴³

Yuvarlak Masa sürecinin bir diğer yönü devletin komünizmden kalan kurumsal yapılarının dönüştürülmesi ve yenilenmesine zemin hazırlamasıdır. Toplumun devlet kurumları ile iç içe geçmiş Komünist Parti teşkilatının periferisinden uzaklaştırılması zamana yayılıp çok yönlü olarak gerçekleşmiştir. Devletle BKP'nin ayrıştırılmasında önemini koruyan Yuvarlak Masa Toplantıları, hak ve özgürlükler bağlamında birçok adımın atılmasını sağlamıştır. İçişleri Bakanlığı içerisinde yer alan Gizli Polis Servisinin feshedilmesi, sivil özgürlükler bağlamında demokratikleşme sürecine katkı sağlamıştır. Bir diğer önemli gelişme ise azınlıkları yakından ilgilendirmektedir. 5 Mart 1990 kabul edilen bir yasayla azınlıklar isimlerini serbestçe seçme hakkı elde etmiştir. 29 Aralık 1989 asimilasyon politikalarına son veren BKP, 3 ay içerisinde Türk ve Müslüman azınlığı ilgilendiren önemli bir adımlar atmıştır. BKP'nin bu adımları aynı zamanda demokratikleşme sürecinin geri dönülmez bir yola girdiğini göstermesi bakımından önemlidir.³⁴⁴

BKP heyeti, Yuvarlak Masa görüşmeleri sırasında ilk etapta sosyalist sistemi yeni dünya düzenine uyarlamak ve demokratikleştirmek amacıyla Gorbaçov modelinde bir perestroyka yapma fikrini kabul ettirmeye çalışmıştır. Muhalefet Gorbaçov modelini ütöpik bulmaktaydı. Muhalefetin ve aynı zamanda DGB'nin de lideri olan Jelyu Jeleu, "sosyalist sistemin totaliter karakteri nedeniyle demokratikleşmeye uygun olmadığını düşündüğünü ve bu nedenle tamamen ortadan kaldırmak istediğini" ifade etmiştir. Yuvarlak Masa toplantılarında yaşanan tartışma ve gerginliklere rağmen muhalefet ana hedefine ulaşmıştır. Bu bağlamda reformcuların lideri Jeleu'nun şu açıklaması dikkat çekmektedir: "Yuvarlak Masa toplantılarının Bulgaristan'ın geçiş sürecinin en başarılı ve verimli dönemi olduğunu" vurgulayarak, "Dört buçuk ay içinde, Bulgaristan'da yaklaşık

³⁴² Ekaterina Mihaylova, *Parlamentarizim i Pravova Dirjava v Bulgariya Printsipi i Praktiki*, Nov Bulgarski Universitet, 2012, Sofiya, s.54-60.

³⁴³ EK 7: Yuvarlak Masa Genel Görünüm

³⁴⁴ R.J. Crampton, *Bulgaristan Tarihi, JeoPolitika Yayınları*, I. Baskı 2007, İstanbul, 2007, s. 197-199.

45 yıldır inşa edilen totaliter komünist rejimin tüm siyasi sistemini tasfiye ettiğini" belirtmiştir.³⁴⁵

Yuvarlak Masa toplantıları Sofya'daki NDK Kültür Merkezinin 6. Salonunda icra edilirken devletin geleceğini şekillendirecek bu görüşmeler anlık olarak Bulgar Devlet Radyosundan ulusal ve uluslararası medyaya aktarılmıştır. Dünya basınına günlük olarak tüm gelişmelerin aktarıldığı görülmektedir.³⁴⁶ Bu toplantıların neticesinde şu önemli gelişmeler yaşanmıştır:

- Jivkov 1971 Anayasasından 1. Maddenin çıkarılması.³⁴⁷
- Gizli Polis Servisinin feshedilmesi.
- Ordunun, polisin, mahkemenin savcılığın ve diplomasinin siyasetten uzaklaştırılması.
- Bulgaristan Komünist Partisine bağlı kuruluşların işyeri bazında tasfiyesi.³⁴⁸
- Danıştay lağvedilmiş yerine Başkanlık kurumu kurulmuştur.
- Yeni bir anayasa hazırlamak üzerine ulusal meclisin toplanmasına karar verilmiştir.

12 Mart 1990 tarihinde 3 antlaşma imzalanmıştır:

- Ulusal Yuvarlak Masanın Rolü ve Statüsüne Dair Bildiri
- Siyasal Sistem Hakkında
- Demokratik Siyasal Sisteme Geçişin Barışçıl Gelişimini Garanti Eden Ulusal Anlaşma³⁴⁹

Bu üç anlaşma neticesinde Bulgaristan'da demokratikleşmenin, sivil toplumun ve serbest seçimlerin yol haritası belirlenmiştir. DGB ve BKP elitleri arasında çatışmasız bir şekilde güç değişiminin yolu açılmıştır. Bir nevi iç politikada güçler dengesi ortaya konulmuştur. Bu süreçten sonra Bulgaristan Türkleri de siyasal sistemde bir aktör olarak dikkate alınmaya başlanmıştır. Uluslararası sistemdeki güç değişimiyle uyumlu bir şekilde Bulgaristan'ın iç ve dış politikasının yeniden şekilleneceği bir dönem başlamıştır.

³⁴⁵Na 3 Yanuari 1990 startira Kraglata masa, koyato osişttestvi prehoda kım demokratiya, <https://epicenter.bg/article/30-godini-ot-Kraglata-masa/202901/11/0> (22.11.2023)

³⁴⁶ Ulusal Masa olarak da geçen bu toplantılarda taraflar ve temsilciler 5 ay içerisinde 19 defa bir araya gelerek demokrasiye geçiş sürecini çatışmasız bir ortama aktarmışlardır.

³⁴⁷ Jivkov Anayasasında (1971) devlet ve BKP'nin kurumsal anlamda iç içe geçmesinin önu açılmıştır. Budapeşte 1956 ve Prag 1968 olayları ekseninde daha "özgürlükçü" kısmen özel mülkiyetin yer aldığı, sosyalist değerler esas alınarak yeni bir anayasa kaleme alınmıştır. Jivkov Anayasası 18 Mayıs 1971 'den 15 Kasım 1990 tarihine kadar yürürlükte kalmıştır., Konstitutsiya na Narodna republika Bilgariya, 1971, <https://www.parliament.bg/bg/19>, (Erişim Tarihi: 25.11.2023)

³⁴⁸ BKP'nin kamu kurumlarıyla organik bağı tedricen ortadan kaldırılmıştır.

³⁴⁹ Na 3 Yanuari 1990 startira Kraglata masa, koyato osişttestvi prehoda kım demokratiya, <https://epicenter.bg/article/30-godini-ot-Kraglata-masa/202901/11/0> (22.11.2023)

Komünistlerin içerisindeki reformcu kanat uluslararası gelişmeleri dikkate alarak bu değişim ve dönüşüm sürecine uyumlanmıştır. Jivkov sonrası BKP'nin karar alma mekanizmasını en fazla Anderey Lukanov ve Petır Mladenov etkilemekteydi. Bu iki lider dünyadaki güç değişiminin iç politikaya yansımaları iyi analiz ederek, ülke içi dengelere uygun bir geçiş sürecine onay vermiştir.³⁵⁰

Geçiş sürecinin sadece “siyasal söylem” düzeyindeki çatışmalarla atlatılması ülke için bir başarıdır. Bulgaristan’da diğer Balkan ülkelerine nazaran ülkedeki güç değişimi tedricen sağlanmıştır. Bulgaristan’daki geçiş sürecinde silahlı çatışma ortamı yaşanmamıştır. İktidar değişiminin yolu açılmış olmasına rağmen totaliter rejimden demokrasiye ve serbest piyasa ekonomisine geçiş sancılı olmuştur. Komünist partinin mirasının taşıyan siyasi partilerin mevcudiyeti siyasal kültür açısından devamlılık gösterdiğinden ülke gündeminde eski-yeni tartışmaları güncelliğini korumaktadır. Bulgaristan Komünist Partisi, tamamen tasfiye edilmediği bu geçiş sürecinde Bulgaristan Sosyalist Partisi olarak demokrasinin imkanlarından faydalanarak, 1997 yılına kadar iç ve dış politikada etkisini sürdürmüştür.³⁵¹

Yuvarlak Masa toplantıları toplumun tüm kesimlerini gözeterek siyasal düzenin barışçıl bir şekilde nasıl değiştirileceği konusuna odaklanmıştır. Yuvarlak Masa toplantılarında yer alan Ahmed Doğan, 1990 Mart ayının sonunda katıldığı için önemli oylamalarda yer almadığı gözlenmiştir.³⁵² Bu süreçte Patrikhane ve Müftülüğün sadece gözlemci olarak yer alması Yuvarlak Masanın eleştirilmesine yol açmıştır. Ülkedeki tüm kesimlerin yeterince dinlenmediği sonucuna varan kamuoyu, eksik temsil konusunu tartışmaya açmıştır. Komünist dönemde baskı altında kalan tüm dini kesimler, bu süreçte gözlemci konumunda kalması önemli bir eksiklik olarak göze çarpmaktadır. Yuvarlak Masa toplantılarında ülkedeki Türk ve Müslüman azınlığı temsilen aktif söz hakkı sahibi bir kurumun eksikliği sonraki süreçlerde kendini göstermiştir.³⁵³

Yuvarlak Masa toplantıları sınırlı bir demokrasi algısı oluştursa da Bulgaristan’ın demokratikleşmesi noktasında büyük bir ilerleme olduğu herkes tarafından kabul

³⁵⁰ Leslie Holmes, Post Komünizm, Çeviren: Yavuz Alagon, Doruk Yayıncılık, İstanbul, 2002, s. 140-150.

³⁵¹ Jan Videnov, Za Bılgariya Za BSP, Sofiya, 1997, s.26-34.

³⁵² Ahmet Doğan, Hak ve Özgürlükler Hareketini temsilen katılmıştır. Bulgaristan siyasetinde HÖH’ün bir aktör olarak gelişimi ve kamuoyunda yer etmesi Yuvarlak Masa toplantıları ile hız kazanmıştır., Asen Tyutyundjiev, Prezidentskata İnstitutsiya Prez Mandatite Na Prezidenta Jelyu Jeleve (1990-1997), Ciela, Sofya, 2022, s.107.

³⁵³ Na 3 Yanuari 1990 startira Kırıglata masa, koyato osıstestvi prehoda kım demokratsiya, <https://epicenter.bg/article/30-godini-ot-Kraglata-masa/202901/11/0>, (Erişim Tarihi: 17.11.2023)

görmektedir. Toplumdaki ideolojik fay hatlarına dokunmadan gerçekleşen toplantılar, ülkenin ortak geleceği için önemli mesajlar vermiştir. Bulgaristan Komünist Partisinin siyasal sistemdeki tekelinin kırılması sağlanmış olup, bu sürecin çıktıları 1997 yılına kadar tam netleşmemiştir. Bu bağlamda geçiş süreci tartışmaları ülke kamuoyunda AB ve NATO üyelik süreçleri tamamlana kadar devamlılık arz etmiştir. Geçiş sürecinin yapısal arka planına sağlayan Yuvarlak Masa toplantıları, siyasal kültürün değişimi noktasında da ulusal ve uluslararası kamuoyuna mesajlar vermektedir.³⁵⁴ Ülkenin gelecek siyasal yapısını tayin eden bu toplantılarda kabul edilen belge ve antlaşmalar şunlardır:

1. Ulusal Yuvarlak Masa'nın rolü ve statüsüne ilişkin Bildiri, 12 Mart 1990.
2. Demokratik bir siyasi sisteme geçişin barışçıl gelişimini garanti altına alan ulusal anlaşma, 12 Mart 1990.
3. Siyasi Sistem Anlaşması, 12 Mart 1990.
4. 29 Mart 1990 tarihli Siyasi Partiler Kanunu Taslağının ana fikir ve ilkeleri üzerinde anlaşma.
5. 30 Mart 1990 tarihli Bulgaristan Halk Cumhuriyeti Anayasası'na ek ve değişiklik yapılmasına yönelik yasa taslağının temel fikir ve ilkelerine ilişkin anlaşma.
6. 30 Mart 1990 tarihli Büyük Millet Meclisi seçimine ilişkin Kanun Teklifinin esasları ve temel hükümleri hakkında anlaşma.
7. 14 Mayıs 1990 tarihli Bulgar Televizyonu ve Bulgar Radyosu Tüzüğü'nün temel hükümlerine ilişkin anlaşma.
8. Radyo ve televizyonda seçim kampanyasına ilişkin anlaşma, 14 Mayıs 1990.
9. 14 Mayıs 1990'da serbest seçimlerin yapılması için garantilerin oluşturulmasına ilişkin anlaşma.
10. Ulusal Yuvarlak Masa Deklarasyonu, 14 Mayıs 1990.
11. Seçim öncesi kampanyanın etik kuralları, 14 Mayıs 1990.³⁵⁵

³⁵⁴ Asen Tyutyundjiev, Prezidentskata İnstitutsiya Prez Mandatite Na Prezidenta Jelyu Jeleve (1990-1997), Ciela, Sofya, 2022, s.98-101.

³⁵⁵ Yuvarlak Masanın ön oturumları 3 Ocak 1990'da başladı ve 14 Mayıs 1990'da sona ermiştir. 16 Ocak'tan itibaren Yuvarlak Masa, NDK'nin 6. Salonunda devam eden toplantılarda ülkenin siyasal sisteminin geleceği tartışıldı ve hükme varıldı. Todor Jivkov'un 10 Kasım'da devrilmesinden sonra yaşanan en büyük iç politik hadise Yuvarlak Masa toplantılarıdır., https://www.omda.bg/page.php?tittle=Кръглата_маса&IDMenu=290&IDArticle=234 (Erişim Tarihi:27.02.2023)

Demokrasiye geçiş sürecinin kontrollü bir şekilde BKP elitleri ile pazarlıklar yoluyla yapıldığı yeni siyasal zeminde azınlıklara sınırlı bir alan açılmıştır. Siyasal grupların oluşma sürecinde anayasal bağlamda etnik ve dini eğilimli partilerin önüne geçilmesi “sınırlı bir demokrasi” algısı üretmiştir.³⁵⁶ Sınırlı demokrasi algısı iç politikadan çok dış politikada zorluklar çıkarma potansiyeline sahipti. Bulgaristan devlet düzeyinde, komünist sürecin oluşturduğu negatif algıyı 90’larda dönüştürmek arzusundaydı. Bu bağlamda demokrat ve Batı eğilimli DGB’nin ilk Cumhurbaşkanlığı seçimini kazanması ile beraber dış politika alanında yeni bir manevra kabiliyeti kazanan Bulgaristan, Avrupa Konseyi ve BM’de yeni liberal söylemler ile üreterek Avro-Atlantik ittifakla yakın ilişki kurmak istediğini ortaya koymuştur. Lider değişimi, devletin dış politikada yeni algılar üretmesine zemin hazırlamıştır.³⁵⁷

10 Kasım 1989 Jivkov’un devrilmesinden itibaren yeni parti oluşumları baş göstermeye başlamıştı. Haziran 1990’da yapılan seçimler eski ile yeninin Doğu ile Batı’nın rekabetiydi adeta. Bu yeni süreçte DBG, HÖH ve Çiftçi Partisi yapılan ilk seçimlerde meclise girecek olan oluşumlardı. DGB, ilk etapta farklı STK’ların bir araya gelerek oluşturduğu sivil inisiyatif ve demokrat görünümüne sahipken, HÖH, ise Türk azınlığı temsil eden bir oluşum imajı vermekteydi. Çiftçi Partisi ise Komünist Partinin yanında yıllarca gölge siyaseti yaptığı için ilk demokratik seçimlerde istediği oyu alamadılar. BKP ise ilk seçimlerde yüksek oy olarak devlet içerisinde kurumsallaştığı adeta göstermiş oldu. 90’larda DGB ile HÖH’ün demokrasi talepleri benzerlik göstermektedir. Zamanla HÖH, ülke siyasetinde denge unsuru olmaya başlayınca zaman zaman sosyalistlerle iş birliğine başvurduğu seçimler olmuştur.³⁵⁸ Georgi Pırvanov’un iki dönem üst üste görev yaptığı yıllarda ülke içerisinde denge AB-NATO çizgisindeydi. Devlet-içi ve sistem düzeyindeki

³⁵⁶ Etnik ve dini oluşumların devletin iktidarına tehdit oluşturacağı düşüncesi yeni anayasada da devamlılık arz etmiştir. Bulgaristan’ın devlet düzeyindeki güvenlik algısının hem laik-seküler hem de azınlıkları potansiyel tehdit gören bir yapıda inşa edilmiştir. 1991 Anayasası 11/4 Maddesi uyarınca, “Etnik, ırki veya dini temelli siyasi partiler ile devlet iktidarını zorla ele geçirmeyi amaçlayan partiler kurulamaz.”, Bulgarca olarak;

(Не могат да се образуват политически партии на етническа, расова или верска основа, както и партии, които си поставят за цел насилствено завземане на държавната власт.), <https://www.justice.government.bg/home/normdoc/521957377>, (Erişim Tarihi: 02.03.2023)

³⁵⁷ Asen Tyutyundjiev, Prezidentskata İnstitutsiya Prez Mandatite Na Prezidenta Jelyu Jelev (1990-1997), Ciela, Sofya, 2022, s.252-253.

³⁵⁸ Leslie Holmes, Post Komünizm, Çeviren: Yavuz Alagon, Doruk Yayıncılık, İstanbul, 2002, s. 149-151.

etki lider profilinin karar alma sürecine özellikle de dış politika kararlarında belirleyici olmuştur.³⁵⁹

Geçiş süreciyle beraber Bulgaristan iç siyasetine bakıldığında Rusofil ve Rusofob ayrımı iyice ortaya belirginleşmiştir. Komünizm sürecince örtülü olan tartışmalar gün yüzüne çıkmıştır. Bu ayrımın kökleri tarihsel manada Osmanlı-Rus Savaşları öncesine kadar gitmektedir. Rusya'nın bu tarihsel etkisi hala Bulgaristan siyasetinde kendini göstermektedir. Bulgaristan siyasetinde iç ve dış politikada karar alıcılar değişse de demokrasiye geçişle birlikte Avro-Atlantik kurumlara entegrasyonun getirdiği sorumluluk ve karşılıklı çıkarlar dış politikanın yönünü büyük ölçüde belirlemektedir. İç politikadaki dönüşüm, çok boyutlu bir şekilde yeni lider profilleri meydana getirmiştir. Bu yeni lider profili daha çok ülkenin çıkarlarının Batı ile uyumlanmasını savunmaktadır.

360

Komünizmin tasfiyesinden sonra Filip Dimitrov liderliğinde kurulan hükümet, serbest piyasa ekonomisi ve işleyen bir demokrasi önceleyen bir reform programı başlattı. HÖH, 24 Milletvekili ile Filip Dimitrov Hükümetini dışardan desteklemiştir.³⁶¹ Kısa süreli görevde kalabilen bu hükümet, Bulgaristan'ı ekonomik dar boğazdan kurtarmak ve uluslararası alanda küresel piyasalara açmak için çeşitli reform adımları atmıştır. Bu dönemde atılan önemli adımlar şunlardır:

- Fiyatların serbestleştirilmesi.
- Komünist rejim sırasında el konulan mülklerin iadesi ve devlete ait işletmelerin yeniden yapılandırılması.
- Dış borcun hafifletilmesi için çalışmalar.
- Yeni serbest piyasa altyapısının yasal çerçevesinin oluşturulması.
- Dünya Bankası ve IMF ile ikili görüşmeler sağlandı.
- 1992'de Bulgaristan, Avrupa Konseyi'ne katıldı.

³⁵⁹ Pırvanov, Sosyalist kökenli bir Cumhurbaşkanı olmasına rağmen sistemik etki ve iç politikadaki Batı yanlıların baskısı ile Avro-Atlantik yaklaşımdan uzaklaşamamıştır. Rusya ve Avro-Atlantik ittifak arasında denge kurmaya çalışan Pırvanov, iç faktörlerin yanısıra AB-NATO üyelik süreçlerinin etkisiyle hareket etme durumunda kalmıştır.

³⁶⁰ Europe's new leaders are coming from the periphery, <https://www.euractiv.com/section/future-eu/opinion/europes-new-leaders-are-coming-from-the-periphery/>, "Erişim Tarihi : 05/06/2022"

³⁶¹ Filip Dimitrov Hükümetinin kısa sürede yıkılmasında HÖH'ün desteğini çekmesi yatmaktadır. HÖH, hükümetten desteğini çekerek ülkede yeni bir seçim sürecini başlatmıştır. HÖH, Filip Dimitrov Hükümetinin ekonomi ve tarım reformlarını sağlıklı bulmuyordu. Ayrıca Cumhurbaşkanı Jelyu Jeleu ile Filip Dimitrov arasında yaşanan kilise tartışmasında HÖH, Cumhurbaşkanı Jeleu ile aynı görüşü paylaşmaktaydı.

- 1993'te AB ile Avrupa Anlaşması imzalandı ve üyelik talebinde bulunuldu.
- 1992'de Bulgaristan-Türkiye ile Dostluk ve İşbirliği Anlaşması imzalandı.³⁶²

Bulgaristan'da komünizm tasfiyesinden sonra kısa sürede hükümetlerin değiştiği görülmektedir. Bu durum güçler dengesinin ülke siyasetinde tam oturmamış olmasına bağlıdır. 1990-1991 arasında kurulan üç hükümet BSP kökenliydi. BSP devlet kurumlarında hala aktifti, reformlara temkinli yaklaşıyordu. 8 Kasım 1991'de reformcu DGB kökenli Filip Dimitrov liderliğinde ilk kez Batı yanlısı bir hükümet kuruldu. BSP, DGB'nin yenilikçi politikalarına karşı HÖH'ü yanına çekebildiği için hükümet zor durumda kalmıştır. Bu hükümet de çeşitli iç ve dış nedenlerden dolayı kısa süre (8 Kasım 1991- 30 Aralık 1992) yönetimde kalabilmiştir. Dimitrov Hükümetinin kısa ömürlü olmasının nedenlerini şu şekilde ifade edebiliriz:

- DGB'nin kendi içerisindeki tartışmalar.
- BSP'nin devlet kurumlarındaki devam eden gücü.
- HÖH'ün DGB'den desteğini çekmiş olması.
- Makedonya'ya silah gönderme meselesi hakkında verilen gensoru.³⁶³
- Meclisteki oylamalarda yalnız kalması. (Tarım arazileri konusu)³⁶⁴

Filip Dimitrov'un istifası sonrası kurulan BSP kökenli Lyuben Berov hükümetini de destekleyen HÖH, 1994 seçimlerine kadar azınlık hakları merkezli yaklaşımını askıya almıştır.³⁶⁵ HÖH'ün desteğini alan Berov Hükümeti, AB ile ilişkileri ticari bağlamda ilerletme kararı alan önemli gelişmeler kaydetmiştir. 1993'te AB-Bulgaristan arasında imzalanan Avrupa Anlaşması ile Bulgaristan ticari pazarı AB mallarına tamamen açılmış olmasına karşın Bulgaristan ürünlerine yönelik kotalar ve gümrük tarifeleri kısmen kaldırılmıştır. AB üyelik süreci bağlamında bir dönüm noktası olan Avrupa Anlaşması, serbest piyasa ekonomisine yeni geçen bir ülke için dezavantajlı bir konum oluşturmuştur.

³⁶² R. J. Crampton, Bulgaristan Tarihi, Jeo Politika Yayınları, Çevirmen: Nuray Ekici, 2007, İstanbul, s. 203-207

³⁶³ Nazif Mandacı, "Bulgaristan: Siyasal Hayat ve Kurumlar", Bulgaristan İdari, Siyasi ve Sosyo-Ekonomik Yapı, Editör: Burak Tangör, TİAV, Ankara, 2020, s.75.

³⁶⁴ Hak ve Özgürlükler Hareketi, meclisteki birçok konuda Dimitrov Hükümetini desteklemesine rağmen BSP ile hareket etmiştir. Tarım arazilerinin yeniden halka dağıtımı noktasında BSP ile özelleştirme karşıtı oy kullanmıştır.

³⁶⁵ BSP ve HÖH 1990'larda "tarım kooperatifleri" konusunda devletçi bir yaklaşıma sahip partiler olarak dikkat çekmektedir.

Berov Hükümetinin AB ile ilişkileri temellendiren bu adımı AB üyelik sürecinde, diğer hükümetlerin işini kolaylaştıran bir faktöre dönüşmüştür.³⁶⁶

Tablo 9: Bulgaristan’da Değişen Hükümetler (1990-2013)³⁶⁷

Tarihler	Başbakan	Hükümeti Kuran Partiler
3 Şubat 1990- 22 Kasım 1990	Andrey Lukanov ³⁶⁸	Bulgar Sosyalist Partisi (BSP) ³⁶⁹
27 Kasım 1990 – 20 Aralık 1990	Andrey Lukanov	Bulgar Sosyalist Partisi (BSP)
20 Aralık 1990 – 8 Kasım 1991	Dimitar Popov	Bulgar Sosyalist Partisi (BSP), Demokratik Güçler Birliği, Bulgaristan Tarım Halk Birliği (BZNS) ³⁷⁰
8 Kasım 1991- 30 Aralık 1992	Filip Dimitrov	Demokratik Güçler Birliği (DGB)
30 Aralık 1992- 17 Ekim 1994	Lyuben Berov	Bulgar Sosyalist Partisi (BSP)
17 Ekim 1994 – 25 Ocak 1995	Reneta İncova	Cumhurbaşkanı tarafından atanan geçici hükümet.
25 Ocak 1995- 12 Şubat 1997	Jan Videnov	BSP
12 Şubat 1997- 21 Mayıs 1997	Stefan Sofiyanski	Cumhurbaşkanı tarafından atanan geçici hükümet.
21 Mayıs 1997- 24 Haziran 2001	İvan Kostov	DGB
24 Haziran 2001- 17 Ağustos 2005	Simeon Saksokoburgotski	II. Simeon Ulusal Hareketi ve HÖH
17 Ağustos 2005- 27 Temmuz 2009	Sergey Stanişev	BSP, II. Simeon Ulusal Hareketi, HÖH
27 Temmuz 2009 – 13 Mart 2013	Boyko Borisov	GERB (Bulgaristan’ın Avrupalı Kalkınması için Yurttaşlar Partisi)

Kaynak: Nazim Üste, Bulgaristan Cumhuriyeti, Çağdaş Balkan Siyaseti Devletler, Halklar, Parçalanma ve Bütünleşme, Editörler: Murat Necip Arman ve Nazif Mandacı, Sekin Yayınları, 2. Baskı, Eylül 2014, Ankara, s.54.

³⁶⁶ Nazif Mandacı, “Bulgaristan: Siyasal Hayat ve Kurumlar”, Bulgaristan İdari, Siyasi ve Sosyo-Ekonomik Yapı, Editör: Burak Tangör, TİAV, Ankara, 2020, s.76.

³⁶⁷ 2013 yılına kadar olan veriler buradan alınmıştır. bkz. Nazim Üste, Bulgaristan Cumhuriyeti, Çağdaş Balkan Siyaseti Devletler, Halklar, Parçalanma ve Bütünleşme, Editörler: Murat Necip Arman ve Nazif Mandacı, Sekin Yayınları, 2. Baskı, Eylül 2014, Ankara, s.54.

³⁶⁸ Bulgar Komünist Partisinin içerisindeki reformist kanattan olan Andrey Lukanov, partinin isim değiştirme konusunda önemli adımlar atmıştır. Andrey Lukanov, Sofya’da faili meçhul bir cinayete kurban gitmiş bir Başbakan olarak tarihe geçmiştir.

³⁶⁹ 1989’da Doğu Avrupa başlayan reform süreci Todor Jivkov’u parti yönetiminde tutamamıştır. Aşırı sol bir ideolojiye sahip olan Bulgar Komünist Partisi, Marksist ve Leninist çizgiden vazgeçtiğini duyurarak 3 Nisan 1990 tarihinde isim değişikliğine giderek Bulgar Sosyalist Partisi ismini almıştır.

³⁷⁰ Bulgaristan Tarım Halk Birliği (BZNS), halk arasında kısaca Çiftçi Partisi olarak bilinmektedir.

Tarihler	Başbakan	Hükümeti Kuran Partiler
13 Mart 2013- 29 Mayıs 2013	Marin Raykov	Cumhurbaşkanı tarafından geçici olarak atanan hükümet.
29 Mayıs 2013 – 6 Ağustos 2014	Plamen Oreşarski	BSP ve HÖH tarafından desteklenen bir hükümet.
6 Ağustos 2014- 7 Kasım 2014	Georgi Bliznashki	Cumhurbaşkanı tarafından geçici olarak atanan hükümet.
7 Kasım 2014- 27 Ocak 2017	Boyko Borisov	GERB
27 Ocak 2017- 4 Mayıs 2017	Ognyan Gerdzhikov	Cumhurbaşkanı tarafından geçici olarak atanan hükümet.
4 Mayıs 2017- 12 Mayıs 2021	Boyko Borisov	GERB, Birleşik Vatanseverler
12 Mayıs- 13 Aralık 2021	Stefan Yanev	Cumhurbaşkanı tarafından geçici olarak atanan hükümet.
13 Aralık 2021- 1 Ağustos 2022	Kiril Petkov	Değişime Devam Ediyoruz (PP), BSP, Demokratik Bulgaristan, İTN
2 Ağustos 2022-	Galab Donev	Cumhurbaşkanı tarafından geçici olarak atanan hükümet.

Tablo 10: Bulgaristan’da Kurulan Hükümetler (2013-2022)

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

1990 sonrası Bulgaristan siyasetine bu tablolar üzerinden baktığımızda ilk göze çarpan ayrıntı 1997 yılına kadar 4 yıl görev süresini tamamlayabilen bir hükümetin kurulamamış olmasıdır. 1997 yılında kadar ülkenin iç ve dış dengelerinin tam oluşmadığını söyleyebiliriz. Ülke içerisindeki eski siyaseti yürütmeye çalışan sosyalistlerin sistemdeki değişimi yavaşlatacak adımlar atmıştır. Reformist grup olarak nitelendirilebilecek DGB ve HÖH, ülkedeki değişimi destekleyen ana grupları olarak göze çarpmaktadır. HÖH, reformist politikaları esas alsa da dönemsel ittifak olarak BSP ile uyumlu hareket edebilmektedir. Bu bağlamda HÖH, iç siyasette güçler dengesine oynamaktadır.³⁷¹

1997 – 2013 arasında görev süresini tamamlayabilen 4 hükümetin kurulabilmesi ülkenin iç politikasında reformistlerin lehine bir denge oluştururken, dış politikadaki istikametini tam olarak Avro-Atlantik çizgiye kaydığı gözlenmektedir. BSP’nin hükümette olduğu dönemlerde Rusya’nın bir aktör olarak dikkate alındığı süreçler olsa da Bulgaristan dış politikasının eksenini 1997-2013 yılları arasında Avro-Atlantik ittifakın tam bir parçası olmuştur.³⁷²

İç ve dış dengeler liderlere kısıtlı bir tercih alanı bırakmaktadır. İdeoloji ve öncelikler bağlamında bu durum Bulgaristan’da Hükümet ve Cumhurbaşkanı uyumunu

³⁷¹ Vahit Sadal, Bulgaristan Türkleri ve Siyasal Hayata Katılım, Çizgi Kitabevi, İstanbul, s. 247.

³⁷² Stefanos Katsikas, Negotiating Diplomacy in the New Europe: Foreign Policy in Post-Communist Bulgaria, London: I.B. Tauris, 2012, s. 119-140.

zorlaştırmaktadır. Soğuk Savaş sonrası kurulan Hükümetler ile Cumhurbaşkanları arasında her zaman bir uyum söz konusu olmadığı Bulgaristan'da iç siyasal bölünmüşlüğü siyasal kültüre dönüştüğü görülmektedir. Başbakan ve Cumhurbaşkanının farklı eğilimde olduğu (Rusofil ya da Avro-Atlantik) görevde olduğu dönemlerde karar alma mekanizmalarının tıkanıp görülmektedir. Geçici hükümetler döneminde alınan kararların, ulusal çıkarlar noktasında kamuoyunda tartışıldığı ve protestolara neden olduğu görülmektedir.³⁷³

AB ve NATO üyelik süreçlerini tamamlanmasına rağmen Bulgaristan iç siyasetinde güç mücadelesi devam etmektedir. Dönemsel olarak Rusofil ve Rusfob grupların çekişmesinin yanısıra mafya ve oligarklarında kendi aralarındaki mücadele iç ve dış politikaya yansıdığı görülmektedir. 2013-2014 arasında idari bir kriz sürecine giren Bulgaristan'da kısa süreli 3 geçici hükümet iş başına gelmiştir. Bu yönüyle güç mücadelelerin yoğun yaşandığı geçici hükümetlerin iş başına geldiği (1990-1992) geçiş sürecinin ilk dönemine benzemektedir. Yaşanan idari krize örnek bir vakıa olarak; 2013'te Geçici Hükümetin Başbakan Plamen Oreşarski'nin Devlet Güvenlik Ajansının (DANS) başına HÖH Milletvekili Delyan Peevski'yi getirmesiyle ülke içerisinde büyük protestolar başlamıştır. Banka yolsuzluklarıyla anılan bir kamuoyunda oligark olarak görülen Delyan Peevski, hem Bulgar seçmen hem de Türk ve Müslüman azınlık tarafından bir tartışmalı bir siyasi figür olarak kabul edilmektedir.³⁷⁴ Devlet Güvenlik Ajansının başına getirilen kişinin, toplumun tüm kesimleri tarafından güven duyulan bir şahsiyet olmadığı için halk protestolara devam etmiştir. Geçici Oreşarski Hükümeti, bu protestolara dayanmayarak Peevski'yi görevden almıştır. Ulusal güvenliğin devamlı bir tartışma konusu olduğu Bulgaristan'da hükümetlerin uzun ömürlü olmaması kurumsal aklın gelişmesine de ket vurmaktadır. İç politikadaki tartışmalar, Bulgaristan iç siyasetinde protesto kültürünü canlı tutmaktadır.³⁷⁵

Geçici Oreşarski Hükümetinin istifası sonrası yapılan 2014 seçimlerini kazanan Boyko Borisov, 3 yıllık süre içerisinde 2017'ye kadar küresel ve bölgesel aktörlerle iyi ilişkiler geliştirmiştir. Pragmatik bir lider görüntüsü veren Borisov, bölgesel krizlerde

³⁷³ Dimitar Bechev, *Russia's Influence in Bulgaria Defence, Foreign Policy and Security*, New Direction, Brüksel, 2016, s.8-12.

³⁷⁴ Delyan Peevski imparatorluğunu duman sardı, <https://bnr.bg/tr/post/100673200/delyan-peeviski-imparatorlugunu-duman-sardi>, (Erişim Tarihi: 28.11.2023)

³⁷⁵ Nad 10 000 protestirashti v tsentura na Sofiya skandirat "Mafiya!", <https://www.mediapool.bg/nad-10-000-protestirashti-v-tsentara-na-sofiya-skandirat-mafiya-news207623.html>, (Erişim Tarihi: 28.11.2023)

arabulucuk rolünü üstlenebilmektedir. İç politikada muhafazakâr Bulgar seçmenine hitap eden Borisov, AB ve NATO ile uyumlu siyaset izlerken bölgesel aktörlerle de liderler diplomasisi bağlamında önemli adımlar atmıştır.³⁷⁶

2014-2017 yılında izlediği siyasetle Bulgar solunu birleştirmeyi başaran BSP'nin yükselişe geçmekteydi. Borisov liderliğinde GERB ise yerelde en güçlü parti konumuyla koalisyonsuz iktidar hedefi ile 2017 Milletvekili Seçimlerine girdi. Seçim öncesi bazı anketler BSP'yi Cumhurbaşkanlığı seçimlerindeki başarısından dolayı önde göstermekteydi. Kornelina Ninova'nın liderliğinde BSP ise iktidar hedefi için girdiği bu seçimlerde GERB'in arkasından ikinci parti konumunu korumuştur.³⁷⁷ Koalisyonsuz iktidar hedefine ulaşamayan Borisov, pragmatik bir hamle ile hükümeti kurmak için Birleşik Vatanseverleri yanına çekmiştir.³⁷⁸ Rus Uçağı Krizi ile Türkiye'den uzaklaşan HÖH ise yeni kurulan DOST Birliğini Türk ve Müslüman seçmene hitap etmesi yönüyle rakip olarak algılamaktaydı. DOST Hareketinin ulusal güvelik tehdidi bağlamında değerlendirilmesi noktasında HÖH, Cumhurbaşkanı Radev ve Bulgar ulusalcılarıyla beraber hareket eden yeni bir siyasete yönelmişti.³⁷⁹

2017 Milletvekili Seçimleri Bulgaristan'daki milliyetçi ve ulusalcı partileri bir araya getirmesi yönüyle ilginç özellikleri içinde barındırmaktadır. Bulgaristan'daki milliyetçi partilerin liderleri hükümet ortağı olabilecek "koalisyon" fikri etrafında bir araya geldiler. Valeri Simenov (NFSB), Krasimir Karakaşanov (VMRO) ve Volen Siderov (ATAKA) liderlerinin oluşturduğu "Birleşik Vatanseverler Koalisyonu", seçimlere birlikte katılma kararı aldı. Bu koalisyonun kurulmasının ardındaki temel motivasyon, liderlerin Türk ve İslam karşıtı söylemleri benimsemeleridir. Bu koalisyon, özellikle Bulgaristan'da yaşayan Türk ve Müslüman toplulukların kamu hizmetlerinden faydalanmalarını kısıtlamayı amaçlayan yasa tasarılarını gündeme getirmesi ile dikkat çekmiştir. Bu oluşumun bir diğer özelliği ise azınlıklar ötekileştire ve Rusofil söylemlere sahip olmalarıdır. Bu

³⁷⁶ Liderler diplomasisi bağlamında Boyko Borisov ile Recep Tayyip Erdoğan arasındaki sorun çözebilen güçlü iletişim bu duruma örnek bir vakiydir.

³⁷⁷ 2016 Cumhurbaşkanlığı Seçimlerinde BSP'nin adayları Rumen Radev'in kazanması, son yıllarda güç kaybeden ve dağılan sosyalistleri tekrar toparlamıştır.

³⁷⁸ Boryana Dzhambazova, Bulgaria's Ex-Premier Nears Return to Power in a Key Election for Europe, <https://www.nytimes.com/2017/03/26/world/europe/bulgaria-election-boiko-borisov.html>, (Erişim Tarihi: 28.11.2023)

³⁷⁹ Elżbieta Szyszlak, "Between Sofia and Ankara – the Turkish minority in contemporary Bulgaria", Yearbook of the Institute of East-Central Europe, Vol. 16, No. 4, 2018, s. 175-182.

ulusalcı koalisyonun faaliyetleri 2017 seçimlerinin gergin bir atmosferde olmasının ana nedenlerinden biri olarak göze çarpmaktadır.

Birleşik Vatanseverler Koalisyonu seçim döneminde kullandığı retorikle marjinal bir konuma kaymıştır.³⁸⁰ Valeri Simeonov liderliğindeki NFSB'nin önerisiyle, Türkiye'deki sandıklarda Kiril alfabesiyle yazılmış Bulgarca dilekçelerin kullanılması kararı Bulgaristan Yüksek Seçim Kurulu tarafından kabul edilmiştir. Bu karar, diğer Bulgar partileri ve HÖH'ün desteğiyle alınmış, Türkiye'deki 35 sandıktan DOST Birliği'ne gidecek oyların azalmasına yol açması beklenmektedir. Bu durum, Birleşik Vatanseverler'in ülkede artan ırkçılık ve Türkiye karşıtlığını şekillendiren politik tutumlarının bir göstergesi olarak değerlendirilmektedir.³⁸¹

2014-2016 yılları arasındaki uluslararası ve bölgesel dinamikler, 26 Mart 2017'deki Bulgaristan Genel Seçimleri'nin doğru bir şekilde değerlendirilmesi için kritik öneme sahiptir. Bu seçimlerin kapsamlı analizi için altı temel unsurun göz önünde bulundurulması şarttır. Bu unsurlar, seçim sürecinin anahtar dinamiklerini belirlemekte ve o dönemin seçim iklimini şekillendirmekte etkili olduğunu söyleyebiliriz.

- Türkiye karşıtlığının medyada artışı.³⁸²
- Boyko Borisov'un iktidara yalnız gelme hedefi.
- Rusofil grupların ve yeni ulusalcı tutumun yükselişi.
- Cumhurbaşkanı Rumen Radev'in AB ve NATO'ya karşı mesafeli tutumu.
- Yeni kurulan DOST Birliğinin meclise girme potansiyeli. Yereldeki Türk-Müslüman azınlığın tabanını konsolide etme ihtimali.³⁸³
- Mülteci krizleri ile beraber AB'ye karşı şüpheli tutumların artışa geçmesi.³⁸⁴

³⁸⁰Protestirashti napadnakha izselnitsi na „Kapitan Andreevo” (OBZOR), <https://btvnovinite.bg/bulgaria/granichnijat-punkt-kapitan-andreevo-e-otvoren-za-dvizhenie.html>, (Erişim Tarihi: 28.11.2023)

³⁸¹Türkiye'de Kiril Harfli Bulgarca Dilekçe Doldurma Zorunluluğu, <https://nova.bg/news/view/2017/03/27/177668/news/view/2017/03/27/177668/валери-симеонов-чух-се-с-борисов-оше-снощи/> (Erişim Tarihi: 1.4.2022)

³⁸²DPS /HÖH/ onursal başkanı Ahmet Doğan ve aynı partiden milletvekili olan Delyan Peevski'ye Türkiye'ye giriş yasağı, <https://bnr.bg/tr/post/100657664>, (Erişim Tarihi: 27.11.2023)

³⁸³2017 Milletvekili Seçimlerinde Dost Partisi ve Hürriyet ve Şeref Halk Partisi ile ittifaka gitmiştir. Bu ittifak sonucu iki Türk Partisi, DOST Birliği çatısı altında toplanmıştır. DOST Hareketinin yereldeki gücü, HÖH nezdinde bir tehdit olarak algılanmıştır. Bkz EK 8: DOST Birliği, Kırcalı ilçelerinde yoğun taban desteği bulmuştur. (Yeni Pazar Mitingi, 22 Mart 2017)

³⁸⁴Bulgaristan'daki milliyetçi ve ulusalcı partiler siyasal söylemlerinde ve tüzüklerinde Euroseptik (AB politikalarına şüpheyli bakan) unsurlar barındırmaktadır.

Bu yerel ve uluslararası gelişmeler, seçim süreçlerinin analizinde dikkate alınması gereken temel mekanizmaların varlığına dair önemli işaretler sunmaktadır. Özellikle, DOST Hareketi'nin kısa sürede Bulgaristan'daki Türk ve Müslüman azınlıkları etkin bir şekilde mobilize etmesi, ülkede var olan Türkiye ve İslam karşıtı kesimlerin de harekete geçmesine neden olmuştur. 26 Mart 2017 tarihinde gerçekleştirilen erken genel seçimlerde, Bulgar siyasi partileri ve HÖH ana propaganda aracı olarak Türkiye karşıtlığını kullanmıştır. Her ne kadar Bulgaristan'da Türkiye karşıtlığı, önceki seçim kampanyalarında da tarihi bir argüman olarak yer alsa da, Türkiye tarafından bir Rus uçağının düşürülmesi olayı bu karşıtlığın ivme kazanmasına ve daha da ön plana çıkmasına yol açmıştır. Bu durum, Bulgaristan'ın iç politikasında belirgin bir şekilde hissedilen Rusofil eğiliminin altını çizmektedir ve bu bağlamda derinlemesine bir analiz gerektirmektedir. Bu gelişmeler, seçim süreçlerinin ve iç politikanın anlaşılması açısından hem yerel hem de uluslararası perspektifleri bir arada değerlendirmenin zorunluluğunu vurgulamaktadır. Bulgaristan'da Türk ve Müslüman azınlığın haklarını koruma iddiasında bulunan HÖH ve Fahri Genel Başkanı Ahmed Doğan, Rus Uçağı krizinde Rusya'nın politik görüşlerini açıkça desteklemiştir.³⁸⁵

5 Ekim 2014 Erken Genel Seçimi		
Parti/Seçim İttifakı	Oy Oranı (Yüzde)	Milletvekili
GERB	32,67	84
BSP Bulgaristan Solu	15,40	39
Vatansever Cephe	7,28	19
ATAKA	4,52	11
HÖH	14,84	38
Reformcu Blok	8,89	23
Sansürlsüz Bulgaristan	5,69	15
ABV Koalisyonu	4,15	11
21 Hareketi	1,19	-

Tablo 11: 2014 Milletvekili Seçim Sonuçları

Kaynak: Mehmet Uğur Ekinci, Bulgaristan Seçiminin Ardından: Görünen Statüko, Görünmeyen Değişimler, Sayı: 168, Nisan, 2017, s. 3.

³⁸⁵ İrfan Bozan, “Bulgaristan Türkleri neden bölündü?”, <https://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/bulgaristan-turkleri-neden-bolundu> , (Erişim Tarihi: 28.11.2023)

26 Mart 2017 Erken Genel Seçimi		
Parti/Seçim İttifakı	Oy Oranı (Yüzde)	Milletvekili
GERB	33,54	95
Bulgaristan için BSP	27,93	80
Birleşik Vatanseverler	9,31	27
HÖH	9,24	26
DOST Birliği	2,94	-
İrade (Volya)	4,26	12
Reformcu Blok	3,14	-
Evet Bulgaristan	2,96	-
Yeni Cumhuriyet-DSB	2,54	-
ABV-21 Hareketi	1,59	-

Tablo 12: 2017 Milletvekili Seçim Sonuçları

Kaynak: Mehmet Uğur Ekinci, Bulgaristan Seçiminin Ardından: Görünen Statüko, Görünmeyen Değişimler, Sayı: 168, Nisan, 2017, s. 3.

Seçim sonuçlarının genel bir değerlendirilmesi yapılması gerekirse; Borisov'un Partisi GERB, seçim öncesi önde gözüktüğü seçimleri rahat kazanmıştır. GERB'in yerel yönetimlerde var olan seçmen kitlesi, genel seçimlere olumlu yansımıştır. Bulgaristan'da yükselen sol eğilimlerin öncüsü BSP, cumhurbaşkanlığı seçimlerindeki performansını parlamentoya taşıma potansiyeline sahip olduğu bazı anketlerce öngörülmüştü. Ne var ki, sonuçlar Avrupa Birliği yanlısı merkez-sağ çizgideki Vatandaşlar için Avrupa'nın Gelişmesi (GERB) partisinin seçimleri kazandığını göstermiştir. Oyların yüzde 33,54'ünü toplayarak 1.147.283 oy alan GERB, BSP'nin yüzde 27,93 oranında ve 955.490 toplam oya karşın mecliste daha fazla sandalyeye sahip olmuştur. İki parti arasındaki oy farkı 191.793 olup, GERB meclise 95, BSP ise 80 milletvekili göndermiştir. İki lider parti arasındaki oy oranı farkı %5,45 seviyesindedir, bu da %4'lük seçim barajını aşan bir orandır. Dolayısıyla, bu fark meclis koltuk dağılımında, yasama organına ek bir siyasi gücün girişini mümkün kılacak büyüklüktedir.³⁸⁶

Parlamentoya giriş için belirlenen %4'lük eşik üzerinde oy alan diğer partilere baktığımızda; seçimlerde üçüncülüğü elde eden Birleşik Vatanseverler bloğu %9,31'lik bir oy payı ile parlamentoda 27 sandalye kazanmıştır. HÖH, de benzer bir başarı göstererek %9,24'lük oy oranıyla 26 milletvekilliği elde etmiştir. Parlamento dışı

³⁸⁶ Outgoing Prime Minister Boyko Borissov wins his wager and also the general election in Bulgaria, <https://www.robert-schuman.eu/en/monitor/1676-outgoing-prime-minister-boyko-borissov-wins-his-wager-and-also-the-general-election-in-bulgaria>, (Erişim Tarihi: 28.11.2023)

kalmaktan son anda kurtulan Volya (İrade) Partisi ise %4,26'lık oy oranıyla 12 milletvekili ile temsil edilmektedir.³⁸⁷

2017 yılındaki Bulgaristan Parlamento seçimleri, 2014 yılı seçimleriyle karşılaştırıldığında, parlamentoya giren parti sayısının azalması yönüyle dikkat çekmektedir.³⁸⁸ GERB partisi oy oranını korurken, BSP'nin sol seçmenleri konsolide etmesi ve oy oranını artırması, önceki seçimlere kıyasla önemli bir ilerleme olarak görülmüştür. Volya Partisi'nin öne çıkan başarısı, popülist politikaları ve Rusya ile olumlu ilişkiler kurma yönündeki tutumu ile dikkat çekerken, GERB ile potansiyel işbirliğine açık olduğunu belirtmiştir. Reformist Blok'un meclis dışında kalması ise, ülkedeki Rusya yanlısı eğilimlerin artışını işaret ederken, popülist partilerin Bulgaristan siyasi arenasında etkilerinin giderek arttığı gözlemlenmektedir. Bu durum, Bulgaristan'da politik çeşitliliğin yeni bir yönü olarak dikkate alınması gereken popülizmin yükselişine işaret etmektedir.³⁸⁹

2014 ve 2017 Parlamento seçimleri arasında HÖH'ün oy kaybı ve mevcut temsil yeteneğindeki belirgin düşüş dikkate değerdir. 2014 seçimlerinde HÖH, 487,134 oy alarak %14,8 oranında bir oy desteği elde etmişken, bu oran 2017'de %9,24'e düşmüş ve toplam oy sayısı 315,976'ya gerilemiştir. Bu nedenle, HÖH 2014 ile 2017 arasında 171,134 oy kaybı yaşamıştır. 2014'te 38 Milletvekili ile temsil edilen HÖH, 2017 Parlamento seçimlerinde 26 Milletvekili ile temsil edilmektedir. Oy ve vekil sayısında ciddi bir düşüş yaşayan HÖH, bu süreçte etnik parti kimliğinden ziyade ulusalcı bir kimliğe bürünmüştür.³⁹⁰

2014-2017 arasında HÖH'ün oy kaybının nedenlerini şu şekilde sıralayabiliriz:

- Lütüfi Mestan'ın anti-demokratik yöntemlerle görevden alınması.
- Ulusalcı ve Bulgar milliyetçisi gruplarla beraber Türkiye karşıtı söylem kullanması.
- Cumhurbaşkanlığı Seçimlerinde BSP ile ortak hareket edilmesi.
- DOST Hareketine yönelik kullanılan negatif söylem.
- ATAKA'dan daha önce milletvekili yapmış kişilerin aday gösterilmesi. (Slavi Binev ve Kamen Petkov gibi.)

³⁸⁷ 2017 Bulgaristan Milletvekili Seçim Sonuçları, <https://results.cik.bg/pi2017/rezultati/index.html> (Erişim Tarihi: 13.04.2023)

³⁸⁸ Sekiz partinin girdiği 2014 seçimlerine kıyasla, 2017'de bu sayı beşe düşmüştür.

³⁸⁹ Maria Spirova, "Bulgaria: Political Development and Data for 2017", European Journal of Political Research Political Data Yearbook Volume 57, Issue 1 p. 37-44.

³⁹⁰ 2014 Seçim Sonuçları, <https://results.cik.bg/pi2014/rezultati/index.html> (Erişim Tarihi: 1.4.2023)

- DOST Birliğini destekleyen kişilere y6nelik baskı ve tehditler.

2017 Milletvekili seçimlerinde d6rd6nc6 sırada yer alan H66H, tarihindeki en b6y6k oy kaybını yaşamıştır. Bu seçim, 6zellikle 1994'ten sonra H66H'6n en ciddi şekilde oy kaybettiği d6nem olarak kaydedilmiştir. Ancak, H66H seçim kampanyası s6recinde T6rk ve M6sl6man azınlığın temsilcisi olduğu iddiasını etkili bir biçimde sunamamıştır. Partinin Fahri Genel Başkanı Ahmed Doğan, 17 Mart 2017 tarihinde yaptđđı aēıklamada, H66H'6 vatansever bir parti olarak nitelendirirken, rakip DOST Birliği'ni ise Bulgaristan'ın ulusal g6venliği iēin bir tehdit olarak g6rd6đ6n6 dile getirmiştir. Bu aēıklama iēerisinde Doğan, ayrıca Vasil Levski'nin mirasına bağlı olarak Bulgar ulusalcılarından daha milliyetēi bir tavra y6neldiğini ifade etmiştir. Doğan'ın bu beyanları aynı zamanda T6rkiye karşıtlığını iēermesiyle de dikkat ēekmektedir. Dolayısıyla, Doğan'ın ifadeleri hem Bulgaristan'ın iē politikasına hem de T6rkiye'ye d6n6k olarak sembolik mesajlar taşımaktadır.³⁹¹H66H, s6z konusu bildiri ile hem 6lke iēindeki siyasi duruşunu netleştirirken hem de seçim sonuēlarına bağlı olarak t6m siyasi partilerle h6k6mette işbirliği yapabileceğini belirtmiştir. Bununla birlikte, daha 6nce ATAKA Partisinde siyaset yapmış olan Slavi Binev ve Kamen Petkov'un H66H tarafından aday g6sterilmesinin sebepleri ve mantığı da 17 Mart 2017 tarihli Doğan'ın bildirisinde detaylı bir şekilde aēıklanmıřtır.³⁹²

Seçim s6reci boyunca 6n plana ēıkan yapılanmalardan biri de DOST Birliği oldu. Bu birlik, Demokratlar iēin Sorumluluk, 6zg6rl6k ve Hoşg6r6 (DOST) Partisi ile H6rriyet ve şeref Halk Partisi'nin (HşHP) iş birliği sonucu oluştu. DOST Partisi, L6tvi Mestan'ın liderliğini yaptđđı H66H'ten ayrılan şabanali Ahmed, H6seyin Hafızov ve Aydoğan Ali tarafından hayata geēirildi. Diğer yandan, HşHP Kasım Dal, Korman İsmailov ve Orhan İsmailov'un liderliğinde 2012 yılında kurularak siyasi sahnede yerini almıştı.³⁹³ HşHP, 2014 yılındaki seçimlerde Reformist Blok'un bir parēası olarak Meclis'e 6ē temsilci g6nderme başarısı g6sterdi. Bununla birlikte, DOST Birliği'nin kurulmasında 6nemli bir rol 6stlenen Kasım Dal, bu seçim s6recinde aday olarak yer almamayı tercih etti. DOST

³⁹¹ Bildirinin aslı T6rkiye ile ilişkilerin d6zeltilmesinden resmi parti sitesinden kaldırılmıştır. Bkz: <https://www.dps.bg/aktualno/sabitiya/981-politicheskoto-poslanie-na-d-r-ahmed-dogan.html>, (Erişim Tarihi: 28.11.2023)

³⁹² Dogan: Natisk6t i reket6t tselyat legitimirane na neoosmanizma, <https://glasove.com/na-fokus/dogan-natiskyt-i-reketyt-celyat-demokraticno-legitimirane-na-neoosmanizma>, (Erişim Tarihi: 28.11.2023)

³⁹³ DOST Birliği, son kapanış mitingine 20 bin kişiyi Kırcaali'ye toplayabilmiştir. Bulgaristan siyasi tarihinde azınlık partisi bağlamında 6nemli bir mitingdir.

Birliği'nin temelinde liberal-demokratik bir görüş yapısı bulunmakta, azınlık haklarına önem verilmekte ve Avrupa Birliği ile NATO'ya yönelik olumlu bir yaklaşıml sergilenmektedir.³⁹⁴ DOST ve HŞHP'nin bir araya gelmesiyle oluşan bu ittifak, Bulgaristan'ın siyasi arenasını için demokratik ve liberal bir seçenek olarak ortaya çıkmayı hedeflemektedir.³⁹⁵

Parti/Seçim İttifakı	Oy Oranı %	Oy Sayısı
GERB	24,55	27,614
DOST Birliği	17,27	19,430
Bulgaristan için BSP	12,74	14,335
HH	11,90	13,390
Evet Bulgaristan Koalisyonu (Yeşiller, DEOS)	10,15	11,413
Birleşik Vatandaşlar (NFSB, ATAKA, VMRO)	7,18	8,077

Tablo 13: 2017 Parlamento Seçimlerinde Yurtdışı Oyları Tablosu

Kaynak: <https://results.cik.bg/pi2017/rezultati/32.html>“Erişim Tarihi 16/04/2024”

Seçim sonuçlarına göre, DOST Birliği 100.000'den fazla oy alarak yaklaşık %3'lk bir oy payına ulaştı. Türkiye'den gelen ifte vatandaşların oylarına herhangi bir kısıtlama olmaksızın, DOST Birliği'nin %5'in üzerinde bir oy oranını elde ederek parlamentoya girmesi muhtemel görünüyordu. Buna karşın, tüm zorluklara rağmen yurtdışı oyları bazında DOST Birliği, %17.27 ile GERB'nin ardından ikinci en yüksek oy oranına sahip oldu. Bu sonuç, HH'nin yurtdışı oy sıralamasında dördüncü sıraya düşmesine yol açmıştır.³⁹⁶

DOST Birliği, komünist rejimin zulmünden etkilenen farklı toplumsal gruplardan bireyleri içeren yapısı ve Batı yanlısı Bulgar entelektellerini bünyesinde barındırmasıyla dikkat çekmektedir. Bu özellikleriyle, ittifak Bulgaristan'da liberal-demokratik bir alternatif olarak yeni ve ideolojik bir zenginlik sunmaktadır.³⁹⁷ Bu kontekste, Peter Boyaciev, Evgeniy Mihaylov ve Georgi Bozduganov'un, DOST Partisi'nin Lideri Lütfi Mestan ile birlikte seçim faaliyetlerine katılımları, Bulgaristan'ın demokratik geleceğine yönelik umut verici bir geleişme olarak kabul edilmektedir. Demokratik Gler Birliği'nde (DGB) uzun süreli siyasi deneyime sahip olan Evgeniy Mihaylov, Ahmet Doğan

³⁹⁴ DOST Birliği, bu seçim sürecinde Türkiye ile Bulgaristan arasında iyi ilişkilerin kurulmasında öncü bir oluşum olacağını sıklıkla dile getirerek diğer partilerden farklı olduğunu göstermiştir.

³⁹⁵ DOST Birliği, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/bulgaristanda-dost-birligi-secim-kampanyasina-basladi/760490#> (Erişim Tarihi: 13.04.2023)

³⁹⁶ Seçimin Yurtdışı Oyları, <https://results.cik.bg/pi2017/rezultati/32.html>

³⁹⁷ Avro-Atlantik fikirlerin DOST Hareketi içinde yer alması noktasında Bulgar entelektüelleri önemli bir işlev görmektedir.

liderliğindeki oligarşik yönetim anlayışına karşı çıkışını ifade ederek, DOST Hareketi'ne katılma motivasyonunu açıkça ortaya koymaktadır.³⁹⁸

Türkiye için stratejik bir öneme sahip olan Bulgaristan, özellikle Balkan politikasında kritik bir role sahiptir. Bu önemin temelinde, Bulgaristan'ın Balkanlar ve Avrupa'ya açılan bir kapı olması ve burada yaşayan Türk ve Müslüman azınlıkların varlığı yatmaktadır. Türkiye'nin dış politikasında, diğer ülkelerin aksine, ekonomik çıkarların yanı sıra kültürel ve sosyal bağlar da büyük bir yer tutmaktadır. Bulgaristan'da yaşayan Türk ve Müslüman topluluklar, siyasal alanda önemli roller üstlenme potansiyeline sahiptir; ancak DOST Birliği gibi grupların çeşitli engeller nedeniyle parlamentoya girememesi, azınlığın siyasi olarak tam anlamıyla temsil edilememesine yol açmaktadır.³⁹⁹ Türkiye ile Bulgaristan arasındaki ilişkilerin geleceği, yeni siyasi şartlar altında, Bulgaristan'daki Türk azınlığın siyasal etkinliğinin sürdürülmesiyle yakından ilintili olacaktır. Bulgaristan'ın dış politikası, Ukrayna krizi öncesinde Avrupa Birliği ve Rusya arasında denge kurmaya çalışan bir yaklaşım sergilemiştir; ancak mevcut koşullar altında Bulgaristan'ın politik dengeleri yeniden değerlendirmesi kaçınılmazdır. Türkiye'nin, Bulgaristan'da uzun vadeli ve etkili bir varlık gösterebilmesi için, sosyal ve kültürel ilişkilerin yanı sıra ekonomik ilişkileri de kapsayacak şekilde, çok yönlü ve dinamik bir politika benimsemesi gerekmektedir.⁴⁰⁰

3.2.2. Siyasi Partiler

3.2.2.1. Bulgar Sosyalist Partisi (BSP)

Bulgar Sosyalist Partisi, tarihsel olarak ülkenin en köklü partilerinden biridir. Marksist ve sosyalist fikirleri Balkanlar'da ilk organize eden filozof olan Dimitar Blagoev Nikolov'un kurduğu Bulgar Sosyal Demokrat Partisi, BSP'nin ideolojik ve kök olarak kendisini dayandırdığı noktadır. Bir sol yapılanma olarak Bulgar Sosyal Demokrat Partisi (BSDP) Balkanlar'daki ilk Sosyalist Demokrat siyasi parti olma özelliğine sahiptir. Balkanlardaki en köklü siyasi partilerden biri olan BSP, ülke içerisinde bütün sol siyasetin ana

³⁹⁸ Evgeniy Mikhaylov: DOST se bori s monopola na saraite, <https://btvnovinite.bg/bulgaria/evgeni-mihajlov-dost-se-bori-s-monopola-na-saraite.html>, (Erişim Tarihi: 28.11.2023)

³⁹⁹ Kader Özlem, Bulgaristan'ın belirsiz seçimi ve yaralanan demokrasi, Görüş, <https://www.aljazeera.com.tr/gorus/bulgaristanin-belirsiz-secimi-ve-yaralanan-demokrasi>, (Erişim Tarihi: 28.11.2023)

⁴⁰⁰ Mehmet Uğur Ekinci, Türkiye-Balkanlar İlişkileri, Analiz, SETA Yayınları, Mayıs 2017, Sayı: 204, İstanbul, s.15-23.

omurgasını oluşturmaktadır.⁴⁰¹ BSP yöneticileri 1891'de kurulan Bulgar Sosyal Demokrat Partisinin halefi olarak görmektedir.

Bulgaristan Komünist Partisinin devamı olan BSP, merkez sol parti olarak siyasal sistemde konumlanmıştır. 10 Kasım 1989 tarihinde Todor Jivkov'nun görevi bırakmasının ardından Dışişleri Bakanı Pertır Mladenov parti içerisinde kısa bir süre ön plana çıkmıştır. Bu süreçte Petır Mladenov ve BKP içerisindeki reformist kanat halka yönelik demokratik açılımlar yaparak toplumsal hareketleri yönlendirmek istemiştir. 11-13 Aralık tarihlerinde Komünist Partinin Merkez Komitesi Plenumunda ülkenin geleceğini ilgilendiren kararlar alınırken, rejimin yaptığı hatalardan özür dilendi. Demokratik seçimlerin önünü açmak ve gerçek parlamenter sisteme geçmek için bazı düzenlemelerin yapılacağı dile getirildi. Ülke içerisinde yenilik taraftarları ile eski politikaları savunan gruplar arasında karşılıklı protestoların düzenlendiği bir ortamda BKP'nin önde gelenleri muhalefet ile görüşmek istediler. Yuvarlak Masa görüşmeleri ile BKP, yeni siyasal sistemde artık tek karar alma merci olmadığı gerçeği ile yüzleşmiştir. BSP bir nevi tüm komünist mirası kendinde taşıyan ülkenin kültürel hafızası konumundadır.⁴⁰²

Romanya'da başlayan demokratikleşme süreci kanlı çatışmalara sebep olunca, Komünistler ve DGB temsilcileri ülkenin iç kargaşa mahal vermeden toplanması için harekete geçtiler. On dört yenilik taraftarı grup Demokratik Güçler Birliği adıyla BKP ile yuvarlak masa toplantılarına katıldılar. Bu toplantıların ilk gündem maddesi ülkedeki totaliter yapının nasıl ortadan kaldırılacağı meselesiydi. Bu süreçte tüm kanunlar ve anayasa BKP'nin lehine olduğu için muhalif gruplar demokrasinin güçlendirilmesi için bazı taleplerde bulundular. Bu taleplerin en önemlisi 1971 Bulgaristan Anayasasının 1. Maddesini değiştirilmesiydi.⁴⁰³ Yuvarlak masa toplantılarına Türk ve Müslüman azınlığı temsilen bir STK ya da siyasi partinin katılmaması bir eksiklik olarak göze çarpmaktadır.

⁴⁰¹ Bulgar Sosyal Demokrat Partisi, demokrasi ve sosyalizm kavramlarının yanı sıra insan hakları ve özgürlük temalarını bir arada bağdaştırması yönüyle kendi dönemi içerisinde yenilikçi fikirleri barındıran bir teşkilat olarak dikkat çekmektedir. Balkanlar'daki ilk sosyalist parti olması yönüyle Bulgaristan dışındaki diğer Balkan ülkelerine rol-model olmuş teşkilat yapısını içinde barındırır.

⁴⁰² R.J. Crampton, Bulgaristan Tarihi, JeoPolitika Yayınları, 2007, İstanbul, s. 196.

⁴⁰³ a.d.e., s. 196-197.

Yuvarlak masa toplantılarının ana hedefi ülkedeki totaliter rejimin nasıl bitirileceği meselesi etrafında şekillenmişti.⁴⁰⁴

Parti yönetim kurulu, Partinin ismini 3 Nisan 1990 yılında Bulgar Sosyalist Partisi olarak değiştirmiştir. Parti içerisinde 1980’li yıllardan başlamak üzere farklı hiziplerin olduğu görülmektedir. 10 Kasım 1989 sonrası parti içerisinde ortaya çıkan tartışmalarda geleneksel komünistler, Avrupa tipi sosyalistler, sosyal demokratlar gibi üç ana oluşum dikkat çekmekteydi. Bu üç grup içerisinde geleneksel komünistler demokratikleşme eğilimlerine yönelik sert tepki göstermekteydiler. Değişime direnen bu grup 1997 yılına kadar parti ve ülke içerisinde etkisini devam ettirdi.⁴⁰⁵

1990 sonrası Bulgaristan iç siyaseti hızla değişim sürecine girmiştir. BSP değişen iç ve dış dengeleri uyum sağlamaya çalışırken, statükoyu elden bırakmak istemeyen bir parti görünümündedir. İç politikada Bulgaristan Komünist Partisi tekeli değişmiş, azınlıklar siyasal bir aktör oluşu ile beraber serbest piyasa ekonomisi ve yeni anayasa gündeme gelmiştir. BSP komünist dönemdeki avantajını kaybetmiş, diğer partiler gibi demokrasinin bir parçası olmuştur.⁴⁰⁶

90’lar tüm siyasal oluşumlar için muğlak bir geçiş süreci özelliği göstermiştir. Ülkede değişimin dinamosu olan anti-komünist oluşumlar, zamanla Demokratik Güçler Birliği adı altında birleşme yolunu tuttular. Yeni dönemde Türkler, zamanla ülkede etkili bir siyasal konumuna gelirken, BSP başat güç özelliğini yitirmiştir. Bulgaristan’ın yeni siyasal sisteminde üç ana aktöründen biri olan BSP, 1990-1997 arasında sistemi yavaşlatma görevini üstlenirken ılımlı milliyetçileri kendi içerisinde toplamaktaydı.⁴⁰⁷ Girdiği ilk seçimleri ezici bir üstünlükle kazanan BSP, 1990’da %47,2, 1991’de 33,1, 1994’te 43,5, 1997’de 22,5, 2001’de 17,1, 2005’te 30,95 oy oranı ile sistemi domine eden bir parti görünümündedir. 2005’te tekrar başat güce dönüşen BSP, bu konumunu kısa

⁴⁰⁴ Yuvarlak Masa Modeli; Macaristan ve Polonya üzerinden örnek olarak alınmıştır. Macaristan ve Polonya’da Komünist Rejimin gizli servislerine çalışanların siyasete katılımı engellenirken, bu durum Bulgaristan’da gerçekleşmedi.

⁴⁰⁵ Mehmet Uğur Ekinci, Bulgaristan Siyasetini Anlama Kılavuzu, SETA, İstanbul, 2018, s. 54.

⁴⁰⁶ Bulgar Sosyalist Partisi, parti programında şu siyasal ilkeleri ile hareket ettiğini beyan etmektedir: Geniş halk kitlelerinin çıkarları, sosyal adalet ve dayanışma ilkesi, eşitlik, cumhuriyetçilik, vatanseverlik, enternasyonalizm. Bulgar Sosyalist Partisinin Programı, (Програма на Българската Социалистическа Партия), https://bsp.bg/documents/osnovni_dokumenti.html (Erişim Tarihi: 22.02.2023)

⁴⁰⁷ Mehmet Uğur Ekinci, Bulgaristan Siyasetini Anlama Kılavuzu, SETA, 2018, s. 54-55.

sürede kaybetmiş muhafaza edememiştir. 2005 sonrası süreçte ortaya çıkan yeni ulusalcı ve milliyetçi partiler, BSP'nin rolünü üstlendiler.⁴⁰⁸

BSP nomenklaturanın verdiği kurumsal güç ile reformları öteleyerek geçiş sürecini diğer Doğu Avrupa'ya nazaran yavaşlatmıştır. Ülkede azınlıklar ve demokratlar açısından devam eden birçok tartışma vardı. BSP, bu tartışmalarda anti demokrat tutumları ile diğer partilerden ayrılmakta statükoyu temsil etmekteydi.⁴⁰⁹ Bu tartışmalar; “Yeni Anayasa, Serbest Piyasa Ekonomisi ve Azınlık Hakları” bağlamında gelişim göstermekte ve ülkede zaman zaman etnik tansiyon artırmaktaydı. Yeni Halk Meclisi peyderpey azınlıklara hakları vermektedir. Azınlık kavramının yer almadığı 1991 Anayasası, BSP'nin çoğunlukta olduğu bir mecliste kabul görmüştür.⁴¹⁰ Yeni Anayasa azınlıkların etnik ve dini anlamda siyasi parti kurmalarının önüne geçmekteydi. Bu bağlamda demokrasi döneminde ortaya çıkan 4. Bulgar Anayasasının aslında demokratik değerler bağlamında tartışmaya açık yönleri bulunmaktadır.⁴¹¹

Bulgar Komünist Partisi, parti içi bir müdahale ile demokratikleşme sürecine girdiği için ülke içerisindeki kurumsallaşmış siyasi elit gücünü muhafaza edip hemen dağılma sürecine girmemiştir. Geçiş dönemi içerisinde gücünü koruyan parti, diğer partilere karşı avantajlarını zaman içerisinde kaybetmemiştir. Ülkede demokratik seçimler 1990 yılından beri yapılmasına rağmen komünist dönemden kalan nomenklatura farklı partilerin içerisinde faaliyet göstermektedir. 90'lardan beri gücünü yitirmeyen sosyalistler kendi karşılarında dağınık halde yer alan liberal ve demokrat muhalefeti siyasi sistem içerisinde 1997 yılına kadar rahatlıkla dengeleyebilmiştir. Geçiş sürecinde BSP'nin milliyetçiliği de kullandığı görülmektedir. Demokratik Güçler Birliğinin liberal söylemlerine yönelik, daha devletçi ve milliyetçi bir söylemi benimseyen Bulgaristan Sosyalist Partisi, Yugoslavya Federasyonunun dağılma sürecinde bu tutumunu iç ve dış politikada ortaya koymuştur.⁴¹²

⁴⁰⁸ Maria Spirova, “The Bulgarian Socialist Party: The Long Road to Europe.” *Communist and Post-Communist Studies* 41, no. 4 (2008): 482. <https://www.jstor.org/stable/48609628>, (Erişim Tarihi: 29.11.2023)

⁴⁰⁹ Mustafa Türkeş, “Geçiş Sürecinde Dış Politika Öncelikleri: Bulgaristan Örneği”, *Türkiye'nin Komşuları*, Derleyen: Mustafa Türkeş, İlhan Uzel, İmge Kitabevi, 2002, s. 190-191.

⁴¹⁰ Evgeni Tanchev, *Rapports: Bulgaria: The Separation of Powers in the 1991 Constitution of Bulgaria*, *European Public Law Volume 8, Issue 4* (2002) s. 433 – 440.

⁴¹¹ Maria Spirova, “The Bulgarian Socialist Party: The Long Road to Europe.” *Communist and Post-Communist Studies* 41, no. 4 (2008): 481–95. <https://www.jstor.org/stable/48609628>, (Erişim Tarihi: 29.11.2023)

⁴¹² Nazif Mandacı, “Bulgaristan: Siyasal Hayat ve Kurumlar”, *Bulgaristan İdari, Siyasi ve Sosyo-Ekonomik Yapı*, Editör: Burak Tangör, TİAV, Ankara, 2020, s.102.

Ulusalci politikaları ile karma ekonomi modeli benimseyen BSP, 1997'ye kadar AB ve NATO karşıtı iken, uluslararası konjonktürünün değişmesi ve iç politikada reformistlerin güç kazanması ile daha ılımlı politikalara yönelmiştir. İdeolojik ve kurumsal olarak güçlü olması, zaman içerisinde alternatif güçlü bir sol partinin oluşmaması; BSP'nin sistem ana aktör olarak kalmasına zemin hazırlamıştır. 1997 yılında kadar siyasal sistemde ağırlığını hissettiren BSP, 2002-2012 yılları arasında Cumhurbaşkanı makamını elinde tutmuştur. 2005-2009 yılları arasında Hükümeti kuran BSP, ülke siyasetinin ana aktörlerinden biridir.⁴¹³ 2016 ve 2021 Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde eski Hava Kuvvetleri Komutanı Rumen Radev'i destekleyen BSP, AB-Atlantik partiler tarafından son dönemde Rusya yanlısı olmakla eleştirilmektedir. Rumen Radev, Ukrayna-Rusya arasında yaşanan çatışmalarda Ukrayna'yı suçlu bulmaktadır. Radev, Bulgaristan'dan Ukrayna'ya silah yardımı göndermeye de BSP ile birlikte karşı çıkmaktadır. BSP muhalefetin söylemlerini belirlerken ulusal çıkarları önceleyen Batı karşıtlığı oluşturmada bir dil tercih etmektedir. Bu bağlamda BSP ve Cumhurbaşkanı Rumen Radev'in Rusya-Ukrayna krizi bağlamında ulusal ve uluslararası mesajlarında söylem birliği dikkat çekmektedir. Diğer Rusofil Partilerin söylemleri ve Batı karşıtlığını içerirken BSP'nin daha kontrollü bir iletişim dilini tercih ettiği görülmektedir.⁴¹⁴

Ulusal ve uluslararası konjonktürdeki gelişmelere binaen Bulgar Sosyalist Partisi yeni bir konsept belirlemiştir. Bu bağlamda BSP, dış politikaya dair ana amacını son seçim beyannamesinin 13. Maddesinde “ Bulgaristan'ın ulusal çıkarlarının korunması ve ülkenin kalkınması için uygun dış koşulların garanti edilmesi.” ifadesiyle ortaya koymuştur. Dış politikanın Ukrayna-Rusya Savaşı sonrası öncelik kazanması bu beyannameye de yansımıştır. Bulgar Sosyalist Partisi son seçim beyannamesinde stratejik öncelikler bağlamında dış politikaya dair şu maddeleri kamuoyu ile paylaşmıştır: Güvenlik ve işbirliği temasının ağır bastığı bu beyannameye yurtdışında yaşayan Bulgar toplumunun çıkarları öncelikli olarak içerikte yer alması dikkat çekmektedir. BSP, beyannameye yer alan tarihsel meselelerde ulusalci bakış açısını muhafaza etmektedir.

415

⁴¹³ Erdem Özlük, Fazlı Doğan ve Nazif Mandacı, “Siyasal ve İdeolojik Yapı”, Balkanlar'da Siyaset”, Editör: Şaban H. Çalış ve Birgül Demirtaş, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 2012, s.110-111.

⁴¹⁴ Jones Hayden, “Ukraine blasts Bulgaria president's claims that Kyiv is to blame for the war”, <https://www.politico.eu/article/rumen-radev-bulgaria-president-ukraine-war/>, (Erişim Tarihi: 29.11.2023)

⁴¹⁵ Bulgar Sosyalist Partisinin Seçim Platformu Beyannamesi 2022, https://bsp.bg/predizborna_platforma.html (Erişim Tarihi: 22.02.2023)

- Ukrayna'daki savaşı sona erdirmek için uluslararası siyasi diyalog ve diplomatik çaba fırsatlarını savunmak. Bulgaristan'ı askeri çatışmaya dahil edebilecek eylemlere yönelik muhalefet siyasetini benimsemek.
- Güneydoğu Avrupa'da aktif bölgesel iş birliğinin ve AB'nin Batı Balkan ülkeleri ile genişleme politikasının sürdürülmesi.
- Kuzey Makedonya Cumhuriyeti ile ilişkilerde ulusal çıkarlarımızın tutarlı bir şekilde korunması. Kuzey Makedonya'nın AB'ye katılımı için müzakere sürecinde ve müttefiklerimiz ve ortaklarımız nezdinde Bulgaristan'ın tutumunu savunmak.
- Karadeniz'i askerileştirme eğilimlerine karşı koymak ve askeri çatışmanın sona ermesinden sonra Karadeniz bölgesi ülkeleri arasında ticaret, ulaşım, turizm ve enerji gibi alanlarda etkileşimi genişletme fırsatlarını korumak. Rusya Federasyonu ile diplomatik ilişkilerin normalleştirilmesi ve yapıcı diyalogun sürdürülmesi.
- Tarihsel olarak oluşan Bulgar ulusal azınlıklarının ve dünya çapında yeni oluşan Bulgar topluluklarının etnik, dilsel, kültürel ve dini kimliğinin korunması ve geliştirilmesi. Yurtdışındaki Bulgarlara yönelik yeni bir strateji oluşturmak.
- Trakyalı Bulgarların manevi ve maddi çıkarlarının korunması meselesine yönelik politikalar oluşturmak. Türkiye Cumhuriyeti ile ikili ilişkilerde, Trakyalı mülteciler ve onların soyundan gelenlere tazminat konusunu gündemde tutmak.
- Bulgaristan'ın Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı'na katılımına ilişkin çalışmaların sürdürülmesi.
- Bulgar diplomatik hizmetini profesyonelleştirme ve depolitize etme çabaları ve hazırlıklı personel oluşturmak için sistematik çalışma.

BSP'nin son seçim beyannamesinde dış politikaya dair yer alan maddelere bakıldığında parti geleneğinin dışında bir argüman kullanılmadığı görülmektedir. Ulusal çıkarlar etrafında kurgulanmış bir manifesto niteliğindedir. Bölgesel iş birliği temalarında dahi Bulgaristan'ın ulusal çıkarları vurgulanırken, yurtdışında yaşayan Bulgaristan vatandaşları için özel bir dış politika stratejisi gerektiği ifade edilmektedir. Ukrayna-Rusya Savaşına yönelik birinci maddede aktarılan ifade bağlamında uluslararası siyasi diyalog fırsatlarının savunulmasını ifade edilirken, Ukrayna'ya yönelik askeri yardım meselesinde Rusya'nın çıkarları ile uyumlu bir söylem tercih edildiği görülmektedir.⁴¹⁶

⁴¹⁶ Bulgar Sosyalist Partisinin Seçim Platformu Beyannamesi 2022, https://bsp.bg/predizborna_platforma.html (Erişim Tarihi: 22.02.2023)

3.2.2.2. Demokratik Güçler Birliği (DGB)

7 Aralık 1989'da Sofya'da kurulan Demokratik Güçler Birliği, siyasi oluşum olarak ülkenin demokratikleşme ihtiyacını dile getiren on dört STK'dan oluşmaktaydı. Komünizm sonrası ülkenin içinde bulunduğu kaotik durum, yenilik taraftarlarını bir araya getirmişti. Birçok alanda reformlar gerektiğini dile getiren bu platform lider olarak Jelyu Jelev'i seçti. Entelektüel yönüyle bilinen Jelev, ülkenin tüm kesimleri tarafından kabul görecektir. söylemlere ve vizyona sahipti. Azınlık meseleleri ve demokratikleşme ile ilgili konularda Jelev'in olumlu tutumu hem Türk ve Müslüman azınlık tarafından hem de o dönemki AT tarafında takdirle karşılanmıştır.⁴¹⁷

Jelev'i lider seçen Demokratik Güçler Birliği, ülkenin demokratikleşmesini arzu eden bir organizasyon olarak dikkat çekmesinin yanı sıra Batı yanlısı Bulgar entelektüellerinin toplandığı bir fikir birlikteliği olarak tanımlanabilir.⁴¹⁸ Bulgaristan siyasetinde reformcu kanadı temsil eden DGB, meclis içerisinde gücünü uzun yıllar muhafaza edebilmiş siyasi bir ekoldür. Batılılaşma değerlerini bünyesinde taşıyan DGB, Avro-Atlantik girişimlere öncülük etmiştir.

DGB ilk hükümeti 1992'de kurulan Filip Dimitrov liderliğinde kurabilmiştir. Refomcuların toplandığı yer olarak DGB içerisinde ilk ayrılıklar da bu hükümet döneminde başlamıştır. Komünistlerle mücadelede daha ılımlı metodları isteyen Jelev'e karşı Dimitrov daha sert yöntemleri öncelik haline getirmek istemekteydi.⁴¹⁹ Cumhurbaşkanı Jelyu Jelev ile kilise tartışmasına giren Başbakan Filip Dimitov, fikri ayrılıkların üstesinden gelememiştir. Bu süreçte HÖH tarafından dışardan desteklenerek ayakta duran DGB Hükümeti, iç politikadaki tartışmaların tesirinde kısa sürede düşmüştür. Hem Cumhurbaşkanlığı hem de Başbakanlık makamı DGB'nin elinde olmasına rağmen bu süreç avantaja dönüştürülemedi. Jelev-Dimitrov arasındaki örtülü rekabet, DGB'ye zarar vermiştir. DGB'yi bir arada tutan idealist ve entelektüel

⁴¹⁷ Jelyu Jelev, Bulgaristan'ın Soğuk Savaş sonrası yapılan demokratik ilk seçimleri kazanan Cumhurbaşkanı'dır.

⁴¹⁸ Bulgaria Leader Asks All Parties to Join Talks on Turmoil, <https://www.latimes.com/archives/la-xpm-1990-08-06-mn-130-story.html> Erişim Tarihi: (11.02.2023)

⁴¹⁹ Filip Dimitrov, 1990-1994 arasında DGB'nin Başkanlığı görevinde bulunmuştur. Daha sonra göreve gelen İvan Kostov, (1994-2001) en uzun süre parti başkanlığı görevinde bulunan kişidir. 1997 Seçimlerini kazanan DGB 2001 yılına kadar tek başına iktidarda kaldığı dönemde Başkanlık görevini de üstlenen İvan Kostov, AB ve NATO üyelik süreçlerinde aldığı inisiyatiflerle ön plana çıkmıştır.

kesim partinin etki gücünü mecliste korumasını sağlayarak ülke içerisindeki reformcu hareketlere öncülük etmesini sağlamıştır.⁴²⁰

1997 yılına kadar siyasal sistem içerisinde hegomon aktör BSP olsa da AB ile ikili ilişkilerin geliştirilmesi hususunda Filip Dimitrov (DBG) Hükümeti kısa sürede adımlar atmıştır. AB ile ikili geliştirilmesi süreci diğer partilerin de gündemlerine oturmuştur. 1993 yılında Bulgaristan ve AB arasında imzalanan Ortaklık Antlaşması 1995 yılında yürürlüğe girmesiyle ikili ilişkiler farklı bir boyut kazanmıştır. 1995 itibariyle ortaklık statüsünün resmiyet kazanmasıyla Bulgaristan AB üyesi olmak için başvuruda bulunmuştur. AB üyelik süreci içerisinde bir dizi reform yapmak durumunda olan Bulgaristan, birçok alanda AB ve NATO çizgisinde yeni politikalar belirlemiştir.⁴²¹ Özet olarak Demokratik Güçler Birliği, AB ve NATO ile geliştirilen ilişkileri sağlam bir zeminde yürütülmesine katkı sağlayarak ülkenin güvenlik ve dış politikasının temel argümanlarını ortaya koymuştur.

1997-2001 arasında Soğuk Savaş sonrası Bulgaristan'da kesintisiz olarak idarede tam süreyle kalmış ilk hükümeti Demokratik Güçler Birliği kurmuştur. İvan Kostov'un Başbakanlığı sürecinde parti AB ve NATO üyelik süreçlerini hızlandırmıştır. Bu sürecin hızlı bir şekilde gelişmesinde iç faktörlerin önemi büyüktür. Cumhurbaşkanı Petır Stoyanov'un DGB kökneli olması lider uyumu bağlamında iç ve dış politikada hızlı adımların atılmasına olanak tanımıştır. AB ve NATO üyeliğine giden yolda 1997-2001 arası kurulan DGB Hükümeti, II. Simeon Hareketi ve Solomon Pasi'ye önemli bir görev yüklemiştir. Bu süreç devlet kararlarının devamlılığını göstermesi açısından önemlidir.⁴²²

3.2.2.3. Hak ve Özgürlükler Hareketi (HÖH)

Bulgaristan'daki asimilasyon politikalarına karşı Türk ve Müslüman azınlık tarafından 1986 yılında kurulan Bulgaristan Türk Milli Kurtuluş Hareketi, yıllar içerisinde siyasal sistem içerisinde dönüşerek 4 Ocak 1990'da Hak ve Özgürlükler Hareketi ismini almıştır. Demokrasiye geçişle beraber ülkedeki Türk ve Müslüman azınlıklığın haklarını korumak

⁴²⁰ R.J. Crampton, Bulgaristan Tarihi, JeoPolitika Yayınları, 2007, İstanbul, s. 204-206.

⁴²¹ Nazmi Üste, "Bulgaristan Cumhuriyeti", Çağdaş Balkan Siyaseti, Editörler: Murat Necip Arman ve Nazif Mandacı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2014, s. 55.

⁴²² Veselin Tepavičarov, SDS-Tova Sım Az (Političeska Antropologiya Na Privırjenitsite Na SDS), Universitetsko İzdatelstvo, Sv. Kliment Ohridski, Sofiya 2018, s.313-334.

amacıyla kurulmuş bir yapıdır. HÖH'ün temelini teşkil eden Bulgaristan Türk Milli Kurtuluş Hareketinin teşkilatlanması 1980'li yılların ikinci yarısına dayanmaktadır.⁴²³

Bulgaristan'da demokrasiye geçerken herhangi bir etnisite, ırk ve din temelinde parti kurmayı 1990 yılında geçiş döneminin hemen başında yasaklanmıştır. Bulgaristan Anayasasının 11/4. Maddesine göre bu yasaklama sonucunda hiçbir siyasi partinin etnik bir tanımlama içerisine giremeyeceği ortaya konulmaktadır. Bu nedenle HÖH ülke içerisinde etnik parti olarak tanımlanmanın yasak olması nedeniyle çoğunluğunun Türklerin oluşturduğu siyasal oluşum olarak ifade edilmektedir.⁴²⁴

Demokratikleşme sürecine giren Bulgaristan bu tutumu ile yeni siyasal süreçte azınlıkları dikkatle takip ettiğini göstermektedir. Bulgaristan'ın 1980'li yıllarda asimilasyon politikası ile bozulan uluslararası imajı 90'larda statükocu usullerle devam etmekteydi. Devlet mekanizması azınlıkları sevk ve idare edebilmek için yeni yöntemler kurgulamaktaydı. Etnik ve dini temelli parti kurmanın yasaklanması HÖH içerisinde Türk ismi geçmeden ortaya özgürlükçü bir gündem ortaya koymayı pekiştirmiştir. Kuzey Makedonya ve Kosova'daki Türk azınlığı parti isimlerinde etnik kimliklerini rahatlıkla kullanabilirken Bulgaristan ve Yunanistan'daki Türklerin siyasal parti isimlerinde Türkçe ifadeler kullanmaları yasaklanmıştır.⁴²⁵

1990 seçimlerinde HÖH, barajı aşarak 500 bine yakın oyla 23 milletvekili çıkarmıştır. HÖH'ten seçilen milletvekillerinin ekseriyeti Türk ve Müslüman kökenli adaylardan oluşmaktaydı. Bulgaristan siyasetine bir azınlık partisinin girişi ve faaliyetleri BSP'yi rahatsız etmiştir. BSP, 1991 seçimlerine giden süreçte HÖH'ün anayasaya aykırı davrandığı gerekçesi ile seçimlere katılmasının engellenmesi gerektiğini beyan etmiştir. Demokratikleşme sürecinde BSP'nin bu tutumu AB tarafından dikkatle takip edilmektedir. Bulgaristan Anayasa Mahkemesi uluslararası eleştirilerden kaçınarak HÖH'ün seçimlere katılmasına bir engel getirmemiştir.⁴²⁶

90'larda Bulgaristan'da üç siyasal grup kendini yeniden üreterek iç politikada devamlılık gösterdi. Bu üç siyasal grup şunlardır: Sosyalistler, Demokratlar ve Türkler. Bu üç grubun siyasal temsili de meclise yansımıştır. 90'ların başında reformist politikalar yönüyle DGB ile benzer politikalar izleyen HÖH, ilerleyen yıllarda BSP ve DGB arasında

⁴²³ Bilal Şimşir, *Bulgaristan Türkleri (1878-2008)*, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 2012, s. 419-421.

⁴²⁴ Mehmet Uğur Ekinci, *Bulgaristan Siyasetini Anlama Klavuzu*, SETA, İstanbul, 2018, s.81.

⁴²⁵ Nurcan Özgür, *Etnik Sorunların Çözümünde Hak ve Özgürlükler Hareketi*, Der Yayınları, İstanbul, 1999, s.96.

⁴²⁶ a.d.e., s.109-114.

denge siyasetine yönelmiştir. Çoğunluğunun Türklerin oluşturduğu “Hak ve Özgürlükler Hareketi” yeni siyasal sistemde sadece Türklerin değil, Pomak ve Romanların da haklarını savunacak söylemleri tercih ederek, Bulgaristan siyasal sisteminin ana unsurlarında biri olarak günümüze kadar gelmiştir.⁴²⁷

1990’larda ülke siyasetinin temel dinamiği komünizm karşıtlığı üzerinden inşa edilmekteydi. Yeni anayasa sürecini tamamlanmasının ardından bu tema ağırlığı artırarak devam ettirmiştir. Yenilik ve demokrasi taraftarları, komünizm döneminde işlenen suçlarla ilgili adımlar atmaya başladıkça ülkedeki gerginlikler artmıştır. Komünizm taraftarları toplumdaki konumlarını kaybetmemek için daha devletçi politikalara sarılırken, HÖH bu süreçte hükümetlerin yenilik taraftarları ile hareket etmiştir. HÖH, 1990’larda Hükümetlerin iktidarda kalma sürelerine etki edebilecek bir konuma gelmiştir. Örn: DGB’nin Filip Dimitrov hükümetinden desteğini çeken HÖH, yeni seçimlerin önünü açmıştır.⁴²⁸

HÖH’ün azınlıklar ve ülkenin demokratikleşmesi bağlamında Bulgaristan iç politikasına katkılarını şu şekilde ifade edebiliriz:⁴²⁹

- Ayrılıkçı bir tema işlememiştir.
- Yeniliği savunurken, çatışmasız söylem tercihi.
- Siyasal kutuplar arasında gezinebilme.⁴³⁰
- Ülkenin demokratikleşmesi ve Avrupalılaşması yolunda demokratlarla iş birliği yapması.
- Etnik barışı esas alan siyaset üretmiştir.
- İlk sivil Cumhurbaşkanı seçilmesinde rol almıştır. (Jelyu Jelev’in Cumhurbaşkanı Seçilmesi)⁴³¹

HÖH’ün aktif siyaset üretebilmesinin bir nedeni ise azınlık tarafından ekseriyetle tek temsilci olarak algılanması ve devamlı barajı geçebilecek şekilde desteklenmesidir. HÖH

⁴²⁷ Mustafa Türkeş, “Geçiş Sürecinde Dış Politika Öncelikleri: Bulgaristan Örneği”, Türkiye’nin Komşuları, Derleyen: Mustafa Türkeş, İlhan Uzgel, İmge Kitabevi, 2002, s. 186-190.

⁴²⁸ Bahar Toparlak, Bulgaristan’da Siyasal-Ekonomik Gelişmeler ve Dış Politika (1990-2015), Soğuk Savaş Sonrası Balkanlar (1990-2015), Editör: İbrahim Kamil, Nobel Yayıncılık, Gözden Geçirilmiş İkinci Baskı, Ankara, 2021, s. 395.

⁴²⁹ Ali Dayıoğlu, Toplama Kampından Meclis’e Bulgaristan’da Türk ve Müslüman Azınlığı, İletişim Yayıncılık, İstanbul, 2005, s.423-424.

⁴³⁰ HÖH, liberal ve demokrat bir parti tüzüğünde olsa da güçler dengesinin etrafında sarkaç görevini ifade ederek; tüm siyasal partilerle işbirliğine açık bir politika izlemektedir.

⁴³¹ Jenny, Enstrogm, Democratisation and the Prevention of Violent Conflict: Lessons Learned from Bulgaria and Macedonia, Routhledge, 2009, s.81-96

sadece Türk seçmenden oy almamaktadır, HÖH’ü ciddi bir şekilde Pomak ve Roman seçmenin yanı sıra az da olsa Bulgar seçmen desteklemektedir. 1990’dan bu yana girdiği tüm seçimlerde seçim barajını aşma başarısı göstermiştir.⁴³² HÖH, Hükümetlerde (2001-2005 ve 2005-2009) yer alsa da HÖH’ün yerel ve bölgesel aktör olma özelliği daha güçlüdür.⁴³³

Seçim	Oy	Yüzde %	Milletvekili
1990	491,596	8.03	23/400
1991	418,168	7.6	24/240
1994	283,094	5.44	15/240
1997	323,429	7.6	19/240
2001	340,395	7.45	21/240
2005	467,400	12.81	34/240
2009	610,521	14.45	38/240
2013	400,466	11.31	36/240
2014	487,134	14.84	38/240
2017	315,976	9.2	26/240
4 Nisan 2021	336,306	10.51	30/240
11 Temmuz 2021	292,514	10.76	29/240
14 Kasım 2021	340,997	12.83	34/240
2 Ekim 2022	344,512	13.75	36/240
2 Nisan 2023	347,700	13.75	36/240

Tablo 14: HÖH’ün Aldığı Oylar ve Milletvekili Sayıları (1990-2023)

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

HÖH kurulduğu günden beri seçimlerde barajı aşma başarısı göstermiştir. Ülkedeki değişimin sembolü olan parti AB Parlamentosunda liberal temaları savunurken iç politikada yıllar içerisinde “etnik partiden ulusal partiye” evrilmiştir. HÖH’ün en büyük başarısı ülkedeki Türk azınlığın siyasal anlamda beraber hareket etme yeteneğini canlı tutmasıdır. HÖH, II. Simeon Hareketi ile 2001-2005, BSP ile 2005-2009 yılında kurulan ortak hükümetler döneminde Bakanlıklar düzeyinde temsil edilmiştir.⁴³⁴

1997’den itibaren karar alıcıların AB ve NATO üyelik sürecine öncelik vermesi, HÖH’ün siyasetini liberal demokrat çizgide mevzilenmesini sağlamıştır.⁴³⁵ HÖH’ün özellikle 2000’li yıllardan sonra başarısının arttığı gözlenmektedir. Oy sayısının artışı ile ilgili olarak ülkede yükselen Bulgar milliyetçiliği Türk seçmene de etki etmektedir. 2005

⁴³² Nazif Mandacı, Erdem Özlük ve Fazlı Doğan, “Siyasal ve İdeolojik Yapı”, Balkanlar’da Siyaset, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 2012, s. 109-110.

⁴³³ Kırcaali ili HÖH’ün en güçlü olduğu yerleşim birimidir. Kırcaali ilini ve tüm ilçeleri HÖH kazanmaktadır.

⁴³⁴ Vahit Sadal, Bulgaristan Türkleri ve Siyasal Hayata Katılım, Çizgi Kitabevi, İstanbul, s. 257-258.

⁴³⁵ Emine Alpay, Sosyal İnşacılık Kuramı Çerçevesinde Türk ve Bulgar Kimliği, Hiper Yayınları, I. Baskı, İstanbul, 2018, s.243-244.

yılında kurulan ırkçı ATAKA partisi HÖH'ün oy artışında belirgin bir faktör olmuştur. Bulgaristan'da yükselen Bulgar milliyetçiliği HÖH'ün oylarını artırarak, kendi kitlesini konsolide etmesini sağlamıştır. Türkiye'deki çift vatandaşlık sahibi seçmenler de bu süreçte HÖH'ü desteklemiştir.⁴³⁶ Diğer yandan Bulgar kamuoyundaki milliyetçi oluşumların Türkiye'den gelen seçmenlere gümrüklerde ve şehir girişlerinde sorunlar çıkarması Türkiye-Bulgaristan ilişkilerinde dönemsel krizlere sebebiyet vermiştir.⁴³⁷ Türkiye'den Bulgaristan'a oy kullanmaya gelen seçmenlere yönelik negatif algı inşasını üstlenen radikal ve aşırı sağ oluşumlar, bu süreci “*izboren turizm*” seçim turizmi olarak değerlendirmektedir.⁴³⁸

HÖH iç politikada aktif roller alabilen, ülkedeki ana birkaç siyasi oluşumdan biridir. Parti 1990'larda değişimden yana siyasetin bir parçası olurken aynı zamanda ülke içi dengeleri gözetken bir siyaset izlemiştir. HÖH'ün çift katmanlı siyaseti hem etnik hem de ulusal çapta Balkanlar'a rol-model olabilecek unsurlar barındırmaktadır.⁴³⁹ Kimi akademisyenler HÖH'ün 1997'den sonra denge unsuru özelliğini terk ettiğini iddia etseler de bu süreçten sonra parti pragmatik bir şekilde etnik partiden ulusal partiye evrilmeye başlamıştır. 1997 seçimleri HÖH'ün ülke siyasetinde konumu korumak için ittifaka girdiği yıllardır. HÖH ilk etapta Birleşik Demokratlar Birliği- ODS koalisyonunda yer alsa da sonra yaşanan gelişmeler ile seçimlerde monarşi yanlısı gruplarla beraber hareket etmiştir. HÖH bu süreçte tüm siyasi aktörlerle görüşme kapsını açık tutarak diyalog mekanizmasının gücüne işaret etmiştir.⁴⁴⁰

HÖH, daha sonraki süreçlerde ülkenin iç ve dış politikasına etki edecek konumlarda yer almıştır. 2001-2005 arasında NDSV ile Hükümet ortağı olup, devletin kritik kararlarında söz sahibi olduğunu göstermiştir.⁴⁴¹ HÖH, 2005-2009 arasında ise NDSV-BSP ile

⁴³⁶ Kader Özlem, Türkiye-Bulgaristan İlişkileri ve Türk Azınlık, Dora Yayıncılık, Bursa, 2019, s.267.

⁴³⁷ Türk seçmenler Bulgaristan'a yürüyerek geçiyor, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/turk-secmenler-bulgaristana-yuruyerek-geciyor/778812>, (Erişim Tarihi: 01.12.2023)

⁴³⁸ Blokada na granitsata ni s Turtsiya, <https://nova.bg/news/view/2017/03/21/177057/блокада-на-границата-ни-с-турция-видео/>, (Erişim Tarihi: 01.12.2023)

⁴³⁹ HÖH'ün kurucularından olan Ahmed Doğan'ın iç politikaya sunduğu bir kavram olarak Bulgar Etnik Modeli zaman zaman Türk ve Müslüman azınlık tarafından eleştirilmektedir. Bkz: İbrahim Yalimov, Bulgaristan Türk Topuluğunun Etnokültürel ve Dinsel Kimliği, Müslüman Diyaneti Başmüftülüğü, Sofya, 2016, s. 285-305.

⁴⁴⁰ HÖH'ün 1997 seçimlerinde izlediği strateji birkaç kez değişmiştir. Sistemdeki ana partilerle yapılan görüşmelerle birlikte Jelyu Jeleu ile de temas kuran HÖH, en sonunda Ulusal Kurtuluş İttifakıyla anlaşarak seçimlere katılmıştır. HÖH'ün girdiği Ulusal Kurtuluş İttifakı seçimleri 1997 seçimlerini 3.sırada tamamlayarak 19 vekil ile temsil edilmiştir.

⁴⁴¹ II. Simeon'un partisi NDSV, ideolojik olarak liberal merkez sağ ekseninde siyaset yürüten söylemlere ve argümanlara sahiptir.

koalisyon hükümeti içerisinde yer alarak ilk kez art arda iki seçim sonrasında ülke yönetiminde yer alabilmiştir. Bu durumun gösterdiği en önemli sonuç iki sonuç; HÖH'ün 1997 yılındaki strateji hatasını fark etmiş olması ve ideolojilerin üzerinde siyaset yürütme mantalitesine sahip olmasıdır.⁴⁴²

2001 Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde HÖH, liberal, demokrat Petır Stoyanov yerine Bulgar Sosyalist Partisinin adayı Georgi Pırvanov'u desteklemesi eleştirilere sebebiyet vermiştir. Bulgar Sosyalist Partisi “Yeniden Doğuş Sürecini” planlayan Eski Komünist Partinin devamı olması nedeniyle bu eski siyasal kültürün taşıyıcısı durumundadır.⁴⁴³ Bulgar Sosyalist Partisinin Genel Başkanlığı yapmış Georgi Pırvanov'un Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde desteklenmesi, Türk ve Müslüman azınlık içerisinde tartışılan bir konu olmuştur.⁴⁴⁴

HÖH yıllar içerisinde Türk azınlığın sorunlarına çözüm üretememesine rağmen alternatifsiz bir azınlık oluşumu olarak değerlendirilmekteydi. HÖH'e rakip olarak ortaya çıkan diğer tüm azınlık partilerinin siyasal sistemde varlığını devam ettirememiştir. HÖH'ün azınlık politikalarını yeniden gözden geçirmesini sağlayan DOST Hareketi, HÖH'ün tabanından 100 binden fazla oy alarak ciddi bir rakip olarak belirmiştir. 2017 seçimlerinde %9,2 oy oranına düşmesi yeni kurulan DOST Hareketinin yansımaları olarak yorumlanmaktadır. Yeni kurulan DOST Partisi, düşürülen Rus uçağı sonrası hızla Bulgaristan siyasetine giriş yapmış, ardından Bulgaristan'ın siyasal elitleri tarafından “ulusal güvenlik tehdidi” olarak değerlendirilmiştir. Bu durumu fırsat bilen HÖH ise ulusal Bulgar partileri ile aynı söylemleri kullanmış hatta zaman zaman Türkiye karşıtı tutumlarını söylem düzeyinde hem Brüksel'de hem Sofya'daki mecliste gündeme getirmiştir.⁴⁴⁵

2007 sonrasında güç dengelerinin yeniden oluştuğu bir ortamda, iç ve dış politika etkileşimi bağlamında yeni bir parametre ortaya çıkmıştır. AB Parlamento seçimleri bu bağlamda yeni bir etkileşim örneğini teşkil etmektedir. Bulgaristan'ın AB'ye üye olması

⁴⁴² Nazif Mandacı, “Bulgaristan: Siyasal Hayat ve Kurumlar”, Bulgaristan İdari, Siyasi ve Sosyo-Ekonomik Yapı, Editör: Burak Tangör, TİAV, Ankara, 2020, s.102.

⁴⁴³ 2001'e kadar Avro-Atlantik politikalarına karşı hareket eden BSP, iç ve dış politikada liberal politikalara mesafeli ulusalcı bir çizgiyi takip etmiştir. 2002-2012 yılında bu politikaları daha ılımlı hale getiren Pırvanov ve Stanişev, Rusya faktörünü gözetmeye devam etmiştir.

⁴⁴⁴ Mehmet Uğur Ekinci, Bulgaristan Siyasetini Anlama Kılavuzu, SETA, Turkuaz Yayıncılık, 2018, İstanbul, s.83-84.

⁴⁴⁵ Mustafa Işık, “Transformation of Foreign Policy in Bulgaria in the Context of Internal and External Factors in the Postcommunist Era”, CenRaPS Journal of Social Sciences 5 (1), 2023, s.12-13.

sonrasında ülke içerisinde yeni bir seçim süreci ortaya çıkmış oldu.⁴⁴⁶ AB Parlamentosunda 18 Milletvekili kontenjanına sahip olan Bulgaristan, bu yeni seçim sürecinde AB ile ilişkilerde yeni dinamiklere sahip oldu. HÖH'ün AB içerisindeki liberal ve demokrat çizgide siyaset yürüten ALDE (Avrupa için Liberaller ve Demokratlar İttifakı), grubu ile yakın ilişkiler kurması ülke içerisinde kullandığı söylemlere de etki etmiştir. ⁴⁴⁷ ALDE eski Başkanı Sir Graham Watson, Sofya ziyaretinde HÖH Bulgaristan'ın istikrarı için anahtar bir konumda olmasının yanı sıra bu siyasi partinin ülkede geniş bir tabana sahip olduğunu dile getirmiştir.⁴⁴⁸

HÖH, AB Parlamentosunda faaliyet yürüten 8 ana siyasi grup içerisinde kendi tüzüğü ile en uyumlu olan ALDE'ye katılmıştır. ALDE'ye katıldıktan sonra HÖH'ün, AB ve Batı Balkanlar'daki azınlıklar ile ilgili konularda aktif bir tutum izlendiği gözlenmektedir. 2021 yılında ilk kez Türk kökenli bir Bulgaristan vatandaşı ALDE içerisinde yapılan oylamada Eşbaşkan konumuna yükselmiştir. Bu durum hem AB Parlamentosu hem de Balkanlar için önemli bir gelişme olarak kayda geçmiştir. Bulgaristan AB Parlamenti HÖH Milletvekili İlhan Küçük, ALDE 41. Olağan Kongresinde Eşbaşkan olarak seçilmesi sonrası şu açıklamayı yapmıştır:

“Liberaller Avrupa'daki coğrafyasını genişletiyor ve bu anlamda başkanlık görevine seçilmiş olmam hem son 30 yılda liberal değerlerin garantörü olarak yerini pekiştiren Hak ve Özgürlükler Hareketi için hem de Bulgaristan ve bütün bölgemiz için bir takdirdir. Yeni üye ülkelerin ve Batı Balkanlardaki ülkelerin vatandaşlarına,

⁴⁴⁶ AB Parlamentosunda tartışmalar ve alınan kararlar Bulgaristan'daki iç ve dış politikanın şekillenme sürecine etki eden yeni bir faktör olarak ortaya çıkmıştır.

⁴⁴⁷ 1976 yılında Stuttgart Deklarasyonu'yla temelleri atılan Avrupa için Liberaller ve Demokratlar İttifakı (ALDE), liberal idealleri savunma amacıyla kurulmuş bir siyasi organizasyondur. Zaman içerisinde genişleyerek 1993'te Avrupa genelinde liberal değerleri temsil eden bir siyasi parti niteliği kazanmıştır. Üyeleri arasında AB ülkelerinden 70'ten fazla siyasi parti barındıran ve binlerce bireysel üyeye sahip olan ALDE, Avrupa'nın önde gelen siyasi yapılanmalarından biri olarak, Avrupa Konseyi ve Avrupa Parlamentosu gibi önemli kurumlar nezdinde temsil edilmektedir. 2019 yılında gerçekleştirilen Avrupa Birliği Parlamento seçimlerinden sonra, ALDE 751 sandalyeli parlamentoda 76 sandalye elde ederek, meclisin üçüncü büyük siyasi grubu haline gelmiştir. ALDE'nin temel hareket noktası, AB içerisindeki azınlıkların liberal demokrasiye ve ortak Avrupa kültürüne olan katkılarına değer veren bir perspektiftir., <https://www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20190228IPR29246/new-seat-projections-for-the-next-european-parliament-eu28> (Erişim Tarihi: 26.03.2022)

⁴⁴⁸ Bulgaria's DPS 'Providing Stability'- ALDE Head, <https://www.novinite.com/articles/170913/Bulgaria%27s+DPS+%27Providing+Stability%27+-+ALDE+Head> (Erişim Tarihi: 26.03.2022)

seslerine kulak verildiği ve sadece gözlemci olmayarak Avrupa süreçlerine içeriden katılabilecekleri yönünde güçlü bir mesaj gönderiyoruz." ⁴⁴⁹

Avrupa Parlamentosu Seçimlerinde Brüksel'e temsilci göndermesiyle birlikte HÖH, AB içerisinde diğer etnik grupların temsilcileriyle temasa geçmiştir. Bu temas AB içerisinde HÖH'ün liberal ve demokrat bir çizgide siyaset yürütmesine zemin hazırlarken aynı liberal söylemi Bulgaristan içerisine taşıyamaması devamlı eleştiri konusu olmuştur.

Bulgaristan'ın AB ve NATO üyelik sürecinde ulusal çıkarlara uygun hareket eden HÖH, azınlık partisi bağlamında dış politika süreçlerine aktif katılım sağlamaktadır. HÖH'ün etnik barış temalı çatışmasız söylemi Soğuk Savaş sonrası ülke imajının yeniden oluşturulmasında önemli bir yer tutmuştur. HÖH'ün bu yaklaşımı bölgesel ölçekte örnek bir modellemeyi içinde barındırmaktadır.⁴⁵⁰ Bu bağlamda HÖH'ün dış politikaya dair görüşleri parti tüzüğü'nün 2. Maddesinde ayrıntılı bir şekilde açıklanmıştır:

- İsteyen tüm ülkelerle eşit temelde karşılıklı yarara dayalı iş birliğine dayalı olarak ülkemizin dünyadaki otoritesini teyit etmek.
- Bulgaristan Cumhuriyeti'nin Avrupa ve Avrupa-Atlantik yapı ile Entegrasyonu sağlamak.
- Balkanlarda ve dünyada barış ve anlayış.⁴⁵¹

Ukrayna-Rusya Savaşı ile beraber HÖH, Avro-Atlantik çıkarları daha yüksek sesle dile getiren bir siyasi partiye evrilmiştir. Bu söylemler inşa edilirken, Bulgaristan'ın ulusal çıkarları ile çelişmeyecek şekilde partinin dış politikaya dair görüşleri genellikle İlhan Küçük ve Mustafa Karadayı tarafından gündeme getirilmektedir. BGNES Haber Ajansına röportaj veren ALDE Başkanı ve AB Milletvekili İlhan Küçük, Bulgaristan'ın Karadeniz'de daha aktif rol alması gerektiğini ifade etmiştir. Rusya'nın Karadeniz'de Bulgaristan ve Batı'ya karşı oluşturduğu zorluklara dikkat çeken İlhan Küçük, bu krizde uluslararası kurumların net bir mesaj vermesi gerektiğine dair; "Bir saldırganımız ve bir kurbanımız var. Bulgaristan saldırganın yanında olamaz ve bu nedenle uluslararası ilişkilerde dimdik duran ve tek ses olarak konuşan kurumlara ihtiyacımız var" dedi.

⁴⁴⁹ Avrupalı Liberallerin yeni başkanı Türk asıllı İlhan Küçük oldu., <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/avrupali-liberallerin-yeni-baskani-turk-asilli-ilhan-kucuk-oldu/2270969> (Erişim Tarihi: 26.03.2022)

⁴⁵⁰ Mehmet Dalkılıç ve Ramazan Biçer, Etnik Barış Bağlamında Bulgaristan Türklerinin Bulgarlarla Sosyal İlişkileri, Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, 2014, Sayı: 69, s.146-149.

⁴⁵¹ Bkz. EK 9-10: Hak ve Özgürlükler Hareketinin Tüzüğü, <https://www.dps.bg/za-dps/ustav.html> (Erişim Tarihi: 16.02.2023)

Ayrıca Bulgaristan'ın dış politikasına dair genel bir değerlendirmede bulunan Küçük, sözlerine şu ifadelerle devam etmiştir:

“Bulgaristan dış politikada iki yerde kilit rol oynayabilir; biri Batı Balkanlar, diğeri Karadeniz. Batı Balkanlar'ın özgürlüğü, ama ondan önce barış ve refahı garanti eden bir alanın parçası olabilmesi için AB ve NATO'nun bir parçası olması gerekir. Karadeniz, özellikle Ukrayna'da olanlardan sonra dünyanın son derece önemli bir jeopolitik parçasıdır. NATO ve AB'nin söz sahibi olduğu bir alan haline getirmemiz gerekiyor. Karadeniz topraklarında bağımsız oyuncular olamayız ve olmamalıyız, ancak ortaklarımızla birlikte geleneksel çıkarlarımızın da olduğu coğrafi bölgede önemli bir siyasi faktör olabiliriz. Oradan Karadeniz'i nasıl bölge yaparız diye düşünmemiz lazım.”⁴⁵²

HÖH, farklı kültürler arasında stratejik bir iletişim metodu izlemektedir. Hitap edilen kitle ve mecraya göre uygun söylemleri seçen HÖH, bu yönüyle kendi parti kimliğini devamlı canlı tutabilmektedir. Dönemsel olarak kitle, mesajın içeriği ve mecraya göre farklı liderlerin ön plana çıkarıldığı görülmektedir. AB düzeyi, ulusal düzey ve yerel düzey bağlamında mesajlar katmansal olarak, söyleme uygun kavramlarla ortaya konulmaktadır. HÖH, genellikle üç farklı söylem kullanmaktadır. Tercih edilen söylemin Bulgaristan'ın iç ve dış dinamiklerinin dikkate alınarak oluşturulduğu gözlenmektedir. Parti kimliğinin yeniden inşasında yereldeki söylemlerin daha etkili olduğu görülmekle beraber HÖH, temelde iletişim stratejisini (üç temel düzey-üç temel söylem) metoduyla kurgulamaktadır.⁴⁵³

- AB Parlamentosunda liberal söylem.⁴⁵⁴
- Bulgaristan Meclisi ve Sofya'da ulusalcı söylem.⁴⁵⁵
- Yerel seçim bölgelerinde kullanılan Türk ve Müslüman azınlığa yönelik etnik parti söylemi.

⁴⁵² Илхан Кючук: Трябва да сме по-активни в Черно море, (İlhan Küçük, Karadeniz'de daha aktif olmalıyız.), https://www.youtube.com/watch?v=O0T_K18xBfc, (Erişim Tarihi: 03.12.2023)

⁴⁵³ HÖH, yerelde asimilasyon süreçleri anma törenlerinde parti kimliğini yeniden inşa edecek daha sert söylemler tercih ederken, Brüksel'de liberal söylemleri ön plana çıkarırken, Sofya'da ulusal çıkarları önceleyen bir azınlık partisi kimliğini bürünmektedir.

⁴⁵⁴ Son yıllarda AB içerisinde bu söylemi DPS'den (HÖH) İlhan Küçük'ün temsil ettiği görülmektedir. AB Parlamentosunun Kuzey Makedonya Raportörü görevine getirilen Küçük, Bulgaristan'ın Kuzey Makedonya konusunda ılımlı bir politika izlemesi gerektiğini savunmaktadır.

⁴⁵⁵ Hak ve Özgürlükler Hareketi Başkanı, Mustafa Karadayı 3 Mart'ı Anma Törenlerinde, <https://www.dps.bg/aktualno/sabitia/6924-мустафа-карадай-на-3-март-да-дадем-обет-да-пазим-българия-мирна-и-свободна.html> (07.03.2023)

HÖH'ün kullandığı söylemler çeşitlik arz etmektedir. Partinin kuruluşunda yer alan liberal ve demokrat tüzük maddeleri, genel manada söylemlerin içerik ve çerçevesini belirlemekte olduğu görülmektedir. AB üyelik süreci ve sonrasında kullanılan söylemler hep bu doğrultuda devamlılık göstermektedir. HÖH'ün kullandığı liberal ve demokrat söylemler partinin ortaya çıkış şekliyle ilişkilidir. Azınlık haklarını doğrudan dile getirmenin zor olduğu dönemlerde ulusal ve bölgesel söylemlerini dengede götüren HÖH'ün 2007 sonrası süreçte liberal ve demokrat söylemleri ön plana çıkmaktadır. Bu durumun istisnası olarak 2016 yılında DOST Partisinin kurulması süreci ve sonrası ulusalcı mesajları ön plana çıkaran HÖH, DOST Hareketinin meclise girememesi sonucunda söylemlerini liberal ve azınlık hakları konseptine geri döndürmüştür.⁴⁵⁶

Üç düzey-üç temel söylem bağlamında mesajlarını ortaya koyabilen HÖH, 2016 sonrasında azınlık partisinden daha çok ulusal bir parti görünümü vermektedir.⁴⁵⁷ HÖH'ü Bulgaristan'daki diğer partilere nazaran mesaj geliştirme konusunda başarılı olarak nitelendirebiliriz. Parti, son yıllarda iç politikadaki meselelerde Delyan Peevski ve Mustafa Karadayı ön plana çıkarırken, dış politikaya dair meselelerde ise İlhan Küçük'ün daha aktif olduğu görülmektedir.⁴⁵⁸ Bulgaristan'ın kendi iç azınlık meselelerinde ortaya konulan söylemlerin AB çerçevesinde sunulduğu gözlemlenmektedir. HÖH'ün liberal söylemleri iki boyutlu düzlemde analiz edilebilir. İç politikaya dair devlet içi düzlemde söylemler ile bölgesel ve AB düzleminde liberal söylemler olarak iki ana eksenle temerküz etmektedir. İç politikaya dair söylemler, etnik barışı ve demokrasiyi esas alan temelde inşa edilmekteyken, dış politikaya dair liberal söylemlerde ise AB düzleminde kurallar ve işbirliği temalarının esas alındığı görülmektedir.⁴⁵⁹

Azınlık hakları konusunda HÖH, iç politikada eleştirilmesine rağmen dönemsel bazı çıkışlar yapmaktadır. 1999'dan itibaren Bulgaristan'daki HÖH temsilcileri Anadili gününü ülke çapında çeşitli etkinliklerle hem yerel yönetimlerde hem de Başkent

⁴⁵⁶ Ahmed Dogan: Natiskit, reketit, prinudata i zaplakhite tselyat vızsta nov i demokratischen, <https://trud.bg/axмед-доган-натискът-рекетът-принуда/>, (Erişim Tarihi: 01.12.2023)

⁴⁵⁷ Brüksel, Sofya ve Kırcaali'de ortaya koyulan mesaj ve söylemlerin analizi yapıldığında, Bulgaristan ulusal çıkarlarını önceleyen liberal bir azınlık partisi kimliği ön plana çıkmaktadır.

⁴⁵⁸ Delyan Peevski'nin Yeni Anayasa Komisyonu hakkındaki açıklamaları, <https://www.dps.bg/aktualno/narodno-sabranie/делян-пеевски-правим-нова-конституционна-комисия-махаме-тясното-партийно-начало,-всички-даваме-крачка-назад-ще-има-преглед-на-цялата-съдебна-система.html>, (Erişim Tarihi: 01.12.2023)

⁴⁵⁹ İlhan Küçük: HÖH, Bulgaristan'ın Ukrayna'yı destekleyici duruşuna temel oluşturdu, <https://kircaalihaber.com/bulgaristan/ilhan-kucuk-hoh-bulgaristanin-ukraynayı-destekleyici-durusuna-temel-olusturdu->, (Erişim Tarihi: 01.12.023)

Sofya’da kutlamaktadır.⁴⁶⁰ 21 Şubat 2020 tarihinde Sofya’daki Ulusal Mecliste, Uluslararası Anadili Günü üzerine bir deklarasyon yayımlayan HÖH, anadili söylemlerini liberal değerler ve temel insan hakları bağlamında ortaya koymuştur.⁴⁶¹ AB tarafından yürürlükte tutulan kültürel çeşitlilik ve dil çeşitliğini koruyan kararlar ve sözleşmeler mevcuttur. AB üyelik sürecinde önemli bir sözleşme olarak görülen “Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşmesini”, imzalayan ülkelerden birisi de Bulgaristan’dır. Bu bağlamda Bulgaristan’ın devlet düzeyinde azınlık haklarının korunması konusunu AB hukuku çerçevesinde kabul etmiş olmasına rağmen, yükümlülüklerini ihmal ettiği görülmektedir.⁴⁶²

HÖH, hem AB Parlamentosunda hem de Sofya’daki Ulusal Mecliste azınlık haklarının korunması bağlamında liberal ve demokrat söylemler geliştirmektedir. Sadece söylem düzeyinde kalması HÖH’ün eleştirilmesinde en temel etken olarak karşımıza çıkmaktadır. HÖH, Bulgaristan’ın AB üyelik sürecinin tamamlanması konusunda azami gayret göstermiş bir siyasi parti olarak azınlık hakları bağlamında yereldeki mesajı ulusal ve bölgesel düzeyde taşıyabilmektedir. Kırcaali veya Şumnu’daki bir mesele HÖH aracılığıyla Sofya, Brüksel ve Ankara’da gündeme gelebilmektedir. HÖH, bu yönüyle sorun çözücü mekanizmadan çok kurumlar ve ülkeler arasında köprü vazifesi gören bir siyasi parti olarak değerlendirilmektedir.

Anadilini öğrenme konusunu liberal demokrasinin temelleri olarak gören HÖH Genel Başkanı Mustafa Karadayı, Şumen Nüvvab Okulunun 100. Yıl anma töreninde şu sözleri ifade etmiştir:

“Uzun yıllardır, şimdide olduğu gibi, eğitim, din ve siyaset alanında sorunlarımız var. Bulgaristan’da Türklerin ve Müslümanların hak ve özgürlüklerini koruyan iki kurum var. Bunlardan ilki Başmüftülük, diğeri ise partimiz Hak ve Özgürlükler Hareketi.” Karadayı, bu ifadelerine ek olarak “Dilin yerini kimliğimizde, vatanımız Bulgaristan’da bulmalıyız. Çünkü dil, kültür, gelenekler varlığımızın bir parçasıdır. Brüksel’de Bulgaristan milletvekilleri Avrupa’daki dil çeşitliliğini korumaya

⁴⁶⁰ UNESCO, 17 Kasım 1999’da 21 Şubat tarihini Uluslararası Anadili Günü olarak ilan etmiştir.

⁴⁶¹ HÖH Milletvekili Erol Mehmed’in Uluslararası Anadili Günü Vesilesiyle Parlamento Grubu Adına Okuduğu Deklarasyon, <https://www.dps.bg/tr/haberler/3483-höh-milletvekili-erol-mehmed-in-uluslararasi-anadili-günü-vesilesiyle-parlamento-grubu-adına-okuduğu-deklarasyon.html> (Erişim Tarihi: 15.08.2023)

⁴⁶² Çerçeve Sözleşmesini imzalayan devletlerin uyması gereken yükümlülükler için bkz: [https://www.coe.int/en/web/minorities/at-a-glance#%2279030665%22:\[3\]](https://www.coe.int/en/web/minorities/at-a-glance#%2279030665%22:[3]), (Erişim Tarihi: 15.08.2023)

yönelik kararları oylarken, Sofya'daki partileri dil kullanımını yasaklayan yasalara oy verdiğinde, o zaman bir sorun var demektir.”⁴⁶³

Bu sözlerine ek olarak HÖH Genel Başkanı Mustafa Karadayı, anadili konusunun liberal demokrasinin vazgeçilmez bir unsuru olduğunu dile getirmektedir. Kültürel çeşitliliğini önemseyen AB müktesebatı azınlık kimliğinin korunması ve geliştirilmesi noktasında basın ve yayın özgürlüğüne önem atfetmektedir. AB üyesi olan Bulgaristan'da Türkçe Radyo ve TV Kanalı kurmanın önünde birçok bürokratik engellemeler hala devam etmektedir. Ulusal Azınlıkların Korunmasına Dair Çerçeve Anlaşması içerisinde yer alan maddelerdeki bazı temel hususların dikkate alınmadığı görülmektedir. Örn: Madde 9/2 “ Birinci fıkra, tarafların, radyo, televizyon yayınları yapılması veya sinema şirketlerinin kurulmasını, ayrımcılık yapmadan ve nesnel kriterlere dayanarak izne bağlamalarını engellemez.”⁴⁶⁴ Kurumlar ve kurallar çerçevesinde Bulgaristan'da Türkçe yapan Radyo ve TV kanalı kurulması önünde yasal hiçbir engel bulunmamaktadır.

Komünist rejim döneminde Türk ve Müslüman azınlığa yönelik işlenen suçların hatırlanması ve bu bağlamda anma törenlerinin icra edilmesi, Hak ve Özgürlükler Hareketinin liberal ve demokrat söylemlerini canlı tutmaktadır. Her yıl Bulgaristan'ın birçok şehrinde komünist dönemde işlenen suçlar kınanmaktadır ve bu durum kültürel hafızanın canlanması noktasında önemli bir kimlik ve söylem inşasına zemin hazırlamaktadır. Bu anma törenleri ayrıca HÖH'ün parti tabanını canlı tutma işlevi ile geçmiş ve gelecek nesiller arasında köprü kurmaktadır.⁴⁶⁵ Bu anma törenleri ayrıca Türkiye ve Bulgaristan'daki birçok STK'yı bir araya getirerek, Bulgar kamuoyuna liberal bir mesaj taşıma işlevi de görmektedir. HÖH Genel Başkan Yardımcısı ve aynı zamanda Kırcaali Belediye Başkanı olan Hasan Azis, Türkan Bebeği Anma Törenlerinde bu bağlamda şu sözleri ifade etmiştir:

“Türkan sadece Kırcaali'de değil bugün Türkan, Edirne'de de yaşıyor, bugün Türkan İzmir'de de yaşıyor, bugün Türkan kuzey Bulgaristan'da da yaşıyor, bugün Türkan Avrupa'da da yaşıyor. Bugün hepimiz Türkan isek, o zaman bütün Bulgaristan

⁴⁶³ Mustafa Karadayı Şumen'de Anadili, Kimliğimizin Temel Parçasıdır. <https://www.dps.bg/tr/haberler/6369-mustafa-karadayi-%C5%9Fumnu%E2%80%99da-anadili,-kimli%C4%9Fimiz-temel-par%C3%A7asidir.html>

⁴⁶⁴ Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşme, Bölüm II, Madde 9/2., <https://rm.coe.int/168007cdac>, (Erişim Tarihi: 21.08.2023)

⁴⁶⁵ Bulgaristan'da asimilasyona maruz kalan Türk ve Müslümanlar 32 yıldır adalet bekliyor., <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/bulgaristan-da-asimilasyona-maruz-kalan-turk-ve-muslimanlar-32-yildir-adalet-bekliyor/2256972#> (Erişim Tarihi: 15.03.2023)

Türkan'dır. Çünkü Türkan birlik ve beraberliktir. Çünkü Türkan, insanların hak ve özgürlüğü, dini, kimliği ve dili için her zaman mücadele eden toplumdur. Öyle bir Bulgaristan istiyoruz ki, Hristiyan kardeşlerimiz de diyebilsin ki, "biz de Türkan'ız". Çünkü Türkan sadece bizim için değil, o Bulgaristan için hayatını feda etti. Bu 35 yıl içerisinde olduğu gibi ve nice 35 yıllar içerisinde insan hakları için bölgemizde de Bulgaristan'da da bu tarihte bulunduğumuz için, mücadele ettiğimiz için ve de şehitlerimizle de ben gururluyum. Hepimiz gururlu olmalıyız, bu gurur bize hem güç hem de inanç vermesi gerekiyor ki, bu mücadeleyi devam ettirelim. Bu mücadele bizim sorumluluğumuzdur. 35 yıl diyoruz ancak bu 35 yıl öncesinden 60'lı yıllar var, 70'li yıllar var, 80'li yıllar var, 90'lı yıllar var. Bugünkü demokratik Bulgaristan'dan memnun muyuz ve şehitlerimizin istediği Bulgaristan mıdır bu? Hayır, çünkü bugün Bulgaristan'da ırkçı partiler var, Türklere nefret eden ve şu anda en yüksek seviyede parlamentoda yer alan siyasi partiler var. 60'lı yıllardan bu yana Bulgaristan'ın tarih kitaplarında yer alıyor mu? Almıyoruz. Peki, bu tarih sadece bizim tarihimiz mi? Bu tarih Bulgaristan tarihi değil mi? Bize hepimize hem toplum olarak hem siyasi parti olarak çok önemli görev düşüyor. Bu tarih okullarda bu tarih kitaplarda yazılması gerekiyor. Altın harflerle bu tarih yazılması gerekiyor. Bu da bizim görevimizdir, bu için de çalışmamız gerekiyor.”⁴⁶⁶

HÖH Genel Başkan Yardımcısı Azis, konuşmasında Bulgaristan'daki siyasi partilerin Türk-Müslüman azınlığa yönelik nasıl bir mantaliteye sahip olduğuna dair genel bir tablo çizmiştir. Bulgaristan'daki siyasi partilerin azınlığa yönelik yaklaşımlarını eleştiren Azis, Kırcaali'den Sofya'ya bu ülkede “*Türkler*” de yaşıyor mesajı vermiştir. Ayrıca Azis, demokrasinin ilerlemesinde azınlıkların ve HÖH'ün öncü rol oynadığı ifade ederek, Bulgaristan'daki Türklerin siyasal sistemde hakkettiği yere gelemediğine dair açıklamalarda bulunmuştur.⁴⁶⁷

Son yıllarda Bulgaristan kamuoyunda anma törenlerine yönelik ilgi gün geçtikçe artmaktadır. 26 Aralık 2022 tarihinde Türkan Bebeği Anma Törenlerinde bir ilk yaşanmıştır. Değişime Devam Ediyoruz Partisi (PP) Eşbaşkanı ve Başbakan Kiril Petkov, Türkan Bebeğin ve diğer şehitlerin mezarına çiçekler sunup, törenlere katılmış ve törene katılan Türk ve Müslüman azınlık temsilcileri ile görüşmeler gerçekleştirmiştir. İlk kez bir Bulgaristan Başbakanının bu törenlere katılması, Bulgaristan demokrasi tarihi açısından

⁴⁶⁶ Türkan Bebeği Anma Törenleri, <https://kircaalihaber.com/kircaali/turkan-bebek-olumunun-35-yilinda-mogilane-koyunde-anildi>, (Erişim Tarihi: 21.08.2023)

⁴⁶⁷EK 11: Türkan Bebeği Anma Törenleri (Kızılağaç, Kırcaali).

önemli bir hadise olarak kayıtlara geçmiştir. Başbakan Kiril Petkov'un bu ziyareti bölgedeki Türk ve Müslüman azınlık için yeni bir Rodop-Türk açılımı olarak da algılanmaktadır.⁴⁶⁸ Bu ziyaret sonrası GERB ile işbirliğine giden Değişime Devam Ediyoruz (PP) Partisi, Kırcaali Vali Yardımcılığına Başbakan Nikolay Denkov'un onayı ile Güray Süleyman'ın atanmasını sağlamıştır.⁴⁶⁹

HÖH'ün son yıllarda yaşadığı durumları genel bir değerlendirme yapacak olursak; 2015'teki Rusya ve Türkiye arasındaki uçak krizi sonrası, Bulgaristan'da iç politikada yoğun tartışmalar başlamıştır. Rusya yanlısı gruplar ile Avro-Atlantik gruplar arasındaki siyasi bölünme daha da derinleşmiştir. Bu dönemde HÖH, Rusofil bir tutum sergileyerek Türkiye ile karşıt bir pozisyona girmiştir. Lütfi Mestan'ın antidemokratik bir şekilde görevden alınmasıyla başlayan bu süreçte, HÖH, Atlantik çizgisinden uzaklaşarak önemli bir oy kaybına uğramıştır. Ayrıca DOST Partisi sürecinde Türkiye karşıtı açıklamalar yapan Doğan ve Peevski'ye Türkiye'ye giriş yasağı konulmuş, bu durum HÖH'ün ulusalcı bir çizgiye evrilmesinde bir kırılma noktası oluşturmuştur.⁴⁷⁰ Aynı zamanda, liberal ve demokrat kimliği sorgulanan HÖH'ün önemli finansörlerinden Delyan Peevski, Magnitsky yaptırımlarına maruz kalmıştır.⁴⁷¹ Magnitsky yaptırımları sonrası partinin finans sorunu gündeme gelmiş, HÖH tekrardan kademeli olarak Avro-Atlantik politikalara geri dönmüştür.⁴⁷²

2016 ile 2021 yılları arasında, oy kaybını önlemek isteyen HÖH, Türkiye ile yakınlaşmaya başlamıştır. Lütfi Mestan sonrasında Mustafa Karadayı liderliğinde başlayan dönem, ilk başta sorunlu olsa da, Türkiye ile uzlaşma sağlanmış ve Türkiye'deki STK'lar ile Balkan Derneklerinden önemli ölçüde destek almıştır. Mustafa Karadayı, Ahmet Doğan'ın istediği şekilde bir yönetim sergileyememiş, azınlık konuları ve Türkiye ile ilişkilerdeki açıklamaları zaman zaman ulusal güvenlik bağlamında ülke içerisinde

⁴⁶⁸ EK 12: Başbakan Kiril Petkov, Türkan Bebeği Anma Törenlerinde. (Kızılağaç, Kırcaali)

⁴⁶⁹ Kırcaali Vali Yardımcısı, Güray Süleyman Oldu., <https://kircaalihaber.com/kircaali/kircaalinin-yeni-vali-yardimcisi-guray-suleyman-oldu-> (30.10.2023)

⁴⁷⁰ DPS /HÖH/ onursal başkanı Ahmet Doğan ve aynı partiden milletvekili olan Delyan Peevski'ye Türkiye'ye giriş yasağı, <https://bnr.bg/tr/post/100657664> (21.04.2024)

⁴⁷¹ Başbakan Yanev, mevcut yolsuzlukla mücadele organlarının işe yaramadığını söyledi, https://kircaalihaber.com/?pid=3&id_news=27383 (Erişim Tarihi: 21.04.2024)

⁴⁷² Magnitsky Yaptırımları, ABD hükümetinin dünyanın herhangi bir yerinde yolsuzluk veya insan hakları ihlalleri yapan kişi, şirket ve diğer kurumlara karşı uygulayabildiği yaptırımlar bütünüdür. Bu yaptırımlar, söz konusu kişilerin ABD'deki varlıklarına el koyma, seyahat yasakları ve Amerikan kurumlarıyla iş yapma yasağı gibi cezaları içerebilmektedir. Magnitsky Yasası, 8 Aralık 2016 tarihinde ABD Kongresi tarafından kabul edilmiştir ve adını, Rusya'da yolsuzlukları ortaya çıkardıktan sonra 2009'da hapiste şüpheli bir şekilde hayatını kaybeden vergi denetmeni Sergei Magnitsky'den almaktadır.

tartışmalar başlatmıştır. Ahmet Doğan daha dengeli bir tutumla iç politikadaki güvenlik algısını ön planda tutarken, Mustafa Karadayı liberal ve demokrat bir tonla azınlık meselelerini ve Bulgaristan'daki ayrımcılık konularını basına aktarmıştır. 2021'deki Türkiye ziyareti sırasında, Karadayı Türkiye'yi "anavatan" olarak nitelendirmiş, bu durum Bulgaristan'da büyük tartışmalara neden olmuştur. Cumhurbaşkanı tarafından canlı yayında "Ana vatanın neresi?" sorusu yöneltilmiş, bu durum HÖH tabanında kaygı yaratmıştır. Cumhurbaşkanı Rumen Radev ile tartışmaktan sakınan Mustafa Karadayı, Ahmet Doğan tarafından daha dengeli bir siyasete davet edilmiştir.⁴⁷³

Türkiye ile fazla yakınlaştığı eleştirilerine muhatap olan Mustafa Karadayı'nın beklenmedik nedenle istifa etmesinden sonra, Ahmet Doğan, parti içerisinde Delyan Peevski'yi ön plana çıkaran açıklamalar yapmıştır.⁴⁷⁴ Bu sürece itiraz eden azınlık mensupları, Türk partisinin başında bir Türk'ün olması gerektiğini belirterek yeni bir tartışma başlatmıştır. Aynı zamanda Türkiye'deki bazı Balkan STK'ları ve dernekler, bu süreci kabul etmediğini bildirmiştir.⁴⁷⁵ Bu bağlamda Bal-Göç Başkanı Prof. Dr. Emin Balkan, Doğan'ın Peevski'yi lider olarak ön plana çıkarmasını eleştirmiştir.⁴⁷⁶ Tüm bu eleştirileri dikkate alan HÖH elitleri, eş başkanlık sistemine geçmiş, Doç. Dr. Cevdet Çakırov ve Delyan Peevski'yi aynı anda parti başkanlığına getirmiştir. Bu yeni süreç HÖH'ün hem Bulgaristan iç politikasını hem de Türkiye ve AB bağlamını aynı anda dikkate aldığını ortaya koymaktadır.⁴⁷⁷

3.2.2.4. DOST Partisi ⁴⁷⁸

Soğuk Savaş sonrası Doğu Avrupa ve Balkanlar'da yaşanan demokratikleşme süreçleri ile azınlıkların siyasal bir aktör olarak yer almasının önü açılmıştır. Liberal yeni dünya

⁴⁷³Cumhurbaşkanı Radev ile HÖH lideri Karadayı arasında 'anavatan' gerginliği, https://www.youtube.com/watch?v=GF_7IU6L8Es (Erişim Tarihi: 21.04.2024)

⁴⁷⁴ Ahmet Doğan, HÖH'nin eşbaşkanları olarak Delyan Peevski ve Cevdet Çakarov'u önerdi, <https://kircaalihaber.com/bulgaristan/ahmet-dogan-hohnin-esbaskanlari-olarak-delyan-peevski-ve-cevdet-cakarovu-onerdi> (21.04.2024)

⁴⁷⁵Говорите ли турски, г-н Пеевски?, <https://www.dw.com/bg/govorite-li-turski-gn-peevski/a-68137370> (Erişim Tarihi: 21.04.2024)

⁴⁷⁶ Genel Başkanımız Prof. Dr. Emin Balkan'ın Alman Deutsche Welle haber sitesi Bulgaristan merkezi ile yapılan röportajı yayımlandı, <https://balgoc.org.tr/genel-baskanimiz-prof-dr-emin-balkanin-alman-deutsche-welle-haber-sitesi-bulgaristan-merkezi-ile-yapilan-roportaji-yayimlandi.htm> (21.04.2024)

⁴⁷⁷Единодушно XI. Национална Конференция На ДПС Избра За Председатели Делян Пеевски И Джевдет Чакъров, <https://www.dps.bg/aktualno/narodno-sabranie/edinodushno-xi-natsionalna-konferentsiya-na-dps-izbra-za-predsedатели-delyan-peevski-i-dzhevdet-chakarov.html> (21.04.2024)

⁴⁷⁸ DOST Partisinin tam açılımı; Sorumluluk, Özgürlük ve Hoşgörü İçin Demokratlar Partisi, Bulgarcası Демократи за отговорност, свобода и толерантност.

düzeninde yer almak isteyen Bulgaristan'ın bu bağlamda azınlıklara kısıtlı bir alan açtığı görülmektedir. Bulgaristan'daki hükümetler iç ve dış politik dengeler bağlamında ve anayasal düzlemde azınlıkları ulusal güvenlik bağlamında değerlendirmiştir. 1990'larda HÖH'ün dışında ülkedeki Türk ve Müslüman Azınlığı temsil edecek siyasi oluşumlar meydana gelse de bu partiler siyasal sistemde çeşitli nedenlerden dolayı devamlılık gösterememiştir.⁴⁷⁹ DOST Hareketi bu siyasi girişimlerin en başarılısı ve en etkilisi olarak bilinmektedir. Bir yönüyle DOST Partisi, Ahmed Doğan'ın Türk ve Müslüman azınlık üzerindeki monopolitik siyasetini ortadan kaldırmak üzere ortaya çıkmış bir harekettir.⁴⁸⁰ 1991 Anayasası Bulgaristan'da etnik ve dini siyasi parti kurmanın önüne geçmektedir. Dolayısıyla bu durum azınlıklar meselesinin ulusal güvenlik bağlamında değerlendirilmesine yol açmıştır. 12 Temmuz 1992'de kabul edilen 4. Bulgaristan Anayasasının birinci bölümün 11/4 maddesinde “ Etnik, ırki veya dini temelli siyasi partiler ile devlet iktidarını zorla ele geçirmeyi amaçlayan partiler kurulamaz.”⁴⁸¹ Bu hüküm gereği DOST Partisi, HÖH gibi sadece Türk ve Müslüman azınlıklardan oluşmayıp diğer etnik ve dini gruplardan insanları da parti içerisinde tutabilecek bir strateji izlemiştir. Sorumluluk, Özgürlük ve Hoşgörü için Demokratlar Partisi anlamını taşıyan DOST Hareketi, 1990'dan sonra Bulgaristan'da kurulmuş Türk siyasi hareketleri içerisinde en önemli bir girişimlerden biridir. Bulgaristan'ın AB ve NATO üyelik süreçlerine rağmen azınlık hakları konusundaki tutumu, DOST Partisinin ortaya çıkmasını kolaylaştıran ana etmenlerden biridir.⁴⁸²

DOST Partisinin Genel Başkanı Lütfi Mestan, HÖH Başkanı iken Rus Jetinin Türk Hava Sahasını ihlal etmesi sonucu gelişen hadiselerde NATO ve Türkiye'yi desteklemiştir. Türk Hava Sahasını defalarca ihlal eden Rus Jetinin, Türk Hava Kuvvetleri tarafından düşürülmesi hadisesi Bulgaristan kamuoyunu ikiye bölmüştür. Bu olay Bulgaristan

⁴⁷⁹ Ali Dayıoğlu, Toplama Kampından Meclis'e Bulgaristan'da Türk ve Müslüman Azınlığı, İletişim Yayıncılık, İstanbul, 2005, s.420-454.

⁴⁸⁰ Mehmet Uğur Ekinci, Bulgaristan Siyasetini Anlama Kılavuzu, SETA, Turkuaz Yayıncılık, 2018, İstanbul, s.97-99.

⁴⁸¹ Bulgaristan'ın 1991 Anayasasının 11/4 Maddesinde, “Etnik, ırki veya dini temelli siyasi partiler ile devlet iktidarını zorla ele geçirmeyi amaçlayan partiler kurulamaz.”, Bulgar dilinde; (Не могат да се образуват политически партии на етническа, расова или верска основа, както и партии, които си поставят за цел насилствено завземане на държавната власт.), <https://www.justice.government.bg/home/normdoc/521957377>, (Erişim Tarihi: 02.03.2023)

⁴⁸² Bulgaristan'da DOST partisinin kurulması için ilk toplantı yapıldı, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/bulgaristanda-dost-partisinin-kurulmasi-icin-ilk-toplanti-yapildi/528370>

içerisindeki Rusofil ve Rusofob grupları karşı karşıya getirmiştir.⁴⁸³ Doğan, HÖH'ün bu hadise karşısında Rusofiller ile hareket etmesi sağlamış, kendi kitlesi içerisinde parti tabanı ikileme düşmüştür. HÖH'ün Hareketi'nin Onursal Başkanı Ahmed Doğan, Türkiye'yi destekleyen bildiri yayınlaması sonrası Lütfi Mestan'ı parti teşkilatını toplayıp anti-demokratik bir şekilde görevden almıştır.⁴⁸⁴

HÖH'ün Avro-Atlantik çizgisinden uzaklaşması DOST Hareketine ulusal ve uluslararası bir konjonktür sağlamıştır. Bulgaristan'daki Doğu-Batı ikilemi ve Türk azınlığın yıllardır görmezden gelinen sorunları yenilik taraftarı Türklere, yeni bir parti kurma yolunu açmıştır. 10 Nisan 2016'da Sofya Kültür Merkezinde kurulan DOST Partisi, HÖH'ün 1990-2016 arasındaki izlediği yanlış azınlık politikalarına karşı tabandan destek alarak kurulmuştur. Ahmet Doğan'ın ve diğer radikal grupların Türkiye karşıtı söylemleri partinin kısa sürede ülke kamuoyunda ön plana çıkmasını sağlamıştır. Birçok yasal ve yasadışı engellemeye rağmen DOST Partisi Bulgaristan'ın tüm bölgelerinin yanı sıra Avrupa ve Türkiye'de yaşayan çift vatandaşların da katılımıyla 1113 kurucu üyesi ile Bulgaristan siyasi hayatına giriş yapmıştır. Lütfi Mestan'ın yanı sıra HÖH'ün önemli isimlerinden Şabanali Ahmed, Hüseyin Hafızov, Aydoğan Ali, Bahri Ömer vb. birçok siyasetçi DOST Hareketinde yer almıştır. Dünya spor tarihinin en önemli insanlarından Naim Süleymanoğlu da DOST Partisinin kurucu üyelerindendir.⁴⁸⁵ Mestan'ın, Doğan tarafından görevden alınmasına sebebiyet veren bildiri maddeleri şunlardır:

- Yadsınamaz bir gerçek ki son ayda Rusya hava kuvvetleri, Türkiye Cumhuriyeti'nin hava sahasını birçok kez ihlal etmiştir.
- Bunun Türkiye'nin birçok kez Ankara Büyükelçisi ve Askeri Ataşesi şahıslarında Rusya Federasyonu'na resmi uyarılarına rağmen yapıldığına dair bilgi mevcuttur.
- Bu olgular Kuzey Atlantik Paktı Örgütü (NATO) üyesi ülkelerin büyükelçilerinin olağanüstü görüşmesinde beyan edilen NATO'nun resmi pozisyonunda doğrulanarak, bir kez daha her ülkenin egemenliğini koruma hakkını ortaya koymaktadır.
- Herhangi bir NATO üyesi ülkenin hava sahası ve egemenliğinin ihlal edilmesi Atlantik Birliği'nin hava sahası ve egemenliğinin ihlal edilmesi anlamına gelmektedir.

⁴⁸³ Lütfi Mestan: NATO'nun Rusya ile Türkiye arasındaki gerilimin düşürülmesi çağrısını destekliyoruz., <https://www.youtube.com/watch?v=FhXR-Ll-ljI> , (Erişim Tarihi: 01.12.2023)

⁴⁸⁴ Nazif Mandacı, "Bulgaristan: Siyasal Hayat ve Kurumlar", Bulgaristan İdari, Siyasi ve Sosyo-Ekonomik Yapı, Editör: Burak Tangör, TİAV, Ankara, 2020, s.127.

⁴⁸⁵ DOST – Mestan'ın yeni partisi, (ДОСТ- новата партия на Местан), <https://news.bg/politics/dost-novata-partiya-na-mestan.html> (Erişim Tarihi:02.03.2023)

NATO çerçevesinde müttefik ülkelerin askeri güçlerinin geçişi ve mühimmatların taşınmasının bile ilgili üye ülkelerin rızasının alınmasıyla gerçekleştirildiğinin altını çizmek isteriz.

- Irak Şam İslam Devleti (İŞİD) terör örgütüne etkili bir şekilde karşı konulması için NATO üyesi olmayan ülkelerin de çabalarına ihtiyaç duyulduğu tartışılmaz bir gerçek. Çünkü İŞİD sadece Euro-Atlantikçiliğe karşı değil, tüm çağdaş medeniyet ve insanlığa karşı savaş yürütmektedir.
- Askeri operasyonlar dahil İŞİD'e karşı mücadele tüm katılan ülkelerle sıkı koordinasyon içinde, her ülkenin toprak bütünlüğü ve egemenliğinin gözetilmesi de dahil olmak üzere uluslararası mevzuata tam olarak uyularak yürütülmelidir.
- İŞİD'e karşı askeri operasyonlarda yer alan herhangi bir ülke, bunun yanı sıra Beşar Esad'ın rejiminin korunması hedefini de takip edemez.
- Beşar Asad'ın rejimi İŞİD'e karşı mücadele veren güçlerden biri olamaz, çünkü Yakın Doğu'da benzeri görmemiş askeri çatışmanın temel sebebi tam da bu rejim ve sözde "İslam Devleti" ilan eden İŞİD terör örgütüdür. Bu çatışmanın neticesinde Avrupa, Balkanları ve Türkiye Cumhuriyeti'ni sarsan mülteci krizi ortaya çıktı.
- İŞİD'in genişlemesi ve artan terör saldırılarına karşı ortak bir politika hazırlanması ve mücadeleye yönelik NATO ve AB üyeleri arasında daha aktif bir diyalog yürütülmesi çağrısında bulunuyoruz.
- NATO'nun Rusya ile Türkiye arasındaki gerilen ilişkilerin yatıştırılması ve siyasi diyaloga geri dönülmesi çağrısını destekliyoruz.⁴⁸⁶

NATO ve Türkiye'nin bölgesel tezlerini destekleyen Lütfi Mestan, HÖH Fahri Genel Başkanı tarafından Ahmet Doğan tarafından antidemokratik bir şekilde görevden alınmıştır. HÖH, Lütfi Mestan'ın görevden alınması sonrası etnik parti kimliğinden ziyade ulusalcı bir kimliğine bürünmüştür. Mestan'ın Avro-Atlantik söylemleri Bulgaristan'ın ulusal çıkarlarıyla uyumlu olmadığı tezi, Ahmet Doğan'ın da tesiriyle parti içerisinde kabul görmüştür.⁴⁸⁷

DOST Genel Başkanı Mestan, ülkedeki diğer liberal ve demokrat liderler gibi Rusya karşıtı açıklamalar yapmasıyla devamlı gündemde kalmıştır. DOST Hareketinin

⁴⁸⁶ HÖH Başkanı Lütfi Mestan'ın Rus uçağının düşürülmesi olayı ile ilgili pozisyonu, <https://kircaalihaber.com/kircaali/hoh-baskani-lutfi-mestanin-rus-ucaginin-dusurulmesi-olayi-ile-ilgili-pozisyonu>, (Erişim Tarihi: 02.03.2023)

⁴⁸⁷ Kader Özlem, Türkiye-Bulgaristan İlişkileri ve Türk Azınlık, Dora Yayıncılık, Bursa, 2019, s.277-279.

tescillenme sürecinin uzatılması, ülkedeki Türk ve Müslüman azınlığa yönelik siyasi bir mesajdır. Diğer yandan azınlıkların dış politikaya dair söylem üretmeleri, sadece HÖH tarafından değil, sol ve milliyetçi Bulgar partileri tarafından da sıklıkla eleştirilmektedir. AB ve NATO'nun Kırım'a yönelik siyasetini destekleyen açıklamalar ve söylemler dönemin Cumhurbaşkanı Rosen Plevneliev'den sonra DOST Partisi tarafından gündemde tutulmuştur. Bu bağlamda Kırım'ın Rusya tarafından işgaline yönelik olarak Mestan, şu sözleri dile getirmiştir: "Kırım'ın Rusya tarafından işgalini ve seçimleri kınamayan liderlerin Bulgaristan siyasetinde gerçek Avro-Atlantik değerleri savunamaz. Kırım konusu maskeleri indirir. Bugün Kırım Avrupa-Atlantisizmin vicdanıdır."⁴⁸⁸ Bu süreçte DOST Partisi yöneticileri Lütfi Mestan, Hüseyin Hafızov, Mariyana Georgieva Kırım Tatar Türklerinin lideri Mustafa Cemil Kırımlioğlu ile Kırım Tatar Türklerinin güncel durumları hakkında bir görüşme gerçekleştirdiler. Kriz bölgelerine ve Türk Dünyasına dair politikalar geliştiren bir parti olarak DOST, azınlık partisinin üzerinde bir aktivizm örneği sergilemiştir.⁴⁸⁹

DOST Partisinin ülkedeki Türk ve Müslüman azınlığı teşkilatlandırma potansiyeli, HÖH başta olmak üzere diğer siyasi partilerde oy kaygısına dönüşmüştür. 2016 yılı Temmuz ayında gerçekleşen bir düzenlemeyle, Borisov Hükümeti, Reformcu Blok ve Vatansever Cephe'nin işbirliği çerçevesinde, yurtdışında kurulan sandık sayısının 35'e düşürülmesine yönelik bir karar alınmıştır. Bu düzenleme, 26 Mart 2017 tarihinde gerçekleştirilen seçim sonuçlarını önemli ölçüde etkileyen faktörlerden biri olarak literatüre geçmiştir.⁴⁹⁰ Dönemin Cumhurbaşkanı Rosen Plevneliev'in, sandık sayısının azaltılması kararına karşı sergilediği demokratik ve liberal yaklaşım, övgüye değerdir. Bu karar, çoğunluk oyu ile alınmış olup, DOST Partisi'nin seçimlerde barajı kolayca geçebilecek olmasının bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Kararın, DOST Partisi resmi olarak kaydedilmeden önce alınması, Bulgaristan'daki Türk ve Müslüman azınlığın politik organizasyonuna yönelik bir engel olarak yorumlanabilir. Sandık sayısının azaltılması, özellikle Türkiye'de yaşayan Bulgaristan vatandaşlarının siyasi haklarını sınırlayan bir adım olarak ele

⁴⁸⁸ Местан: Крим днес е будната съвест на евроатлантизма!
<https://www.dnes.bg/politika/2016/09/20/mestan-krim-dnes-e-budnata-syvest-na-evroatlantizma.316190>
(Erişim Tarihi: 02.03.2023)

⁴⁸⁹ Bkz. EK 13: DOST yöneticileri Kırım Tatar Türklerinin lideri Mustafa Cemil Kırımlioğlu ile Rusya'nın Kırım'ı yasadışı ilhakını görüştüler.

⁴⁹⁰ Prof. Özkan: Etnik-dini kimlik üzerinde siyaset kimseye kazandırmaz,
<https://sputniknews.com.tr/20170327/etnik-dini-kimlik-uzerinde-siyaset-kimseye-kazandirmaz-1027839822.html> (Erişim Tarihi: 02.03.2023)

alınmalıdır. DOST Partisi'nin Türkiye-Bulgaristan arasındaki olumlu çift taraflı ilişkileri destekleyen retoriği, ülkede Rusya yanlısı ve milliyetçi grupların partinin aleyhine harekete geçmesine sebep olmuştur.⁴⁹¹

DOST Hareketinin Bulgaristan siyasetinde birçok yeni tartışma başlatmıştır. HÖH'ün azınlık hakları konusundaki pasif tutumu, DOST Hareketine önemli bir siyasi alan açmaktadır. 1991 Bulgaristan Anayasasında azınlıklarla ilgili bir maddenin olmaması, temel hak ve hürriyetler noktasında bazı sıkıntılara sebebiyet vermektedir.⁴⁹² Bulgaristan'daki Türklere "milli azınlık statüsü" verilmesi gerektiğini konusunda DOST lideri Mestan şu sözleri ifade etmiştir:

"Ben Müslümanım, ama her şeyden önce Türküm, Bulgaristan'daki milli azınlığın bir parçasıyım. Eğer Ukrayna, Çekya, Macaristan, Romanya, Makedonya, Arnavutluk, tüm Balkan ve Avrupa ülkeleri, 2 bin Bulgar'ın milli azınlık olduğunu tartışmasız olarak kabul ederken Bulgaristan Anayasası, 1 milyondan fazla Türkün milli azınlık olduğu gerçeğini kabul etmeyi reddediyorsa bu, böyle bir anayasanın adil olmadığı ve değişikliklerin girilmesi gerektiği anlamına geliyor."⁴⁹³

Genel bir değerlendirme yapıldığında; DOST Partisini azınlıklar konusunda harekete geçiren bazı sebepler şu şekilde özetlenebilir:

- Ülkede yaşayan bir milyondan fazla Türk ve Müslüman azınlığın anadilinde eğitim alamaması.
- AB Ulusal Azınlıklar Çerçeve Antlaşmasının hükümlerinin uygulanmaması.
- Seçim propagandasının Bulgarca dışında yapılamaması.
- Türkçe Radyo- TV kurulmasının önündeki yasal ve bürokratik engellerin olması.
- Bulgaristan'da yaşayan Türk ve Müslüman topluluğun taleplerinin görmezden gelinmesine karşın komşu ve yurtdışında yaşayan Bulgarlara yönelik azınlık talepleri arasındaki çelişki.
- Ahmet Doğan'ın HÖH ve Türk ve Müslüman azınlık üzerindeki tekelinin kırılması.

⁴⁹¹ Elżbieta Szyszlak, "Between Sofia and Ankara – the Turkish minority in contemporary Bulgaria", Yearbook of the Institute of East-Central Europe, Vol. 16, No. 4, 2018, s. 176-180.

⁴⁹² 1878 Berlin Andlaşmasının 5. Maddesi ve 1909 İstanbul Andlaşması ve Protokol ile Bulgaristan'daki Türklere azınlık statüsü verilmişti.

⁴⁹³ Lütfi Mestan'dan Bulgaristan Türklerine milli azınlık statüsü verilmesi çağrısı, <https://sputniknews.com.tr/20190327/lutfi-mestana-bulgaristan-turkleri-milli-azinlik-statusu-verilsin-1038455450.html>

3.2.2.5. GERB ⁴⁹⁴

GERB'in kuruluş hikayesi sivil toplum hareketleri ve siyaset bilimi bağlamında Balkanlar özelinde kıymetli bir örnektir. Bulgaristan'ın 2004 yılında NATO'ya girmesiyle birlikte iç ve dış politika AB yanlılarının siyasal ve kültürel faaliyetleri de iyice artmaktaydı. AB'nin her alanda artan etkisi yani Avrupalılaşma süreci hem kamu hem de sivil yeni kurulan oluşumlara da yön vermektedir. AB ve NATO üyelik süreçleri ülke içerisinde birçok STK'yı Avro-Atlantik çizgide faaliyetler yapmaya yöneltmişti. Bu STK'larda biri de Dusana Zdravkova, Albena Kuyumdzhieva, Tsvetan Tsetanov, Krassimir Velchev öncülüğünde kurulmuş olan (Сдружение Граждани за Европейско Развитие на България) GERB Derneğidir.⁴⁹⁵ Derneğin kuruluş amacı şu şekilde açıklanmaktadır: “GERB Derneği, Bulgaristan'ın Avrupa entegrasyon süreci bağlamında Avrupa değerlerini, fikirlerini ve sivil toplum ilkelerini teşvik etmek amacıyla kurulmuştur.”⁴⁹⁶ AB'nin siyasal, ekonomik ve kültürel anlamda artan nüfuzu siyasi partilerin ve STK'ların kuruluş programlarına da yansıdığı görülmektedir. GERB Derneğinin kurucularının önemli bir kısmı aynı zamanda partinin kurucuları arasında yer almıştır. 3 Aralık 2006 yılında Sofya Merkezli kurulan GERB'in Başkanlığını Boyko Borisov'un yerine partinin ikinci adamı Tsvetan Tsvetanov tarafından geçici süreyle üstlenmiştir.⁴⁹⁷ AB'nin ülke içerisinde ağırlığının arttığını hisseden muhafazakâr sağ seçmen GERB'in kuruluşunda önemli rol oynamıştır. GERB, parti olarak kendini Hristiyan Demokrat olarak tanımlarken liberal demokrat değerleri de dikkate alarak siyaset üreteceğini ifade etmektedir.⁴⁹⁸ GERB Parti Tüzüğü'nün II. Maddesinde yer alan; “GERB, demokratik özgürlüklerin ve sosyal güvenliğin tesisi için vatandaşların siyasi iradesini oluşturmaya çalışır.” ifadesi demokratik ve sivil özgürlüklerin önemine değinmektedir. Sivil ve

⁴⁹⁴ GERB Derneğinin ismi sonra Parti adı olarak kullanılmıştır. GERB Türkçe olarak; Bulgaristan'ın Avrupalı Gelişimi için Vatandaşlar.

⁴⁹⁵ GERB/ Граждани за Европейско Развитие на България/, Партија, http://www.omda.bg/page.php?title=ГЕРБ_Граждани_за_европейско_развитие_на_България/_Партия&IDMenu=389&IDArticle=859, (Erişim Tarihi:31.05.2022)

⁴⁹⁶ Bulgaristan'ın Avrupa Kalkınması için Vatandaşlar Derneği, <https://www.martenscentre.eu/members/citizens-association-for-the-european-development-of-bulgaria/> (Erişim Tarihi:31.05.2022)

⁴⁹⁷ Boyko Borisov, Sofya Belediye Başkanlığı görevine 2009 yılında kadar devam etmiştir. Bu süreç içerisinde GERB'in Başkanlığını Tsvetan Tsvetanov yürütmüştür. 2009 yılındaki Bulgaristan Parlamento Seçimlerinde Boyko Borisov, partinin ilk sırayı almasıyla birlikte parti başkanlığına geçmiştir. 2009 seçimleri neticesinde azınlık hükümeti kuran GERB'

⁴⁹⁸ Политическа рамка (Siyasi Çerçeve), <https://www.gerb.bg/bg/pages/Political-frame-87.html> (Erişim Tarihi:1.05.2022)

demokratik özgürlükler bağlamında GERB'in azınlıklara yönelik ılımlı bir model ortaya koyduğu görülmektedir. GERB'in içerisinde kurulduğu günden itibaren Bakan, Vali ve Belediye Başkanları seviyesinde azınlık gruplardan önemli şahsiyetler bulunmaktadır.⁴⁹⁹ GERB siyasi bir parti olarak tüzüğünde dört ana ilkeden bahsedilmektedir:

1. Sivil özgürlükler
2. Avrupalılaşma
3. Fırsat Eşitliği
4. Refah⁵⁰⁰

Bu dört ana ilke üzerine bina edilen GERB'in ana hedefleri Parti tüzüğünün 7.

Maddesinde ise şu şekilde açıklanmıştır:

- Demokratik özgürlüklerin ve sosyal sorumluluğun desteklenmesi.
- Bulgaristan'ın Avrupa ve Avrupa-Atlantik yapılarına entegrasyonu.
- Bulgaristan Cumhuriyeti'nin Avrupa entegrasyonu temelinde ulusal ve uluslararası kuruluşlar arasında temasların kurulması.
- Bulgarların manevi, ahlaki ve kültürel değerlerinin korunması.⁵⁰¹
- Cinsiyet, yaş, dini ne olursa olsun tüm Bulgaristan Cumhuriyeti vatandaşları için eşit fırsatlar için koşullar yaratmak.
- Yaşam standardını yükseltmek.
- Kamunun devlet kurumlarına olan güveninin güçlendirilmesi ve yolsuzluğun ortadan kaldırılması.
- Devlet organlarının kurumsal olarak güçlendirilmesinin desteklenmesi;
- Avrupa uygulamalarının daha etkin uygulanması için devlet yapılarının etkinliğini optimize etmek.
- Sivil toplumun hükümetteki rolünün yükseltilmesi.⁵⁰²

GERB'in siyasi parti tüzüğünde ana ilkeler ve hedeflerin açıklanmasından sonra 8. Madde de bu ilke ve hedeflere nasıl ulaşacağına dair şu yöntemlerden bahsedilmektedir:

⁴⁹⁹ Устав на ППГЕРБ (GERB'in Parti Tüzüğü, <https://www.gerb.bg/bg/pages/ustav-ppgerb-89.html> (Erişim Tarihi: 1.05.2022))

⁵⁰⁰ Parti Tüzüğü'nün 6. Maddesi, Устав на ППГЕРБ (GERB'in Parti Tüzüğü), <https://www.gerb.bg/bg/pages/ustav-ppgerb-89.html>

⁵⁰¹ GERB Partisinin muhafazakâr politikalarını meşru göstermesi açısından önemli bir tüzük maddesidir. Ortalama bir Bulgaristan vatandaşının dini yönelişlerini dikkate alan Borisov önderliğindeki GERB yönetimi, dinin sosyal hayatta yaşanması konusunda önemli adımlar atmıştır.

⁵⁰² Parti Tüzüğü'nün 7. Maddesi, Устав на ППГЕРБ (GERB'in Parti Tüzüğü), <https://www.gerb.bg/bg/pages/ustav-ppgerb-89.html>, (Erişim Tarihi: 1.05.2022)

- Demokratik araçlar ve yöntemler;
- Demokratik ve evrensel değerlere sahip Bulgar ve yabancı oluşumlarla etkileşim;
- Önceliği bölgesel ve küresel güvenlik, insan haklarının korunması ve güvencesi olan uluslararası kuruluşlarla katılım ve işbirliği.⁵⁰³

Sivil toplumu ve Avrupalılaşıma kavramını önemseyen GERB Partisi, aynı zamanda toplumun manevi, ahlaki ve kültürel değerlerinin korunması bağlamında muhafazakâr bir tutum ortaya koymaktadır. Boyko Borisov, GERB'in lideri olarak toplumun dini değerlerini yaşamasına önem veren tutumuyla din-devlet işleri noktasında özgürlükçü bir tavır almaktadır. Sivil özgürlükler söylemini benimseyen Boyko Borisov, sadece Ortodoks Bulgarların değil diğer etnik ve dini grupların ibadethanelerini de önemsediklerini vurgulamıştır.⁵⁰⁴

AB ve NATO ekseni iç ve dış politikada parti tüzüklerini şekillendirmiş dolayısıyla Bulgaristan'ın dış politikasındaki yönelimler 2007 sonrası daha belirgin bir noktaya gelmiştir. Borisov'un önderliğinde GERB, Bulgaristan siyasetinin merkezinde olup, iç ve dış politikada hakim söylemleri üreten ve yönlendiren konumunu muhafaza etmektedir. Diğer siyasi partiler GERB'in pozisyonuna göre kendi muhalif söylemlerini oluşturmaktadırlar. Seçim sonrası hükümetler kurulmasa bile GERB partisi iktidar partisi algısını taşımaktadır. GERB Partisinin lideri olan Borisov, dış politikada Avro-Atlantik eğilimleri merkeze almaktadır. Enerji ve güvenlik meselelerinde Avro-Atlantik yapıyla uyumlu hareket eden GERB, ticaret ve kültürel alanda Rusya faktörünü göz ardı etmemektedir. Kriz anlarında AB ve NATO ile hareket eden GERB Hükümetleri, Rusya ile stratejik alanlarda yakın ilişki kurmaktan çekinmektedir.⁵⁰⁵

Türkiye'yi bölgesel bir aktör olarak dikkate alan Borisov, dış politikasında Avrupa'yı merkeze alan siyasetinin yanında iç politikada muhafazakâr sağ seçmene yönelik ılımlı bir milliyetçi tipolojisini de barındırmaktadır. Borisov, öncelikle bu ılımlı milliyetçi oyları kaybetmemek üzere izlediği siyasette azınlıklara yönelik söylem geliştirme sıkıntısı yaşamaktadır. GERB, merkez sağ rolünü kaybetmemek için 2009 ve 2017

⁵⁰³ Parti Tüzüğü'nün 8. Maddesi Устав на ПП ГЕРБ (GERB'in Parti Tüzüğü), <https://www.gerb.bg/bg/pages/ustav-ppgerb-89.html>, (Erişim Tarihi: 1.05.2022)

⁵⁰⁴Bulgaristan Başbakanı Borisov restore edilen Osmanlı yadigarı camiyi ziyaret etti, <https://www.yenisafak.com/dunya/bulgaristan-basbakani-borisov-restore-edilen-osmanli-yadigari-camiyi-ziyaret-etti-3599149>

⁵⁰⁵ Mehmet Uğur Ekinci, Bulgaristan Siyasetini Anlama Kılavuzu, SETA, Turkuaz Yayıncılık, İstanbul, 2018, s.49-53.

seçimlerinden sonra bu stratejisini pekiştirecek adımlar atmıştır.⁵⁰⁶ 2009 ve 2017 seçimlerinden sonra aşırı sağ grupların desteği ile hükümeti kuran GERB, kendi demokrat siyaset alanını daraltmış ve hükümetin AB ve NATO çizgisinde dış politika izlemesini zora sokmuştur. GERB’in Avro-Atlantik yanlısı grupları yanına çekemediği için yaşanan bu durum AB tarafından da eleştirilmektedir.⁵⁰⁷

Balkanlar’da son yıllarda bir sorun olarak beliren mülteci krizinin yönetilmesinde rol alan Borisov, 2009 yılından beri süre gelen Başbakanlık dönemlerinde Recep Tayyip Erdoğan ile kurduğu yakın diyalogun diplomatik faydalarını görmüştür.⁵⁰⁸ Mülteci krizi konusu Türkiye-Bulgaristan ve Türkiye-AB ilişkilerinde önemli bir konu olarak güncelliğini koruyacak bir meseledir. Mülteciler meselesi Balkanlar’da ve AB’de ulusal güvenlik bağlamında güvenlikleştirmenin bir mevzu olarak kenarda beklemektedir. Mültecilerin rotasında yer alan Balkan ülkeleri bu konuda Türkiye ve AB ile iş birliği çerçevesinde hareket etme temayülü gösterirken Yunanistan, AB düzeyinde tüm eleştirilere rağmen gayr-i insani yöntemleri benimsemektedir. Mülteciler meselesi uzun vadede Balkan ve AB ülkelerinin iç ve dış politikalarını güvenlikçi bir yaklaşıma sevk edecek özellikleri taşımaktadır.⁵⁰⁹

3.2.2.6. Vızrajane Partisi ⁵¹⁰

Bulgaristan siyasi tarihinde kurulan partilerin ortaya çıkış şekillerine bakıldığında karşıt ideolojilerin etkisi göze çarpmaktadır. Demokratikleşme sürecinde döneminde kurulan partilerin AB ve NATO yaklaşımları genellikle ılımlı bir modelde gelişirken, Bulgaristan’ın AB ve NATO’ya girişı sonrası siyasal sistemde milliyetçi partiler artışa geçmiştir. AB ve NATO’ya yönelik şüpheli yaklaşım geleneği sol-sosyalist partilerden

⁵⁰⁶ Tuncay Babalı, “Türkiye – Bulgaristan İlişkileri: Manzara, Sorunlar ve Perspektif”, Türk – Bulgar İlişkileri Üzerine Makaleler, (Editör: Yeliz Okay), Doğu Kitabevi, İstanbul, 2013, s.214.

⁵⁰⁷ Kristina Kristeva, Boyko Koito Vinagi Se Zavıršta, Knigoizdatelska Kışta “ Trud”, Sofiya, 2017, s.233-237.

⁵⁰⁸ Bulgarian PM Borisov Accuses EU Of Not Paying Turkey In ‘Refugee Deal’ <https://www.rferl.org/a/bulgarian-pm-borisov-accuses-eu-of-not-paying-turkey-in-refugee-deal-/30465609.html> (Erişim Tarihi: 30.05.2022)

⁵⁰⁹ Turkish President Erdoğan thanks Bulgarian PM Borisov for meeting with EU leaders in Varna <https://sofiaglobe.com/2018/04/17/turkish-president-erdogan-thanks-bulgarian-pm-borisov-for-meeting-with-eu-leaders-in-varna/> (Erişim Tarihi:09.12.2022)

⁵¹⁰ Vızrajane (Възраждане) mana olarak Türkçe’de Diriliş veya Yeniden Doğuş anlamlarına gelmektedir.

zamanla yeni tip popülist milliyetçi partilere kaymıştır. Bu durum tarihsel dinamiklerle ilişkili olan Rusofil ve Avro-Atlantikçi tartışmalarını yeniden canlandırmıştır.⁵¹¹

2005 yılında kurulan Volen Sideorov tarafından kurulan Rusofil eğilimlere sahip ATAKA Partisi, “euroseptisizm ve yabancı düşmanlığı” temelindeki popülist politikaları ile Bulgaristan siyasetinde bir dönüm noktası oluşturmuştur.⁵¹² ATAKA’nın yaklaşımlarını temel felsefe edinen Vızrajane Partisi hem sol hem de sağ seçmenden oy alabilen milliyetçi bir yapıda oluşturulmuştur. Partinin ideolojik arka planında Rusofil eğilim ağır basmaktadır. Vazrajane Partisi, 2 Ağustos 2014’te Bulgar tarihinin en önemli başkentlerinden biri olan Pliska (Ağbaba) şehrinde kurulmuştur. Vızrajane Partisinin kurucusu olan Kostadin Kostadinov, VMRO-BND içerisinde yıllarca faaliyetlerde bulunmuş bir tarihçi ve akademisyendir. Partinin kuruluşu 2 Ağustos tarihine İlinden-Preobrazhen Ayaklanmasının yıl dönümüne denk getirilmesi siyasi bir mesaj niteliğindedir. Partinin ismi ve kuruluş yeri tarihsel sembolik bir mesaj içermektedir. Bulgar tarihinin eski canlı günlerini hatırlatma amacı taşımaktadır. Vazrajane Partisi ideolojik olarak kendini Avro-Atlantik karşıtlığı üzerinden tanımlamaktadır.⁵¹³

Parti hedef ve programı içerisinde yer alan “*Yurtdışı Bulgarlar*” konusu parti elitleri tarafından öncelikli olarak dikkate alınmaktadır. Vızrajane Partisi, kendi parti programında dış politikanın ulusal çıkaralar etrafından şekillenmesi gerektiğinden bahsederken, Makedonya ve yurtdışı Bulgarlar konusu merkeze almaktadır. Parti programında dünya siyasetinin AB ve ABD’ye indirgenmesi eleştirilmekle birlikte alternatif dış politika önerileri sunulmaktadır. Rusya, Arap Dünyası, Uzak Doğu ve AB dışındaki komünizm döneminde kurulan bağların yeniden canlandırılması tavsiye edilmektedir. Bu bağlamda dış politikada BKP mirasını önemseyen Vızrajane, eski bağlantıların harekete geçirilmesi noktasında Bulgar Sosyalist Partisi ile benzerlikler taşımaktadır. Rusya’nın Bulgaristan’ın öncelikle düşmanı değil bir ortağı ve müttefiki olduğu ifade edilen parti programında, dış politika çerçevesinde agresif ama aynı zamanda makul ve dengeli bir dış politika rotasına vurgu yapılmaktadır.⁵¹⁴

⁵¹¹ Nikolai Genov, “*Radical Nationalism in Contemporary Bulgaria*”, Review of European Studies Vol. 2, No. 2; December 2010, s.41-45.

⁵¹² Volen Siderov, *Moyata Bitka Za Bulgariya*, Bumerang Bg, Sofya, 2007, s.3-7.

⁵¹³ Vazrajane Partisi, <https://vazrazhdane.bg/за-нас/> (Erişim Tarihi: 01.12.2023)

⁵¹⁴ Vazrajane Parti Programı, https://vazrazhdane.bg/wp-content/uploads/2023/03/myPlatforma_Vazrazhdane.pdf, (Erişim Tarihi: 1.015.2023)

Vızrajane Partisinin söylemleri arasında Kuzey Makedonya ile birleşme teması ağır basmaktadır. Bu söylemleri dikkate almayan AB ve NATO yanlısı partiler olsa da Bulgaristan kamuoyunda Makedonya meselesi tüm partiler için milli bir konu olarak tecessüm etmektedir. Parti programında ayrıca Dobruca Bölgesi ve Batı Bölgeleri ifadeleri ile yayılcı dış politika argümanlarına hizmet edecek söylemler yer almaktadır. Bulgar milliyetçiliğin sadece Bulgaristan sınırları içerisinde değil yakın çevre ülkelerinde de diri tutulması için politika öneriler yapılmaktadır. Parti programında yer alan bazı önerileri şunlardır:

- Etnik Bulgarlara, Bulgar vatandaşlığının verilmesi.
- Yurtdışı Bulgarlar Ajansının, Dışişleri, STK'lar ve Bulgar Ortodoks Kilisesi ile ortak diaspora çalışmalarının başlatılması.
- Diasporadan gelen etnik Bulgarların, nüfusu azalmış veya azalan yerleşim yerlerine organize bir şekilde yeniden yerleştirilmesi.
- Mülteci Krizinde Vişegrad Dörtlüsü ve AB üye ülkeleri ile koordineli politikalar izlemek. (Burada öncelik Bulgaristan içerisinde mülteci sayısı en az sayıda tutma politikası ön plandadır.)⁵¹⁵
- Bulgar Ordusunun yeniden yapılandırılması İsviçre Modeline göre planlanacaktır.
- Ordu planlamasının içerisinde “Kendini savunmak isteyen silahlı halk” formülü esas alınacaktır.⁵¹⁶

3.2.2.7. II. Simeon Ulusal Hareketi⁵¹⁷

Ulusal İstikrar ve Büyüme Hareketi, II. Simeon tarafından 2001 yılında kurulan liberal bir partidir. II. Simeon, parti kurmadan önce yüzlerce STK ile görüşerek yıllar içerisinde partinin sosyoojik zemini oluşturmuştu. Sofya Vrana konutunda 6 Nisan 2001’de seçimlerden iki ay önce Simeon Sakskoburgotski, meşhur “800 gün” konulu konuşmasıyla iç politikanın gündemine oturmuştur. 800 günde her şeyin yeni düzene

⁵¹⁵ Bulgar Toprakları, Vazrajane Parti Programı, <https://vazrazhdane.bg/българските-земи/> (Erişim Tarihi: 1.05.2023)

⁵¹⁶ Bulgaristan Ordusu Maddesi, Vazrajane Parti Programı, <https://vazrazhdane.bg/българската-армия/> (Erişim Tarihi: 1.05.2023)

⁵¹⁷ II. Simeon’un kurduğu parti daha çok kral ile anılmasına rağmen resmiyette adı Ulusal İstikrar ve İlerleme Hareketi (National Movement for Stability and Progress) olarak geçmektedir. Bulgarca isminin kısaltılması olan NDSV ise “Национално движение за стабилност и възход” olarak kayda geçmiştir.

gireceğini vaat eden II. Simeon, partinin kuruluşunu yüksek katılımlı bir toplantıda beyan etmiştir.⁵¹⁸

Partinin resmi tüzüğünde; “NDSV, Liberal Enternasyonal'in program belgelerini kabul eden ve politikalarını aşağıdaki temel değerlere dayandıran, Avrupalı liberaller, demokratlar ve reformcular ailesinin bir parçası olan liberal bir partidir.” olarak tanımlanmaktadır.⁵¹⁹ 2001 yılındaki Bulgaristan'daki siyasi atmosfer ülkenin yeni bir siyasi yüze ihtiyaç olduğu bir dönemdir. Bu dönemin bir diğer özelliği AB üyelik süreci konusunun halk tarafından artık benimsenmeye başladığı yıllardır. Ülkenin iç ve dış politikasının daha uyumlu, daha rafine bir döneme girdiği 2001-2009 arası ülke siyasetinin aktörlerinden olan II.Simeon Hareketi, kısa sürede Bulgaristan'ın uluslararası imajına olumlu katkı yapan bir siyasi oluşum olarak dikkat çekmiştir. AB ve NATO üyelik sürecinde kritik roller oynayan parti, Bulgaristan siyasi tarihinde bir görev partisi olarak dikkat çekmektedir. 2007 sonrası süreçte varlığını çeşitli ittifaklarla devam ettiren parti, ılımlı politikaları ile ülke içerisinde herkesi kucaklayan bir söylemi temel almaktadır.⁵²⁰

Partinin temel değerleri tüzükte şu şekilde ifade edilmektedir;

- Özgürlük ve sorumluluk.
- Ahlak ve dürüstlük.
- Adalet ve hoşgörü.
- Medeni haklar ve eşit fırsatlar.
- Dayanışma.
- Hizmette yerellik.⁵²¹

Vrana'daki açılış toplantısında NDSV'nin üç temel ilkesini II. Simeon şu şekilde açıklamıştır:

1. Ülkede yaşam standardını hızlı ve kaliteli bir şekilde yükseltmek.
2. İşleyen bir piyasa ekonomisi.
3. Bulgaristan'a dış sermayeyi ve yatırımların akışını çekmek.⁵²²

⁵¹⁸ 18 Ekim 2008'de Gabrovo'da düzenlenen dördüncü kongresinde NDSV, II. Simeon Ulusal Hareketi olan adını Ulusal İstikrar ve Büyüme Hareketi olarak değiştirildi., <https://ndsv.bg/istoria-na-ndsv/>, (07.05.2023)

⁵¹⁹ II. Simeon Ulusal Hareketi'nin Parti Tüzüğü, <https://ndsv.bg/ustav-2023/>, (Erişim Tarihi: 04.12.2023)

⁵²⁰ Simeon Sakskoburgotski, Benzersiz Bir Hayat Bulgar Kralı II. Simeon, Çeviren: Saadet Özen, Yapı Kredi Yayınları, I. Baskı, İstanbul, 2016, s.208-218.

⁵²¹ II. Simeon Ulusal Hareketi'nin Parti Tüzüğü, <https://ndsv.bg/ustav-2023/>, (Erişim Tarihi: 04.12.2023)

⁵²² Yoan Kolev, 2001 yılı Çar Başbakan, <https://bnr.bg/tr/post/100605305/2001-yili-car-basbakan> (07.05.2023)

II. Simeon, 2001 seçimlerini kazanmasını sağlayan 800 Gün konuşmasında şu sözleri ifade eder;

“800 günde Bulgarların ünlü çalışkanlığı, sosyal ekonomik ortaklık ve ekonomik önlemler sayesinde 800 günde hayatı değiştireceğimize inanıyorum. Siyasi partizanlığın önünü kesmek ve Bulgar toplumunu temel ilk eve değerler etrafında birleştirmek istiyorum. Üçüncü ilke olarak da Bulgaristan’ın başlıca düşmanı haline gelen yolsuzluğu kurumlardan atacak, insanları yoksulluğa sürükleyen, yabancı yatırımcıları ülkeden iten yolsuzluktan kurtulma yönünde olacak.”⁵²³

II. Simeon, Vrana konutunda gerçekleştirdiği basın toplantısında AB üyelik kriterlerinde de vurgu yapmıştır. Siyasi kavgaları bırakıp tarihten ve kültürden hareketle ortak bir çıkış yolu aranması gerektiğini ifade eden II. Simeon, yabancı sermayeyi ülkeye çekmek için Bulgaristan’ın kurumlara ve kurallara ihtiyacı olduğuna vurgu yapmıştır. Ülkenin enerjisini doğru kullanmak isteyen II. Simeon, ulusal ve uluslararası medyanın da yardımıyla AB ve NATO üyelik süreçlerinde üzerine düşen tarihi sorumluluğu yerine getirmiş bir liderdir.⁵²⁴

NDSV’nin program ve hedefleri parti tüzüğünde şu şekilde ifade edilmektedir: ⁵²⁵

- Gelişmiş bir sivil toplum ile özgür ve demokratik bir hukuk devleti olarak Bulgaristan Cumhuriyeti’nin teyidi. (Uluslararası imajının düzeltilmesi)
- Temel insan hak ve özgürlüklerini ve dini hoşgörüyü garanti altına almak.
- Ulusal idealler etrafında birleşmek.
- Kanun önünde eşitliği ve parti, etnik, din ve diğer mensubiyet veya ekonomik duruma dayalı ayrıcalıkların veya ayrımcılığın her türlü gizli ve açık kullanımının ortadan kaldırılmasını teyit eder.
- Bulgar halkının kültürel ve manevi değerlerinin geliştirilmesi.
- Yaşam standardını yükseltmek.
- Çocuklar, gençler ve dezavantajlı kişiler için özel bakım
- Demografik krizin üstesinden gelmek.
- Piyasa ekonomisini canlandırmak ve yatırım ortamını iyileştirmek.
- Özel mülkiyetin, girişimciliğin ve rekabetin teşvik edilmesi.

⁵²³ a.d.h.

⁵²⁴ Asparuh Panov, The Different Prime Minister Conversations with Simeon Saxe – Coburg – Gotha, Çeviri: Elena Alexiaeva, East West Publishing, Sofya, 2013, s.29-37.

⁵²⁵ II. Simeon Ulusal Hareketi’nin Parti Tüzüğü, <https://ndsv.bg/ustav/> (07.05.2023)

- Yolsuzluğu ortadan kaldırmayı ve suçu sınırlamayı amaçlayan kural ve kurumların getirilmesi.
- Avrupa ve Avrupa-Atlantik yapılarına etkili ve sürdürülebilir katılım yoluyla Bulgaristan Cumhuriyeti'nin uluslararası otoritesinin teyidi.
- Sivil toplum yapılarının desteklenmesi ve onlarla ortaklık.

II. Simeon Hareketi'nin parti tüzüğü incelendiği takdirde liberal bir siyasi partinin tüm özelliklerini gösteren maddeler yer almaktadır. İnsan haklarından, özel mülkiyete, sivil toplumun desteklenmesi fikrinden, serbest piyasa ekonomisine kadar birçok alanda liberal ve demokrat bir tüzük hazırlanmıştır. Özel mülkiyete önem vermesinin önemli nedenlerinden biri II. Simeon'un 1990'larda verdiği hukuk mücadelelerine dayanmaktadır. Kraliyet dönemine ait özel mülklerin davalarına katılan II. Simeon, şahsi yerlerin alınması süreçlerinde yaşanan zorlukları yerinde görmüştür. Bu bağlamda parti tüzüğüne özel mülkiyetin teşvik edilmesine dair madde koydurulmuştur.⁵²⁶

Dış politikayı ilgilendirmesi yönüyle Avrupa ve Avrupa-Atlantik kurumları ile ilgili olarak yer alan 5/12 maddesinde Bulgaristan'ın uluslararası otoritesinin sağlanması ifadesi önemlidir. Dış politikada bir aktör olarak devletin konumlandırılmasını teyit eden bir açıklamadır. Bulgaristan'ın uluslararası kuruluşlarla iş birliğini önemseyen II. Simeon, Avro-Atlantik süreçlerde devletin otoritesini ve ulusal çıkarları gözetten bir dış politika izlemiştir.⁵²⁷

Partinin hedeflerine nasıl ulaşacağına dair;

- Anayasa ve kanunlarla öngörülen siyasi hayata katılmanın organları ve usulleri
- Demokrasiye ve evrensel insani değerlere bağlı Bulgar ve yabancı oluşumlarla etkileşim
- Öncelikleri bölgesel ve küresel güvenlik, insan haklarının korunması ve güvence altına alınması olan uluslararası kuruluşlarla işbirliği.⁵²⁸

Bulgaristan'ın dış politikasına dair parti tüzüğünde yer alan 5/12 ve 6/3 maddelerinde yer alan hükümler gereğince devletin önceliğini bölgesel ve küresel güvenliğin sağlanması, insan haklarının korunması ve Avrupa-Atlantik kurumlarıyla işbirliği temaları ön plana

⁵²⁶ Simeon Saksoburggotski, Benzersiz Bir Hayat Bulgar Kralı II. Simeon, Çeviren: Saadet Özen, Yapı Kredi Yayınları, I. Baskı, İstanbul, 2016, s.210-211.

⁵²⁷ Asparuh Panov, The Different Prime Minister Conversations with Simeon Saxe – Coburg – Gotha, Çeviri: Elena Alexiaeva, East West Publishing, Sofya, 2013, s.85-91.

⁵²⁸ II. Simeon Ulusal Hareketi Parti Tüzüğü, <https://ndsv.bg/ustav/> (07.05.2023)

çıkılmaktadır. NATO'nun Afganistan (2001) ve Irak (2003) operasyonlarına destek veren II. Simeon, Avro-Atlantik kurumlarla işbirliğini öncelikli siyaseti haline getirmiştir.⁵²⁹

3.2.3. İç ve Dış Politikaya Etki Eden Liderler

3.2.3.1. Cumhurbaşkanları

3.2.3.1.1. Jelyu Jelev

Jelev, 3 Mart 1935 yılında Şumnu'nun Veselinovo köyünde doğmuştur. Doğduğu köyün çevresi Veliko Preslavsko adıyla anılan Bulgar tarih yazımı için önemli bir bölgedir.⁵³⁰ 1958 yılında Sofya Kliment Ohridski Üniversitesi Felsefe bölümünü bitiren Jelev, 1965 yılında hazırladığı Yüksek Lisan tezinde Lenin ve Komünist sistemi eleştirdiği için hem üniversiteden hem de BKP'den ihraç edilmiştir. 1966-1972 yılları arasında rejim tarafından Sofya'daki ikamet izni iptal edildiği için hanımının Burgas'daki Grozden köyüne taşınmak zorunda kalmıştır. Bu süre zarfında akademik yazı işlerine devam eden Jelev, 1974 yılında hazırladığı yeni bir tezle Felsefe dalında uzmanlığını almıştır. Daha sonra Dışişleri Bakanlığı bünyesinde Devlet Kültür Enstitüsüne araştırmacı olarak atanan Jelev, kültürel diplomasi alanında çalışmalar yapmıştır. Felsefeci olarak Ontoloji alanında çalışan Jelev, 1988 yılında Felsefe alanında Doktorasını tamamlamıştır.⁵³¹

Komünistlerin 1944 sonrası Bulgaristan içerisindeki yaptığı zulümlere dikkat çeken Jelev, rejim karşıtı olarak değerlendirilmiş ve eserleri toplatılmıştır.⁵³² Jelev, ülkedeki muhalif hareketin lideri olarak belirmeden önce Rusçuk'ta çevre aktivisti olarak faaliyetlerde bulunmuştur. Bulgaristan'daki rejim karşıtı ilk örgütlerden olan Glasnost ve Perestroyka Destek Kulübü'nün hem kurucu üyeliğini hem de Başkanlığını üstlenmiştir. Jelev, Jivkov'un istifa sürecinde mitinglerin ana konuşmacılarından biri olarak dikkat

⁵²⁹ Didem Ekinci, Nesrin Kenar vd., "Balkan Ülkelerinin Dış Politikaları", Balkanlar'da Siyaset, (Editörler: Şaban H. Çalış ve Birgül Demirtaş), Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 2012, s.175-176.

⁵³⁰ Jelyu Jelev'in doğduğu bölge genel olarak Şumnu'da Veliki Preslav adıyla anılmaktadır. Bulgar Hanlığının başkentliğini yapan Preslav kasabası, Bulgar ulusunun Ortodokslaşma sürecinde önemli bir anlatıya sahiptir. Türk ahali genel olarak bu tarihi bölgeye Eski İstanbulluk adını vermektedir.

⁵³¹ Jelyu Jelev'in Biyografisi, <https://www.britannica.com/biography/Zheliu-Zhelev>, (Erişim Tarihi: 04.12.2023)

⁵³² Jelyu Jelev, Faşizm (Totalitarna Dırjava) Arestuvani Knigi, İzdatelstvo na BZNS, Sofiya, 1990, s.19-52.

çekmekteydi. Reformcuların önderi olarak başladığı miting konuşmalarına, Jivkov'un istifası sonrası ülke çapında geniş kitlelerce kabul edilen bir lidere dönüşmüştür.⁵³³

Bulgaristan'ın Soğuk Savaş sonrası yapılan demokratik ilk Cumhurbaşkanlığı seçimlerini kazanan Jelev, toplumun beklentilere uygun siyaset üretmiştir. Hem komünistlerin hem de reformcuların arasında dengeli bir siyaset izleyen Jelev, ülke içerisinde siyasal düzlemde bir çatışma çıkmaması için azami gayret göstermiştir. Savunduğu felsefe ile şiddet içermeyen iktidarı dönüştürme politikası izlemiştir. Devlet kurumlarının ve BKP'nin iç içe geçtiği bir ortamda dönüşümün zorluklarına işaret ederek, muhalefeti temkinli bir stratejiye yönlendirmiştir. Geçiş sürecinin yürütülmesinde rolü büyüktür. Sokak gösterilerinin şiddet içerikli olmamasına dikkat eden ve bu yönünde reformcuları daima uyaran Jelev, Yuvarlak Masa ve Yeni Anayasa sürecinde toplumun tüm kesimlerini dikkate alan bir politika izlemiştir.⁵³⁴

5 ay içerisinde 19 defa Yuvarlak Masa toplantılarında bir araya gelen taraflar, geçiş sürecini çatışmasız bir ortama aktarmışlardır. Bu ortamın yürütülmesinde reformcu ve demokrat Jelyu Jelev'in etkisi büyüktür. Komünist Partiye karşı reformcuların liderliğini üstlenen Jelyu Jelev kısa sürede, ülke içerisinde geniş bir kitleye hitap edebilecek bir karaktere bürünmüştür.⁵³⁵ DGB, reformların ve geçiş sürecinin hızlandırılması gerektiğini ifade ederken Jelev, ülke içerisinde reformcular ile statükoyu savunan sosyalistler arasında itidalli bir siyaseti tavsiye etmiştir. Bulgaristan'ın toplum nezdinde değişimi hızla kabul edecek sosyolojik bir arka planı olmadığını düşünen, Jelev geçiş sürecinin yumuşak bir şekilde gerçekleşmesinde öncü olmuştur.⁵³⁶

Jelyu Jelev, sadece siyaset adamı değil din ve devlet arasındaki ilişkinin de doğal seyrinde gitmesi gerektiğini belirten bir felsefeciydi aynı zamanda. Yeri geldiği zaman DGB'nin politikalarını da eleştiren Jelev, komünist dönemde Ortodoks kilisesinin başına seçilen Patrik Maksim'in görevden alınma şekline itirazlar etmiştir. Bu süreçte Jelev, toplumsal

⁵³³ Leyla Tavşanoğlu, Bulgaristan eski Cumhurbaşkanı Jelyu Jelev ile Söyleşi, Cumhuriyet Gazetesi, 26 Temmuz 2009, Pazar, s.12.

⁵³⁴ Asen Tyutyundjiev, Prezidentskata İnstitutsiya Prez Mandatite Na Prezidenta Jelyu Jelev (1990-1997), Ciela, Sofya, 2022, s.101-105.

⁵³⁵ Toplumun birikmiş demokrasi taleplerini karşılamakta zorlanan Bulgar Komünist Partisi, kısa sürede kendi içerisinde reformcu çizginin ağır basmasıyla yeni anayasa sürecine onay vermek zorunda kalmıştır.

⁵³⁶ Sunay Bayramoğlu Özügür ve Turgay Gülpınar, "Geçiş Sürecinde Bulgaristan'da Kamu Yönetimi", Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt 75, No.1, 2020, s. 260-263.

birliğin korunması gerektiğini ifade ederek, din-devlet ilişkilerinin sosyolojik boyutlarına dikkat çekmiştir.⁵³⁷

DGB'nin politikalarına eleştirel yaklaşan Jelev, HÖH ile beraber hareket ederek Dimitrov Hükümetinin yıkılmasında rol oynamıştır.⁵³⁸ Jelyu Jelev'in danışmanı olan Luben Berov, HÖH ve BSP'nin desteği ile 1992-1994 yılları arasında Başbakanlık görevinde bulunmuştur.⁵³⁹ Bu dönemde yaşanan siyasal çalkantılar sebebiyle reformlar kısmen askıya alınmıştır. Ardından 1994 Seçimlerini kazanan BSP, kendi siyasal kültüründen gelen devletçi refleksler göstereceği bir zemin bulmuştur. Ekonomik sorunlar ve iç politikadaki belirsizlik 1995-1997 arasında reformların daha da yavaşlamasına neden olmuştur. BSP'nin yanlış ekonomi politikaları sebebiyle, faizler aniden yükselmiş halkın alım gücü düşmüştür. Bu durumu protesto eden kitleler ülkenin geleceğini AB içerisinde görmeye başlamıştır. Diğer yandan DGB içerisinde yeni bir hareketlilik söz konusuydu. DGB kendi içerisinde yaklaşan Cumhurbaşkanlığı seçimlerine yönelik bir ön seçim programı yapmıştır. Bu ön eleme seçimlerini eski Adalet Bakan Yardımcısı Petır Stoyanov kazanmıştır. Bu süreçte DGB, Jelyu Jelev'i tekrar Cumhurbaşkanı Adayı yapmak istememiştir. 1996 Cumhurbaşkanlığı Seçimlerine yeni aday ile giren DGB, bu seçimleri de kazanarak Avro-Atlantik politikalarını hızlandırmıştır.⁵⁴⁰

Soğuk Savaş sonrası uluslararası sistemde ortaya çıkan yeni güvenlik mimarisi eski Doğu Bloğu ülkelerinde güvenlik bağlamında dış politika kaygılarına yol açmıştır. Cumhurbaşkanlığı sürecinde ulusal, bölgesel ve uluslararası dengeleri gözetten bir siyaset izleyen Jelev, komşu ülkelerle ilişkilerinde güvenlik ve işbirliği temalarını beraber yürütmüştür. Bulgaristan'daki Türk azınlık konusunda liberal bir tutum takınan Jelev, 1992 yılında Türkiye-Bulgaristan Dostluk Anlaşmasının imzalanmasında önemli bir rol almıştır. Bulgaristan'ın güvenlik kaygılarını giderecek muhtevaya sahip bu anlaşma Türkiye ile çok boyutlu (Güvenlik, Teknoloji, Kültür ve İletişim vd.) bir işbirliğini

⁵³⁷ Bojidar Çipof, Bulgar Patriği Maxim'in Ölümü (Öncesi ve Beklenenler), <https://blog.milliyet.com.tr/bulgar-patrigi-maxim-in-olumu---oncesi-ve-beklenenler-/Blog/?BlogNo=386866>, (Erişim Tarihi: 13.03.2023)

⁵³⁸ Jelyu Jelev, DGB kökenli bir Cumhurbaşkanı olmasına rağmen eleştirel tavrının devam ettirmiştir.

⁵³⁹ Luben Berov, Başbakanlık görevine gelmeden önce Cumhurbaşkanı Jelyu Jelev'in Danışmanlığını yapmakla birlikte, Balkan ülkeleri ve dünya iktisadi tarihi üzerine 200'den fazla akademik çalışmaya sahip bir akademisyendir. Makedonya-Bulgaristan arasında yaşanan dil krizi Luben Berov'un Üsküp ziyaretinde başlamıştır. (13 Nisan 1994)

⁵⁴⁰ 4 Şubat 1997 tarihi, günümüz Bulgar siyasetindeki dönüm noktalarından biridir., <https://bnr.bg/tr/post/101596110/4-subat-1997-tarihi-gunumuz-bulgar-siyasetindeki-donum-noktalarından-biridir> (Erişim Tarihi: 21.03.2023)

kapsamaktadır.⁵⁴¹ Jelev'in Cumhurbaşkanlığı döneminde komşu ülkelerle imzalanan "Güvenlik ve İşbirliği Anlaşmaları" geçiş sürecinin iç ve dış politikasını şekillenmiştir.⁵⁴² Dış politika alanında 90'larda Bulgaristan'ın esnek diplomasi kazanmasını sağlayan Jelev, Bulgaristan'ın diğer Balkan ülkeleriyle ortak çıkarlara odaklanması gerektiğine vurgu yapmaktadır. Jelev'in Cumhurbaşkanlığı (1990-1997) döneminde Yugoslavya Federasyonundan ayrılan devletleri; Slovenya, Hırvatistan, Bosna-Hersek ve Makedonya'yı ilk tanıyan ülke, Bulgaristan olmuştur. 90'larda Bulgaristan, bölgede öncü bir diplomasi izlerken, günümüzde Makedonya'nın AB üyelik sürecine engel çıkarmaktadır. Bu durumu eleştiren Jelev, tüm Balkan ülkelerinin AB ve NATO'ya tam üye olması gerektiği fikrini yinelemiştir.⁵⁴³

3.2.3.1.2. Petır Stoyanov

Demokrasi döneminin ikinci Cumhurbaşkanı olan Petır Stoyanov, 25 Mayıs 1952'de Bulgaristan'ın kültür şehri Filibe'de doğmuştur. Stoyanov'un baba tarafı Filibe'nin Manastır bölgesinde yer alan dağlık Rodop köyündendir. 1976'da Sofya'nın en büyük sosyal bilimler üniversitesi St.Kliment Ohridski'de Hukuk eğitimini tamamlamıştır. 1990 yılında Demokratik Güçler Birliği içerisine girmiştir. Dönemin reformcu ve demokratlarıyla beraber hareket eden Stoyanov, DGB'nin sözcülüğü görevini üstlenmiştir. Parti içerisinde hızla yükselerek 1992 Filip Dimitrov kabinesinde Adalet Bakan Yardımcılığı görevine getirilmiştir.⁵⁴⁴

Ülke içerisindeki kutuplaşma geçiş süreci boyunca devam etmiştir. Geçiş sürecinin ilk dönemlerinde hükümetlerin ömrü kısa sürmüştür. Hükümetlerin, Başbakan ve Bakanların devamlı değiştiği bu ortamda demokratikleşmenin içselleştirilmesi sorunlu gelişim göstermiştir. Siyasi partilerde hızla bölünmelerin ve ayrışmaların olduğu geçiş sürecinde partilerin bütünlüklerini korumaları zorlaşmıştır. Kısa süreli Adalet Bakan Yardımcılığı

⁵⁴¹ Türkiye Cumhuriyeti ile Bulgaristan Cumhuriyeti Arasında Dostluk, İyi Komşuluk, İşbirliği ve Güvenlik Antlaşmasının Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun, https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc078/kanuntbmmc078/kanuntbmmc07804029.pdf, (Erişim Tarihi: 05.12.2023)

⁵⁴² Jelyu Jelev, V Golyamata Politika, Trud Knigoizdatelska Kışta, Sofia, 1998, s.50.

⁵⁴³ Jelyu Jelev: Tüm Balkan devletleri AB ve NATO üyesi olmalıdır, <https://bnr.bg/tr/post/100181393/jelyu-jelev-tm-balkan-devletleri-ab-ve-nato-yesi-olmalidir>, (Erişim Tarihi: 05.12.2023)

⁵⁴⁴ Petır Stoyanov'un Biyografisi, <https://www.petarstoyanov.com/en/biography/>, (Erişim Tarihi: 10.12.2023)

görevini yürüten Stoyanov, DGB içerisindeki kavga ve ayrışmalardan fazla etkilenmeden konumunu devamlı güçlendirmiştir.⁵⁴⁵

DGB içerisinde Jelyu Jeleu'den sonra en fazla ön plana çıkan isimlerden olan Stoyanov, 1996 Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde reformcuların adayı olmuştur. NATO ve AB'ye üyeliği konusunu Cumhurbaşkanlığı seçim kampanyasının merkezine alan Stoyanov, bu söylemi ile ülke kamuoyunda gündemde kalabilmiştir. Bir medeniyet tercihi olarak bu durumu dile getirdiğini ifade eden Stoyanov, Cumhurbaşkanı seçimi kazanmasıyla birlikte iç ve dış politikada yoğun bir gündemle karşılaştı.⁵⁴⁶

8-9 Temmuz 1997'de NATO'nun Madrid Zirvesinde Bill Clinton ile görüşen Stoyanov, Bulgaristan'ın NATO resmi üyelik başvurusunu yapmıştır. Bu başvuru sonrası Bulgaristan dış politikası Avro-Atlantik bir eğilim kazanmıştır. Bulgaristan NATO üyelik sürecine dair Stoyanov, NATO Madrid 1997 Zirvesinde şu ifadeleri kullanmıştır:

“Bulgar demokrasisinin totaliterlik sonrası geçişin tipik hastalıklarının üstesinden gelmesi birkaç yıl aldı. Onlara karşı bağışıklık kazanmıştır. Artık olgunlaştı ve iyi çalışıyor. Avrupa-Atlantik uluslar ailesinin bir parçası olma arzumuz, geçici kaygılardan kaynaklanmıyor. Bu stratejik bir önceliktir. Bu nedenle Bulgaristan'ın siyasi sınıfı, halkın beklenti enerjisini pratik eyleme dönüştürmek için elinden geleni yapacaktır. Ne yapılması gerektiğini biliyoruz ve yarı yolda durmayacağız. Atlantik değerlerini paylaşıyoruz ve bunların geliştirilmesine ve savunulmasına katılmaya kararlıyız. Bu bizim medeniyet seçimimizdir. Derinden motive olmuş ve nihaidir. Yeterince açık konuşayım: Bulgaristan'ın açık bir siyasi perspektife ve katılım için sorumlu bir takvime ihtiyacı var. Yarım yüzyıl önce Yalta, Bulgaristan'ı doğal Avrupa ortamından kesti. Varşova Paktı ile NATO arasındaki cephe Bulgaristan sınırı boyunca uzanıyordu. Ülkem artık İttifak'tan sınırla ayrılmak için bir neden görmüyor. Umarım bu dilek karşılıklıdır. Bayanlar ve Baylar, Çağdaş jeopolitik mantık güvenliğin bölünmezliğini gerektirmektedir. Bu da NATO'nun güney kanadının sağlamlaştırılması anlamına geliyor. Aslında yakın gelecekte daha tutarlı bir Karadeniz boyutunun da eklenmesi beni şaşırtmaz. Coğrafya ve kültür açısından

⁵⁴⁵ Petır Stoyanov, <https://www.petarstoyanov.com/en/about-petar-stoyanov/>, (Erişim Tarihi: 10.12.2023)

⁵⁴⁶ II. Dünya Savaşından sonra Bulgar Komünist Partisine üye olmayan ilk Bulgar Devlet Başkanı olarak bilinen Stoyanov, AB ve NATO üyeliğini Cumhurbaşkanlığı seçim kampanyasının merkezine koymuştur. Jeleu dönemi izlenen siyasetten kendini ayırtıran Stoyanov, ülkedeki liberal ve demokrat siyasetin ana rotasını çizmiştir.

Bulgaristan her zaman Avrupa'nın bir parçası olmuştur ve bu olmadan Avrupa-Atlantik güvenliği tam ve sağlam olamaz.”⁵⁴⁷

Bulgaristan'ın NATO üyeliğini stratejik bir öncelik olarak gören Stoyanov, üyelik sürecini pekiştirmek üzere Varna kentinde Türkiye ve Romanya ile üçlü görüşmelere başlamıştır. Bulgaristan'ın kültürel ve siyasal açıdan Avrupa'nın bir parçası olarak gören Stoyanov, Bulgaristan'ın AB ve NATO'nun bir parçası olması için hem komşu ülkelerde hem de Avrupa başkentlerinde 1997-2002 arasında aktif diplomasi faaliyetleri yürütmüştür.⁵⁴⁸

Jan Videonov Hükümetinin istifa etmesinin ardından ülke içerisinde hükümet krizi ve otorite boşluğu oluşmuştur. Bu kriz sürecini ılımlı söylemleri ile yöneten Stoyanov, yeni seçimlere gitmek için tarafları ikna ederek liderlik örneği göstermiştir. 1997 Milletvekili seçimlerini kazanan Demokratik Güçler Birliği kesintisiz 4 yıl boyunca hükümette kalmıştır. 1997-2001 yılları arasında Cumhurbaşkanı ve Başbakan arasındaki uyum iç ve dış politikada adımları hızlandıran bir faktör olarak dikkat çekmektedir.⁵⁴⁹ Liberal politikaları savunan DGB serbest piyasa ekonomisi ve özelleştirme bağlamında önemli adımları atmıştır. Dış politikada NATO'ya üyelik sürecini başlatan adımlar DGB kökenli Cumhurbaşkanı Petır Stoyanov ve Başbakan Ivan Kostov dönemine denk düşmektedir. Liderler etkisi bağlamında 1997-2002 arasında izlenen politikanın yönünü Stoyanov belirlemiştir.⁵⁵⁰

Ülkenin Soğuk Savaş sonrası dış politika parametrelerinin temellendirilmesi DGB'nin ve Cumhurbaşkanı Petır Stoyanov'un aynı anda iktidarda kalmaları ile mümkün olabilmiştir. Bu süreçte BSP'nin iç ve dış politikadaki etki alanı en aza inmiştir. Bulgaristan siyasetinde 1997-2002 arasında liberal ve demokrat siyasetin zemini güç kazanmıştır. Bu bağlamda bir sonraki seçimleri de liberal bir oluşum olan NDSV kazanmıştır. AB ve NATO politikalarının kurumsallaşmasının önünü açan Stoyanov, ardından gelen

⁵⁴⁷ Cumhurbaşkanı Petır Stoyanov'un 7. NATO Zirvesindeki Konuşması, <https://www.nato.int/docu/speech/1997/s970709p.htm>, (Erişim Tarihi: 10.12.2023)

⁵⁴⁸ Varna'da Üçlü Görüşmeler 3 Ekim 1997, <https://www.petarstoyanov.com/en/mandate/>, (Erişim Tarihi: 10.12.2023)

⁵⁴⁹ Stoyanov, 2001 Bulgaristan Cumhurbaşkanlığı Seçimlerinde anketlerde önde olmasına rağmen BSP adayı Georgi Pırvanov'a kaybetmiştir. Bu seçimlerde II. Simeon, tarafsız bir konum alırken HÖH'ün BSP adayını desteklemesi ile Stoyanov'un ikinci dönem Cumhurbaşkanlığı planları başarısız olmuştur.

⁵⁵⁰ Petar Stoyanov, The Hope That NATO Inspired, <https://www.washingtonpost.com/archive/opinions/2002/11/24/the-hope-that-nato-inspired/027e85db-4dea-475a-a1a7-085253635f5a/>, (Erişim Tarihi: 10.12.2023)

Cumhurbaşkanları için yeni bir sayfa açmıştır.⁵⁵¹ Petır Stoyanov döneminde iç ve dış politikada yaşanan bazı önemli gelişmeler şunlardır:

- DGB kabinesi ve Cumhurbaşkanı Petır Stoyanov'un girişimi ile Bulgaristan'ın NATO üyeliği için resmi başvuruda bulundu.⁵⁵²
- Kosova krizinin çözülmesinde NATO'ya güçlü bir şekilde destek verilmiştir.⁵⁵³
- AB'ye katılım için aktif müzakereler bu dönemde başlamaktadır. AB içerisinde "Serbest Dolaşım Hakkı" Stoyanov döneminde elde edilmiştir. (2001)⁵⁵⁴
- Ulusal Azınlıkların Korunmasına dair Çerçeve Sözleşmesi bu dönemde imzalanmıştır.⁵⁵⁵
- BMGK'nın daimî olmayan üyesi oldu.
- İlk kez bir ABD Başkanı Bulgaristan'ı ziyaret etmiş, Kosova krizinin Bulgaristan'a maliyeti üzerine Bill Clinton ile Sofya'da görüşmeler yapılmıştır.⁵⁵⁶
- Cumhurbaşkanı Petır Stoyanov, Rusya karşıtı söylemleri kullanmayan bir dış politika dili geliştirdi.⁵⁵⁷
- Makedonya'ya yönelik izlenen dengeli siyaset ile NATO üyelik sürecini hızlandırmıştır.

3.2.3.1.3. Georgi Pırvanov

Georgi Pırvanov, demokrasi döneminin 3. Cumhurbaşkanıdır. Rejimin dönüşmesinden sonra kendisinden önceki Cumhurbaşkanları Jelyu Jeleve ve Petır Stoyanov; Demokratik Güçler Birliği kökenliydi. Ülkede komünizmin çöküşünden bu yana Bulgaristan

⁵⁵¹ Petar Stoyanov, Bulgaria's gladiatorial president, <https://www.economist.com/europe/2000/06/15/petar-stoyanov-bulgarias-gladiatorial-president>, (Erişim Tarihi: 10.12.2023)

⁵⁵² Stoyanov'un NATO üyelik başvurusu, <https://www.nato.int/docu/speech/1997/s970709p.htm>, (Erişim Tarihi: 10.12.2023)

⁵⁵³ Cumhurbaşkanı Petır Stoyanov ile Başbakan İvan Kostov'un Demokratik Güçler Birliği tabanlı olması uyumlu bir dış politika süreci oluşturmuştur.

⁵⁵⁴ Muzaffer Akdoğan, "Bulgaristan'ın Avrupa Birliğine Katılım Süreci", Avrupa Birliği'nin Doğu Avrupa ve Batı Balkanlar Genişlemesi AB36 Mümkün Mü?, Sentez Yayıncılık, Bursa, 2015, s.386.

⁵⁵⁵ Ulusal Azınlıkların Korunmasına dair Çerçeve Sözleşmesini taraf olan ülkelerden biri de Bulgaristan'dır. 9 Ekim 1997'de imzalanan sözleşme, 7 Mayıs 1999'da Parlamento'da kabul edilmiş olup, 1 Eylül 1999'da tarihinde ise yürürlüğe girmiştir., <https://www.coe.int/tr/web/impact-convention-human-rights/framework-convention-for-the-protection-of-national-minorities#/Bulgaria>, (Erişim Tarihi: 10.12.2023)

⁵⁵⁶ Cumhurbaşkanı PStoyanov'un daveti üzerine gelen Bill Clinton, üç günlük ziyaretinde ABD-Bulgaristan ilişkilerinde yeni bir dönem başlatmıştır.

⁵⁵⁷ Bulgaria: Desire To Join NATO Should Not Damage Russian Relations, <https://www.rferl.org/a/1085019.html>, (Erişim Tarihi: 10.12.2023)

cumhurbaşkanı seçilen ilk eski komünist ve yeniden seçilen ilk Bulgar devlet başkanı Georgi Pırvanov, 28 Haziran 1957’de Pernik şehrinin Sirishtnik köyünde doğmuştur.⁵⁵⁸ Sol siyasetin ülke içerisindeki önemli aktörlerinden biri olacak olan Pırvanov eğitimi ve Doktorasını Tarih alanında tamamlamıştır. Georgi Pırvanov, aynı zamanda Bulgar Bilimler Akademisinde görevler almış, Makedonya ve Bulgaristan siyasi tarihi konusunda yetkin bilgilere sahip bir akademisyendir.⁵⁵⁹

BKP, 29 Aralık 1989’da kabul edilen yasa ile 1984-1989 arasında ülkedeki Türk ve Müslüman azınlığa yönelik olarak izlenen asimilasyon politikasından resmen vazgeçmiştir. Eski bir BKP üyesi olan Pırvanov, BKP Genel Kurulunda 29 Aralık 1989 tarihinde alınan kararlara tepki olarak 7 Ocak 1990 tarihinde OKZNI siyasi oluşumunun kurucuları arasında yer almıştır. OKZNI, Ulusal Çıkarların Korunması Genel Halk Komitesi adıyla bilinmekte olan Bulgar milliyetçisi bir oluşumdur. Bu oluşum BKP’nin “yeniden doğuş sürecini” yürürlükten kaldıran politikalarına karşı ülke çapında mitingler organize etmiştir.⁵⁶⁰ OKZNI’nin faaliyetlerinde aktif rol alan Pırvanov, daha sonra BSP’nin içerisinde siyaset yapmaya devam etmiştir. Pırvanov, Yuvarlak Masa toplantılarında yer alan bir siyasetçi olarak geçiş sürecinde ülke siyasetine yön veren ekibin içerisinde bulunmuştur. 90’larda BSP içerisinde aktif görevlere yükselen Pırvanov, 1996 yılında yapılan 42. Parti Kongresinde BSP’nin yeni lideri olarak seçilmiştir.⁵⁶¹

Geçiş sürecinde ülkedeki kutuplaşma bazen şiddet olaylarına sebebiyet vermekteydi. 10-11 Ocak 1997’de Parlamento’ya yapılan saldırının ardından, ülkedeki gerginlik had safhaya gelmiştir. Devlet içi faktörlerin baskısıyla 4 Şubat 1997’de Georgi Pırvanov ve Başbakan adayları olan Nikolay Dobrev aralarında anlaşarak hükümeti kurma görevini Cumhurbaşkanı Petır Stoyanov’a iade ettiler. Gergin bir siyasi atmosferde alınan bu karar ülkenin iç karışıklıklara kaymasını engelledi. BSP bu adımı ile ülkedeki tansiyonu düşürmüş, ülke gündemi artık yeni yapılacak olan seçimlere odaklanmıştır.⁵⁶²

⁵⁵⁸ 2002-2012 yıllarında Bulgaristan Cumhurbaşkanlığı yapan Georgi Pırvanov, ilk kazandığı seçimlerin ardından Bulgar Sosyalist Partisi üyeliğini sildirmiş, bu davranışını ülkedeki tüm vatandaşlara temsilen bir makama geldiği için aldığını dile getirmiştir., Georgi Parvanov Bulgaristan Cumhurbaşkanı Biyografisi, <https://www.britannica.com/biography/Georgi-Parvanov> (Erişim Tarihi: 27.02.2023)

⁵⁵⁹ Georgi Pırvanov, Pıtuvene Kim Pametta Razkazi Za Politikata, Universitetsko İzdatelstvo “Cv. Kliment Ohridski”, Sofya, 2021, s. 18-20.

⁵⁶⁰ İskra Baeva, Krayat na "vızroditelniya protses", <http://old.duma.bg/2004/1204/291204/obshtestvo/ob-2.html>, (Erişim Tarihi: 10.12.2023)

⁵⁶¹ Georgi Pırvanov, Pıtuvene Kim Pametta Razkazi Za Politikata, Universitetsko İzdatelstvo “Cv. Kliment Ohridski”, Sofya, 2021, s. 48

⁵⁶² a.g.e., s. 52-59.

Pırvanov'un öncülüğünde Mart 2000'in başlarında düzenlenen bir BSP Plenumunda, Bulgaristan'ın AB'ye katılım müzakerelerinin ilerleyişi hakkında toplantılar gerçekleştirildi. BSP kendi kitelsini AB entegrasyon konularında eğitmeyi amaçlayan bir Avrupa Entegrasyonu Konseyi programı başlatma kararı alındı. Bu konsey BSP'nin AB Müzakereleri sırasında karşı karşıya kalacağı durumlara yönelik strateji geliştirmeyi amaçlıyordu. Parti içerisinde liberal ve sosyal demokrat politikaları beraber izleyen Pırvanov, BSP'nin 6-7 Mayıs 2000 tarihlerinde yapılan 44. Kongresi'nde oy çokluğu ile yeniden BSP Genel Başkanlığına seçildi.⁵⁶³

1997-2001 arasındaki süreç Bulgaristan'ın AB ve NATO çizgisinde devamlı bir siyaset izleyeceğine dair temel parametlerin netleştiği bir dönemdir. 1997 yılının başlarında ülkenin içinde bulunduğu siyasi ve ekonomik buhrandan çıkabilmesi için AB ve NATO üyelik süreçleri en temel motivasyon aracına dönüşmüştür. Bu durumu analiz eden BSP lideri Pırvanov, bu denklemi düşünerek yeni ılımlı sol söylem icra etmeye başlamıştır. Kosovo krizinden önce AB ve NATO üyelik süreçlerine dair olumsuz bir siyasi strateji geliştiren BSP yetkilileri ve Pırvanov daha sonraki yıllarda ılımlı ve nötr bir modele evrilmiştir.⁵⁶⁴

Başbakan İvan Kostov'un NATO üyelik sürecinde dış politikada Cumhurbaşkanı Petır Stoyanov ile tam bir uyumu söz konusu iken 2001 sonrasında Cumhurbaşkanlığı makamını Bulgar Sosyalist Partisinin adayı Georgi Pırvanov'un kazanmasıyla NATO ve AB üyelik süreçlerine dair soru işaretleri oluşmuştur. 1997 yılında Bulgar Sosyalist Partisinin başında iken NATO karşıtı politika izleyen Georgi Pırvanov, 2002 Cumhurbaşkanlığı seçimlerini kazandıktan sonra NATO ve AB üyelik hedeflerinden sapmama niyetini beyan etmesi uluslararası toplum tarafından takdirle karşılanmıştır. Bulgaristan'ın hem NATO hem de AB tam üyelik sürecinin sosyalist 2011kökenli bir Cumhurbaşkanı döneminde sorunsuz bir şekilde tamamlanması aynı zamanda Batı'ya da sembolik mesajlar içermektedir. Bu süreçlerin partiler üstü meseleler olduğu mesajı iletilmiştir. Bu önemli stratejik iki adım devlet düzeyinde bir dönüşüme işarettir.⁵⁶⁵

⁵⁶³ Georgi Pırvanov, https://www.omda.bg/public/engl/personalia/parvanov_engl.htm, (Erişim Tarihi: 22.03.2023)

⁵⁶⁴ 2001 Parlamento Seçimlerinin reform ve yenilik yanısı II.Simeon'un NDSV'si kazanmıştır. Avro-Atlantik düzleme kayan dış politikaya yönelik olarak, Georgi Pırvanov izlediği uyumlu siyasetle ulusalcı-milliyetçi partilerin tepkisini çekmiştir.

⁵⁶⁵ Georgi Pırvanov, Pıtuvene Kim Pametta Razkazi Za Politikata, Universitetsko İzdatelstvo "Cv. Kliment Ohridski", Sofya, 2021, s. 96-97.

Liderlerin söylemleri, devlet düzeyinde alınan stratejik uzun ömürlü ittifak kararlarında ikincil planda kalmaktadır. Her iki Cumhurbaşkanlığı sürecinde Georgi Pırvanov, Cumhurbaşkanı seçilirken sol ve milliyetçi grupların yanı sıra HÖH'ün de desteğini alması geniş bir tabanda uzlaşmayı göstermektedir. AB üyelik süreci içerisinde diğer liderlerle Başbakan II.Simeon ve Dışişleri Bakanı Solomon Pasi ile uyumlu olması Georgi Pırvanov'un 2006 Ekim ayındaki Cumhurbaşkanlığı seçimlerini kazanmasında önemli bir etkidir. Liderler gerektiğinde kendi ideolojilerinin üzerinde “ulusal çıkarlar ekseninde bir araya gelebilmelidir” mesajını veren Pırvanov, çok boyutlu bir dış politika eğilimini her zaman muhafaza etmiştir. Pırvanov, AB üyelik süreçlerinin başarıyla yürütülmesine katkı sağlarken, aynı zamanda Rusya ile iyi ikili ilişkiler tesis etmek için politikalar da geliştirmektedir. Bu bağlamda Rusya faktörünü canlı tutan Pırvanov, 2008'de Bulgaristan'da Rusya yılı olarak ilan etmiştir. Bu süreçte tüm inisiyatifi üzerine alan Pırvanov, Rusya'nın enerji diplomasisi içerisinde önemli bir konum edinmek istemiştir.⁵⁶⁶ 2005-2009 arasında BSP'li Başbakan Sergey Stanişev ile izlediği uyumlu siyaset ilişkilerde Rusya-AB dengesinin gözetildiğinin göstergesidir. Georgi Pırvanov ve Sergey Stanişev'in görevde olduğu süreçte Bulgaristan-Rusya ilişkilerinin önemsendiği Rusya'nın stratejik bir aktör olarak sahada olduğu görülmektedir.

3.2.3.1.4. Rosen Plevneliev

Bulgaristan Cumhuriyeti'nin demokratik olarak seçilmiş dördüncü Cumhurbaşkanı olan Rosen Plevneliev, 12 Mayıs 1964 yılında Gotse Delchev (Nevrakop) şehrinde doğmuştur. Büyük dedeleri Balkan Savaşları döneminde Drama bölgesinde Nevrakop'a göç etmiş bir ailedir.⁵⁶⁷ Üniversite eğitimine kadar Gotse Delchev'de öğrenimi sürdüren Plevneliev, çok başarılı bir öğrencilik hayatı geçirmiştir. Liseden onur derecesiyle mezun olan Rosen Plevleniev, 1982 yılında Bilgisayar Programcılığı alanında birincilik kazanmıştır. Askerlik hizmetini Plevne ve Sofya'da tamamlamıştır. Sofya'daki askerlik döneminde Genel Kurmayın Bilgisayar Merkezinde aktif olarak görev almıştır. Askerlik hizmetinden sonra 1984-1989 yılları arasında Sofya Teknik Üniversitesinin Bilgisayar Teknolojisi bölümünden mezun olmuştur. Ardından Mikroişlemci Teknolojisi Enstitüsünde araştırma

⁵⁶⁶ Nuri Korkmaz, Bulgaristan'ın Karadeniz Politikası ve Avrupa Birliği'nin Etkileri, Karadeniz Araştırmaları, Bahar 2016, Sayı 49, s.33-46.

⁵⁶⁷ Bu bölge Pomak nüfusunun tarihsel ve yoğun olarak yaşadığı bir kültürel coğrafyadır.

görevlisi olarak çalışma hayatına başlayan Plevneliev, demokrasiye geçiş süreciyle beraber işini kaybetmiş bir bilim insanıdır.⁵⁶⁸

Mikroişlemci Teknolojisi Enstitüsündeki işinden ayrılmak zorunda kalan Plevneliev, ödüllü bir Bilgisayar Programcısı olarak ABD'ye gitmek için vize başvurusu yapmaktadır. Bulgaristan'ın demokrasiye geçmesiyle birlikte işsiz kalan ve aniden gelecek planlaması yapmak zorunda olan Plevneliev, bu sürecin zorluklarını ve başından geçenleri şu şekilde izah etmektedir:

“Amerika’da bilim üretmeye karar vermiştim. İngilizcem çok iyiydi, programlama alanında birinciydim. Vize evraklarını doldururken dürüst davrandım; ne dairem ne arabam var diye yazdım. Cebimde 120 dolardan başka hiçbir şey yoktu. Filibe’deki taksi şoförleri vize forumunu doldururken bana iki dairem, bir arabam ve 3000 dolarım olduğunu yazmamı tavsiye ettiler. Ben de onlara dürüst olmak istiyorum dedim. Vize alacağıma inanmışım çünkü gelecek vaat eden, İngilizce bilen bir araştırma görevlisiydim.”⁵⁶⁹

ABD tarafından vize başvurusu reddedilen Plevneliev, Bulgaristan’da kendi şirketini kurup Almanya’daki iş fırsatlarına yönelir. Kısa sürede Almanya’da ve Avrupa’nın çeşitli şehirlerinde büyük projelerde yönetici konumuna yükselen Plevneliev, GERB Hükümeti döneminde otoyol projelerini yapmak üzere Bulgaristan’a dönüş yapmıştır.⁵⁷⁰

2009 yılında GERB Partisinden Bölgesel Kalkınma ve Bayındırlık Bakanı olarak siyasete giren Plevneliev, kısa sürede Bulgaristan siyasetinde popülaritesi artan bir siyasetçiye dönüşmüştür. Plevneliev, AB fonlarının yönetimine yeni bir yaklaşım getirmesiyle beraber ülkenin modernizasyonu konusunda kalkınma projelerine hız vermiştir. Bakanlığı döneminde Bulgaristan’da yol yapımları için uzun vadeli strateji ve planlar ortaya koyan Plevneliev, enerji verimliliği konusunda ulusal çapta yatırımların öncüsü olmuştur. Bakanlığı dönemindeki başarılarından dolayı 2011 Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde GERB Partisi tarafından aday gösterilmiştir.⁵⁷¹

⁵⁶⁸ Rosen Plevneliev Biyografisi, <http://www.rosenplevneliev.bg/biography-bg/page.html> (11.03.2023)

⁵⁶⁹ Кой е Росен Плевнелиев, https://www.dnevnik.bg/bulgaria/2009/07/23/759978_koi_e_rosen_plevneliev/, (Erişim Tarihi: 11.03.2023)

⁵⁷⁰ Rosen Plevneliev’in Bakanlığı döneminde başlatılan bu çalışmalar Bulgaristan’da komünist dönem sonrası planlanan en büyük otoyol projeleri olarak kayda geçmiştir: “Lyulin” (Sofya yakınlarında), “Trakya” (Sofya- Burgaz) ve “Maritsa” (Plovdiv- Kapitan Andreevo sınır kapısı)

⁵⁷¹ Rosen Plevneliev’in Biyografisi, <http://www.rosenplevneliev.bg/biography-bg/page.html>, (Erişim Tarihi: 11.03.2023)

2011 Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde GERB Partisinden Rosen Plevneliev ile Bulgar Sosyalist Partisinden İvaylo Kalfın ikinci tura kalmıştır. İkinci turda seçimleri kazanan Rosen Plevneliev, %52,58 oy oranı ile Bulgaristan'ın 4. Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Göreve geldiğinde önceliğinin adalet olacağını ilan eden Plevneliev, idari reformlar, enerji verimliliği ve enerji bağımsızlığı konusunda ülkenin politikalar üretmesi gerektiğini ifade etmiştir. Ayrıca liberal ve demokrat bir başkan olarak komünist dönemdeki işlenen suçların gün yüzüne çıkarılması için çaba harcayacağını dile getiren Plevneliev, ayrıca komünist rejim döneminde gizli ajan olarak görev yapan büyükelçilerin görevden alınması konusunda da öncelikli olarak adım atacağını vurgulamıştır.⁵⁷² Azınlıklarla ilgili yaklaşımları ile dikkat çeken Bulgaristan siyasi tarihinin en liberal Cumhurbaşkanlarından biri olarak anılmakta olan Plevneliev, AB ve NATO çizgisinde hükümetlerin kurulması için STK'lar ve siyasi partilerle görüşmelerine eski Dışişleri Bakanı Solomon Pasi'nin de katılımıyla aktif bir şekilde devam etmektedir. Liderler diplomasisi bağlamında Plevneliev'in izlediği strateji ve yöntem, 2. Cumhurbaşkanı Petır Stoyanov'un izlediği aktif diplomasi ile benzerlikler taşımaktadır.⁵⁷³

2013 yılında ilk kez Bulgaristan Cumhurbaşkanları Zirvesi yapılmıştır. Bu zirve ile farklı siyasi görüşteki Cumhurbaşkanları bir araya gelerek Bulgaristan'ın iç ve dış politikasında ortak ulusal çıkarlar etrafında görüşmeler gerçekleştirmiştir. Bu zirveye ev sahipliği yapan Rosen Plevneliev, geçmiş Cumhurbaşkanlarının tecrübelerinin önemine değinerek, devletin karar alma mekanizması içerisinde ve kritik anlarda bu toplantıların geleceğe ışık tutacağını ifade etmiştir. İç politikadaki ideolojik bölünmelere rağmen bölgedeki yaşanan sorunlara yönelik dış politika dilinin bulunması noktasında bu toplantıların önemi büyüktür. Bulgaristan'ın dış politikasında ortak bir tutum belirlenmesi, liderlerin ve siyasi partilerin işlerini kolaylaştırmakladır. Hem tecrübe aktarımı noktasında hem de liderler diplomasisi bağlamında bu zirvenin iç politikaya verdiği temel mesaj “ulusal çıkarların ideolojik yaklaşımlardan üstün olması gerektiği” yönündedir. Plevneliev, farklı siyasi

⁵⁷² Приоритет №1 ще е справедливостта, обяви Росен Плевнелиев, https://www.dnevnik.bg/bulgaria/2011/12/16/1665199_prioritet_1_shte_e_spravedlivostta_obiavi_rosen/, (Erişim Tarihi: 05.12.2023)

⁵⁷³Rosen Plevneliev: AB ve NATO çapında güçlü bir Bulgaristan'ı savunacağız, <https://bnr.bg/tr/post/101725482/rosen-plevneliev-ab-ve-nato-capinda-guclu-bir-bulgaristan-i-savunacagiz>, (Erişim Tarihi: 05.12.2023)

görüşlerden Cumhurbaşkanlığı görevi yapmış liderleri bir araya getirerek devlet geleneğini ve liderlerin tecrübelerini ön plana çıkarmıştır.⁵⁷⁴

3.2.3.1.5. Rumen Radev

Bulgaristan'ın demokratik yollarla seçilmiş beşinci Cumhurbaşkanı olan Rumen Radev, 18 Haziran 1963 yılında Hasköy (Haskovo) şehrinin Kayacıklar (Dimitrovgrad) ilçesinde doğmuştur. 1982 yılında altın madalya ile Haskovo Matematik Lisesinden mezun olan Radev, daha sonra askeri okula kaydolmuştur. Dolna Mitropolia Hava Harp Okulunu birincilikle tamamlayan Radev, girdiği diğer kurumlardan da üstün derecelerle mezun olmuştur. Başarılı bir eğitim geçmişine sahip olan Radev, Matematik zekasını havacılık alanına taşıyabilmiş bir askerdir.⁵⁷⁵

Radev, Bulgaristan'da aldığı Havacılık Yüksek Okulu eğitimlerinden sonra Teğmen rütbesiyle bu alanda kendini geliştirmek için ABD'ye gitmiştir. Eğitimlerini Havacılık alanında sürdüren Radev, askeri bilimler alanında yazdığı tezle doktorasını tamamlayarak, ordu içerisinde prestijli bir yer edinmiştir. Kısa sürede terfi almaya başlayan Radev, ABD'de a strateji alanında akademik çalışmalarda bulunmuştur.⁵⁷⁶

2014 sonrasında Radev, ordu içerisindeki eksikleri dile getirerek kamuoyunda ön plana çıktığı bir sürece girmiştir.⁵⁷⁷ Ardından Borisov, ile Radev arasında başlayan MİG Uçakları tartışması kamuoyunda Rusofil ve Avro-Atlantikçi bağlamında gelişme göstermiştir. Bu tartışmanın uzaması sonrasında Radev, ordudaki görevini bırakarak hükümete ve dönemin Başkanı Borisov'a tepkisini ortaya koymuştur. 2016 Bulgaristan Cumhurbaşkanlığı Seçimlerine BSP'nin adayı olarak giren Radev, ulusalcı ve sosyalist tabanı yeniden bir araya getirecek söylemleri sıkça kullanmıştır. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşının yaşandığı Şipka Tepesini ve anıtını sembolik olarak seçim kampanyasında kullanan Radev, kendi kitlesini ulusalcı tabanda birleştirmiştir. Radev'in asker kökenli olması birçok ulusalcı ve sol tabanda milli bir seçenek olarak

⁵⁷⁴First Presidential summit in Bulgaria, <https://bnr.bg/en/post/100185411/first-presidential-summit-in-bulgaria>, (Erişim Tarihi: 22.03.2023)

⁵⁷⁵ Koï e gen. Rumen Radev - novoizbraniyat prezident na Bŭlgariya, <https://bnt.bg/bg/a/koj-e-gen-rumen-radev>, (Erişim Tarihi: 17.11.2023)

⁵⁷⁶ Rumen Radev'in Cumhurbaşkanlığı resmi sayfasındaki biyografisi <https://m.president.bg/en/cat9/Biografia-na-prezidenta/> (Erişim Tarihi: 7.05.2023)

⁵⁷⁷ Rumen Radev, 2014 yılında Hava Kuvvetleri Komutanı ve Tümgeneral rütbelerine terfi etmiştir.

algılanmıştır.⁵⁷⁸

Ulusalıcı ve sosyalist tabandan destek gören Radev, dünya siyasetinde liberal yaklaşımın sorun çözmedeki yetersizliğini eleştirerek küreselci yapılara zıt bir politika izlemiştir. Bölgesel sorunlara yaklaşımında Avro-Atlantik cephe ile uyumlu bir lider görüntüsü vermeyen Radev, geçmiş liderler ile mukayese edildiğinde ulusalıcı kimliği ile ön plana çıkmaktadır. Rusya'yı küresel bir aktör bağlamında dikkate alan Radev, Bulgaristan'ın dış politikasının iç dinamiklerle ve ulusal çıkarlarla şekillenmesi gerektiğini ifade etmektedir.⁵⁷⁹

Bulgaristan siyasetinde demokratik dönemde iki kez üst üste Cumhurbaşkanlığı makamına gelebilen liderlerin sol-sosyalist kökenli olduğu görülmektedir. Reformcuların üst üste kazandıkları seçimler olsa da farklı isimlerin ön plana çıktığı görülmektedir. Sol ve sosyalist tabanlı liderlerde durum farklılık göstermektedir. 2002-2012 arası Georgi Pırvanov, 2016 ve 2021 seçimlerini kazanan Rumen Radev'in ise 2027'ye kadar görev yapması bekleniyor. Pırvanov ve Radev'in sol ve sosyalist siyaset tabanlı olması sosyolojik olarak Bulgaristan'daki seçmenin hangi durumlarda nasıl bir yöneliş yaptığına dair gözlem ve analiz imkânı vermektedir. Bu bağlamda Radev'in 2016 ve 2021 Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde mekanların hafızasını ve toplumsal tarihsel belleği kullanarak yeni bir seçim stratejisi uyguladığı görülmektedir. Kültürel hafızayı kullanan Radev, kendinden sonraki Cumhurbaşkanı adaylarını ulusalıcı tipoloji çerçevesinde etkileyecek bir rol model oluşturmuştur.⁵⁸⁰

Sofya'daki Hükümetlerin son yıllarda AB ve NATO politikalarına eleştiribile yapmadan bağlı kalmaları, ulusalıcı ve sosyalist Bulgar seçmende zamanla negatif bir algıya dönüşmüştür. Bu süreci iyi gözlemleyen BSP, Radev'i Bulgar seçmene milli bir kimlik olarak tanıtmıştır. Bu durum aslında azınlıklardan gelebilecek oylara da engel teşkil edebilirdi, ama öyle olmadı. 2001 ve 2006 Cumhurbaşkanlığı Seçimlerinde BSP'nin adayı destekleyen HÖH, 2016 Seçimlerinin ilk turunda BSP kökenli Plamen

⁵⁷⁸ Ordunun modernizasyonu ve asker sayısı bağlamında Cumhurbaşkanlığı makamına gelmeden yaptığı eleştiriler, onu zamanla milli bir lider algısına oturtmuştur. Hava Kuvvetleri Komutanı iken Başbakan Borisov ile yaptığı uçak modernizasyonu tartışması neticesinde kamuoyunda tanınır bir yüz haline gelmiş olan Radev, Bulgar Sosyalist Partisinin muhalefet olarak eksik kaldığı durumlarda söylemleri ile alternatif bir çıkış noktası oluşturmuştur.

⁵⁷⁹ Mehmet Uğur Ekinci, Bulgaristan Siyasetini Anlama Kılavuzu, SETA, Turkuaz Yayıncılık, 2018, İstanbul, s.104.

⁵⁸⁰ Bulgarian President Radev wins second term on anti-corruption ticket, <https://www.reuters.com/world/europe/tired-rampant-graft-bulgarians-vote-presidential-election-2021-11-21/>, (Erişim Tarihi: 11.12.2023)

Oreşarski’yi kendi adayı olarak ilan etmiştir. İlk turda 253,726 oy alan Oreşarski, ikinci tura kalamamıştır. Ülkedeki değişim sinyallerini farkedenden parti tabanının değişim istediğini ifade eden HÖH Genel Başkanı Mustafa Karadayı, ikinci turda BSP’nin adayı Rumen Radev’i destekleyeceğini ilan etmiştir.⁵⁸¹

2016 Cumhurbaşkanlığı Seçimlerinde beklenilenden fazla oy alan Radev, Bulgaristan’da hem sağdan hem sol-sosyalist kesimden yeni bir taban oluşturmuştur. Radev’in ikinci turda GERB ve Reformist Bloğun desteklediği Tsaçeva’dan 800 binden fazla oy alması aynı zamanda AB siyasetinin de Bulgaristan’da güç kaybettiğinin de göstergesi olarak yorumlanmaktadır. Bulgaristan içerisindeki yeni bir siyasi parti olan DOST Hareketinin izlediği strateji Radev’in 2016 Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde HÖH’ten destek almasının önünü açmıştır. Bu süreçte DOST Partisinin tescillenme süreci Türkiye-Bulgaristan arasında gerginliğe sebebiyet vermiş, Radev bu sürece dair güvenlikçi bir bakış açısı geliştirmiştir. Radev, DOST Hareketini milli güvenliğe tehdit olarak algılamıştır.⁵⁸²

DOST Partisinin ortaya çıkışıyla HÖH’ün yönetici elitleri liberal ve demokrat çizgisinden ayrılıp ulusalcı role bürünmüştür. Bulgar siyasi partilerinden “daha ulusalcı” bir siyasete bürünen HÖH, Rumen Radev ve Bulgar Sosyalist Partisi ile aynı tarafta yer almıştır. Radev’in Cumhurbaşkanlığı seçim sürecinde ülke içerisinde iç politik ayrım daha belirgin hala gelmiştir. Bulgaristan siyasetindeki en temel ayrılık olan Rusofil ve Rusofob tartışmaları Rumen Radev’in göreve gelmesi ile yeniden canlanmıştır.⁵⁸³

Bulgaristan’da Avro-Atlantik siyaseti yürüten gruplar ile Rusofil gruplar arasındaki rekabet Rusya’nın Ukrayna’ya yönelik saldırıları sonrası iyice artmıştır. 2021 Bulgaristan Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin ikinci turu öncesi BTV’de yapılan tartışma programında Kırım’ın ilhakı konusunda daha önce Rusya yanlısı açıklamalar yapan Rumen Radev, Rusya’nın Bulgaristan’ın düşmanı olamayacağını ifade etmiştir. Ayrıca Rusya’nın askeri sert dış politikasına dair Radev şu sözleri ifade etmiştir:

“Rusya, bizim için kalkınma modeli olamaz ancak düşmanımız da olamaz. En azından, Rusya vatandaşlarımızın hafızalarında halkımızın kurtarıcı olarak yer aldığı

⁵⁸¹ DPS şte podkrepi Rumen Radev na balotaja, <https://eurocom.bg/new/dps-shte-podkrepi-rumen-radev-na-balotaja>, (Erişim Tarihi: 12.12.2023)

⁵⁸² Kader Özlem, Bulgaristan’ın Cumhurbaşkanlığı Seçiminde Çok Bilinmeyenli Denklemi, Center For Eurasian Studies (AVİM), Blog No.2016 / 43, <https://avim.org.tr/Blog/BULGARISTAN-IN-CUMHURBASKANI-SECIMINDE-COK-BILINMEYENLI-DENKLEM>, (Erişim Tarihi: 12.12.2023)

⁵⁸³ Bulgaristan’da eksen kayması tartışmaları, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/bulgaristanda-eksen-kaymasi-tartismalari/688152>, (Erişim Tarihi: 11.12.2023)

için. Rusya'yla ilgili birçok spekülasyon var, mevcut zorlu durumda, Rusya-AB ilişkilerinde bozulan, kritik durumda bulunan diyaloga bizim ihtiyacımız olduğunu söyleyebilirim.”⁵⁸⁴

Bulgaristan'daki tarihsel hafızada Rusya'nın kurtarıcı rolünü vurgulayan Radev, ülkelere diyalog çağrısı yapmaktadır. Bulgaristan'ın bölünmüş iç politikası Rusya-AB arasında diyalog kuracak bir mekanizmaya sahip değildir. AB ile Rusya arasında diyalog kurabilecek ülkeler arasında herhangi bir Balkan ülkesinin yer alabilmesi mümkün görünmemektedir. Rumen Radev, Rusya ile iyi ilişkileri savunsa bile Bulgaristan'ın iç dinamikleri ve küresel ortam bu dış politika adımlarına izin vermeyecektir. Neoklasik realist teoriye göre liderlerin algısı dış politikanın icrasında önemlidir. Liderlerin algısı ne yönde olursa olsun devletin iç yapısından gelen kısıtlamalar ve sistemik etkiler Rusya ile Bulgaristan'ın yakınlaşma ihtimalini ortadan kaldırmaktadır.⁵⁸⁵

Cumhurbaşkanı Radev, Silahlı Kuvvetlerin Yüksek Komutanı olarak Silahlı Kuvvetlerin durum analizi hakkında katıldığı forumdan sonra basına uluslararası güvenlik ortamı ve Balkanların durumu hakkında açıklamalarda bulundu. İç politikaya yönelik eleştirilerde bulunan Radev, bazı siyasi partilerin Bulgaristan Silahlı Kuvvetlerine yönelik Ukrayna tutumundan dolayı eleştirdi. Radev ayrıca günümüzdeki karmaşık güvenlik ortamında Bulgar Ordusunun kendi silahlarını Ukrayna'ya bağışlamasını isteyen siyasi partileri Bulgaristan'ın güvenlik çıkarlarını zedelediğini ifade etti. Bulgar Ordusunun kendi içerisinde asker sayısı ve modernizasyon problemleri olduğu dile getiren Radev, eski Rus silahlarının Ukrayna'ya verilip yeni silahların ve ekipmanların alınması konusundaki sıkıntılara dikkat çekti.⁵⁸⁶ Liderlerin dünya algısı dış politikanın şekillenmesi noktasında etkilidir. Rumen Radev, Silahlı Kuvvetlerin Durum Analizi forumunda iç politikadaki aksaklıkları dile getirirken, kendi dünya görüşü bağlamında Atlantik-Avrupa yanlısı partileri eleştirmiştir. Bulgaristan iç politikadaki parçalanmışlık dış politikanın icrasında

⁵⁸⁴ Bulgaristan Cumhurbaşkanı Radev ilk kez resmen kabul etti: Kırım, Rusya toprağı, <https://sputniknews.com.tr/20211121/bulgaristan-cumhurbaskani-radev-ilk-kez-resmen-kabul-etti-kirim-rusya-topragi-1051001184.html>, (Erişim Tarihi: 24.02.2023)

⁵⁸⁵ Cumhurbaşkanı Radev, Münih'te diyalog aracılığı ile Ukrayna'da barış çağrısı yaptı, <https://bnr.bg/tr/post/101781618>, (Erişim Tarihi: 12.12.2023)

⁵⁸⁶ Президентът: Въоръжените ни сили са гарант за сигурността на България, а не донор за въоръжените сили на Украйна, (Cumhurbaşkanı: Silahlı Kuvvetlerimiz, Ukrayna Silahlı Kuvvetlerinin bağışçısı değil, Bulgaristan'ın güvenliğinin garantörüdür), <https://www.president.bg/news7070/prezidentat-vaorazhenite-ni-sili-sa-garant-za-sigurnostta-na-balgariya-a-ne-donor-za-vaorazhenite-sili-na-ukrayna.html>, (Erişim Tarihi: 26.02.2023)

büyük sıkıntılar meydana getirmektedir. Bu durumdan rahatsızlık duyan Rumen Radev, silahlı kuvvetlerinin yapısının korunması ve geliştirilmesini milli çıkarlar noktasında sıklıkla dile getirmektedir.

Bulgaristan'ın AB ve NATO üyeliklerinin bağlayıcı hükümlerine rağmen Radev'in, özerk bir dış politika izlediği görülmektedir. İç dinamikler noktasında Avro-Atlantik çıkarları güden siyasi partilerle ters düşmekte çekinmeyen Radev, geniş bir halk tabanı tarafından desteklenmektedir. Rumen Radev, sadece sol-sosyalist grupların beklentileri ile hareket etmeyip halk tabanından gelen yolsuzluk ve mafya ile mücadele konularında da başarılı bir yol izlemesiyle kısa sürede siyaset üstü bir lider konumuna erişmiştir. Ulusal çıkarları merkeze alan yaklaşımını dış politikaya da tatbik etmek isteyen Radev, Rusofil olmakla suçlanmaktadır. Eski bir NATO Generali olarak Rusofil olmadığını dile getiren Radev, Bulgaristan'ın Avro-Atlantik yönelimini sorgulamayacağını Rusya ile ilişkilerin dengede götürülmesi gerektiğini ifade etmektedir.⁵⁸⁷ Radev'i Kremlin yanlısı olmakla suçlayan Avro-Atlantik yanlısı gruba seslenen eski Cumhurbaşkanı Petır Stoyanov (1997-2002), "Avrupa-Atlantik topluluğumuzun görevi Radev'e güven vermek ve onu desteklemektir. Ve ona etiket yapıştırmayın ve onu Bulgaristan'a zarar verecek bir yola sürüklemeyin." ifadelerini kullanmıştır. Ayrıca Radev'in NATO'ya tamamen sadık olacağına güvendiğini ve bu konuda ona cesaret vermek istediğini, Bulgar siyasetinin karakterli insanlara ihtiyacı olduğunu ifade eden Petır Stoyanov, bu yaklaşımı ile Radev'in hem iç hem dış politikada güvenilirliğini artırmıştır.⁵⁸⁸

Radev, Bulgaristan'ın uzun süredir devam eden dış politika çizgisini yansıtarak, Sofya'nın süregelen önceliklerinden birinin Kuzey Makedonya'daki etnik Bulgarların haklarının savunulması olduğunu bir kez daha vurgulamıştır. Bu bağlamda Rumen Radev şu sözleri ifade etmiştir:

"120 bini Bulgar vatandaşı ve dolayısıyla da AB vatandaşı olan Makedon Bulgarlarına karşı on yıldır süren ayrımcılık politikası, yakın zamanda Bulgar asıllı olduğunu beyan eden vatandaşlara yönelik açık açık saldırılara dönüştü. Makedon Bulgarlarının hakları, AB üyeliği için Kopenhag kriterlerinin önemli bir unsurudur.

⁵⁸⁷ Lilyana Klisurova ve Lyubomir Denov, Rumen Radev Petiyat Prizident, Trud Knigoizdatelska Kışta, Sofia, 2017, s. 48-52; 62-63.

⁵⁸⁸ a.d.e., s. 53.

Müzakere konusu olamazlar ve korunmaları 2019 tarihli Ulusal Meclis Bildirgesi'nde açıkça belirtilmiştir."⁵⁸⁹

Makedonya politikası konusunda Radev'in tutumu, ülke içerisindeki milliyetçi ve ulusalcı çevreler tarafından taktirle karşılanmaktadır. Diğer liberal Bulgar Partileri bu konuda görüş belirtmekten çekinmektedirler.

Genel bir değerlendirme yapılırsa; AB ve NATO etkisinde gelişen iç ve dış politika dinamikleri Bulgaristan'ı 2004 sonrasında yeniden mevzilenmeye itmiştir. Avro-Atlantik modelin ürettiği lider tipolojisine itiraz eden sosyalist grup, diğer muhalifleri de yanına alıp ulusal kimliği ön planda olan yeni bir lider tipolojini 2016 seçimlerine hazırlamıştır. Bu bağlamda asker kökenli Radev, yeni güvenlik konseptine uygun bir profildir. Dünyadaki gelişmelere binaen ortaya çıkan yeni ulusalcı lider modeli, geçmiş ve Batı ile kavga etmeyen bölgesel çıkarlarını önemseyen yeni bir yaklaşımı ortaya koymaktadır. 2004 yılından bu yana Avro-Atlantik siyasal sistemle tam entegrasyona giden Bulgaristan, değişen küresel ve bölgesel güç dengelerine hesaba katan bir liderlik modeline yönelmek zorunda kalmıştır. Doğunun sorunlarını güvenlik konsepti bağlamında değerlendiren Radev, ülke içerisinde farklı kesimler tarafından benimsenmesi ve iki dönemdir desteklenmesi nedeniyle ülke içerisindeki en önemli siyasi aktör konumuna yükselmiştir. Siyasi partilerin hükümet kurma problemleri devam ettiği sürece Bulgaristan'daki Cumhurbaşkanlığı makamı iç ve dış politikada belirleyici konumunu devam ettirecektir.

3.2.3.2. Başbakan ve Dışişleri Bakanları

3.2.3.2.1. İvan Kostov

23 Aralık 1949 yılında Sofya'da doğan İvan Kostov, eğitim hayatının büyük kısmını başkent Sofya'da geçirmiştir. 1974'te Ulusal ve Dünya Ekonomi Üniversitesinden Ekonomi bölümünü bitirerek mezun olmuştur.⁵⁹⁰ Üniversitede akademisyenlik görevini icra eden Kostov, 1990-1992 arasında Demokratik Güçler Birliği Hükümeti döneminde Maliye Bakanlığı görevini üstlenmiştir. Maliye Bakanı olduğu dönemde Bulgaristan'ın küresel pazarlarla entegrasyonu üzerine politikalar geliştirmiştir. 1990-2004 arasında

⁵⁸⁹Bulgaristan, Kuzey Makedonya Cumhuriyeti'ne karşı tutumunu bir kez daha teyit etti, <https://bnt.bg/bulgaristan-kuzey-makedonya-cumhuriyeti-39ne-karsi-tutumunu-bir-kez-daha-teyit-etti-302219news.html>, (Erişim Tarihi: 20.03.2023)

⁵⁹⁰ Komünist rejim döneminde okulun adı Karl Marx Enstitüsü'dür.

Demokratik Güçler Birliği içerisinde önemli görevler üstlenen Kostov, iç ve dış politikada yapısal reformlar gerçekleştirmiştir. Onun Başbakanlığı sürecinde AB ve NATO üyelik hedefleri, kamuoyunda ana gündem maddesi olmuştur.⁵⁹¹

Ivan Kostov'un Başbakan olduğu 1997-2001 arasında iç ve dış politikaya en çok etkileyen hadise NATO'nun Kosova Harekâtı olmuştur. Bu süre zarfında NATO, Miloseviç rejiminin Kosova'da başlattığı etnik temizliğe karşı sert müdahalede bulunmuştur. Bulgaristan'ın stratejik konumu gereği Kostov, NATO ile görüşmeler yapmıştır. Bu görüşmelerde Bulgaristan'ın hava sahası konusu tartışılmıştır. Bulgaristan ile NATO arasındaki çeşitli görüşmeler neticesinde 28 Nisan 1999 tarihinde NATO Uçaklarının hava sahasından geçişine ilişkin bir anlaşma imzalanmıştır.⁵⁹² Bulgaristan'daki muhalefette olan BSP, Kosova Krizi sürecinde NATO karşıtı protesto mitingleri düzenlemiştir. BSP Başkanı Pırvanov, Miloseviç'e Bulgaristan'ın Yugoslavya'ya ambargo uygulamasını ve NATO'ya hava sahasını açmasını eleştiren bir mektup göndermiştir.⁵⁹³

Kosova Krizi sürecinde Kostov Hükümeti, Batıdan gelen baskılara rağmen mültecilere sınırlarını kapatma kararı almıştır. Diğer yandan Rus Uçaklarının Sırbistan'a inişi için hava koridoru açmayı reddeden bir politika izlemiştir. AB ve NATO'yla birlikte Belgrad yönetimine ambargo uygulamayı kabul eden Kostov Hükümeti, ortaya çıkan ticari zararı dönemin ABD Başkanı Bill Clinton'ın Sofya ziyaretinde talep etmiştir.⁵⁹⁴

Kostov, Hükümeti, demokrasi sürecinde yasal süre zarfında görev süresini sonuna kadar kullanan ilk hükümettir. Avro-Atlantik bütünleşme hedefini taşıyan bu hükümet, meclis çoğunluğunu elinde bulundurması hasebiyle iç ve dış politikayı ilgilendiren yapısal kararlar alabilmiştir. Kostov Hükümeti, dış politikada tamamen Avro-Atlantik bir politika izleyen ulusal çıkarlar çerçevesinde NATO üyelik sürecini hızlandıran adımlar atmıştır. Bu süreçte Bulgar ordusu NATO'nun Bosna-Hersek'teki İstikrar Gücü (SFOR) ve Kosova'daki Kosova Gücü'ne (KFOR) asker göndermiştir. Bu işbirliği süreçleri daha

⁵⁹¹ Nayo Titsin, İvan Kostov Otgovori, Cieala, Sofia, 2006, s. 24.

⁵⁹² Veselin Tepaviçarov, SDS – Tova Sım Az (Politiçeska Antropologiya na Privırjenitsite na SDS), Universitetsko İzdatelstvo “Cv. Kliment Ohridski”, Sofia, 2018, s. 295-296.

⁵⁹³ Georgi Pırvanov, Pıtuvane Kim Pametta Razkazi Za Politikata, Universitetsko İzdatelstvo “Cv. Kliment Ohridski”, Sofia, 2021, s. 96-101.

⁵⁹⁴ 1997- Yeni başlangıç, <https://bnr.bg/radiobulgaria/post/100592371/1997-godina-novoto-nachalo> (Erişim Tarihi: 21.03.2023)

sonra Afganistan ve Irak'ta da devam etmiştir.⁵⁹⁵ Diğer yandan Kostov Hükümeti, 2001 yılında Makedonya'daki çatışmaların bölgesel bir çatışmaya dönüşmesini engellemek için NATO askerlerinin Bulgaristan topraklarında konuşlanma ve transit geçme izni vermiştir. Kostov, Balkanların güvenliğini dış politika önceliklerinin arasında görmektedir.⁵⁹⁶

Bulgaristan'ın Avrupa Birliği'ne tam üye olabilmesi için Avrupa Komisyonu finansal yardım kararı almıştır. Bu karar sonrası Kostov Hükümeti, gerekli yapısal şartları gerçekleştirmek için öncelikle ekonomiye yönelmiştir. Sabit kur sistemine devam eden Kostov Hükümeti, özelleştirme politikasıyla enflasyon oranlarını hızla düşürmüştür. Şubat 1997'de %242,7 olan enflasyon Temmuz 1999'da 1,7 düşmüş, ekonomik krizin ağır koşulları hafifletilmiştir.⁵⁹⁷ Zarar eden devlet kurumlarının satılması, Kostov döneminin en çok konuşulan konuların başında gelmektedir. 1997-1999 arasında yoğun bir özelleştirme sürecine giren Kostov Hükümeti, devlet işletmelerinin %80'i 1998 yılına kadar özelleştirilmiştir. Avrupa ve diğer ülkelerin istediği kalitede ürün üretemeyen fabrika ve işletmelerin düşük fiyatlarla özelleştirilmesi ve elden çıkarılması, Bulgaristan iç pazarını diğer ülkelere açık hale getirmiştir. AB şirketleri Kostov Hükümeti döneminde Bulgaristan iç pazarında önemli yatırımlar yapma fırsatı bulmuştur. AB ile uyum çerçevesinde köklü yapısal ve ekonomik adımları gerçekleştirilmiştir. 1997-2001 arasında atılan adımlar, 1999 Helsinki Zirvesinde alınan kararlar Kostov sonrası gelişen sürece etki etmiş ve bu bağlamda II. Simeon Hükümeti AB üyelik sürecinde kamuoyunu ve bölgesel aktörleri yanına alabilmiştir.⁵⁹⁸

Kostov, Makedonya konusunda attığı adımlarla iki ülke arasındaki sorunları ikincil plana düşürüp, Makedonya ve Bulgaristan'ın ortak güvenlik politikaları izlemesi gerektiğini dile getirmiştir. Ayrıca Makedonca'nın ayrı bir dil olup olmadığı konusunun Bulgaristan nezdinde artık bir sorun teşkil etmediğini beyan etmiştir. Kostov'un bu politikası ülkedeki ulusalcı ve sosyalist tabanda rahatsızlık uyandırmıştır. Kostov, Makedonya politikasında eski Cumhurbaşkanı Jelyu Jeleu ile aynı liberal politikaları izlemiş, AB nezdinde bölgesel

⁵⁹⁵ Didem Ekinci, Nesrin Kenar ve Dilaver Acar, "Balkan Ülkelerinin Dış Politikası", Balkanlar'da Siyaset, Editörler: Şaban H. Çalış, Birgül Demirtaş, Anadolu Üniversitesi Yayını, s. 174- 175.

⁵⁹⁶ R.J. Crampton, Bulgaristan Tarihi, JeoPolitika Yayınları, 2007, İstanbul, s. 224.

⁵⁹⁷ a.d.e., s. 220.

⁵⁹⁸ Nazif Mandacı, "Bulgaristan: Siyasal Hayat ve Kurumlar", Bulgaristan İdari, Siyasi ve Sosyo-Ekonomik Yapı, Editör: Burak Tangör, TİAV, Ankara, 2020, s.126.

⁵⁹⁸ a.d.m., s.81.

entegrasyon ve güvenliğe önem vermiştir. 2001 yılında Makedonya'daki başlayan gerginlikte Makedonya'nın güvenliği önceleyen Kostov, NATO güçlerine Bulgaristan topraklarını kullanma yetkisini vermesiyle, devletler arası bölgesel işbirliğini ön plana çıkarmıştır.⁵⁹⁹

Kostov döneminin ön plana çıkan diğer konuları şunlardır; ⁶⁰⁰

- Komünizm dönemine ait gizli servis dosyalarının açılması. (1997)
- Anadili Bulgarca olmayan vatandaşları için diğer dillerde devlet destekli yayınların önünü açan yasa tasarısının kabul edilmesi. (1998)⁶⁰¹
- AB ile yapılan Kozluduy Nükleer Enerji Santralinin eski reaktörlerinin kapatılması anlaşması. (1999)
- Rusya ile yaşanan Diplomat Krizi (2001)⁶⁰²

Maliye Bakanı	20 Aralık 1990-30 Aralık 1992
DGB Başkanı	29 Aralık 1994 – 26 Haziran 2001
Bulgaristan Başbakanı	21 Mayıs 1997- 24 Temmuz 2001
Devlet İdaresi Bakanlığı	21 Aralık 1999- 24 Temmuz 2001
DSB Başkanı ⁶⁰³	30 Mayıs 2004- 23 Haziran 2013

Tablo 15: İvan Kostov'un Siyasi Liderliği ve Dönüm Noktaları

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

3.2.3.2.2. Simeon Saksoburggotski ⁶⁰⁴

Çar Boris III (1918-1943) ve Savoy Kraliçesi Joanna'nın oğlu Saxe-Coburg Kralı Ferdinand'ın torunu (1887-1918) olan II. Simeon, 16 Haziran 1937 yılında Sofya'da

⁵⁹⁹ İvan Kostov, Cvidetelstva Za Prehoda 1989-1999, Cieala, Sofya, 2019, s. 375 – 377; R.J. Crampton, Bulgaristan Tarihi, JeoPolitika Yayınları, İstanbul, 2007, s. 225.

⁶⁰⁰ R.J. Crampton, Bulgaristan Tarihi, JeoPolitika Yayınları, İstanbul, 2007, s. 223 – 228.

⁶⁰¹ 1998'de kabul edilen yasa uygulamaya 2000'de başlayabilmiştir. 2000'den itibaren Bulgaristan Devlet Radyo ve Televizyon Kurumu 1 saatlik Türkçe yayınlarına başlamıştır.

⁶⁰² Casusluk gerekçesi ile 3 Rus diplomat sınır dışı edilmiştir. (Mart 2001)

⁶⁰³ Güçlü Bulgaristan için Demokratlar Partisi, Demokratik Güçler Birliğinin 2003 yerel seçimlerindeki başarısızlığı nedeniyle 30 Mayıs 2004'te İvan Kostov tarafından alternatif bir sağ, demokrat bir oluşum olarak ön plana çıkarılmaktadır. Avrupa Birliği içerisinde Hristiyan demokratların ağırlıkta olduğu Avrupa Halk Partisine (EPP) üye olan Güçlü Bulgaristan için Demokratlar Partisi, liberal muhafazakarlık ve AB yanlısı tutumları ile seçmenine hitap etmektedir. Koalisyonlar ve ittifakların içerisinde girerek parlamentoda yer alan Güçlü Bulgaristan için Demokratlar Partisi, 2009'da tekrar eski Partisi ile ittifak yapmıştır. 2009 yılında Avro-Atlantik Mavi Koalisyonu içerisinde meclise vekil gönderen İvan Kostov, izlediği ittifak stratejisi ile 2013 yılında kadar mecliste yer almıştır. 2013'te kurulan Reformcu Bloğun kurucularından olan Güçlü Bulgaristan için Demokratlar Partisi, yargı sistemi üzerinden çıkan tartışmalardan sonra Reformcu Bloktan ayrılmıştır. Merkez sağ ve AB yanlısı üç siyasi partinin bir araya gelerek oluşturduğu "Demokratik Bulgaristan" oluşumunda kurucu üye olan Güçlü Bulgaristan için Demokratlar Partisi, 12 Nisan 2018'ten beri aynı ittifak içerisinde yer almaktadır., <https://dsb.bg/история/> (09.03.2023)

⁶⁰⁴ Avrupa Kraliyet çevrelerinde II. Simeon adıyla bilinmektedir.

doğmuştur.⁶⁰⁵ II. Simeon soyu hem anne hem de babası tarafından kraliyet ailelerine dayanmaktadır. Babasının soyu Coburgs ve Orleans Alman kraliyet ailesine dayanırken, anne tarafı ise İtalyan Kraliyet ailesi ve Karadağ Hanedanlığı ile akrabadır. II. Simeon'un vaftiz babası asker kökenli bir General olan Danail Nikolaevdir.⁶⁰⁶ Babası Kral III. Boris'in vefatından sonra kral olan II. Simeon sadece altı yaşında bir çocuktur. Bu durumla ilgili II. Simeon şu anıyı nakletmektedir:

“Altı yaşında kral olmakla ilgili en net hatırladığım şey şu: Babamın çok hasta olduğu bize zaten söylenmişti. Ama bir çocuğun ölümü anlaması çok zor. Babamın öldüğünü şöyle anladım: Altı yaşındaydım ve normalde bana ‘ekselansları’ derlerdi. Ama bir gün aniden ‘majesteleri’ diye hitap etmeye başladılar. Anladım ki, o gün babam öldü.”⁶⁰⁷

Babası öldüğü günden kral olan II. Simeon, Tırnova Anayasa hükümleri gereği reşit olmadığı için onun adına Naiplik sistemi işletilmiştir. Bulgar Krallığını II. Simeon yerine yönetecek olan naipler topluluğu bir profesör, bir general ve bir prensen oluşmaktaydı.⁶⁰⁸ 1943-1944 yılları arasında faal olan birinci naipler topluluğu kısa süre içerisinde dağılmıştır. Bir sonraki naipler topluluğu 1944-1946 yılları içerisinde görev yapmıştır.⁶⁰⁹ 1945 yılında II.Simeon'un amcası Prens Kiril ve bazı kraliyet mensupları komünistler tarafından kurşuna dizildi. Akabinde 15 Eylül 1946'da II. Dünya Savaşının galip devletlerinin kurduğu komisyonun denetiminde ülkenin hükümet biçimini ortaya koymak için referandum yapılmıştır. Çıkan halk oylamasında monarşinin devrilmesi neticesinde II. Simeon ve ailesi ülkesinden sürgün edilir.⁶¹⁰ Bulgar Kraliyet ailesi monarşinin tasfiyesinden sonra güvenli bir yer ararken ilk durakları İstanbul olmaktadır. İstanbul'a tren ile gelen Bulgar Kraliyet ailesi, vapurla Mısır'ın İskenderiye kasabasına geçmiştir. 1951 yılında II. Simeon, İskenderiye'deki İngiliz Koleji olan Victoria College'dan mezun oldu. İspanya İç Savaşını kazan General Francisco Franco, Bulgar Kraliyet ailesini 1951

⁶⁰⁵ II. Simeon'un dedesi Ferdinand Saxe-Coburg-Gotha Alman Prensi olarak 26 Şubat 1861'de Viyana'da doğmuştur.

⁶⁰⁶ Hristiyanlık'ta vaftiz edilen çocuğa ömür boyu her yönüyle kılavuzluk edecek kişiye vaftiz babası denmektedir. II.Simeon'un vaftiz babası birçok savaşa katılmış, savaşlarındaki başarılarından dolayı “Bulgar Ordusunun Patriği” unvanına sahiptir.

⁶⁰⁷ Prof.Dr. İlber Ortaylı ve son Bulgar Kralı II. Simeon: Majesteleriyle Profesör baş başa, <https://www.hurriyet.com.tr/kelebek/hayat/prof-dr-ilber-ortayli-ve-son-bulgar-krali-ii-simeonla-soylesi-yapti-40243129> Erişim Tarihi: 08.02.2023

⁶⁰⁸ Devleti yönetecek olan birinci Naipler topluluğu; Prens Kiril, General Nikola Mihov ve Profesör Bogdan Filov ile birlikte 3 kişiden oluşmaktadır.

⁶⁰⁹ Son naipler topluluğu Venelin Ganev, Tsviatko Boboshevsky ve Todor Pavlov üçlüsünden oluşmaktadır.

⁶¹⁰ %95 oranında bir oy oranı ile Bulgaristan halkı monarşiyi tasfiye edip Cumhuriyet sistemine geçmiştir.

yılında İspanya'ya davet etmiştir.⁶¹¹ 1951 yılında II.Simeon ve ailesi Madrid'e taşınmıştır. II.Simeon, 16 Haziran 1955'te 18 yaşını doldurduğu gün bir bildiri yayınlamıştır. Bu bildiride Bulgar Kralı olma iradesini teyit ettiğini ve 1946 referandumunun sonuçlarını kabul etmediği bildirmiştir.⁶¹²

Lise eğitimine Madrid'teki Fransız okulunda devam eden II. Simeon 1956 yılında mezun olmuştur. II. Simeon hem İskenderiye'de hem de Madrid'te kültürlerarası etkileşimin yoğun olduğu bir eğitim hayatın geçirmiştir. Daha sonra askeri eğitim almak için ABD'ye giden II. Simeon, hem "Asteğmen" rütbesi hem de hukuk ve ekonomi alanında üniversite diplomasını almaya hak kazanmıştır.⁶¹³

Postkomünist sürecin krizlerini yaşayan Bulgaristan'ı gözlemleyen II.Simeon, 50 yıl aradan sonra memleketine dönebilmiştir. Bu sürgün hayatı sonrası Bulgaristan'la ilgili ilk gözlemlerine dair 1996 Mayıs'ında şunları aktarmaktadır:

"...krallığı diriltmeye yeltenme suçlamalarının önünü almak istiyordum. Siyasi atmosfer benden yana değildi. Bulgaristan için için kaynamaktaydı. Kendine bir model bulamayan pek çok Sovyet Cumhuriyeti gibi Bulgaristan da bir rejim krizinden geçiyordu. 1991'de yeni anayasa ilan edildiğinden beri pek az şey düzene girebilmişti; en önemlisi, daha sonra fark edeceğim gibi iktidar tecrübesi, komünizmin son yıllarının türevleriyle olan bağlarının koparılmasına yetmemiştir."

614

II. Simeon, 90 sonrası süreçte devletin bir rejim krizi yaşadığına vurgu yaparken, ülkenin eski ile bağlarının hala canlı olduğunu dile getirmektedir. Siyasi atmosferin yenilikçi bir oluşumlara hala hazır olmadığını ifade eden Simeon, kendine özgü bir modele geçememesinin nedenini komünizmin kurumsal yapısına ve insan kaynağına bağlamaktadır. 1991 yeni anayasa süreciyle birlikte bir değişim sürecine giren Bulgaristan'ın bu değişim sürecini iyi yönetemediğini vurgulamaktadır.⁶¹⁵

⁶¹¹ Saxe-Coburg-Gotha Kralı II. Simeon'un Biyografisi, <https://istoria.bg/10148/simeon-sakskoburggotski> (Erişim Tarihi:09.02.2023)

⁶¹² II. Simeon'un bu bildirisi ileride krallığı yeninden diriltecek iddialarına zemin hazırlamıştır. Bu bildiri daha sonraki süreçlerde de II. Simeon'un önüne gelerek, siyasi kariyer planlamasına etki edecektir. Postkomünist dönemin en önemli olaylardan biri yeni anayasa yazımı sürecidir. Bu süreç içerisinde Bulgaristan Sosyalist Partisi, II. Simeon'un Cumhurbaşkanı adayı olmasının önüne geçmek için çeşitli siyasi engeller ortaya koymuştur.

⁶¹³ HRH King Simeon II, <https://liberal-international.org/people/hrh-king-simeon-ii/>, (Erişim Tarihi: 13.12.2023)

⁶¹⁴ Simeon Sakskoburggotski, *Benzersiz Bir Hayat Bulgar Kralı II. Simeon*, Çeviren: Saadet özen, Yapı Kredi Yayınları, I. Baskı, İstanbul, 2016, s.17.

⁶¹⁵ Kate Connolly, *Once upon a time in Bulgaria*, <https://www.theguardian.com/world/2001/jun/20/worlddispatch.kateconnolly>, (Erişim Tarihi: 12.12.2023)

Avrupa’da uzun yıllar yöneticilik yapan II. Simeon, aldığı hukuk eğitimi bilgisiyle Bulgaristan’daki monarşi döneminden kalan mal varlıkları üzerine araştırmalar yapmıştır. Kraliyet ailesinin mal varlıklarını ele geçiren komünist rejim 1989’da çökünce, kraliyet ailesinin mal varlıkları ve toprakları geri almak için II. Simeon’a yeni bir hukuksal yeni bir alan açılmıştır. Siyasi mücadelesiyle beraber hukuksal bir varlık mücadelesi veren II. Simeon, demokratikleşme sürecinde komünist mirasın tasfiyesinin zorluklarına dikkat çekmiştir.⁶¹⁶

Soğuk Savaş süresince komünist rejim sistemi ayakta tutmak için içerde ve dışarda muhaliflere yönelik sert tedbirler almaktaydı. En hafifi ile Sovyet istihbaratı ve Bulgar gizli servisinin devamlı takibat altında tuttuğu binlerce rejim karşıtı her gün Sofya ve Moskova’ya raporlanmaktaydı. Bu durum rejimin bekası için zorunlu bir hal almıştı. Kraliyet ailesinin Bulgaristan’daki komünist rejime yönelik doğrudan herhangi yıpratıcı bir politikası olmasa da rejim tarafından II. Simeon ve Kraliyet ailesi Soğuk Savaş süresince potansiyel bir tehdit olarak görülmeye devam etmiştir. 1990’larda ortaya çıkan bu durumu II. Simeon kendi otobiyografisinde şu şekilde aktarmaktadır:

“1990’larda dosyama baktığımda komünist Bulgar gizli servisin benimle ilgili her türlü bilgiyi toplamış olduğunu gördüm. Meğer ailem ve ben bütün bu yıllar boyunca takip edilmişiz. Bunu beni gözetlemekle görevli ekibin biriktirdiği yüzlerce sayfayı ince ince okuyarak anladım. Kaderin bir azizliğiyle bu ajanlardan bazılarıyla başbakanlığım sırasında çalışmak zorunda kaldım.”⁶¹⁷

Bulgaristan’ın NATO’ya giriş sürecini iyi yöneten II. Simeon, kamuoyunda siyasal düzlemde görev adamı misyonunu üstlenmiştir. II. Simeon Hükümeti, NATO’ya üyelik sürecini başarıyla tamamlamasına rağmen AB üyelik sürecinde aynı başarıyı gösterememiştir. AB ilerleme raporlarında organize suçlar, yolsuzluk, yargı konusunda eleştirilen hükümet, Roman topluluğun ayrımcılığa maruz kalmaması politikalar tavsiye etmektedir. Aynı raporda Türk ve Müslüman azınlıkla ilgili özel bir eleştiri olmaması dikkat çekmektedir.⁶¹⁸ Diğer yandan II. Simeon, kendisinin ve bakanlarının siyasi deneyimden yoksun olduğu yönündeki eleştirilere yanıt olarak sıkı bir reform programı

⁶¹⁶ Simeon Saksoburgotski, *Benzersiz Bir Hayat Bulgar Kralı II. Simeon*, Çeviren: Saadet özen, Yapı Kredi Yayınları, I. Baskı, İstanbul, 2016, s. 210- 212.

⁶¹⁷ Simeon Saksoburgotski, *Benzersiz Bir Hayat Bulgar Kralı II. Simeon*, Çeviren: Saadet özen, Yapı Kredi Yayınları, I. Baskı, İstanbul, 2016, s.184.

⁶¹⁸ Bulgaristan’ın AB Katılım İlerleme Raporu 24 Şubat 2004, https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-5-2004-0105_EN.html, (Erişim Tarihi: 15.12.2023)

uygulamıştır. Bulgaristan'ın mali kısıtlama programını ve DGB'den kalan özelleştirme programını sürdürerek küresel piyasalara liberal mesajlar vermiştir. AB'nin istediği "işleyen bir pazar ekonomisini" oluşturmaya çalışan hükümet, AB müktesebatının uyum müzakerelerini 2004 Haziran ayına kadar tamamlamıştır. Reformların işlevselliği bağlamında 2004-2007 yılları arasında AB Parlamentosu tarafından izlenmeye alınan Bulgaristan, 1 Ocak 2007 tarihinde Romanya'yla birlikte AB'ye tam üye olmuştur.⁶¹⁹

Dünya tarihinde siyasi liderlerin, zorlu koşullarda ortaya koyduğu iletişim becerileriyle ön plana çıktığı görülmektedir. II. Simeon, siyasi tecrübesi olmamasına rağmen zorlu iç ve dış politika süreçlerini dengede yürütmüştür. Diğer yandan Bulgaristan içerisindeki tüm siyasi partilerle ve STK'larla görüşebilen nadir liderlerden biridir. Toplumun tüm kesimleri ile görüşebilen nadir Balkan siyasetçilerinden bir olan II. Simeon, ülkedeki Türk ve Müslüman azınlık ile iyi ilişkiler geliştirmiştir. Bu bağlamda ülkedeki tüm gruplarla görüş alışverişinde bulunan II. Simeon'un alçakgönüllü bir lider olarak toplumda karşılık bulduğunu söyleyebiliriz.⁶²⁰ Siyaseti bırakmasına rağmen Başmüftülük kurumu ve diğer azınlık temsilcileri ile irtibatını halen devam ettirmesi, ülkenin siyaset kültürü bağlamında sembolik bir değer taşımaktadır.⁶²¹

Liderlerin düşünce dünyası ve uluslararası sistemdeki güç değişimlerini algılama şekilleri; dış politikanın üretilme şekline ve yönüne etki etmektedir. II. Simeon'un liberal ve demokrat düşünce dünyası, onu Avro-Atlantik politikaların icrasına yönlendirmiştir.⁶²² II. Simeon ve Dışişleri Bakanı Solomon Pasi, Balkanlar'da liderlerin dış politikaya etkisi bağlamında Bulgaristan'ın AB'ye ve NATO'ya giriş sürecini hızlandıran siyasi liderler olarak dikkat çekmektedir. Solomon Pasi, kurduğu Atlantik Kulübünün faaliyetleri ile bu sürecin daha fazla Bulgar entelektüeli ile paylaşılmasını sağlamıştır. Bulgaristan'ın devlet imajını yeniden şekillendirmeye çalışan II. Simeon ve Pasi'in uzlaşmacı tavrı yerelden ulusala değişim taleplerini görmelerini sağlamış, ardından bu talepler uluslararası boyuta taşınabilmiştir. Bulgaristan'daki değişim çift

⁶¹⁹ Muzaffer Akdoğan, "Bulgaristan'ın Avrupa Birliğine Katılım Süreci", Avrupa Birliği'nin Doğu Avrupa ve Batı Balkanlar Genişlemesi AB36 Mümkün Mü?, Sentez Yayıncılık, Bursa, 2015, s.386 – 387.

⁶²⁰ Simeon Saksoburgotski, Benzersiz Bir Hayat Bulgar Kralı II. Simeon, Çeviren: Saadet Özen, Yapı Kredi Yayınları, I. Baskı, İstanbul, 2016, s.194- 195.

⁶²¹ H.B. Цар Симеон II присъства на връчването на годишните награди на Висшия мюсюлмански съвет, <https://www.kingsimeon.bg/2023/12/n-v-tsar-simeon-ii-prisastva-na-vrachvaneto-na-godishnite-nagradi-na-visshiya-myusyulmanski-savet/>, (Erişim Tarihi: 15.12.2023)

⁶²² II. Simeon'un aile kökleri ve dini gelenekler açısından muhafazakâr bir yönü de mevcuttur. Bulgaristan'daki Türk ve Müslüman ahali ile kurduğu iletişim diğer devlet adamlarına ve siyasi partilere model teşkil etmektedir.

yönlü olmuş; içerden gelen değişim talebi ile dış faktörler bağlamında gelen sistemik ve bölgesel etki beraber yeni bir siyasete evrilmiştir.⁶²³

Sürgün hayatı boyunca kurduğu bağlantılar, 2001 sonrası ulusal çıkarlar çerçevesinde anlam kazanmıştır. II. Simeon'un Başbakan olmasının ardından Bulgaristan'ın uluslararası imajına olumlu katkılar yapmakla birlikte gösterdiği siyasi liderlik bağlamında ülkenin iç ve dış politikasının dönüşümüne büyük katkılar yapmıştır. AB liderleri ile karşı karşıya geldiği durumlarda, ulusal çıkarları ön plana çıkarmıştır. Küresel güç dengesi içerisinde Bulgaristan'ın yeniden konumlanması için NATO'nun caydırıcı ve kurumsal önemini ifade eden II.Simeon, NATO'nun Afganistan ve Irak Operasyonlarına verdiği destekle Almanya ve Fransa ile karşı karşıya gelmiştir. Bu hadise Bulgaristan siyasetinde Avrupa ve ABD ayrımını gündeme getirmiş olup, AB üyelik sürecini yavaşlatmıştır.⁶²⁴

2001-2005 yılları arasında II. Simeon, Bulgaristan iç ve dış politikanın yönünü belirleyen en etkili siyasetçisidir. II. Simeon'un bıraktığı siyasi miras ulusal çıkarlar ekseninde kendinden sonra gelen liderleri de etkilemiştir. İç politikadaki uzlaşmacı yaklaşımı, dış politikadaki izlediği strateji ulusal ve uluslararası toplum nezdinde kabul görmüştür. II. Simeon'un liderliği, Bulgaristan'ın kültürel ve siyasal anlamda yumuşak gücünü artıran bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır.⁶²⁵

3.2.3.2.3. Sergey Stanişev

Sergey Stanişev, 5 Mayıs 1966'da Sovyetler Birliğinin parçası olan Ukrayna'nın Herson şehrinde doğmuştur. Babası Dimitar Stanişev, SSCB'den eğitim alan Bulgarların, BKP içerisinde hızla yükseldiği bir dönemde Bulgar Komünist Partisinin Merkez Komitesi'nin Dış İlişkilerinde Sorumlu Sekreteri olmuştur. Dimitar Stanişev bu SSCB'de olduğu dönemde Marksist ve Rusofil bir eğitim sisteminden geçmiştir. Sergey Stanişev, babası gibi Moskova Devlet Üniversitesinde okumuştur. Rus asıllı olan annesi Slav Dilleri üzerine ünlü bir filolog olan Dina Stanişeva'dır.⁶²⁶

⁶²³ Simeon Saksokoburgotski, Benzersiz Bir Hayat Bulgar Kralı II. Simeon, Çeviren: Saadet Özen, Yapı Kredi Yayınları, I. Baskı, İstanbul, 2016, s.201; Solomon Pasi, Stati, Mneniya, Komentari, Intervyuta, İzvin Protokola, Redaktör: Maksim Hristov Minçev, Hermes,Plovdiv, 2016, s. 251 – 254.

⁶²⁴ R.J. Crampton, Bulgaristan Tarihi, JeoPolitika Yayınları, İstanbul, 2007, s. 236- 237.

⁶²⁵ R.J. Crampton, Bulgaristan Tarihi, JeoPolitika Yayınları, İstanbul, 2007, s. 235 – 237.

⁶²⁶ Sergey Stanişev'in annesi Dina Stanişeva, Balkanlar'da Slav Dilleri alanındaki en yetkin Profesörlerden biridir. Dina Stanişeva Moskova Üniversitesi'nde Slav filoloji bölümünden 1950 yılında mezunu olduktan sonra SSCB Bilimler Akademisinde Slav Araştırmaları Enstitüsüne araştırmacı olarak göreve başlamıştır.

Stanişev'in annesi ve babasının Moskova'da lisans eğitimlerini alması Sovyet ideolojisini Bulgaristan'a aktarımı noktasında değerlendirilmiştir. Daha sonra Sergey Stanişev, Sofya'da liseyi bitirdikten sonra Tarih eğitimi almak üzere Moskova Devlet Üniversitesine kaydolmuştur. Onur derecesiyle lisans mezunu olan Stanişev, aynı üniversitede Tarih Doktorasını tamamlamıştır.⁶²⁷ 1995 yılına kadar sadece Rus vatandaşlığına sahip olan Stanişev, Bulgaristan vatandaşı olduktan sonra 1995 yılında BSP'ye katıldı. BSP içerisinde hızla yükselen Stanişev, kısa bir sürede Genel Başkanlığı yükselmiştir.⁶²⁸

Stanişev, BSP'nin Dış İlişkiler Danışma Kurulu üyeliğinde 1 yıl bulunduktan sonra 1996-2001 arasında aynı birimin bölüm başkanlığı yaptı. 1999-2000 yılları arasında ise Londra Siyaset ve Ekonomi Okulunda staj yapmıştır. 2000 yılında BSP Yüksek Konsey Üyeliğine seçilen Stanişev, 2001 Temmuz ayında Rusçuk'tan Milletvekili seçilmiştir. Ardından aynı yıl öncelikle BSP Parlamento Grup Başkanlığı ve 5 Ekim 2001 tarihinde BSP Genel Başkanlığı görevine gelmiştir. 2002, 2005 ve 2009 tarihlerinde yapılan BSP Kongrelerini de kazan Stanişev, aynı başarı hikayesini PES içerisinde de devam ettirdi.⁶²⁹ 2002-2009 yılları arasında Avrupa Sosyalistleri Partisi (PES) Başkanlık Divanı üyeliğinde bulundu. 2011 yılında vekaleten PES Başkanlığına gelen Stanişev, 2012, 2015 ve 2018 yıllarında yapılan PES Kongrelerini kazanma başarısı göstermiştir. 2012'den 2022 Ekim ayına kadar asaleten Avrupa Sosyalistleri Partisinin Başkanlığını yapan Stanişev, AB Parlamentosunda EPP'den sonra ikinci güç konumunu muhafaza etmektedir.⁶³⁰

Stanişev, hem AB içerisinde hem de Bulgaristan iç politikasında kısa sürede önemli görevlere gelmiş bir siyasetçidir.⁶³¹ Parti teşkilatı bağlamında merkeziyetçi bir felsefeye sahip olan BSP, Stanişev döneminde AB üyelik sürecinin etkisiyle daha esnek bir modele evrilmiştir. Genel Seçimlere katılan parti sayıları bağlamında 2005'te büyük bir düşüş

Dina Stanişeva, 13 Mayıs 2015 tarihine kadar vefatından önce Sofya Üniversitesi Slav Filolojisi Fakültesinde dersler vermekteydi.

⁶²⁷ Stanişev, 1994 yılında "Rusya'da Üst Düzey Memurların Terfi Sistemi ve 19. Yüzyılın İkinci Yarısındaki Gelişimi" adlı Doktora tezini savunmuştur. Daha sonra Bulgaristan'a yerleşen Stanişev, dış politika alanında köşe yazarlığı yapmaya başlamıştır.

⁶²⁸ Mehmet Uğur Ekinci, Bulgaristan Siyasetini Anlama Kılavuzu, SETA, 2018, s.149.

⁶²⁹ Sergey Stanişev'in Biyografisi, <https://stanishev.eu/биография/>, (Erişim Tarihi: 15.12.2023)

⁶³⁰ Sergey Stanişev, <https://pes.eu/about-us/the-party/stanishev/>, (Erişim Tarihi: 15.12.2023)

⁶³¹ 2001 Genel Seçimlerine 56 siyasi parti katılırken 2005 Genel seçimlerine ise 22 siyasi parti katılmıştır.

yaşanmıştır. Daha az sayıda partinin katıldığı yaklaşan 2005 Genel Seçimleri, liderliğini pekiştirmesi için Stanişev'e fırsatlar sunmuştur.⁶³²

Yeni reformların uygulanması ve AB uyum yasaları çerçevesinde yıpranan II. Simeon Hareketi (2001-2005) ideolojik bir tabanı olmadığı için kitlesini elde tutma zorluğu yaşamaktaydı. Bu durum Stanişev için iktidar yolunu açabilirdi. Stanişev'in liderliğinde BSP, seçim kampanyası sürecinde kamu sektöründe çalışanları, yaşlıları ve geçiş döneminde etkilenen kesimi öncelikleri olarak dikkate alırken, Ahmed Doğan'ın liderliğinde HÖH, yereldeki Türk ve Müslüman azınlığın dağılan oylarını toplamaya çalışmıştır. II. Simeon Hareketi ve DGB ise yeni elitleri ve gençleri seçim kampanyasının öncelikleri arasına koymuştur.⁶³³ Seçimlere ilk kez katılan aşırı milliyetçi ATAKA ise AB politikalarını eleştiren ve azınlıkları hedef gösteren bir söylem belirlemiştir. Ortodoks Kilisesinin önemine vurgu yapan ATAKA, Bulgar siyasal sisteminin seküler yapısını eleştirmiştir.⁶³⁴

Stanişev, girdiği ilk genel seçimlerde BSP'nin kendi kitlesini koruyarak tabanını genişletme başarısını yakalamıştır. 25 Haziran 2005 seçimlerinde BSP %30,95 oy alarak birinci parti olurken, %19,88 oy alan II. Simeon Hareketi sistem ikinci parti konumuna düşmüştür. 2001 seçimlerinde %7,5 oy alan HÖH, 2005 seçimlerinde %12,8 oy alarak üçüncü parti konumuna yükselmiş ve hükümeti kurmakta stratejik bir konuma erişmiştir. Rusya yanlısı Volen Siderov liderliğinde ATAKA ise %8,1 oy alarak 21 Milletvekili çıkarmıştır.⁶³⁵

Sekiz hafta süren kabine görüşmelerin sonunda II. Simeon Hareketi ve HÖH ile anlaşılan BSP 2005-2009 arasında Stanişev'in liderliğinde hükümeti kurmuştur. 2001-2012 sürecinde Cumhurbaşkanlığında BSP kökenli Georgi Pırvanov bulunmaktaydı. Başbakanlık ve Cumhurbaşkanlığının BSP'nin elinde bulunması ülke içerisinde sol-sosyalist grupların hızla toparlanmasını sağlamıştır. 2005-2009 yılları arasında

⁶³² Maria Spirova, The Parliamentary Elections in Bulgaria, June 2005, Electoral Studies, 2006, 25(3), 617-618.

⁶³³ Nazif Mandacı, "Bulgaristan: Siyasal Hayat ve Kurumlar", Bulgaristan İdari, Siyasi ve Sosyo-Ekonomik Yapı, Editör: Burak Tangör, TİAV, Ankara, 2020, s.86.

⁶³⁴ ATAKA'nın azınlık karşıtı söylemleri HÖH'ün oylarını artırmış, HÖH bu süreçte kilit parti haline gelmiştir. BSP, HÖH'ün davetiyle II. Simeon Hareketini Hükümetin içerisine dahil edebilmiştir.

⁶³⁵ Евровизитка: Сергей Станишев, БСП, <https://btvnovinite.bg/bulgaria/izbori/evrovizitka-sergei-stanishev-bsp.html>, (Erişim Tarihi: 15.12.2023)

Başbakanlık görevinde bulunan Stanişev, Avrupa Komisyonu tarafından yargı reformu, yolsuzlukla ve suçla mücadele konularında ciddi eleştirilere maruz kalmıştır.⁶³⁶

AB'ye resmi üyelik sürecinin BSP kökenli Stanişev ve Pırvanov döneminde tamamlanması, devlet düzeyindeki dış politika kararlarının seviyesini göstermektedir. AB üyeliğinin tamamlandığı 2007'de hükümetin ortağı olan NDSV ve HÖH partileri bu süreçte AB'ye doğal olarak demokrasi ve librerel bir mesaj taşırken, Başbakanlık ve Cumhurbaşkanlık makamının Bulgar Sosyalist Partisinin kontrolünde olması iç politikaya ulusalcı bir mesaj taşımaktadır. AB ve NATO üyelik süreçlerini kapsayan bu durum devlet düzeyinde bir karar olmakla beraber, iç ve dış dengeler arasındaki bağlamı göstermesi bakımından önemlidir. Ülkedeki enerji krizini Rusya'nın yardımıyla çözmeye çalışan Stanişev Hükümeti, Belene'deki Atom Enerji Santrali konusunda AB'nin tutumuna rağmen geri adım atmamıştır. Üçlü koalisyonun diğer partileri II. Simeon Hareketi ve HÖH enerji meselelerinde ortak hareket ederek, ulusal çıkarlar noktasında AB'ye mesaj vermiştir.⁶³⁷

3.2.3.2.4. Boyko Borisov

Boyko Borisov, 13 Haziran 1959 yılında Sofya şehrinin entelektüel çevresinin yoğun olarak yaşadığı Bankya semtinde dünyaya gelmiştir. Doğduğu ve liseyi okuduğu Bankya semtinin en önemli özelliği Sofya'nın politik ve kültürel aristokrasisinin merkezi olmasıdır. Memur çocuğu olan Borisov'un annesi ilkokul öğretmeni, babası ise Emniyet Müdürlüğünde çalışan bir memurdu.⁶³⁸ Ortaokul ve liseyi Bankya semtinde okuyan Borisov, Karate ile ilgilenmeye başladı. Lisedeyken Komsomol Teşkilatının sekterliğini yapmıştır.⁶³⁹ 1977-1978 yılları arasında Plevne'de askerlik hizmetini tamamladı. 1978 yılından sonra Bulgaristan Karate Milli Takımında sporcu ve antrenörlük yapan Borisov, uluslararası müsabakalarda hakemlik görevinde bulunmuştur.⁶⁴⁰

⁶³⁶ Nazif Mandacı, "Bulgaristan: Siyasal Hayat ve Kurumlar", Bulgaristan İdari, Siyasi ve Sosyo-Ekonomik Yapı, Editör: Burak Tangör, TİAV, Ankara, 2020, s.87-88.

⁶³⁷ Nikola Avreyski, Vınşna Politika na Republika Bılgariya Çast II, Regionalni İzmereniya, Za bukvite - 0 Pismenhi Yayınları, Sofya, 2019, s.173-175.

⁶³⁸ Mehmet Uğur Ekinci, Bulgaristan Siyasetini Anlama Kılavuzu, SETA, 2018, s.106-107.

⁶³⁹ Komsomol Teşkilatı; Genç Komünistlerin toplandığı birlik anlamına gelmektedir. Komünist rejimin yönlendirilmesi ile kurulan bu teşkilatlar her okulda bulunmaktaydı.

⁶⁴⁰ Бойко Борисов, https://dariknews.bg/novini/bylgariia/bojko-borisov-192798#Scene_1, (Erişim Tarihi: 18.12.2023)

Borisov, 1977’de Sofya Simeonovo’daki Georgi Dimitrov Yüksek İhtisas Okulu Devlet Güvenliği Fakültesine başvurdu. Seçtiği bölüm yerine Yangından Korunma Fakültesine kabul edildi. 1982 yılında “İtfaiye Mühendisliği ve Güvenliği” alanında asteğmen rütbesiyle mühendis olarak mezun oldu. 1985-1990 yılları arasında İçişleri Bakanlığı Subay Eğitim ve Araştırma Yüksek Enstitü’nde öğretim görevlisi ve bölüm başkanı olarak görev yapmıştır. 1990 yılında "Operasyonel personelin psiko-fiziksel eğitimi" konulu tezini savundu.⁶⁴¹ Borisov, Todor Jivkov’un koruma memurluğu görevi dahil İçişleri Bakanlığında çeşitli görevlerde bulunmuştur.⁶⁴²

Demokrasiye geçişle birlikte İçişleri Bakanlığındaki görevinden ayrılan Borisov, 1991’de kurduğu özel güvenlik şirketi ile hem Todor Jivkov’a hem de II. Simeon’a güvenlik hizmeti vermiştir. Borisov’un güvenlik alanındaki bilgisine güvenen II.Simeon, İçişleri Bakanlığındaki Genel Sekreterlik görevini ona uygun görmüştür. 2001-2005 yılları arasında bu görevi icra eden Borisov, yolsuzluk ve mafya çetelerine karşı yaptığı operasyonlarla kamuoyunda geniş bir prestij elde etmiştir. 2005 Genel Seçimlerini BSP’nin kazanmasıyla İçişleri Bakanlığında Genel Sekreterlik görevini bırakan Borisov, 2005 yılında Sofya Belediye Başkanlığı seçimlerine Bağımsız Aday olarak katılmıştır. Seçimin ilk turunda BSP ile ikinci tura kalan Borisov, ikinci turda %68,5 oy alarak Sofya Belediye Başkanlığı görevini kazanmıştır.⁶⁴³

2001-2005 yılları arasında II. Simeon Hükümetinin İçişleri Bakanlığı Sekreterliği görevinde bulunan Borisov, 2005-2009 yılları arasında Sofya Belediye Başkanlığı görevini icra etmiştir.

Bu süreç içerisinde GERB’in Başkanlığını Tsvetan Tsvetanv yürütmüştür. GERB, Ekim 2007’de girdiği Avrupa Parlamento Seçimlerinde oyların %21,7’sini alarak, Bulgaristan siyasetinde yeni bir aktör olarak iç politikaya ciddi bir mesaj vermiştir.⁶⁴⁴ 2008 yılında GERB yönetimi AB Parlamentosunun en büyük siyasi oluşumu olan Avrupa Halk Partisi çatısı altına girmiştir. Borisov, AB’deki Hristiyan Demokratlar tarafından oluşturulan Avrupa Halk Partisi ile uyumlu olarak muhafazakâr ve merkez sağ siyasetin retoriklerini taşımaktadır.⁶⁴⁵

⁶⁴¹ Бойко Борисов, https://www.gerb.bg/bg/team/boiko_borisov-2.html, (Erişim Tarihi: 18.12.2023)

⁶⁴² Kristina Krsteva, Boyko Koito Vinagi Se Zavırşta, Knigoizdatelska Kışta “ Trud”, Sofiya, 2017, s.32.

⁶⁴³ Mehmet Uğur Ekinci, Bulgaristan Siyasetini Anlama Kılavuzu, SETA, 2018, s.108.

⁶⁴⁴ Nazif Mandacı, “Bulgaristan: Siyasal Hayat ve Kurumlar”, Bulgaristan İdari, Siyasi ve Sosyo-Ekonomik Yapı, Editör: Burak Tangör, TİAV, Ankara, 2020, s.89-90.

⁶⁴⁵ Avrupa Halk Partisi (EPP), <https://www.epp.eu/who-we-are>, (Erişim Tarihi: 12.12.2023)

2009 yılındaki Bulgaristan Parlamento Seçimlerinde Boyko Borisov, partinin ilk sırayı almasıyla birlikte parti başkanlığına geçmiştir. 2009 seçimleri neticesinde azınlık hükümeti kuran GERB, dış politikada AB kurumları ile uyumlu politikaları yürütürken iç politikada merkez sağ rolünü pekiştirmiştir.⁶⁴⁶ Boyko Borisov, ayrıca tarihi yaşanmış hadiseleri ve dini öğeleri iç politika içerisinde ustalıkla söylemlerinin içerisinde pragmatik olarak kullanabilen bir siyasetçidir. Pragmatik söylemleriyle AB ve Türkiye arasında da dengeli bir siyaset yürütebilen Balkanlar'daki ender liderlerden biridir.⁶⁴⁷

Populist bir lider olarak ortaya çıkan Borisov, GERB oluşumunu halk tarafından yerelde sahiplenilen merkez sağ parti konumuna getirmiştir. Bu bağlamda Georgi Karasimenov şunları ifade etmektedir: "...1989 sonrası siyasi ufukta benzersiz bir fenomendi hem kararlı bir eylem politikacısı hem de "halk adamı" olarak ulusal psikolojik nosyona iyi uyum sağlamayı başaran bir figür olarak görülüyordu ve görevinden önce bu görevi üstlenen başbakanlardan önemli ölçüde farklıydı. “⁶⁴⁸ Liderlerin orta sınıfa hitap edebilmesi partilerin yerelde ve ulusda gücünü maksimize etmektedir. Borisov, orta sınıf Bulgar halkının ihtiyaçlarını karşılayan söylemlerle parti tabanını canlı tutmaktadır.⁶⁴⁹

2004 ve 2007 sonrasında yaşanan bölgesel ve küresel etkiler Bulgaristan siyasetini Batı ile uyumlanmaya itmiştir. AB ve NATO, Bulgaristan siyasetini yönlendiren iki temel kurum olarak ön plana çıkmaktadır. Bulgaristan'da Avro-Atlantik politikalarla uyumlu siyasi parti bulma sorunu yaşanan AB, liberal ve demokrat oluşumları ön plana çıkarmaktadır. AB ve NATO çizgisinde siyaset yürüteceğini iddia eden Bulgaristan'daki merkez sağ partiler bu bağlamda batı için öncelikli muhatap olarak kabul edilmektedir. Bulgaristan'ın ideolojik olarak bölünmüş siyaseti, merkez sağ seçmenin eğilimleri ile şekillenmektedir. Bu bağlamda ön plana çıkan GERB, komünizm karşıtı AB yanlısı söylemleri ile ülke siyasetinin ana omurgasını oluşturmaktadır.⁶⁵⁰

⁶⁴⁶ Georgi Karasimenov, The Party System in Bulgaria 2009-2019, Analiz, Friedrich-Ebert-Stiftung, Ekim 2019, s.3.

⁶⁴⁷ Tuncay Babalı, “Türkiye – Bulgaristan İlişkileri: Manzara, Sorunlar ve Perspektif”, Türk – Bulgar İlişkileri Üzerine Makaleler, (Editör: Yeliz Okay), Doğu Kitabevi, İstanbul, 2013, s. 218-219.

⁶⁴⁸ Georgi Karasimenov, The Party System in Bulgaria 2009-2019, Analiz, Friedrich-Ebert-Stiftung, Sofya, 2019, s.18.

⁶⁴⁹ Borisov, 2009-2013, 2014-2017 ve 2017-2021 arasında toplamda 9 yıl 10 ay 14 gün süre ile demokrasi döneminde en fazla Başbakanlık görevinde kalan siyasetçidir.

⁶⁵⁰ Mehmet Uğur Ekinci, Bulgaristan Siyasetini Anlama Kılavuzu, SETA, 2018, s.50-51.

Borisov'un 2009-2013 yılları arasında izlediği siyasetle GERB partisi merkez sağ ve liberal muhafazakâr grupları yanına almıştır. Sağ siyasetin Borisov'un etki alanında kalmasına tepki olarak diğer sağ partiler GERB'i yalnızlaştırmaya itmektedir. Bulgaristan siyasetindeki bölünmüş sağ siyaset, Borisov'u diğer ulusalcı ve sol yapılarla beraber hareket etmeye zorlamaktadır. Örneğin; 2009 Parlamento Seçimleri sonrası ATAKA'nın GERB'i dışardan desteklemesi, 2016 seçimleri sonrasında Birleşik Vatanseverler ile Hükümet kurabilmesi önemli iki vakıa olarak dikkat çekmektedir.⁶⁵¹ Bu yalnızlaştırma siyasetine karşılık olarak Borisov, 2019 Avrupa Seçimlerinde DGB ile ittifak yaparak girmiştir. DGB, merkez sağ oluşumların ilk partisi olması hasebiyle Bulgaristan'ın demokratikleşmesi bağlamında sembolik bir oluşum olarak dikkat çekmektedir. 2019'dan bugüne GERB-DGB ittifakı halen aktif olarak devam etmektedir.⁶⁵²

Borisov, 2011'den sonra artarak devam eden mülteci krizini Recep Tayyip Erdoğan ile kurduğu ikili ilişkiler sayesinde Yunanistan ve diğer Balkan ülkelerine nazaran daha iyi yönetebildiğini ifade etmiştir.⁶⁵³ Mülteci krizi konusu Türkiye-AB ilişkilerinde önemli bir konu olarak güncelliğini koruyacak bir meseledir. Bu bağlamda komşu ülke olarak Bulgaristan ve Yunanistan bu krizi Türkiye ile bir çözüme kavuşturmak için diplomasinin çeşitli araçlarını devreye koymak isteyecektir. Balkanlarda ve AB ülkelerinde yabancı mülteci konusu ulusal güvenlik bağlamında güvenlikleştirmenin bir mevzu olarak kenarda çözülmemiş bir sorun olarak beklemektedir. Mültecilerin rotasında yer alan Balkan ülkeleri bu konuda Türkiye ve AB ile iş birliği önceleyen politikalar geliştirmek zorundadır. Mülteci krizi meselesi uzun vadede Bulgaristan'ın ve bölge ülkelerinin iç ve dış politikalarını güvenlikçi bir retoriğe itmektedir. Kriz anlarında bölge ülkeleriyle diyalog geliştirmekten çekinmeyen bir lider olarak Borisov, AB'ye de sembolik arabuluculuk mesajı göndermektedir.⁶⁵⁴

⁶⁵¹Ognyan Minçev, Tolerating the "Intolerable Partner:" Once Shunned, Bulgaria's United Patriots Joins the Governing Coalition, <https://www.fpri.org/article/2017/05/tolerating-intolerable-partner-shunned-bulgarias-united-patriots-joins-governing-coalition/>, (Erişim Tarihi: 12.12.2023)

⁶⁵²GERB- SDS koalisyonu da azınlıklar hükümeti sunacak, <https://bnr.bg/tr/post/101818186/gerb-sds-koalisyonu-da-azinliklar-hukumeti-sunacak>, (Erişim Tarihi: 12.12.2023)

⁶⁵³ Bulgarian PM Borisov Accuses EU Of Not Paying Turkey In 'Refugee Deal' <https://www.rferl.org/a/bulgarian-pm-borisov-accuses-eu-of-not-paying-turkey-in-refugee-deal-/30465609.html> (Erişim Tarihi: 30.05.2022)

⁶⁵⁴ Turkish President Erdoğan thanks Bulgarian PM Borisov for meeting with EU leaders in Varna <https://sofiaglobe.com/2018/04/17/turkish-president-erdogan-thanks-bulgarian-pm-borisov-for-meeting-with-eu-leaders-in-varna/> (Erişim Tarihi:09.12.2022)

Başbakan Borisov ve eski Cumhurbaşkanı Pırvanov (2002-2012) arasında yaşanan uyuşmazlıklar 2017-2021 arasında döneminde Cumhurbaşkanı Radev ile de yaşanmıştır.⁶⁵⁵Buradaki tartışmaların çoğu ideolojik Rusofil ve Avro-Atlantikçi yaklaşımlara dayanmaktadır. Borisov'un yerel seçimlerdeki yüksek başarısına rağmen Cumhurbaşkanı seçimlerindeki yanlış tercihleri parti içerisinde ve kendi seçmen kitlesinde tartışılmaktadır. 2016 ve 2022 Cumhurbaşkanlığı Seçimlerinde BSP ve sol siyasetin başarısını gördüğü için Borisov, iç politikada daha kapsayıcı söylemlere yönelmiştir.⁶⁵⁶

3.2.3.2.5. Solomon Pasi

Solomon Pasi, 22 Aralık 1956'da Bulgaristan'ın kültür şehri Filibe'de dünyaya gelmiştir. Babası meşhur filozof profesör İsak Pasi, felsefe tarihi ve kültürel çalışmalar alanın yanı sıra estetik felsefesi alanında dünyanın önde gelen uzmanlarından. Annesi de Bulgaristan'da tanınan bir endokrinolog doktoru olan Lilia Uzunova'dır.⁶⁵⁷

İkinci Dünya Savaşı sırasında Kral Boris'in izlediği siyasetle Bulgaristan'daki Yahudi topluluğu Nazi Almanyası'na teslim edilmemiştir. Nazi toplama kampına gönderilmekten kurtarılmış Bulgar Yahudi bir ailenin çocuğudur.⁶⁵⁸ Sofya'nın en eski üniversitesi olan St.Kliment Ohridski'de Matematik alanında lisansını, matematiksel mantık alanında yüksek lisansını daha sonra ise mantık ve bilgisayar bilimleri alanında doktorasını almıştır. Bulgar Bilimler Akademisinde uzun yıllar araştırmacı olarak çalışan Pasi, Mantık üzerine akademik çalışmalara sahiptir.

1980'lerde Bulgaristan'da yeni başlayan yeşil hareketlerin içerisinde aktif olarak katılan Solomon Pasi, 1984 Aralık ayında Türk etnik azınlığa yönelik başlatılan 1989'a kadar devam eden asimilasyon politikalarına karşı mücadele etmiştir. Komünist rejimin asimilasyon politikalarına karşı insan hakları örgütlerini harekete geçiren, Pasi ülkedeki

⁶⁵⁵ Cumhurbaşkanı Radev'in yolsuzluklara yönelik söylemleri GERB'e yönelik sokak eylemlerini harekete geçiren faktörlerden biri olarak dikkat çekmektedir.

⁶⁵⁶Bulgaria Parliamentary Elections (26 Mart 2017), <https://www.csis.org/programs/european-election-watch/2017-elections/bulgaria> (Erişim Tarihi: 1.05.2022)

⁶⁵⁷ Babası İsak Pasi, Komünist Parti üyeliğine kabul edilmesine rağmen çeşitli ideolojik nedenlerden dolayı daha sonra parti tarafından dışlanmıştır., bkz. Isaac Passi- estetik nedenlerle fikirlerinden vazgeçmeyen adam, Bulgarcası; Исак Паси- човекът, който не се отказа от идеите си по естетически съображения, <http://bg.mondediplo.com/article105.html> (Erişim Tarihi: 09.03.2023)

⁶⁵⁸ Nazi toplama kampına gönderilmekten kurtarılan Bulgar Yahudi Cemaati, Bulgaristan'ın Filibe Şehrine özel bir kurtuluş anıtı diktirmişlerdir. Bu anıt Filibe Taşköprü Camisinin karşısında yer almaktadır., Bkz. EK 14: Yahudi Kurtuluş Anıtı, Filibe.

Türklerle dayanışma içerisinde olmuş ve grafik sanatı icra ederken “Tehlikeli Süleyman” mahlasını kullanmıştır.⁶⁵⁹ Varşova Paktı'ndan çekilme ve Bulgaristan'ın NATO'ya katılımı için Parlamento Yasa Tasarısı taslağını hazırlayan Solomon Pasi, aynı zamanda Bulgaristan Atlantik Kulübünün kurucusudur.⁶⁶⁰

1989'dan 2001 yılına kadar DGB içerisinde yer alan Pasi, II. Simeon Hareketi içerisinde önemli görevlere gelmiştir. 2001-2005 arasında Bulgaristan Dışişleri Bakanlığı görevini üstlenen Pasi, 2002-2003 yılları arasında BM Güvenlik Konseyi Başkanlığı görevinde bulunmuştur. BM'deki görevini tamamlayan Pasi, AGİT Başkanı ve Bulgaristan Dışişleri Bakanı sıfatı ile 2 Nisan 2004'te Brüksel'de gerçekleşen Bulgaristan'ın NATO üyelik seremonisine katılmıştır.⁶⁶¹ Küresel, bölgesel ve ulusal gelişmelerin beraber değerlendirilmesi noktasında II. Simeon ile devamlı irtibat halinde olan Pasi, Bulgaristan dış politikasının Atlantik düzlemde şekillenmesinde öncü rol almıştır.⁶⁶²

Solomon Pasi'nin Bulgaristan'ın dış politikasının Avro-Atlantik çizgiye yönelmesi için yaptığı bazı önemli girişimler şunlardır:⁶⁶³

- Bulgaristan'ın Varşova Paktından çekilme tasarısını hazırlayan kişidir. (1990)
- Bulgaristan'ın AB ve NATO üyeliğine ilişkin yasa tasarısını hazırlamıştır. (1990)
- Bulgaristan'da Avro-Atlantik üyelik sürecini canlı tutmak için Atlantik Kulübünü kurdu. (Kasım 1990)
- NATO'nun Brüksel Karargahına 1990 yılında Bulgaristan Parlamentosundan ilk giden heyetin organizasyonunu üstlendi.⁶⁶⁴
- ABD'nin Irak'ın Kuveyt işgaline karşı kurduğu koalisyonu Bulgaristan'ın katılımına ilişkin parlamento yasa tasarısını hazırladı. (1990)
- 1990'dan 2 Nisan 2004'e kadar Bulgaristan'ın NATO'ya giriş sürecinde en aktif rol alan kişiydi.⁶⁶⁵

⁶⁵⁹ “Tehlikeli Süleyman” Mahlası, https://www.solomonpassy.com/photos.php?gall_id=48, (Erişim Tarihi: 09.03.2023)

⁶⁶⁰ Solomon Pasi, Stati, Mneniya, Komentari, Intervyuta, İzvin Protokola, Redaktör: Maksim Hristov Minçev, Hermes, Plovdiv, 2016, s. 11-20.

⁶⁶¹ Solomon Pasi, https://www.solomonpassy.com/static.php?content_id=16, (Erişim Tarihi: 12.12.2023)

⁶⁶² Simeon Saksoburggotski, Benzersiz Bir Hayat Bulgar Kralı II. Simeon, Çeviren: Saadet Özen, Yapı Kredi Yayınları, I. Baskı, İstanbul, 2016, s.201.

⁶⁶³ Dr. Solomon Pasi'in idari görevleri ve faaliyetleri <https://natowatch.org/node/290> (Erişim Tarihi: 25.05.2023)

⁶⁶⁴ Doğu Avrupa ve Balkanlar'daki Doğu Bloğu ülkeler içerisinde NATO'ya ilk ziyaret eden heyet Bulgaristan'dan gitmiştir.

⁶⁶⁵ Bulgaristan'ın NATO'ya katılım seremonisi, <https://www.youtube.com/watch?v=nIjpu1F3rMo> (Erişim Tarih:25.05.2023)

- Dışışleri Bakanı olarak AB Katılım Antlaşması'nı müzakere eden heyetin idaresinden sorumluydu. (2005)
- Bulgar Kiril Alfabetinin Euro üzerinde kullanımı sağlanmıştır. (Slav-Ortodoks dünyasını temsilen, Kiril Alfabetinin Euro üzerinden kullanımı, AB'nin bölgesel gücünü artıran bu gelişmedir.)

ALDE, Bulgaristan Atlantik Kulübü ve ELF tarafından 2022 ve 2023 yıllarında Sofya'da düzenlenen AB Forumlarına, AB ülkelerinin yanı sıra Batı Balkanlar ve Ukrayna'dan Dışışleri ve Bakan düzeyinde katılım sağlanmaktadır. Batı Balkanların AB entegrasyonu ve Avrupa'nın güvenlik sorunlarının tartışıldığı “*EU Meets The Balkans Forum*” içerisinde liderler, Balkanların geleceği ve Ukrayna Krizinin AB güvenlik mimarisine etkisi bağlamında önemli konuşmalar ve analizler gerçekleştirmiştir.⁶⁶⁶ Forumun ana konuşmacılarından olan Pasi, Balkanlar'daki yeni jeopolitik dengeleri AB ve NATO bağlamında değerlendirmiştir. 2023 Forumunda ayrıca Türk Dış Politikasının 100.Yılı'na özel bir oturum da gerçekleştirilmiştir. AB – Türkiye ilişkilerinin geliştirilmesi bağlamında Sofya'nın bir platform işlevi görmesi önemli bir gelişmedir.⁶⁶⁷

1985-1989	Hak, Özgürlük ve Çevre hareketlerinde aktivist
1989-2001	Demokratik Güç Birliği
1990'dan günümüze	Bulgaristan Atlantik Kulübünün kurucusu ve başkanı
1996-1999	Doğu Avrupa'dan ATA Birinci Başkan Yardımcısı, Paris
2001-2005	Bulgaristan Dışışleri Bakanı ⁶⁶⁸
2001-2014	Ulusal II.Simeon Hareketi
2002-2003	BM Güvenlik Konseyi Başkanı
2004	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) Başkanı
2005-2009	40. Millet Meclisi Dış Politika Komisyonu Başkanı
2009	Bulgaristan'ın NATO Genel Sekreterliği adaylığı

Tablo 16: Solomon Pasi'in Siyasal Liderliğinin Gelişimi Tablosu

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

⁶⁶⁶ The EU Meets The Balkans Forum 2023, 16 Mayıs, Sofya Tech Park, <https://www.eumeetsthebalkans.bg/>, (Erişim Tarihi: 03.01.2024)

⁶⁶⁷ Bulgaristan Dışışleri Bakanı (2001-2005) Solomon Pasi ile Görüşme. (Sofya, 16.05.2023)

⁶⁶⁸ Solomon Pasi'nin Bulgaristan siyasetindeki en etikili olduğu yıllar 2001-2005 arasındadır. Bulgaristan'ın 2004 yılındaki NATO'ya girme süreci Solomon Pasi'nin Dışışleri Bakanlığı döneminde nihayete ermiştir.

4. BÖLÜM: SOĞUK SAVAŞ SONRASI BULGARİSTAN'IN DEĞİŞEN DIŞ POLİTİKASI VE YÖNELİMLERİ

4.1. Bulgaristan'ın Değişen Dış Politikası (1989-2021)

Soğuk Savaş süresince Bulgaristan, Sovyetlerin bir uydusu gibi hareket etmiştir. Bu durum hatta SSCB'ye bağlanacak düzeye kadar ilerlemiştir. SSCB'ye bu derece bağılılık diğer Balkan ülkelerinde görülmemiştir. Bulgaristan Halk Cumhuriyeti, Georgi Dimitrov ve Todor Jivkov dönemlerinde izlenen bu siyasetle hem iç hem dış politikada SSCB'nin direktifleri ile hareket eden ideolojik bir devlet görünümündedir.⁶⁶⁹ Soğuk Savaş süresince Doğu Avrupa'da meydana gelen krizlerde bilhassa 1968 Prag Krizi ve 1956 Macaristan Olaylarında Bulgaristan, Sovyet yanlısı dış politika ile dikkat çekmiştir. Soğuk Savaş sürecinin en önemli krizlerinden biri olan Doğu ve Batı Bloğu güçlerini karşı karşıya getiren Küba Krizinde, Bulgaristan izlediği dış politikayla Varşova Paktına bağlılığını yine ortaya koymuştur.⁶⁷⁰

1945 sonrası düzende büyük güçlerle ilişkisini Sovyetler üzerinden düzenleyen Bulgaristan, yeni dünya düzeninde uluslararası sistem içerisindeki güç değişikliklerine binaen yeni bir dış politika izlemeye koyulmuştur. Bulgaristan'da dünyadaki güç değişimlerine uygun olarak iç ve dış politikasını yeniden tasarlayan bir devlet aklı ortadadır. SSCB'nin çöküşü Bulgaristan'ı yeni bir siyasal sürece itmiştir.⁶⁷¹ Komünist rejim sürecinde izlenen azınlık politikaları Bulgaristan'ın insan hakları karnesini olumsuz etkilemekteydi. Bu bağlamda Bulgaristan'ın kurulan yeni dünya düzeninde kendini anlatabilmesi için liberal söylemlere ve uygulamalara ihtiyacı vardı. Bu bağlamda Soğuk Savaş sonrası ortaya konulacak birçok adım olsa da ilk etapta Bulgaristan, iç politikada geçmiş ile yüzleşip asimilasyon politikalarına son vermesi gerekmekteydi.⁶⁷² Ardından gelecek adımlarla yeni dünya düzeninde yeni bir siyasal konum yakalayabilirdi. Bu yeni

⁶⁶⁹ Çınar Özen, “Bulgaristan Dış Politikası ve Dönüşümü: Tarihsel Bir Değerlendirme”, Bulgaristan İdari, Siyasal ve Sosyo-Ekonomik Yapı, Editör: Burak Tangör, TİAV, Ankara, 2020, s.252.-253.

⁶⁷⁰ R.J. Crampton, İkinci Dünya Savaşı'ndan Sonra Balkanlar, (Çeviren: Emel Kurt), Yayın Odası Yayınları, İstanbul, 2007, s.165-167.

⁶⁷¹ Leslie Holmes, Post Komünizm, Çeviren: Yavuz Alagon, Doruk Yayıncılık, İstanbul, 2002, s. 50- 62.

⁶⁷² Erhan Türbedar, “Soğuk Savaş Sonrası Çatışmalar ve Dönüşümler”, Editör: Mehmet Uğur Ekinci, Balkanlarda Siyaset, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 2020, s. 217-220.

siyasal alanda iç ve dış dinamikler bağlamında Bulgaristan'ın önünde 3 seçenek olmasına rağmen Batı ile iş birliği ağır basmaktaydı.⁶⁷³

1. SSCB ile iş birliği ihtimali: Bulgar Sosyalist Partisinin etkili olduğu 1997 yılına kadar olan süreçte aslında daima masada olmuştur.
2. Tarafsızlık: 1990 sonrası Balkanlar'da ortaya çıkan çatışma ve krizler Bulgaristan dış politikasını tarafsız kalamama durumunu ortaya çıkarmıştır. Bosna, Kosova ve Makedonya Krizlerinde NATO ile iş birliği yolunu tercih etmek durumunda kalmıştır.
3. Batı ile iş birliği: Bulgaristan yeni siyasal düzende AB ve NATO ile entegrasyon sağlayarak yeni güçler dengesinde Batı ittifakı tarafını seçmiştir. Bu yeni dış politikayönelim aslında stratejik bir tercihtir. Dağılan SSCB ve zayıf bir Rusya Balkanlar'daki herhangi bir kriz sürecinde Bulgaristan'ın yanında olamayacağı için Bulgaristan dış politikası Batı ile işbirliği yolunu seçmek zorunda kalmıştır. Yunanistan ve Türkiye'nin uzun yıllardır NATO içerisinde olması Bulgaristan'ın Soğuk Savaş sonrası ortaya çıkan güvenlik ihtiyacı Bulgaristan'ın yeni dış politikasının güvenlik eksenli bir yönelime girmesine zemin hazırlamıştır.⁶⁷⁴

Bu siyasal süreç hem iç hem de dış politikada bazı yönelimler ortaya koymuştur. Soğuk Savaşın bitimiyle geçen sürede Bulgaristan dış politikasını akademisyenler çeşitli dönemlere ayırmaktadırlar. Bu kıstasların belirlenmesinde üç kavram ön plana çıkmaktadır; Avrupalılaşıma, Demokratikleşme ve NATO'ya uyumlu politikalar. Bulgar siyaset bilimci Boneva Boyka, Bulgaristan Dış Politikasını üç ana döneme ayırmaktadır:

- 1989-1996: Post-komünist dış politika- Geçiş döneminin başlangıcı
- 1997-2007: Açık Avrupa rotası- Geçişten katılıma
- 2007 Sonrası: AB üyesi olarak gelişen Bulgaristan dış politikası⁶⁷⁵

1989-1996 arasında halkın devlet kurumlarına güvenin azaldığı yıllardı, bu bağlamda hızlı reformlarla halkın güveni kazanılmalıydı. 1989-1996 arasında iç ve dış politikadaki gelişmeler demokratikleşme temayüllerini beraber geliştirdi. Yeni bir devlet yönetimi modelini deneyimleye Bulgaristan elitleri, iç ve dış politikada bazı sorunlara cevap ve

⁶⁷³ Birgül Demirtaş Coşkun, Bulgaristan'la Yeni Dönem, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara, 2001, s. 40-44.

⁶⁷⁴ Didem Ekinci, Nesrin Kenar ve Dilaver Acar, "Balkan Ülkelerinin Dış Politikası", Balkanlar'da Siyaset, Editörler: Şaban H. Çalış, Birgül Demirtaş, Anadolu Üniversitesi Yayını, s. 174- 175.

⁶⁷⁵ Boneva Boyka, "Bulgarian Foreign Policy Twenty Years of EU Integration and Black Sea Regional Cooperation: 1989-2009," Institute of International Economic Relations, September, 2012, s.7.

çözüm bulunması gerekiyordu. Türkes, bu bağlamda 89 sonrası Bulgaristan'ın geçiş sürecini ve 90'lardaki temel sorunlarını dört ana başlık altında incelemektedir.

- Ülkenin genel yönelimine karar verebilecek, inisiyatifi ele alacak siyasi kadroların oldukça dağınık oluşu ve devlet kurumlarının ciddi sarsıntılar geçirmiş olmasıyla ilgili problemler.
- Değişen uluslararası sistem karşısında Bulgaristan'ın uzun dönemli yönelimi hangi doğrultuda olacaktı? Rusya Federasyonu ile ilişkisini hangi zemin üzerine oturacaktı?
- Değişen koşullarda Bulgaristan'ın bölgesel politikaları ne olacaktı?
- Bulgaristan'ın iç bütünlüğünü nasıl gerçekleştirecekti? Azınlıklar sorununu hangi zemine oturtacaktı?⁶⁷⁶

Tüm bu soru ve sorunlar Bulgaristan'ın 90'lar ve sonrasında iç ve dış politikasını meşgul edecekti. AB ve NATO ile kurulan ilişki neticesinde bu sorunların bir kısmı zamanla çözüme kavuşmuştur. Bir başka ifade ile Bulgaristan dış politikasının Batı ittifakı ile çıkarlarını uyumlu hale getirerek uzun vadede ve stratejik kültür noktasında bir büyük gücün peşine takılma temayülü gösterdiğini söyleyebiliriz. AB ve NATO üyelik süreçleri Balkan devletleri için iç ve dış politikada cereyan eden sorunları çözme mekanizması olarak belirmişti. Dış politikasının yönünü tayin etme noktasında Bulgaristan'ın 1997 yılına kadarki olan süreç ağır işlemiştir. Bunun iç ve dış nedenleri mevcuttur. Soğuk savaş süresince Doğu Bloğunun bir uydusu olan Bulgaristan'ın kısa sürede Batı ittifakı ile uyumlu politikalar ortaya beklenemezdi.⁶⁷⁷

Komünist dönemde azınlıklara yönelik işlenen suçlar ve ağır ihlaller Bulgaristan dış politikası üzerindeki negatif miras olarak dikkat çekmekteydi. Birçok üst düzey devlet yetkilisi farklı zamanlarda komünist dönemde işlenen suçlar ile ilgili özür dilemiştir. Örn: Petır Mladenov, Jelyu Jelev, Petır Stoyanov ve Rosen Plevneliev. Azınlıklara yönelik işlenen suçlarla ilgili devlet mekanizmasının özür dilemesi Bulgaristan dış politikasına olumlu katkılar sağlamaktaydı. AB ve NATO içerisine girme sürecinde fazlasıyla hissedilmişti. Bulgaristan'ın devlet olarak, komünist dönem suçlarına dair özür dilerken AB nezdinde demokratikleşme sürecini hızlandırdığını ifade edebiliriz.⁶⁷⁸

⁶⁷⁶ Mustafa Türkes, "Geçiş Sürecinde Dış Politika Öncelikleri: Bulgaristan Örneği", Türkiye'nin Komşuları, Derleyen: Mustafa Türkes, İlhan Uzel, İmge Kitabevi, 2002, s. 186-187.

⁶⁷⁷ Çınar Özen, "Bulgaristan Dış Politikası ve Dönüşümü: Tarihsel Bir Değerlendirme", Bulgaristan İdari, Siyasi ve Sosyo-Ekonomik Yapı, Editör: Burak Tangör, TİAV, Ankara, 2020, s.254-256.

⁶⁷⁸ Mustafa Işık, "Transformation of Foreign Policy in Bulgaria in the Context of Internal and External Factors in the Postcommunist Era", CenRaPS Journal of Social Sciences 5 (1), 2023, s.17.

Soğuk Savaş sonrasında Bulgaristan'ın iç ve dış politikasında meydana gelen gelişmelerle ilgili olarak; Demirtaş ise genel çerçevede şu tespitleri yapmaktadır: ⁶⁷⁹

- Ülke siyasetine yıllarca hâkim olmuş komünist ideolojiye son vermek, ⁶⁸⁰
- Avrupa'yı örnek almak (Uluslararası problemlerde Avrupa'nın yaklaşımını benimsemek)
- Dış politika karar alma mekanizmasının demokratikleşmesi, şeffaf hale getirilmesi,
- Karar alma sürecinde pragmatik olmak ve akılcı davranmak.
- Çok taraflılık (tek bir bölgesel bir güçle ittifak yapmaktan kaçınmak) ⁶⁸¹
- Eşit uzaklık (bölgesel çatışmalara katılmamak)

Dış politikadaki gelişmelerin siyasal boyutu ile beraber güvenlik ve ekonomik boyutları da vardı. Ülke iç-dış dengesini sağlayıp istikrarlı bir şekilde kendi etnik sorunlarını da dış etkenlere kapamalıydı. Bu yüzden yeni ittifaklar kısa süre içerisinde önem kazandı. Bu bağlamda ülke hızla Rusya'dan uzaklaşırken Batı ittifakına yaklaştı. Çevresindeki ülkelerin yaşadığı sorunların etnik kökenli oluşu karar alıcı mekanizmayı azınlıklar konusunda daha dikkatli hareket etmeye yöneltti. Dış politik anlamda AB ve NATO üyeliği konuları hızla ülke gündemine girdi. Güvenlik boyutu bağlamında BSP'nin devamlı "*Rusya'nın Bulgaristan siyaseti üzerindeki geleneksel bağlarını hatırlatan yaklaşımları*" 1995 yılı sonlarında farklı bir noktaya gelmiştir. Rusya'nın kendi içerisinde derin yapısal dönüşüm Bulgaristan'daki Sosyalist oluşumları da zamanla Batı ittifakına yönelik ılımlı bir tavır almaya itmiştir. ⁶⁸² Rusya siyasal sistemi içerisinde ılımlı muhaliflerin oluşması ve demokrasinin tartışabilir olması diğer eski Doğu Bloğu ülkelerdeki sol akımları yeniden mevzilenmeye itmiştir. ⁶⁸³ 1995 yılı içerisinde Rusya'nın

⁶⁷⁹ Birgül Demirtaş Coşkun, Bulgaristan'la Yeni Dönem, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara, 2001, s. 46.

⁶⁸⁰ Komünist ideoloji 1940'ların sonunda Bulgaristan siyasetine hâkim olup 1991 yılına kadar devam etmiştir. Siyasal temsil anlamında Bulgaristan Komünist Partisinin yerine bugün Bulgaristan Sosyalist Partisi aynı mirasa sahip çıkmaktadır.

⁶⁸¹ Soğuk Savaş sonrası Bulgaristan siyasetinde 90'lar "*geçiş dönemi*" olarak ifade edilmektedir. Bu geçiş dönemi 2000'li yıllara doğru AB ve NATO çizgisine doğru evrilmiştir. Bu evrilme sürecinde hem iç hem dış politik bağlamda azınlıkların tutumu diğer çatışma yaşayan devletlere nazaran ılımlı olmuştur. Batı kurumları bu yumuşak geçişe olumlu katkılar sağlayarak Bulgaristan'ın Batı ittifakına bağlanmasına zemin hazırlamıştır.

⁶⁸² Nikola Avreyski, Vınşna Politika na Republika Bilgariya Çast II, Regionalni İzmereniya, Za bukвите - O Pismenhi Yayınları, Sofya, 2019, s.86-90.

⁶⁸³ Zeynep Dağı, Kimlik, Milliyetçilik ve Dış Politika, Boyut Matbaacılık, 1. Baskı, Ekim, 2002, İstanbul, s.155-157.

Barış İçin Ortaklık Programına katılması ve Bulgaristan'ın AB'ye üye olabilecek ülkeler arasında yer alması ülke içerisindeki Avro-Atlantik çizgiyi güçlendirdi.⁶⁸⁴

Bulgaristan Komünist Partisinde 80'li yılların sonuna doğru kendi içerisinde bir muhalefet meydana getirmiş olsa da Todor Jivkov'un tasfiyesine kadar parti içerisindeki muhalif kanat partinin karar alma sürecinde etkili olamamıştır. Parti içi muhalefetin daha çok Dışişleri Bakanı Petır Mladenov ve Ekonomi Bakanı Andrey Lukanov etrafında şekillendiği görülmektedir. Bulgaristan Komünist Partisi içerisindeki reformcu kanat, partinin Sosyalist Parti ismi alınmasını sağladı. Bu tarz isim değişikliği Balkanlar'da ve Doğu Avrupa'daki Komünist Partilerin 90'lı yıllarda sıklıkla başvurduğu bir yöntemdi. Bu isim değişikliği reform sürecine işaret etse de dış politikada öncelik Rusya'ya aitti. Bu değişim süreci Rusya'nın dış politikada önceliği yitirmesine yol açacak yeni bölgesel gelişmeleri barındırmaktadır.⁶⁸⁵

1990 sonrası yeni dönemde siyasi parti düzleminde büyük değişimler yaşandı. HÖH'ün dışında iki ana ekol olan DGB ve BSP'nin değişim sürecine yönelik tutumu farklıydı. DGB taraftarları reformcu bir tavır takınırken, BSP statükoyu temsil etmekteydi. HÖH ise iki oluşumun arasında yenilik taraftarlarına yakın bir tutum sergilemekteydi. DGB taraftarları Batı ittifakını tercih ederken BSP seçmeni ise eski nostalji siyaset üzerinden daha temkinli bir siyaseti temsil ediyordu. BSP'nin dış politik açılımlarında Rusya ve Yunanistan önemli bir yer tutarken DGB ve HÖH ise Batı ülkeleri ve Türkiye ile iyi ilişkileri savunmaktaydı. Bu bağlamda azınlıklar ve demokratlar değişimi savunurken, sosyalistler ve ulusalcı akımları statüko ve nostalji siyasetini temsil etmekteydi.⁶⁸⁶

1990-1997 arasında BSP'nin Rusya ile ilişkileri canlandırma girişimleri başarılı olmamıştır. Büyük umutlarla işbaşına geçen Jan Videnov, Başbakan olarak yaptığı ilk konuşmada üç ana hedef belirlemişti. Bu hedeflerden AB kurumları ile bütünleşme hedefi dikkat çekicidir. Sosyalist Parti içerisinde AB ile bütünleşme temasının liderler seviyesinden duyurulması önemli bir gelişmedir. Ekonominin düzeltilmesi ve suçla mücadele konusuna da vurgu yapan Videnov, Rusya bozulan ile ilişkilerin tamir edilip, geliştirileceğini duyurdu. Videnov, DGB gibi Rusya'ya rağmen değil Rusya ile beraber

⁶⁸⁴ Vahit Güntay, “Türkiye-Bulgaristan İlişkileri”, Soğuk Savaş Sonrası Türkiye'nin Balkan Siyaseti, Detay Yayıncılık, Ankara, 2017, s.96-97.

⁶⁸⁵ Çınar Özen, “Bulgaristan Dış Politikası ve Dönüşümü: Tarihsel Bir Değerlendirme”, Bulgaristan İdari, Siyasi ve Sosyo-Ekonomik Yapı, Editör: Burak Tangör, TİAV, Ankara, 2020, s.254-255.

⁶⁸⁶ Mustafa Türkeş, “Geçiş Sürecinde Dış Politika Öncelikleri: Bulgaristan Örneği”, Türkiye'nin Komşuları, Derleyen: Mustafa Türkeş, İlhan Uzel, İmge Kitabevi, 2002, s. 186-191.

projelere önem veren bir liderdi. Rusya faktörünü unutmayan BSP geleneği tarihsel süreç içerisinde politikalarını hep bu yönde sergilemiştir.⁶⁸⁷

1997'den sonra Bulgaristan dış politikasında öncelik Avro-Atlantik yapıya entegrasyon konusuydu. Bu süreç aynı zamanda güvenli bir ülke imajı oluşturarak ekonomik yönden yatırım çekme amacı da taşımaktaydı. Bu bağlamda bölgesel çatışmaların diyalog yoluyla çözülmesini savunan Bulgaristan, ticari bir bağlantı noktası olarak kendi jeostratejik konumunu ön plana çıkarmaktadır. Bulgaristan'da iktidara gelen siyasi partiler ve hükümetler, AB fonlarının yanı sıra ABD'nin ekonomik yardımlarından yararlanmak için kurumsal düzeyde iş birliğini önemsemektedir.⁶⁸⁸

Kostov ve Stoyanov, belirli aralıklarla Türkiye'yi ziyaret ederek NATO üyeliği konusunda destek isterken diğer yandan bu DGB kökenli liderler, 80'li yıllarda Bulgaristan'daki Türk azınlığa yapılan asimilasyon politikalarını da eleştirmiş ve Bulgar devleti adına özür dilemiştir.⁶⁸⁹ Kostov'un liberal tutumu ülke içerisinde Rusofil ve sol-sosyalist gruplar tarafından eleştiriye tabi tutulmuştur. Kostov, bölgesel sorunlarda istişare küresel ve bölgesel aktörlerle istişare ederek, Bulgaristan'ın siyasetin AB ve NATO ile uyumlu olması gerektiğini vurgulamıştır. 90'larda ekonomik ve siyasi krizler ile boğuşan Bulgaristan Hükümetleri, 1997-2001 yılları arasında göreceli bir iyileşme yakalamıştır.⁶⁹⁰

Jan Videnov döneminde AB'ye üye olmak için başvuran Bulgaristan, aday ülke statüsünü 2 yıl sonra alabilmiştir. Kostov Hükümeti'nin gayretleri sayesinde 1997'de gerçekleşen Lüksemburg zirvesinde Bulgaristan aday ülke olarak ilan edilmiştir. 1997-2007 arasında hızlı bir Avrupalılaşma sürecine giren Bulgaristan dış politikası içerisinde azınlıkların bilhassa ülkedeki Türk ve Müslüman azınlığın bu dönüşüm hikayesinde büyük etkileri olmuştur. Bulgaristan'ın NATO'ya üyelik sürecinde etnik barışın ve çatışmasızlık ortamının olmasında HÖH faktörü belirleyici olmuştur. AB sürecinde ise 2001

⁶⁸⁷ R.J. Crampton, Bulgaristan Tarihi, JeoPolitika Yayınları, 2007, İstanbul, s. 213-215.

⁶⁸⁸ Nikola Avreyski, Vinşna Politika na Republika Bilgariya Çast II, Regionalni İzmereniya, Za bukvite - 0 Pismenhi Yayınları, Sofya, 2019, s. 125-129.

⁶⁸⁹ Birgül Demirtaş-Çoşkun, Soğuk Savaş Sonrası Ankara-Sofya İlişkileri (Bulgaristan'la Yeni Dönem), ASAM, Ankara, 2001, s.87.; Ayrıca bkz: Alkışlanacak Özür, <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/alkislanacak-ozur-39046457>, (Erişim Tarihi: 3.12.2023); Hikmet Öksüz, Yirminci Yüzyılda Türkiye ve Balkanlar, Serander Yayınları, Trabzon, 2016, s.284.

⁶⁹⁰ Marin Lessenski, "Bulgaria: A Lesson in Learning the Hard Way?", Political History of The Balkans (1989-2018), Editör: Jozsef Duro ve Zoltan Egeresi, Dialog Campus, Budapest, 2020, s.39-42.

seçimlerinde iktidara gelen Kral Simeon Hareketi ve HÖH'ün uyumlu politikaları 2007 yılında ülkenin AB'ye girmesini kolaylaştıran faktörlerden biri olmuştur.⁶⁹¹

1997-2007 arasını Bulgaristan'ın “gerçek geçiş dönemi” sayan bir akademik çalışma mevcuttur, bu bağlamda Kostov Hükümeti 1997-2001 arasında ülke siyasetinin Avrupalılaşması sürecince ve NATO ile ilişkilerde stratejik adımlar atmıştır. 1997'den 2004'e kadar ise Bulgaristan-Makedonya ilişkileri ve Türkiye-Bulgaristan ilişkileri açısından NATO bağlamında önemli adımlar atılmıştır. Türkiye, Bulgaristan'ın AB ve NATO çizgisinde siyaset yapmasını her zaman desteklemiştir.⁶⁹²

Genel bir değerlendirme bağlamında Soğuk Savaş sonrası dünya siyasetinde ortaya çıkan yeni güvenlik mimarisi, ulusal ve uluslararası etkiler, zamanla Bulgaristan'ın dış politikasındaki öncelikli olan devletleri değıştirdiğini söyleyebiliriz. Balkanlar'daki bölgesel sorunlar ve iç politikadaki talepler dış politikaya yapısal anlamda yansımıştır. Bulgaristan dış politikasındaki bu değışimler, güvenlik politikalarının ve ulusal çıkarların ne yönde değıştiğı ve geliştiğine de yol göstermektedir. Bu bağlamda Nikola Avreyski, Bulgaristan dış politikasındaki değışim ve dalgalanmaların ilk etapta içsel olduğunu söylemektedir. İç sorunları fazla olan bir ülkenin dış politikada daha fazla etkiye maruz kalacağını ifade eden Avreyski, Bulgaristan'ın 90 sonrası dış politikasındaki öncelikli olan devlet ve kurumların değışimi hakkında önemli tespitler yapmıştır:

- Andrey Lukanov'un Başbakanlığı döneminde (1990) BSP Hükümeti için dış politikada öncelik Sovyetler Birliğı ve Avrupa Topluluğı olmuştur.
- Dimitar Popov'un (1990-1991) Başbakanlığı döneminde Almanya ve Yunanistan ile ilişkiler ön plana çıkmıştır.⁶⁹³
- Filip Dimitrov'un (1991-1992) Başbakanlığı döneminde Demokratik Güçler Birliğı Hükümeti için öncelik ABD, Avrupa Topluluğı ve Türkiye'dir.
- Lyuben Berov'un (1992-1994) Başbakanlığı döneminde Avrupa Topluluğı⁶⁹⁴

⁶⁹¹ Muzaffer Akdoğan, “Bulgaristan'ın Avrupa Birliğıne Katılım Süreci”, Avrupa Birliğı'nin Doğı Avrupa ve Batı Balkanlar Genişlemesi AB36 Mümkün Mü?, Sentez Yayıncılık, Bursa, 2015, s.383-387.

⁶⁹² Hüseyin Avni Bıçaklı, Türkiye-Bulgaristan İlişkileri 1878-2008, İmge Kitabevi, Ankara, 2016, s.249-258.; R.J. Crampton, Bulgaristan Tarihi, JeoPolitika Yayınları, İstanbul, 2007, s. 219-229.

⁶⁹³ Komünist Parti üyeliğı olmayan ilk Başbakandır. Batı ile özellikle Almanya ile ikili ilişkilerin gelişmesini sağlayan temel politikalar izlemiştir.

⁶⁹⁴ İktisat tarihçisi olan Prof. Dr Lyuben Berov'un tarafsız bir siyaset izlediğı söylenebilir. 1990'da Lyuben Berov, Cumhurbaşkanı Zhelyu Zhelev'in danışmanı oldu ve 30 Aralık 1992'de Haklar ve Özgürlükler Hareketi ve Bulgar Sosyalist Partisi tarafından desteklenen uzman bir hükümette başbakanlık görevini icra etti.

- Jean Videonov'un (1995-1997) Başbakanlığı döneminde Demokratik Sol Hükümeti için Rusya, Almanya ve Yunanistan.
- İvan Kostov'un (1997-2001) Başbakanlığı döneminde DGB Hükümeti için NATO ve AB.
- II. Simeon'un (2001-2005) Başbakanlığı döneminde kurulan II.Simeon Hareketi-HÖH Hükümeti için öncelik AB ve NATO'dur.
- Sergey Stanişev'in (2005-2009) Başbakanlığı döneminde BSP- II.Simeon Hareketi-HÖH Hükümeti için öncelik AB olmuştur.
- Boyko Borisov'un (2009-2013, 2014-2017 2017-2021) Başbakanlığı döneminde GERB Hükümetleri için dış politikada öncelik ABD, AB ve Almanya.⁶⁹⁵

Soğuk Savaş sürecinde Sovyetler Birliği, Bulgaristan dış politikasının ana önceliği iken dağılmayla birlikte yönelimlerin değiştiğini görmekteyiz. 90'lı yılların başında kısa bir dönem Bulgaristan dış politikasında Sovyetler öncelikli olarak yer alsa da uzun vadede Bulgaristan ulusal çıkarları çerçevesinde yeni güçler dengesine uygun bir dış politikaya yönelmiştir. Küresel ve bölgesel aktörlerle yeni bir döneme giren Bulgaristan, iç ve dış politikasındaki meseleleri çözme yoluna gitmiştir. Bu bağlamda bölgesel sorunlara odaklanmaktan ziyade iş birliğine yönelen bir dış politika izlendiği görülmektedir. Bu süreçte komşularıyla ideolojik olmayan bir ilişki dönemine giren Bulgaristan, uluslararası arenadaki “Bulgaristan algısını” düzeltmek için bölgesel ve uluslararası platformları kullanmıştır.⁶⁹⁶

Balkanlar'daki post komünist sürecin içerisinde bölgesel liderlik peşinde koşan Yunanistan, bölgesel politikalarını ticari yollarla geliştirme yoluna gitmiştir. Yunanistan'ın 90'lı yıllarda Balkanlar'daki güç boşluğundan yararlanmaya çalıştığı görülmektedir. Yunanistan'ın bu bölgesel liderlik siyasetine yönelik olarak Bulgaristan dengeleyici bir tutum sergilemiştir.⁶⁹⁷ Bu bağlamda diğer komşularıyla ve Türkiye ile ilişkilerini geliştirmeye çalışmıştır. 6 Mayıs 1992'de Türkiye-Bulgaristan arasında imzalanan “Dostluk, İyi Komşuluk, İşbirliği ve Savunma Antlaşması” Bulgaristan'ın bölgesel politikalarında geçmişten gelen Soğuk Savaş mantığını değiştirdiğini göstermesi

⁶⁹⁵ Nikola Avreyski, *Vınşna Politika na Republika Bılgariya Çast I, Regionalni İzmereniya, Za bukвите - 0 Pismenhi Yayınları*, Sofya, 2019, s.33-37.

⁶⁹⁶ a.d.e, s.,25-28.

⁶⁹⁷ Yorgos Christidis, Ioannis Armakolas ve Panagiotis Paschalidis, *Greek-Bulgarian Relations: Present State and Future Challenges*, Eliamep, Research Report, Mart 2017, s. 28-33.

bakımından önemlidir.⁶⁹⁸ Genel çerçevede 90 sonrasında Bulgaristan'ın güvenlik ve dış politikasında komşularının Balkanlar'da ve Karadeniz'deki politikalarına yönelik olarak dengeleyici adımlar attığını söyleyebiliriz. Bulgaristan dış politikasının 90 sonrası dönüşümünde komşularla ilişkiler önemli bir rol oynamıştır. Bulgaristan bölgesel krizlerde öncelikle iç faktörlerini önceleyerek, dış politika izlemektedir. Bu bağlamda küçük devlet dış politikasına uygun güvenlik tabanlı bir eğilim göstermektedir.⁶⁹⁹

2004 yılında NATO'ya girerek temel güvenlik ihtiyacını tamamlayan Bulgaristan, devlet düzeyinde Batı ittifakıyla uyumlu siyasetler izlediği bir döneme girmiştir. Bulgaristan, 2004 sonrasında ulusal çıkarlarını Avro-Atlantik düzlemde yeni bir konseptte inşa ederken, aynı zamanda kimlik tartışmalarını da bir yana bırakıyordu. 2007 AB üyeliği sonrasında aktör çeşitliği yakalayan Bulgaristan dış politikası, bölgesel etki alanını artırmıştır. Bulgaristan bu süreçte dış politikasına derinlik katabilecek önemli kazanımlar yakalamıştır. Bu bağlamda azınlıkların dış politikaya etkisi bağlamında Bulgaristan'daki HÖH, önemli bir aktördür.⁷⁰⁰

2007	2009	2014	2019
4	3	4	3

Tablo 17: HÖH'ün AB Parlamentosuna Gönderdiği Milletvekili Sayıları

Kaynak: Bulgaristan'ın AB Parlamento Seçim Sonuçları, <https://www.europarl.europa.eu/election-results-2019/en/national-results/bulgaria/2019-2024/>, “Erişim Tarihi: 23/12/2022”

2007 yılında AB'ye girmesiyle Bulgaristan'da azınlıklar için yeni bir siyaset alanı da açılmış oldu. Azınlıklar AB Parlamentosuna temsilci gönderip, ülke içerisindeki etnik sorunlarını AB gündemine taşıyabilme imkanına erişmiştir. Bu bağlamda 2007-2019 arasında HÖH, AB Parlamentosuna toplam 14 Milletvekili göndermiştir. Bu Avrupalılaşıma sürecinde azınlıkların da AB içerisinde kendine bir etkileşim alanı bulması, çok kültürlülük bağlamında Bulgaristan dış politikasına derinlik katmaktadır. Bulgaristan'daki Türk ve Müslüman azınlığa mensup AB Parlamentosunda yer alan vekiller, Türkiye-Bulgaristan ilişkilerinin yanı sıra AB-Türkiye arasında köprü

⁶⁹⁸ Türkiye Cumhuriyeti ile Bulgaristan Cumhuriyeti Arasında Dostluk, İyi Komşuluk, İş birliği ve Güvenlik Antlaşmasının Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun Tasarısı ve Dışişleri Komisyonu Raporu (1/417), <https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d19/c066/tbmm19066007ss0379.pdf> (Erişim Tarihi: 08.06.2022)

⁶⁹⁹ Bulgaristan'ın tarihsel dış politikasında potansiyel bir kriz alanı olan Makedonya konusu, Bulgaristan'ın Balkan politikası içerisinde özel bir konuma sahiptir. Makedonya meselesinde liderlerin realpolitikten uzaklaşma eğilimleri gözlenmektedir.

⁷⁰⁰ Zoltan Egeresi, Movement for Rights and Freedom: Bulgaria's Turks Minority Party, KKI Policy Brief, Institute for Foreign Affairs and Trade, Budapest, 2021, s.8-9.

konumundadır.⁷⁰¹ HÖH Brüksel Milletvekili ve ALDE Eşbaşkanı İlhan Küçük, Bulgaristan'daki Türk azınlığın AB düzeyinde temsili ve liberal söylem geliştirebilmesi bu bağlamda önemli bir örnektir.⁷⁰²

Yıllar	Bulgaristan	Avrupa Birliği
2007	29.22 %	
2009	38.99 %	42.97 %
2014	35.84 %	42.61 %
2019	32.64 %	50.66 %

Tablo 18: AB Parlamento Seçimlerine Katılım Oranları AB ve Bulgaristan Kıyaslama

Kaynak: <https://www.europarl.europa.eu/election-results-2019/en/national-results/bulgaria/2019-2024/>
“Erişim Tarihi: 19/03/2023”

Bulgaristan'da dış politikanın Avrupalılaşması noktasında AB Parlamento Seçimlerinin önemi büyüktür. AB'ye kıyasla seçimlere katılımın az olduğu gözlemlenmektedir. AB Parlamento Seçimleri toplum nezdinde iç politika ve yerel yönetimlerde bir değişim aracı olarak görülmediği için Bulgaristan'da siyasi partiler tarafından sembolik bir rekabet alanı ortaya çıkmıştır. Bulgaristan'da bugüne kadar yapılan AB Parlamento Seçimleri arasında en yüksek katılım oranı %38,99 ile 2009 yılında gerçekleşmiştir. En düşük katılım ise 2007 yılında ile gerçekleşmiştir. AB'de ise katılım oranının %50'in altında olan seçimlerin olduğu görülmektedir.⁷⁰³

4.2. Bulgaristan'ın Değişen Güvenlik Stratejisi

Tarih boyunca güvenlik ve strateji kavramları arasında yakın bir ilişkinin söz konusu olduğu görülmektedir. Bu iki kavram da genellikle devlet merkezli bir anlam dünyasına sahiptir. Güvenlik kavramı genel olarak tehdit kavramı ile birlikte bir anılmaktadır. Strateji kavramı ise güvenlik kavramıyla anlamlı hale gelmektedir.⁷⁰⁴ Devletler düzeyinde iç ve dış tehdit kavramları farklılaşmaktadır. Bir devlet için tehdit olan bir durum başka bir devlet için tehdit olmayabilir.⁷⁰⁵ Bu iki kavramın da güvenlik algılamalarındaki değişimiyle beraber zamana, mekâna ve savaş teknolojisindeki değişime göre yeniden tanımlandığını söyleyebiliriz. Güvenlik kavramı Latince “secura”

⁷⁰¹Bakan Çavuşoğlu, Avrupa Parlamentosu Üyesi İlhan Küçük ile bir araya geldi, <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/bakan-cavusoglu-avrupa-parlamentosu-uyesi-ilhan-kucuk-ile-bir-araya-geldi/2841340>, (Erişim Tarihi: 12.12.2023)

⁷⁰²HÖH Brüksel Milletvekili ve ALDE Eşbaşkanı İlhan Küçük'le görüşme. (26.12.2021, Kırcaali)

⁷⁰³AB Parlamento Seçimleri, <https://www.europarl.europa.eu/election-results-2019/en/national-results/bulgaria/2019-2024/>, (Erişim Tarihi: 12.12.2023)

⁷⁰⁴ Bölgesel ve devletler düzeyinde iç ve dış tehdit kavramları farklılaşmaktadır.

⁷⁰⁵ Latin ve Batı geleneğinde “Güvenlik kavramı” Cicero ve Lucretis kadar dayanmaktadır.

köküne dayanmaktadır. Daha sonra tarihi metinlerde “securatis” olarak kullanılmaya başlamıştır. Batı kaynaklarında ilk kullanımlarından itibaren kavramın politik bir anlama kaydığı görülmektedir.⁷⁰⁶

Strateji kavramı genellikle askeri alanla ilişkilendirilmiştir. Kavramın çıkış noktası Antik Yunan ve Mısır uygarlıklarına dayanmaktadır. Eski Yunan’da “stratos” ordu manasında kullanılmıştır. Kavramın Eski Mısır’da ise yönetici manası ön plana çıkan “strategos” olarak kullanıldığı görülmektedir. Daha sonra diğer Avrupa dillerine geçmiştir. Strateji kavramının Türkçeye gelişinde ise İtalyanca ve Fransızca’nın etkisi olduğu görülmektedir.⁷⁰⁷ Mana itibariyle “en doğru ve uygun siyasi plan ya da taktik” anlamına gelen İtalyanca “strategia” kelimesinin daha uygun bir tespit olduğunu ifade edebiliriz.⁷⁰⁸ Soğuk Savaş süresinde askeri tehditler ile birlikte ideolojik mücadele ön plandayken Soğuk Savaş sonrasında etnik çatışmalar, terörizm ve suçların çeşidi tehditlerin çeşidi devletler nezdinde artmıştır. Bu bağlamda her bir devlet kendi yeni güvenlik konseptini inşa etmeye doğru itilmiştir. Tehditlerin benzerliği ise ortak güvenlik platformlarını ön plana çıkarmıştır. Soğuk Savaş sonrası ortaya çıkan yeni tehditler, devletleri güvenlik ve ulusal çıkarlar bağlamında yeni stratejilere yönlendirmiştir.⁷⁰⁹

1980’lerin sonlarında ABD’nin küresel liderliğini meşrulaştıran birçok makale ve eser kaleme alındığı görülmektedir. SSCB’nin dağılması ile küresel güç ölçeği bağlamında 1991 yılından itibaren ABD’nin rakipsiz olarak algılandığı yeni bir döneme girilmiştir.⁷¹⁰ Francis Fukuyama, uluslararası sistemin tek kutuplu haline gelmesiyle birlikte ABD’nin süper güç olmasını Tarihin Sonu eseriyle ele almıştır.⁷¹¹ Yine bu dönemde ortaya atılan ABD’nin küresel liderliğine hizmet eden bir diğer eser ise Medeniyetler Çatışması teziydi. Bu eserde ise Huntington, “mücadele alanın değiştiğini gelecekte savaşların ve çatışmaların inanç ve inanişaya dayalı olarak” gerçekleşeceğini ifade etmekteydi. Bu bağlamda Medeniyetler Çatışması tezi Soğuk Savaş sonrası Balkanlarda ortaya çıkan etnik ve dini çatışmaların kökenleri hakkında yeterince fikir vermektedir. Huntington,

⁷⁰⁶Levent Yiğittepe, Uluslararası İlişkilerde Güvenlik Kavramsal Analiz ve Teorik Yaklaşımlar, Nobel Kitap Yayıncılık, Ankara, 2020, s.5.

⁷⁰⁷ Bilal Karabulut, Strateji ve Jeopolitik, Nobel Yayıncılık, Ankara, 2023, s. 5-19.

⁷⁰⁸ Beril Dedeoğlu, Uluslararası Güvenlik ve Strateji, YeniYüzyıl Yayınları,4. Baskı, İstanbul, 2020, s.92.

⁷⁰⁹ R.J. Crampton, İkinci Dünya Savaşı’ndan Sonra Balkanlar, (Çeviren: Emel Kurt), Yayın Odası Yayınları, İstanbul, 2007, s.225-227.

⁷¹⁰ Jeremy Black, Dünya Tarihinde Askeri Strateji, Çevirmen: Bestami S. Bilgiç, Timaş Yayınları, I. Baskı, İstanbul, 2021, s. 366.

⁷¹¹ F. Fukuyama, “ The End of History?”, National Interest (Bahar, 1989) s. 3-15.

eserinde yeni çatışma bölgelerinin farklı din mensupları arasında medeniyet düzleminde olacağını ifade etmektedir. Bu bağlamda Balkanların etnik ve dini bakımdan potansiyel çatışma alanı olarak fay hattında olduğu görülmektedir.⁷¹²

Soğuk Savaş süresince Varşova Paktının güvenlik şemsiyesi içerisinde yer alan Bulgaristan, 1989 Kasım ayından sonra Doğu Bloğu ülkelerindeki sosyalist rejimlerin yıkılmasıyla birlikte yeni bir arayışa girdi. 1991 yılında Sovyetler Birliğinin dağılması neticesinde birlik ülkeleri Varşova Paktının feshedilmesine karar verdiler. Güvenlik tehdidi kavramının değiştiği yeni dönemde, uluslararası sistem içerisindeki güç dengeleri NATO lehine dönmüştür. Bu süreçte birçok Doğu Avrupa ve Balkan ülkesi temel hedef olarak NATO'ya girmeyi stratejik bir hedef haline getirmiştir. Bu yeni sistemik güç dengesinde güvenlik unsurları ve tehditleri değişim sürecine girmiştir. Daha önce Bulgaristan için tehdit olan Karadeniz'deki NATO unsurları zamanla dost ve müttefik haline gelmiştir. Bu süreç içerisinde NATO'nun izlediği genişleme siyaseti ve konseptler güvenlik kavramının içeriğini bir daha tartışmaya açmıştır.⁷¹³

Soğuk Savaşın sona ermesi ile oluşan yeni güç dengesi, devletler için yeni güvenlik değerlendirmeleri yapmalarını zorunlu kılmıştır. 90'larda meydana gelen bu sistemik güç değişikliğin yansımaları ve siyasi kırılmalarını Bağbaşıoğlu şu şekilde ifade etmektedir:

“Bu dönemde uluslararası politikada meydana en belirgin değişiklik, stratejik açıdan önemli coğrafi bölgelerde yeni bağımsız ülkelerin ortaya çıkmasıdır. Sovyetler Birliği ve Yugoslavya'nın dağılması, Almanya'nın birleşmesi, Çekoslovakya'nın ikiye ayrılmasıyla geniş Avrasya coğrafyasında yirminin üzerinde yeni bağımsız devlet ortaya çıkmıştır. Bu devletlerden bazıları uzlaşma yoluyla diğerleri ise yüzbinlerce kişinin ölümüne, yerlerinden edilmesine yol açan sıcak çatışmalar yoluyla ortaya çıkmışlardır. Bu süreçlere Soğuk Savaş yıllarında rastlanmayan etnik veya dinsel çatışmalar ve terörizm olgusu eşlik etmiştir.”⁷¹⁴

Bulgaristan'ın soğuk savaş sonrası dış politikasındaki değişimin güvenlik eksenli olduğunu ifade edebiliriz. Bulgaristan'ın 90 sonrası İç ve dış güvenliğini sağlayabileceği ulusal çıkarlarına hizmet eden bir dış politika izlediğini söyleyebiliriz. Varşova Paktı üyesi SSCB'nin uydu devletinden AB üyesi ve NATO ittifakına giden yolculukta

⁷¹² S. P. Huntington, “The Clash of Civilizations?”, Foreign Affairs, 72 (1993), s. 25-41.

⁷¹³ Nikola Avreyski, Vınşna Politika na Republika Bılgariya Çast II, Regionalni İzmereniya, Za buk vite - 0 Pismenhi Yayınları, Sofya, 2019, s. 69-74.

⁷¹⁴ Arif Bağbaşıoğlu, Nato'nun Dönüşümü'nün Balkanlar'a Yansımaları: Müdahale, Genişleme, Ortaklıklar, Nobel Yayıncılık, Ankara, 2018, s.10-11.

Bulgaristan'ın kendi ulusal güvenliğini tehlikeye atacak politikaya başvurmaması akademik açıdan incelenmeye değer bir konudur.⁷¹⁵

Tüm bu süreçte eski bağlantılarını bir günde silemeyeceği için siyasal anlamda dönüştürmek durumundaydı. SSCB ile ilişkileri 1980'lerde Todor Jivkov ve Mihail Gorbaçov arasındaki uyumsuzluktan olumsuz etkilendiyse de Sovyetler Birliği dağılana kadar aradaki yakınlık merkez-uydu devlet ilişkisinin en canlı örneği idi. Ayrıca komünizm fikri olarak çökse de devlet içerisinde kurumsal varlığı devam etmekteyken, Bulgaristan'ın eski Sovyet bağlantılarını ve geleneklerini kısa sürede değiştirebileceğini kimse ifade edemezdi. Burada dikkat edilecek husus Bulgaristan'ın kendi güvenlik stratejisini nasıl kurguladığı meselesidir. Bulgaristan'ın büyük güçlerle ilişkisi daima buradaki soru işaretini çözebilir. Soğuk Savaş sonrası geçiş döneminde iç ve dış politikaya dair verilen kararlara dikkat edilirse, Bulgaristan'ın uluslararası sistem içerisinde yükselen büyük güçlerin yükselişini algılayan bir devlet aklına sahip olduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca ülkenin ulusal güvenlik meseleleri arasında yer alan azınlık sorunları güvenlik konuları arasında merkezi bir konumda yer almaktadır.⁷¹⁶

Bulgaristan'ın bu değişen güvenlik stratejisi komşu ülkelerin dış politika eğilimleri ile uyumlu ilerlemiştir. Bu bağlamda iki NATO komşusu Türkiye ve Yunanistan, Bulgaristan'ın NATO üyeliğini desteklemişlerdir. Komşu ülkelerin bölgesel yaklaşımlarında farklılıklar olsa da NATO'nun Balkanlardaki genişleme stratejisine yönelik olumlu yaklaşımları Bulgaristan'ın Batı ittifakı ile çıkarlarının uyumlanma sürecini kolaylaştırmıştır.⁷¹⁷

Kökleri 80'lere dayanan Soğuk Savaşın hemen sonrasında Bulgaristan'ın ulusal güvenliğinin ve çıkarlarının AB ve NATO içerisinde aranması gerektiğini savunun bazı vakıflar ve STK'lar kuruldu. Bulgaristan'da güvenliğin yeniden inşası sürecinde Batı ittifakı ile kader birliği yapmayı arzu eden STK'lar ve liderler ön plana çıkmaktaydı. Atlantik Kulübü bu STK'ların içerisinde en dikkat çekeniydi kuşkusuz. 1990 yılında

⁷¹⁵ Glenn E. Curtis, Bulgaria: A Country Study, Federal Research Division, Library of Congress, Washington, 1993, s.215-227.

⁷¹⁶ Todor Jivkov, Bulgaristan Halk Cumhuriyeti'nin İç ve Dış Politikası, Habora Kitabevi Yayınları, Çevirmen: Aydın Arın, İstanbul, 1979, s.18-57.

⁷¹⁷ Hüseyin Avni Bıçaklı, Türkiye-Bulgaristan İlişkileri 1878-2008, İmge Kitabevi, Ankara, 2016, s.270-274.

Solomon Pasi tarafından kurulan Atlantik Kulübü, Bulgaristan'ın NATO ve AB'ye katılımını hedefleyen bir sivil toplum kuruluşudur.⁷¹⁸

90'ların ilk yıllarında değişime direnen BSP, eskinin kurumlarını ve organik bağlarını kullanarak NATO ile ilişkilerini ötelemiştir. Bir diğer ifadeyle bu süreç içerisinde Bulgaristan'da iktidara gelen Sosyalistler, NATO üyelik sürecinin önünü tıkayarak alternatif modeller aramıştır. Bulgaristan'daki değişim sürecinin hem içerden hem de dışardan gelişen olaylarla birbirini tetikleyerek devam ettiğini söyleyebiliriz. Bulgaristan'ın 1990 yılında Kuzey Atlantik İşbirliği Konseyine (NACC) katılmasının ardından gelişen süreçte inişli çıkışlı ilişkilere rağmen 1994 yılında devreye giren “*Barış İçin Ortaklık*” (Pfp) programı ile Bulgaristan-NATO ilişkileri bağlamında yakınlaşma ve işbirliği imkanlarının ortaya çıktığı söyleyebiliriz.⁷¹⁹ Kuzey Atlantik İşbirliği Konseyi ve Barış için Ortaklık süreçlerinin Bulgaristan iç politikasında Sosyalist partinin alanını daraltırken, liberal ve demokrat oluşumlara siyasal bir alan açtığını söyleyebiliriz.⁷²⁰ Bu süreç içerisinde Yunanistan ve Türkiye'nin Bulgaristan'ın NATO üyeliğini destekleyen politikaları; Bulgaristan'ın devlet düzeyinde güvenlik algısını etkilemiştir.

Nihai anlamda uluslararası sistemde küçük bir ülke olan Bulgaristan, bölgesindeki çatışmalardan kendini izole edemeyeceği için Batı ittifakı ile yakınlaşma eğilimine girmiştir. Bosna Hersek ve Kosova krizlerinde ABD'nin izlediği dış politika ile uyumlu hareket eden Bulgaristan, daha sonra Afganistan ve Irak operasyonlarına verdiği katkılarla NATO üyelik sürecini kolaylaştırmıştır. İç faktörler bağlamında ise DGB'nin ve II.Simeon Ulusal Hareketinin iktidar olduğu hükümetlerde NATO üyelik sürecinin hızlı ilerlemesi ve sonuca bağlanması dikkat çekmektedir.⁷²¹

İlk demokratik Cumhurbaşkanlığı seçimlerini Jelyu Jeleu kazanmıştı. Ardından 1996 yılındaki Cumhurbaşkanlığı seçimlerini yine Batı yanlısı Demokratik Güçler Birliği adayı Petır Stoyanov kazanmasının sembolik birçok anlamı vardır. Bu bağlamda ülke içerisinde dengenin iyi okunması gerekmektedir. İç politikada sosyalistlerin geçiş dönemini domine ettiği görülürken dış politikada ise Cumhurbaşkanlığı makamı ile DGB'nin Avro-Atlantik bir çizgide siyaset ürettiği görülmektedir. Bundan dolayıdır ki Bulgaristan'ın soğuk savaş

⁷¹⁸ Solomon Pasi ve Atlantik Kulübü hakkında. Bkz., https://www.solomonpassy.com/static.php?content_id=16 (Erişim Tarihi: 09.11.2021)

⁷¹⁹ 21 Aralık 1993'te Bulgaristan Parlamentosu, NATO'nun Barış için Ortaklık (BİO) projesini onayladı.

⁷²⁰ Çınar Özen, “ Bulgaristan Dış Politikası ve Tarihsel Dönüşümü: Tarihsel Bir Değerlendirme”, Bulgaristan İdari, Siyasi ve Sosyo-Ekonomik Yapı, Editör: Burak Tangör, Ankara, 2020, s.254.

⁷²¹ Kader Özlem, Türkiye-Bulgaristan İlişkileri ve Türk Azınlık, Dora Yayıncılık, Bursa, 2019, s.168-175.

sonrası dış politikasının birbirinden ayrı okunamayacağını iddia edebiliriz. Dış politika konularını ilgilendiren hususlarda Batı yanlıları 2001 yılına kadar olan süreçte Cumhurbaşkanlığı makamını doldurmuşlardır. Meclisteki dağılım ise daha dengeli olmuştur. Bu dengeli dağılım kısa süreli koalisyon hükümetlerine sebebiyet vermektedir. 90'larda Bulgaristan siyasetine uzaktan bakınca iki ana eğilimin ve bir azınlık partisinin aktör olarak ortaya çıktığını söyleyebiliriz. Devlet içi düzeyden baktığımızda sistemik güç değişimlerine yönelik Bulgaristan'ın güvenlik stratejisini Batı ittifakı ile yeniden kurguladığıdır.⁷²²

AB ve NATO ile entegrasyon politikaları, Balkanlar'daki etnik çatışmaları gören Bulgaristan karar alıcılarında etnik sorun çözümü bağlamında değer kazanmıştır. Balkanlar'da bölgesel güvenliğin çöktüğü bir dönemde Bulgaristan iç siyasetinde etnik çatışmaların olmaması HÖH'ün meclise içerisindeki rolü ile anlaşılabilir. Balkanlar'daki etnik çatışmaların ve sorunların hızla yayılma ihtimali, Bulgaristan'ın güvenlik algısını etnik meseleler üzerine odaklamaktadır. 90'larda azınlık sorunlarını söylem düzeyinde tutabilmesi Bulgaristan'ın iç ve dış politikalarında diğer Balkan ülkelerine göre daha tutarlı bir yol izlemesini sağlamıştır. Bosna-Hersek, Kosova ve Makedonya'daki etnik sorunların çözümü noktasında Bulgaristan'ın AB ve NATO'yu dikkate alarak hareket etmesi ilk etapta NATO üyelik sürecini kolaylaştırmıştır. 90'larda etnik sorunların dış politikaları belirlediği bir ortamda Balkanların güvenliği NATO tarafından sağlanmaya başlamıştır. Dolayısıyla ulusal güvenliklerini sağlamak isteyen Balkan devletleri işbirliği için NATO ile beraber hareket etme durumunda kalmışlardır.⁷²³

Soğuk Savaşın bitiminde yeni güvenlik ve dış politikası arayışına giren Bulgaristan jeopolitik açıdan yeni tehditler ve sorunlarla karşılaşmadan bu süreci aşabilmesi için yeni bir strateji geliştirmesi elzemdi. Bu bağlamda Bulgaristan'ın Soğuk Savaş sonrası izlediği strateji şu şekilde ifade edilmektedir:

- Uluslararası ilişkilerde değerler sistemini jeopolitik yaklaşımla dengeleyerek esnek bir siyasi çizgi oluşturmak;
- Bölge ülkeleri ile eşit düzeyde ve dengeli ilişkiler kurmak;

⁷²² Mihail Naidenov, Актуални предизвикателства пред сигурността на България, (Bulgaristan'ın güvenliğine yönelik mevcut zorluklar) <https://geopolitica.eu/spisanie-geopolitika/91-2009/broi1-2009/756-aktualni-predizvikatelstva-pred-sigurnostta-na-balgariya> (Erişim Tarihi: 05.04.2022)

⁷²³ Nurcan Özgür, "Balkan Devletlerinin Dış Politika Uygulamalarında Etnik Sorunların Rolü (1989-1997)", Uluslararası Politikada Yeni Alanlar Yeni Bakışlar, Derleyen: Faruk Sönmezoglu, Der Yayınları, İstanbul, 1988, s. 247-249.

- Türkiye'nin artan jeopolitik etkisinin dengelenmesi, Türkiye ve Yunanistan ile güven sağlayıcı antlaşmalar akdetmek. Yunanistan genelde Türkiye'nin dengeleyicisi olarak görülmüştür;
- Farklı hükümetler döneminde farklı öneme sahip olan iki alternatiften ABD veya Rusya ve Ukrayna ile ilişkilerin geliştirilmesi ve ⁷²⁴
- Özellikle BSP Hükümeti tarafından öncelik verilen Avrupa'da egemen ekonomik güç durumunda olan Almanya ile ilişkilerin geliştirilmesi olmuştur. ⁷²⁵

Burada ifade edilen 5 maddede özetle; Bulgaristan'ın yeni oluşan güçler dengesine dikkat ederek siyaset izlemesi gerektiği ifade etmekle birlikte güvenlik endeksli bir yaklaşım ortaya konduğu görülmektedir. Türkiye'nin artan gücünü dengelemek için Yunanistan ile iyi ilişkilerin kurulması ifade edilse de bu ifade daha çok BSP dönemine has bir yaklaşım olarak dikkat çekmektedir. Ayrıca iki başat güç olan ABD ve Rusya ile iyi ilişkilerin geliştirilmesi tavsiye edilirken Ukrayna'nın da Rusya ile beraber anılması yeni güç dengesi üzerinden anlaşılması zor bir durumdur. Sovyet mirası siyaset kültürünün etkisinin 90'larda Bulgaristan üzerinde etkisinden dolayı böyle bir ifadeye başvurulduğu görülmektedir. BSP'nin Almanya'yı ekonomik güç olarak görmesi ve AB ile ilişkilerde daha yumuşak politikalar izlenebileceğini göstermektedir. ⁷²⁶ Türkiye'nin dengelenmesi hususunda yakın komşuları arasında sadece Yunanistan'ın stratejik olarak bir denge unsuru olarak görülmesi Bulgaristan'ın NATO ve Karadeniz stratejisi bağlamında Türkiye'ye bağımlılığını artıran bir gelişmedir. Türkiye'yi dengelemek için Avrupa sermayesinin Yunanistan üzerinden Bulgaristan'a girişini izleyen AB, Yunanistan-Türkiye arasındaki ortaya çıkan problemlerde tarafsızlığını koruyamamıştır. Bulgaristan ise Yunanistan-Türkiye arasındaki uyuşmazlıklarda BSP dönemleri hariç daha sessiz bir denge siyaseti izlemiştir. Buradaki denklem Bulgaristan için dönemsel değişiklikler gösterse de Türkiye-Bulgaristan ilişkileri, Türkiye-Yunanistan ilişkilerine nazaran daha kolay yönetilebilir krizler barındırmaktadır. ⁷²⁷

⁷²⁴ Ukrayna'nın Sovyet Bloğundan ayrılan en güçlü ülkelerden biri olması nedeninin yanı sıra Ukrayna'da yaşayan Bulgar azınlığın nüfusunun ve nüfuzunun korunması isteği ön plana çıkmaktadır. Daha fazla Odessa ve çevresinde yaşayan Ukraynalı Bulgar azınlığın nüfusu 200 binin üzerindedir. Genel olarak bu topluluğa Besarabya Bulgarları denilmektedir.

⁷²⁵ Nurcan Özgür, "1989 Sonrası Türkiye-Bulgaristan İlişkileri", Türk Dış Politikasının Analizi, Derleyen: Faruk Sönmezoglu, Der Yayınları, İstanbul, 1998, s. 348.

⁷²⁶ Geçiş sürecinde BSP'nin diğer liberal demokrat oluşumlara göre AB'ye yönelik şüpheli bir politika izlediği görülmektedir. Bu tutum daha sonra "VMRO, ATAKA, NFSB, Vızrajane" gibi diğer aşırı sağ-popülist partiler de sıklıkla görülecektir.

⁷²⁷ a.g.m. s. 348.

NATO, Soğuk Savaş sonrası değişen tehditlere göre kendini yeniden yapılandırmıştır. Bu değişiklikler ortaya çıkan sorunun küresel boyut kazanma potansiyeline göre değerlendirilmiştir. NATO tehdit ve güvenlik dengesini kurarken müttefikleri içerisindeki sorunların çözümünde ne yazık ki etkisiz kalmıştır. Kimi zaman AB ve NATO'nun üyelik süreçlerine giren Doğu Avrupa ve Balkan devletlerinin kendi aralarındaki bazı sorunları çözüme kavuşturmadan birlik içerisine alındığı gözlenmiştir. Ör: Yunanistan ve Makedonya ilişkileri ve Makedonya-Bulgaristan ilişkileri bu bağlamda değerlendirilmelidir. Son zamanlarda Bulgaristan'ın Kuzey Makedonya politikaları daha ulusalcı bir tavra bürünmüştür.⁷²⁸ Liderler düzeyinde bakıldığında Bulgaristan Cumhurbaşkanı Rumen Radev'in Yunanistan'ın Makedonya'ya karşı izlediği sert talepkar politikalara benzer bir tutuma girdiği görülmektedir. Bu bağlamda Bulgaristan dış politikasında Makedonya'nın özel bir yeri olduğu görülmektedir.⁷²⁹

NATO'nun Balkanlar'da Doğu Avrupa ve Balkanlar'da hızla genişlemesi Rusya tarafından olumlu karşılanmamıştır. Balkanlardaki Sosyalistler Partiler iktidara geldiklerinde ya da hükümete ortak olduklarında Rusya'ya yönelik geçmişten gelen olumlu algıları nedeniyle iş birliğini canlandırma yoluna gitmişlerdir. Bu tarihsel argüman Rusya'nın bölgede daima hissedilmesini sağlamıştır. Rusya, Bulgaristan'da AB ve NATO'ya karşı oluşumları desteklemiştir. 2005 yılında kurulan ATAKA Partisinin bu bağlamda Bulgar milliyetçiliğini canlandırırken Rusya ile dostluğunu ön plana çıkaran politikalar ortaya koyduğu görülmektedir.⁷³⁰

Soğuk Savaş sonrası dünyada güvenlik sorunlarının çeşitlendiği gözlenmektedir. Bazı Bulgar akademisyenler Bulgaristan'ın ulusal güvenliğine etki eden iç ve dış faktörlerin üzerinde durmaktadır. Bulgar akademisyen ve jeopolitik uzmanı Mihail Naidenov; AB ve NATO üzerinden yeni bir güvenlik tanımlaması yapan Bulgaristan'ın yeni küresel güvenlik mimarisinde ulusal güvenlik meselelerini ne kadar kendi öncelikleriyle tanımladığı meselesini tartışmaya açmaktadır. Soğuk Savaş sonrasında Bulgaristan'ın için iç tehdit konularının dış tehditler daha önemli olduğu tezini ifade eden Naidenov, *“toplumun kronik zayıflığını”* ve *“değerlerin yoksunluğunu”* önceleyerek sosyo-

⁷²⁸Bulgaristan'ın Kuzey Makedonya Politikası, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/kuzey-makedonyaya-ab-yolunda-yeni-engel-bulgaristan/2124402> (Erişim Tarihi: 30.11.2021)

⁷²⁹ Rumen Radev'in Kuzey Makedonya Söylemleri, <https://www.rferl.org/a/bulgaria-north-macedonia-eu-talks/31496386.html> “Erişim Tarihi : 30/11/2021”

⁷³⁰Nationalists vow to topple Bulgarian cabinet over Russia, <https://www.euractiv.com/section/global-europe/news/nationalists-vow-to-topple-bulgarian-cabinet-over-russia/> (Erişim Tarihi: 08.06.2022)

ekonomik ve demografik meselelerin daha öncelikli güvenlik konuları olarak dikkate alınması gerektiğini ifade etmektedir.⁷³¹

Naidenov, Bulgaristan'ın uzun vadede iç kırılganlıklara sahip olduğuna vurgu yapmakla birlikte Balkanlar ekseninde bölgesel bazlı *Yugoslavya'nın parçalanma sürecinin* etkilerinin hala devam ettiğini dile getirmektedir. Batı Balkanlar'daki AB ve NATO entegrasyon süreçlerinin devam etmesi, bölgedeki zayıf devlet yapılarının güçlendiren bir faktör olarak dikkat çekmektedir. Ayrıca Bosna-Hersek ve Kosova'daki durumun potansiyel olarak komşu ülkeleri etkileyebilecek en önemli risk bölgeleri ortaya çıkmaktadır. Küresel aktörlerden çok kutuplu dünya inşasına yönelik politikalar izleyen Rusya ve Çin'in bölgesel eğilimleri yeni meydan okumalarını gündeme getirebilir.⁷³²

Rusya'nın 2008 yılındaki Gürcistan'a yönelik saldırıları yeni çok kutuplu dünyanın ayak sesleri olarak yorumlanabilir. AB ve NATO'nun Rusya'ya yönelik etkisiz kalışı eski Sovyet coğrafyasında yeni çatışmaları gündeme getirebilir. Bu konunun Bulgaristan'a bakan yönünde Batı Balkanlar'ın ve Karadeniz'in güvenliği ön plana çıkmaktadır. Karadeniz'in güvenliği enerji ve ticaret bağlamında hem AB hem de NATO'yu yakından ilgilendirmektedir.⁷³³ Batı Balkanların Avro-Atlantik yapıya entegrasyonunun gecikmesi durumunda, küresel ve bölgesel aktörlerin daha fazla hareket alanı bulduğu ortadadır. Bölgesel anlamda Rusya'nın tutumu Balkanlar'da milliyetçiliğin canlı tutulması ve AB ve NATO'nun bölgede istikrarsızlaştırılması şeklinde özetlenebilir. Son yıllarda bölgede etkisi artan Çin ise Balkanlar'da ticaret devleti şeklinde kendini ortaya koyarken ilişki kurduğu ülkelerin iç siyasal ve sosyal durumlarına mesafeli bir tutum sergilemektedir. Çin'in "ticaret devleti" yaklaşımına eş güdümlü olarak kültürel bağlamda etki alanını artıracak adımlar attığı görülmektedir. Bkz. Konfüçyüs Enstitüsü ve Balkanlarda satılan alınan medyalar.⁷³⁴

⁷³¹ Mihail Naidenov, Актуални предизвикателства пред сигурността на България, (Bulgaristan'ın Güvenliğine Yönelik Mevcut Zorluklar) <https://geopolitica.eu/spisanie-geopolitika/91-2009/broi1-2009/756-aktualni-predizvikatelstva-pred-sigurnostta-na-balgariya>, (Erişim Tarihi: 05.04.2022)

⁷³² a.d.m.

⁷³³ Mihail Naidenov, Bulgaria in the Black Sea: Defending against Russian hybrid warfare, <https://www.mei.edu/publications/bulgaria-black-sea-defending-against-russian-hybrid-warfare> (Erişim Tarihi: 07.04.2022)

⁷³⁴ Vladimir Shopov, Decade of patience: How China became a power in the Western Balkans, <https://ecfr.eu/publication/decade-of-patience-how-china-became-a-power-in-the-western-balkans/>, (Erişim Tarihi: 07.04.2022)

4.3. Rusya'nın Balkan Politikası ve Bulgaristan-Rusya İlişkilerinin Dönüşümü

Tarih boyunca Balkanlar, küresel ve bölgesel aktörlerin daima ilgi alanı içerisinde olmuştur.⁷³⁵ Küresel bir aktör olan Rusya, Slav ve Ortodoks kültürü üzerinden Balkanlar'da kendi siyasi projelerini gerçekleştirme eğilimlerini zaman içerisinde göstermiş bir millettir. Rusya bu kültürel ve siyasal eğilimlerini dış politikasının içerisinde canlı tutmaktadır. Bu bağlamda Rus dış politikasının Balkanlar'daki hedefleri üç ana sütuna oturmaktadır: Slav-Ortodoks kültürünü bölgede hegemonya aracına dönüştürme, boğazları kontrol etme ve son olarak diğer küresel ve bölgesel aktörleri Balkanlar'dan uzaklaştırmak. Deli Petro'nun vasiyetinde yer alan sıcak denizlere inme siyaseti Rusya'nın Balkanlar'daki varlık sebebini yeterince açıklamaktadır. Bu bağlamda Slav birliği manasına gelen Panslavizm politikaları Rusya'nın Balkan halkları ile ilişkilerini birincil noktaya taşımaktadır.⁷³⁶

Rus jeopolitiğinde içerisinde Üçüncü Roma ideali Balkanlar'daki Slav-Ortodoks toplumlar ile İstanbul arasında derin bağlar kurmaktadır. Bu ideal Slav-Ortodoks kültür alanı içerisinde Rusya'nın Balkanlar'daki politikalarını meşrulaştıracak bir araca dönüşmüş durumdaydı. Tüm Balkanlar'ı kapsayan bu Üçüncü Roma ideali Besarabya'dan Adriyatik ve Ege Denizine ulaşmaktaydı. Bu etki alanına karşılık Osmanlı Devleti millet sistemi kapsamında tüm Balkanlara merkezi bir rol yüklemiştir.⁷³⁷

Balkanlar'da yaşayan Slav halklarının Boşnaklar dışında Ortodoks olması Rusya'nın bölgeye yakınlığı artırmaktaydı. Osmanlı Devleti içerisinde 19.yy ve sonrasındaki gelişmelere bakıldığında Balkanlar'daki çatışma alanları içerisinde Rusya'nın öncü rol oynadığı görülmektedir. Balkan coğrafyasının sıcak denizlere inmek için en doğal ve kolay yol olması bölgedeki çatışma alanlarını daha iyi analiz etmemize olanak sağlamaktadır. Rusya, Balkanların genelinde idaresini kolaylaştıracak tek bir Slav devleti arzulamaktaydı.⁷³⁸ Bölge halklarının hemen isyan etmesini stratejik olarak istememiştir. Rusya öncelikle kendi askeri üslerinin bölgede kalıcı olması için politikalar izlemiştir.

⁷³⁵ Balkanlar kavramı üzerine bakınız: Maria Todorova, *Balkanları Tahayyül Etmek*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, s.63-65.

⁷³⁶ Erdoğan Keleş, "Rusya'nın Sıcak Denizlere İnme Politikası (Alman Deniz Yüzbaşı Stenzel'e Göre İstanbul'a En Kısa Yol)", Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi, Cilt: 28, Sayı: 46, 2009, s.90-95.

⁷³⁷ Ahmet Davutoğlu, *Stratejik Derinlik (Türkiye'nin Uluslararası Konumu)*, Küre Yayınları, İstanbul, s.310-317.

⁷³⁸ Bu çerçevede Rusya, savaş ve isyanların ardından bölgenin düzenli bir biçimde kendi nüfuz alanında kalmasını temin edecek adımlar atmıştır.

Bölgede Rusya'nın gözetiminde tek bir Slav-Ortodoks Balkan Federasyonu fikri yayılmaya başlamıştır. Avrupa üzerinden yayılan milliyetçilik akımları her ulusun kendi devletini kurma fikri bölgedeki isyan hareketlerini ateşlemiştir. Bu süreç ayrı ayrı Balkan devletlerinin olduğu, küresel aktörlerin daha kolay müdahil olduğu kaotik bir durumu ortaya çıkarmıştır.⁷³⁹

93 Harbi olarak ifade edilen Osmanlı-Rus Savaşı sonrası oluşan yeni Balkan düzeninde, Bulgar aydınları kendi ulus devletlerine giden süreci nihayete erdirmek istemiştir. Savaşların neticesinde Balkanlar'dan Anadolu'ya ve Doğu Trakya'ya kısmen daha güvenli bölgelere büyük göçler yaşanmıştır. Türk ve Müslüman ahalinin göçü ile daha homojen bir ulus-devlet kurma planlarına yaklaşan Bulgar isyancıları ve aydınları bu süreçte Rusya'nın ve İngiltere'nin yardımlarını gözetmiştir.⁷⁴⁰ 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonrası Rusya bölgede kurtarıcı imaja bürünmüştür.⁷⁴¹

Slav-Ortodoks kültürü üzerinden Rusya, bir üst akıl gibi hareket etme temayülü göstermiştir. İsyancıların yaklaşımı Rusya'nın bölgedeki siyasi ve kültürel gücünü besleyen bir argümana dönüşmüştür. Kendi ulus-devleti kurmak isteyen Bulgar aydınları ve isyancıları bu yolda en fazla Rus dış politikası ile uyumlu hareket etmiştir.⁷⁴² Bulgarların isyan sürecini dünyaya aktaranlar ise İngilizler olmuştur.⁷⁴³ Bulgaristan siyasi tarihi açısından bu yakınlık Soğuk Savaşın bitimine kadar devamlılık arz etmiştir. Bu ortak siyaset anlayışı II. Dünya Savaşı sonrası gelişen süreçte merkez-uydu devlet konumuna erişmiştir.⁷⁴⁴

Birinci Cihan Harbinin bitiminden hemen önce gerçekleşen 1917 Devrimi Rusya'nın Balkanlar'da politik olarak etkisini azaltan bir faktör olarak değerlendirilmektedir. Bolşeviklerin mücadeleyi kazanmasıyla Balkanlar'daki sol ve komünist hareketler zamanla hareketlenmeye başlamıştır. Rusya'daki devrimden güç alan Komünist Partiler,

⁷³⁹ Sedat Demirci, Rusya'nın Balkanlarda Yeni Çıkarları, Çankırı Karatekin Üniversitesi Uluslararası Avrasya Strateji Dergisi 1(1): s.48 – 50.

⁷⁴⁰ Bulgaristan'ın I. Meclisinin olduğu Veliko Tırnova'daki Meclis Müzesinde Rusya ve İngiltere'nin yardımları ve isyan süreci üzerine yapılan çalışmalar orada sergilenmektedir. Veliko Tırnova aynı zamanda Bulgaristan'ın Sofya'dan önceki siyasi merkezi ve başkentidir.

⁷⁴¹ Emine Alpay, Sosyal İnşacılık Kuramı Çerçevesinde Türk ve Bulgar Kimliği, Hiper Yayınları, I. Baskı, İstanbul, 2018, s.114-115.

⁷⁴² Çınar Özen, “ Bulgaristan Dış Politikası ve Tarihsel Dönüşümü: Tarihsel Bir Değerlendirme”, Bulgaristan İdari, Siyasi ve Sosyo-Ekonomik Yapı, Editör: Burak Tangör, Ankara, 2020, s.240-242.

⁷⁴³ William Ewart Gladstone, Bulgarian Horrors and The Question of the East, Fifty-Fourth Thousand, John Murray, Albemarle Street, London, 1876, 7-32.

⁷⁴⁴ İbrahim Kamil, “Soğuk Savaş Sırasında Balkanlar”, Soğuk Savaş Sonrasında Balkanlar (1990-2015), Editör: İbrahim Kamil, Ankara, 2017, s.68-77.

zamanla Bulgaristan'daki krallık idaresi ve diğer partilere baskı yapılabilecek konuma yükselmiştir. ⁷⁴⁵ 1939-1945 arasındaki Balkanlar'daki yaşanan bu hadiselerle ilgili olarak;

“1939’da başlayan İkinci Dünya Savaşında Balkan ülkeleri, Almanya- Rusya rekabeti nedeniyle savaşın içerisinde yer almıştır. Bu rekabet sahası içerisinde Balkan ülkeleri kullanılmak istenmiştir. Savaşın sonunda galipler arasında yer alan Sovyetler Birliği ve İngiltere Yalta Konferansı’nda gizli yüzdeler antlaşmasıyla Balkanlar’ın jeopolitik paylaşımı konusunda anlaşmışlardı. Doğu Avrupa ve Balkanların büyük bir bölümünü işgal eden Kızıl Ordu, Balkan devletlerinin yönetimlerinde komünist rejimlerin kurulmasına ideolojik ve askeri anlamda destek vermiştir.” ⁷⁴⁶

Böylece, II. Dünya Savaşı'nın akabinde Balkanlar, ideolojik bir transformasyona uğramış ve bu dönüşüm, komünist rejimlerin hakimiyeti altında geçen yarım asır boyunca dış politika uygulamalarına yön vermiştir.

NATO’nun kurulması sonrasında SSCB, Doğu Avrupa ve Balkanlar’ı da kapsayacak şekilde bir güvenlik teşkilatı planlamıştır. SSCB öncülüğünde 1955’te kurulan Varşova Paktı, güvenlik örgütü olmakla beraber ideolojik ve sembolik bir mesaj vermekteydi. Dünya siyasetinin bölünmüşlüğü bu iki güvenlik örgütü tarafından inşa edilmişti. SSCB, bu güvenlik şemsiyesi ile Doğu Avrupa ve Balkanlar’da kendi Sovyet tipi sosyalizmi devletlere daha rahat aktarma imkânı bulmuştur. Kendi devlet modellemesini Komünist Partiler ve Politbüro aracılığıyla aktaran SSCB elitleri, ortaya çıkan uydu devletleri tek bir noktadan ideolojik olarak yönlendirebilmekteydi. SSCB, Sovyet tipi yurttaş modellemesi üzerinden çok uluslu Balkan devletlerini herhangi bir etnik ve dini çatışma olmadan yönetmenin formülünü ortaya koymuştur. Dini ve etnik kimliklerin üstünde yurttaş ve yoldaş kimliği inşa eden komünistler, devleti kutsallaştırarak ateist ve Sovyet hayranı nesiller yetiştirmişlerdir. ⁷⁴⁷

Soğuk Savaş süresince Balkanlar’da komünizme geçiş yapan ülkeler arasında SSCB’ye en uyumlu politikaları Bulgaristan izlemiştir. SSCB-Bulgaristan ilişkilerinin bu denli sağlam ve uyumlu olması bölgede SSCB’nin etki alanını ekonomik, kültürel ve siyasal

⁷⁴⁵ Erjada Progonati, Rusyan’ın Balkanlar Politikası, Karadeniz Araştırmaları, Bahar 2015, s.110-120.

⁷⁴⁶ Mustafa Işık, Balkanlar’dan Türkiye’ye Son Büyük Göç Olarak 1989 Göçüne Giden Süreç, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016, s.11-12.

⁷⁴⁷ R.J. Crampton, İkinci Dünya Savaşı’ndan Sonra Balkanlar, (Çeviren: Emel Kurt), Yayın Odası Yayınları, İstanbul, 2007, s.106-110.

manada artırmaktaydı. Rusya'nın Balkan politikası bağlamında Yugoslavya ile ilişkiler farklı bir boyuttaydı.⁷⁴⁸

Yugoslavya-SSCB ilişkileri iç ve dış dinamikler bağlamında Bulgaristan-SSCB ilişkisinden çok farklı gelişim göstermiştir. Bulgaristan, ittifaklar sisteminde zorunlu olarak Rusya'nın yanına geçerken, Yugoslavya yardım almadan Alman işgalinden kurtulduğu için farklı bir siyasal sürece girmişti. Bulgaristan'daki Georgi Dimitrov, Moskova'nın bölgedeki uzantısı gibi hareket ederken Tito kendi kararlarını alabilen bir liderdi.⁷⁴⁹ Bu bağlamda Tito, SSCB'den bağımsız kararlar alabilen gerektiğinde mesafeli bir duruş sergileyen bir devlet adamıydı. Stalin, Balkanların tamamında kendi hegemonyası çerçevesinde tek bir Slav devleti isterken bu durumu Tito kabul etmemiştir. Stalin ve Tito'nun politikalarının uyumsuzluğu Yugoslavya'yı 1948'te Cominform'dan çıkarılmasına yol açmıştır.⁷⁵⁰ Yugoslavya'nın izlediği politikalar SSCB tarafından uygun görülmemiştir. Bağlantısızlar Hareketinin önemli kurucu üyelerinden olan Yugoslavya Federasyonu, küresel ve bölgesel anlamda SSCB ve diğer komünist ülkelerden ayrı politikalar yürütmüştür. SSCB ile uyumlu politikaları sürdürmeyen bir diğer Balkan ülkesi ise Arnavutluk'tur. Enver Hoca, SSCB ve Yugoslavya Federasyonundan izlediği bağımsız politikalarla diğer Balkan ülkelerinden ayrılmaktadır. Soğuk Savaş süresince ideolojik ve kültürel bağlamda Yunanistan hariç tüm Balkanlar SSCB'nin tesirinde iken yönetim ve dış politika bağlamında bölgede farklı yönelimler her zaman olmuştur.⁷⁵¹ Bu süreçte Balkanlar SSCB tarafından ideolojik, kültürel ve siyasal olarak bir yaşam alanı olarak algılanmaktayken, Batı tarafından öncelikle jeopolitik bir tampon bölge olarak ön plana çıkmaktadır. Sonuç olarak SSCB için jeopolitiğin ötesinde kültürel, ideolojik bir Balkan algısı ön plandadır.

Ruslar, bölgede kurtarıcı devlet imajını yeniden üretmekte zorlanmamıştır. Çarlık Rusya'sının bu mirasına Soğuk Savaş süreci ve sonrasında da sahip çıkılmaktadır. SSCB'nin siyasal kültürü, lider tipolojisi ve parti sistemi bağlamında Balkanların genelinde hâkim söylemi oluşturmuştur. Kültürel iktidarın kodları sol ve komünist

⁷⁴⁸ Bulgaristan'ın SSCB'ye siyasal, ekonomik entegrasyonu ve askeri müttefikliği postkomünist süreçte çeşitli zorluklara sebebiyet vermiştir.

⁷⁴⁹ Petır Dimitrov- Rudar, Zavite Na Georgi Dimitrov, İzdatelstvo Na Oteçestveniya Front, Sofiya, 1987, s.83-84.

⁷⁵⁰ Sedat Demirci, Rusya'nın Balkanlarda Yeni Çıkarları, Çankırı Karatekin Üniversitesi Uluslararası Avrasya Strateji Dergisi 1(1): 45-60 s. 50- 52

⁷⁵¹ Barbara Jelavich, 20.Yüzyıl Balkan Tarihi, Küre Yayınları, (Çevirmen: Zehra Savan, Hatice Uğur), Nisan 2013, İstanbul, s.343-350

kaynaklarla oluşturulduğu için eleştirel düşünme biçimleri 1980'lerin sonuna kadar bastırılmış ya da ötekileştirilmiştir. Bu süreçte Balkanlar'daki Komünist Partileri destekleyen SSCB, Politbüro içerisindeki kadroları etkileme fırsatı bulmuştur.⁷⁵²Balkanlar'daki güç mücadelesi Soğuk Savaş sürecinde Batı için dezavantaj iken bu süreç 1980'lerden sonra tersine dönmüştür. Batı liberal değerler, insan hakları ve demokrasi kavramları üzerinden güç mücadelesini temellendirirken SSCB ise bölgede sol ideoloji ve dayatma yoluyla kendi nüfuzunu korumaya çalışmaktaydı. Eleştirel yaklaşımın bölgede geç vücut bulması, ilk muhalif hareketlerin çevreci ve insan hakları bağlamında ortaya çıkmasına zemin hazırladığını söyleyebiliriz. Örn: Ecoglasnost Hareketi, Bulgaristan.⁷⁵³

Bulgaristan, siyasal, sosyal, kültürel ve ekonomik bağlamda SSCB'nin en yakın müttefiki olarak yıllarca bağımlı bir dış politika izlemiştir. Soğuk Savaşın bitiminden hemen önce Bulgaristan ve SSCB'nin ticaret hacmi 1989 yılında 15 milyar dolara dayanmıştı. 90'lı yıllarda her iki ülke kendi iç sorunlarına yönelmiş, Rusya – Bulgaristan ilişkileri her yönden durağanlaşmıştır. İki ülke arasında ticaret hacmi 1,2 Milyar dolara düştükten sonra tekrar yükselişe geçmiştir. 2000'li yıllar ikili ilişkilerin geliştirilmesi noktasında önemli bir dönüm noktası olmuştur. Putin öncesi süreç yeni ticari arayışlar dönemi olarak bilinmektedir. Soğuk Savaş sonrası süreçte yeni dış pazar arayan Bulgaristan, komşularını önceleyen bir dış politika dönemine girmiştir.⁷⁵⁴

Bulgaristan'da komünizm sonrası yapılan ilk seçimleri BSP kazanmıştı. SSCB dağılmadan iki ay önce Rusya'yı resmi olarak tanıyan ilk ülke Bulgaristan olmuştur. İki ülke arasındaki duygusal ve ideolojik bağlar zamanla ulusal çıkarlar etrafında farklı bir sürece girmektedir. Moskova'daki başarısız darbe girişiminin ardından Boris Yelstin, yeni göreve gelen demokrat Cumhurbaşkanı Jelyu Jelev'i Moskova'ya davet etmiştir. İki ülke arasında bir dizi anlaşmalar imzalanmıştır. Tüm bu anlaşmalara rağmen 90'larda iç sorunların fazlalığı nedeniyle iki ülke arasındaki ticaret hacmi hızla düşmüştür. Rusya'nın bölgedeki gücünü yitirmesi, Bulgaristan'ın yeni güvenlik arayışları Balkanlar'ı güçler

⁷⁵² Neven Budak ve Alexei Kalionski, *The Cold War (1944-1990)*, Editör: Christina Koulouri, Center for Democracy and Reconciliation in Southeast Europe (CDRSEE), Selanik, 2016, s.135-147.

⁷⁵³ Timuçin Kodaman ve Haktan Bırsel, 21. Yüzyıl Balkan Jeopolitiğinin Çok Boyutlu Bir Bakış Açısı ile İncelenmesi ve Türkiye'ye Etkilerinin Değerlendirilmesi, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 2014, C.19, S.1, s.49-64.

⁷⁵⁴ Alexander Vasilyev, *Post-socialist Bulgaria: two decades of transformations*, <https://russiancouncil.ru/en/analytics-and-comments/analytics/post-socialist-bulgaria-two-decades-of-transformations/>, (Erişim Tarihi: 12.05.2023)

dengesini yeniden şekillendirecek bir sürece itmiştir. Yeltsin, Balkanlar'daki gelişmelere binaen Bulgaristan ile yakın ilişkilere özel önem vermektedir. 1993 yılında yaptığı ziyarette ikili ilişkileri yeniden canlandırılması hedefini masaya taşıdı.⁷⁵⁵

1990'da ABD Büyükelçiliği, Bulgaristan Meclisindeki tüm partileri NATO'nun Brüksel Karagahına davet etmiştir. NATO'yu ziyaret eden gruba öncülük eden Solomon Pasi, NATO ve AB ile ilişkilerin gelişmesinde kritik roller üstlenmiştir. Bulgaristan'ın NATO üyelik süreci ile çok hızlı bir şekilde jeopolitik ve jeostratejik olarak Rusya'dan uzaklaştığını gözlemlemekteyiz.⁷⁵⁶

Kosova krizi sürecinde Bulgaristan, devlet düzeyinde aldığı kararlar ile Batı bloğuna yaklaşmaktaydı. Kosovo krizinde DGB Hükümeti 1997-2001 arasında NATO ve Rusya arasında ulusal politikalarını bir krize dönüştürmeden yürütebilmiştir. Ekonomik sorunlarla mücadele eden Bulgaristan, AB ve NATO'nun yoğun isteklerine rağmen Kosovalı mültecilere sınırlarını açmama kararı alarak, ulusal çıkarlarını öncelikli olduğu mesajını vermiştir. Hava sahasını Rus Uçaklarına kapayan İvan Kostov Hükümeti, NATO Uçaklarına bu konuda izin vererek Batı ittifakı ile sınırlı işbirliğine tercih etmiştir. Bu durum Bulgaristan'ın NATO üyelik sürecini ulusal çıkarlar çerçevesinde şekillendirdiğini göstermektedir. Ayrıca Kosovo krizi sürecinde imzalanan anlaşmalarla NATO-ABD üsleri Bulgaristan topraklarında askeri üs kurabilme imkanını elde etmiştir. Ör: Karadeniz sahiline yakın olan Novo Selo ve Bezmer'e 2.500 ABD askerinin konuşlandırılması kararı alınmıştır. Bu karar Rusya ile Bulgaristan arasında güvensizlik algısının oluşmasında temel etkenlerden biridir.⁷⁵⁷

2004 yılında NATO şemsiyesine giren Bulgaristan ve Romanya, Karadeniz'de güç dengesini değiştirmiş Rusya'nın hareket alanı daraltmıştır. Diğer yandan Bulgaristan ve Romanya'daki Amerikan üslerinin, bu iki ülkenin ordularının modernizasyonuna katkı sağlayacağına yönelik bir beklenti de bulunmaktadır.⁷⁵⁸ 2004 sonrası süreçte askeri teknoloji olarak NATO araç ve gereçlerine de erişim hakkına sahip olan Bulgaristan, eski Sovyet malzemelerini tedricen kullanımından kullanımdan kaldırmayı planlamaktadır.

⁷⁵⁵ Yorgos Christidis, "The Development of Post-Soviet Bulgarian-Russian Relations", Krayat na Studenata Voya i Evropeyskata Integratsiya/Dezintegratsiya prez 90-te Godini na XX B., Sbornik v chest na 65-ata godishnata na Prof. Iskra Baeva, Universitetsko Izdatelstvo, CB. Kliment Ohridski, Sofiya, 2019, s. 341.

⁷⁵⁶ Bkz: EK 17-22: Bulgaristan Parlamentosunun NATO Bildirisi (1990)

⁷⁵⁷ US presence worries Bulgarians, <http://www.warandpeace.ru/en/news/view/28436/>, (Erişim Tarihi:22.11.2023)

⁷⁵⁸ Arif Bağbaşıoğlu, Nato'nun Dönüşümü'nün Balkanlar'a Yansımaları: Müdahale, Genişleme, Ortaklıklar, Nobel Yayıncılık, Ankara, 2018, s.190-195.

Silah ve askeri malzeme tedarikini değiştiren Bulgaristan’da NATO ile uyumlanma sürecinde eski Rus uçakları tartişma konusu olmuştur. Ordunun modernizasyonu ve eski personellerin emekliye ayrılması süreci Rus etkisini azaltan faktörler olarak dikkat çekmektedir.⁷⁵⁹

Bulgaristan’ın Rusya’ya olan askeri bağımlılığı konusunda Bulgaristan Savunma Bakanı Nikolay Nencev, "Bulgaristan muhtemelen tamamen Rusya'ya bağımlı olan tek NATO ülkesi. Rusya ve NATO üyesi olmayan diğer ülkelere bağımlılığı azami ölçüde azaltmaya çalışacağız" dedi. Ayrıca Bakan Rusya’dan alınan MİG savaş uçaklarının tamiri ve bakımlarının pahalı olduğu konusunu bir daha gündeme getirerek Sosyalistlerle yeni bir tartişma konusu ortaya koymuştur. Daha sonraki süreçte Bulgaristan Cumhurbaşkanı Rumen Radev ve Başbakan Borisov arasında hava sahasının korunması ve MİG meselesi zaman zaman gündeme gelmiştir. Buradaki görüş ayrılığının kaynağını şu şekilde ifade edebiliriz: Bulgaristan’da değişen hükümetlerin ve Cumhurbaşkanlarının bazıları Rusya’ya bağımlılığı problem olarak görürken Sosyalist ve Milliyetçi gruplar Rusya’ya olan askeri ve enerji bağımlılığını sorun olarak değil, işbirliği fırsatı olarak değerlendirmektedirler.⁷⁶⁰

2000’li yıllarda Bulgaristan’ın Avrupalılaşma süreci hız kazanmış olup, ülke içerisinde Rusofil ve Rusofob tartişmaları canlanmıştır. Bulgaristan-Rusya ilişkileri tarihsel yönden güçlü bağlarla birbirine bağlıyken Bulgaristan elitlerinin yönünü Batıya döndürmesi, Rusya’nın ülke içerisindeki algısına darbe vurmaktadır. Rusya’nın Bulgaristan dış politikasında bir seçenek olarak görölmesi, Bulgaristan i politikasında sosyalist ve milliyetçi çevrelerden dışında rağbet edilen bir durum değildir.⁷⁶¹

Rusya’nın yakın çevresinde askeri sert müdahaleleri 2008 Gürcistan, 2014 Kırım, 2022 Ukrayna Slav-Ortodoks toplumu başta olmak üzere uluslararası toplumda Rus algısını ve yumuşak gücünü düşüren etkenler olarak dikkat çekmektedir. Karadeniz jeopolitiği bağlamında Rusya’nın askeri güç kullanımını meşrulaştırmak istediği bir dönemde,

⁷⁵⁹ Sibi Sıbev, “Trudnata Razdyala sıs Stereotipite na Varşavşkiya Dogovor”, Triyset Godini ot Padaneto na Totalitarniya Rejim, Koya Bılgariya” Zagubihme”?, Sbornik Dokladi ot Nauçna Konferentsiya, Burgas, 9-10 Kasım 2019 Yılı, İztok Zapad, Sofya, 2020, s. 274-280.

⁷⁶⁰ Bulgaristan savunma alanında Rusya'ya bağımlılığını azaltmak istiyor, <http://tr.sputniknews.com/savunma/20150504/1015316325.html>, (Erişim Tarihi: 16.06.2022)

⁷⁶¹ Dimitar Bechev, Russia’s Influence in Bulgaria Defence, Foreign Policy and Security, New Direction, Brüksel, 2016, s.4-9.

Bulgaristan'ın NATO üyeleri ile uyumlu bir dış politika izlediği görülmektedir.⁷⁶² Rusya'nın yakın çevresinde askeri güç kullanımı, Bulgaristan iç politikasında Rusofil grupların marjinal olarak algılanması sonucunu doğurmuştur.

Bulgaristan ve Romanya ile birlikte Karadeniz'e farklı noktalardan açılan NATO ve AB, Rusya'ya karşı Karadeniz'in öneminin farkında olarak çok yönlü bir siyaset gütmektedir. Rusya, Karadeniz'deki güç mücadelesini hayati düzeyde önemsemektedir. Karadeniz'deki değişen güç dengesi küresel güçlerin odak noktası haline gelmektedir. Ukrayna ve Gürcistan'daki değişen siyaset ve renkli devrimler Baltıklar-Karadeniz-Hazar Denizi hattında yeni bir güç mücadelesinin başlangıcını oluşturmuştur. Bulgaristan ve Romanya'nın AB'ye üye olması ile Karadeniz üzerindeki güç mücadelesinde AB'de bir aktör olarak yer aldığını göstermektedir.⁷⁶³

Bulgaristan dış politikasında, KEİ tüzüğü çerçevesinde Karadeniz'de iş birliğine gidilmesi hususuna yer vermektedir. Bulgaristan'daki hükümetler, kendi coğrafyasını koridor özelliği görebilecek Karadeniz üzerinden enerji transitinin sağlanabileceği bir ülke olarak algılamaktadır. Bulgaristan'ın stratejik konumu; ulaşım, iletişim ve birçok yönden Balkanlarda istikrar olması halinde birçok ülkenin kısa yolu olmaktadır. Komünizm sonrası süreçte Bulgaristan dış politikasında Balkanlar'da ve Karadeniz'de istikrar ve işbirliği temalarını ön plana çıkarmaktadır.⁷⁶⁴

Rusya'nın Kosova'daki tutumu ile Bulgaristan'ın bölgeye yönelik politikaları farklılıklar arz etmektedir. Bulgaristan, Balkanlar'da Kosova sorunun çözümünü öncelik olarak görmektedir. Kosova'nın bağımsızlığını ilk tanıyan ülkelerden olan Bulgaristan'ın tutumuna karşı Rusya, Kosova'yı Sırbistan'ın bir parçası olarak görmektedir.⁷⁶⁵ Yerel aktörlerin yanı sıra bölgesel ve küresel aktörlerin müdahil olduğu Kosova krizinde; Kosovalı Arnavutların tezleri ile Sırbistan'ın tezleri çatışmaktadır. Rusya'nın Balkan politikasında merkezi bir konumuna sahip olan Sırbistan, Kosova krizinde bölgesel ve küresel anlamda yalnızlaşmıştır. Kosova'nın bağımsız bir devlet olarak tanınmasına karşı Sırbistan ile uyumlu politikalar izleyen Rusya, Kırım ve Ukrayna Krizi sürecinde dış politikasıyla çelişen bir sürece girmiştir. Diğer yandan Balkan ülkeleri içerisinde

⁷⁶² Rusya, Karadeniz'i kendi yaşam alanı olarak algılamaktadır. Son on 15 yılda Karadeniz ve çevresinde Rus dış politikasının askeri güç kullanımını ön planda tuttuğunu gözlemlenmektedir.

⁷⁶³ İsmail Köse, Soğuk Savaş Sonrası Karadeniz'de Güç Mücadelesi, Karadeniz İncelemeleri Dergisi, 2020; (29): s, 211-218.

⁷⁶⁴ Black Sea Region, <https://www.mfa.bg/en/3108>, (Erişim Tarihi: 21.12.2023)

⁷⁶⁵ Република Косово, <https://www.mfa.bg/bg/3115>, (Erişim Tarihi: 21.12.2023)

Romanya ve Yunanistan, uluslararası tanınma konusunda Kosova'yı yalnız bırakan bir siyasete yönelmiştir.⁷⁶⁶

Petrol ve doğalgaz ürünlerinin yanı sıra nükleer enerji konusunda da Balkan ülkeleri ve Rusya arasında Sovyetler Birliği döneminden kalan karşılıklı bağımlılık söz konusuydu. AB ve Rusya arasında bir tartışma konusu olan Nükleer enerji konusu Bulgaristan'ın nükleer tesislerini gündemde tutmaktaydı. AB'ye üye olmak ve AB güvenlik standartlarını sağlamak için Kozluduy'daki reaktörlerin bir kısmını kapamak zorunda kalan Bulgaristan'da enerji krizi baş göstermişti. AB'ye üye olmadan 3. ve 4. reaktörlerin de kapanması gerekmektedir. II. Simeon Hareketi, ülkenin enerji problemini gidermek için Belene'deki Nükleer Enerji Planını devreye sokacağını duyurdu. AB'ye uyumlu politikalar izleyeceğini beyan eden II. Simeon, ülkede enerji krizini büyütmek için ulusal çıkarlar noktasında bir tutum sergilemiştir.⁷⁶⁷

1995 seçimlerinden 2005'e kadar Bulgaristan'da Rusya'ya yakın oluşumlar işbaşına gelememekteydi. 2005 seçimlerinde Sergey Stanişev'in öncülüğünde Bulgar Sosyalist Partisi, %30,95 oy oranı ile 82 Milletvekili kazanmış olmasına rağmen tek başına hükümeti kuracak sandalyeye sahip değildi. 240 sandalyeli Bulgaristan Ulusal Meclisinde Hükümeti kurabilmek için en az 121 Milletvekilinin güven oyu vermesi gerekmektedir. Yapılan görüşmelerde BSP, II. Simeon Ulusal Hareketi ve HÖH ile birlikte hükümeti kurdular. Bu hükümetin Başbakanlığına lisans ve lisansüstü eğitimlerini Moskova'da tamamlayan BSP'den Sergey Stanişev getirildi.⁷⁶⁸

BSP'nin Rusya faktörünü devamlı gündemde tutan dış politika yaklaşımları, Sergey Stanişev döneminde de devam etmiştir. Stanişev'in Başbakanlığı döneminde Rusya ile enerji ve ticari bağlamda yakınlaşmalar dikkat çekmektedir. Belene Nükleer Santral ihalesini bir Rus şirketi olan Atonstryexport'un projesi "AES-92" kazandı.⁷⁶⁹ Nükleer

⁷⁶⁶ Sibel Akgün, "Çatışma Çözümü Bağlamında Kosova Sorununun Değerlendirilmesi", Türkiye'nin Yakın Havzasındaki Devlet-İçi Çatışmaların Analizi, Derleyenler: Ertan Efegil ve Esra Pakin Albayrakoglu, Gündoğan Yayınları, İstanbul, 2015, s. 407- 418.

⁷⁶⁷ Elvira Oliva, Paolo Sorbello, Nuclear Energy in Bulgaria: Strategic Implications for the EU and Russia, European Perspectives Journal on European Perspectives of the Western Balkans Vol. 4, No. 1 (6), April 2012, s. 40-43.

⁷⁶⁸ Mehmet Uğur Ekinci, Bulgaristan Siyasetini Anlama Kılavuzu, SETA, 2018, s.150.

⁷⁶⁹ Belene Nükleer Santrali (Bulgaristan), <http://www.atomex.ru/project/tur/63>, (Erişim Tarihi:02.05.2023)

enerji konusu Bulgaristan'ın AB üyelik katılım sürecinde önemli bir başlık olarak yer almıştır. AB'nin bu konudaki tavrı ikilemli bir politikaya işaret etmektedir.⁷⁷⁰

2008 yılında Bulgaristan'da "Rusya Yılı" olarak ilan edilmişti. Cumhurbaşkanı Georgi Pırvanov'un daveti ile Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin'in Bulgaristan'a resmi bir ziyarette bulundu.⁷⁷¹ Putin, Sofya'daki yapmış olduğu konuşmada "iki ülke arasındaki bağların kan bağıyla pekiştirildiğini" ifade ederek Bulgaristan ile tarihsel bağların son derece güçlü olduğunu belirtmiştir. Enerji sektörü ve altyapı çalışmalarına öncelik verdiklerini beyan eden Putin, Bulgaristan'ın AB ve NATO üyeliğinin ilişkilere zarar vermemesi gerektiğinin altını çizdi. NATO ve AB üyesi olmasına rağmen Bulgaristan'ın dış politikada Avro-Atlantik çizgide devam ederken BSP'li bir Cumhurbaşkanı ve Başbakan görevde iken, Rusya ile bağlarını her yönden sağlamlaştırmaya çalıştığı görülmektedir. Sosyalist Partinin uluslararası sisteme ve liderlere bakışını da özetleyen bu tutum, çok boyutlu bir dış politikaya zemin hazırlamaktadır.⁷⁷²

3. Cumhurbaşkanı Georgi Pırvanov, Rusya'yı yakın bir dost ülke olarak konumlandırmak istemektedir. AB ve NATO süreçlerine zıt gibi görünse de bu siyaset çok boyutlu bir dış politika mekanizmasına işaret etmektedir. Putin'in Sofya ziyaretinde Bulgaristan Cumhurbaşkanı Pırvanov: "Bulgaristan için Rusya ya da Avrupa diye bir ikilem yoktur." ifadesini kullandı. Pırvanov'un ve Stanişev'in görevde olduğu süreçte Bulgaristan'ın dış politikasını icra edilirken, tarihsel hafıza ve kültürel belleğin canlı tutulduğunu görmekteyiz. Bu durum iç politikadaki milliyetçi unsurları canlı tutan bir faktör olarak dikkat çekmektedir. Bulgaristan-Rusya ilişkilerinin güçlendiği dönemlerde bu duruma eş güdümlü olarak, Bulgaristan'daki ulusalcı-milliyetçi unsurların daha aktif olduğu görülmektedir. Siyasal kültür bağlamında köklerdeki tarihsel hafızanın, geçmiş özlemi Bulgaristan siyasetinde hala canlılık emareleri göstermektedir.⁷⁷³

Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin'in Sofya ziyareti çok yönlü bir şekilde organize edilmiştir. Siyasal, ekonomik ve kültürel boyutları olan bu ziyaret Bulgaristan'ın çok

⁷⁷⁰Early Soviet Reactors and EU Accession, <https://world-nuclear.org/information-library/safety-and-security/safety-of-plants/appendices/early-soviet-reactors-and-eu-accession.aspx>, (Erişim Tarihi:02.05.2023)

⁷⁷¹ President Putin and Bulgarian President Georgi Parvanov officially opened the Year of Russia in Bulgaria, <http://en.kremlin.ru/events/president/news/43660>, (Erişim Tarihi: 13.06.2022)

⁷⁷² Speech at the Opening Ceremony of the Year of Russia in Bulgaria, <http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/24779>, (Erişim Tarihi: 13.06.2022)

⁷⁷³ Putin'in Bulgaristan Çıkarması, <http://www.dw.de/putinin-bulgaristan-çıkarması/a-3072974>, (Erişim Tarihi: 16.06.2022)

boyutlu bir dış politikaya yönelik tutumunu da göstermektedir. Osmanlı-Rus Savaşı sergisini de gezen Putin, Rusya'nın Bulgaristan tarihindeki “*kurtarıcı*” rolüne atıfta bulunmuştur. Putin'in Bulgaristan ziyaretine yönelik DGB ve DSB Partileri, Sofya'nın merkezinde protesto düzenlemiştir. Eski DGB'li Başbakan İvan Kostov, Rusya'nın enerji konusu bağlamında Bulgaristan'ı yeni bir bağımlılığa iteceğine öngörmektedir. Putin'in bölgeye yönelik algılarının Sovyetler mantığını hatırlattığını ifaden Kostov, ayrıca Rusya nezdinde Bulgaristan'ın Sovyetler Birliğinin bir uydusu gibi görülmesine yol açacağı noktasında eleştirilerine devam etmiştir.⁷⁷⁴

Bulgaristan ile Rusya arasındaki tarihsel, kültürel, ekonomik ve siyasal bağlar; 90 sonrası dönemde Bulgaristan'ın yüzünü Avrupa-Atlantik dünyaya dönmesiyle eski canlılığını yitirmiştir. Bulgaristan'ın Avro-Atlantik politikalarına rağmen Rusofil gündeme sahip siyasi oluşumlar mevcudiyetlerini devam ettirmiştir. Bu süreçte Rusya'nın Balkanlar'daki kültürel ve ideolojik gücü ikincil plana düşerken enerji politikaları ilk sıraya yerleşmiştir. Doğu Avrupa ve Balkanlar'daki petrol ve doğalgaz piyasasının ana aktörü olan Rusya, Bulgaristan'daki nükleer enerji santralleri konusunda geçmişten gelen konumunu muhafaza etmektedir. Bu bağlamda Rusya'nın Belene ve Kozluduy Nükleer Enerji Santrallerindeki faaliyetleri, AB tarafından daima sorun olarak algılanmaktadır. 2000 sonrası Rusya'nın bölgedeki enerji sektöründeki faaliyetleri, Nükleer tecrübesi ve alternatiflerinin bölgede sınırlı olması, hem Doğu Avrupa hem de Balkanlar nezdinde Rusya'nın bölgedeki nüfuzunu koruyan ana etmene dönüşmüştür. Rusya'nın enerji politikaları kendi sınırından uzak olan ülkeler için en önemli caydırıcı güç argümanı olarak karşımıza çıkmaktadır.⁷⁷⁵ Rusya, enerji politikaları ile oluşturduğu “karşılıklı ekonomik bağımlılıklarını” koruyacak işbirliği mekanizmalarına sahip değildir.⁷⁷⁶

Rusya, Balkan bölgesinde hem ideolojik hem de Slav-Ortodoks kimliği sayesinde tarihsel bir etki alanına sahiptir. Özellikle Bulgaristan'da, elitler, Bulgar Sosyalist Partisi (BSP) ve bazı marjinal politik gruplar aracılığıyla nüfuzunu sürdürmekte ve Rus sermayesi, elit

⁷⁷⁴ a.d.h.

⁷⁷⁵ Andrey Grashkin, Russia's Political Influence in Bulgaria, <https://www.fpri.org/article/2020/01/russias-political-influence-in-bulgaria/> (Erişim Tarihi: 16.12.2022)

⁷⁷⁶ Lukoil ve Gazparom'un Balkanlar'daki faaliyetleri güçlü bir baskı unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır. Rusya'nın baskıları nedeniyle Ukrayna Krizi sonrası alternatif rota arayışlarına giren Bulgaristan, Türkiye ve Azerbaycan'dan petrol ve doğalgaz almak için masaya oturmuştur., bkz: Türkiye, Rus gazına bağımlı kalmak istemeyen Bulgaristan'a ilk doğal gaz sevkiyatını gerçekleştirdi, https://www.iletisim.gov.tr/turkce/dis_basinda_turkiye/detay/turkiye-rus-gazina-bagimli-kalmak-istemeyen-bulgaristana-ilk-dogal-gaz-sevkiyatini-gerceklestirdi, (Erişim Tarihi: 20.12.2023)

çevreler aracılığıyla ülkeye yönelik yatırımları artırarak etkisini pekiştirmektedir. Rusya'nın bu kazanımlarını sürdürme konusundaki kararlılığı, stratejik çıkarlarının bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Karadeniz bölgesindeki NATO politikalarını gözlemleme açısından ise, Rusya, Romanya'dan ziyade Bulgaristan'ı daha stratejik bir konumda değerlendirmektedir. Bu duruma karşılık olarak Bulgaristan'da BSP'nin yanı sıra milliyetçi, ulusalcı grupların olduğu hükümetlerde Rusya ile işbirliği teması ön plana çıkmaktadır.⁷⁷⁷

Bulgaristan'da 2017-2023 arasında meydana gelen sık tekrarlanan seçimler Rusya için ve bölgesel gelişmeler açısından bir istikrar vaat etmemektedir. Bu süreçte Cumhurbaşkanı Rumen Radev ön plana çıkarken, BSP arka planda kalmıştır. BSP ve Radev arasındaki anlaşmazlıklar Rusya'nın Bulgaristan'daki etkisini azaltan bir faktördür. Cumhurbaşkanı ve Başbakan arasında veya muhtemel kurulacak hükümetler arasındaki uyuşmazlıklar iç ve dış politikadaki gelgitleri artırmaktadır. Bulgaristan'a yönelik izlediği politikaları Cumhurbaşkanı Radev, BSP ve milliyetçi oluşumların söylemleri üzerinden meşrulaştırmak isteyen Rusya, enerji konusunu diplomatik bir araca dönüştürmektedir.

⁷⁷⁸

Covid-19 sürecinde Bulgaristan'daki aşı karşıtı kampanyaların başında yer alan Vızrajane lideri Kostantin Kostadinov'un söylemleri ve açıklamaları "*antiglobalist*" tutum çerçevesinde Rusya'nın bölge siyaseti ile uyumludur. Yerel aktörler bağlamında Vızrajane Partisinin yükselişe geçmesi, Rusya'nın bölgedeki nüfuzunu artırmasına zemin hazırlamaktadır. Bulgaristan'daki ABD ve NATO üslerinin hemen kaldırılması noktasında faaliyetler yürüten Vızrajane Partisi, Ukrayna meselesinde Rusya'nın izlediği politikaları açıktan desteklemektedir. Rusya'nın bölgede AB karşıtı, milliyetçi ve euroseptik partileri desteklemesi Bulgar kamuoyunda Rusofil ve Rusofob tartışmalarını en temel siyasi konu haline getirmektedir. Ayrıca Bulgaristan'daki Rusofil siyasetin güçlenmesinde AB'nin yanlış mülteci politikasının da etkisi yadsınamaz.⁷⁷⁹

⁷⁷⁷ Dimitar Bechev, *Rival Power: Russia's Influence in Southeast Europe*, Yale University Press, New Haven, CT & London, 2017, s.86-94.

⁷⁷⁸ U.S. 'deeply concerned' by Bulgarian president's Crimea comments, <https://www.reuters.com/world/us-deeply-concerned-by-bulgarian-presidents-crimea-comments-2021-11-22/>, (Erişim Tarihi: 20.12.2023)

⁷⁷⁹ Те отричат COVID-19 и вярват, че всичко се дирижира от САЩ. Как "Възраждане" стигна до парламента, <https://www.svobodnaevropa.bg/a/31564645.html>, (Erişim Tarihi: 20.12.2023)

4.4. Bulgaristan'ın NATO Üyelik Süreci

Varşova Paktı, Doğu Avrupa ve Balkanların askeri ve siyasi anlamda kontrol edilebilmesi için Sovyetler Birliği tarafından bir araç olarak kullanılmıştır. Soğuk Savaşın iki kutuplu sınırlandırıcı etkisi Varşova Paktının işlevselliğini artırmıştır. Bu bağlamda küçük ülkeler, kutup başı ülkelerin siyasetlerinin peşine takılma stratejisine uygun davranmışlardır. Bu süreçte uluslararası sistemin güç merkezleri arasında kalan küçük ülkelerin, bağımsız siyaset izleyemedikleri görülmektedir. Soğuk Savaş sürecinde merkez ve uydu devletler şeklinde kendini gösteren uluslararası yapıda güvenlik politikalarının öncelik kazandığını söyleyebiliriz.⁷⁸⁰

1955 yılından 1991'e kadar geçen süre zarfında Varşova Paktı kendi içerisinde siyasi, askeri ve ideolojik bütünlüğü sağlayabilmek için Komünist Partileri aktif olarak kullanmıştır. Varşova Paktı üyesi ülkelerde sistemik düzeydeki etkinin yanı sıra devlet içi düzey ve liderler seviyesinde de aynı politikaların izlendiği görülmektedir. Lider profilleri Sovyet sistemine uyumlu değilse sistemden dışlanmıştır. Bu bağlamda Jivkov, SSCB'nin güvenlik politikaları ile uyumlu hareket ederek, BKP Politbürosu içerisinde gücünü muhafaza etmiştir.⁷⁸¹

Soğuk Savaş sonrası kurulan yeni dünya düzeninde ABD'nin Doğu Avrupa, Balkanlar ve Ortadoğu politikalarına yardımcı olacak yeni müttefiklere ihtiyacı belirtmeye başlamıştı. ABD 1990 Körfez Savaşında askeri bir koalisyon ile Irak'a müdahale etme kararı almıştı. Bu askeri koalisyonun geniş katılımlı olması ve müttefikler tarafından desteklenmesi yeni küresel düzenin ABD tarafından ilk imtihanlarından biriydi.⁷⁸²

ABD, bu süreçte kendi küresel politikalarını destekleyen ülkeler ile özel bir yakınlaşma stratejisi ortaya koymuştur. Sofya ABD Büyükelçiliğinin Askeri Ataşeliği, Varşova Paktı dağılmadan Bulgaristan ile görüşmeye başlamıştı. ABD Savunma Bakanlığı, Bulgaristan'ın Körfez Savaşı esnasında hava sahasını açması için askeri bir diplomasi hareketi başlatmıştı. Bulgaristan'daki sosyalist hükümet bu durumdan ekonomik olarak faydalanmak istiyordu. Hava sahasının kullanılması karşılığında ABD heyetine ilk etapta

⁷⁸⁰ Kalin Todorov Yanakiev, *Politiko-İstoriçeski Polemiki, Evropa Rusiya Bulgariya Sivremennostta, Hermes, Plovdiv, 2019, s. 80-87.*

⁷⁸¹ Sibi Sıbev, *"Trudnata Razdyala sıs Stereotipite na Varşavşkiya Dogovor"*, Triyset Godini ot Padaneto na Totalitarniya Rejim, Koya Bulgariya "Zagubihme"?, Sbornik Dokladi ot Nauçna Konferentsiya, Burgas, 9-10 Kasım 2019 Yılı, İztok Zapad, Sofya, 2020, s. 274-276.

⁷⁸² Nasuh Uslu, *"ABD'nin Orta Doğu Politikaları"*, Amerikan Dış Politikası, Editör: Ramazan Gözen, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 2012, s.181-182.

150.000 ABD doları masraf çıkarılmıştı. Tüm uçuşlarla beraber hava sahasının kullanım bedeli olarak ABD'den 900.000 ABD Doları talep eden BSP, Jelyu Jelev ile ters düşmüştür. Bulgaristan'ın ilk demokratik seçimlerle iş başına geçen Cumhurbaşkanı Jelev, liberal ve demokrat tutuları ile ABD ile yakınlaşmayı savunuyordu. Bu bağlamda Bulgaristan Savunma Bakanlığı, ABD'nin öncülüğünde kurulan koalisiyona katılmak için bazı tekliflerde bulundu. Körfez savaşının ilerleyen seyrinde Bulgaristan, ABD'den alacağı hava sahası kullanma bedelinden feragat etmesi karşılığında koalisiyona katıldı. ABD'nin Körfez Savaşı sırasındaki politikasını destekleyen Jelev, bu stratejik adımıyla ilerleyen günlerde NATO konusunu ülke içerisinde daha ciddi masaya yatırma imkanı bulmuştur.⁷⁸³

Daha sonraki süreçte Bulgaristan'ın Başbakanı Dimitır Popov ve Savunma Bakanı General Mutaftchiev Varşova Paktı dağılmadan önce Brüksel'de NATO Karargahında önemli bir görüşme gerçekleştirmiştir. 1 Temmuz 1991'de Varşova Paktının dağılmasından önce NATO Genel Sekreteri Manfred Woerner, dönemin Bulgaristan Dışişleri Bakanı tarafından ülkeye davet edilmiştir. Manfred Woerner, Bulgaristan'ı ziyaret eden ilk NATO Sekreteri olarak yaptığı ziyaretin Soğuk Savaşın bitiminde gerçekleşen sembolik bir ziyaret olarak görmektedir.⁷⁸⁴ Bu ziyaret sürecinde DGB Milletvekili Solomon Pasi ve Cumhurbaşkanı Jelyu Jelev'in NATO heyetiyle özel ilgilendiği görülmektedir.⁷⁸⁵

90'larda Avro-Atlantik dünyanın Post-Sovyet coğrafyayı ve Balkanları ne kadar kendine eklemlenmek istediği konusu önemliydi. Doğu Avrupa ve Balkan ülkeleri ile ilişkiler NATO bünyesinde uzun vadede ittifaka dönüşme potansiyeline sahipti. Bulgaristan için dış politikada çıkarların uyumlanması ve ortak güvenlik şemsiyesinin içerisine girilmesi kısa bir sürede gerçekleşecek bir hadise değildi. Batı dünyası NATO'nun Rusya'ya ne kadar yakınlaşması gerektiği konusunu da tartışmaktaydı. NATO'nun Bosna Krizi ile dünya siyasetinde ağırlığı iyice arttığı bir ortamda Avrupa'nın güvenlik mimarisi daha derinden tartışılmaktaydı. Balkan ülkelerinin NATO'ya alınma tartışmaları ise 90'lı

⁷⁸³John M. Handley, Bulgaria and the 1990 Gulf War Coalition, <https://americandiplomacy.web.unc.edu/2002/07/bulgaria-and-the-1990-gulf-war-coalition/>, (Erişim Tarihi: 30.09. 2023)

⁷⁸⁴ Solomon Passy Takes NATO SG Manfred Woerner for a Ride in His Trabant https://www.youtube.com/watch?v=G_YS54HD_t0, (Erişim Tarihi: 09.06.2023)

⁷⁸⁵ Solomon Pasi, NATO üyelik sürecinin altyapısını hazırlayan Bulgaristan Atlantik Kulübünün kurucusudur. 1991 Anayasasındaki ölüm cezasını kaldıran yasa tasarısını sunan kişi Solomon Pasi'dir.

yılların ikinci yarısından sonra gündeme gelmeye başlamıştır. 1995 yılına kadar aslında NATO'ya alınması düşünülen Orta Avrupa ülkeleri arasında sadece Vişegrad dörtlüsü ülkelerin ismi anılmaktaydı. “Barış İçin Ortaklık” programı ise NATO'nun etki alanını belirlerken her ülkenin birliğe girebileceği bir garanti vermemekteydi.⁷⁸⁶

90'larda Bulgaristan iç siyasetindeki bölünmenin dış politikaya yansımaları ülke içerisinde bir kesimde nostalji etkisi oluştursa da yenilikçi ve revizyonist politikayı savunan Avrupa-Atlantikçi kanat Cumhurbaşkanlığı makamını iki dönem kazanarak ederek değişimi pekiştirmiştir.⁷⁸⁷ Rusofil ve Avro-Atlantikçiler arasındaki rekabetin dış politika yansımaları NATO üyelik sürecinde daha belirgin bir hal almıştır. Bulgaristan iç ve dış politikasındaki dengeler NATO'nun Genişleme Stratejisi karşısında daha temkinli bir yol tutmasını sağladı. Varşova Paktı içerisindeki Bulgaristan'ın stratejik konumu askeri kaynak ve teçhizat ekseninde Sovyetler ile derin bir bağımlılık meydana getirmişti. Bu süreçte Bulgaristan Ordusu, Balkanlardaki bölgesel krizler derinleşene kadar kendi askeri yetenek ve kapasitesine güvenme yolunu tercih etmiştir. 90'larda ordu içerisindeki Rus yanlıların daha etkili olması, güvenlik politikaları bağlamında Avro-Atlantikçi yapıyı daha aktif bir siyasete yönlendirmiştir.⁷⁸⁸

NATO, Soğuk Savaş sonrası Yugoslavya'nın dağılması sürecinde Bosna ve Kosova Krizlerine ettiği müdahalelerle küresel gücünü ispatlamıştır. Doğu Avrupa ve Balkan ülkeleri, Rusya'nın bölgede güç kaybetmesiyle birlikte ekonomik ve sosyal çıkarlar ekseninde, AB ve Atlantik Paktı ile iyi ilişkiler içerisine girmek ve bütünleşmek istediler. Bu süreçte bu ülkeler kendi güvenliklerini teminat altına almayı hedeflerken, liberal değerler ve serbest piyasa ekonomisinin içerisine de girmek durumunda kaldılar. Avrupa ve Atlantik Paktı ile uyumlanma şeklinde gelişen bu süreç, eski Varşova Paktı ülkeleri için zorlu bir dönüşüm hikayesidir.⁷⁸⁹

NATO üyelik sürecinde en önemli kırılma noktalarından bir tanesi DGB'nin tek başına iktidara geldiği 1997 seçimleridir. Bu seçimleri kazanan DGB, NATO üyelik sürecine

⁷⁸⁶ Maria Todorova, Balkanlar'ı Tahayyül Etmek, İletişim Yayınları, İstanbul, 4. Baskı, 2013, s. 316-318.

⁷⁸⁷ Eski Komünist ülkelerde geçmişe özlem şeklinde kendini gösteren politik tavırlar siyasi arenada Sosyalist parti aracılığıyla hala devam etmektedir. Geleneksel Rus yanlısı siyasetin temellerinde ideolojik birlikteliğin yanı sıra sosyolojik olarak “eski güçlü” günlere dönme isteği yatmaktadır.

⁷⁸⁸ Sibi Sıbev, “Trudnata Razdyala sıs Stereotipite na Varşavskiya Dogovor”, Triyset Godini ot Padaneto na Totalitarniya Rejim, Koya Bılgariya” Zagubihme”?, Sbornik Dokladi ot Nauçna Konferentsiya, Burgas, 9-10 Kasım 2019 Yılı, İztok Zapad, Sofya, 2020, s. 274-276.

⁷⁸⁹ Bulgaria's transition, <https://www.britannica.com/place/Bulgaria/Bulgarias-transition#ref886197>, (Erişim Tarihi: 03.03.2023)

özel önem atfetmiştir. Başbakanlığı sürecinde İvan Kostov, NATO üyelik sürecini hızlandırmak için Brüksel'e çalışma ziyaretleri gerçekleştirmiştir. SFOR sürecine tek bir müfreze ile katılan Bulgaristan, Avro-Atlantik yapı ile ittifak yapabileceğini göstermiştir. Bu bağlamda Bosna ve Kosova Krizlerinde Bulgaristan'ın NATO ile işbirliği içerisinde olması Batı kamuoyunda olumlu karşılanmıştır.⁷⁹⁰

Bulgaristan siyasetinde koalisyonuz iktidara gelen DGB, Kostov önderliğinde Batı yanlısı bir dış politika izlemiştir. Yaşanan ekonomik kriz ortamında Kostov Hükümeti, BSP'nin muhalefetine rağmen, hem Bulgaristan'ın hava sahasını NATO'ya açmış hem de Yugoslavya'ya ambargo uygulamıştır.⁷⁹¹ Kosovo krizi sürecinde Kostov Hükümeti, Rus uçaklarının Bulgaristan hava sahasının kullanıma izin vermeyerek, NATO lehine bir politika izlemiştir. Ardından gelişen süreçte Kosovalı mültecilerin alımı konusunda ABD'nin baskılarına rağmen ülke sınırları kapatan Kostov, daha sonra KFOR güçlerine katkı sağlamıştır.⁷⁹² 1999 Kasım ayında Bill Clinton, Bulgaristan'ın Kosova krizinde izlediği dış politikayı tebrik etmek maksadıyla Sofya'ya gelmiştir. Bulgar makamları, Yugoslavya'ya ambargo uyguladığı süreçte oluşan zararı Clinton'dan talep etmiştir.⁷⁹³

12 Mart 1999'da Polonya, Macaristan ve Çek Cumhuriyeti 2004 yılındaki beşinci genişlemede ise Bulgaristan, Estonya, Romanya, Letonya, Slovakya ve Slovenya NATO üyesi oldular. NATO'ya 2009 genişlemesinde ise Arnavutluk ve Hırvatistan katıldı. Soğuk Savaş'ta en fazla 16 üyeye ulaşan NATO, 60. kuruluş yıl dönümünde 28 üyeye ulaşmıştır.⁷⁹⁴ Son olarak 28 Nisan 2017 tarihinde ise Rusya'nın itirazlarına rağmen Karadağ, NATO'ya alınmış ve üye sayısı 29 ülkeye ulaşmıştır. Sonuç olarak Soğuk Savaş döneminde SSCB'nin müttefikleri artık ABD'nin küresel politikalarının bir parçası olmuştur.⁷⁹⁵

Doğu Avrupa ve İskandinav ülkeleri kadar NATO'nun genişleme stratejisinde Balkanlar da hayati öneme sahiptir. NATO'nun Balkanlar'da genişlemesinin devamı

⁷⁹⁰Başbakan Kostov'un Brüksel NATO Karargâhı Ziyareti (1998), <https://www.nato.int/docu/speech/1998/s981007a.htm> "Erişim Tarihi :16/06/2022"

⁷⁹¹ Arif Bağbaşıoğlu, Nato'nun Dönüşümü'nün Balkanlar'a Yansımaları: Müdahale, Genişleme, Ortaklıklar, Nobel Yayıncılık, Ankara, 2018, s.190.

⁷⁹²NATO's role in Kosovo, https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_48818.htm, (Erişim Tarihi: 21.12.2023)

⁷⁹³ R.J. Crampton, Bulgaristan Tarihi, JeoPolitika Yayınları, Bursa, 2005, s. 224.

⁷⁹⁴ Aktürk, Şener, "NATO Neden Genişledi? Uluslararası İlişkiler Kuramları Işığında NATO'nun Genişlemesi ve ABD-Rusya İç Siyaseti", Uluslararası İlişkiler, Cilt 9, Sayı 34 (Yaz 2012), s. 74-75.

⁷⁹⁵ Rusya'dan Karadağ'ın NATO üyeliğine tepki., <https://tr.sputniknews.com/avrupa/201704281028272014-rusyadan-karadagin-nato-uye-olma-kararina-tepki/> (Erişim Tarihi: 30.04.2021)

beklenmektedir. NATO, 1999’da Makedonya’yı, 2009’da Karadağ’ı, 2010’da ise Bosna-Hersek’i “Membership Action Planı” kapsamına alarak, bu siyasetinin devamlı olacağını ortaya koymuştur.⁷⁹⁶ NATO’nun 1999’daki genişleme planında yer almayan Bulgaristan, 2004 yılında iç ve dış politikadaki Avro-Atlantikçi politikaların bir devamı olarak üye olabilmıştır. Bulgaristan NATO üyeliği sayesinde komşularıyla (Türkiye, Yunanistan ve Romanya) ile ortak askeri tatbikat düzenleme imkanına kavuşmuş, Karadeniz’de daha aktif bir statüye kavuşmuştur. AB ve NATO’nun Karadeniz’deki misyonları açısından Bulgaristan ve Romanya’nın konumu, uzun vadede Rusya’nın hareket alanını sıkıştıracak öğeler taşımaktadır. Bulgaristan’daki ve Romanya’daki askeri üsler Karadeniz’deki askeri hareketliliğin takibi açısından önemlidir. Ör: Bulgaristan’daki Novo Selo, Burgas üssü.

1999’da Rusya için kültürel ve stratejik değeri olan Doğu Avrupa ülkelerinden Polonya, Macaristan ve Çek Cumhuriyeti’nin NATO’ya alınmasıyla Avrupa’daki dengeleri ABD’nin lehine dönmüştür. ABD, genişleme stratejisiyle hem Balkanlar’da hem de Doğu Avrupa’da Rusya’nın hareket alanını sınırlandırmak istemiştir. NATO’nun stratejik olarak genişlemesi 2004 ve 2009 yıllarında da devamlılık göstermiştir. NATO’nun genişleyebileceği ülkeler arasında Gürcistan, Moldova ve Ukrayna’nın da bulunması, aslında konuyu enerji hatlarına ve Rusya’nın çevrelenmesine odaklamaktadır. Rusya-Ukrayna arasında meydana gelen çatışmalar süreci içerisinde Putin, NATO’nun 1997 sınırlarına dönmesi gerektiğine dair devamlı atıfta bulunmaktadır.⁷⁹⁷ Karadeniz üzerindeki güçler dengesi Ukrayna’nın Rusya tarafından saldırıya uğraması neticesinde NATO tarafından daha dikkatli bir şekilde takip edilmektedir. Bu bağlamda NATO’nun Karadeniz’deki önemli bir askeri gücü olan Türkiye’nin tutumu bölge jeopolitiğini ve enerji politikalarını derinden etkilemektedir. NATO’nun Karadeniz’deki diğer askeri güçleri olan Bulgaristan ve Romanya’nın askeri kapasiteleri devamlı takviye edilmektedir.⁷⁹⁸

⁷⁹⁶ Bosna-Hersek, ülke içerisinde yaşanan çeşitli problemlerden dolayı ‘Membership Action Planı’ kapsamına şartlı olarak kabul edilmiştir. Yunanistan, Makedonya’nın NATO’ya alınmasını veto edeceğini açıklamış ve süreci yavaşlatmıştır. Karadağ parlamentosu NATO’ya üyelik kararını 28 Nisan 2017 tarihinde onaylamıştır.

⁷⁹⁷ Beyaz Saray’dan Putin’e NATO yanıtı: NATO her zaman bir savunma örgütü olmuştur, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/beyaz-saraydan-putine-nato-yaniti-nato-her-zaman-bir-savunma-orgutu-olmustur/2497469> (Erişim Tarihi: 30.05.2022)

⁷⁹⁸ Joint press point by NATO Secretary General Jens Stoltenberg with the Prime Minister of Bulgaria, Kiril Petkov https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_190349.htm (Erişim Tarihi: 30.05.2022)

Balkan ülkelerinden Romanya ve Bulgaristan Karadeniz'in güvenliği ve enerji hatlarını aktarılması konusunda stratejik bir konuma sahiptir. Bu her iki ülke de Bush döneminde NATO'ya alınmıştır. Bulgaristan'ın NATO'ya alınması hikâyesinde Afganistan ve Irak Operasyonlarına verdiği stratejik ve askeri destek yatmaktadır. Bulgaristan'ın 2004 yılında NATO'ya alınması aynı zamanda sembolik bir değere sahiptir. Bu durum Rusya'nın Soğuk Savaş sürecindeki en itaatkâr ülkesi olan Bulgaristan'ın siyasal ve askeri olarak dönüştürüldüğünü göstermektedir. Romanya ve Bulgaristan'ın önce NATO'ya sonra da AB'ye alınması Karadeniz ve Balkan siyaseti açısından dengeleri tamamen değiştiren hamleler olmuştur. ABD, bu stratejik adımla Karadeniz ve Balkanlar'da siyasal ve askeri üstünlüğü daha da pekiştirmiştir. Başka bir deyişle AB ile ABD, Rusya'dan gelebilecek meydan okumalara karşı Karadeniz ve Balkanlar'da ortak hareket etmektedir.⁷⁹⁹

Karadeniz ve Hazar Denizinin çevresi ABD'nin enerji politikalarında stratejik olarak yer alır. ABD, Karadeniz bölgesini Soğuk Savaş sonrası kurulmakta “yenidünya düzeni” çerçevesinde “yaşamsal çıkar alanı” olarak tanımlamıştır. 11 Eylül sonrasında ABD, bu stratejisini “Genişletilmiş Karadeniz” olarak ifade etmektedir. Bu proje sadece ekonomik çıkarlara odaklanmamıştır. Bu strateji çerçevesinde Rusya'nın Avrupa ile demokratik düzlemde entegre olması beklenmekle birlikte, Karadeniz ve çevresindeki Rus etkinliğinin önlenmesi de hedeflenmektedir. Karadeniz'de Rusya'nın etkinliğinin önlenmesi için NATO'nun Gürcistan, Moldova ve Ukrayna'ya yönelik genişleme stratejileri anlam kazanmaktadır.⁸⁰⁰ Ayrıca enerji hatlarının aktarımı noktasında Rusya'nın Balkanlar ve Avrupa'daki enerji tekeli kırılmaya yönelik “Nabucco” vb. benzeri projeler ileriye dönük olarak gündeme gelebilir. Son olarak ABD'nin Karadeniz politikası çerçevesinde Romanya ve Bulgaristan'ın NATO'ya alınması enerji hatlarının aktarımı dışında, Rusya'nın stratejik olarak kuşatılmasını da içermekte olduğunu ifade edebiliriz.⁸⁰¹

⁷⁹⁹HATO, <https://www.mfa.bg/en/3083>, (Erişim Tarihi: 21.12.2023)

⁸⁰⁰ Burçin Caner, Soğuk Savaş Sonrasında Karadeniz, Phoenix, 2013, Ankara, 2013, s.123-138.

⁸⁰¹ “Nabucco ve diğer projeler” hakkında bkz. Atilla Sandıklı, Doğalgaz Boru Hatları Projelerinde Büyük Oyun: NABUCCO, Güney Akım, SEEP ve TANAP., <https://www.tuicakademi.org/dogalgaz-boru-hatlari-projelerinde-buyuk-oyun-nabucco-guney-akim-seep-ve-tanap/> (Erişim Tarihi: 16.06.2022)

4.5. Bulgaristan'ın Avrupa Birliğine Üyelik Süreci

Bulgaristan, Doğu Avrupa ülkelerine göre ekonomik ve iktisadi bağlamda AB ile entegrasyon problemi yaşayabilecek yapısal özelliklere sahipti. Bulgaristan, Sovyet Bloğu ülkeleri içerisinde COMECON ile tam entegrasyon sağlamış nadir ülkelerdendi. COMECON sistemi içerisinde Doğu Avrupa ülkeleri daha bağımsız üretim sürecinde iken, Bulgaristan için ticari partner olarak Ortadoğu ülkeleri önemli bir yere sahipti.⁸⁰² COMECON'un dağılması Bulgaristan'ı Avrupa pazarlarına yönelten yeni bir gelişme olarak görülmektedir. Bulgaristan'ın kısa sürede AB pazarlarına uygun ürün üretemeyeceği için ilk etapta tarım ve gıda ürünleri üzerine bir strateji geliştirdi.⁸⁰³

Avrupa Topluluğu ile ilk temaslar COMECON kapsamında sınırlı çerçevede kalmıştır. Soğuk Savaş sonrasında Lukonav Hükümeti ile AT arasında ikili ilişkileri ileriye taşıyan görüşmeler gerçekleşse de daha çok demokratikleşme süreci bağlamında bir araya gelinmiştir.⁸⁰⁴

Bulgaristan'ın AB süreci çok boyutlu olarak gerçekleşmiştir. Bulgaristan'ın ekonomik entegrasyon konusunda Doğu Avrupa ülkelerine nazaran dezavantajlı bir statü ile başlamıştır. AB üyelik süreci Bulgaristan'ın ekonomik olarak yeni bir sisteme geçişin de göstergesidir. Soğuk Savaş sürecinde sosyalist ekonomik sistem kendi üretim biçimini, araçlarını ve pazarını oluşturmuştu. Yarım yüzyıllık oturmuş bir iktisadi sistemden farklı bir sisteme geçmek, devlet adamlarına yeni bir vizyon ve misyon yüklemekteydi. Devlet kontrolünün arka plana alındığı yeni serbest piyasa ekonomisi ve üretim modeli liberal bir siyaseti ön görmekteydi. Bu süreç aynı zamanda yeni siyasal oluşumları gündeme getirmiştir. Batı kurumları ile Bulgaristan arasında çıkarların uyumlu gelmesini savunan yeni siyasi elitler, ülke yönetiminde artık daha etkin duruma gelmekteydi.⁸⁰⁵

AB üyelik süreci Bulgaristan'da ekonomik, sosyolojik, politik anlamda büyük değişikliklere sebep oldu. Bir diğer yönden AB üyelik süreci hukuksal ve yapısal anlamda yeni kurumsal değişimleri de teşvik etmiştir. AB üyelik sürecinde göreceli de olsa milliyetçiliğin arka planda kaldığını söyleyebiliriz. Aslında Bulgar milliyetçiliği

⁸⁰² Soğuk Savaş sonrası BM'nin Libya ve Irak'a ambargolar uygulaması Bulgaristan'ı alacaklı bir ülke olarak, bu yeni pazar arayışını güçlendirmiştir.

⁸⁰³ R.J. Crampton, Bulgaristan Tarihi, JeoPolitika Yayınları, Bursa, 2005, s. 209.

⁸⁰⁴ Muzaffer Akdoğan, "Bulgaristan'ın Avrupa Birliğine Katılım Süreci", Avrupa Birliği'nin Doğu Avrupa ve Batı Balkanlar Genişlemesi AB36 Mümkün Mü?, Sentez Yayıncılık, Bursa, 2015, s.374-377.

⁸⁰⁵ İnrid Şikova, Politiki Na Evropeykiya Sıyuz, Universitetsko İzdatelstvo "Cv. Kliment Ohridski", Sofya, 2011, s.13-24.

komünizm içerisindeki yapısını yeni demokrasi döneminde BSP aracılığıyla devam ettirmektedir. BSP, demokrasiye geçiş sürecinin yavaşlatılması yönündeki politikasıyla Bulgar milliyetçilerini yanına çekmeye başarmıştır. Tüm bu gelişmeler reformcu kanadı bir araya getirerek, AB politikalarının daha güçlü kabul görmesini sağlamıştır.⁸⁰⁶

Balkanlarda vuku bulan etnik çatışmalar Balkanlarda devlet düzeyinde güvenlikçi politikaları ön plana çıkarırken bu reform süreçlerinin aksaması gündeme gelmiştir. Bu süreçte güvenlik eksenli BSP'nin söylemlerine karşılık toplum nezdinde DGB'nin liberal söylemleri ve AB entegrasyon politikaları hâkim söyleme dönüşmüştür. Doksanların başlangıcından itibaren devlet içi düzeyde sosyalistlere güveninin azaldığı bir döneme girilirken, tüm bu gelişmeler dış politika yönelimini AB eksenine döndürmüştür.⁸⁰⁷

Bulgaristan 1993 yılında "AB ile Ortaklık Anlaşması" imzalamış olup, 1995 yılında AB üyeliğine başvurmuştur. 1997 yılında ise AB tarafından üyelik görüşmeleri başlatılmıştır. 1997-2007 arasındaki gelişmeler ve fasılların açılması Bulgaristan'da göreve gelen tüm hükümetleri AB etkisine açık hale getirmiş olmakla birlikte, ülke içerisinde komünizm karşıtı liberal oluşumlara toplum nezdinde kabul görecektir yeni siyaset imkânı açmıştır. Bu etkileşim parti tüzüklerinin AB normlarına göre yeniden düzenlenmesini sağlamıştır.⁸⁰⁸

Bosna-Hersek ve Kosova Krizleri ülke içerisinde AB ve NATO bağlamında yürütülen siyaseti daha güçlü kılmaktaydı. 1997 yılında Cumhurbaşkanlığı koltuğuna oturan Petar Stoyanov, iç politikadan daha ziyade dış politikada aldığı kararlarla anılan bir liderdi. AB ve NATO üyelik süreçlerinin en büyük destekçilerinden oldu. Stoyanov, BSP ile yaşanan krizleri dış politikaya yansıtmadı. Reformların uygulanmasının yanı sıra AB ve NATO üyelik sürecinin başarıyla devam edebilmesinde liderler düzeyinde Kostov Hükümeti ve Petar Stoyanov ikilisinin önemi büyüktür.⁸⁰⁹

Bulgaristan'ın AB ve NATO üyelik sürecini hızlandıran iç ve dış gelişmeler mevcuttur. Liderler düzeyinde komünizm çöküşünden sonra kurulan demokratik düzende seçilen ilk

⁸⁰⁶ Ahmet Avşar, Bulgaristan'ın AB Üyeliği, https://tasam.org/tr-TR/Icerik/4858/bulgaristanin_ab_uyeligi, (15.03.2022)

⁸⁰⁷ Birgül Demirtaş-Çoşkun, Soğuk Savaş Sonrası Ankara-Sofya İlişkileri (Bulgaristan'la Yeni Dönem), ASAM, Ankara, 2001, s.72- 73.

⁸⁰⁸ Muzaffer Akdoğan, "Bulgaristan'ın Avrupa Birliğine Katılım Süreci", Avrupa Birliği'nin Doğu Avrupa ve Batı Balkanlar Genişlemesi AB36 Mümkün Mü?, Sentez Yayıncılık, Bursa, 2015, s.375-378.

⁸⁰⁹ Tsvetelina Chuchukova, Bez Petür Stoyanov dnes shtyakhme da sme kato Belarus, <https://www.168chasa.bg/Article/11127951> Erişim Tarihi: (19.03.2022), Bu makalede yazar Bulgaristan'ın güvenlik bağlamında kritik kararını Petar Stoyanov döneminde AB ve NATO tarafını seçerek alındığını ifade etmektedir. 1997 yılında Bulgaristan, NATO üyelik başvurusunu gerçekleştirmesiydi Rusya'nın müdahale ettiği bir ülkeye dönüşebileceğini iddia etmektedir.

Cumhurbaşkanı Jelyu Jeleu, demokrat ve liberal bir kişiliğe sahipti. II. Cumhurbaşkanı Petır Stoyanov da yine aynı çizgiden gelen DGB adayı idi. Bu bağlamda AB ve NATO üyelik süreçlerinde etkin olan bir kurum olarak Cumhurbaşkanlığı kurumunun ön plana çıktığını söyleyebiliriz. 1997 – 2001 arası iktidara gelen DGB’li Kostov Hükümeti de Batı ittifakı politikasıyla bu süreçleri desteklemiştir. 2001-2005 arasındaki II. Simeon Hükümeti ve Dışişleri Bakanı Solomon Pasi, AB üyelik sürecinde tüm inisiyatifi alıp, iç ve dış politikada güven veren politikalar izleyerek bu kritik zaman dilimini verimli geçirilmesini sağlamıştır. AB üyelik sürecince II. Simeon’un Hükümet ortağı olan HÖH’ün tutumuna binaen iç politikadaki sorunlar gölgede kalmış, hükümet dış politikadaki önceliklerine odaklanmıştır. HÖH, bu süreçte ülkedeki Türk ve Müslüman azınlığın bir tehdit olarak görülmesinin ne kadar yanlış olduğunu kamuoyuna göstermiştir. Türk ve Müslüman azınlık AB ve NATO üyelik süreçlerine tam destek vererek, ülke gündeminin Avro-Atlantik çizgiye evrilmesine katkı sağlamıştır.⁸¹⁰

1995 yılında üyelik başvurusu yapan Bulgaristan, 12 yıllık süreç içerisinde AB’ye üye olmuştur. 2007 yılında AB üyeliği gerçekleşen Bulgaristan, iç ve dış politikasında Avro-Atlantik dünya ile uyumlu politikalar izlemektedir. 90’lı yıllarda Yunanistan’ın Balkanlar’da genel olarak izlediği politikanın bir benzerini, Batı Balkan ülkelerinin AB üyelik sürecinde sergilemeye çalışan Bulgaristan, işbirliği temalarını ön planda tutmasına rağmen bölgesel liderlik konusunda rekabetçi bir tutum sergilemektedir. Ör: Kuzey Makedonya ve Arnavutluk politikaları.⁸¹¹

4.6. Bulgaristan’ın Ukrayna-Rusya Savaşına Yönelik Dış Politikası

Yalta Konferansı akabinde tesis edilen uluslararası düzen içerisinde, Bulgaristan, uzun bir müddet boyunca Sovyetler Birliği’nin hegemonyası altında bir dış politikaya yöneldi ve bu çerçevede önemli bir aktör olarak konumlandı.⁸¹²Bulgaristan ile Ukrayna’nın Sovyet dönemindeki münasebetleri, büyük ölçüde Ekonomik İşbirliği Konseyi (COMECON) ve Varşova Antlaşması Organizasyonu gibi mekanizmalar aracılığıyla

⁸¹⁰ Mustafa Işık, “Transformation of Foreign Policy in Bulgaria in the Context of Internal and External Factors in the Postcommunist Era”, CenRaPS Journal of Social Sciences 5 (1), 2023, s.13-14.

⁸¹¹ Nikola Avreyski, Vınşna Politika na Republika Bılgariya Çast I, Regionalni İzmereniya, Za bukvite- 0 Pismenhi Yayınları, Sofya, 2019, s.178-184 ve s.216-218.

⁸¹² Yalta Konferansı (4-11 Şubat 1945), II. Dünya Savaşı galiplerinin Kırım’ın Yalta limanında bir araya geldiği, yeni dünya düzeninin kurgulandığı toplantı olarak dikkat çekmektedir. Bu toplantıya İngiltere, ABD ve SSCB’yi temsilen Churchill, Roosevelt ve Stalin katılmıştır.

formüle edilmekteydi. Sovyetler Birliği içerisinde güç hiyerarşisinde, Ukrayna, Rusya Federasyonu'nun ardından stratejik bir ikincil güç merkezi olarak kabul edilmekteydi. Sovyet yönetimi altında, Ukrayna kökenli askeri personel, bürokratlar ve devlet yöneticileri, yönetim kademelerinde önemli roller üstlenmekteydi. Bu bağlamda, Soğuk Savaş döneminde Bulgaristan ve Ukrayna arasındaki diplomatik ve stratejik ilişkiler, Sovyet ideolojisi ve sisteminin belirleyici faktörler olduğu bir yapıda ele alınabilir.⁸¹³

Soğuk Savaş'ın sona ermesi, Bulgaristan'ın dış politika paradigmasında güvenlik ve ekonomik alanlarda temel bir dönüşümü tetiklemiştir. Berlin Duvarı'nın çöküşü, geniş anlamda Sovyet sisteminin sonunu simgelemekte, bu tarihsel dönemeç Bulgaristan'ı Avro-Atlantik yapısı ile uyumlu bir dış politika geliştirme sürecine yönlendirmiştir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla, Bulgaristan önünde beliren yeni politika seçenekleri, Rusya'nın dış politikadaki merkezi rolünün azalmasına yol açmıştır. Avrupa Birliği (AB) ve Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) ile entegrasyon süreci, Bulgaristan'ı Rusya'dan sosyal, ekonomik ve kültürel açıdan önemli ölçüde uzaklaştırmış, bu yeni konum Rus politika yapıcılarında derin endişelere neden olmuştur. Sovyetler Birliği'nin çöküşü sonrasında, iç meselelerle boğuşan Rusya, Doğu Avrupa ve Balkanlar'da etkisini sürdürebilecek komünist elitler ve yapılarını destekleme kapasitesini yitirmiştir. Özellikle, Rusya için stratejik öneme sahip Bulgaristan, kısa sürede Rusya'nın bölgesel politika hedefleriyle uyumsuz bir konum olarak önemli bir dönüşüm geçirmiştir. Bu dönüşüm, Bulgaristan'ın hem iç hem de dış politika alanında yeni politik figürlerin ve vizyonların ortaya çıkışına olanak sağlamıştır.⁸¹⁴

Berlin Duvarının yıkılmasından sonra Bulgaristan'ın iç politik yapılanmasında, Avro-Atlantik eğilimli gruplar, var olan kurumsal yapılara ve derin köklü siyasal kültüre rağmen, Avrupa Birliği (AB) ve Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) ile entegrasyon süreçlerini başarılı bir şekilde yürütmüştür. 1990'lar boyunca, Rusya'nın bölgede etkili bir siyasi etkinlik gösterme kapasitesi sınırlı kalmıştır. Bu dönemde, küresel sistemde ortaya çıkan güç boşluğu ve geçiş döneminin uzaması, liberal ve demokratik prensipler çerçevesinde politika geliştiren AB ve NATO destekçisi yeni lider kadroları tarafından stratejik bir fırsat olarak değerlendirilmiştir. Ortaya çıkan yeni lider

⁸¹³ N. Filiz İrge, Sovyetler'den Rusya Federasyonu'na Balkanlar-Orta Asya-Kafkaslar Kapitalist Kuşatma, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 1. Baskı, 2006, İstanbul, s. 136-138.

⁸¹⁴ Zeynep Dağı, Kimlik, Milliyetçilik ve Dış Politika, Boyut Matbaacılık, 1. Baskı, Ekim, 2002, İstanbul, s.171-186.

profilleri, Varşova Paketi'nı ve Sovyet ideolojisini ciddi bir şekilde eleştirirken, Avro-Atlantik düzeninin sunduğu avantajlara ve yeni ulusal çıkarlara dair açıklamalarda bulunmuşlardır. Bu kontekste, Bulgaristan'ın iç politik dinamiklerinde gerçekleşen Doğu-Batı temelli tartışmalar, ülkenin dış politika stratejilerinin şekillenmesinde etkili olmuştur. Bu sistemik etkiler, ulusal karar vericileri, Batı ile uyumlu bir dış politik çizgi izlemeye yönlendiren önemli bir faktör olarak ortaya çıkmıştır.⁸¹⁵

Rusya'nın post-Sovyet alanında uyguladığı dış politika, zaman içerisinde artan bir şekilde askeri stratejileri de içerecek biçimde evrilmiştir. Doksanlı yıllarda nüfuzunu kaybettiği coğrafyalara, çeşitlendirilmiş yöntemlerle yeniden giriş yaptığı gözlemlenmektedir. Enerji sektörü, Rusya için ekonomik bir dış politika aracı olarak önem kazanmış, bu alanda stratejik bir konuma ulaşmıştır. Bunun yanı sıra, Rusya'nın Balkanlar'da sosyalist ve milliyetçi gruplarla olan ilişkileri dikkate değer bir süreklilik arz etmektedir.⁸¹⁶ Bulgaristan'ın iç siyasetinde, Rusya yanlısı grupların AB ve NATO'ya karşıtlığı sürekli bir tartışma unsuru oluştursa da, Avro-Atlantik yönlü dış politika tercihleri baskın çıkmaktadır. Bulgaristan'ın bölünmüş siyasal sistemi içerisinde, ATAKA ve Vırazhdane gibi aşırı sağcı oluşumların Rusya'ya yönelik destekleyici söylemleri, kamuoyu nezdinde sosyalist fraksiyonların politik yaklaşımlarından daha fazla etki yaratmaktadır.⁸¹⁷

SSCB'nin dağılması ardından yeniden yapılanan küresel düzende, Bulgaristan-Ukrayna ilişkileri yeni bir biçim kazanmıştır. Ukrayna'nın kriz ve savaşın merkezi haline gelmesi, Bulgaristan'da daha önce var olan birçok konunun tekrar ön plana çıkmasına sebep olmuştur. Bulgaristan'da siyasi partilerin, Kırım'ın yasa dışı işgaline ilişkin tutumları değerlendirildiğinde, ülkedeki çıkar gruplarının esas olarak iki farklı eksen etrafında konumlandığı gözlemlenir. 2014 yılında, Kırım'ın Rusya tarafından yasa dışı şekilde ilhak edilmesi olayına, dönemin Bulgaristan Cumhurbaşkanı Rosen Plevneliev, Doğu Avrupa ve Balkanlar'daki diğer liderlere kıyasla oldukça keskin bir tepki göstererek

⁸¹⁵ Solomon Pasi, Stati, Mneniya, Komentari, Intervyuta, İzvin Protokola, Redaktör: Maksim Hristov Minçev, Hermes, Plovdiv, 2016, s. 11-13.

⁸¹⁶ Dimitar Bechev, Rival Power Russia's Influence in Southeast Europe, Yale University Press, 2017, s.188-200

⁸¹⁷Ukraine bans Bulgarian far-right leader suspected of Russian espionage https://www.euractiv.com/section/politics/short_news/ukraine-bans-bulgarian-far-right-leader-suspected-of-russian-espionage/ (Erişim Tarihi: 25.05.2022)

dikkat çekmiştir. Plevneliev, Rusya'nın agresif politikalarını kuvvetli bir dille kınayarak, ülkedeki Rusya yanlısı grupların eleştirilerini üzerine çekmiştir.⁸¹⁸

Liderler bağlamında Rus dış politikasına yönelik eleştirel yaklaşım Bulgaristan siyasi tarihinde nadiren gözlemlemektedir. Bu çerçevede, barış yanlısı çözümleri destekleyen bir devlet başkanı olarak Rosen Plevneliev'in, Rusya'nın hibrid ve askeri müdahalelerine yönelik yürüttüğü eleştirel yaklaşımı AB ve NATO nezdinde takdire şayan karşılanmıştır. Bulgaristan'ın iç ve dış politikası arasındaki hassas dengenin fakında olan olan Başbakan Borisov'un, Rusya'ya karşı daha dengeli bir yaklaşım benimsediği gözlemlenmektedir. Cumhurbaşkanı Plevneliev, Rusya'nın yayılmacı askeri dış politikası hakkında: “2. Dünya Savaşı sona erdiğinden sonra ilk kez şiddet, saldırı, işgal ve silah kullanılarak Avrupa sınırları değiştirilmeye çalışılıyor. Sadece tarih alanında değil, güvenlik alanında da büyük değişiklikler söz konusu.”⁸¹⁹ Plevneliev, Rusya'nın militarist dış politikasının Karadeniz ve çevresindeki ülkelerin güvenliğini tehdit ettiğini ifade etti. Plevneliev, ayrıca AB ve tüm demokratik devletleri harekete geçirmek için Ukrayna'nın Kırım'ın hukuk dışı işgalinde yalnız bırakılmaması gerektiğini savundu. Ukrayna'da yılın kişisi seçilen Plevneliev, Avrupa'nın Rusya'ya karşı aldığı tüm yaptırımları destekleyerek ülke içinde yeni bir tartışma başlattı.⁸²⁰

Rusya'nın Kırım'ı yasa dışı işgali sonrası Karadeniz'deki güvenlik mimarisi yeniden kurgulanmaya doğru evrilmiştir. Rusya bu hamlesiyle Karadeniz'e kıyısı olan tüm devletlere askeri bir güvenlik mesajı vermektedir. Bu stratejik mesaj Rusya dışındaki Karadeniz'e kıyısı olan ülkeleri bir araya getirebilecek niteliktedir. BM Genel Kurulunda (2014) Rusya'nın Kırım'ı ilhakı yasadışı olarak ilan edilmiştir.⁸²¹ BM Genel Kurulu, Rusya'nın Kırım'ı hukuka aykırı olarak ilhak etmesine karşı bir dizi karar almasına rağmen, Rusya tek taraflı olarak askeri konumunu güçlendiren adımlar atmaya devam

⁸¹⁸ President Rosen Plevneliev Reconfirmed Bulgaria's Clear, Firm and Principled Support for the European Future of Ukraine, <https://www.president.bg/news3299/president-rosen-plevneliev-reconfirmed-bulgarias-clear-firm-and-principled-support-for-the-european-future-of-ukraine.html?lang=en&skipMobile=1>, (Erişim Tarihi: 27.05.2022)

⁸¹⁹ Bulgaristan Cumhurbaşkanı Ukrayna halkına destek çağrısı yaptı, <https://www.bghaber.org/bghaber/bulgaristan-cumhurbaskani-ukrayna-halkina-destek-cagrisi-yapti/> (Erişim Tarihi: 27.05.2022)

⁸²⁰ Ukraine names Bulgarian President Plevneliev 'Person of the Year', <https://sofiaglobe.com/2016/03/27/ukraine-names-bulgarian-president-plevneliev-person-of-the-year/> (Erişim Tarihi: 27.05.2022)

⁸²¹ 27 Mart 2014 Tarihli GA/11493 Nolu BM Genel Kurul Kararı bkz. General Assembly Adopts Resolution Calling upon States Not to Recognize Changes in Status of Crimea Region, <https://www.un.org/press/en/2014/ga11493.doc.htm> (Erişim Tarihi: 19.04.2022)

etmektedir. Rusya'nın Kırım'daki etnik Rus nüfusun haklarını koruma ve bölgenin güvenliğini sağlama iddiası, özellikle Karadeniz'in stratejik öneminin altını çizmektedir. Ancak, bu iddianın gerisinde yatan asıl nedenler, uzun vadeli askeri planlarını içermektedir. Bu bağlamda, Rusya'nın tek taraflı olarak Kırım'a müdahale etmesi, uluslararası hukuka aykırı bir durumu işaret etmektedir.⁸²² BM Güvenlik Kurulunun 7 Aralık 2020'de GA/12295 Nolu aldığı kararda ise "İşgalci güç olarak Rusya Federasyonu askeri güçlerini derhal tamamen ve koşulsuz olarak geri çekilmeli ve Ukrayna topraklarındaki geçici işgaline acilen son vermesi" gerektiği vurgulanmıştır. BM'deki Ukrayna temsilcisi bu uluslararası karar bağlamında ise

"Rusya Federasyonu Kırım'ı işgal ederek ve onu güçlü bir askeri karakola dönüştürerek uluslararası hukuku ve Birleşmiş Milletler Sözleşmesini ihlal etmiştir. Moskova'nın yarımadadaki artan askeri varlığının Karadeniz bölgesinin çok ötesinde barış ve güvenlik için bir tehdit oluşturduğunu " dile getirmiştir.⁸²³

Plevneliev döneminde, Rusya'nın hibrit saldırılarına karşı Bulgaristan'ın dış politikası Ukrayna ile sağlam bir dayanışma içinde olmuştur. Liderler diplomasisi bağlamında Ukrayna Devlet Başkanı Poroşenko ve Plevneliev özel bir diyalog geliştirmiştir. Plevneliev, Cumhurbaşkanı olarak görev yaptığı süre boyunca, Ukrayna'daki kriz sürecini diplomatik bir çözüm arayışına yönlendirme konusunda etkili bir rol oynamıştır. Bu süreçte, Ukrayna'da yaşayan 250.000 Bulgar kökenli vatandaşın sorunlarına da odaklanılmış ve Bulgarca eğitim talepleri çözüme kavuşturulmuştur. Özellikle, Odessa şehri ve çevresindeki Ukrayna'daki Bulgar azınlık, iki ülke arasındaki ilişkilerin temel taşlarından birini oluşturmuştur. Bu sayede, Bulgaristan'ın Ukrayna ile olan ilişkileri güçlenmiş ve karşılıklı işbirliği alanları genişletilmiştir.⁸²⁴

2016'da Bulgaristan, Rumen Radev'in Cumhurbaşkanlığına adaylığıyla politik bir tartışmalı bir döneme girmiştir. Ülke içerisinde ulusalcı ve küreselci tartışmaları başlamıştır. Bu tartışmalar bir yönüyle klasik Rusofil-Rusofob ikilemine kadar dayanmaktadır. Bulgar Sosyalist Partisi ve Bulgaristan'ın Canlanması için Alternatif

⁸²² Tom Cohen, Is Crimea gone? Annexation no longer the focus of Ukraine crisis <https://edition.cnn.com/2014/03/31/politics/crimea-explainer/> " Erişim Tarihi : 19/04/2022"

⁸²³ 7 Aralık 2020 Tarihli GA/12295 Nolu BM Genel Kurul Kararı bkz. Resolutions Calling on Withdrawal of Forces from Crimea, Establishing Epidemic Preparedness International Day among Texts Adopted by General Assembl, <https://www.un.org/press/en/2020/ga12295.doc.htm> (Erişim Tarihi: 19.04.2022)

⁸²⁴ Bulgaria notes importance of minority language protection in Ukraine that is in the midst of constitutional reform, <https://constitutionnet.org/news/bulgaria-notes-importance-minority-language-protection-ukraine-midst-constitutional-reform> (Erişim Tarihi: 27.05.2022)

(ABV) hareketinin desteklediği eski Hava Kuvvetleri Komutanı Radev, seçimleri kazanarak ülkedeki ulusalcı kanadı güçlendirmiştir. Görevi boyunca, Radev, Bulgaristan'ın dış politikasında bir önceki Cumhurbaşkanı Rosen Plevneliev'in AB ve NATO ile uyumlu politikalarından önemli ölçüde sapma gösterdi. Avro-Atlantik bloğa daha mesafeli bir tutum sergileyerek, Radev ulusalcı bir lider olarak Bulgaristan'ın iç politikasında güçlü bir profil çizmeye başladı.⁸²⁵ Rumen Radev, Bulgaristan'da millî kimlik vurgusuyla seçmene sunulan ve eski sol fraksiyonların desteğini alan bir siyasetçi olmanın ötesinde, geniş bir yelpazeden destek toplayarak ulusalcı bir lider algısı oluşturmuştur. Postkomünist dönemde iki kez cumhurbaşkanlığı yapmış olan Georgi Pırvanov'un Radev'in adaylığını desteklemesi, bir Sol -Sosyalist ittifakın varlığını işaret etmiş gibi görünse de, Pırvanov'un Rusya ile olan siyasi yakınlığı ve kendi destekçi kitlesini Radev lehine yönlendirmesi, politik dengelerde belirgin bir değişikliğe yol açmıştır.⁸²⁶

Radev'in Hava Kuvvetleri komutanlığı sürecinde, eski Savunma Bakanı Nikolay Nençev ile yaşanan Mig-29 uçaklarının onarımına ilişkin tartışmalar, Radev'in ileriye dönük dış politika yaklaşımlarını aydınlatmada mihenk taşı niteliği taşır. Nençev, Bulgaristan'ın Rusya'ya karşı askeri bağıllığını düşürmeye yönelik adımların savunucusu olarak, Rusya yanlısı fraksiyonların eleştirisine maruz kalmıştır. Bu çerçevede, Nençev'in Rusya ile ilişkili politik aktörler olan BSP lideri Korneliya Ninova ve ATAKA Partisi başkanı Volen Siderov'un bağlarının detaylı bir şekilde incelenmesi talebi, Bulgaristan'ın Rusya ile entegrasyonunun azaltılması yönündeki stratejik çabaları içinde değerlendirilmelidir. Bu olaylar zinciri, Radev ve Nençev arasındaki çekişmenin ötesinde, Bulgaristan'ın uluslararası ilişkiler bağlamında Rusya ile olan tarihsel ve diplomatik bağları tartışmaya açmaktadır.⁸²⁷

⁸²⁵ Radev'in politikaları, Bulgaristan'ın uluslararası ilişkilerde daha geniş bir hareket alanı kazanmasını ve ulusal çıkarlarını daha etkili bir şekilde savunmasını amaçlıyor. Bu yeni yaklaşım, Bulgaristan'ın dış politikada daha esnek ve bağımsız bir tutum benimsemesine olanak tanıdı, ancak aynı zamanda AB ve NATO ile ilişkilerinde belirsizlikler ve meydan okumaları da beraberinde getirdi. Radev'in Avro-Atlantik ittifaka mesafeli duruşu, Bulgaristan'ın uluslararası platformlardaki konumunu yeniden şekillendirme yolunda önemli bir adım olarak değerlendirilebilir.

⁸²⁶ BSP and ABV Come Close to Agreeing on Maj. Gen. Rumen Radev as Single Left-Wing Candidate for President, <https://www.bta.bg/en/news/145273-BSP-and-ABV-Come-Close-to-Agreeing-on-Maj-Gen-Rumen-Radev-as-Single-Left-Wing>, (Erişim Tarihi: 24.12.2023)

⁸²⁷ Eski Savunma Bakanı Nençev: Ninova, Siderov ve Radev'in Rusya ile bağlantıları araştırılmalı, https://kircaalihaber.com/?pid=3&id_news=20412 (Erişim Tarihi: 30.11.2022)

2017 ile 2021 yılları arasında GERB ve Birleşik Vatanseverler ittifakı tarafından oluşturulan hükümetin, hem iç hem de dış politikada dengeli bir retorik benimsediği görülmektedir. Borisov liderliğindeki hükümette Dışişleri Bakanı olarak görev yapan Ekaterina Zaharieva, Avrupa Birliği ve NATO ile uyumlu bir politika izlerken, Savunma Bakanlığına Rusya ile iyi ilişkileri savunan VMRO Partisi'nden Krasimir Karakaçanov getirilmiştir. Kırım'ın Rusya tarafından ilhak edilmesi meselesinde açık bir pozisyon almak konusunda sürekli tereddüt eden Karakaçanov, AB ve NATO'nun Rusya ile daha fazla işbirliği yapması gerektiğini savunmuş, 2014 yılındaki olayların müzakere yoluyla çözülebileceğini öne sürmüştür. Bu durum, hükümetin dış politika yönelimindeki çeşitliliği ve uluslararası dengeleri gözettiğini göstermektedir.⁸²⁸

Cumhurbaşkanı Rumen Radev'in ilk görev dönemi, GERB ve Birleşik Vatanseverler'in hükümeti yönettiği bir zamana rastlamıştır. Radev, bu süre zarfında bazı konularda GERB ile fikir ayrılıkları yaşamış olsa da genel olarak partiler üstü bir tutum sergileme çabası içinde olmuştur. Özellikle, Kırım kriziyle ilgili olarak, açıklamalardan kaçınarak temkinli bir yaklaşım benimsemiştir. Bu duruş, Radev'in siyasi meselelerde dengeli ve ölçülü bir yaklaşımı tercih ettiğini yansıtmaktadır. Bu olayın istisnai bir örneği, devlet televizyonu BNT'de gerçekleşen bir yayında yaşanmıştır. Devlet yayıncısı BNT'de yapılan bir yayında, Cumhurbaşkanlığı seçiminin ikinci turu öncesinde, rakip GERB-DGB adayı Anastas Gerçikov'un "Kırım'ın mülkiyeti kime aittir?" sorusuna "Kırım, Rusya'nın mülküdür." şeklinde verdiği yanıt, Rumen Radev'i uluslararası arenada eleştirilere maruz bırakmıştır. Radev'in bu açıklamaları, Avrupa Birliği'nin Dış İlişkiler Sözcüsü Peter Sano, Amerika Birleşik Devletleri'nin Sofya Büyükelçiliği ve Ukrayna Dışişleri Bakanlığı tarafından şiddetle kınanmış ve kesinlikle kabul edilemez olarak değerlendirilmiştir.⁸²⁹

Rumen Radev'in açıklamalarına ilişkin olarak Ağustos 2021'de Kırım Platformu Zirvesi kapsamında Bulgaristan'ın "Kırımın Ukrayna'dan ayrılmaz bir parça olduğunu Rusya'nın yasadışı işgalini" tanımayacağını beyan ettiğini hatırlatan ABD Sofya Büyükeçiliği, bu durumun endişe ile karşılandığını ifade etmiştir.⁸³⁰

⁸²⁸ NATO, EU must cooperate with Russia,says Bulgarian defense minister, <https://tass.com/defense/1051245>

(Erişim Tarihi: 30.11.2022)

⁸²⁹ Bulgaristan Büyükelçisi Ukrayna Dışişleri Bakanlığına çağrıldı, <https://bnr.bg/tr/post/101560026>

(Erişim Tarihi: 30.11.2022)

⁸³⁰ABD Büyükelçiliği, Bulgaristan Cumhurbaşkanı'nın Kırım hakkında ifadesinden rahatsız, <https://bnr.bg/tr/post/101561141> (Erişim Tarihi: 30.11.2022)

2021 yılında gerçekleştirilen üç seçime rağmen, yalnızca bir defa hükümet kurulabilmiştir. Bu süreçte doğal olarak Cumhurbaşkanı Radev söylemleri ile ön plana çıkmıştır. 14 Kasım 2021 tarihli Genel Seçimler, herhangi bir partinin tek başına hükümet oluşturacak bir çoğunluğa ulaşamadığını göstermiştir. Bu seçimlerde, Değişime Devam Ediyoruz Partisi (PP) 673.170 oy alarak parlamentoda 67 sandalye kazanmış ve hükümet kurma yetkisini elde etmiştir. Ardından yapılan müzakereler neticesinde, Değişime Devam Ediyoruz (PP), BSP, Demokratik Bulgaristan (DB) ve Böyle Bir Halk Var (İTN) partileri, farklı politik yaklaşımlara sahip olmalarına rağmen, bir hükümet kurmak üzere iş birliği yapmışlardır. AB ve NATO politikalarını destekleyen PP ve DB, Rusya ile tarihi bağları olan BSP ve popülist eğilimleri bulunan İTN, normal şartlar altında bir hükümet oluşturacak ortak bir zemine sahip değildirlere. Ancak, toplumsal taleplerin yoğunluğu ve bölgesel krizler, bu farklı partilerin bir koalisyon hükümeti kurmasını mümkün kılmıştır. Toplumun karşılanamayan beklentileri, devletin geçici bir hükümet kurma yönünde adım atmasına zemin hazırlamıştır.⁸³¹

13 Aralık 2021'de göreve başlayan yeni hükümet, görev süresinin başlangıcında, iç politikadaki birikmiş sorunlardan ziyade Ukrayna-Rusya krizine yönelmek zorunda kalmıştır. Meclisteki ve Hükümetteki Rusya yanlısı grupların yanı sıra Radev'in söylemleri Hükümeti Avro-Atlantik politikaları izlemesini zorlaştırmaktadır. Bu kaotik durum hükümeti iç politikadan ziyade dış politika gündeminde tutmakta ve zaman içerisinde iç politik kargaşalara zemin hazırlamaktadır. Ukrayna meselesinin devamlı gündemde kalması güvenlik söylemlerini ülke içerisinde birincil konuma yükseltmiştir. Bu durum toplumsal güncel sorunları ötelemekle beraber seçim süreçlerini yeniden gündeme getirmektedir.⁸³²

Değişime Devam Ediyoruz Partisi'nden (PP) iktidara gelen Bulgaristan'ın Başbakanı Kiril Petkov, NATO'nun Brüksel'deki merkezine yaptığı ziyarette, Ukrayna ile ilgili yürütülen dış politikanın hem NATO hem de Avrupa Birliği (AB) normlarıyla tam bir uyum içinde olduğunu açıklamıştır. Petkov, ayrıca, Bulgaristan'ın, Ukrayna krizinde müttefikleri ile eşgüdümlü bir şekilde hareket ederek, diplomasi ve barışçıl yöntemleri tercih ettiğini ifade etmiştir. Bu bağlamda, Başbakan Petkov'un açıklamaları, ülkesinin dış politika

⁸³¹New anti-graft centrist party seen winning Bulgaria's election, <https://www.reuters.com/world/europe/bulgarians-vote-third-election-this-year-bid-break-deadlock-2021-11-14/>, (Erişim Tarihi: 30.12.2023)

⁸³²НС избра новия кабинет с премиер Кирил Петков, <https://bntnews.bg/news/ns-izbra-noviya-kabinet-s-premier-kiril-petkov-1178531news.html>, (Erişim Tarihi: 30.12.2023)

stratejisinin müttefiklerle koordinasyon ve barışçıl çözümlere olan bağlılığını vurgulamaktadır. Bu ziyarette NATO Genel Sekreteri Stoltenberg ise Karadeniz jeopolitiği ve Bulgaristan'ın NATO içerisindeki rolüne dair:

“Bulgaristan çok değerli bir NATO müttefikidir. Bulgaristan da ortak güvenliğimize, toplu savunmamıza birçok farklı şekilde katkıda bulunuyor. Sadece Bulgaristan'ın Karadeniz'e kıyısı olan bir devlet olması önemlidir. Üç NATO müttefikinin kıyıdaş devletler olduğunu unutmamalıyız: Türkiye, Bulgaristan ve Romanya. Sonra iki çok önemli ortağımız var, Gürcistan ve Ukrayna, NATO ortaklarımız var. Ve bu önemlidir, çünkü Karadeniz bölgesinde, özellikle Ukrayna'daki çatışma ve Kırım'ın yasadışı ilhakıyla birlikte, gerilimleri görüyoruz. Elbette tüm bunlar, tüm Karadeniz bölgesini, bir NATO için büyük stratejik öneme sahip bir bölge haline getiriyor. Bulgaristan birçok farklı şekilde katkıda bulunuyor. Karadeniz'de bir donanma varlığınız var.”⁸³³

Rusya ve Ukrayna arasındaki kriz, bölgesel sınırları aşarak genişleyebilecek potansiyel taşımaktadır. Bu kapsamda, NATO, Karadeniz bölgesinde müttefikler ile sürekli iş birliği içinde, Rusya'ya karşı birleşik bir yaklaşım geliştirmektedir. NATO Genel Sekreteri Jens Stoltenberg, özellikle Karadeniz'e kıyısı olan NATO üye devletleri ile birlikte Gürcistan ve Ukrayna ile de sıkı ilişkiler kurarak, Rusya'nın bölgesel etki alanının sınırlandırılması gerektiğini ifade etmektedir. NATO'nun çevreleme stratejisi karşısında, Rusya, Ukrayna'nın limanlarına ve stratejik noktalarına yönelik yasa dışı saldırılarla karşılık vermektedir. Bu durum, NATO'nun, Karadeniz bölgesini stratejik açıdan öncelikli bir alan olarak konumlandırmasına yol açmaktadır. Stoltenberg, ayrıca, Bulgaristan'ın Karadeniz ve Batı Balkanlar'da sürdürdüğü, ittifakın genel stratejisiyle uyumlu askeri politikalarını övgüyle karşılamaktadır.⁸³⁴

24 Şubat 2022 tarihinde, Rusya Federasyonu Devlet Başkanı Vladimir Putin tarafından Ukrayna'ya yönelik başlatılan askeri harekatı "özel askeri operasyon" olarak tanımlanmıştır. 2014 yılında Kırım'ın ilhakı ile başlayan süreç, Rusya'nın uluslararası arenada giderek izole bir konuma sürüklenmesine yol açmıştır. Bu izolasyon, özellikle Soğuk Savaş döneminde müttefik olan ülkelerin Rusya'dan uzaklaşmasında etkili olmuş, askeri müdahalelerin kullanılması bu süreci daha da derinleştirmiştir. Rusya'nın

⁸³³ Joint press point by NATO Secretary General Jens Stoltenberg with the Prime Minister of Bulgaria, Kiril Petkov https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_190349.htm (Erişim Tarihi: 30.05.2022)

⁸³⁴ Joint press point by NATO Secretary General Jens Stoltenberg with the Prime Minister of Bulgaria, Kiril Petkov https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_190349.htm (Erişim Tarihi: 30.05.2022)

Ukrayna'ya yönelik girişimi, Doğu Avrupa ve Balkanlar'da Rusofobi olgusunun güçlenmesine katkıda bulunmuştur. Rusya'nın bu hamleleri, Slav ve Ortodoks kimliklerine dayanan kültürel ve siyasi etki alanında erozyona yol açarak, bu topluluklarda ikna edici gücünün azalmasına neden olmuştur. Rus politika yapıcılarının bu gelişmeleri dikkate almaması, kültürel ve siyasi etkinliklerinde kayıplar yaşamaları riskini beraberinde getirmektedir. Soğuk Savaş döneminde Rusya'nın en yakın müttefiklerinden biri olarak kabul edilen Bulgaristan, postkomünist süreçte Avro-Atlantik yapıyla çıkarlarını uyumlu hale getirdiği görülmektedir. Bulgaristan iç siyasetinde Rusya'nın argümanlarını destekleyen siyasi gruplar her dönemde mevcut olmakla birlikte, bu grupların karar alma süreçlerinde belirleyici bir güce sahip olmadığı görülmektedir. Rusya'nın ilk saldırılarının ardından Başbakan Kiril Petkov'un ifadeleri, Bulgaristan'ın tutumunu net bir şekilde ortaya koymaktadır: "Bulgaristan, AB ve NATO içindeki tüm müttefikleri ile birlikte koordineli ve tutarlı bir şekilde hareket edecektir; birliğimiz bizim gücümüzdür. Bulgaristan'a yönelik şu anki bir tehdit algılanmamakta, ancak hükümet enerji güvenliği, siber güvenlik, stok takibi ve diğer önlemler için kapsamlı bir eylem planını devreye sokmuştur. Bulgaristan halkı, bu planın etkin bir şekilde uygulandığından emin olabilir." Bu açıklama, Bulgaristan'ın güvenlik konularında proaktif bir yaklaşım benimsediğini ve Avro-Atlantik müttefikleri ile olan dayanışmasını vurgulamaktadır.⁸³⁵

Rusya'nın Ukrayna'nın çeşitli şehirlerine eş zamanlı saldırılar düzenlediği gözlemlenmektedir. Bu saldırılar sonucunda Ukrayna'da yaşayan sivil halk, daha güvenli bölgelere sığınabilmek amacıyla diğer ülkelere göç etmekte; Avrupa ve Balkan ülkeleri ise Ukraynalı mültecilere yönelik açık kapı politikası uyguladığı görülmektedir. Ukrayna'dan gelen mülteciler ile ilgili olarak Bulgaristan'ın yeni seçilen Başbakanı Kiril Petkov'un sözleri dünya basınında geniş yer bulmuştur:

"Bunlar alıştığımız mülteciler değil. Bunlar Avrupalı insanlar, bu yüzden biz diğer tüm AB ülkeleri onları karşılamaya hazırız. Bunlar zeki insanlar, eğitimli insanlar... bazıları BT uzmanı yüksek vasıflı, yani bu gelen kişiler geçmişi belirsiz ne yapacağını bilmeyen teröristlerin yaptığı mülteci dalgası değil. Bunlar Avrupa'ya

⁸³⁵ Bulgaristan hükümeti, Rusya Federasyonu'nun Ukrayna'ya yönelik saldırısını şiddetle kınadı <https://kircaalihaber.com/bulgaristan/bulgaristan-hukumeti-rusya-federasyonunun-ukraynaya-yonelik-saldirisini-siddetle-kinadi>

henüz gelmekte olan hava alanları bombalanan, vurulan ve metroda saklanan kişiler.

Gelmekte olan göçmen dalgasından hiçbir Avrupa ülkesi korkmuyor.”⁸³⁶

24 Şubat 2022 tarihi itibarıyla Bulgaristan siyasetinde, güvenlik konularının merkezi bir öneme kavuştuğu gözlemlenmektedir. Cumhurbaşkanı Radev, Rusya'nın agresif politikalarını kınamakta; ancak aynı zamanda, Bulgaristan'dan Ukrayna'ya silah sağlanması konusunda belirli sakıncalarını ortaya koymaktadır. Rusya'dan Bulgaristan'a yönelik bir askeri tehdidin olmadığını vurgulayan Radev, NATO ile gerçekleştirilen istişarelere rağmen, ulusal çıkarlar temelinde bir tutum sergilemektedir.⁸³⁷

Bulgaristan Başbakanı Kiril Petkov'un Avrupa Birliği (AB) ve Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) ile uyumlu bir Ukrayna politikası izleme yönündeki açıklamalarının ardından, koalisyon hükümeti içinden farklı görüşlerin ortaya çıkması, ülkedeki siyasi dengelerin ne kadar hassas olduğunu gözler önüne sermektedir. BSP Başkanı Korneliya Ninova, Başbakan Petkov'un Batı ile uyumlu Ukrayna politikasına yönelik eleştirilerde bulunmuş, bu durum koalisyon içi fikir ayrılıklarının bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Benzer şekilde, Vızrajane Partisi ve Cumhurbaşkanı Radev'den gelen açıklamalar da, Bulgaristan'ın dış politikasının ve Batı ittifakı ile olan ilişkilerinin, iç politikada çeşitli görüşler arasında bir denge unsuruna dönüştüğünü işaret etmektedir. Parlamento ve kabineden gelen farklı sesler, Başbakan Petkov'un yönetimi altında Bulgaristan'ın izlediği dış politika stratejisine ilişkin bir çeşitlilik ve görüş ayrılıklarının varlığını göstermektedir. Geçtiğimiz yıl, Bulgaristan'ın geçici Başbakanı ve aynı zamanda Savunma Bakanı olan Stefan Yanev'in, Rusya'nın Ukrayna'yı işgalini "özel askeri operasyon" olarak değerlendirmesi, savaş olmadığı yönündeki açıklamaları nedeniyle görevden alınmasına sebep oldu. Bu durum, Bulgaristan'da iç ve dış politikayı etkileyen Rusya yanlısı ve Rusya karşıtı grupların ve liderlerin arasındaki rekabeti açıkça ortaya koymaktadır. Yanev, NATO birliklerinin Bulgaristan'a konuşlandırılmasına itiraz etmiş ve bunun bölgedeki gerilimi artırabileceğini de dile getirmişti.⁸³⁸

⁸³⁶ Петков: 1/3 от украинската армия вече е унищожена- Здравей, България (25.02.2022), <https://www.youtube.com/watch?v=qBE-PUyUXR0> (Erişim Tarihi: 1.12.2022)

⁸³⁷ President Radev says Russia's attack on Ukraine unacceptable, but 'no direct military threat to Bulgaria' <https://sofiaglobe.com/2022/02/24/president-radev-says-russias-attack-on-ukraine-unacceptable-but-no-direct-military-threat-to-bulgaria/> (Erişim Tarihi: 1.10.2022)

⁸³⁸ Bulgaria sacks defence minister for saying Ukraine invasion was not a 'war', <https://www.euronews.com/2022/02/28/bulgaria-sacks-defence-minister-for-saying-ukraine-invasion-was-not-a-war> (Erişim Tarihi: 1.10.2022)

3 Mart 2022'de Rusya'nın Sofya Büyükelçisi Mitrofanova'nın, Bulgaristan'ın Osmanlı İmparatorluğu'ndan bağımsızlığını kazandığı tarihe referansla yapmış olduğu "Rusya'nın Ukrayna'yı özgürleştirdiği" benzetmesi, Bulgaristan Başbakanı tarafından keskin bir şekilde eleştirildi. Bu eleştiri sonrasında, hükümetin basın merkezi tarafından yapılan açıklamada, Rus Büyükelçi'nin görüşmeye çağırılması ve Bulgaristan'ın iç işlerine karışılmaması gerektiği konusunda bir uyarı mesajı yayınlandı. Bu olay, Bulgaristan ile Rusya arasındaki ikili ilişkilerde son yıllardaki en kritik an olarak kaydedilmiştir. Rus Büyükelçi'nin özür dilemesine rağmen, ikili ilişkilerin yeni bir sıkıntılı döneme girdiği ve farklı bir boyut kazandığı gözlemlenmektedir.⁸³⁹

Vızrajane Partisi lideri Kostantin Kostadinov, Rusya'ya yönelik yaptırımların reddedilmesi gerektiğini vurgulayan bir tutum sergilemiştir, bu da Bulgaristan Sosyalist Partisi'nin benimsediği görüşle örtüşmektedir. Kostadinov, Rus Büyükelçiliği'nin görüşlerini hem meclis hem de sokak eylemlerinde dile getirmiştir. Ancak, 3 Mart 2022 tarihinde Şipka Tepesi'nde yaptığı konuşma, ülke içinde önemli bir tartışma sürecini başlatmıştır.⁸⁴⁰ Bulgaristan'daki Rusofil eylemleri dikkatle takip eden Ukrayna yetkilileri, Vızrajane Partisi lideri Kostantin Kostadinov'un Rus casusu olduğu gerekçesi ile Ukrayna'ya giriş yasağı getirmiştir

Ukrayna yetkilileri, Bulgaristan'daki Rusya yanlısı eylemleri dikkatle izlemekte olup, Vızrajane Partisi lideri Kostantin Kostadinov'un Rus casusu olduğu iddiasıyla Ukrayna'ya girişini engelleyen bir yasal düzenleme yapmışlardır.⁸⁴¹

Rusya'nın Ukrayna'ya yönelik işgal girişimi ve Beyaz Rusya'daki Rus askeri varlığının artışı, NATO'nun Doğu Kanadı'nda ciddi bir güvenlik tehdidi olarak kabul edilmektedir. Bu endişelerin ışığında ABD Savunma Bakanı Lloyd J. Austin, özellikle Baltık bölgesindeki güvenlik durumunu ele almak üzere Vilnius'ta önemli bir görüşme gerçekleştirmiştir. Bu görüşmelere katılan Litvanya Dışişleri Bakanı, Estonya Savunma Bakanı ve Letonya Savunma Bakanı, Doğu Kanadı'nda artan güvenlik ihtiyacına dikkat

⁸³⁹Rusya Büyükelçisi Eleonora Mitrofanova özür diledi, <https://bnr.bg/tr/post/101611619> (Erişim Tarihi: 1.10.2022)

⁸⁴⁰ Vızrajane Partisinin lideri Kostadinov, Bulgaristan'ın Rusya dış politikasıyla uyumlu bir siyaset benimsemesi gerektiği tezini savunmaktadır.

⁸⁴¹ Ukrayna, 'casus' ilan ettiği Bulgar siyasi parti liderine ülkeye giriş yasağı getirdi <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/ukrayna-casus-ilan-ettigi-bulgar-siyasi-parti-liderine-ulkeye-giris-yasagi-getirdi/2527929> (Erişim Tarihi: 1.10.2022)

çekerek NATO'dan destek talep etmişlerdir.⁸⁴² Baltık bölgesindeki ziyaretin ardından ABD Savunma Bakanı Lloyd J. Austin, NATO'nun caydırıcı gücüne dikkat çekerek, ilerleyen günlerde Avrupa'da NATO müttefiklerini desteklemek amacıyla bir gezi düzenleyeceğini açıkladı. Bu seyahat programı kapsamında özellikle Bulgaristan ve Slovakya gibi S-300 Rus Savunma silahlarına sahip olan bazı NATO ülkelerine özel bir önem verileceği öngörülmektedir.⁸⁴³

Zelensky, Rus saldırılarının başlamasıyla birlikte uluslararası alanda savaş karşıtı bir koalisyonun oluşturulması çağrısında bulunmuştur. Bu çağrı, Polonya'nın aracılığıyla Bükreş Dokuzlusu'nun harekete geçirilmesiyle sonuçlanmıştır. Zelensky, Rusya'nın müzakere masasına yaklaşması için Bükreş Dokuzlusu'ndan destek talebinde bulunmuş ve bu durum NATO'nun Doğu Kanadı'nda yeni bir tartışma ve çözüm arayışlarının başlamasına yol açmıştır.⁸⁴⁴

Zelenskiy'nin savaş karşıtı koalisyon çağrısı, eski Doğu Bloğu ülkelerinden oluşan Bükreş Dokuzlusu devletlerinin iç politika gündemlerinde geniş yankı uyandırmıştır. Bulgaristan ve Romanya'nın Karadeniz'e kıyısı olması, NATO içinde stratejik bir konumda yer almalarını sağlamaktadır. Rusya'nın Ukrayna'ya yönelik saldırıları, NATO'nun üyelerine sağladığı güvenlik şemsiyesinin önemini bir kez daha vurgulanmasına yol açmıştır. Bu durum, NATO içindeki “ortak güvenlik çıkarları” konusunu yeniden gündeme getirmiştir. ABD Savunma Bakanı, Avrupa gezisi sırasında 18-19 Mart 2022 tarihlerinde Sofya ve Burgas'a ziyaret gerçekleştirerek, Bulgaristan'ın NATO'nun Doğu Kanadı'ndaki rolü hakkında müzakerelerde bulunmuştur. Bulgaristan iç siyasetinde Rusya yanlısı Vızrajane Partisi'nin bu ziyareti protesto ettiği kaydedilmiştir.⁸⁴⁵

⁸⁴² Readout of Secretary of Defense Lloyd J. Austin III's Meeting in Lithuania With Estonian Minister of Defense Kalle Laanet, Latvian Minister of Defense Artis Pabriks, Lithuanian Foreign Minister Gabrielius Landsbergis <https://www.defense.gov/News/Releases/Release/Article/2941265/readout-of-secretary-of-defense-lloyd-j-austin-iii's-meeting-in-lithuania-with-e/>, “Erişim Tarihi : 06/12/2022”

⁸⁴³ 1997 yılında Güney Kıbrıs Rum kesimi tarafından Rusya'dan alınan S-300 füzeleri Yunanistan tarafından Girit adasına konuşlandırılmıştır. <https://tr.euronews.com/2022/09/02/abd-yunanistan-s-300leri-cok-onceden-almisti-yaptirim-kapsami-disinda>, “Erişim Tarihi: 07/12/2022”

⁸⁴⁴ Ukrayna Devlet Başkanı Zelenskiy: Savaş karşıtı koalisyona ihtiyacımız var <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/ukrayna-devlet-baskani-zelenskiy-savas-karsiti-koalisyona-ihtiyacimiz-var/2514148>, “Erişim Tarihi: 07/12/2022”

⁸⁴⁵ Secretary of Defense Lloyd J. Austin III and Bulgarian Prime Minister Kiril Petkov Hold Joint Press Conference <https://www.defense.gov/News/Transcripts/Transcript/Article/2971995/secretary-of-defense-lloyd-j-austin-iii-and-bulgarian-prime-minister-kiril-petkov/>, “Erişim Tarihi: 1/10/2022”

24 Mart 2022 tarihinde Brüksel'de düzenlenen NATO Liderler Toplantısı'nda, çok uluslu muharip grupların kurulması yönünde önemli bir karar alınmıştır. Bu karar kapsamında, Estonya, Letonya, Litvanya ve Polonya'nın yanı sıra, NATO'nun Doğu Kanadını stratejik olarak güçlendirecek olan Slovakya, Macaristan, Romanya ve Bulgaristan da çok uluslu muharip gruplara dahil olacak ülkeler arasında yer almak üzere belirlenmiştir. Bu genişletilmiş katılım, ittifakın doğu sınırlarındaki savunma kapasitesini artırma amacını taşımaktadır.⁸⁴⁶ NATO'nun Doğu Kanadında Karadeniz'den Baltık Denizi'ne uzanan bir güvenlik kuşağını hayata geçirme stratejisi, Ukrayna krizi sonrasında önem kazanmıştır. Bu süreçte, Macaristan'ın dış politikası ve özellikle Başbakan Viktor Orban'ın tutumu dikkat çekici olmuştur. Orban, Macaristan'da yeni NATO askeri muharip grupların konuşlanmasına onay vermiş olmasına rağmen, daha önce NATO üye ülkelerinin Rusya'ya yönelik politikalarını ve Macaristan'daki NATO askeri varlığının artırılmasını eleştirmiştir. Bu çelişkili yaklaşım, Doğu Avrupa ve Balkanlar'daki Rusya yanlısı gruplar için meşruiyet sağlayıcı bir rol oynamıştır. Macaristan'ın bu politikası, NATO içinde yeni tartışmalara sebebiyet vermiştir.⁸⁴⁷

Ukrayna Krizi sürecinde Bulgaristan, NATO'nun Balkan ülkelerini bir araya getirme çabasına girişmiştir. Bölgesel liderlik bağlamında ön plana çıkmaya çalışan Bulgaristan Başbakanı Petkov, diğer bölge ülkeleri ile devamlı diplomatik temasta kalmıştır. Sofya Zirvesinde bir araya gelen Romanya, Karadağ ve Makedonya'nın Başbakanları Ukrayna ile Rusya arasındaki savaşın bölgeye olan etkilerini ve küresel enerji krizine yönelik çözüm yollarını tartışmışlardır. Toplantıda, Balkanlar üzerindeki demokratik yapıları olumsuz yönde etkileyen Rusya'nın politikaları eleştirilmiş, aynı zamanda Rusya'nın Ukrayna işgali sonucu bölgede yükselen milliyetçilik ve popülizmin, Avrupa'nın güvenlik düzeni açısından bölgesel istikrarı nasıl tehdit ettiği üzerinde durulmuştur.⁸⁴⁸

AB ve ABD, Ukrayna-Rusya çatışmasının sürdüğü dönemde, Rus ekonomisini zayıflatılabilmek adına doğalgaz ve petrol ithalatına yönelik ambargo uygulama olasılığını masaya yatırmışlardır. Bu konuda, herhangi bir ambargo uygulanmasına açıkça karşı çıkan Almanya'nın duruşu ön plana çıkmaktadır. Aynı zamanda, Bulgaristan da bu

⁸⁴⁶ The NATO leaders will address the need for a reset of Allied deterrence and defence https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_193671.htm?selectedLocale=en “Erişim Tarihi: 1/10/2022”

⁸⁴⁷ NATO to Strengthen Presence in Hungary As Well <https://hungarytoday.hu/hungarian-defence-forces-nato-military-army-ukrainian-russian-war-hungary/> “Erişim Tarihi: 1/10/2022”

⁸⁴⁸ Sofya'da dörtlü Rusya-Ukrayna savaşı zirvesi <https://www.trthaber.com/haber/dunya/sofyada-dortlu-rusya-ukrayna-savasi-zirvesi-667601.html> “Erişim Tarihi: 1/10/2022”

konudaki tartışmalarda Almanya'nın yanında yer alarak, enerji ithalatıyla ilgili olası ambargolara karşıt bir tutum sergilemiştir. Bu tutum, özellikle Rusya'dan yoğun doğalgaz ve petrol ithalatı bağımlılığı bulunan Bulgaristan için önemli bir politik karar olarak öne çıkmaktadır.⁸⁴⁹ Bulgaristan'ın, Gazprom ve Lukoil gibi Rusya menşeli kuruluşlardan enerji tedarik etmesi, Avrupa Birliği ve Amerika Birleşik Devletleri'nin benimsediği politikalardan sapmasına yol açmaktadır. Bu enerji bağımlılığı, Avrupa ve Balkan coğrafyaları için Rus enerji kaynaklarına alternatiflerin keşfedilmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır. Bu kapsamda, Azerbaycan gibi alternatif enerji kaynaklarına sahip ülkeler, stratejik önem kazanmakta ve Rus enerji hegemonyasına bağımsız çözümler sunma potansiyeli ile dikkat çekmektedir. Bu bağlamda, enerji çeşitliliği ve güvenliği açısından Azerbaycan'ın rolü, Avrupa ve Balkanlar için Rus enerji kaynaklarına alternatif modellerin geliştirilmesinde kritik bir öneme sahip olmaktadır.⁸⁵⁰

Enerji konuları, Bulgaristan'ın hava sahası güvenliği ve Rus casusluk faaliyetlerine dair kaygılar, ulusal ve uluslararası politika arasındaki çizgileri giderek bulanıklaştırmıştır. Nisan ayının ortalarına dek Ukrayna'dan Bulgaristan'a ulaşan mülteci sayısı 90 binin üzerine çıkarken, bu durum Ukrayna'daki insani felaketin Bulgaristan'a olan yansımalarını daha da ağırlaştırmıştır. Ukrayna Dışişleri Bakanı Dmitro Kuleba, Bulgaristan'ın izlediği dış politikayı tebrik ederek Sofya ziyaretinde şu sözleri ifade etmiştir:

“Biz, sadece Ukrayna için değil, Bulgaristan ve Karadeniz bölgesindeki tüm ülkelerin güvenliği için mücadele veriyoruz. Rusya'nın saldırganlığı ile yüz yüze gelmemeniz için savaşıyoruz. Katliam yapan, yıkım getiren, işkence ve tecavüz eden bugünkü Rusya, anlayışı hak etmiyor. Bunu anlamanızı istiyorum.”

Kuleba'nın bu ziyareti, Bulgaristan'ın iç politikasında önemli tartışmalara yol açmıştır. Ukrayna'ya yapılan insani yardımların yanı sıra, askeri yardımların da tartışılmaya başlanması, parlamentoda Rusya yanlısı grupların aktifleşmesine neden olmuştur. Bu

⁸⁴⁹ Avrupa'nın kullandığı doğalgazda Rusya'nın payı ne kadar? <https://www.ntv.com.tr/ntvpara/avrupa-ulkelerinin-dogalgaz-ithalatinda-rusyanin-payi,CH46iKCIkex9231KTi1cA> “Erişim Tarihi: 01/10/2022”

⁸⁵⁰ Bulgaristan, Rusya'dan akaryakıt ithalatına yönelik olası bir yasaktan muafiyet talep edebilir <https://kircaalihakber.com/bulgaristan/bulgaristan-rusyadan-akaryakit-ithalatina-yonelik-olasi-bir-yasaktan-muafiyet-talep-edebilir> “Erişim Tarihi: 01/10/2022”

süreçte Ukrayna'ya yönelik askeri destek konusu, Bulgaristan'ın iç siyasetindeki kutuplaşmayı daha da belirginleştirmiştir.⁸⁵¹

Sofya'da, Ukrayna-Rusya savaşında Bulgaristan'ın tarafsız kalmasını savunan Vızrajdane (Yeniden Doğuş) Partisi taraftarları ve Ukrayna'ya destek olan diğer siyasi grupların düzenlediği protestolar gerçekleşmiştir. Vızrajdane Partisi destekçileri, parlamento önünde Amerikan askeri üslerinin Bulgaristan'da bulunmasına karşı çıkan sloganlar ve Rusya'nın Ukrayna işgalini simgeleyen "Z" harfi içeren pankartlarla eylem yapmışlardır. AB ve NATO'ya karşıt bir pozisyonla tanınan Vızrajdane Partisi, Bulgaristan siyasi arenası içinde Rusya yanlısı görüşlerin öncüsü konumundadır. Partinin lideri Kostantin Kostadinov, Bulgar Sosyalist Partisi'nin (BSP) hükümetteki Ukrayna politikasını daha az Rusya yanlısı olmakla eleştirmekte, böylece Bulgaristan'ın dış politikasında önemli bir tartışma konusunu gündeme getirmektedir.⁸⁵²

Ukrayna'ya silah desteği sağlama niyetiyle Başbakan Kiril Petkov, kendi bir aylık maaşını bağışlamış ve bu hareketi sosyal medya aracılığıyla genel bir yardım çağrısına dönüştürmüştür. Bu kampanya, Petkov'un Ukrayna'ya destek olma arzusunu paylaşan vatandaşları katılıma davet ederek, ülke genelinde bir sivil hareketin oluşumuna liderlik etmesine yol açmıştır. Meclis tartışmalarından bağımsız olarak gerçekleştirilen bu girişim, Rusya'ya sempati duymayan ve Avro-Atlantik değerleriyle örtüşen seçmen kitlesini birleştirici bir nitelik taşımaktadır. Petkov'un bu adımı, Bulgaristan içerisinde dış politikaya yönelik kamuoyu fikir birliğini ve sivil katılımı teşvik eden bir strateji olarak kabul edilmektedir.⁸⁵³

Rusya Federasyonu, Gazprom şirketi aracılığı ile Bulgaristan'a yönelik doğal gaz sevkiyatını 26 Nisan 2022 tarihinde kesintiye uğrattığını duyurmuştur. Bu kesintinin temel sebebi, Bulgaristan'ın Rusya Federasyonu'nun Ruble cinsinden ödeme yapılmasını talep etmesine yönelik şartları kabul etmemesi olarak belirtilmiştir. Benzer bir durum Polonya ve Litvanya için de söz konusudur; her iki ülke de Ruble bazında ödeme sistemine geçişi reddettikleri için Rusya tarafından doğal gaz arzının kesilmesiyle karşı

⁸⁵¹ Ukrayna Dışişleri Bakanı Kuleba: Katliam yapan Rusya, anlayışı hak etmiyor <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/ukrayna-disisleri-bakani-kuleba-katliam-yapan-rusya-anlayisi-hak-etmiyor/2567354> (Erişim Tarihi: 01/10/2022)

⁸⁵² "Възраждане" с протест на 6 април срещу българска намеса във войната <https://www.24chasa.bg/bulgaria/article/11245707> "Erişim Tarihi: 01/10/2022"

⁸⁵³ Başbakan Petkov, vatandaşları Ukrayna'ya mühimmat alımı için bir maaş bağışlamaya çağırdı <https://kircaalihaber.com/bulgaristan/basbakan-petkov-vatandaslari-ukraynaya-muhimmat-alimi-icin-bir-maas-bagislamaya-cagirdi> "Erişim Tarihi: 01/10/2022"

karşıya kalmıştır. Bu gelişmeler, uluslararası enerji piyasalarında ödeme mekanizmaları üzerine yaşanan anlaşmazlıkların somut bir yansıması olarak değerlendirilmektedir.⁸⁵⁴ Rusya Federasyonu'nun enerji kaynaklarını diplomatik bir araç olarak konumlandırması, Doğu Avrupa ve Balkan bölgesindeki devletleri alternatif enerji politikalarını değerlendirmeye yönlendirmiştir. Bu süreç, enerji güvenliği kavramının sadece Bulgaristan'da değil, Avrupa kıtasının genelinde önemli bir tartışma konusu olmasına neden olmuştur. Dolayısıyla, Ukrayna-Rusya krizinde enerji güvenliği meselesi, mevcut uluslararası ilişkiler bağlamında Avrupa'nın stratejik önceliklerinden biri olarak ön plana çıkmıştır.⁸⁵⁵

Bulgaristan Başbakanı Kiril Petkov, Rusya Federasyonu'nun ülkesine yönelik doğal gaz sevkiyatını kesmesinden önceki dönemde Ukrayna'ya bir ziyaret gerçekleştireceğini ve bu ziyaret kapsamında Bakanlar Kurulu Kararı ile onaylanmış yardım malzemelerini teslim edeceğini açıklamıştır. Başbakan Petkov, bu hareketin sembolik bir öneme sahip olduğunu vurgulayarak, koalisyon içerisinde silah yardımı konusunda birlikte hareket edilmemesine yönelik eleştirilerde bulunmuştur. Başbakanlık görevi süresince, Petkov AB ve NATO ile uyumlu hareket edeceğini beyan ederken, bu yaklaşım Rusya yanlısı oluşumlar tarafından sıklıkla eleştirilmektedir.

Bulgaristan Sosyalist Partisi'nin lideri ve aynı zamanda koalisyon hükümetinde Başbakan Yardımcısı pozisyonunda bulunan Ninova'nın, "Bulgaristan'ın Ukrayna'ya tek bir mermi gönderilmesi durumunda hükümeti bozacağını" ifade etmesi ülke içindeki politik dengelerin ne derecede kırılgan olduğunu ortaya koymaktadır. Başbakan Petkov'un Kiev ziyaretine katılmayı reddeden BSP, Bulgaristan'ın Rusya-Ukrayna çatışmasında tarafsız bir pozisyon alması ve uluslararası yaptırımlara iştirak etmemesi gerektiğini savunmaktadır. Bu durum, Bulgaristan'ın iç politikasında ve dış politika yaklaşımlarında derin bir bölünmüşlük olduğunu göstermektedir.⁸⁵⁶

Kiev'de gerçekleşen görüşmede Bulgaristan Başbakanı Kiril Petkov ile Ukrayna Devlet Başkanı Volodomir Zelenski bir araya gelmiştir. Bu buluşmada, Petkov, Bulgaristan'ın

⁸⁵⁴ Bulgaristan doğalgaz tüketiminde %90 oranında Rusya'ya bağımlı olması hasebiyle bu enerji krizini Azerbaycan ve Türkiye'den gelecek olan doğalgaz ile aşmayı planlamaktadır.

⁸⁵⁵ Rusya, Polonya ve Bulgaristan'a doğal gaz sevkiyatını durdurdu <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/gazprom-polonya-ve-bulgaristana-dogal-gaz-sevkiyatini-durdurdu/2573940> "Erişim Tarihi: 01/10/2022"

⁸⁵⁶ Andrew Higgins ve Boryana Dzhambazova, Once Best Friends, Bulgaria Takes a Stand Against Russia <https://www.nytimes.com/2022/05/11/world/europe/bulgaria-russia-ukraine.html> "Erişim Tarihi: 01/10/2022"

Ukrayna halkıyla derin bir dayanışma içinde olduğunu ve Ukrayna'nın Avrupa Birliği entegrasyon sürecine olan desteğini yinelemiştir. Ayrıca, Bulgaristan'ın savaş sonrası yeniden yapılandırma faaliyetlerinde Ukrayna ile işbirliğine açık olduğunu belirtmiştir. Zelenski, Bulgaristan'daki tesislerde Ukrayna ordusuna ait askeri ekipmanların onarımını talep etmiş ve Bulgaristan'a ile Balkan bölgesine ekonomik olarak avantaj sağlayacak ucuz elektrik sunma olanağından bahsetmiştir. Bulgaristan Başbakanı Petkov'un bu ziyaretine temsilci göndermeyen Bulgaristan Sosyalist Partisi, Rusofil gruplarla kıyaslandığında, Ukrayna'ya doğrudan silah sevkiyatının önlenmesine yönelik olarak istişare mekanizmalarını etkin bir şekilde kullanmıştır. BSP'nin hükümeti dağıtmadan istişare mekanizmasını kullanması meclisteki Rus yanlısı Vızrajane oluşumu nezdinde olumlu karşılanmamıştır.⁸⁵⁷

4 Mayıs'ta Bulgaristan Halk Meclisi'nin gerçekleştirdiği olağanüstü toplantı, ülkenin Ukrayna politikası konusunda derin bir bölünmüşlük yaşadığını ortaya koymuştur. Hükümetin koalisyon ortağı olan BSP, Ukrayna'ya silah sevkiyatına kararlı bir şekilde karşı çıkmaktadır. Buna karşılık, "Değişime Devam Ediyoruz" (PP), "Demokratik Bulgaristan" (DB) ve "Böyle Bir Halk Var" (İTN) gibi diğer koalisyon ortakları, bu konudaki desteklerini ifade etmişlerdir. Türk ve Müslüman tabana sahip HÖH, Atlantik ittifak ile uyum içinde hareket etme eğilimindeyken, "Vızrajane", Ukrayna'ya yönelik herhangi bir silah veya yardım sevkiyatının Bulgaristan'ın tarafsızlık duruşunu tehlikeye atacağını savunmakta ve Rusya yanlısı gösteriler organize etmektedir. Bu fikir ayrılıkları, Bulgaristan'ın Ukrayna politikasında iç siyasi çekişmelerin yüksek olduğunu göstermektedir. Bu süre zarfında Cumhurbaşkanı Rumen Radev Bulgaristan'ın tarafsızlığı sürdürmesi gerektiği yönündedir. Bu bağlamda Radev'in ulusal güvenliği önceleyen şu açıklamaları dikkat çekicidir:

“Ukrayna savaşının Avrupa, hatta dünya çapına yayılma riski ortada. Bulgaristan'ın geleceğini kendi menfaatleri için harcamaya ve tehlikeli adımlar atmaya hazır siyasetçiler var. Vatanımızı savaşa sürüklememek bizim yurtsever borcumuz olmalı. Kan dökülen her olayın başlangıcı olan silah çağrılarına kulak vermeyelim.”⁸⁵⁸

⁸⁵⁷"Има с кого и с какво да се гордеее". Зеленски и Петков се срещнаха в Киев <https://www.svobodnaevropa.bg/a/31825535.html> "Erişim Tarihi: 01/10/2022"

⁸⁵⁸ Ukrayna'ya askeri yardım konusu Bulgar politikasını böldü <https://bnr.bg/tr/post/101641087/ukraynaya-askeri-yardim-konusu-bulgar-politikasini-boldu> "Erişim Tarihi: 01/10/2022"

Cumhurbaşkanı Radev'in Ukrayna'ya askeri yardım politikası dair görüşleri, BSP ve Vızrajane'nin politikalarıyla benzerlik göstermektedir. Bu politikaların ortak özelliği, Bulgaristan'ın Ukrayna-Rusya savaşındaki tarafsızlık politikasını koruması yönündedir. Bu politikalar AB ve NATO tarafından ciddi bir şekilde eleştirilmektedir. Bu eleştirilere rağmen, Cumhurbaşkanı Radev, Bulgaristan'ın ulusal çıkarlarını öncelemektedir. Bu ulusalcı yaklaşım mecliste karşılık bulmaktadır. Bu durum ayrıca Bulgaristan'ın iç ve dış politikasının karmaşıklığını ve çeşitli faktörlerin etkisini yansıtmaktadır.

9 Mayıs Avrupa Günü, Bulgaristan'da toplumsal bölünmeleri ve derin sosyolojik çatışmaları açığa çıkaran bir dönüm noktasıdır. Bu tarihte, ülkedeki politikanın iki temel siyasi dinamiği; Rusya yanlıları ve Avrupa Birliği destekçileri sokaklara çıkarak karşı karşıya gelmektedir. Cumhurbaşkanı Rumen Radev, yardımcısı İliyana Yotova, Bulgar Sosyalist Partisi lideri Kornelia Ninova ve diğer Rusya sempatzanı gruplar, Meçhul Asker Anıtı'nda Zafer Günü'nü kutlamak üzere çelenk bırakırken, AB yanlısı gruplar farklı alanlarda Avrupa Günü'nü kutlamaktadırlar. Sovyet Ordusu Anıtı'nda düzenlenen törende Rusya'nın Sofya Büyükelçisi Elonora Mitrofanova'nın, Ukrayna'daki Zelenski yönetimini Nazi'lerle karşılaştıran açıklamaları dikkat çekmektedir. Ayrıca, bazı alanlarda Rusya yanlıları ile Avrupa Birliği destekçileri arasında çatışmaların yaşandığı gözlemlenmektedir. 9 Mayıs Avrupa Günü, Bulgaristan'ın iç ve dış politikasındaki geçişken bağları ve ülkedeki ideolojik çatışmaları sembolize ederek, toplumsal ve politik dinamikleri üzerine önemli bir ışık tutmaktadır.⁸⁵⁹

İTN partisi lideri Slavi Trifonov, 8 Haziran tarihinde gerçekleştirdiği beyanatta, Kiril Petkov ve PP (Değişimi Devam Ediyoruz) Partisinin öncülük ettiği koalisyon hükümetinden çekilme kararını açıklamıştır. Trifonov, koalisyon protokolünün koşullarının ihlal edildiğini iddia etmiş ve bu bağlamda, hükümetin Kuzey Makedonya ile ilgili tutumunu çekilme gerekçesi olarak belirtmiştir.⁸⁶⁰ Slavi Trifonov, hükümetin Kuzey Makedonya politikasına dair: “Makedonya tarihimizin ve ruhumuzun önemli bir parçası ve hiç kimsenin Bulgaristan halkının iradesine karşı tek taraflı kararlar almaya hakkı yoktur. Buna tek sözle vatana ihanet denir” dedi.⁸⁶¹ Enerji alanında Rusya ile

⁸⁵⁹ 9 Mayıs Avrupa Günü Bulgaristan'da halkı ikiye böldü <https://kircaalihaber.com/bulgaristan/9-mayis-avrupa-gunu-bulgaristanda-halki-ikiye-boldu> “Erişim Tarihi: 01/10/2022”

⁸⁶⁰ Coalition Defection Lurches Bulgaria Toward A Turning Point <https://www.rferl.org/a/coalition-defection-bulgaria-analysis/31898038.html> “Erişim Tarihi: 01/10/2022”

⁸⁶¹ Böyle Bir Halk Var Partisi, Koalisyon Hükümetinden Çekiliyor <https://kircaalihaber.com/bulgaristan/boyle-bir-halk-var-partisi-koalisyon-hukumetinden-cekiliyor>

stratejik işbirliğinin önemini vurgulayan İTN (Böyle Bir Halk Var) Partisi, Makedonya sorununu öncelikli gündem maddesi olarak öne çıkararak, Avro-Atlantik yönelimli politikaları takip eden Kiril Petkov liderliğindeki kabineyi stratejik bir manevra ile görevden uzaklaştırmıştır. Bu durum Bulgaristan'da Hükümetteki küçük partilerin dış politikayı nasıl etkilediğini göstermesi bakımından önemli bir örnektir.⁸⁶²

2021 yılında Bulgaristan, üç ayrı genel seçim sürecine girmiştir, bu durum ülkedeki hükümet yapılarının kısa vadeli olduğunu göstermektedir. 22 Haziran'da gerçekleştirilen güven oylamasında, bütçe imkanları ve Kuzey Makedonya ile ilişkiler konusunda yaşanan zorluklar sebebiyle Kiril Petkov başkanlığındaki koalisyon hükümeti parlamentoda gerekli çoğunluğu sağlayamamıştır. Rusya'nın Ukrayna'ya yönelik askeri müdahalesi, mecliste ve kamuoyunda siyasal düzeyde çatışmalara sebebiyet vermiştir. Bu gelişmelerin ardından, güvenoyu alamayan Petkov hükümeti, Cumhurbaşkanı Radev'e istifasını teslim etmiştir.⁸⁶³ Sonraki gelişmeler çerçevesinde, 27 Haziran 2022'de, Rusya'nın Sofya Büyükelçiliği tarafından, Ukrayna'daki Rus askeri hareketine destek amacıyla bir yardım kampanyası başlatıldı.⁸⁶⁴ Rusya'nın Sofya Büyükelçiliğinin yardım çağrısının ardından Bulgaristan iç politikası derin bir bölünme yaşamıştır. Kiril Petkov, görevden ayrılma süreci tamamlanana dek 70 Rus diplomatını ülkeden çıkarma kararı alarak, bu duruma sert bir diplomatik tepki göstermiştir. Bu olay, Bulgaristan ile Rusya arasındaki ilişkilerdeki tarihi dönüm noktalarından biri olarak kayıtlara geçmiştir.⁸⁶⁵

Cumhurbaşkanı Radev, Kiril Petkov'un liderlik ettiği koalisyon hükümetinin çöküşünün ardından, geçici başbakan olarak eski Çalışma Bakanı ve kendi danışmanlarından Gılop Spasov Donev'i atadı. Bu atama, 2 Ekim 2022'deki parlamento seçimlerine kadar Bulgaristan'ı idare etmek zorunda kaldı.

Geçici Donev yönetiminde Bulgaristan hükümeti Rusya-Ukrayna savaşının yarattığı zorlukları daha ağırlıklı bir şekilde yaşamıştır. Bu süreçte, Avro-Atlantik ittifakının talep

⁸⁶² Outgoing Bulgarian PM Petkov Expels Russian Diplomats <https://warsawinstitute.org/outgoing-bulgarian-pm-petkov-expels-russian-diplomats/> (Erişim Tarihi: 01/10/2022)

⁸⁶³ Bulgaria's pro-western government collapses after just six months <https://www.theguardian.com/world/2022/jun/22/bulgaria-government-collapses-kiril-petkov> (Erişim Tarihi: 1/10/2022)

⁸⁶⁴ Moscow's Embassy in Bulgaria Launches Fundraiser for Russian Troops <https://balkaninsight.com/2022/06/28/moscows-embassy-in-bulgaria-launches-fundraiser-for-russian-troops/> (Erişim Tarihi: 1/10/2022)

⁸⁶⁵ Bulgaria expels 70 Russian diplomats and spies <https://www.politico.eu/article/kiril-petkov-bulgaria-expels-70-russian-diplomats-and-spies/> (Erişim Tarihi: 1/10/2022)

ettiği yükümlülükler, Radev'in dış politikada daha ölçülü ve ılımlı bir yol izlemesine sebebiyet vermiştir.⁸⁶⁶

Son yapılan seçimlerde, milletvekili sayısını artırarak Bulgaristan Sosyalist Partisini geride bırakan ve meclisteki etkisini güçlendiren Rusya yanlısı Vızrajane partisi dikkat çekmiştir. Kiril Petkov'un hükümetini deviren ve popülist bir yaklaşım sergileyen İTN Partisi ise bu seçimlerde yeterli desteği alamayarak meclis dışında kalmış ve popülist siyasetin azalan etkisini ortaya koymuştur. Ayrıca, eski Savunma Bakanı ve asker kökenli Stefan Yanev tarafından kurulan Bulgaristan'ın Yükselişi Partisi, 2 Ekim'deki seçimler sonrası meclise girerek, parlamentoda yeni bir güç dengesi oluşturmuştur.⁸⁶⁷ Parlamentoda ülkedeki Türk ve Müslüman nüfusun önemli bir kısmını temsil eden ve üçüncü büyük siyasi güç olarak yer alan HÖH, Avro-Atlantik politikalarını Brüksel nezdinde aktif bir şekilde savunmuştur. Avrupa Liberaller ve Demokratlar İttifakı'nın (ALDE) eş başkanlığını yürüten ve Avrupa Parlamentosu'nda Hak ve Özgürlükler Hareketi'ni temsil eden İlhan Küçük, Ukrayna ile Rusya arasındaki çatışmanın başlamasından bu yana, AB ve NATO uyumlu bir politika izleyerek aktif bir rol üstlenmiştir. Bu tutum, söz konusu hareketin uluslararası ilişkiler ve bölgesel güvenlik politikaları bağlamında önemli bir aktör olarak konumlanmasına katkı sağlamaktadır. Ukrayna krizinde HÖH'ün, dış politikada liberal bir aktör olarak konumlandığını görmekteyiz.⁸⁶⁸

Parlamento seçimlerinin ardından 3 Kasım 2022 tarihinde, yeni meclis oturumunda, Bulgaristan'ın Ukrayna'ya yönelik silah ve askeri destek sağlamasına ilişkin tasarı oylamaya sunulmuştur.⁸⁶⁹ Bulgaristan Meclisi'nde yapılan oylama sonucunda, Ukrayna'ya silah ve askeri yardım gönderilmesi 175 "evet", 49 "hayır" ve 1 çekimser oyla onaylanmıştır. Bu süreçte, GERB-DGB, Değişime Devam Ediyoruz Partisi, Hak ve Özgürlükler Hareketi ve Stefan Yanev'in partisi gibi siyasi gruplar, Ukrayna'ya destek

⁸⁶⁶ Mustafa Işık, "İç ve Dış Faktörler Bağlamında Bulgaristan'ın Ukrayna-Rusya Savaşına Yönelik Dış Politikası: Neoklasik Realist Bir Analiz", Uluslararası Gençlerin Gözüyle Geçmişten Geleceğe Balkanlar Kongresi (16-17 Kasım 2022), Kongre Bildiri Tam Metin Kitabı, Editör: Güray Alpar, Stratejik Düşünce Enstitüsü Yayınları, Ankara, s. 247.

⁸⁶⁷ Bulgaristan seçimleri: Borisov'un partisi birinci, Hak ve Özgürlükler Hareketi üçüncü parti oldu <https://tr.euronews.com/2022/10/03/bulgaristan-secimleri-borisovun-partisi-birinci-hak-ve-ozgurlukler-hareketi-ucuncu-parti-o> (Erişim Tarihi: 01/10/2022)

⁸⁶⁸ İlhan Küçük Kiev'de: Her ülkenin özgür ve demokratik seçimini savunuyoruz <https://kircaalihaber.com/dunya/ilhan-kucuk-kievde-her-ulkenin-ozgur-ve-demokratik-secimini-savunuyoruz> (Erişim Tarihi: 01/10/2022)

⁸⁶⁹ Ukrayna'ya silah ve askeri yardım tasarısı, GERB- SDS ve "Demokratik Bulgaristan" partileri tarafından meclise sunulmuştur.

verilmesini savunmuşlardır. Bu partilerin çoğu Avro-Atlantik politikalara uygun hareket etmektedir, Yanev'in partisi hariç. Vızrajane ve BSP ise meclis oylamasına katılmayarak ve sokak gösterileri düzenleyerek silah gönderme kararına karşı çıkmışlardır. Bu konu ile ilgili olarak meclisteki konuşmasında BSP lideri Ninova, "askeri yardımın ülkeyi savaşta taraf yapacağı için, bu kararın milli çıkarlara aykırı" olduğunu ifade etmiştir. Stefan Yanev'in liderliğini yaptığı Bulgaristanın Yükselişi Partisi, genellikle Rusya yanlısı tutumlarıyla bilinmesine rağmen, bu oylamada Avro-Atlantik destekçileri ile aynı safta yer alması kamuoyunda farklı algılanmıştır.⁸⁷⁰

Rusya'nın Ukrayna'ya saldırmaya başladığı 24 Şubat 2022 tarihinden itibaren AB ve Balkanlar'daki iç siyasi dengeler yeniden şekillenmiştir. Balkanlar'daki Rusofil gruplar iç politikadaki güçlerini kullanıp, dış politikada Rusya'nın en az zarar görmesi için lobi faaliyetleri yapmaktadırlar. Ülkenin iç dinamiklerine odaklandığımızda hem meclis içerisindeki temsiliyetlerde hem de sokak protestolarında Rusya yanlısı grupların etkinliğinin sürdüğü gözlemlenmektedir.⁸⁷¹

İç ve dış politika dengelerinin yeniden oluştuğu bu kriz anlarında ortak devlet aklını ortaya koyabilen topluluklar dış politikadaki değişimlere daha hızlı uyum sağlayabilmektedir. Ukrayna-Rusya Krizinde Bulgaristan kamuoyu ikiye bölünmüştür. Dış politika ve iç politikadaki ayrımlar iyice ortaya çıkmıştır. AB ve NATO çizgisinde siyaset yapan Başbakan Kiril Petkov ve kabinesinin izlediği örtülü dış politika Bulgaristan'ın iç politikasındaki dengelerin çok iyi gözetildiğini göstermektedir. Hükümetin içerisindeki dengelerin ötesinde birçok AB ve NATO üyesi ülkeden daha aktif bir Ukrayna yanlısı siyaset izleyen Başbakan Kiril Petkov, eylemleri ve söylemleri bu tutumunu diğer ülkelere de örnek olacak şekilde ortaya koymuştur. Balkanlar özelinde liderlerin dış politikaya etkisi bağlamında Petkov'un siyaseti kısa sürede önemli kararların alınması sağlamıştır.⁸⁷²

Bulgaristan'ın Ukrayna-Rusya çatışması sürecindeki dış politik tutumunun belirlenmesinde, uluslararası sistemik faktörlerin yanı sıra iç politik faktörler ve liderlik

⁸⁷⁰Bulgaristan Ukrayna'ya silah ve askeri yardım gönderecek <https://bnr.bg/tr/post/101730947/parlamento-ukraynaya-askeri-yardim-gonderilmesine-karar-aldi> (Erişim Tarihi: 01/10/2022)

⁸⁷¹ Костадин Костадинов: Единствено "Възраждане" може да нормализира отношенията с Русия, <https://trud.bg/костадин-костадинов-единствено-възраждане-може-да-нормализира-отношенията-с-русия>, (Erişim Tarihi: 31/12/2023)

⁸⁷²Bulgaria to the rescue: How the EU's poorest country secretly saved Ukraine <https://www.politico.eu/article/bulgaria-volodymyr-zelenskyy-kiril-petkov-poorest-country-eu-ukraine> (Erişim Tarihi: 23/02/2023)

dinamiklerinin de etkili olduğu tespit edilmektedir. Neoklasik realist yaklaşım çerçevesinde, dış politika gibi bağımlı bir değişkenin, aracı değişkenlerin etkisi altında nasıl dönüşüme uğradığı bu kriz sürecinde detaylı bir şekilde gözlemlenmektedir. Bu süreçte, liderlerin algılarında meydana gelen değişiklikler ve bölgesel gelişmelere dayalı tartışmalar içerisinde, ulusal güvenlik unsuru öne çıkan bir tema olarak kendini göstermektedir. İç siyaset kaynaklı olarak, Rusya yanlıları ile Avrupa-Atlantik yönünde pozisyon alan gruplar arasındaki rekabet, ülkenin dış politika yöneliminde belirleyici bir faktör olmaktadır. AB ve NATO ile uyumlu gruplar ve liderler, Ukrayna-Rusya Savaşı bağlamında, Batı ile uyumlu bir dış politikanın benimsenmesine ivme kazandırmaktadırlar. Rusya yanlısı grupların, karar verme mekanizmaları üzerinde etkili bir güç konumunda olmadıkları gözlemlenmekte ve zamanla Bulgaristan'ın siyasi arenadaki nüfuzlarının azalmasıyla sonuçlanmaktadır.⁸⁷³

Rusya'nın Kırım'ı ilhakı sürecinin başlangıcından itibaren Bulgaristan'ın, iç politikada var olan Rusofil eğilimlere karşın, AB ve NATO ile uyumlu bir politika izlediği müşahade edilmektedir. Bu süreçte, liderlerin global ve sistemik güç yapılarına ilişkin algılarının, ulusal dış politika üzerindeki etkisi belirgin bir şekilde gözlemlenmektedir. Cumhurbaşkanı arasındaki politika yaklaşımlarının mukayesesi yapıldığında, Radev'in Rusya'nın askeri müdahalelerine karşı daha tarafsız bir tutum benimserken, Plevneliev'in AB ve NATO ile daha entegre bir politika izlediği dikkat çekmektedir. Özellikle Şubat 2022'de, Ukrayna'nın Rus işgali altında bulunduğu dönemde başbakan olan Kiril Petkov'un, parlamentodaki Rusya yanlısı güçlere karşın, AB ve NATO ile koordinasyon içinde bir dış politika yürüttüğü görülmektedir.⁸⁷⁴

25 Şubat tarihinde Brüksel'deki gayri resmi Avrupa Konseyi toplantısında Rusya'ya yaptırımlar konusunda daha hızlı ve etkili kararlar almaya davet eden Kiril Petkov, Zelenski'nin desteklenmesi konusunda çağrıda bulunmuştur. Bulgaristan Maliye Bakanı Vassilev de Brüksel'de katıldığı bir toplantıda Ukrayna'daki durumu Bulgaristan'ın II. Dünya Savaşı sonrası haline benzetmiştir. II. Dünya Savaşı sonrasında Bulgaristan'a

⁸⁷³ Mustafa Işık, “İç ve Dış Faktörler Bağlamında Bulgaristan'ın Ukrayna-Rusya Savaşına Yönelik Dış Politikası: Neoklasik Realist Bir Analiz”, Uluslararası Gençlerin Gözüyle Geçmişten Geleceğe Balkanlar Kongresi (16-17 Kasım 2022), Kongre Bildiri Tam Metin Kitabı, Editör: Güray Alpar, Stratejik Düşünce Enstitüsü Yayınları, Ankara, s. 240-248.

⁸⁷⁴Bulgaria to the rescue: How the EU's poorest country secretly saved Ukraine <https://www.politico.eu/article/bulgaria-volodymyr-zelenskyy-kiril-petkov-poorest-country-eu-ukraine> (Erişim Tarihi: 23/02/2023)

giren Rus askeri birliklerinin binlerce muhalifi, profesörü ve rahibi öldürdüğünden bahseden Vassilev, AB nezdindeki delegelerin görüşlerini derinden etkilemiştir. 48 saat içerisinde Bulgaristan'ın önerilerinin Brüksel'de kabul görülmesi, liderler diplomasinin önemini bir daha ortaya koymuştur. Bulgaristan'daki devletin karar mercileri Soğuk Savaş sürecinden kalan Rus tarzı siyaset yapımını iyi bildikleri için AB'yi bu noktada hızlı adım atmaya zorlamıştır. Rusya'nın askeri dış politikasının sonuçları bölge halklarını daima ikiye bölmüştür. İdeolojik arka planı Soğuk Savaş sürecinde canlı tutabilen Rusya, 90 sonrasında ideasını kaybetmiştir. Kültürel ve ideolojik avantajlarını yitirmiş bir Rusya, Balkanlar'da eski usullerle siyasetini icra etmenin yollarını aramaktadır.⁸⁷⁵

⁸⁷⁵ a.d.m.

SONUÇ

Dünya siyasi tarihi boyunca Balkanlar, büyük güçlerin yayılma alanı olmuş bir coğrafyadır. Bölgesel dinamiklerin canlı olduğu Balkanlar, stratejik bir kavşak noktası olarak dikkat çekmektedir. Bir diğer yandan Balkanlar, tarih boyunca Doğu ve Batı arasında siyasal, kültürel ve ekonomik bir geçiş noktası özelliği göstermektedir. Bu özelliğine binaen uluslararası sistemin yapısında meydana gelen sistemik değişimler Balkan siyasi coğrafyasını derinden etkilemektedir. Bir diğer yönden Balkanlardaki etnik ve dini çeşitlilik tarihsel bir gerçeklik olarak önümüzde durmaktadır. Bu çeşitlilik insan kaynağı bağlamında Balkanları önemli bir yere oturtmaktadır. Çok yönlü liderlerin ortaya çıkmasına ortam sağlayan Balkanlar, dünya siyasi tarihinde önemli hadiselerin vuku bulduğu bir coğrafyadır.

Coğrafyanın diğer faktörlere binaen dış politika üzerindeki yadsınamaz etkisi görülmektedir. Balkanlarda devletler arasında sınırları belirleyen coğrafi zorunluluklar bir hayli fazladır. Bu zorunluluklar etnik ve dini meseleleri komşu ülkeye taşıyabilmektedir. Devletlerin dış politikalarını etkileyen birçok faktör coğrafyanın imkân ve imkansızlıkları ile yeninden şekillenir. Devletin büyüklüğü, askeri kapasitesi, iktisadi yapısı, yönetim ve hükümet şekli, siyasi partiler, liderler vb. birçok devlete ait birçok içsel faktör dış politikanın şekillenmesinde etkilidir. Devletlerin coğrafi özellikleri nispeten değişmez ve değiştirilemez olduğundan, bu devletlerin coğrafi talepleri yüzyıllarca aynı kalacaktır. Balkan ülkelerinin coğrafi yapısı ile siyasi yapısı arasında yaşanan sorunlar, bölgenin tarihsel gerçekliği olarak önümüzde durmaktadır.

Balkanlar tarih boyunca göç güzergâhları üzerinde bulunduğu için etnik çeşitliliğin fazla olduğu bir coğrafyadır. Bu etnik çeşitlilik bölgede yönetildiği takdirde çatışmaların önlenildiği görülmektedir. Etnik çeşitliliğin yönetilmesi bağlamında Balkanlar'ın siyasal, kültürel ve sosyolojik mirasında Osmanlı Devleti dönemi önemli bir katmandır. Balkanların siyasal, kültürel, toplumsal ve ekonomik şekillenmesinde Osmanlı döneminin belirleyiciliğine vurgu yapan Maria Todorova, bölgenin Avrupalılaşma sürecini homojen ulus-devlet arayışına bağlamaktadır.

Balkanlar'ın siyasal ve kültürel temelinde Osmanlı dönemi yadsınamaz olduğu gerçeği, günümüzde kimlik ve dış politika bağlamında öteki unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Balkanlar'da kendi ulus-devletlerinin inşasında Türk ve Müslüman grupların, öteki bağlamında algılanması yanlış tarih yazımına işaretir.

Bulgaristan'ın ulus-devletleşme sürecinde izlediği yayılmacı dış politikası diğer Balkan devletlerinin tahayyülleri ile karşı karşıya gelmektedir. Bu süreçte Balkan devletlerinin kendi ulus-devletlerini kurmak için göç ettirme siyaseti kullandığı da görülmektedir. Etnik topluluklar arasındaki yapının bozulmasına sebebiyet veren bu göç ettirme politikalarından en fazla Türk ve Müslüman azınlıklar etkilenmişlerdir. Bu siyaseti tüm Balkan devletleri istisnasız uygulamıştır. 1877-1878 Osmanlı- Rus Savaşı, I. ve II. Balkan Savaşları neticesinde Balkanlar'daki Türk ve Müslüman azınlık Anadolu'ya göç etmek zorunda kalmıştır. Daha sonraki göçlerin bir kısmı anlaşmalar yoluyla gerçekleşse bile asimilasyon ve homojen nüfus politikaları payidar kalmıştır. Genel çerçevede Bulgaristan'ın kendi ulus-devletini yaşatmak için göç ettirme siyaseti uyguladığını görmekteyiz. Göç ettirme siyasetine eşgüdümlü olarak 1885'te Şark-i Rumeli Vilayetinin Bulgar Prensliği tarafından ilhak edilmiştir. Bu durum yayılmacı dış politikanın ilk tezahürlerinden biridir.

Krallık döneminde izlenen dış politikada kraliyet ailesinin etkisinin yanı sıra dış faktörler de etkili olmuştur. 1908 yılına kadar Prenslikten tam bağımsızlık sürecine kadar Rusya'nın ve İngiltere'nin etkisi belirleyici olmuştur. II. Meşrutiyet döneminin idare ve güç boşluğundan faydalanan Bulgar diplomasisi 5 Ekim 1908 yılında Bağımsızlık Bildirgesini yayınlamıştır. Bu bildirge Osmanlı Devleti tarafından gecikmeli kabul edilmiştir.

Bulgaristan siyasetinin kimliğinin oluşmasından 4 ana dönem dikkat çekmektedir. Prenslik, Krallık Dönemi, Komünizm ve Demokrasi. Bu dört dönem içerisinde devletin içinde bulunduğu durumlar çoğunlukla dış faktörler tarafından belirlenmiştir. Uluslararası sistem içerisindeki güç değişimleri Bulgaristan siyasetini içerden ve dışardan etkilemiştir. Uluslararası sistemin Avrupa Merkezli yapısı bu etkiyi artıran bir faktör olarak ortaya çıkmaktadır. Prenslik ve Krallık dönemleri içerisinde iç politikadaki sert tutumlar, ideolojilerin güçlenmesine sebebiyet vermiştir. Prenslik ve Krallık döneminde bölgesel yayılmacı bir dış politika içerisinde yer alan Bulgaristan, bu tutumunu II. Dünya Savaşının sonuna kadar devam ettirmiştir.

Soğuk Savaş sürecince Yugoslavya Federasyonu ve SSCB ile birleşme fikirleri BKP içerisinde yoğun bir şekilde tartışılrsa da bu durum bir karar aşamasına gelmemiştir. Soğuk Savaş sürecinde Komünist ülkelerle iş birliğini ön planda tutan Bulgaristan dış politikası, Ortadoğu'daki Baas Partileri ile sıkı ekonomik ilişkiler geliştirmiştir. Bulgaristan'da

1945-1990 arasında “*ideolojik yakınlık*” dış politikanın icrasında en önemli unsurlardan biri olmuştur. Sovyetler Birliğinin bir uydusu gibi hareket eden Bulgaristan, iç ve dış politikada BKP Politbüro kontrolündeydi. Bu süreçte iç faktörlerin ne kadar etkili olacağını Komünist Parti elitleri belirlerken, azınlıklar ve diğer faktörlerin dış politikaya doğrudan etkisi bulunmamaktaydı. NATO üyesi Türkiye ve Yunanistan ile komşu olan Bulgaristan, COMECON ve Varşova Paktı içerisinde stratejik bir konumdaydı. Bu yönüyle güvenlik bağlamında Soğuk Savaş süresince SSCB’nin özel ehemmiyet verdiği özel bir ülkeydi.

Komünizm sürecinde azınlıkları göç ettirme siyasetine devam eden Bulgar Komünist Partisi, Bulgar Bilimler Akademisinde bu siyaseti meşrulaştıracak akademik yayınları teşvik etmektedir. Azınlıkların demografik anlamda %10’u aşması durumunda göç ettirme siyaseti ve asimilasyon politikaları yeniden masaya koyan BKP elitleri, bu durumu güvenlik meselesi olarak algılamaktaydı. İç politikadaki gelişmeleri ve değişimleri takip eden komünistler, ülkenin demokratikleşme ihtiyacını görmezden gelmiştir. Bu süreçte komünizm karşıtı Bulgar entelektüellerin tavrı ilerde muhalefet partilerine dönüşecek zemini oluşturmuştur.

Sovyetler Birliğinin kendi içerisinde dağılıma sürecine girmesi Komünist devletlerde de büyük etki uyandırdı. Bilhassa Doğu Avrupa ve Balkanlar’daki komünist rejimler değişim sürecini hazırlıksız yakalandılar. Yarım asırlık sistem çökerken, yeni siyasal sistemin inşası iç ve dış politikada büyük sıkıntılar meydana getirdi. Yeni siyasal sistemi inşa edecek insan kaynağı sınırlı olan Balkan ülkeleri, bu dönemde Doğu Avrupa’ya göre daha zorlu bir geçiş dönemi yaşadılar. İç faktörlerin etkisi 90 sonrası süreçte zamanla artmıştır. Sistemik bir değişim geçiren dünya siyasetinin etkisi, Balkanlar’daki siyasi yapıyı birkaç yönden etkilemiştir. Yeni siyasi partiler ve yeni liderlerin ortaya çıkışı bu bağlamda değerlendirilebilir.

1990 sonrası süreçte Bulgaristan’ın iç ve dış politikası büyük yapısal değişiklikler geçirmiştir. Neoklasik Realist kuram bu değişimi açıklayabilecek arka plana sahiptir. Sistemik değişimin yanı sıra iç politikada ve liderler düzeyinde bir de bu değişimi gözlemleyebilmekteyiz. Soğuk Savaş sürecinde bastırılmış iç politik bir yapıya sahip olan Bulgaristan, 90 sonrasında toplumun devletin yönetimine daha etkin katıldığı bir dönem başlamıştır. Ülkedeki Türk ve Müslüman azınlık bu demokratikleşme döneminde siyasal alana dahil olup, devlet yönetiminde hükümetler içerisinde yer alabilmiştir. Soğuk Savaş

sürecinde azınlıkların devlet yönetiminde olmaları BKP elitlerinin bir tercihi iken, 90 sonrası süreçte azınlıklar siyasi bir aktör olarak devletin karar alma süreçlerine dahil olmuştur.

90'lar Bulgaristan siyasetinde geçiş dönemini ifade etmektedir. Yeni liberal dünya düzenine uygun bir siyasal sisteme geçiş yapmaya çalışan Bulgaristan, komünizm döneminden kalan iç siyasal kültürden tamamen uzaklaşamamıştır. Bulgaristan'ın iç politikasında eski siyasetin sembolü Bulgar Sosyalist Partisi olurken, değişimin ve yeniliğin sembolü Demokratik Güçler Birliği olmuştur. 2001 yılında kadar iç ve dış politikada değişimi sürükleyen Demokratik Güçler Birliği, eski gücünü zamanla yitirmiştir. Soğuk Savaş sonrası aktör çeşitlenmesi yaşayan Bulgaristan iç siyaseti, AB ve NATO çizgisinde yeni partilerin oluşumuna şahit olmuştur. Bu süreçte HÖH, ülkenin demokratikleşmesi bağlamında izlediği siyasetle AB ve NATO üyelik süreçlerine olumlu katkı yapmıştır.

1997 seçimlerine kadar demokratikleşme yanlıları ve reformcuların gücünü azaltan dikkat çeken birkaç faktör vardır:

- BSP'nin devlet kurumlarındaki gücünü muhafaza etmesi.
- DGB'nin azınlıkları yanına alabilecek güçlü bir ittifak kuramaması.
- Komünist dönemde işlenen suçların cezalandırılması süreçlerinin mahkemeler tarafından yavaşlatılması.
- 1997 yılına kadar ülkeden yurtdışına göçlerin devam etmesi.
- Doğu Avrupa ülkelerine nazaran AB ve NATO üyelik süreçlerine geç kalınması.

1997 yılında kadar geçen süre zarfında devletin kurumsal ve vizyon bağlamında yenilenmesi BSP'nin ulusalcı yaklaşımları ile yavaşlatılmıştır. Sosyalist Başbakan Jan Videnov, hiper enflasyon nedeniyle ortaya çıkan ekonomik krizde görevi bırakmak zorunda kalmıştır. BSP, devlet merkezli bakışı neticesinde ortaya çıkan durumda liberal dünya piyasaları ile uyum sorunu yaşamaktaydı. Ekonomik reformlar konusunda iddialı bir stratejiye sahip olan Jan Videnov Hükümeti bu süreci iki sene yürütememiştir. Jelyu Jeleu, bu süre zarfından BSP'ye hükümet kurma yetkisi vermek istememiştir. BSP ile Cumhurbaşkanı Jelyu Jeleu arasındaki kriz, Petır Stoyanov'un ikna çabaları ile aşılmıştır. 1997 Cumhurbaşkanlığı Seçimlerini kazanan liberal ve demokrat yaklaşımları ile bilinen Petır Stoyanov, Avro-Atlantik süreçleri bir hedef olarak ifade etmiştir. 1997 Milletvekili Seçimleri Bulgaristan siyasi tarihinde önemi korumaktadır. Bir siyasi oluşumun

koalisjonsuz tek başına hükümet kurabildiği ilk dönemdir. DGB, 2 223 714 oy alarak, 137 koltuk kazandı. 1997-2001 arasında iç ve dış politikada önemli dönüşümlerin yaşandığı bir dönemdir. Bu süreçte Başbakanlık yapan İvan Kostov ve Cumhurbaşkanı Petır Stoyanov, reformlar konusunda uyumlu ve hızlı hareket ederek, AB ve NATO üyelik süreçlerini kamuoyunda canlı tutmuştur. DGB kendi stratejisini bir devlet politikası haline getirmiştir.

Siyasi partiler arası rekabetin artması ülkedeki AB yanlısı merkez sağ hareketleri parçalarken, 2001 sonrası süreçte ulusalcılık ve milliyetçilik kavramı yeniden popüler hale gelmiştir. Meclise girmekte zorlanan ulusalcı/milliyetçi ATAKA, NFSB, VMRO, Vızrajane gibi partiler AB ve NATO üyelik süreçlerinden sonra daha aktif bir siyasete girdikleri görülmektedir. 2005-2019 arasında ATAKA'nın meclis içerisindeki varlığı Rusofil – Rusofob tartışmalarını canlı tutmuştur.

Liderlerin uluslararası sistemi algılama şekilleri farklılıklar gösterse de sistemik etkiler, Rusofil ve Rusofob liderleri aynı yönde siyaset izlemeye zorlamıştır. Bu durum göstermektedir ki; iç faktörlere rağmen devlet davranışları öncelik güvenlik endeksli hareket etmektedir. 90 sonrası iç politikada Rusya yanlısı grubun ülke siyasetini tek başına belirleyebilecek güce ulaşamamıştır. 1995-1997 arasında AB, NATO ve Rusya arasında denge politikasını izleyeceğini beyan eden BSP'li Jan Videnov, dünya siyasetindeki güç değişimini diğer sol gruplara nazaran daha iyi gözlemlemiştir. 1997'de BSP'nin başına geçen Georgi Pırvanov, Bulgaristan'ın NATO'ya girmesine kesinlikle karşı olduğu gerekçesiyle günlerce süren sokak eylemleri başlatmıştır. 2002 Cumhurbaşkanlığı Seçimlerinde aday olan Bulgar Sosyalist Partisinden aday olan Georgi Pırvanov seçimleri kazandıktan sonra, AB ve NATO üyelik süreçleri ile ilgili batı kamuoyunu rahatlatacak beyanatlar vermiştir. 1997'deki NATO karşıtı duruşundan vazgeçen Pırvanov, iki dönem üst üste Cumhurbaşkanlığı yapmıştır. 2002-2012 yılları arasında Bulgaristan'ı Sosyalist Partili eski BKP kökenli bir Cumhurbaşkanı yönetirken, AB'ye ve NATO'ya üye olmuştur. Buna benzer bir durum Doğu Avrupa ve Balkan ülkelerinde yaşanmamıştır.

İç politikada 1997-2001 arasında DGB'nin izlediği dış politikadaki aktif siyasete rağmen, iç politikada beklenen ekonomik gelişmeler yaşanmamıştır. DGB Hükümetinin tek başına iktidarda kalması, toplum nezdinde ekonomik ve sosyal sorunların çözülebileceği umudunu doğurmuştur. Dış politikada Kosova krizini başarıyla yürüten Kostov

Hükümeti, uluslararası camiada Bulgaristan'ın itibarını artırmıştır. Bu süreçte Cumhurbaşkanı olan Petır Stoyanov, uluslararası alanda AB ve NATO ile uyumlu bir siyaset izlediği için ABD Başkanı Bill Clinton'dan özel teşekkür almıştır. Bill Clinton, ABD siyasi tarihinde Bulgaristan'a resmi ziyaret yapan ilk başkandır. Bill Clinton, bu ziyaretiyle ABD-Bulgaristan ilişkilerini yeni bir seviyeye taşımıştır. Bu gelişmelere binaen Balkanların bir çatışma bölgesine dönüşmemesi için Bulgaristan, dış politikasında bölge ülkeleri ile dengeli ilişkiler kurarken Avro-Atlantik dünya ile eklemlenme siyaseti izlemiştir.

2001 yılında Kral II. Simeon, parti kurarak Bulgaristan siyasal sistemine giriş yapmıştır. İç dinamikler açısından en önemli hadise budur. II.Simeon, DGB'nin ve geçmiş hükümetlerin politikalarını eleştirerek, 800 günde ülkedeki sorunları çözeceğini bildirmiştir. 2001 yılındaki seçimleri kazanan II. Simeon, HÖH'ü yanına alarak hükümeti kurmuştur. Azınlıkların hükümete girebilmesi Bulgaristan demokrasisi için önemli bir gelişme olmuştur. Türk ve Müslüman azınlığın iç politikada bir aktör iken, ülkenin dış politikasıyla ilgili stratejik kararlarına müdahil olabilmesi AB ve NATO üyelik süreçlerine olumlu katkı sağlamıştır.

II. Simeon'un Dışışleri Bakanı Solomon Pasi, Bulgaristan'ın NATO üyelik sürecini 1990'lı yıllardan beri takip eden bir siyasetçi olarak tecrübelerini II.Simeon Hareketine aktarmıştır. 2001 yılında NATO'nun Afganistan misyonuna ve 2003 Irak misyonuna asker gönderen Bulgaristan, 2004 yılında NATO'ya girmiştir. Bulgaristan'ın NATO üyelik sürecinde dış faktörler olduğu kadar iç faktörlerde etkili olmuştur. NATO üyelik sürecinin Pasi döneminde gerçekleşmesi, iç ve dış faktörlerin etkileşimi bağlamında önemlidir. Liderlerin uluslararası sistemdeki güç değişimlerini algılama şekli dış politikayı belirli oranlarda şekillendirmektedir. Başbakan ve Dışışleri Bakanının aynı fikirde olması NATO üyelik sürecinin hızlandırılması noktasında önemli bir faktördür.

2001-2005 arasında iç politikada II. Simeon ve HÖH'ün ortak kurduğu hükümet hem AB nezdinden hem de Türkiye'de olumlu karşılanmıştır. Hükümete giren HÖH'lü 3 Türk Bakan, devletin karar alma noktasında azınlıkların uyumlu olduğunu göstererek iç politikada olumlu bir atmosfere zemin hazırlamıştır. Dış politikada ve iç politikada AB ve NATO uyum süreçlerinin yaşandığı bu zaman diliminde II. Simeon Hareketi ve HÖH, liberal ve demokrat bir Bulgaristan mesajını taşımıştır. II. Simeon Hareketinin Dışışleri Bakanı Solomon Pasi bu süreçte 1990'dan beri içerisinde olduğu Atlantik Kulüp

faaliyetlerinin en somut sonucu görmüştür. 2 Nisan 2004 tarihinde Brüksel'deki NATO katılım seremonisinde Bulgaristan Dışişleri Bakanı Solomon Pasi gözyaşlarına boğulmuş, bu tarihi an kayıtlara geçmiştir.

Bulgaristan iç siyasetinin yapısal bölünmüşlüğü Türk ve Müslüman azınlığın Bulgaristan siyasetindeki etkisini gün geçtikçe artırmaktadır. Ülke içerisinde bölünmüş siyasi yapı, Türk azınlığı önemli bir aktör konumuna getirmektedir. Komünist rejim döneminde işlenen suçların tekrarlanmaması için demokratik Bulgaristan döneminde yeni insan hakları mekanizmaları geliştirilmesi elzemdir. Komünist dönemde rejim tarafından Belene Kampında ve diğer hapishanelerde işlenen suçlar ortaya çıkarılıp, cezalandırılmalıdır. Komünist dönem mağduriyetlerinin bir daha yaşanmaması için uluslararası hukuk çerçevesinde geçmişe dönük araştırma komisyonları kurulmalı, Avrupa Ulusal Azınlıklar Çerçeve Sözleşmesi çerçevesinde azınlığın siyasi, sosyal ve kültürel alanda etkinliği artırılmalıdır.

Genel bir değerlendirme yapılacak olursak Soğuk Savaş Sonrası iç ve dış faktörler bağlamında Bulgaristan siyasetinde önemli gelişmeler olmuştur;

- Yeni Anayasa Süreci, devlet kurumlarının yeniden inşası.
- Türk-Müslüman azınlığın talepleri ve azınlığın siyasi alana dahil edilmesi.
- Liberal, demokrat ve Atlantikçi oluşumların iç ve dış politikaya etkisi. (İç ve dış politikada AB ve NATO etkisi)
- Bulgar milliyetçiliğin yeniden keşfi (2005 sonrası artışa geçmiştir. ATAKA ve VMRO, NFSB ve Vızrajane Partisinin faaliyetleri)
- Komünist Partinin dönüşerek etkisini (nomenklatura) devam ettirmesi. Sosyalistlerin iç ve dış politikadaki temkinli, statükocu tutumları.
- Yeni lider tipolojilerinin ortaya çıkması. (Ahmed Doğan, Jelyu Jeleu, Boyko Borisov, Rumen Radev vb.)
- Rusofil ve Avro-Atlantik siyasetin rekabeti ve bu rekabetin getirdiği iki kutuplu siyasi sistem.
- Serbest piyasa ekonomisine geçilmesi.
- STK'ların iç ve dış siyasete etkisi.

Bulgaristan'ın dış politikasında yaşanan değişimleri incelediğimiz bu çalışmada, sistemik faktörlerin yansısı iç faktörlerin ve liderlerin de etkili olduğu görülmektedir. Neoklasik realist çerçevede bağımlı değişken olan dış politikanın ara değişkenler vasıtasıyla nasıl

değiştii AB ve NATO üyelik sürecinde gözlemlenmektedir. Hükümetlerin ve liderlerin Rusofil ya da Atlantikçi olması iç ve dış politikada en temel belirleyici faktör olması, ülke içerisindeki bölünmüş siyasetin canlılığını göstermektedir. Uzun vadede değişen liderler algılamalarının yansira bölgesel gelişmelere endeksli olarak güvenlik faktörünün ön planda olduğu görölmektedir. İç faktör kaynaklı demokrasi talepleri ve yerel sınırlandırmalar iç ve dış politikanın birbirini etkileme durumunu yakından etkilemektedir. Azınlıkların 90 sonrası iç politikadaki tavrı Avro-Atlantik dünya ile ilişkilerin güçlenmesini kolaylaştırmıştır. 90'lar da değişim ve dönüşüme daha yavaş iken, 2004 ve 2007 sonrası gelişen olaylar iç ve dış politikada AB ve NATO yanlısı grupları daha aktif bir konuma getirdiği görölmektedir.

Neoklasik realizm, uluslararası sistemdeki güç dengelerini göz önünde bulundururken aynı zamanda iç politikadaki değişiklikleri ve liderlerin dünya sistemine ilişkin güç değişimlerini algılamalarını dikkate almaktadır; bu nedenle devletlerin iç politikalarındaki değişiklikler, dış politika manevraları için anlamlı bir alan açmaktadır. Özellikle, 90'ların sonrasında Bulgaristan'ın dış politikasındaki süreçlerde, güvenlik ve ekonomik bağlamlarla ilişkili bir dizi tercih gözlemlenmektedir.

Bu çalışmada, Neoklasik Realizmin teorik çerçevesi içinde Bulgaristan'ın dış politikasındaki değişimler incelenmiştir. Soğuk Savaş sonrası uluslararası sistemde önemli güç değişiklikleri meydana gelmiştir; bu güç değişiklikleri, özellikle Doğu Avrupa ve Balkanlar'da yer alan Doğu Bloku ülkelerinde yeni dış politika arayışlarını tetiklemiştir. Bu bağlamda Bulgaristan, ilginç özellikler taşımaktadır. Soğuk Savaş sonrası dönemde, Varşova Paktı ve SSCB'nin dağılmasının ardından bağımsız bir politika geliştirme fırsatı bulan Bulgaristan, öncelikle komşuları ile güvenlik anlaşmaları imzalamıştır.

1980'lerde başlayan ve 1990'lardan sonra daha belirgin hale gelen yapısal değişimler, ülkenin demokratikleşme sürecine ve NATO ile Avrupa Birliği odaklı dış politika stratejilerine zemin hazırlamıştır. Bu dönemde, çok partili sisteme geçiş ve yeni anayasal düzenlemeler, Bulgaristan'ın iç dinamiklerinde demokratikleşmeyi teşvik etmiştir. Siyasi çeşitliliğin artması ve yeni lider tipolojilerinin ortaya çıkışı hem iç hem de dış politika pratiklerinde çeşitliliği ve zenginliği beraberinde getirmiştir.

1997-2001 yılları arasında Avro-Atlantik yönelimli politikaların devlet politikası haline gelmesi, İvan Kostov ve Petır Stoyanov liderliğinde gerçekleşmiş; 2001-2005 döneminde

ise II. Simeon Hareketi ve Hak ve Özgürlükler Hareketi'nin ortak hükümeti NATO üyeliğini başarıyla sonuçlandırmış ve AB üyelik sürecinde önemli ilerlemeler sağlamıştır. Ayrıca, liderler bağlamında Dışişleri Bakanı Solomon Pasi'ye bir paragraf açmak gerekmektedir. Solomon Pasi, NATO'ya üyelik sürecinin en kilit aktörlerden biridir. Atlantik Kulübünün faaliyetleri çerçevesinde kurduğu uluslararası bağlantılar ile önemli ve kritik görüşmeler gerçekleştirip Bulgaristan'ın NATO yolculuğu sürecini hızlandırmıştır.

2005-2009 yılları arasında kurulan hükümet, Avro-Atlantik politikalarını sürdürmüş, ancak aynı zamanda kültür ve enerji politikalarında Rusya ile yakın ilişkiler kurmuştur. 2009-2013 dönemi ise, özellikle Boyko Borisov'un liderliğinde, AB, ABD, Türkiye ve Rusya arasında gidip gelen politikalarla dengeli bir dış politika izlenmiştir.

Bulgaristan'ın dış politikası, 2004-2007 sonrasında, AB ve NATO'nun etkisi altında yeni bir evreye girmiş ve bu süreç, ülkenin uluslararası ilişkilerdeki konumunu güçlendirmiştir. ABD ile uyumlu politikalar geliştirilirken, zaman zaman Almanya ve Fransa ile politik farklılıklar yaşanmış; NATO üyelik süreci sonrasında ise AB politikalarının ivme kazanmasıyla Bulgaristan, uluslararası arenada daha etkin bir rol üstlenmiştir.

İç politikada sık sık hükümet değişiklikleri yaşanan 2013-2014 süreci, 1991-1993 dönemine benzerlik göstermektedir. Bu dönemde ülkede yapılan çok sayıda seçim, güç dengelerinin Rusya yanlısı ve karşıtı olarak yeniden şekillenmesine yol açmıştır.

2014-2017 arasındaki süreçte Bulgaristan dış politikasında AB, Türkiye ve Rusya ile ilişkilerinde daha dengeli bir söylem tercih edildiği gözlenmektedir. Bu dönemde hükümet krizi yaşayan Bulgaristan'da dış politikanın kurumsal bazlı hareket ettiği görülmektedir. 2015 yılındaki Türkiye-Rusya arasındaki uçak krizi, Bulgaristan'daki Avro-Atlantik ve Rusofil tartışmalarını yeniden canlandırmış ve bu tartışma Bulgaristan'daki Hak ve Özgürlükler Hareketi'ni ikiye bölmüştür. Bu süreçte, Bulgaristan'daki Türk ve Müslüman nüfus liberal ve demokrat bir zeminde, Atlantik yanlısı bir tutumla DOST Partisi çatısında yeniden yapılanmaya gitmiştir. Dost Partisi, Cumhurbaşkanı Radev ve ulusalcı çevreler tarafından ülke içerisinde ulusal güvenlik sorunu olarak kabul edilmiştir. Genel çerçevede 2015-2017 arasında, Türkiye ile Bulgaristan arasındaki ilişkiler, azınlık ve mülteci konularının hakim olduğu ticari ilişkilerin gölgede kaldığı bir dönem olmuştur.

Bulgaristan'da 2017-2021 yılları arasındaki siyasi dönem, 2013-2014 ve 1991-1993 yıllarındaki seçim süreçlerini andıran bir güç mücadelesine sahne olmuştur. Bu süreçte, Rusya yanlısı ve Rusya karşıtı gruplar ile oligarklar arasındaki çatışmalar yeniden şekillenmiştir. İç politikada ulusalcı ve milliyetçi bir tutum sergileyen Cumhurbaşkanı Rumen Radev, dış politikada daha dengeli bir yaklaşım benimsemiştir. Buna karşın, Borisov hükümeti ve sonrasında göreve gelen Kiril Petkov liderliğindeki hükümet Atlantik yanlısı politikaları destekleyerek zaman zaman Cumhurbaşkanı ile çelişki yaşamıştır. Sık sık yapılan seçimler, Bulgaristan'da uzun ömürlü ve başarılı bir hükümetin kurulmasını zorlaştırmış, iç politikadaki çatışmalar dış politikayı da etkileyerek çıkmazlara sürüklediği görülmektedir. Ülke içerisindeki iç – dış politika dengesinin ne kadar değişken ve hassas olduğunu göstermesi bakımından; Rosen Plevneliev, Cumhurbaşkanlığı döneminde (2012-2017) Avro-Atlantik tutumu yoğun bir şekilde desteklemiş, özellikle Rusya'nın Kırım'ı işgal etmesine karşı AB düzeyinde en sert tepki gösteren liderlerden biri olarak dikkat çekmiştir. 2017 ve 2022'de Cumhurbaşkanlığı seçimlerini kazanan Radev ise dış politikada Rusya yanlısı söylemler sergilerken, iç politikada daha ulusalcı bir yaklaşım benimsemiştir. Dış politika eylemine dönüşmeyen Rusya yanlısı söylemleri iç politikada üreten aktörlerin varlığı, Cumhurbaşkanı düzeyinde kullanılabilmektedir. Vızrajane Partisinin ve BSP'nin söylemleri bu konuda Radev'in argümanlarını destekleyici niteliktedir.

Sonuç olarak genel bir değerlendirme yapılacak olursak: Bulgaristan'daki liderlerin algıları dış politika kararlarında belirleyici olmamaktadır; liderler sistemik etki ve iç politik koşulların etkisiyle Avro-Atlantik düzlemde siyaset yürütmektedir. Sistemik koşullar ve iç politika dinamikleri Bulgaristan'ın güvenlik eğilimi ve ekonomik yönelimini Avro-Atlantik siyasetin merkezine yönlendirmektedir. Diğer yandan iç politika sahnesinde Rusya yanlısı eğilimlere sahip bir hükümet ve Cumhurbaşkanı eş zamanlı olarak iktidarda bulunursa ve bu liderler, sistemik baskılara karşı direniş sergileyen bir lider tipolojisini temsil ederlerse, uzun vadede Bulgaristan'ın dış politikasında önemli bir paradigma değişikliğinin gerçekleşebileceği tahmin edilebilir.

KAYNAKÇA

- Akarşlan, Mediha (1994), “19.Yüzyılda Çin’de Avrupa Tesirinin Başlaması ve 1839-1942 Afyon Savaşı”, Uludağ Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi Cilt XV, Sayı 2, s.255-257.
- Arşiv, TBMM (1992), Türkiye Cumhuriyeti ile Bulgaristan Cumhuriyeti Arasında Dostluk, İyi Komşuluk, İş birliği ve Güvenlik Antlaşmasının Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun Tasarısı ve Dışışleri Komisyonu Raporu (1/417), 23 Haziran, <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d19/c066/tbmm19066007ss0379.pdf> “Erişim Tarihi: 08/06/2022”
- Akdoğan, Muzaffer (2015), “Bulgaristan’ın Avrupa Birliğine Katılım Süreci”, (Editörler:ERCÜMENT TEZCAN, İLHAN ARAS ve ALTUĞ GÜNER) Avrupa Birliği’nin Doğu Avrupa ve Batı Balkanlar Genişlemesi AB36 Mümkün Mü?, Sentez Yayıncılık, Bursa, s.374-377.
- Akgün, Sibel (2015), “Çatışma Çözümü Bağlamında Kosova Sorununun Değerlendirilmesi”, Türkiye’nin Yakın Havzasındaki Devlet-İçi Çatışmaların Analizi, Derleyenler: Ertan Efeğil ve Esra Pakin Albayrakoglu, Gündoğan Yayınları, İstanbul.
- Aliş, Mustafa (2008), “Bulgaristan Müslümanlarının Dini Yapılanması ve Sorunları”, Balkanlarda Gelecek Tasavvuru: Kültür, Örgütlenme, Siyaset ve İşbirliği Alanları, İHH Araştırma Yayınlar Birimi, İstanbul.
- Alpay, Emine (2018), Sosyal İnşacılık Kuramı Çerçevesinde Türk ve Bulgar Kimliği, Hiper Yayınları, I. Baskı, İstanbul.
- Alptekin, Hüseyin, Lika, İdlir, vd., (2020), Bulgaristan Türklerinin Kültürel, Ekonomik ve Siyasi Sorunları Talepleri, Çözüm Önerileri, SETA Yayınları, İstanbul.
- Altındal, Aytunç (2019), Siyasal Kültür ve Yöntem, Destek Yayınları, İstanbul.
- Anderson, Benedict (2009), Hayali Cemaatler Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması, Çeviren: İskender Savaşır, Metis Yayınları, İstanbul.
- Arı, Tayyar (2018), Uluslararası İlişkiler Teorileri Çatışma, Hegemonya İşbirliği, Aktüel 16 Yayınları, Bursa.
- Atasoy, Emin (2011), Bizden olan Ötekiler Asimilasyon Kıskaçında Bulgaristan Türkleri, MKM Yayıncılık, Bursa.
- Atasoy, Emin (2018), Asimilasyon Çemberindeki Bulgaristan Müslümanları, Beta Yayıncılık, İstanbul.

- Atasoy, Emin (2007), “*Postsosyalist Dönemde Bulgaristan’da Yaşanan Demografik Kriz ve Yansımaları*”, Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 12, Sayı 12, s. 1–24.
- Ateş, Davut (2014), *Uluslararası Politika Dünyayı Anlamak ve Anlatmak*, Dora Yayıncılık, Bursa.
- Ateş, Davut (2017), “*Uluslararası Sistem*”, *Uluslararası İlişkilere Giriş Tarih, Teori, Kavramlar ve Konular*, Küre Yayıncılık, İstanbul.
- Avreyski, Nikola (2019), *Vınşna Politika na Republika Bılgariya Çast I, Regionalni İzmereniya, Za bukvite- 0 Pismenhi Yayınları*, Sofya.
- Avreyski, Nikola (2019), *Vınşna Politika na Republika Bılgariya Çast II, Regionalni İzmereniya, Za bukvite- 0 Pismenhi Yayınları*, Sofya.
- Babalı, Tuncay (2013), “*Türkiye – Bulgaristan İlişkileri: Manzara, Sorunlar ve Perspektif*”, *Türk – Bulgar İlişkileri Üzerine Makaleler*, (Editör: Yeliz Okay), Doğu Kitabevi, İstanbul.
- Bağbaşıoğlu, Arif (2018), *Nato’nun Dönüşümü’nün Balkanlar’a Yansımaları: Müdahale, Genişleme, Ortaklıklar*, Nobel Yayıncılık, Ankara.
- Bağcı, Hüseyin (1993), *Güvenlik Politikaları ve Risk Analizi Çerçevesinde Balkanlar, Dış Politika Enstitüsü*, Ankara.
- Baharçiçek, Abdülkadir ve İnan, C. Emek (2013) *Dış Politika’nın Belirlenmesinde Ulusal Güvenlik Algısının Rolü*, *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*.
- Balcı, Ali (2017), “*Realizm*”, *Uluslararası İlişkilere Giriş Tarih, Teori, Kavram ve Konular*, Editörler: Şaban Kardaş ve Ali Balcı, Küre Yayınları, Yedinci Baskı, İstanbul.
- Bechev, Dimitar (2017), *Rival Power Russia’s Influence in Southeast Europe*, Yale University Press.
- Bechev, Dimitar (2016), *Russia’s Influence in Bulgaria Defence, Foreign Policy and Security*, New Direction, Brüksel.
- Bıçaklı, Hüseyin Avni (2016), *Türkiye-Bulgaristan İlişkileri 1878-2008*, İmge Kitabevi, Ankara.
- Bılgarska Sotsialictičeska Partiya (1990) *Promyana za Vsicki, Predizborna Platforma İzvodi ot Referenduma za İkonomičeskata Programa na Pravitelstvoto, İzdatelstvo na BSP*, Sofiya.
- Black, Jeremy (2021), *Dünya Tarihinde Askeri Strateji*, Çevirmen: Bestami S. Bilgiç, Timaş Yayınları, I. Baskı, İstanbul.

- Bojinov, B, Panayotov, L. (1978), Makedonya Sbornik ot Dokumenti i Materiali, Bilgarska Akademiya Na Naukite, Sofiya.
- Boyka, Boneva (2012), “*Bulgarian Foreign Policy Twenty Yaers of EU Integration and Black Sea Regional Cooperation: 1989-2009*,” Instute of International Economic Relations, September.
- Budak, Neven ve Kalionski, Alexei (2016), The Cold War (1944-1990), Editör: Christina Koulouri, Center for Democracy and Reconciliation in Southeast Europe (CDRSEE), Selanik.
- Cambazov, İsmail (2013), Bulgaristan’da Başmüftülük Tarihi (1944-2012), Cilt 2, Bulgaristan Müslümanları Başmüftülüğü Yayınları, Sofya.
- Caner, Burçin (2013), Soğuk Savaş Sonrasında Karadeniz, Phoenix Yayınları, Ankara.
- Castellan, Georges (1995), Balkanların Tarihi 14.-20. Yüzyıl, Milliyet Yayınları, Çeviren: Ayşegül Yaraman- Başbuğu, İstanbul.
- Christidis, Yorgos., Armakolas, Ioannis ve Paschalidis, Panagiotis (2017), Greek-Bulgarian Relations: Present State and Future Challenges, Eliamep, Research Report, Mart, s. 28-33.
- Christidis, Yorgos (2019), “*The Development of Post-Soviet Bulgarian-Russian Relations*”, Krayat na Studenata Voya i Evropeyskata Integratsiya/Dezintegratsiya prez 90-te Godini na XX B., Sbornik v chest na 65-ata godishnata na Prof. Iskra Baeva, Universitetsko Izdatelstvo, CB. Kliment Ohridski, Sofiya.
- Crampton, R. J. (2007), Bulgaristan Tarihi, Jeo Politika Yayınları, (Çevirmen: Nuray Ekici), İstanbul.
- Crampton, R.J. (2007), İkinci Dünya Savaşı’ndan Sonra Balkanlar, (Çeviren: Emel Kurt), Yayın Odası Yayınları, İstanbul.
- Çelikkpala, Mitat (2005), “*Geçmişten Günümüze Vazgeçilemeyen Kavram: Ulusal Çıkar*”, H.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt 23, Sayı 1, 2005, s. 439-461.
- Çapar, Selim ve Koca, Mehmet (2023), “Türkiye-Bulgaristan İlişkileri”, Editör: Hasan Acar, Türkiye-Balkan Devletleri İlişkileri, Nobel Yayıncılık, Ankara.
- Dağı, Zeynep (2002) Kimlik, Milliyetçilik ve Dış Politika, Boyut Matbaacılık, İstanbul.
- Dalkılıç, Mehmet ve Biçer, Ramazan (2014) Etnik Barış Bağlamında Bulgaristan Türklerinin Bulgarlarla Sosyal İlişkileri, Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, 2014, Sayı: 69, s.119-151.
- Daskalov, Roumen (2011) Debating Past: Modern Bulgarian History: From Stambolov to Zhivkov, Central European University Press, Budapest.

- Dayıoğlu, Ali (2005), Toplama Kampından Meclis'e Bulgaristan'da Türk ve Müslüman Azınlığı, İletişim Yayıncılık, İstanbul.
- Davutoğlu, Ahmet (2014), Stratejik Derinlik (Türkiye'nin Uluslararası Konumu), Küre Yayınları, İstanbul.
- Dedeoğlu, Beril (2020), Uluslararası Güvenlik ve Strateji, Yenyüzyıl Yayınları, 4. Baskı, İstanbul.
- Demirci, Sedat. "Rusya'nın Balkanlarda Yeni Çıkarları", Çankırı Karatekin Üniversitesi Uluslararası Avrasya Strateji Dergisi 1(1): s.48 – 50
- Demirhan, Hasan (2020), "Bulgaristan'da Türklere Uygulanan Asimilasyon Politikaları ve Anavatana Göç", Türkiye'nin Bölgesel Sorunları "Osmanlı'dan Günümüze" Balkanlar, Editörler: Mehmet Çelik ve Alev Duran, Hiper Yayınları, İstanbul.
- Demirtaş-Çoşkun, Birgül (2001), Soğuk Savaş Sonrası Ankara-Sofya İlişkileri (Bulgaristan'la Yeni Dönem), ASAM, Ankara.
- Denkov, Dimitir (2022), "Rosofilistik", Reçnik Na Prehoda Fenemologiya i Frenologiya na Novogovora, İztok-Zapad, Sofya.
- Dieckhoff, Alain- Jaffrelot, Christophie (2010), Milliyetçiliği Yeniden Düşünmek (Kuramlar ve Uygulamalar), Çeviren: Devrim Çetinkasap, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Dimitrov- Rudar, Petır (1987), Zavite Na Georgi Dimitrov, İzdatelstvo Na Oteçestveniya Front, Sofya.
- Donnelly, Jack (2015), "Realizm", Uluslararası İlişkiler Teorileri, Editörler: Scott Burchill, Andrew Linklater, Ricard Devetak vd, Tercüme: Muhammed Ağcan ve Ali Aslan, Küre Yayınları, İstanbul.
- Dyson, Tom (2010), Neoclassical Realism and Defence Reform in Post-Cold War Europe, Palgrave Macmillan, New York.
- Dirilen-Gümüş, Özlem (2015), Siyasi Liderlik, Siyaset Psikolojisi, Editör: Özlem Dirilen-Gümüş, Nobel Kitap Yayınları, Ankara.
- Dunne, Tim. ve Schmidt, Brian C. (2021), "Realizm", Küreselleşen Dünya Siyaseti (Editörler: John Baylis, Steve Smith, Patricia Owens) Tercüme: Hasan Basri Yalçın, Hüseyin Alptekin, Volkan Uzundağ, Mehmet Sabri Akgönül, Erhan Baltacı, Küre Yayınları, İstanbul.
- Durmush, Shabanali Ahmed (2021), Bulgaristan'da İslami Akımlar, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Entitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- Egeresi, Zoltan (2021), Movement for Rights and Freedom: Bulgaria's Turks Minority Party, KKI Policy Brief, Institute for Foreign Affairs and Trade, Budapest.

- Efegil, Ertan (2014), Dış Politika Analizi (Ders Notları), İstanbul.
- Ekinci, Didem (2019), Türkmenistan Dış Politikasında İç Faktörler: Neoklasik Realizm Çerçevesinde Bir İnceleme, Alternatif Politika 11, No.1 (2019): 32- 58.
- Ekinci, Mehmet Uğur (2018), Bulgaristan Siyasetini Anlama Kılavuzu, SETA, İstanbul.
- Ekinci, Mehmet Uğur (2017), Türkiye-Balkanlar İlişkileri, Analiz, SETA Yayınları, Mayıs 2017, Sayı: 204, İstanbul.
- Enstrogm, Jenny (2009), Democratisation and the Prevention of Violent Conflict: Lessons Learned from Bulgaria and Macedonia, Routhledge, s.81-96.
- Ersoy, Eyüp (2016), “*Realizm*”, Uluslararası İlişkiler Teorileri, Derleyen: Ramazan Gözen, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Ertoý, Birkan (2019) Uluslararası İlişkilerde Realist Geleneğin Dönüşümü ve Neoklasik Realizm, Anadolu Üniversitesi İktisat Fakültesi Dergisi, Cilt/Vol.: 1- Sayı/No: 1 (1 – 26), s.11-13.
- Erişen, Cengiz (2017) “*Dış Politika Analizi*”, Uluslararası İlişkilere Giriş Tarih, Teori, Kavram ve Konular, Küre Yayınları, Yedinci Baskı, İstanbul.
- Falk, Richard (2001) Yırtıcı Küreselleşme: Bir Eleştiri, Küre Yayınları, İstanbul.
- Falk, Richard (2014), “*Geopolitical Turmoil and Civilizational Pluralism*”, Civilizations and World Order Geopolitics and Cultural Difference, Editörler: Fred Dallmayr, M. Akif Kayapınar ve İsmail Yaylacı, Lexington Books, Maryland.
- Fukuyama, F. (1989), “*The End of History?*”, National Interest, Bahar, s. 3-15.
- Fouskas, Vassilis K. (2004) Balkanlar Ortadoğu Kafkasya (Soğuk Savaş Sonrası ABD Politikaları), Tercüme: Ali Çakıroğlu, Aykırı Yayınları, Şubat, İstanbul.
- Forbes, Nevill, Toynbee, Arnold J. vd., (2021), The Balkans: A History of Bulgaria-Serbia-Greece-Rumania-Turkey, Artini House, Priştina.
- Genov, İvan (2007), Sbliskıt Moyata İstina, Bılgarski Pisatel Yayınları, Sofia.
- Genov, Nikolai (2010), “*Radical Nationalism in Contemporary Bulgaria*”, Review of European Studies Vol. 2, No. 2; December 2010, s.35-53.
- Gilpin, Robert (1981), War and Change in World Politics, Cambridge University Press, Cambridge.
- Gladstone, William Ewart (1876), Bulgarian Horors and The Question of the East, Fifty-Fourth Thousand, John Murray, Albemarle Street, London.
- Glenny, Misha (2001), Balkanlar 1804-1999 Milliyetçilik, Savaş ve Büyük Güçler (Çevirmen: Mehmet Harmancı), Sabah Kitapları, İstanbul.

- Gözübüyük, A. Şeref ve İkili, Suna (1982), Türk Anayasa Metinleri, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No: 496, Ankara.
- Gülmez, Seçkin Barış ve Gülmez, Didem Buhari (2020), “*Dış Politika Analizi: Teorik Yaklaşımlar*”, Dış Politika Analizi Konu, Kuram, Yöntem, Derleyenler: Bezen Balamir Çoşkun ve İnan Rüma, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.
- Güntay, Vahit (2017), “Türkiye-Bulgaristan İlişkileri”, Soğuk Savaş Sonrası Türkiye’nin Balkan Siyaseti, Detay Yayıncılık, Ankara.
- Hacısalıhoğlu, Mehmet (2008), Jön Türklerin Balkan Politikası (1908-1913), Divan Dergisi.
- Hayes, Charlton J.H. (2010), Milliyetçilik: Bir Din (Batı Siyasal Düşüncesinde “Ulusalcılık” Tasavvuru), Çeviren: Murat Çiftkaya, İz Yayıncılık, İstanbul.
- Hüseyinoğlu, Ali ve Emin, Hayri (2021), “*Post-Komünist Süreçte Başmüftülük ve Bulgaristan Türklerinin Dinî Hürriyetleri*”, Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları (2021): s. 247-287.
- Holmes, Leslie (2002), Post Komünizm, Çeviren: Yavuz Alagon, Doruk Yayıncılık, İstanbul.
- Hobsbawn, E.J. (2010), Milletler ve Milliyetçilik (Program, Mit, Gerçeklik), Ayrıntı Yayınları, Dördüncü Basım, İstanbul.
- Hroch, Mirsolav (2011), Avrupa’da Milli Uyanış (Toplumsal Koşulların ve Toplulukların Karşılaştırılmalı Analizi, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Huntington, S. P. (1993), “*The Clash of Civilizations?*”, Foreign Affairs, 72, s. 25-41.
- Hupchick, Dennis P. (2001), The Balkans, Palgrave Macmillan, New York.
- Hutchings, Robert L. (1997), American Diplomacy and the End of the Cold War: An Insider’s Account of U.S Policy in Europe, 1989-1992., The John Hopkins University Press, Maryland.
- Ikenberry, G. John (2011), Liberal Leviathan The Origins, Crisis, and Transformation of the American World Order, Princeton University Press, New Jersey.
- Işık, Mustafa (2023), “*Bulgaristan’ın Ulus-Devletleşme Süreci Bağlamında Yayılmacı Dış Politikası*”, CenRaPS Journal of Social Sciences, 5(1), 45–62. <https://doi.org/10.46291/cenraps.v5i1.94>
- Işık, Mustafa (2016), Balkanlar’dan Türkiye’ye Son Büyük Göç Olarak 1989 Göçüne Giden Süreç, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya.

- Işık, Mustafa (2023), “İç ve Dış Faktörler Bağlamında Bulgaristan’ın Ukrayna-Rusya Savaşına Yönelik Dış Politikası: Neoklasik Realist Bir Analiz”, Uluslararası Gençlerin Gözüyle Geçmişten Geleceğe Balkanlar Kongresi (16-17 Kasım 2022), Kongre Bildiri Tam Metin Kitabı, Editör: Güray Alpar, Stratejik Düşünce Enstitüsü Yayınları, Ankara.
- Işık, Mustafa (2021), “Soğuk Savaş Sonrası Balkanlarda ABD’nin Balkan Politikası 1990-2017”, Soğuk Savaş Sonrası Balkanlar (1990-2015), Editör: İbrahim Kâmil, Nobel Yayınları, Ankara.
- Işık, Mustafa (2023), “Transformation of Foreign Policy in Bulgaria in the Context of Internal and External Factors in the Postcommunist Era”, CenRaPS Journal of Social Sciences 5 (1) s.1-27., <https://doi.org/10.46291/cenrap.v5i1.93>.
- İmanov, Vügar (2008), Avrasyacılık: Rusya’nın Kimlik Arayışı, Küre Yayınları, İstanbul.
- İrge, N. Filiz (2006), Sovyetler’den Rusya Federasyonu’na Balkanlar-Orta Asya-Kafkaslar Kapitalist Kuşatma, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, I. Baskı, İstanbul.
- İşyar, Ömer Göksel (2019), Devletler ve Davranışları: Dış Politika, Dora Basım-Yayın, I. Baskı, Bursa.
- İzzetbegovic, Aliya (2019) İslam Deklarasyonu ve Tarihi Savunma, Ketebe Yayınları, İstanbul.
- Jelavich, Barbara (2103), 20.Yüzyıl Balkan Tarihi, Küre Yayınları, (Çevirmen: Zehra Savan, Hatice Uğur), İstanbul.
- Jelev, Jelyu (1990), Faşizm (Totalitarna Dırjava) Arestuvani Knigi, İzdatelstvo na BZNS, Sofiya.
- Jelev, Jelyu (1998), V Golyamata Politika, Trud Knigoizdatelska Kışta, Sofia.
- Jivkov, Todor (1979), Bulgaristan Halk Cumhuriyeti’nin İç ve Dış Politikası, Habora Kitabevi Yayınları, Çevirmen: Aydın Arın, İstanbul.
- Kamil, İbrahim (2017), “Soğuk Savaş Sırasında Balkanlar”, Soğuk Savaş Sonrasında Balkanlar (1990-2015), Editör: İbrahim Kamil, Ankara.
- Kamusella, Tomasz (2020), Ethnic Cleansing During the Cold War: The Forgotten 1989 Expulsion of Turks from Communist Bulgaria. Taylor & Francis Group, New York.
- Kaplan, Robert D. (2019), Coğrafyanın İntikamı Yaklaşan Çatışmalar ve Kaderle Savaş Hakkında Harita Bize Neler Söyler?, Çeviri: Zahide Tuba Kor, Küre Yayınları, İstanbul.
- Karabulut, Bilal (2023) Strateji ve Jeopolitik, Nobel Yayıncılık, Ankara.

- Karasimenov, Georgi (2019), *The Party System in Bulgaria 2009-2019*, Analiz, Friedrich-Ebert-Stiftung, Sofya.
- Karpat, H. Kemal (2012), *Balkanlar'da Osmanlı Mirası ve Milliyetçilik*, Timaş Yayınları, İstanbul.
- Karpat, H. Kemal (2012), *Kısa Türkiye Tarihi 1800-2012*, Timaş Yay., İstanbul.
- Karpat, H. Kemal (2010), *Osmanlı'dan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler*, Timaş Yayınları, İstanbul.
- Karpat, H. Kemal (2017), *Osmanlı'da Milliyetçiliğin Toplumsal Temelleri*, Timaş Yayınları, İstanbul.
- FKatsikas, Stefanos (2012), *Negotiating Diplomacy in the New Europe: Foreign Policy in Post-Communist Bulgaria*, London.
- Kayapınar, Ayşe (2017), *"Bulgarların Balkanlara Göçü ve Tuna Bulgar Devleti"*, *Balkanlar El Kitabı* I. Cilt, Editörler: Bilge A. Gökdağ ve Osman Karatay, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Kayapınar, Ayşe Aslantaş, Selim vd., (2012), *"Geçmişten Günümüze Balkanlar"*, *Balkanlar'da Siyaset*, Eskişehir Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.
- Kegley, Charles William ve Blanton, Sharon Lindsey (2015), *"Realist Kuram"*, *Dünya Siyaseti Yönelim ve Dönüşüm*, Sakarya Üniversitesi Kültür Yayınları, Sakarya.
- Keleş, Erdoğan (2009), *"Rusya'nın Sıcak Denizlere İnme Politikası (Alman Deniz Yüzbaşısı Stenzel'e Göre İstanbul'a En Kısa Yol)"*, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 28, Sayı: 46.
- Kenar, Nesrin vd. (2013), *"Balkan Ülkelerinin Dış Politikası"*, *Balkanlar'da Siyaset*, Editörler: Şaban H. Çalış ve Birgül Demirtaş, Anadolu Üniversitesi Yayını, Eskişehir.
- Kissinger, Henry (2016), *Dünya Düzeni*, Çeviren: Sinem Sultan Gül, Boyner Yayınları, İstanbul.
- Kissinger, Henry (2022), *Liderlik -Dünya Stratejisi ile İlgili Altı Ders*, (Çeviren: Ebru Kılıç), Runik Kitap, İstanbul.
- Klasanova, D. ve N. Gornenski, N. (1958), *Hristomatiya Po Bılgarska İstoriya, Dırjavno İzdatelstvo, Narodna Prosveta, Sofiya*.
- Klisurova, Lilyana ve Denov, Lyubomir (2017) *Rumen Radev Petiyat Prizident, Trud Knigoizdatelska Kışta, Sofia*.
- Kodaman, Timuçin ve Birsell, Haktan (2014), *"21. Yüzyıl Balkan Jeopolitiğinin Çok Boyutlu Bir Bakış Açısı ile İncelenmesi ve Türkiye'ye Etkilerinin"*

Değerlendirilmesi”, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C.19, S.1, s.49-64.

Korkmaz, Nuri (2016), Bulgaristan’ın Karadeniz Politikası ve Avrupa Birliği’nin Etkileri, Karadeniz Araştırmaları, Bahar, Say ı 49, s.33-46.

Köse, İsmail (2020), Soğuk Savaş Sonrası Karadeniz’de Güç Mücadelesi, Karadeniz İncelemeleri Dergisi, (29): s. 211-218.

Kurubaş, Erol (2017), Asimilasyondan Tanınmaya Uluslararası Alanda Azınlık Sorunları ve Avrupa Yaklaşımı, Küre Yayınları, İstanbul.

Kramptın, R. (2023), İstoriya Na Bılgariya, Tercüman: Veselina Sedlarska, Ciela, Sofya.

Kristeva, Kristina (2017), Boyko Koito Vinagi Se Zavırşta, Knigoizdatelska Kışta “Trud”, Sofiya.

Krishner, Jonathan (2014), “*Gilpin Approaches War and Change: A Classical Realist in Structural Drag*”, Pwer, Order and Change in World Politics, Editör: G. John Ikenberry, Cambridge.

Lobell, Steven E. vd. (2009), “*Introduction: Neoclassical Realism, the State, and Foreign Policy, Neoclassical Realism, the State and Foreign Policy,*” Steven E. Lobell, M.Ripsman ve Jeffrey W. Taliaferro (der.), Cambridge.

Lebow, Richard Ned (2016), “*Klasik Realizm*”, Uluslararası İlişkiler Teorileri (Disiplin ve Çeşitlilik), (Editörler: Tim Dunne, Milja Kurki ve Steve Smith), Çeviren: Özge Kelekçi, Sakarya Üniversitesi Kültür Yayınları, Sakarya.

Lessenski, Marin (2020), “*Bulgaria: A Lesson in Learning the Hard Way?*”, Political History of The Balkans (1989-2018), Editör: Jozsef Duro ve Zoltan Egeresi, Dialog Campus, Budapest.

Machiavelli, Niccolo (2001), Hükümdar, Çeviren: Necdet Adabağ, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, XXI. Baskı, İstanbul.

Mandacı, Nazif (2020), “*Bulgaristan: Siyasal Hayat ve Kurumlar*”, Bulgaristan İdari, Siyasi ve Sosyo-Ekonomik Yapı, Editör: Burak Tangör, TİAV, Ankara.

Marshall, Tim (2018) Coğrafya Mahkumları Dünyanın Kaderini Değiştiren On Harita, Çeviri: Mert Doğruer, Epilson Yayınları, İstanbul.

Mearsheimer, John J. (2001), The Tragedy of Great Power Politics, W. W. Norton & Company, New York.

Mehmetçik, Hakan ve Dal, Emel Parlar (2019), “*2000’li Yıllar Sonrası Türkiye’nin Yükselişini Yeni Klasik Gerçekçilik Çerçevesinden Anlamak,*” Türk Dış Politikasında Güncel Sorunlar ve Teorik Uygulamalar (Editörler: Tarık Oğuzlu, Yelda Ongun), Nobel Yayıncılık, I. Basım, Ankara.

- Merdjanova, İna (2016), *Musulmanskite Obşnosti na Balkanite Postkomunističeski Transformatsii*, Tercüman: Viktor Kotsev, Kritika i Humanizm, Sofya.
- Mihaylova, Ekaterina (2012), *Parlamentarizım i Pravova Dırjava v Bılgariya Printsipi i Praktiki*, Nov Bılgarski Universitet, Sofiya.
- Morgenthau, H. J. (1970), *Uluslararası Politika Cilt I, Çevirenler: Baskın Oran ve Ünsal Oskay*, Sevinç Matbaası, Ankara.
- Nye, Joseph (2002) *The Paradox of American Power: Why The World's Only Superpower Can't Go It Alone*, Oxford University Press, New York.
- Leung, Janice (2015), “*Machiavelli ve Uluslararası İlişkiler Kuramı*”, *Uluslararası İlişkiler ve Siyasal Düşünce*, Editör: Faruk Yalvaç, Röle Akademik Yayıncılık, İstanbul.
- Oliva, Elvira ve Sorbello, Paolo (2012), *Nuclear Energy in Bulgaria: Strategic Implications for the EU and Russia*, *European Perspectives Journal on European Perspectives of the Western Balkans* Vol. 4, No. 1 (6), April, s. 40-43.
- Holsti, O.R. (1979), *Theories of Crisis Decision-Making*. In P.G. Lauren (ed.) *Diplomacy: New Approaches in History, Theory, and Policy*. New York: Free Press, s. 101–120.
- Oğuzlu, Tarık (2021), “*Dış Politikaya Etki Eden Unsurlar ve Analiz Düzeyi Tartışması*”, *Dış Politikada Karar Alma Modellerinden Uygulamaya*, Editörler: İlhan Sağsen ve Nuh Uçgan, Nobel Kitap, Ankara.
- Öksüz, Hikmet (2016) *Yirminci Yüzyılda Türkiye ve Balkanlar*, Serander Yayınları, Trabzon.
- Özen, Çınar (2020), “*Bulgaristan Dış Politikası ve Tarihsel Dönüşümü: Tarihsel Bir Değerlendirme*”, *Bulgaristan İdari, Siyasal ve Sosyo-Ekonomik Yapı*, Editör: Burak Tangör, Ankara.
- Özgür, Nurcan (1999), *Etnik Sorunların Çözümünde Hak ve Özgürlükler Hareketi*, Der Yayınları, İstanbul.
- Özgür, Nurcan (1998), “*1989 Sonrası Türkiye-Bulgaristan İlişkileri*”, *Türk Dış Politikasının Analizi*, Derleyen: Faruk Sönmezoğlu, Der Yayınları, İstanbul.
- Özgür, Nurcan (1998), “*Balkan Devletlerinin Dış Politika Uygulamalarında Etnik Sorunların Rolü (1989-1997)*”, *Uluslararası Politikada Yeni Alanlar Yeni Bakışlar*, Derleyen: Faruk Sönmezoğlu, Der Yayınları, İstanbul.
- Özlem, Kader (2017), “*2001 Sonrası Dönemde Bulgaristan'dan Avrupa Birliği Ülkelerine Türk Göçlerinin Analizi*”, *Karadeniz Araştırmaları*, XIV/55-Güz 2017, s. 169-188.

- Özlem, Kader (2016) Bulgaristan Romanlarının Güncel Sorunlarına Yönelik Bir Değerlendirme, Avrasya Etüdları, TİKA, 50/2016-2, s.73-97.
- Özlem, Kader (2016), Türkiye'nin Balkan Türkleri Politikası (1991-2014), Dora Yayınları, Bursa.
- Özlem, Kader (2019), Türkiye-Bulgaristan İlişkileri ve Türk Azınlık, Dora Yayımcılık, Bursa.
- Özüğurlu, Sunay Bayramoğlu ve Gülpınar, Turgay (2020), "Geçiş Sürecinde Bulgaristan'da Kamu Yönetimi", Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt 75, No.1, 2020, s. 259-278.
- Pavlov, Plamen (2008), 100 Neşta, Koito Tryabva Da Znaem Za İstoriyata Na Bılgariya-Praistoriya, Antiçnost, Srednovekovie, Svetovna Biblioteka EOOD, Sofiya.
- Panov, Asparuh (2016), "25 Godini SDS- Zapaznata Marka na Prehoda", Za Politika s Pristrastie Kakvo Postignahme i Kıde se Provalihme, İztok- Zapad Yayınları, Sofya.
- Panov, Asparuh (2013), The Different Prime Minister Conversations with Simeon Saxe – Coburg – Gotha, Çeviri: Elena Alexiaeva, East West Publishing, Sofya.
- Pasi, Solomon (2016), Stati, Mneniya, Komentari, İntervyuta, İzvın Protokola, Redaktör: Maksim Hristov Minçev, Hermes, Plovdiv.
- Pollack, Detlef ve Wielgohs, Jan (2004), Dissent And Opposition In Communist Eastern Europe: Origins Of Civil Society And Democratic Transition. Farnham: Ashgate Publishing, Burlington.
- Pırvanov, Georgi (2021), Pıtuvane Kıım Pametta Razkazi Za Politikata, Universitetsko İzdatelstvo "Cv. Kliment Ohridski", Sofya.
- Poulton, Hugh (1993), Balkanlar Çatışan Azınlıklar, Çatışan Devletler, Tercüman: Yavuz Alagon, Sarmal Yayınları.
- Progonati, Erjada (2015), Rusyan'nın Balkanlar Politikası, Karadeniz Araştırmaları, Bahar, s.110-120.
- Rose, G. (1998), Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy, World Politics, 51 (1), s. 144-147.
- Saatçi, Meltem Begüm (2009), "Balkan Ulusçuluklarına Dair Bir Değerlendirme: Farklı Uluslar Farklı Usûller", Karadeniz Araştırmaları.
- Sadal, Vahit (2021), Bulgaristan Türkleri ve Siyasal Hayata Katılım, Çizgi Kitabevi, İstanbul.
- Sakskoburggotski, Simeon (2016) Benzersiz Bir Hayat Bulgar Kralı II. Simeon, Çeviren: Saadet Özen, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

- Sıbeş, Sıbi (2020), “*Trudnata Razdyala sıs Stereotipite na Varşavşkiya Dogovor*”, Triyset Godini ot Padaneto na Totalitarniya Rejim, Koya Bılgariya” Zagubihme”?, Sbornik Dokladi ot Nauçna Konferentsiya, Burgas, 9-10 Kasım 2019 Yılı, İztok Zapad, Sofya.
- Smith, D. Anthony (2010), National Identity (Milli Kimlik) Çeviren: Bahadır Sina Şener, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Sloane, William M. (1987) Bir Tarih Laboratuvarı Balkanlar, Çeviren: Sibel Özbudun, Süreç Yayıncılık, İstanbul.
- Spasov, Ludmil (2008), 100 Neştâ, Koito Tryabva Da Znaem Za İstoriyata Na Bılgariya – 1878-1945, Svetovna Biblioteka EOOD, Sofiya.
- Spirova, Maria (2017), “*Bulgaria: Political Developmnet and Data for 2017*”, European Journal of Political Research Political Data Yearbook Volume 57, Issue 1 p. 37-44.
- Spirova, Maria (2008), “*The Bulgarian Socialist Party: The Long Road to Europe.*” Communist and Post-Communist Studies 41, no. 4 (2008): 481–495., <https://www.jstor.org/stable/48609628>, “Erişim Tarihi: 29/11/2023”
- Spirova, Maria (2006) The Parliamentary Elections in Bulgaria, June 2005, Electoral Studies, 2006, 25(3), s. 616-621.
- Spykman, Nicholas J. (2020), Coğrafya ve Dış Politika Kenar Kuşak Teorisi, Çeviren: Alperen Kürşad Zengin, Doğu Kütüphanesi Yayınları, İstanbul.
- Stanev, Nikol (1992), İstoriya Na Hova Bılgariya 1878- 1941, İzdatelski Senter “ İv. Vazov”, Veliko Tırnova.
- Sönmezoğlu, Faruk, Güneş, Hakan vd. (2011), Uluslararası İlişkilere Giriş, Der Yayınları, İstanbul.
- Szyszlak, Elżbieta (2018), “*Between Sofia and Ankara – the Turkish minority in contemporary Bulgaria*”, Yearbook of the Institute of East-Central Europe, Vol. 16, No. 4, s. 176-180.
- Şakir, Aziz Nazmi (2019), “*Bulgaria*”, European Islamophobia Report 2019, (Editör: Enes Bayraklı ve Farid Hafez), SETA Yayınları, İstanbul.
- Şen, Hasine (2015), “*İnsani Boyutuyla 1989 Göçü*”, Bulgaristan Türklerinin Büyük Göçü ’89, 2. Uluslararası Bulgaristan Sempozyum Bildiri Kitabı, (Editör: Hasine Şen), Bultürk Yayınları, İstanbul.
- Şener, Aktürk (2012), “*NATO Neden Genişledi? Uluslararası İlişkiler Kuramları Işığında NATO’nun Genişlemesi ve ABD-Rusya İç Siyaseti*”, Uluslararası İlişkiler, Cilt 9, Sayı 34 (Yaz), s. 74-75.

- Şener, Bülent (2014), Küreselleşme Sürecinde Ulus-Devlet ve Egemenlik Olguları, Tarih Okulu Dergisi, Haziran.
- Şikova, İnrid (2011), Politiki Na Evropeykiya Sıyuz, Universitetsko İzdatelstvo “Cv. Kliment Ohridski”, Sofya.
- Şimşir, Bilal (2012), Bulgaristan Türkleri (1878-2008), Bilgi Yayınevi, İstanbul.
- Tanchev, Evgeni (2002), Rapports: Bulgaria: The Separation of Powers in the 1991 Constitution of Bulgaria, European Public Law Volume 8, Issue 4, pp. 433 – 440.
- Tanör, Bülent (1995), Osmanlı- Türk Anayasal Gelişmeleri (1789-1980), II. Baskı, Der Yayınları, İstanbul.
- Taştan, Yahya Kemal (2013), Balkanlarda Ulusçuluk Hareketleri, (ed.) Bilgehan A. Gökdağ, Osman Karatay, Balkanlar El Kitabı, I. Cilt: Tarih, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Tavşanoğlu, Leyla (2009) Bulgaristan eski Cumhurbaşkanı Jelyu Jelev ile Söyleşi, Cumhuriyet Gazetesi, 26 Temmuz 2009, Pazar, s.12.ta
- Tatarlı, İbrahim (2009), İnsan, Ulus ve Azınlıklar Hakları, Avrasya Yayınları, Sofya.
- Tepaviçarov, Veselin (2018), SDS-Tova Sım Az (Politiçeska Antropologiya Na Privirjenitsite Na SDS), Universitetsko İzdatelstvo, Sv. Kliment Ohridski, Sofiya.
- Todorov, Nikolay (1979), Bulgaristan Tarihi, Çeviren: Veysel Ataman, Öncü Kitabevi, İstanbul.
- Todorova, Maria (2010), Balkanları Tahayyül Etmek, (Çevirmen: Dilek Şendi), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Tokay, Gül (1999) “*Ayastefanos’tan Berlin Andlaşmasına Doğu Sorunu*” Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç, Yayına Hazırlayan: İsmail Soysal, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Toparlak, Bahar (2021), “*Bulgaristan’da Siyasal-Ekonomik Gelişmeler ve Dış Politika (1990-2015)*”, Soğuk Savaş Sonrası Balkanlar (1990-2015), Editör: İbrahim Kamil, Nobel Yayıncılık, Gözden Geçirilmiş İkinci Baskı, Ankara.
- Tuğlacı, Pars (1984), Bulgaristan ve Türkiye-Bulgaristan İlişkileri, Cem Yayınevi.
- Tuğtan, Mehmet Ali (2018), “*Güç, Anarşi ve Realizm*”, Küresel Siyasete Giriş Uluslararası İlişkilerde Kavramlar, Teoriler, Süreçler, (Editör: Evren Balta), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Türbedar, Erhan (2020), “*Soğuk Savaş Sonrası Çatışmalar ve Dönüşümler*”, Editör: Mehmet Uğur Ekinci, Balkanlarda Siyaset, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.

- Türkeş, Mustafa (2002), “*Geçiş Sürecinde Dış Politika Öncelikleri: Bulgaristan Örneği*”, Türkiye’nin Komşuları, Derleyen: Mustafa Türkeş, İlhan Uzgel, İmge Kitabevi, İstanbul.
- Tüysüzöğlu, Göktürk (2022), “*Neoklasik Realizm ve Küçük Devlet Yaklaşımı Çerçevesinde Kosova Dış Politikası’nın Değerlendirilmesi*”, Gazi Akademik Bakış 15 (2022): 87-113.
- Tyutyundjiev, Asen (2022) Prezidentskata İnstitutsiya Prez Mandatite Na Prezidenta Jelyu Jelev (1990-1997), Ciela, Sofya.
- Uzgel, İlhan (2004), Ulusal Çıkar ve Dış Politika: Türk Dış Politikasının Belirlenmesinde Ulusal Çıkarların Rolü, 1983-1991, İmge Kitabevi, İstanbul.
- Üste, Nazmi (2014), “*Bulgaristan Cumhuriyeti*”, Çağdaş Balkan Siyaseti Devletler, Halklar, Parçalanma ve Bütünleşme, Editörler: Murat Necip Arman ve Nazif Mandacı, Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Vassilev, Rossen V. (2001), Post-Communist Bulgaria's Ethnopolitics, The Global Review of Ethnopolitics Vol. 1, No. 2, December, s. 37-53.
- Videnov, Jan (1997, Za Bılgariya Za BSP, Sofiya.
- Viotti, Paul R. ve Kauppi, Mark V. (2016), Uluslararası İlişkiler Teorisi, Çeviri Editörü: Metin Aksoy, 5.Basımdan Çeviri, Nobel Kitap Yayıncılık, Ankara.
- Yanakiev, Kalin Todorov (2019), Politiko-İstoriçeski Polemiki, Evropa Rusiya Bılgariya Sıvremennostta, Hermes, Plovdiv.
- Yançulev, Stefan ve Yançulev, (2021), Aleksandır Dragan Tsankov Rusofob i Rusofil, İztok- Zapad, Sofiya.
- Yerasimos, Stefanos (1994), Milliyetler ve Sınırlar: Balkanlar, Kafkasya ve Orta-Doğu, Çeviren: Şirin Tekeli, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Wachtel, Andrew Baruch (2022), Balkanlar Tarihi, Çeviri: Emre Can Petek, İnkılap Kitabevi, İstanbul.
- Walt, Stephen M. (2018), The Hell of Good Intentions: America’s Foreing Policy Elite and Declie of U.S. Primacy, Farar, Straus and Giroux, New York.
- Waltz, Kenneth N. (2009), İnsan, Devlet ve Savaş: Teorik Bir Analiz, Çevirmen: Enver Bozkurt, Selim Kanat ve Serhan Yalçınar, Asil Yayıncılık, Ankara.
- Yiğittepe, Levent (2020), Uluslararası İlişkilerde Güvenlik Kavramsal Analiz ve Teorik Yaklaşımlar, Nobel Kitap Yayıncılık, Ankara.
- Zakaria, Fareed (1999), From Wealth to Power. The Unusual Origins of America’s World Role, Princeton University Press, New Jersey.

Zi, Sun (Sun Tzu), (2021), Savaş Sanatı, Çevirmenler: Pulat Otkan, Giray Fidan, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, XIX. Basım, İstanbul.

Баев, Йордан (2021), Американското разузнаване и България (1941-1991), “Изток-Запад”, София.

Раковски, К.Г. (1898), Русия на изток. Историческо изследване на руската политика на изток и в частност в България, Евстатиев, Варна.

İnternet Kaynakları

1991 Anayasası (2015), Bulgaristan’ın 1991 Anayasasının 11/4 Maddesi, <https://www.justice.government.bg/home/normdoc/521957377> “Erişim Tarihi: 02/03/2023”

24 Chasa Bg (2022), "Възраждане" с протест на 6 април срещу българска намеса във войната, 30 Mart, <https://www.24chasa.bg/bulgaria/article/11245707> “Erişim Tarihi: 1/10/2022”

Abay, Emre Gürkan (2022), Rusya, Polonya ve Bulgaristan'a doğal gaz sevkiyatını durdurdu, Anadolu Ajansı, 27 Nisan, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/gazprom-polonya-ve-bulgaristana-dogal-gaz-sevkiyatini-durdurdu/2573940> “Erişim Tarihi: 1/10/2022”

Anadolu Ajansı (2023), Bakan Çavuşoğlu, Avrupa Parlamentosu Üyesi İlhan Küçük ile bir araya geldi, <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/bakan-cavusoglu-avrupa-parlamentosu-uyesi-ilhan-kucuk-ile-bir-araya-geldi/2841340>, “Erişim Tarihi: 12/12/2023”

Anadolu Ajansı (2017), Bulgaristan'da DOST Birliği seçim kampanyasına başladı, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/bulgaristanda-dost-birligi-secim-kampanyasina-basladi/760490#>, “Erişim Tarihi: 13/04/2023”

Anadolu Ajansı (2016), Bulgaristan’da DOST partisinin kurulması için ilk toplantı yapıldı, 27 Şubat, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/bulgaristanda-dost-partisinin-kurulmasi-icin-ilk-toplanti-yapildi/528370>, “Erişim Tarihi: 19/03/2023”

Anadolu Ajansı (2016), Bulgaristan'da eksen kayması tartışmaları, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/bulgaristanda-eksen-kaymasi-tartismalari/688152>, “Erişim Tarihi: 11/12/2023”

Anadolu Ajansı (2017), Türk seçmenler Bulgaristan'a yürüyerek geçiyor, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/turk-secmenler-bulgaristana-yuruyerek-geciyor/778812>, “Erişim Tarihi: 01/12/2023”

Atomex (2008), Belene Nükleer Santrali, <http://www.atomex.ru/project/tur/63>, “Erişim Tarihi: 02/05/2022”

- Avşar, Ahmet (2012), Bulgaristan'ın AB Üyeliği, 25 Temmuz, TASAM, https://tasam.org/tr-TR/Icerik/4858/bulgaristanin_ab_uyeligi, "Erişim Tarihi: 15/03/2022"
- BALGÖÇ (2024) Genel Başkanımız Prof. Dr. Emin Balkan'ın Alman Deutsche Welle haber sitesi Bulgaristan merkezi ile yapılan röportajı yayımlandı, <https://balgoc.org.tr/genel-baskanimiz-prof-dr-emin-balkanin-alman-deutsche-welle-haber-sitesi-bulgaristan-merkezi-ile-yapilan-roportaji-yayimlandi.htm> "Erişim Tarihi:21/04/2024"
- Baeva, İskra (2004), Krayat na "vızroditelniya protses", <http://old.duma.bg/2004/1204/291204/obshtestvo/ob-2.html>, "Erişim Tarihi: 10/12/2023"
- BBC (2013), Bulgaristan'da milliyetçi partilerin yükselişi, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2013/05/130510_bulgaristan_secimler, 10 Mayıs, "Erişim Tarihi: 21/03/2023"
- BG HABER (2014), Bulgaristan Cumhurbaşkanı Ukrayna halkına destek çağrısı yaptı, 6 Mayıs <https://www.bghaber.org/bghaber/bulgaristan-cumhurbaskani-ukrayna-halkina-destek-cagrisi-yapti/> (Erişim Tarihi: 27/05/2022"
- BG Patriarshia (2023), Bulgar Ortodoks Kilisesi ve Patrikliğinin Tarihçesi, http://bg-patriarshia.bg/index.php?file=bul_patriarch.xml "Erişim Tarihi:21/01/2023"
- BNR BG (2022), 4 Şubat 1997 tarihi, günümüz Bulgar siyasetindeki dönüm noktalarından biridir., <https://bnr.bg/tr/post/101596110/4-subat-1997-tarihi-gunumuz-bulgar-siyasetindeki-donum-noktalarindan-biridir>, 4 Şubat, "Erişim Tarihi: 21/03/2023"
- BNR BG (2021), ABD Büyükelçiliği, Bulgaristan Cumhurbaşkanı'nın Kırım hakkında ifadesinden rahatsız, 22 Kasım, <https://bnr.bg/tr/post/101561141>, "Erişim Tarihi:30/11/2022"
- BNR BG (2021), Bulgaristan Büyükelçisi Ukrayna Dışişleri Bakanlığına çağrıldı, 19 Kasım, <https://bnr.bg/tr/post/101560026>, "Erişim Tarihi: 30/11/2022"
- BNR BG (2022), Bulgaristan Ukrayna'ya silah ve askeri yardım gönderecek, 3 Kasım, <https://bnr.bg/tr/post/101730947/parlamento-ukraynaya-askeri-yardim-gonderilmesine-karar-aldi> "Erişim Tarihi: 1/10/2022"
- BNR BG (2018), Bulgaristan ve Rusya Patrikleri 3 Mart ayinini yönetti, 3 Mart, https://bnr.bg/tr/post/100940939?page_1_4=17638 "Erişim Tarihi: 07/04/2023 "
- BNR BG (2018), Cumhurbaşkanı Radev: Dini önder olarak gelen Patrik Kiril, siyasetçi olarak ayrıldı, 13 Mart, https://bnr.bg/tr/post/100944669/cumhurbaskani-radev-dini-onder-olarak-gelen-patrik-kirill-siyasetci-olarak-ayrildi?page_1_3=7 "Erişim Tarihi: 07/04/2023"

- BNR BG (2023), Cumhurbaşkanı Radev, M n h'te diyalog aracılığı ile Ukrayna'da barış çağırısı yaptı, <https://bnr.bg/tr/post/101781618>, "Erişim Tarihi: 12/12/2023"
- BNR BG (2016), Delyan Peevski imparatorluğunu duman sardı, <https://bnr.bg/tr/post/100673200/delyan-peevski-imparatorlugunu-duman-sardi>, "Erişim Tarihi: 28/11/2023"
- BNR BG (2021), DPS /H H/ onursal başkanı Ahmet Doğan ve aynı partiden milletvekili olan Delyan Peevski'ye Türkiye'ye giriş yasağı, <https://bnr.bg/tr/post/100657664>, "Erişim Tarihi: 27/11/2023"
- BNR BG (2023), GERB- SDS koalisyonu da azınlıklar hükümeti sunacak, <https://bnr.bg/tr/post/101818186/gerb-sds-koalisyonu-da-azinliklar-hukumeti-sunacak>, "Erişim Tarihi: 12/12/2023"
- BNR BG (2022), Rusya B y kelęisi Eleonora Mitrofanova  z r diledi, <https://bnr.bg/tr/post/101611619>, 6 Mart, "Erişim Tarihi: 01/10/2022"
- BNR BG (2022), Ukrayna'ya askeri yardım konusu Bulgar politikasını böldü, 3 Mayıs, <https://bnr.bg/tr/post/101641087/ukraynaya-askeri-yardim-konusu-bulgar-politikasini-boldu> "Erişim Tarihi: 1/10/2022"
- BNR BG (2013), First Presidential summit in Bulgaria, <https://bnr.bg/en/post/100185411/first-presidential-summit-in-bulgaria>, 2 Mayıs, "Erişim Tarihi: 22/03/2023"
- BNR BG (2015), Pavlova, Veneta Bulgar tarihinin en kanlı suikasti- `Sveta Nedelya` katliamının 90. Yılı, 16 Nisan, <https://bnr.bg/tr/post/100546181> "Erişim Tarihi: 05/04/2023"
- BNR BG (2014), Stara Zagora'da "Eski Cami" bugün Dinlerarası Müze olarak kapılarını açtı., <https://bnr.bg/tr/post/100440543>, "Erişim Tarihi: 11/11/2023"
- BNR BG (2012), Jelyu Jeleu: Tüm Balkan devletleri AB ve NATO  yesi olmalıdır, <https://bnr.bg/tr/post/100181393/jelyu-jelev-tm-balkan-devletleri-ab-ve-nato-yesi-olmalidir>, "Erişim Tarihi: 05/12/2023"
- BNR BG (2022), Rosen Plevneliev: AB ve NATO çapında güçlü bir Bulgaristan'ı savunacağız, <https://bnr.bg/tr/post/101725482/rosen-plevneliev-ab-ve-nato-capinda-guclu-bir-bulgaristan-i-savunacagiz>, "Erişim Tarihi: 05/12/2023"
- BNT BG (2022), Bulgaristan, Kuzey Makedonya Cumhuriyeti'ne karşı tutumunu bir kez daha teyit etti, [https://bnt.bg/bulgaristan-kuzey-makedonya-cumhuriyeti-39ne-karşı-tutumunu-bir-kez-daha-teyit-etti-302219news.html](https://bnt.bg/bulgaristan-kuzey-makedonya-cumhuriyeti-39ne-karşı-tutumunu-bir-kez-daha-teyit-etti-302219news.html) "Erişim Tarihi: 20/05/2022"
- BNT BG (2016), Koç e gen. Rumen Radev- novoizbraniyat prezident na Bılgariya, <https://bnt.bg/bg/a/koj-e-gen-rumen-radev>, "Erişim Tarihi: 17/11/2023"

- BNT (2021), HC избра новия кабинет с премиер Кирил Петков, <https://bntnews.bg/news/ns-izbra-noviya-kabinet-s-premier-kiril-petkov-1178531news.html>, “Erişim Tarihi: 30/12/2023”
- BTA BG (2016), BSP and ABV Come Close to Agreeing on Maj. Gen. Rumen Radev as Single Left-Wing Candidate for President, <https://www.bta.bg/en/news/145273-BSP-and-ABV-Come-Close-to-Agreeing-on-Maj-Gen-Rumen-Radev-as-Single-Left-Wing>, “Erişim Tarihi: 24/12/2023”
- Bozan, İrfan (2016), “Bulgaristan Türkleri neden bölündü?”, <https://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/bulgaristan-turkleri-neden-bolundu>, “Erişim Tarihi: 28/11/2023”
- Britannica (2023), Bulgaria’s transition, <https://www.britannica.com/place/Bulgaria/Bulgarias-transition#ref886197>, “Erişim Tarihi: 03/03/2023”
- Britannica (2023), Georgi Parvanov Bulgaristan Cumhurbaşkanı Biyografisi, <https://www.britannica.com/biography/Georgi-Parvanov> “Erişim Tarihi: 27/02/2023”
- Britannica (2023), Jelyu Jeleu’in Biyografisi, <https://www.britannica.com/biography/Zheliu-Zhelev>, “Erişim Tarihi: 04/12/2023”
- BSP (2023), Bulgar Sosyalist Partisinin Programı, (Програма на Българската Социалистическа Партия), https://bsp.bg/documents/osnovni_dokumenti.html “Erişim Tarihi: 22/02/2023”
- BSP (2022), Bulgar Sosyalist Partisinin Seçim Platformu Beyannamesi 2022, https://bsp.bg/predizborna_platforma.html “Erişim Tarihi: 22/02/2023”
- BTV Novinite (2017), Evgeniy Mikhaylov: DOST se bori s monopola na saraite, <https://btvnovinite.bg/bulgaria/evgeni-mihajlov-dost-se-bori-s-monopola-na-saraite.html>, “Erişim Tarihi: 28/11/2023”
- BTV Novinite (2014), Евровизитка: Сергей Станишев, БСП, <https://btvnovinite.bg/bulgaria/izbori/evrovizitka-sergei-stanishev-bsp.html>, “Erişim Tarihi: 15/12/2023”
- CSIS (2017), Bulgaria Parliamentary Elections, 26 Mart, <https://www.csis.org/programs/european-election-watch/2017-elections/bulgaria>, “Erişim Tarihi: 1/05/2022”
- Cohen, Tom (2014), Is Crimea gone? Annexation no longer the focus of Ukraine crisis, CNN, 1 Nisan, <https://edition.cnn.com/2014/03/31/politics/crimea-explainer/>, “Erişim Tarihi: 19/04/2022”

- Constitutionnet (2015), Bulgaria notes importance of minority language protection in Ukraine that is in the midst of constitutional reform, <https://constitutionnet.org/news/bulgaria-notes-importance-minority-language-protection-ukraine-midst-constitutional-reform>, 9 Temmuz, “Erişim Tarihi: 27/05/2022”
- Chuchukova, Tsvetelina (2022), Bez Petür Stoyanov dnes shtyakhme da sme kato Belarus, 18 Mart, 168 Chasa Bg, <https://www.168chasa.bg/Article/11127951> , “Erişim Tarihi: 19/03/2022”
- Connolly, Kate (2001) Once upon a time in Bulgaria, <https://www.theguardian.com/world/2001/jun/20/worlddispatch.kateconnolly>, “Erişim Tarihi: 12/12/2023”
- Çam, Ömer Tuğrul (2021), Avrupalı Liberallerin yeni başkanı Türk asıllı İlhan Küçük oldu., 11 Haziran, Anadolu Ajansı, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/avrupali-liberallerin-yeni-baskani-turk-asilli-ilhan-kucuk-oldu/2270969> “Erişim Tarihi: 26/03/2022”
- CİK BG (2014), 2014 Seçim Sonuçları, <https://results.cik.bg/pi2014/rezultati/index.html> “Erişim Tarihi: 01/04/2022”
- CİK BG (2017), Bulgaristan Seçimleri Yurtdışı Oyları, <https://results.cik.bg/pi2017/rezultati/32.html> , “Erişim Tarihi: 01/04/2022”
- CİK BG (2017) Bulgaristan Milletvekili Seçim Sonuçları, <https://results.cik.bg/pi2017/rezultati/index.html> “Erişim Tarihi: 13/04/2023”
- Council of Europe (2023), Ulusal Azınlıkların Korunmasına Dair Çerçeve Sözleşme, <https://www.coe.int/tr/web/impact-convention-human-rights/framework-convention-for-the-protection-of-national-minorities#/Bulgaria>, “Erişim Tarihi: 11 /11/2023”
- Çipof, Bojidar (2012), Bulgar Patriği Maxim’in Ölümü (Öncesi ve Beklenenler), Milliyet, <https://blog/milliyet.com.tr/bulgar-patrigi-maxim-in-olumu---oncesi-ve-beklenenler-/Blog/?BlogNo=386866>, 9 Kasım, “Erişim Tarihi: 13/03/2023”
- Çopur, Hakan (2022), Beyaz Saray'dan Putin'e NATO yanıtı: NATO her zaman bir savunma örgütü olmuştur, 9 Şubat, Anadolu Ajansı, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/beyaz-saraydan-putine-nato-yaniti-nato-her-zaman-bir-savunma-orgutu-olmustur/2497469>, “Erişim Tarihi: 30/05/2022”
- Demirci, Kürşad (2007), Ortodoksluk, TDV İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ortodoksluk> “Erişim Tarihi:21.01.2023”
- Department of Defence, USA (2022), Readout of Secretary of Defense Lloyd J. Austin III's Meeting in Lithuania With Estonian Minister of Defense Kalle Laanet, Latvian Minister of Defense Artis Pabriks, Lithuanian Foreign Minister Gabrielius Landsbergis <https://www.defense.gov/News/Releases/Release/Article/2941265/readout-of->

secretary-of-defense-lloyd-j-austin-iiis-meeting-in-lithuania-with-e/, 19 Şubat, “Erişim Tarihi : 06/12/2022”

Department of Defence, USA (2022), Secretary of Defense Lloyd J. Austin III and Bulgarian Prime Minister Kiril Petkov Hold Joint Press Conference, 19 Mart, <https://www.defense.gov/News/Transcripts/Transcript/Article/2971995/secretary-of-defense-lloyd-j-austin-iii-and-bulgarian-prime-minister-kiril-petk/> “Erişim Tarihi: 01/10/2022”

Dnevnik (2009), Кой е Росен Плевнелиев, 23 Temmuz, https://www.dnevnik.bg/bulgaria/2009/07/23/759978_koi_e_rosen_plevnелиев/, “Erişim Tarihi: 11/03/2023”

Dnevnik “2011), Приоритет №1 ще е справедливостта, обяви Росен Плевнелиев, 16 Aralık, https://www.dnevnik.bg/bulgaria/2011/12/16/1665199_prioritet_1_shte_e_sprav-edlivostta_obiavi_rosen/ “Erişim Tarihi: 19/03/2023”

Dnevnik (2017), Mestan razkritikuva Rumen Radev, çe ne pozdravil glavniya myuftiya, https://www.dnevnik.bg/bulgaria/2017/01/19/2902589_mestan_razkritikuva_ru-men_radev_che_ne_pozdravi/, “Erişim Tarihi: 11/11/2023”

DPS BG (2016) Ahmet Doğan’ın kaldırılan bildirisi, <https://www.dps.bg/aktualno/sabitiya/981-politicheskoto-poslanie-na-d-r-ahmed-dogan.html>, “Erişim Tarihi: 28/11/2023”

DPS (2024) Единодушно XI. Национална Конференция На Дпс Избра За Председатели Делян Пеевски И Джевдет Чакъров, <https://www.dps.bg/aktualno/narodno-sabranie/edinodushno-xi-natsionalna-konferentsiya-na-dps-izbra-za-predsedатели-delyan-peeovski-i-dzhevdet-chakarov.html> “21/04/2024”

DPS (2016), Hak ve Özgürlükler Hareketinin Tüzüğü, <https://www.dps.bg/za-dps/ustav.html>, “Erişim Tarihi: 16/02/2023”

DPS (2023), Hak ve Özgürlükler Hareketi Başkanı, Mustafa Karadayı 3 Mart’ı Anma Törenlerinde, 3 Mart, <https://www.dps.bg/aktualno/sabitiya/6924-мустафа-карадайъ-на-3-март-да-дадем-обет-да-пазим-българия-мирна-и-свободна.html> “Erişim Tarihi: 07/03/2023”

DSB BG (2023), Güçlü Bulgaristan için Demokratlar Partisi, <https://dsb.bg/история/> “Erişim Tarihi: 09/03/2023”

Dnes Bg (2016), Местан: Крим днес е будната съвест на евроатлантизма!, 20 Eylül, <https://www.dnes.bg/politika/2016/09/20/mestan-krim-dnes-e-budnata-syvest-na-evroatlantizma.316190> “Erişim Tarihi: 02/03/2023”

Dragaš, Orhan (2022), Europe’s new leaders are coming from the periphery, 17 Mayıs, <https://www.euractiv.com/section/future-eu/opinion/europes-new-leaders-are-coming-from-the-periphery/> “Erişim Tarihi: 05/06/2022”

- Doğru, Ayşe (2022), Ukrayna Devlet Başkanı Zelenskiy: Savaş karşıtı koalisyonu ihtiyacımız var, Anadolu Ajansı, 25 Şubat, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/ukrayna-devlet-baskani-zelenskiy-savas-karsiti-koalisyonu-ihtiyacimiz-var/2514148> “Erişim Tarihi: 07/12/2022”
- Dveri BG (2003), Dinler Yasası, <http://synpress-classic.dveri.bg/03-2003/Jelev.htm>, Mart, “Erişim Tarihi: 06/04/2023”
- DW (2008), Putin’in Bulgaristan Çıkarması, <http://www.dw.de/putinin-bulgaristan-cikarmasi/a-3072974> “Erişim Tarihi: 16/06/2022”
- DW (2024) Говорите ли турски, г-н Пеевски?, <https://www.dw.com/bg/govorite-li-turski-gn-peevski/a-68137370> “Erişim Tarihi: 21/04/2024”
- Dzhambazova, Boryana (2017) Bulgaria’s Ex-Premier Nears Return to Power in a Key Election for Europe, 26 Mart 2017, NY Times, <https://www.nytimes.com/2017/03/26/world/europe/bulgaria-election-boiko-borisov.html>, “Erişim Tarihi: 28/11/2023”
- Economist (2000), Petar Stoyanov, Bulgaria’s gladiatorial president, <https://www.economist.com/europe/2000/06/15/petar-stoyanov-bulgarias-gladiatorial-president>, “Erişim Tarihi: 10/12/2023”
- ENRS (2005), Ecoglasnost, <https://enrs.eu/news/ecoglasnost-founded-in-bulgaria>, “Erişim Tarihi: 13/03/2023”
- Epicenter BG (2020), На 3 януари 1990 стартира Кръглата маса, която осъществи прехода към демокрация, 3 Ocak, <https://epicenter.bg/article/30-godini-ot-Kraglata-masa/202901/11/0> “Erişim Tarihi: 22/11/2022”
- EPP (2023), Avrupa Halk Partisi (EPP), <https://www.epp.eu/who-we-are>, “Erişim Tarihi: 12/12/2023”
- EU Election of Parliament (2019) Bulgaristan’ın AB Parlamento Seçim Sonuçları, <https://www.europarl.europa.eu/election-results-2019/en/national-results/bulgaria/2019-2024/>, “Erişim Tarihi: 23/12/2022”
- EU Meets (2023), The EU Meets The Balkans Forum 2023, 16 Mayıs, Sofya Tech Park, <https://www.eumeetsthebalkans.bg/>, “Erişim Tarihi: 03/01/2024”
- Euractiv (2014), Nationalists vow to topple Bulgarian cabinet over Russia, 2 Nisan, <https://www.euractiv.com/section/global-europe/news/nationalists-vow-to-topple-bulgarian-cabinet-over-russia/>, “Erişim Tarihi: 08/06/2022”
- Eurocom (2016), DPS şte podkrepi Rumen Radev na balotaja, <https://eurocom.bg/new/dps-shte-podkrepi-rumen-radev-na-balotaja>, “Erişim Tarihi: 12/12/2023”

- Euronews (2022), ABD: Yunanistan, S-300'leri çok önceden almıştı, yaptırım kapsamı dışında, 2 Eylül, <https://tr.euronews.com/2022/09/02/abd-yunanistan-s-300leri-cok-onceden-almisti-yaptirim-kapsami-disinda> “Erişim Tarihi: 07/12/2022”
- Euronews (2022), Bulgaristan seçimleri: Borisov’un partisi birinci, Hak ve Özgürlükler Hareketi üçüncü parti oldu, 3 Ekim, <https://tr.euronews.com/2022/10/03/bulgaristan-secimleri-borisovun-partisi-birinci-hak-ve-ozgurlukler-hareketi-ucuncu-parti-o> “Erişim Tarihi: 1/10/2022”
- Euronews (2022), Bulgaria sacks defence minister for saying Ukraine invasion was not a 'war', <https://www.euronews.com/2022/02/28/bulgaria-sacks-defence-minister-for-saying-ukraine-invasion-was-not-a-war>, 28 Şubat, “Erişim Tarihi: 01/10/2022”
- European Parlement (2019), Avrupa için Liberaller ve Demokratlar İttifakı (ALDE), 18 Nisan, <https://www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20190228IPR29246/new-seat-projections-for-the-next-european-parliament-eu28>, “Erişim Tarihi: 26/03/2022”
- European Parlement (2004), Bulgaristan'ın AB Katılım İlerleme Raporu 24 Şubat 2004, https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-5-2004-0105_EN.html, “Erişim Tarihi: 15/12/2023”
- Fazlagikj, Admir (2021), Bulgaristan’ın Kuzey Makedonya Politikası, Anadolu Ajansı, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/kuzey-makedonyaya-ab-yolunda-yeni-engel-bulgaristan/2124402>, 27 Ocak, “Erişim Tarihi: 30.11.2021” GERB (2023), Политическа рамка (Siyasi Çerçeve), <https://www.gerb.bg/bg/pages/Political-frame-87.html>, “Erişim Tarihi:01/05/2022” GERB (2023), Устав на ПП ГЕРБ (GERB’in Parti Tüzüğü), <https://www.gerb.bg/bg/pages/ustav-ppgerb-89.html>, “Erişim Tarihi: 01/05/2022”
- Glasove BG (2020), Dogan: Natisküt i reketüt tselyat legitimirane na neoosmanizma, <https://glasove.com/na-fokus/dogan-natiskyt-i-reketyt-celyat-demokraticno-legitimirane-na-neoosmanizma>, “Erişim Tarihi: 28/11/2023”
- Grashkin, Andrey (2020), Russia’s Political Influence in Bulgaria, 31 Ocak, Foreign Policy Research Institute, <https://www.fpri.org/article/2020/01/russias-political-influence-in-bulgaria/> “Erişim Tarihi: 16/12/2022”
- Grand Mufti BG (2023), Bulgaristan Başmüftülüğü Tarihçesi, <https://grandmufti.bg/tr/za-nas-6/istoriya.html> “Erişim Tarihi: 10/08/2023”
- Handley, John M., (2002), Bulgaria and the 1990 Gulf War Coalition, Temmuz, <https://americandiplomacy.web.unc.edu/2002/07/bulgaria-and-the-1990-gulf-war-coalition/> “Erişim Tarihi: 30/04/2022”
- Heathen, Richard (2021),The Theory of a Multipolar World: A Tradionalist Foreign Policy and Antidote to the “ New World Order”,

<https://katehon.com/en/article/theory-multipolar-world-traditionalist-foreign-policy-and-antidote-new-world-order> , “Erişim Tarihi: 06/11/2023”

Hungary Today (2022), NATO to Strengthen Presence in Hungary As Well <https://hungarytoday.hu/hungarian-defence-forces-nato-military-army-ukrainian-russian-war-hungary/> 24 Mart, “Erişim Tarihi: 01/10/2022”

Higgins, Andrew ve Dzhambazova, Boryana (2022), Once Best Friends, Bulgaria Takes a Stand Against Russia, 11 Mayıs, NY Times, <https://www.nytimes.com/2022/05/11/world/europe/bulgaria-russia-ukraine.html> “Erişim Tarihi: 01/10/2022”

Hürriyet (1998), Alkışlanacak Özür, <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/alkislanacak-ozur-39046457>, 7 Kasım, “Erişim Tarihi: 30/11/2021”

Hürriyet (2016), Prof.Dr. İlber Ortaylı ve son Bulgar Kralı II. Simeon: Majesteleriyle Profesör baş başa, 8 Ekim, <https://www.hurriyet.com.tr/kelebek/hayat/prof-dr-ilber-ortayli-ve-son-bulgar-krali-ii-simeonla-soylesi-yapti-40243129> “Erişim Tarihi: 08/02/2023”

Ikenberry, G. John (2011), Liberal Leviathan: The Origins, Crisis, and Transformation of the American World Order, <https://www.carnegiecouncil.org/media/series/39/20111012-liberal-leviathan-the-origins-crisis-and-transformation-of-the-american-world-order>, 25 Ekim, “Erişim Tarihi: 16/05/2022”

İletişim Tr (2023), Türkiye, Rus gazına bağımlı kalmak istemeyen Bulgaristan’a ilk doğal gaz sevkiyatını gerçekleştirdi, https://www.iletisim.gov.tr/turkce/dis_basinda_turkiye/detay/turkiye-rus-gazina-bagimli-kalmak-istemeyen-bulgaristana-ilk-dogal-gaz-sevkiyatini-gerceklestirdi, “Erişim Tarihi: 20.12.2023”

İskit, Temel (2022), Dış Politika ve Dış Ekonomik İlişkilerin Yönetimi, <https://www.mfa.gov.tr/dis-politika-ve-dis-ekonomik-iliskilerin-yonetimi.tr.mfa> “Erişim: 02/05/2022”

İstoria Bg (2013), Saxe-Coburg-Gotha Kralı II. Simeon’un Biyografisi, <https://istoria.bg/10148/simeon-sakskoburggotski> “Erişim Tarihi:09/02/2023”

Keyman, E. Fuat (2022) Dış Politika, https://ansiklopedi.tubitak.gov.tr/ansiklopedi/dis_politika “Erişim: 02/05/2022”

Keyman, E. Fuat (2022), Realizm (Uluslararası İlişkiler), https://ansiklopedi.tubitak.gov.tr/ansiklopedi/realizm_uluslararasi_iliskiler “Erişim Tarihi: 16/06/2022”

Kırcaali Haber (2022), 9 Mayıs Avrupa Günü Bulgaristan’da halkı ikiye böldü, 9 Mayıs, <https://kircaalihaber.com/bulgaristan/9-mayis-avrupa-gunu-bulgaristanda-halki-ikiye-boldu> “Erişim Tarihi: 01/10/2022”

Kırcaali Haber (2024), Ahmet Doğan, HÖH'nin eşbaşkanları olarak Delyan Peevski ve Cevdet Çakarov'u önerdi, <https://kircaalihaber.com/bulgaristan/ahmet-dogan-hohnin-esbaskanlari-olarak-delyan-peevski-ve-cevdet-cakarovu-onerdi> “21/04/2024”

Kırcaali Haber (2022), Başbakan Petkov, vatandaşları Ukrayna'ya mühimmat alımı için bir maaş bağışlamaya çağırdı, 25 Nisan, <https://kircaalihaber.com/bulgaristan/basbakan-petkov-vatandaslari-ukraynaya-muhimmat-alimi-icin-bir-maas-bagislamaya-cagirdi>, “Erişim Tarihi: 1.10.2022”

Kırcaali Haber (2021), Başbakan Yanev, mevcut yolsuzlukla mücadele organlarının işe yaramadığını söyledi, https://kircaalihaber.com/?pid=3&id_news=27383 “Erişim Tarihi: 21/04/2024”

Kırcaali Haber (2022), Böyle Bir Halk Var Partisi, Koalisyon Hükümetinden Çekiliyor, 8 Haziran, <https://kircaalihaber.com/bulgaristan/boyle-bir-halk-var-partisi-koalisyon-hukümetinden-cekiliyor> “Erişim Tarihi: 18/03/2022”

Kırcaali Haber (2022), Bulgaristan, Rusya'dan akaryakıt ithalatına yönelik olası bir yasaktan muafiyet talep edebilir <https://kircaalihaber.com/bulgaristan/bulgaristan-rusyadan-akaryakit-ithalatina-yonelik-olasi-bir-yasaktan-muafiyet-talep-edebilir> 8 Mart, “Erişim Tarihi: 01/10/2022”

Kırcaali Haber (2022), Bulgaristan hükümeti, Rusya Federasyonu'nun Ukrayna'ya yönelik saldırısını şiddetle kınadı <https://kircaalihaber.com/bulgaristan/bulgaristan-hukümeti-rusya-federasyonunun-ukraynaya-yonelik-saldirisini-siddetle-kinadi> , 24 Şubat, “Erişim Tarihi: 17/03/2023”

Kırcaali Haber (2010), Bulgaristan'da Müslüman Olan Her Yer “Gencev'e Hayır!” Dedi, <https://kircaalihaber.com/kircaali/bulgaristanda-musliman-olan-her-yer-genceve-hayir-dedi->, 24 Haziran, “Erişim Tarihi: 08/11/2023”

Kırcaali Haber (2023), Bulgaristan'da on binlerce kişiyi katleden eski komünist rejimin vahşetleri kınandı, 1 Şubat, <https://kircaalihaber.com/bulgaristan/bulgaristanda-on-binlerce-kisiyi-katleden-eski-komunist-rejimin-vahsetleri-kinandi> “Erişim Tarihi: 02/02/2023”

Kırcaali Haber (2018), Eski Savunma Bakanı Nençev: Ninova, Siderov ve Radev'in Rusya ile bağlantıları araştırılmalı, 16 Ocak, https://kircaalihaber.com/?pid=3&id_news=20412, “Erişim Tarihi: 30/11/2022”

Kırcaali Haber (2015), HÖH Başkanı Lütfi Mestan'ın Rus uçağının düşürülmesi olayı ile ilgili pozisyonu, 25 Kasım, <https://kircaalihaber.com/kircaali/hoh-baskani-lutfi-mestanin-rus-ucagin-dusurulmesi-olayi-ile-ilgili-pozisyonu> “Erişim Tarihi: 02/03/2023”

- Kırcaali Haber (2022), İlhan Küçük Kiev’de: Her ülkenin özgür ve demokratik seçimini savunuyoruz, 14 Nisan, <https://kircaalihaber.com/dunya/ilhan-kucuk-kievde-her-ulkenin-ozgur-ve-demokratik-secimini-savunuyoruz> “Erişim Tarihi:01/10/2022”
- Kırcaali Haber (2023), Karlovo’daki Kurşun Camii arkeolojik eserlerin sergileneceği bir galeriye dönüştürülecek, <https://kircaalihaber.com/bulgaristan/karlovodaki-kursun-camii-arkeolojik-eserlerin-sergilenecegi-bir-galeriye-donusturulecek->, “Erişim Tarihi: 11/11/2023”
- Kırcaali Haber (2023), Kırcaali Vali Yardımcısı, Güray Süleyman Oldu., <https://kircaalihaber.com/kircaali/kircaalinin-yeni-vali-yardimcisi-guray-suleyman-oldu-> “Erişim Tarihi: 30/10/2023”
- Kırcaali Haber (2016), “Sofya Banyabaşı Camisi'ne yapılan saldırı 5. yılında şiddetle kınandı.”, 20 Mayıs, Kırcaali Haber, https://kircaalihaber.com/?pid=3&id_news=17239 “Erişim Tarihi: 11/05/2022”
- Kırcaali Haber (2022), Türkan Bebek Ölümünün 35. Yılında Mogilane Köyünde Anıldı., <https://kircaalihaber.com/kircaali/turkan-bebek-olumunun-35-yilinda-mogilane-koyunde-anildi->, “Erişim Tarihi: 21/08/2023”
- King Simeon BG (2023), Н.В. Цар Симеон II присъства на връчването на годишните награди на Висшия мюсюлмански съвет, <https://www.kingsimeon.bg/2023/12/n-v-tsar-simeon-ii-prisastva-na-vrachvaneto-na-godishnite-nagradi-na-visshiya-myusyulmanski-savet/>, “Erişim Tarihi: 15/12/2023”
- Kolev, Yoan, (2015), 1997- Yeni başlangıç, 18 Ağustos, <https://bnr.bg/radiobulgaria/post/100592371/1997-godina-novoto-nachalo> , “Erişim Tarihi: 21/03/2023”
- Kolev, Yoan (2015), 2001 yılı Çar Başbakan, BNR BG, 24 Eylül, <https://bnr.bg/tr/post/100605305/2001-yili-car-basbakan> “Erişim Tarihi: 07/05/2023”
- Kolev, Yoan (2014), Krayova Anlaşması ve Güney Dobruca’nın Bulgaristan’a iade edilmesi, <https://bnr.bg/tr/post/100437094/80-yil-80-haftada-bnr-krayova-anlasmasi-ve-guney-dobruca-in-bulgaristana-iade-edilmesi> , 11 Temmuz, “Erişim Tarihi: 09/02/2023”
- Kremlin Ru (2008), Speech at the Opening Ceremony of the Year of Russia in Bulgaria, 17 Ocak, <http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/24779> “Erişim Tarihi: 13/06/2022”
- Kremlin Ru (2008), President Putin and Bulgarian President Georgi Parvanov officially opened the Year of Russia in Bulgaria, 17 Ocak, <http://en.kremlin.ru/events/president/news/43660>, “Erişim Tarihi: 13/06/2022”

- Kuczyński, Grzegorz (2022), Outgoing Bulgarian PM Petkov Expels Russian Diplomats, 29 Haziran, Warsaw Institute, <https://warsawinstitute.org/outgoing-bulgarian-pm-petkov-expels-russian-diplomats/> “Erişim Tarihi: 01/10/2022”
- LA Times (1990), Bulgaria Leader Asks All Parties to Join Talks on Turmoil, 6 Ağustos, <https://www.latimes.com/archives/la-xpm-1990-08-06-mn-130-story.html>, “Erişim Tarihi: 11/02/2023”
- Le Monde Diplomatique (2007), Isaac Passi - estetik nedenlerle fikirlerinden vazgeçmeyen adam, Bulgarcası; Исаак Паси - човекът, който не се отказа от идеите си по естетически съображения, Nisan, <http://bg.mondediplo.com/article105.html> “Erişim Tarihi: 09/03/2023”
- Liberal International (2022), HRH King Simeon II, <https://liberal-international.org/people/hrh-king-simeon-ii/>, “Erişim Tarihi: 13/12/2023”
- LSE (2018), “Rethinking Neoclassical Realism” – Workshop at LSE, 4 Aralık, <https://blogs.lse.ac.uk/internationalrelations/2018/12/04/rethinking-neoclassical-realism-workshop-at-lse/>, “Erişim Tarihi: 24/03/2023”
- Martens Center EU (2023), Bulgaristan'ın Avrupa Kalkınması için Vatandaşlar Derneği, <https://www.martenscentre.eu/members/citizens-association-for-the-european-development-of-bulgaria/> “Erişim Tarihi: 31/01/2023”
- Mediapool BG (2013), Nad 10 000 protestirashti v tsentura na Sofiya skandirat "Mafiya!", <https://www.mediapool.bg/nad-10-000-protestirashti-v-tsentara-na-sofiya-skandirat-mafiya-news207623.html>, “Erişim Tarihi: 28/11/2023”
- MFA BG (2023), Black Sea Region, <https://www.mfa.bg/en/3108>, “Erişim Tarihi: 21.12.2023”
- MFA BG (2023), HATO, <https://www.mfa.bg/en/3083>, “Erişim Tarihi: 21.12.2023”
- MFA BG (2023), Република Косово, <https://www.mfa.bg/bg/3115>, “Erişim Tarihi: 21/12/2023”
- Mladenova, Rositsa (2022), 145 Godini ot Rusko-Turskata Voyna- Forsiraneto na Dunav pri Zimnitsa- Svištov, <https://rusofili.bg/руско-турската-война-форсирането-на-д/>, “Erişim Tarihi: 11/11/2023”
- Minçev, Ognyan (2017), Tolerating the “Intolerable Partner:” Once Shunned, Bulgaria’s United Patriots Joins the Governing Coalition, <https://www.fpri.org/article/2017/05/tolerating-intolerable-partner-shunned-bulgarias-united-patriots-joins-governing-coalition/>, “Erişim Tarihi: 12/12/2023”
- Ministry of Finance (2023), Petko Karavelov, <https://www.minfin.bg/en/99> “Erişim Tarihi: 09/11/2023”
- NATO (2023) Dr. Solomon Pasi’in idari görevleri ve faaliyetleri <https://natowatch.org/node/290>, “Erişim Tarihi: 25/05/2023”

- Naidenov, Mihail (2009), Актуални предизвикателства пред сигурността на България, 5 Şubat, (Bulgaristan'ın Güvenliğine Yönelik Mevcut Zorluklar) <https://geopolitica.eu/spisanie-geopolitika/91-2009/broi1-2009/756-aktualni-predizvikatelstva-pred-sigurnostta-na-balgariya> “Erişim Tarihi: 05/04/2022”
- Naidenov, Mihail (2021), Bulgaria in the Black Sea: Defending against Russian hybrid warfare, 19 Nisan, <https://www.mei.edu/publications/bulgaria-black-sea-defending-against-russian-hybrid-warfare>, “Erişim Tarihi: 07/04/2022”
- NATO Press (1997), Cumhurbaşkanı Petır Stoyanov’un 7. NATO Zirvesindeki Konuşması, <https://www.nato.int/docu/speech/1997/s970709p.htm>, “Erişim Tarihi: 10/12/2023”
- NATO Press (1998), Başbakan İvan Kostov’un Brüksel NATO Karargâhı Ziyareti, 7 Ekim, <https://www.nato.int/docu/speech/1998/s981007a.htm> “Erişim Tarihi:16/06/2022”
- NATO Press (2021), Joint press point by NATO Secretary General Jens Stoltenberg with the Prime Minister of Bulgaria, Kiril Petkov, 17 Aralık, https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_190349.htm “Erişim Tarihi: 30/05/2022”
- NATO Press (2022), The NATO leaders will address the need for a reset of Allied deterrence and defence.,https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_193671.htm?selectedLocale=en,24 Mart, “Erişim Tarihi: 01/10/2022”
- NDSV (2023), 8 Ekim 2008'de Gabrovo'da düzenlenen dördüncü kongresinde NDSV, II. Simeon Ulusal Hareketi olan adını Ulusal İstikrar ve Büyüme Hareketi olarak değiştirdi., <https://ndsv.bg/istoria-na-ndsv/> “Erişim Tarihi 07/05/2023”
- NDSV (2023), Parti Tüzüğü, <https://ndsv.bg/ustav/> “Erişim Tarihi 07/05/2023”
- News Bg (2016), ДОСТ- новата партия на Местан, 9 Şubat, <https://news.bg/politics/dost-novata-partiya-na-mestan.html>, “Erişim Tarihi:02/03/2023”
- Nikolov Krassen (2022), “Ukraine bans Bulgarian far-right leader suspected of Russian espionage”, 8 Mart, https://www.euractiv.com/section/politics/short_news/ukraine-bans-bulgarian-far-right-leader-suspected-of-russian-espionage/, “Erişim Tarihi: 25/05/2022”
- Nova BG (2017), Blokada na granitsata ni s Turtsiya, <https://nova.bg/news/view/2017/03/21/177057/блокада-на-границата-ни-с-турция-видео/>, “Erişim Tarihi: 01/12/2023”
- Nova BG (2017), Türkiye’de Kiril Harfli Dilekçe Doldurma Zorunluluğu, 27 Mart, <https://nova.bg/news/view/2017/03/27/177668/news/view/2017/03/27/177668/в-алери-симеонов-чух-се-с-борисов-още-снощи/> “Erişim Tarihi: 20/03/2023”

- Novinite (2015), Bulgaria's DPS 'Providing Stability'- ALDE Head, 20 Eylül, <https://www.novinite.com/articles/170913/Bulgaria%27s+DPS+%27Providing+Stability%27+-+ALDE+Head> “Erişim Tarihi: 26/03/2022”
- NSI (2011), 2011 nüfus sayımına göre nüfus bilgileri, https://www.nsi.bg/census2011/PDOCS2/Census2011final_en.pdf “Erişim Tarihi: 26/03/2022”
- NTV (2022), Avrupa'nın kullandığı doğalgazda Rusya'nın payı ne kadar? <https://www.ntv.com.tr/ntvpara/avrupa-ulkelerinin-dogalgaz-ithalatinda-rusyanin-payi,CH46iKCIkex9231KTi1cA> , 4 Mart, “Erişim Tarihi: 01/10/2022”
- Omda BG (2012), GERB/ Grajdani za Evropeysko Razvite na Bılgariya/,Partiya, 17 Ocak, http://www.omda.bg/page.php?tittle=ГЕРБ_/Граждани_за_европейско_развитие_на_България/,_Партия&IDMenu=389&IDArticle=859 “Erişim Tarihi: 31/05/2022”
- Omda BG (2010), Кръглата маса, https://www.omda.bg/page.php?tittle=Кръглата_маса&IDMenu=290&IDArticle=234 “Erişim Tarihi:27/02/2023”
- Omda BG (2009), Georgi Pirvanov, https://www.omda.bg/public/engl/personalia/parvanov_engl.htm “Erişim Tarihi: 22/03/2023”
- Oliver, Christian (2022), Bulgaria expels 70 Russian diplomats and spies, 28 Haziran, Politico, <https://www.politico.eu/article/kiril-petkov-bulgaria-expels-70-russian-diplomats-and-spies/> “Erişim Tarihi:01/10/2022”
- Özlem, Kader (2017), Bulgaristan’ın belirsiz seçimi ve yaralanan demokrasi, Görüş, <https://www.aljazeera.com.tr/gorus/bulgaristanin-belirsiz-secimi-ve-yaralanan-demokrasi> , “Erişim Tarihi: 28/11/2023”
- Özlem, Kader (2016), Bulgaristan’ın Cumhurbaşkanı Seçiminde Çok Bilinmeyenli Denklemi, Center For Eurasian Studies "AVİM), Blog No.2016 / 43, <https://avim.org.tr/Blog/BULGARISTAN-IN-CUMHURBASKANI-SECIMINDE-COK-BILINMEYENLI-DENKLEM>, “Erişim Tarihi: 12/12/2023”
- Parliament BG (2018), 2018 Dinler Kanunu, <https://www.parliament.bg/bg/bills/ID/14489> “Erişim Tarihi. 22/04/2024”
- Parliament BG (2023), Konstitutsiya na Narodna republika Bılgariya, 1971, <https://www.parliament.bg/bg/19> , “Erişim Tarihi: 25/11/2023”
- Patriarshia BG (2023), Bulgar Ortodoks Patrikliği, <https://bg-patriarshia.bg/history> “Erişim Tarihi:21.01.2023”
- PES (2023), Sergey Stanişev, <https://pes.eu/about-us/the-party/stanishev/>, “Erişim Tarihi: 15/12/2023”

- Petar Stoyanov (2002), The Hope That NATO Inspired, <https://www.washingtonpost.com/archive/opinions/2002/11/24/the-hope-that-nato-inspired/027e85db-4dea-475a-a1a7-085253635f5a/>, “Erişim Tarihi: 10/12/2023”
- Petar Stoyanov (2023), “Slav Bulgar Tarihi” neden iade edildi?, <https://www.petarstoyanov.com/zastho-be-varnata-istoriya-slavyanobalga/>, “Erişim Tarihi: 11/03/2023”
- Petar Stoyanov (2023), Petır Stoyanov’un Biyografisi, <https://www.petarstoyanov.com/en/biography/>, “Erişim Tarihi: 10/12/2023”
- Petar Stoyanov (2023), Petır Stoyanov hakkında, <https://www.petarstoyanov.com/en/about-petar-stoyanov/>, “Erişim Tarihi: 10/12/2023”
- Petar Stoyanov (2023), Varna’da Üçlü Görüşmeler 3 Ekim 1997, <https://www.petarstoyanov.com/en/mandate/>, “Erişim Tarihi: 10/12/2023”
- Petrov, Dmitir (2022), Rusiya za Bulgariya- otvıd rusofiliyata i rusofobiyata, <https://news.bg/comments/rusiya-za-balgariya-otvad-rusofiliyata-i-rusofobiyata.html>, “Erişim Tarihi: 12/12/2023”
- President BG (2016), President Rosen Plevneliev Reconfirmed Bulgaria’s Clear, Firm and Principled Support for the European Future of Ukraine, 30 Haziran, <https://www.president.bg/news3299/president-rosen-plevneliev-reconfirmed-bulgarias-clear-firm-and-principled-support-for-the-european-future-of-ukraine.html?lang=en&skipMobile=1> “Erişim Tarihi: 27/05/2022”
- President BG (2023), Президентът: Въръжените ни сили са гарант за сигурността на България, а не донор за въръжените сили на Украйна, "Cumhurbaşkanı: Silahlı Kuvvetlerimiz, Ukrayna Silahlı Kuvvetlerinin bağışçısı değil, Bulgaristan'ın güvenliğinin garantörüdür”, 22 Şubat, <https://www.president.bg/news7070/prezidentat-vaorazhenite-ni-sili-sa-garant-za-sigurnostta-na-balgariya-a-ne-donor-za-vaorazhenite-sili-na-ukrayna.html>, “Erişim Tarihi: 26/02/2023”
- President Bg (2017), Rumen Radev’in Cumhurbaşkanlığı resmi sayfasındaki biyografisi, <https://m.president.bg/en/cat9/Biografia-na-prezidenta/>, 27 Ocak, “Erişim Tarihi: 19/03/2023”
- Radio Free Europe (1997), Bulgaria: Desire To Join NATO Should Not Damage Russian Relations, <https://www.rferl.org/a/1085019.html>, “Erişim Tarihi: 10/12/2023”
- Radio Free Europe (2020), Bulgarian PM Borisov Accuses EU Of Not Paying Turkey In ‘Refugee Deal’, 3 Mart, <https://www.rferl.org/a/bulgarian-pm-borisov-accuses-eu-of-not-paying-turkey-in-refugee-deal-/30465609.html>, “Erişim Tarihi: 30/05/2022”

- Radio Free Europe (2002), Coalition Defection Lurches Bulgaria Toward A Turning Point, 19 Mart, <https://www.rferl.org/a/coalition-defection-bulgaria-analysis/31898038.html> “Erişim Tarihi: 18/03/2023”
- Radio Free Europe (2021), Rumen Radev’in Kuzey Makedonya Söylemleri, <https://www.rferl.org/a/bulgaria-north-macedonia-eu-talks/31496386.html>, 6 Ekim, “Erişim Tarihi: 30/11/2021”
- Radio Free Europe (2023), Sofia's City Council Approves Plan To Move Contentious Soviet Red Army Monument, 9 Mart, <https://www.rferl.org/a/bulgaria-sofia-red-army-mnument-moved/32310767.html> “Erişim Tarihi: 02/02/2023”
- Radoykov, İhvan (2021), “Bulgaristan’da asimilasyona maruz kalan Türk ve Müslümanlar 32 yıldır adalet bekliyor.”, Anadolu Ajansı, 28 Mayıs, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/bulgaristan-da-asimilasyona-maruz-kalan-turk-ve-muslumanlar-32-yildir-adalet-bekliyor/2256972#>, “Erişim Tarihi: 15/03/2023”
- Radoykov, İhvan (2022), Ukrayna Dışışleri Bakanı Kuleba: Katliam yapan Rusya, anlayışı hak etmiyor, Anadolu Ajansı, 19 Nisan, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/ukrayna-disisleri-bakani-kuleba-katliam-yapan-rusya-anlayisi-hak-etmiyor/2567354> “Erişim Tarihi:01/10/2022”
- Radoykov, İhvan (2022), Ukrayna, 'casus' ilan ettiğı Bulgar siyasi parti liderine ülkeye giriş yasağı getirdi, Anadolu Ajansı, 8 Mart, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/ukrayna-casus-ilan-ettigi-bulgar-siyasi-parti-liderine-ulkeye-giris-yasagi-getirdi/2527929>,”Erişim Tarihi: 01/10/2022”
- Reuters (2021), Bulgarian President Radev wins second term on anti-corruption ticket, <https://www.reuters.com/world/europe/tired-rampant-graft-bulgarians-vote-presidential-election-2021-11-21/>, “Erişim Tarihi: 11/12/2023”
- Reuters (2021), New anti-graft centrist party seen winning Bulgaria's election, <https://www.reuters.com/world/europe/bulgarians-vote-third-election-this-year-bid-break-deadlock-2021-11-14/>, “Erişim Tarihi: 30/12/2023”
- Reuters (2021), U.S. 'deeply concerned' by Bulgarian president's Crimea comments, <https://www.reuters.com/world/us-deeply-concerned-by-bulgarian-presidents-crimea-comments-2021-11-22/>, “Erişim Tarihi: 20/12/2023”
- Ripsman, Norrin M. (2017) Neoclassical Realism, Oxford, <https://oxfordre.com/internationalstudies/display/10.1093/acrefore/9780190846626.001.0001/acrefore-9780190846626-e-36;jsessionid=D72945415342AC05F4217C00ABC71A95> , 22 Aralık, “Erişim Tarihi: 24/03/2023”
- Robert Schuman EU (2017), Outgoing Prime Minister Boyko Borissov wins his wager and also the general election in Bulgaria, <https://www.robert-schuman.eu/en/2017/11/13/boyko-borissov-wins-his-wager-and-also-the-general-election-in-bulgaria/>

schuman.eu/en/monitor/1676-outgoing-prime-minister-boyko-borissov-wins-his-wager-and-also-the-general-election-in-bulgaria, “Erişim Tarihi: 28/11/2023”

Rosen Plevneliev (2023), Rosen Plevneliev Biyografisi, <http://www.rosenplevneliev.bg/biography-bg/page.html> “Erişim Tarihi: 11/03/2023”

Rusofili BG (2023), Местят Паметника на Съветската армия, реши СОС, 9 Mart, <https://rusofili.bg/Местят-Паметника-на-Съветската-армия/> “Erişim Tarihi:20/03/2023”

Russian Council (2012), Vasilyev, Alexander Post-socialist Bulgaria: two decades of transformations, <https://russiancouncil.ru/en/analytics-and-comments/analytics/post-socialist-bulgaria-two-decades-of-transformations/>, “Erişim Tarihi: 12/05/2023”

Shopov, Vladimir (2021), Decade of patience: How China became a power in the Western Balkans, European Council on Foreign Realitions, 2 Şubat, <https://ecfr.eu/publication/decade-of-patience-how-china-became-a-power-in-the-western-balkans/> “Erişim Tarihi: 07/04/2022”

Solomon Passy (2023), Solomon Passy biyografisi ve Atlantik Kulübü hakkında, https://www.solomonpassy.com/static.php?content_id=16 “Erişim Tarihi: 09/11/2022”

Solomon Passy (2023), “Tehlikeli Süleyman” Mahlası, https://www.solomonpassy.com/photos.php?gall_id=48, “Erişim Tarihi: 09/03/2023”

Sputnik News (2021), Bulgaristan Cumhurbaşkanı Radev ilk kez resmen kabul etti: Kırım, Rusya toprağı, 21 Kasım, <https://sputniknews.com.tr/20211121/bulgaristan-cumhurbaskani-radev-ilk-kez-resmen-kabul-etti-kirim-rusya-topragi-1051001184.html>, “Erişim Tarihi: 24/02/2023”

Sputnik News (2015), Bulgaristan savunma alanında Rusya'ya bağımlılığını azaltmak istiyor, <http://tr.sputniknews.com/savunma/20150504/1015316325.html>, 4 Mayıs, “Erişim Tarihi: 16/06/2022”

Sputnik News (2019), Lütü Mestan'dan Bulgaristan Türklerine milli azınlık statüsü verilmesi çağrısı, 29 Mart, <https://sputniknews.com.tr/20190327/lutfi-mestana-bulgaristan-turkleri-milli-azinlik-statusu-verilsin-1038455450.html> “Erişim Tarihi: 19/03/2023”

Sputnik News (2017), Prof. Özkan: Etnik-dini kimlik üzerinde siyaset kimseye kazandırmaz, 27 Mart, <https://sputniknews.com.tr/20170327/etnik-dini-kimlik-uzerinde-siyaset-kimseye-kazandirmaz-1027839822.html> “Erişim Tarihi: 02/03/2023”

- Sputnik News (2017), Rusya'dan Karadağ'ın NATO üyeliğine tepki., 28 Nisan, <https://tr.sputniknews.com/avrupa/201704281028272014-rusyadan-karadagin-nato-uye-olma-kararina-tepki/> "Erişim Tarihi: 30/04/2022"
- Stanishev EU (2023) Sergey Stanişev'in Biyografisi, <https://stanishev.eu/биография/>, "Erişim Tarihi: 15/12/2023"
- Svobodna Evropa Bg (2022), "Има с кого и с какво да се гордеее". Зеленски и Петков се срещнаха в Киев, 28 Nisan, <https://www.svobodnaevropa.bg/a/31825535.html>, "Erişim Tarihi: 01/10/2022"
- Svobodna Evropa (2023), Столичният общински съвет одобри премахването на съветския паметник на фона на протести, 9 Mart, <https://www.svobodnaevropa.bg/a/32310055.html> "Erişim Tarihi: 02.02.2023"
- Svobodna Evropa (2021), Те отричат COVID-19 и вярват, че всичко се дирижира от САЩ. Как "Възраждане" стигна до парламента, <https://www.svobodnaevropa.bg/a/31564645.html>, "Erişim Tarihi: 20/12/2023"
- TASS Russian News Agency (2019), NATO, EU must cooperate with Russia, says Bulgarian defense minister, 29 Mart, <https://tass.com/defense/1051245> "Erişim Tarih: 30/11/2022"
- TCBB (2021), Cumhurbaşkanı Erdoğan, Restore Edilen Demir Kilise'nin Açılış Törenine Katıldı, <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/88998/cumhurbaskani-erdogan-restore-edilen-demir-kilisenin-acilis-torenine-katildi.html>, 7 Ocak, "Erişim Tarihi: 10/05/2018"
- The Guardian (2022), Bulgaria's pro-western government collapses after just six months, 22 Haziran, <https://www.theguardian.com/world/2022/jun/22/bulgaria-government-collapses-kiril-petkov>, "Erişim Tarihi: 01/10/2022"
- The Sofia Globe (2017), Bulgarian election commission bans showing of Mestan's DOST video because of Turkish sub-titles, <https://sofiaglobe.com/2017/03/13/bulgarian-election-commission-bans-showing-of-mestans-dost-video-because-of-turkish-sub-titles/>, "Erişim Tarihi: 11/11/2023"
- The Sofia Globe (2022), President Radev says Russia's attack on Ukraine unacceptable, but no direct military threat to Bulgaria, 25 Şubat, <https://sofiaglobe.com/2022/02/24/president-radev-says-russias-attack-on-ukraine-unacceptable-but-no-direct-military-threat-to-bulgaria/> "Erişim Tarihi: 17/03/2023"
- The Sofia Globe (2018), Turkish President Erdoğan thanks Bulgarian PM Borissov for meeting with EU leaders in Varna, 17 Nisan, <https://sofiaglobe.com/2018/04/17/turkish-president-erdogan-thanks-bulgarian-pm-borissov-for-meeting-with-eu-leaders-in-varna/>, "Erişim Tarihi: 09/12/2022"

- The Sofia Globe (2016), Ukraine names Bulgarian President Plevneliev ‘Person of the Year, 27 Mart <https://sofiaglobe.com/2016/03/27/ukraine-names-bulgarian-president-plevneliev-person-of-the-year/> “Erişim Tarihi: 27/05/2022”
- Todorov, Svetoslav (2022), Moscow’s Embassy in Bulgaria Launches Fundraiser for Russian Troops, 28 Haziran, Balkan Insight, <https://balkaninsight.com/2022/06/28/moscows-embassy-in-bulgaria-launches-fundraiser-for-russian-troops/> “Erişim Tarihi: 01/10/2022”
- TUİÇ Akademi (2012), “Nabucco ve diğer projeler” hakkında bkz. Atilla Sandıklı, Doğalgaz Boru Hatları Projelerinde Büyük Oyun: NABUCCO, Güney Akım, SEEP ve TANAP., 20 Haziran, <https://www.tuicakademi.org/dogalgaz-boru-hatlari-projelerinde-buyuk-oyun-nabucco-guney-akim-seep-ve-tanap/> “Erişim Tarihi: 16/06/2022”
- Treccani IT, (2014), Giovanni Botero, Della Ragion di Stato (The Reason of the State), https://www.treccani.it/enciclopedia/ragion-di-stato_%28Enciclopedia-machiavelliana%29/, “Erişim Tarihi: 20/03/2023”
- TRT Haber (2016), Bulgaristan’da DOST Partisi’ne Türkçe engeli, <https://www.trthaber.com/haber/dunya/bulgaristanda-dost-partisine-turkce-engeli-260110.html>, “Erişim Tarihi: 11/11/2023”
- TRT Haber (2022), Sofya’da dörtlü Rusya-Ukrayna savaşı zirvesi <https://www.trthaber.com/haber/dunya/sofyada-dortlu-rusya-ukrayna-savasi-zirvesi-667601.html> 28 Mart, “Erişim Tarihi: 01/10/2022”
- Trud BG (2022), Костадин Костадинов: Единствено "Възраждане" може да нормализира отношенията с Русия, <https://trud.bg/костадин-костадинов-единствено-възраждане-може-да-нормализира-отношенията-с-русия>, “Erişim Tarihi: 31/12/2023”
- UN Press (2014), 27 Mart 2014 Tarihli GA/11493 Nolu BM Genel Kurul Kararı bkz. General Assembly Adopts Resolution Calling upon States Not to Recognize Changes in Status of Crimea Region, 27 Mart, <https://www.un.org/press/en/2014/ga11493.doc.htm> “Erişim Tarihi: 19/04/2022”
- UN Press (2020), 7 Aralık 2020 Tarihli GA/12295 Nolu BM Genel Kurul Kararı bkz. Resolutions Calling on Withdrawal of Forces from Crimea, Establishing Epidemic Preparedness International Day among Texts Adopted by General Assembl, 7 Aralık, <https://www.un.org/press/en/2020/ga12295.doc.htm> “Erişim Tarihi: 19/04/2022”
- Vazrajane (2023), <https://vazrazhdane.bg/за-нас/> “Erişim Tarihi: 1.015.2023”
- Vazrajane (2023), Parti Programı, https://vazrazhdane.bg/wp-content/uploads/2023/03/myPlatforma_Vazrazhdane.pdf “Erişim Tarihi: 01/015/2023”

- Vazrajdane (2023), Bulgar Toprakları, Parti Programı, <https://vazrazhdane.bg/българските-земи/>, “Erişim Tarihi: 1.05.2023”
- Vazrajdane (2023), Bulgaristan Ordusu Maddesi, Parti Programı, <https://vazrazhdane.bg/българската-армия/> “Erişim Tarihi: 01/05/2023”
- VMRO (2023), İç Makedon Devrimci Örgütü, <http://www.vmro.bg/кои-сме-ние/>, “Erişim Tarihi: 17/05/2022”
- Volkman- Schluck, Philip (2023), Bulgaria to the rescue: How the EU’s poorest country secretly saved Ukraine, 18 Ocak, Politico, <https://www.politico.eu/article/bulgaria-volodymyr-zelenskyy-kiril-petkov-poorest-country-eu-ukraine> “Erişim Tarihi: 23/02/2023”
- Yeni Şafak (2021), Bulgaristan Başbakanı Borisov restore edilen Osmanlı yadigarı camiyi ziyaret etti, 14 Şubat, <https://www.yenisafak.com/dunya/bulgaristan-basbakani-borisov-restore-edilen-osmanli-yadigari-camiyi-ziyaret-etti-3599149> “Erişim Tarihi: 19.03.2023”
- Yeni Şafak (2013), Kırcaali Medrese Davası, 18 Aralık, <https://www.yenisafak.com/dunya/kircaali-medresesi-davasi-basladi-594728>, “Erişim Tarihi: 19/03/2023”
- Youtube (2004) Bulgaristan’ın NATO’ya katılım seremonisi, <https://www.youtube.com/watch?v=nIjpu1F3rMo>, 2 Nisan, “Erişim Tarih:25/05/2023”
- Youtube (2021) Cumhurbaşkanı Radev ile HÖH lideri Karadayı arasında ‘anavatan’ gerginliği, https://www.youtube.com/watch?v=GF_7lU6L8Es “Erişim Tarihi: 21/04/2024”
- Youtube (2015), Mestan: NATO’nun Rusya ile Türkiye arasındaki gerilimin düşürülmesi çağrısını destekliyoruz., <https://www.youtube.com/watch?v=FhXR-Ll-ljI>, “Erişim Tarihi: 01/12/2023”
- Youtube (1991), Solomon Pasi, “Takes NATO SG Manfred Woerner for a Ride in His Trabant”, 13 Haziran, https://www.youtube.com/watch?v=G_YS54HD_t0, “Erişim Tarihi: 09/06/2022”
- Youtube (2022), Петков: 1/3 от украинската армия вече е унищожена- Здравей, България, 25 Şubat, <https://www.youtube.com/watch?v=qBE-PUyUXR0> “Erişim Tarihi. 01/12/2022”
- War and Peace Russia (2008) US presence worries Bulgarians, 15 Ekim, <http://www.warandpeace.ru/en/news/view/28436/> “Erişim Tarihi: 15/06/2022”
- World Nuclear (2019), Early Soviet Reactors and EU Accession, Haziran <https://world-nuclear.org/information-library/safety-and-security/safety-of-plants/appendices/early-soviet-reactors-and-eu-accession.aspx> “Erişim Tarihi: 18/03/2023”

EK

Ek 1: Rus Çarı II. Aleksandr'ın Savaşı Anıtı (Filibe)

Ek 2: Alyoşa Anıtı (Filibe) ⁸⁷⁶

⁸⁷⁶ 1957 yılında Bulgar Komünist Partisi tarafından inşa ettirilmiştir. Kültürel iktidarın gösterilmesi bağlamında SSCB-Bulgaristan ilişkilerinin tarihsel yönüne atıfta bulunmaktadır. Bulgaristan'ın SSCB ile uyumlu bir dış politika izlediğini göstermesi bakımından sembolik bir anıttır.

Ek 3: Ecoglasnost Hareketinin Tescil Edilmesi ve Demokratikleşme Adımları

Date Printed: 07/15/1997 DOC NUMBER: 89SOFIA06724 CHANNEL: n/a
FileName : .../t891296/aaaacxj1.tel

PAGE 01 SOFIA 06724 121528Z
ACTION EUR-00

INFO LOG-00 ADS-00 INR-05 SS-00 CIAE-00 DODE-00 H-01
NSCE-00 NSAE-00 HA-09 L-03 TRSE-00 PM-10 PA-01
OMB-01 INRE-00 USIE-00 SP-02 SNP-01 PRS-01 P-02
T-01 /037 W

-----241540 121630Z /41

P 121725Z DEC 89.
FM AMEMBASSY SOFIA
TO SECSTATE WASHDC PRIORITY 8852
INFO EASTERN EUROPEAN POSTS
AMEMBASSY BRUSSELS

SOFIA 06724

BRUSSELS FOR USEC - AMB NILES

E.O. 12356: DECL: OADR
TAGS: PHUM, PGOV, BU
SUBJECT: ECOGLASNOST OFFICIALLY REGISTERED AS
- LEGAL ORGANIZATION

REF: SOFIA 6183

1. (U) ON 11 DECEMBER, THE SOFIA CITY COURT OFFICIALLY REGISTERED ECOGLASNOST AS A JURIDICAL INDEPENDENT ORGANIZATION.
2. (U) IN SO DOING, THE COURT OVERTURNED ITS 23 JUNE REFUSAL TO REGISTER THE ORGANIZATION. THE STAGE FOR THE REVERSAL HAD BEEN SET ON 13 NOVEMBER, WHEN THE STATE PROSECUTOR (PROCURATOR) SIDED WITH ECOGLASNOST IN ITS APPEAL TO THE SUPREME COURT AND RETURNED THE CASE TO THE CITY COURT FOR REHEARING (SEE REFTEL).

PAGE 02 SOFIA 06724 121528Z

3. (U) THE DECISION HAS RECEIVED WIDE COVERAGE IN THE MEDIA, INCLUDING RADIO AND TELEVISION AND THE NEWSPAPERS "TRUD" AND "NARODNA MLADZHZH." IN ITS 12 DECEMBER EDITION, "RABOTNICHESKO DELO" CARRIES A BRIEF ACCOUNT OF THE DECISION BY ECOGLASNOST SECRETARY GEORGI AVRAMOV.

4. (C) COMMENT - IN A MEETING WITH POST PAO AND HUMAN RIGHTS OFFICERS ON 6 DECEMBER, ECOGLASNOST PRESIDENT PETUR SLABAKOV CLAIMED THAT THE ORGANIZA-

UNCLASSIFIED

9702193
DEPARTMENT OF STATE
IN/PS/CR/IR/RR/RS Date: 11-21-97
CLASSIFY () DECLASSIFY ()
EXCISE () IN PART ()
DENY ()

FOIA Exemptions
PA Exemptions
IS authority to
CLASSIFY as () S or () C
DOWNGRADE IS to () S or () C

UNCLASSIFIED

Ek 4: Bulgaristan'da İlk Muhalif Hareketlerin Ortaya Çıkışı (Ecoglasnost)

Date Printed: 07/15/1997 DOC_NUMBER: 89SOFIA06724
FileName : .../t891296/aaaaexij.tel

CHANNEL: n/a

TION NOW HAD WELL OVER 5000 MEMBERS. IN RECENT WEEKS, THE GROUP HAS TAKEN ITS SHOW ON THE ROAD, WITH MEMBERS AND OFFICERS OF THE GROUP ADDRESSING REGIONAL MEETINGS IN SUCH CITIES AS VELIKO TURNOVO, DIMITROVGRAD, STARA ZAGORA, AND BOURGAS. DR. PETUR BERON, HEAD OF THE GROUP'S "CONTROL COMMISSION," ADDRESSED GATHERINGS IN RUSE DURING THE WEEKEND OF 30-31 NOVEMBER. AS THE ORGANIZATION SPREADS THE WORD IN THE PROVINCES, IT IS CERTAIN TO ENLIST MEMBERS WHO HAD BEEN RELUCTANT TO JOIN A QUASI-LEGAL BODY.

UNCLASSIFIED

5. (C) IN A MEETING WITH THE AMBASSADOR AND DAS CURTIS KAMMAN, FULL POLITBURO MEMBER ANDREY LUKANOV, IN OFFERING EVIDENCE THAT THE BCP WAS PREPARED TO RELINQUISH ITS ABSOLUTE MONOPOLY ON POLITICAL POWER IN THE COUNTRY, HAD PREDICTED THAT ECOGLASNOST WOULD BE REGISTERED ON 11 DECEMBER, ADDED THAT OTHER GROUPS WILL FOLLOW. END COMMENT.
POLANSKY

NNNN

*** Current Handling Restrictions *** n/a
*** Current Classification ***

UNCLASSIFIED

Ek 3-4 Türkçe Tercümesi;

P 121725z Aralık 89

Sofya Amerikan Büyükelçiliğinden Washington DC Öncelikli 8852

Bilgi Doğu Avrupa Postaları

ABD Brüksel Büyükelçiliğine

Sofya 06724

Brüksel için USEC- AMB Niles

E.O. 12356 : DECL: OADR

Etiketler: PHUM, PGOV, BU

KONU: ECOGLASNOST'un hukuki bir kuruluş olarak tescillenmesi.

Ref: Sofya 6183

1. (U) 11 Aralık tarihinde, Sofya Şehir Mahkemesi Ecoglasnost'u yargıdan bağımsız bir olarak tescillemiştir.
2. Böylece mahkeme 23 Haziran tarihinde kuruluşun kaydedilmesini reddetti. 13 Kasım tarihinde Devlet Savcısının Yüksek Mahkemeye başvurusunda Ecoglasnost'un yanında olduğu ve davayı yeniden görmek için Şehir Mahkemesine iade ettiğinde geri dönüş süreci belirlenmişti. (bkz Reftel)
3. (U) Karar, Radyo, Televizyon ve "Trud" ve Narodna Mladezh" gazeteleri dahil olmak üzere medyada geniş yer aldı. "Rabotnichesko Delo" 12 Aralık sayısında Ecoglasnost Sekreteri Geoergi Avramov'un tarafından kararın kısa bir açıklamasını yayınlıyor.
4. (C) Yorum- Ecoglasnost Başkanı Petır Slabakov 6 Aralık Tarihinde PAO sonrası İnsan Hakları görevlileri ile yapılan toplantıda 5000'in üzerinde üyesi mevcuttur. Grup, son haftalarda Veliko Tırnova, Dimitrovgrad, Staro Zagora ve Burgaz gibi şehirlerde bölgesel toplantılarda yer alan grup üyeleri ve görevlileriyle yollarda eylemler düzenlemektedirler. 30-31 Kasım tarihlerinde, hafta sonu Ruse şehrinde yapılan toplantılarda konuşan Grubun "Kontrol Komisyonu" Başkanı Dr. Petır Beron, taşra da ses getirdi. Örgüt taşrada yayıldıkça, yarı yasal bir yapıya katılmaya isteksiz olan üyelerin de örgüte katılacağı kesindir.
5. (C) Büyükelçi ve Das Curtis Kamma ile bir araya gelen Politbüro Üyesi Andrey Lukanov, Bulgar Komünist Partisinin ülkedeki siyasi güç üzerindeki mutlak tekeline bırakmaya hazır olduğuna dair kanıtla sunarak, Ecoglasnost'un 11 Aralık'ta tescil edileceğini öngörmüş ve bunu diğer grupların da takip edeceğini eklemiştir.

Ek 5: Yuvarlak Masa (Reformcuların Masası)⁸⁷⁷

⁸⁷⁷ Reformcuların Masasına felsefeci Jelyu Jelev Başkanlık yapmaktadır.

EK 6: Yuvarlak Masa (Bulgar Komünist Partisi) ⁸⁷⁸

⁸⁷⁸ Devlet kurumlarını ve Bulgar Komünist Partisini temsilen liderliği Andrey Lukanov yapmaktadır.

Ek 7: Yuvarlak Masa Genel Görünüm

Ek 8: DOST Birliği Kırcaali İlçelerinde (Yeni Pazar Mitingi Öncesi, 22 Mart 2017)

Ek 9: Hak ve Özgürlükler Hareketinin Tüzüğü

УСТАВ НА ДВИЖЕНИЕ ЗА ПРАВА И СВОБОДИ

I. ОБЩИ ПОЛОЖЕНИЯ

Член 1

(1) Движение за права и свободи /ДПС/ е независима обществено – политическа организация, създадена за да допринесе за единството на всички български граждани, като се зачитат правата и свободите на малцинствата в България - в съответствие с Конституцията и законите на страната, Международната харта за правата на човека, Европейската конвенция за защита на правата на човека и основните свободи, Рамковата конвенция за защита на националните малцинства, Хартата за основните права и други международни договорености.

(2) ДПС е либерално – демократична партия, член на Алианса на либералите и демократите за Европа /ALDE/, Либералния интернационал /LI/.

(3) Движение за права и свободи е юридическо лице със статут на партия, което се представлява от Председателя ѝ.

(4) Седалище и адрес на управление на партията: гр. София, община „Възраждане“, бул. „Ал. Стамболийски“ № 45 А.

(5) Символика:

1. Емблема - две преплетени маслинови клонки и над тях надпис ДПС;

2. Знаме - небесно син фон с емблемата в средата;

3. Печат - кръгъл в средата с емблема на ДПС и местонахождението на съответния орган, околността се изписва наименованието „Движение за права и свободи“.

(6) Наименованието на партията се изписва по следните начини: „Движение за права и свободи“, „ДПС“ и/или „Движение за права и свободи – ДПС“.

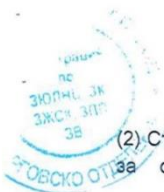
Член 2

Основни цели на Движение за права и свободи.

(1) Постигане на разбирателство, единство и равенство между българските граждани чрез формиране на последователна и категорична национална политика, като се зачитат правата и свободите на всички общности в страната.

Ek 10: Hak ve Özgürlükler Hareketinin Tüzüğü (Dış Politikaya Dair)

(2) Съгласуване на националното законодателство с международните принципи и норми за осигуряване права и свободи на малцинствата в Република България.

(3) Създаване на правови и социални гаранции за недопускане на етническа и религиозна омраза и дискриминация, за равнопоставеност в правата, свободите и социалната сигурност на всички общности.

(4) Икономически просперитет и устойчиво развитие на всички области и общини в страната и преодоляване на диспропорциите в различните региони.

(5) Във външната политика Движение за права и свободи е за:

1. Утвърждаване авторитета на страната ни в света, въз основа на взаимноизгодно сътрудничество на равнопоставена основа на всички държави, които желаят това;

2. Интеграция на Република България в Европейските и Евроатлантически структури;

3. Мир и разбирателство на Балканите и в света.

Член 3

Движение за права и свободи постига целите си чрез:

(1) Участие в законодателната и изпълнителна власт;

(2) Взаимодействие с всички демократични сили за изграждането на България като правова държава;

(3) Участие и сътрудничество с международни организации, чиито приоритети са регионална и глобална сигурност, защита и гарантиране на човешките права и правата на малцинствата.

II. ЧЛЕНСТВО. ПРАВА И ЗАДЪЛЖЕНИЯ.

Член 4

Членство.

(1) Член на партията може да бъде всеки пълнолетен български гражданин, които е за единна и неделима България, признава и защитава равните права и свободи на всички български граждани, приема и изпълнява Програмните документи и Устава на Движение за права и свободи.

(2) Членството в ДПС се осъществява индивидуално и е израз на лична воля и желание.

(3) Приемането за член става с писмено заявление /по образец/ от кандидата, подадено до Местния съвет, който задължително се произнася в едномесечен срок. Към заявлението кандидатът прилага декларация по образец, че не членува в друга партия.

Ek 9-10'nun Bulgarca'dan Türkçe'ye Tercümesi;

TÜZÜK **HAK VE ÖZGÜRLÜKLER HAREKETİ İÇİN** **I. GENEL HÜKÜMLER**

Madde 1

- (1) Hak ve Özgürlükler Hareketi /DPS/, tüm Bulgar vatandaşlarının birliğine katkıda bulunmak amacıyla kurulmuş, Bulgaristan'daki azınlıkların hak ve özgürlüklerine saygı gösteren, ülkenin Anayasası ve yasalarına uygun olarak oluşturulmuş bağımsız bir kamu siyasi örgütüdür. Uluslararası İnsan Hakları Şartı, Avrupa İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına İlişkin Sözleşme, Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşme, Temel Haklar Şartı ve diğer uluslararası anlaşmaları temel almaktadır.
- (2) DPS liberal demokrat bir partidir ve Avrupa için Liberaller ve Demokratlar İttifakı /ALDE/ ve Liberal Enternasyonal /LI'nin üyesidir.
- (3) Hak ve Özgürlükler Hareketi, Genel Başkanı tarafından temsil edilen parti statüsünde tüzel kişiliktir.
- (4) Parti yönetiminin merkezi ve adresi: Sofya Şehri, Vazrazhdane Bulvarı "Al. Stamboliyski" No. 45 A.
- (5) Semboller:
 - 1.İç içe geçmiş iki zeytin dalı arması ve üstlerinde DPS yazısı;
 2. Ortasında amblem bulunan gök mavisi arka planlı bayrak;
 3. Ortasında DPS amblemi ve ilgili kurumun yeri bulunan yuvarlak bir mühürün çevresi etrafında "Hak ve Özgürlükler Hareketi" adı yazılıdır.
- (6) Partinin adı aşağıdaki şekillerde yazılır: Hak ve Özgürlükler Hareketi", DPS ve/veya "Hak ve Özgürlükler Hareketi- DPS"

Madde 2

Hak ve Özgürlükler Hareketi'nin temel amaçları.

- (1) Ülkedeki tüm toplulukların hak ve özgürlüklerine saygılı, tutarlı ve kategorik bir ulusal politikanın oluşturulması yoluyla Bulgar vatandaşları arasında anlayış, birlik ve eşitliğin sağlanması.
- (2) Bulgaristan Cumhuriyeti'ndeki azınlıkların hak ve özgürlüklerini güvence altına almak için ulusal mevzuatın uluslararası ilke ve normlarla uyumlu hale getirilmesi.

(3) Etnik ve dini nefret ve ayrımcılığın kabul edilmemesi, tüm toplulukların hak, özgürlükler ve sosyal güvenlikle eşitliği için hukuki ve toplumsal güvencelerin oluşturulması,

(4) Ülkedeki tüm bölgelerin ve belediyelerin ekonomik refahı ve sürdürülebilir kalkınması ve farklı bölgelerdeki eşitsizliklerin giderilmesi.

(5) Dış politikada Hak ve Özgürlükler Hareketi şunları amaçlar:

1. Karşılıklı fayda esasına dayalı olarak ülkemizin dünyadaki otoritesinin teyit edilmesi; isteyen tüm ülkelerle eşit temelde işbirliği

2. Bulgaristan Cumhuriyeti'nin Avrupa ve Avrupa-Atlantik yapı ile entegrasyonu

3. Balkanlarda ve dünyada barış ve anlayış.

Madde 3

Hak ve Özgürlükler Hareketi hedeflerine şu yollarla ulaşacaktır:

(1) Yasama ve yürütme organlarına katılım;

(2) Bulgaristan'ı bir hukuk devleti olarak inşa etmek için tüm demokratik güçlerle etkileşim;

(3) Öncelikleri bölgesel ve küresel güvenlik, insan haklarının ve azınlık haklarının korunması ve güvence altına alınması olan uluslararası örgütlere katılım ve işbirliği.

II. ÜYELİK. HAKLAR VE YÜKÜMLÜLÜKLER

Madde 4

Üyelik

(1) Birleşik ve bölünmez bir Bulgaristan'dan yana olan, tüm Bulgar vatandaşlarının eşit hak ve özgürlüklerini tanıyan ve koruyan, program belgelerini ve Haklar ve Özgürlükler Hareketi Tüzüğü'nü kabul eden ve uygulayan her yetişkin Bulgar vatandaşı, partiye üye olabilir.

(2) DPS üyeliği bireysel olarak gerçekleştirilir ve kişisel irade ve arzusun ifadesidir.

(3) Üyeliğe kabul, adayın Yerel Meclise sunacağı ve bir ay içinde karara bağlanması gereken yazılı başvuru/form/başvurusu ile gerçekleşir. Aday, başvurusuna başka bir partiye üye olmadığına dair örnek beyan ekleyecektir.

Ek 11: Türkan Bebeği Anma Törenleri

(Kızılağaç, Kırcaali)

Ek 12: DOST Partisinin Mustafa Cemil Kırmıoğlu ile Görüşmesi

Ek 13: Yahudi Anıtı (Filibe)

И Н Ф О Р М А Ц И Я

Относно: Посещение на български парламентаристи в НАТО

На 19 и 20 ноември 1990 година група в състав от петима парламентаристи: Драгомир Драганов, Любомир Иванов, Румен Данов, Соломон Паси и Яшар Шабан посети Белгия, по покана на мисията на САЩ към НАТО.

Българската делегация бе приета от Генералния Секретар на НАТО Манфред Вьорнер, (на срещата присъствува и българският посланик в Белгия и представител в НАТО – Атанас Гинев), Представителя на САЩ в НАТО – посланик Тафт и съветника на Главнокомандващия Обединените сили на НАТО по външнополитическите въпроси – министър Кент Браун.

След срещите в Щаб-квартирата на НАТО в Брюксел, делегацията посети и Обединеното командване на силите на НАТО в Европа. За отбелязване е, че до този момент нито един представител на източноевропейска страна не го е посещавал (ако не броим разузнавачите).

По време на срещите и разговорите се откриха следните основни моменти, изразени в мненията на представители на висшата администрация на НАТО:

1. НАТО, Европейската общност и СССЕ са трите основни организации за демократичните процеси в Европа. Специално НАТО е гарант за мира в зоната на своята отговорност, който гарант не би могъл да бъде заместен, включително и от другите два форума. Затова НАТО не смята да разисква въпросът за своето разпускане.

2. Директната заплаха за сигурността на 16-те държави-участнички вече едва ли е реална. Това е пряк резултат от настъпните промени в Европа и се дължи главно на отпадането на заплахата, която в миналото е представлявал Варшавския договор. Поради тази причина НАТО, като съюз, е в процес на трансформиране с постепенна смяна на военните акценти с политически.

3. Външната политика и сегашното ръководство на СССР не давали повод на НАТО за непосредствено безспокойство от евентуална заплаха или употреба на сила, но въпреки това, Съветският съюз си оставал една "суперсила" както в областта на ядрените, така и на конвенционалните оръжия, независимо от драстичните съкращения, които са резултат от вече постигнатите споразумения в областта на разоръжаването.

СССР е огромна страна и никой нямал право да иска прекратяването на отбранителния минимум от съветска страна, но наличието на този крупен потенциал и нестабилната вътрешна ситуация в страната са все още рисков фактор, който би следвало да се има предвид от НАТО.

4. По отношение на кризата в Персийския залив НАТО, като Организация, е осъдила агресията на Ирак срещу Кувейт, но засега не предвиждала други действия (например, военно присъствие в региона). Това се обуславяло преди всичко от факта, че според Устава на Организацията Персийският залив е извън зоната на отговорността на НАТО. Военното присъствие в залива на страни от НАТО често се екстраполирало като военно присъствие на НАТО. Подобно мнение било погрешно, тъй като в НАТО не е взимано подобно решение. Редица държави от НАТО са изпратили свои военни формирования в залива, част от които били предназначени да действуват в случай на криза в рамките на обединените сили на НАТО в Европа, но тяхното изпращане било резултат от на-

ЦИОНАЛНО РЕШЕНИЕ, А НЕ НА РЕШЕНИЕ, ПРИЕТО В РАМКИТЕ НА ОРГАНИЗАЦИЯТА.

5. ФАКТЪТ, ЧЕ БЛИЗКИЯТ ИЗТОК Е ИЗВЪН ЗОНАТА НА ОТГОВОРНОСТ НА НАТО НЕ ОЗНАЧАВА, ЧЕ В СЛУЧАЙ НА НАПАДЕНИЕ СРЕЩУ ТУРЦИЯ, НА ПОСЛЕДНАТА НЯМА ДА Й БЪДЕ ОКАЗАНА НЕЗАБАВНА ВОЕННА ПОМОЩ.

НЕЩО ПОВЕЧЕ, В УСЛОВИЯТА НА ДЕСТАБИЛИЗАЦИЯ НА БЛИЗКО-ИЗТОЧНИЯ РЕГИОН НА АГРЕСИРАЩИЯ РЕЛИГИОЗЕН ФУНДАМЕНТАЛИЗЪМ, И ЛИПСА НА ПОЛИТИЧЕСКО РЕШЕНИЕ ЗА РАЗШИРЯВАНЕ НА ОБХВАТА НА НАТО, ВАЖНОСТТА НА ТУРЦИЯ, ОТ ГЛЕДНА ТОЧКА ИНТЕРЕСИТЕ НА ЗАПАДНА ЕВРОПА, САЩ И КАНАДА, ВСЕ ПОВЕЧЕ ЩЯЛА ДА СЕ ЗАСИЛВА.

6. В НОВИТЕ УСЛОВИЯ И ОСОБЕНО СЛЕД ПОДПИСВАНЕТО НА ДОГОВОРА ПО ОБИКНОВЕНИТЕ ВЪОРЪЖЕНИ СИЛИ В ЕВРОПА СЕРИОЗНИ ПРОМЕНИ ЩЯЛО ДА ПРЕТЪРПИ И ВОЕННОТО ПЛАНИРАНЕ НА НАТО.

НА ТОЗИ ЕТАП ОРИЕНТИРОВКАТА БИЛА ДА СЕ НАМАЛЯТ БОЕГОТОВИТЕ СЪЕДИНЕНИЯ, КАТО ЗА СМЕТКА НА ТОВА СЕ ПОВИШАВАЛА ТЯХНАТА МОБИЛНОСТ. НАТО И ЗА В БЪДЕЩЕ ЩЯЛА ДА ПРОДЪЛЖИ ДА СЕ ПРИДЪРЖА КЪМ ДОКТРИНАТА НА ГЪВКАВО РЕАГИРАНЕ, ВЪЗ ОСНОВА НА КОЯТО Е ИЗГРАДЕН И СЕГА ДЕЙСТВУВАЩИЯТ МЕХАНИЗЪМ ЗА КРИЗИСНО РЕГУЛИРАНЕ - ДОЗИРАНЕТО НА СИЛИТЕ И СРЕДСТВАТА ЗА ОТБРАНА ПРИ ВСЕКИ ЕДИН ОПРЕДЕЛЕН ЕТАП НА ДАДЕН КОНФЛИКТ.

7. В ОТГОВОР НА ПОСТАВЕН ОТ БЪЛГАРСКАТА СТРАНА ВЪПРОС ЗА ПЕРСПЕКТИВИТЕ ЗА РАЗВИТИЕ НА ОТНОШЕНИЯТА МЕЖДУ БЪЛГАРИЯ И НАТО БЕ ИЗЛОЖЕНО СЛЕДНОТО:

- РАЗШИРЯВАНЕТО НА СЪСТАВА НА НАТО, ПО ПЪТЯ НА ПРИЕМАНЕ НА ИЗТОЧНОЕВРОПЕЙСКИ СТРАНИ ЗА РЕДОВНИ ЧЛЕНОВЕ В СЪЮЗА ЗАСЕГА НЕ

стояло на дневен ред. Това било предопределено преди всичко от факта, че след подписването на Договора по обикновените въоръжени сили и в условията на вече формиращата се нова структура на сигурност в Европа е постигнат определен стратегически баланс. Несъгласуването със СССР приемане на нови редовни членове на НАТО би означавало нарушаването на този баланс и съответно нарушаване на стабилността в Европа;

- Въпросът с приемането на нови страни за членове на НАТО е особено деликатен, особено когато тези страни са били доскоро съюзници със СССР, и - ако няма предварителна подготовка - би могъл да има негативно влияние върху отношенията на НАТО със СССР, както и върху процесите вътре в СССР;

- Освен това, би трябвало да има някакви специални причини, за да бъде приета една страна, а на другите да бъде отказано.

- Изразено беше мнение, че Западът и СССР имат общ интерес да поддържат "санитарния пояс" помежду си, който се съставя от доскорошните сателити на СССР, като буфер в евентуалните ^{рискови} ~~финансови~~ ситуации. Въпросът за бъдещата - след евентуалното разпадане на СССР - трансформация на този пояс (и изключването на България от него), не беше повдигнат и беше оставен за следващи разговори.

8. Горното в никакъв случай не отричало развитието на отношенията на отделните заинтересувани страни със Североатлантическия съюз, в това число и България.

Конкретните форми на това сътрудничество засега били в рамките на обмяна на посещения и контактите между различни представители. В бъдеще се предвиждали нови срещи, семинари и други. Това

начало щяло да бъде "пробен камък" и би могло да постави основата за едно по-задълбочено сътрудничество на един по-късен етап.

С подчертан интерес бяха посрещнати изложените от българските депутати идеи за постепенното институционализиране на отношенията на България с НАТО, с оглед възможностите за представяне в бъдеще на нашата страна на статут на наблюдател или асоцииран член, в случай, че са налице съответните политически решения в България и НАТО.

9. Изказана бе твърдата позиция, че в случай на криза, която би могла да доведе до агресия срещу България, НАТО, като един от гарантите за сигурността в Европа, политическата реакция на НАТО би била най-остра. Намесата на военни фактори в този случай за сега се смятало за несъвместимо с целите и принципите на Организацията, доколкото България не е член на НАТО. Разбира се това положение не ограничава суверенното право на всяка една държава, член на НАТО, да окаже в национално качество съответната подкрепа на България, или пък НАТО да вземе решение ад хок.

Именно поради това, разширяването на гаранциите за националната сигурност на нашата страна, по мнението на експертите в НАТО, следвало да започне преди всичко по пътя на двустранното сътрудничество с натовските страни.

10. Бяха отправени и редица въпроси към българските представители относно ситуацията в страната, основните приоритети и насоки за развитие на външната политика и гарантирането на националната сигурност на България, състоянието на малцинствения въпрос и други.

От страна на българските депутати бе даден обстоен отговор на поставените въпроси.

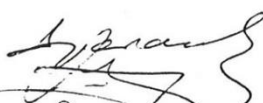
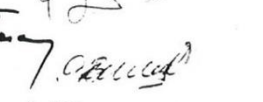
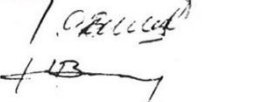
11. Допълнително домакините бяха информирани за намерението на депутатите да укрепват оформилото се до този момент парламентарно лоби, включващо представители на всички парламентарни сили чиято основна цел е радикалната промяна на доскорошната българска външна политика и ориентирането ѝ към Европа, САЩ и Канада, и към общодемократичните ценности.

12. Обявено бе намерението на български депутати и специалисти в областта на външната политика да сформират обществена организация (Атлантически комитет), чиято цел ще бъде да способствува за развитието на отношенията на нашата страна с НАТО. Домакините изразиха готовност да окажат подкрепа на тази организация в бъдеще.

13. Българските парламентаристи информираха и за намерението си да внесат за обсъждане в Парламента документи, които касаят отношенията на България с НАТО.

Всички срещи и разговори преминаха оживено, със задълбочен обмен на мнения по засегнатите въпроси и в добронамерена и откровена обстановка, което според оценката на участниците е допринесло за по-доброто взаимно опознаване и отчасти сближаване и за по-ясното разбиране на тези въпроси.

София, 22 ноември 1990 г.

Др. Драганов:
 Л. Иванов:
 Р. Данов:
 С. Паси:
 Я. Шабан:
 Ст. Василев:

Ek 14-22'nin Bulgarca'dan Türkçe'ye Tercümesi;

BİLGİ

İlgi: Bulgar Parlamenterlerin NATO Ziyareti

19-20 Kasım 1990 tarihinde beş milletvekilinden oluşan grup: Dragomir Draganov, Lyubomir İvanov, Rumen Danov, Solomon Pasi ve Yaşar Şaban, ABD NATO Misyonunun daveti üzerine Belçika'ya ziyaret gerçekleştirmiştir.

Bulgar heyeti, NATO Genel Sekreteri Manfred Wörner, (Bulgaristan'ın Belçika Büyükelçisi Atanas Ginev de yer almıştır.) ABD'nin NATO Temsilcisi- Büyükelçi Taft ve Başkomutan Danışmanı- NATO Güçleri Dışışleri Sorunları Başkanı Kent Brown tarafından karşılanmıştır.

Heyet, Avrupa Karargahında düzenlenen toplantının ardından NATO Avrupa Kuvvetleri Birleşik Komutanlığını da ziyaret etmiştir. O tarihe kadar hiçbir Doğu Avrupa ülkesinin temsilcisinin ziyaret etmemiş olması kayda değer bir durumdur. (İstihbarat çalışanları hariç.)

Görüşme ve müzakereler sırasında NATO üst idaresi temsilcilerin görüşlerini de ifade eden aşağıdaki ana noktalara açıklık getirilmiştir:

1. NATO, Avrupa Topluluğu (AB) ve AGİK; Avrupa'daki demokratik süreçlerin üç ana organizasyonudur. Özellikle NATO, diğer iki örgütle dahil kendi sorumluluk alanında yeri doldurulamaz bir barış garantörüdür. Bu nedenle NATO, kendi dağılımını müzakere etmeyi düşünmemektedir.
2. 16 üye devletin güvenliğine yönelik doğrudan tehdit artık gerçek olmamaktadır. Bu durum Avrupa'da meydana gelen değişimlerin doğrudan bir sonucudur ve esas olarak geçmişte Varşova Paktı'nın oluşturduğu tehdidin ortadan kalkmasıyla ilgilidir. Bu nedenle NATO bir organizasyon olarak askeri vurgudan siyasi odak noktasına dereceli bir dönüşüm sürecindedir.
3. SSCB'nin halihazırdaki idaresi ve dış politikası, NATO'ya olası bir tehditten veya güç kullanımından oluşacak acil endişe gerekçesi vermemektedir; fakat buna rağmen Sovyetler Birliği, yoğun bir şekilde azaltmaya gitmesine rağmen nükleer silah alanında olduğu gibi, aynı şekilde konvansiyonel güç alanında “ süper güç” olarak kalmaktadır. SSCB, büyük bir ülkedir ve kimsenin Sovyetler tarafından asgari savunmasının altına düşmesini isteyemez, fakat bu büyük potansiyel in varlığı ve

ülkedeki istikrarsız iç durum, NATO'nun değerlendirmesi gereken bir risk faktörüdür.

4. Basra Körfezindeki krizle ilgili olarak NATO, bir organizasyon olarak Irak'ın Kuveyt'e yönelik saldırısını kınamıştır, ancak şimdiye kadar başka bir eylemde bulunmayı önermemiştir. (Örneğin bölgede askeri varlık) Bu durum öncelikle örgüt tüzüğüne göre Basra Körfezi'nin NATO'nun sorumluluk alanının dışında olmasına dayalıdır. Körfez'deki askeri varlık, NATO'nun askeri varlığı olarak yorumlanmakta. NATO'da böyle bir karar alınmadığı için benzer düşünceler yanlıştır. Birçok NATO ülkesi, Avrupa'daki Birleşik NATO Güçleri çerçevesinde kriz anında hareket etmek üzere Körfez'e göndermiştir, fakat onların gönderilmesi ulusal bir karardır, örgüt çerçevesinde alınmış bir karar değildir.
5. Ortadoğu'nun, NATO'nun sorumluluk bölgesinde olduğu gerçeği, Türkiye'ye saldırı durumunda son ülkeye Türkiye'ye saldırı durumunda son ülkeye Türkiye'ye ani askeri destekte bulunmayacağı anlamına gelmez. Dahası Ortadoğu istikrarsızlığı şartlarında saldırganlaşan dini fundamentalizm ve NATO'nun alanını genişletmesiyle alakalı siyasi karar eksikliği; Batı Avrupa, ABD ve Kanada'nın çıkarları açısından Türkiye'nin önemini artırmaktadır.
6. Yeni şartlarda ve özellikle Avrupa Konvansiyonel Silahlı Kuvvetler Antlaşmasının ardından NATO'nun askeri planlamasında ciddi değişiklikler yapılacaktır. Şu aşamadaki yönelim, savaş bileşiklerini azaltmak; ancak buna karşın olarak hareket kabiliyetlerini artırmak. NATO, gelecekte de mevcut kriz yönetim mekanizmasının oluşturulduğu esnek müdahale doktrinine bağlı kalmaya devam edecektir. Belirtilen her bir çatışmanın her bir aşamasında savunma araç gereçlerinin mütakabiliyet dozu ayarlanacaktır.
7. Bulgaristan heyetinin Bulgaristan ile NATO arasındaki ilişkilerin geliştirilmesine ilişkin olasılıkları hakkında sorduğu soruya cevap olarak aşağıdaki şeyler açıklanmıştır:
 - Doğu Avrupa ülkelerinin birlikte düzenli üye olarak kabul edilmesi ve NATO üyeliğinin genişletilmesinin zamanı değildir. Gündeme gelen bu durum öncelikle konvansiyonel silahlı kuvvetlerle ilgili antlaşmanın imzalanmasından sonra ve Avrupa'da oluşan yeni güvenlik yapısı koşullarında belirli bir stratejik denge sağlanmış olması ile belirlenebilir. SSCB ile anlaşma olmadan NATO'ya yeni düzenli

üyelerin kabul edilmesi, bu dengenin bozulması ve bununla beraber Avrupa’da istikrarın ihlal edilmesi anlamına gelecektir;

- NATO üyeleri için yeni ülkelerin kabul edilmesi konusu hassas bir konudur, özellikle de bu ülkelerin yakın bir zamana kadar SSCB ile müttefik oldukları göz önüne alındığında. Bu durum NATO’nun SSCB ile ilişkileri üzerinde olumsuz bir etki oluşturabilir. SSCB’nin kendi iç yapısında da bazı değişiklikler beklenmektedir.
 - Ayrıca bir tarafın kabul edilmesi ve diğerlerinin reddedilmesi için bazı özel sebepler olmalıdır.
 - Batı ve SSCB’nin olası finansal durumlarda önlem olarak, SSCB uydularında meydana gelebilecek riskli karışık durumlara karşı “sıhhi kemer”in sürdürülmesi konusunda ortak çıkarlara sahip olduğu görüşü ifade edildi.
 - SSCB’nin nihai çöküşünden sonra bu kuşağın gelecekteki dönüşümü (ve Bulgaristan’ın bu kuşaktan çıkarılması) konusu gündeme gelmemiş ve daha sonraki tartışmalara bırakılmıştır.
8. Yukarıdakiler, Bulgaristan dahil ilgili tarafların Kuzey Atlantik Birliği ile ilişkilerin geliştirilmesi konusunda negatif bir tutum sergilememektedir. Bu işbirliğin özel biçimleri şimdiye kadar farklı temsilciler arasındaki ziyaretler ve temaslar çerçevesinde gerçekleşmiştir. İleride yeni toplantılar, seminerler ve görüşmeler beklenmektedir. Bu temaslar bir “mihenk taşı” olarak bir sonraki aşamada derin bir işbirliği için temel teşkil edebilir. Bulgaristan’ın NATO ile ilişkilerinin aşama aşama kurumsallaştırılmasına yönelik Macar Milletvekillerinin ifade ettiği şekilde, Bulgaristan’ın gelecekte uygun olması durumunda gözlemci veya ortaklık statüsü alması olasılıklarına değinilmiş, ayrıca Bulgaristan ve NATO ilgili meselelerde siyasi çözümlerin mevcut olduğu görüşüne varılmıştır.
9. Avrupa’da güvenliğin garantörlerinden sorumlu olan NATO’nun, Bulgaristan’a saldırıya neden olabilecek bir kriz durumunda siyasi tepkisinin en sert seviyede olacağı bildirilmiştir. Bulgaristan’ın NATO’ya üyesi olmaması nedeninden kaynaklı, askeri yardım konusu dikkate alınmadığı görülmektedir. Bu durum örgütün amaç ve ilkeleri ile çelişkili olarak bulunmuştur. Ancak NATO’ya üye olan her devletin Bulgaristan’a ulusal kapasitede gerekli destek sağlama ve NATO’nun özel bir karar alma hakkını kısıtlamaz.

Bu sebeplerden ötürü NATO uzmanlarının görüşüne göre; Bulgaristan'ın ulusal güvenliğine yönelik garantilerin geliştirilmesi öncelikle NATO ülkeleri ile ikili işbirliği ile başlamalıdır.

10. Bulgaristan temsilcilerine ülkemizdeki durum, dış politikanın geliştirilmesi ve Bulgaristan'ın ulusal güvenliğinin garanti edilmesi için temel öncelikler ve ilkeler, azınlıkların durumu ve diğer konular hakkında birçok sorular soruldu. Bulgaristan Milletvekilleri sorulan sorulara kapsamlı cevaplar verdi.
11. Ek olarak ev sahipleri, tüm parti temsilcilerini dahil eden, esas amacı Bulgar dış siyasetinin Avrupa'ya, ABD'ye, Kanada'ya ve ortak demokratik değerlere yönelmesi konusunda teşvik etmektir, ayrıca radikal bir değişim içerisinde olan meclis lobisini güçlendirme niyeti de ortaya konulmuştur.
12. Bulgaristan Milletvekili ve uzmanlarının dış politika alanında ülkemizin NATO ile ilişkilerinin geliştirilmesini amaçlayan toplumsal bir STK (Atlantik Komitesi) oluşturma niyeti açıklandı. Ev sahipleri, gelecekte bu kurumu desteklemeye hazır olduklarını belirtti.
13. Bulgaristan parlamenterler, Bulgaristan'ın NATO ile ilişkilerini konu alan dosyaları meclise sunma tasarısı konusunda bilgi verdi.
Katılımcıların değerlendirmesine göre birbirimizi karşılıklı olarak yakınlaşmamıza katkı sağlayan tüm görüşme ve müzakereler, iyi niyet ve açıklık atmosferi içerisinde, değinilen konular üzerine fikir alışverişi ile verimli geçmiştir.

Sofya, 22 Kasım 1990 yılı.

Dr.Draganov

L. İvanov

R. Danov

S.Pasi

Y.Şaban

St. Vasilev

ÖZ GEÇMİŞ

Adı Soyad: Mustafa IŞIK	
Eğitim Bilgileri	
Lisans	
Üniversite	Sakarya Üniversitesi
Fakülte	Fen – Edebiyat Fakültesi
Bölümü	Türk Dili ve Edebiyatı
Lisans	
Üniversite	Anadolu Üniversitesi
Fakülte	İktisat Fakültesi
Bölümü	Uluslararası İlişkiler
Yüksek Lisans	
Üniversite	Sakarya Üniversitesi
Enstitü	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	Uluslararası İlişkiler
Programı	Uluslararası İlişkiler
Makale ve Bildiriler	
1. Işık, M. (2016). “Bir Balkan Trajedisi Olarak Asimilasyon ve Göç Politikası Bağlamında Türkiye-Bulgaristan İlişkileri”. Uluslararası Lisansüstü Balkan Çalışmaları Sempozyumu 13-14 Mayıs 2016, İstanbul.	
2. Işık, M. (2017). “Soğuk Savaş Sonrası Balkanlarda ABD’nin Balkan Politikası (1990-2017)”, Soğuk Savaş Sonrası Balkanlar (1990-2015), Editör: İbrahim Kamil, Nobel Yayınları, Ankara, 2017, s.517-546.	
3. Işık, M. (2022). “Neoklasik Realizm Bağlamında Balkanlar’da Dış Politikanın Dönüşümü: Postkomünist Dönemde Bulgaristan Örneği”. II. Balkan Çalışmaları Kongresi 16-18 Eylül 2022, Tiran/Arnavutluk.	
4. Işık, M. (2022). “İç ve Dış Faktörler Bağlamında Bulgaristan’ın Ukrayna-Rusya Savaşına Yönelik Dış Politikası: Neoklasik Realist Bir Analiz”, Uluslararası Gençlerin Gözüyle Geçmişten Geleceğe Balkanlar Kongresi (16-17 Kasım 2022), Ankara.	
5. Işık, M. (2023). “Postkomünist Dönemde İç ve Dış Faktörler Bağlamında Bulgaristan’da Dış Politikanın Dönüşümü”. CenRaPS Journal of Social Sciences, 5 (1), 1–27. https://doi.org/10.46291/cenraps.v5i1.93 .	
6. Işık, M. (2023). “Bulgaristan’ın Ulus-Devletleşme Süreci Bağlamında Yayılımcı Dış Politikası”. CenRaPS Journal of Social Sciences, 5 (1), 45–62. https://doi.org/10.46291/cenraps.v5i1.94	
7. Işık, M. (2023). “Postkomünist Dönemde Bulgaristan-Rusya İlişkilerinin Dönüşümü: Neoklasik Realist Bir Analiz”. III. Balkan Çalışmaları Kongresi 1-2 Eylül 2023, İstanbul.	
8. Işık, M. (2024). “Bulgaristan Türk Basınında Fikri Tartışmalar Ekseninde Turan Cemiyetleri ve Özdilek Gazetesi (1931-1934)”. International Symposium on Balkan Periodicals: Trajectory of The Islamic Thought 1918-1945, 24-25 Şubat 2024, Üsküp/Kuzey Makedonya	